STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 04643

SHOLEM-ALEYKHEM

Uri Finkel

Permanent preservation of this book was made possible
by Harold & Hazel Handelman
in memory of
Benjamin Orenstein, Rose Ross & Morris Handelman

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified. If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

צום הונדערטסטן געבוירן־טאָג
פון שלום־עליכם

אורי פינקעל

שלום־עליכם

(מאָנאָגראפיע)

אורי פינקעל

שלום-עליכם

(מאָנאָגראַפֿיע)

פאַרלאַג יידיש בוך וואַרשע

1959

URI FINKIEL

SZOLEM ALEJCHEM

(monografia)

Redaktor: D. SFARD
רעדאַקטאָר: ד ו ד ס פ אַ ר ד

Okładkę projektował: R. CHWOLES
הילע פּראָיעקטירט: ר. כ וו אָ ל ע ס

WYDAWNICTWO „IDISZ BUCH" WARSZAWA, NOWOGRODZKA 5

Nr zam. 4659. Nakład 3000 egz. Druk ukończono w maju 1959 r.
Ark. druk. 21, wydawniczych 18. Papier druk sat. kl. V 61×86, 70 g.
Druk. RSW „Prasa", Warszawa, Tarczyńska 8.

שלום־עליכם אין וויסבאַדען (יולי 1913).

קאַפּיטל איינס

דאָס יאָר טויזנט אַכט הונדערט ניין און פֿופֿציק

א גאַנצע וואָך האָט א פֿאַרטונקלטער הימל געשמיסן מיט א רעגן איבערן שניי און געטריבן אים פֿון פֿעלדער און וועלדער. דער שניי האָט צעווייקט די ערד און מיט א קאַלעמוטנע וואַסער געיאָגט זיך אין טייכלעך און טייכן. טייכן האָבן זיך צעגאָסן ווייט אריבער די ברעגעס און אויף שוימיקע כוואַליעס אוועקגעטראָגן אַלץ מיטן האַסטיקן שטראָם אין העטווייט.

ערשטער מאַרט פֿון יאָר 1859.

היינט איז שוין דער הימל אויסגעלייטערט, און אצינד איז א בלויע ליכטיקע נאַכט פֿון אָנהייב פֿרילינג.

אויף דער פּאָסט־סטאַנציע וואָראָנקאָוואָ איז שוין אייניקע טעג פּוסט. עס קומען נישט קיין דורכפֿאָרנדיקע געסט, די פֿערד אין שטאַל שטייען זאַט און אויסגערוט.

אין דעם צימער פֿאַר די געסט זיצן די אָנטרייבער. שוין אייניקע טעג נישט געווען אין וועג. זיי דערציילן מעשׂות איינער דעם אַנדערן, דערציילן גוזמאות אָן אַ שיעור. אַ מעשׂה האָט זיך פֿאַרלאָפֿן מיט יאָרן צוריק מיט א ווונדערבאַר פֿערד, וואָס האָט אין א צייט פֿון פֿאַרפֿלייצונג מיט איין שפּרונג דאָ איבערגעשטייגט דניעפּר דעם טייך. א מעשׂה וועגן מענטשן, וואָס זענען געפֿאָרן פֿון א ווייט לאַנד, און עס האָבן זיי די כוואַליעס פֿאַרשלונגען, און זיי זיינען אויף אייביק אוועק פֿון דער וועלט און מע ווייסט נישט, ווו זייער געביין איז אהינגעקומען.

שוין לאַנג, כמעט א וואָך, אז מע הערט נישט קיין פֿרעמדן גלאָק.

די טיר פֿון דער קאַנטאָר איז פֿאַרמאַכט. דאָרט זיצט דער ארענדאַר פֿון דער פּאָסט־סטאַנציע נחום ראַבינאָוויטש. א לעמפּל באַלויכט דעם טיש, און ער, נחום ראַבינאָוויטש, קוקט אין אן אָפֿענעם בוך. דאָס לייענט ער

שוין דעם וויפלטן מאָל איינעם פון די צוויי ביכער, וואָס ער האָט זיך געבראַכט פון פּערעיאַסלאַוו.

דאָס זענען יצחק-בער לעווינזאָנס ביכער: „תעודה בישראל“ און „אפס דמים“ — אַ בוך וועגן בלוט-בילבולים.

נחום ראַבינאָוויטש קוקט אַריין אינעם בוך, אָפּטמאָל גיט ער זיך אַ שאָקל, און עס באַוועגט זיך מיט אים אויך זיין שאָטן אויף דער וואַנט. מיט זיין שמשופּלער ווייסער האַנט גלעט ער זיין נאָך גאָר קורץ שוואַרץ בערדל.

מיטאַמאָל צעזינגט ער זיך איבערן בוך מיט אַן אומעטיקן, געקרייזלטן ניגון און חזרט איבער אין דער הויך אויף יידיש, דאָס, וואָס ער האָט געלייענט אויף העברעיש.

— אמר הכומר — דער אַרציבישאָף האָט געזאָגט: זיי טוען נאָר לעכצן נאָך אונדזער בלוט, ווייל זיי, די יידן, דאַרפן זיך ריינוואַשן מיט דעם. אַנדערש קאָנען זיי נישט קומען אויף דער אמתער וועלט.

ער ווערט אַנטשוויגן, און זיין בלייך פּנים ווערט נאָך בלייכער, זיינע שוואַרצע גלאַנציקע אויגן קוקן ווידער אַנגעשטרענגט אין בוך. אַ לייכטער ציטער טראָגט זיך אַדורך איבער זיין לייב, און ער לייענט ווידער אין דער הויך, שוין מיט אַ פריילעכן ניגון:

— אמר החכם — דער פילעסאָף האָט אַזוי געזאָגט: דאָס זיינען נאָר אויסטראַכטענישן פון דער קאַטוילישער קירך. די בילבולים זיינען בלויז זאַבאַבאָנעם פונעם גלייביקן, פינצטערן פאָלק. די אויפגעקלערטע פעלקער האָבן שוין לאַנג פאַרגעסן אין די דאָזיקע זאַבאַבאָנעם.

אַ וואָך צייט, אַז נחום ראַבינאָוויטש איז שוין אָפּגעריסן פון פּערעיאַסלאַוו. אַזוי פרי געקומען היי-יאָר דער פרילינג. די געהילצן, וואָס ליגן ביים ברעג פונעם דניעפּר פאַר צענדליקער מייל פון דאַנען, — ווער ווייסט, וואָס עס טוט זיך מיט זיי. און אין דער היים?... וואָס הערט זיך אין דער היים?

עס זיצט זיך נישט איין ביים בוך. ער פּרווט איבערציילן די קאַסע. שוין די קאַסע אויך נישט איינמאָל געציילט — עס פעלט גאָרנישט, עס קומט גאָרנישט צו...

ער וועט אַרויס אויפן גאַנעק, אפשר האָט זיך ווער געלאָזן אין וועג אַריין. אפשר פאָרט עמיצער פון פּערעיאַסלאַוו, און ברענגט אים אַ גרוס פון דער היים.

קעגנאיבער דעם גאַנעק איז, ווי אַלעמאָל, געשטאַנען דער וועג-סלופּ מיט די ווייסע און שוואַרצע פּאַסן באַמאָלט. די לבנה האָט באַלויכטן דאָס ברעטל, וואָס איז געווען צוגעקלאַפּט אויף אים, און נחום ראַבינאָוויטש האָט נישט ווילנדיק איבערגעלייענט די אים שוין פון לאַנג באַקאַנטע ווער-טער פון דער רוסישער אויפשריפט:

פּאָסט-סטאַנציע וואָראָנקאַ

און די אונטערשטע שורות, וואָס זענען געווען אויפגעשריבן אויפן ברעטל, האָט ער אויך נישט ווילנדיק איבערגעלייענט:

פינף הונדערט פיר און פופציק נפשות פון מענלעכן געשלעכט,
זיבן הונדערט צוויי און פופציק נפשות פון ווייבלעכן געשלעכט.

און, מיטאַמאָל, עס הערט זיך אַ גלאָק, וואָס פּאַרליהט זיינע אַפּגע-ריסענע קלאַנגען אין דער טיפקייט פון דער נאַכט. „צי פאָרט מען נישט פון פּערעיאַסלאַוו?" — האָט ער אַ טראַכט געטאָן. דער גלאָק ווערט אַלץ נעענטער און נעענטער. עס הערט זיך, ווי עס רייבן זיך די אַקסן אָן דעם אויסגעווייקטן קלעפּיקן באָדן.

ער האָט זיך אויסגעגלייכט און האָט איצט אויסגעזען נאָך העכער ווי אַלעמאָל. די פערד זענען שוין געווען גאָר נאָענט, און נחום ראַבינאָוויטש האָט אַוועקגעשפּאַנט זיי אַנטקעגן.

די פּאָסט-פערד זענען אַריינגעפאָרן אין הויף פון דער סטאַנציע, און אין אַ פּאָר מינוט אַרום איז דער באַר-וואָס געקומענער הערצל שמשופאַק, די ראַבינאָוויטשעס עלטסטער משרת, געזעסן אין קאַנטאָר ביים טיש אַנט-קעגן ראַבינאָוויטשן. הערצל שמשופאַק האָט געביסן דעם שפּיץ פון זיין גרויער באָרד און מיט די ברעמען אַלץ געפינטלט און געפינטלט, קוקנ-דיק גלייך נחום ראַבינאָוויטשן איבערן קאָפּ.

ער האָט געוואַרט ביז נחום ראַבינאָוויטש וועט אויפהייבן דעם קאָפּ פונעם אָפענעם פּאַפּיר, וואָס ער, הערצל שמשופאַק, האָט אים געבראַכט פון דער היים. דער אַלטער „מענטש" האָט איצט נאָך מער איבערגעלעבט

דאָס, וואָס ער האָט איבערגעלעבט מיט עטלעכע טעג צוריק אין פּערע־יאסלאוו ביי זיינע באַלעבאַטים אין שטוב. פאַר זיינע אויגן האָבן זיך גע־טראָגן די קלעצער פון די צעשלאָגענע פּליטן. געטראָגן זיך איבער דעם קאַלעמוטנעם שוים פונעם רווישנדיקן דניעפּר. ס'איז אים שווער געווען, הערצל שטשופאַקן, צו מאַכן קוראַזש, צו פאַרשטעלן זיך, אז ער ווייסט פון גאָרנישט. ער האָט זיך אָבער געמאַכט נישט ווּסנדיק און געוואָרט, דער באַלעבאָס זאָל אים אליין פרעגן.

נחום ראַבינאָוויטש האָט זיך אויפגעשטעלט פון זיין שטול, האָט אויס־געזען ווי אויפגעהאָרבעט, און גענומען לייענען אויפן קול:

„...העצים זיינען אַוועק מיטן וואַסער בשביל האַפּאַוואָדקעס, וועהאַ־פּליטן זייגען צעקלאַפּט געוואָרן על האַפּאַראָגן...“

הערצל שטשופּאַק האָט זיך אויך אויפגעשטעלט, האָט צעפּירט מיט די הענט.

— הערט איר, באַלעבאָס, א פּאַוואָדקע מיט סכנות, זינט די וועלט שטייט... ביטערע צייטן געקומען. אָבער ווי זאָגט דער פּסוק: הרכוש קח לך, והנפש תן לי — נעם זיך די קלעצער צו אלדי קאַדיק און דאָס ווייב און קינדר לאָז מיר איבער.

הערצלס קווימשעדיק קעלבל האָט זיך געקאָנט אויסדוכטן ווי א קינ־דיש געוויין. נחום ראַבינאָוויטש האָט אָבער גלייך ווי גאָר נישט געלייגט קיין אַכט אויף הערצלס רייד, איז אַנטשוויגן געוואָרן אויף א ווילע און האָט באַלד ווידער געלייענט:

„...האגראף מיבאָסלאַוו האָט זיך אויפגעהאָנגען מאַקע בימי האַפּאַ־וואָדקעס. און די אנשי שלומינו פון דעם מאַלנער שטיבל זאָגן, אז דער־פאַר זענען דאָס די הייִיאַריקע פּאַוואָדקעס מיט סכנות. פּסח־עליע דער ווײַנער האָט אים אָנגעטאָן א פיין היטל, דעם גראַף, געשטעלט בדיל־הדל. א גוטער ימוחשמוניק! וועגן דער אייזנבאַן דערציילט מען גאָר ביי אונדז חידושים, און זיין ליבער נאָמען ווייסט, צי וועט עס נישט שלאָגן על הפּר־נסה של האַפּאַטשט“.

נחום ראַבינאָוויטש האָט זיך אָפּגעשטעלט, האָט זיך א ביסל פאַר־טראַכט, און א לייכטער שמייכל האָט זיך געוויזן אויף זיין פּנים. עפּעס האָט אים היינטיקס מאָל דאָס לשון פונעם בריוו דערמאָנט אָן יוסף פּערלס בוך „מגלה טמירין“ (אַנטפּלעקער פון געהיימנישן), עפּעס שרייבט זיין ברודער פּנחס פּונקט ווי יענער פּליאסק דער חסיד ביי פּערלען.

— נו, זאָל זיין אזוי! ווי האָט איר געזאָגט, רב הערץ? נעם זיך די קלעצער צו אלדי שווארצע יאָר, דאכט זיך, האָט איר געזאָגט, און דאָס ווייב און קינד לאָז מיר איבער, אזוי זאָגט איר, רב הערץ?

הערצל שטשופאק האָט זיך צעשמייכלט. עס האָט אים הנאה געטאָן, וואָס זיין יונגער באַלעבאָס האָט אים דאָך געהערט און האַלט אפילו פון זיינע רייד.

— און וועגן דער אייזנבאַן, באַלעבאָס, קאָן איך זאָגן אז דאָס איז בלאָטע, פוסטע מעשות. ווער עס איז איין מאָל געפאָרן מיטן גלאָק, וועט זיך נישט העצקען מיטן פייף. פוסטע מעשות! א וואָלף קוקט אין וואלד...

— נו, זאָל זיין אזוי! — האָט נחום ראבינאָוויטש געזאָגט און דורכ־געלייענט די לעצטע שורות פונעם בריוו.

„...אייער אשתך חיה־אסתר, זאָל האָבן לאנגע יאָר, איז מיט מזל געלעגן געוואָרן, איז איר געקומען צו חלום שלום הייסינער, דער חזן פון טאַלנער שטיבל. ער קער אָן אן עלטער־פעטער איר מאַמען, זאָל לעבן, און זי, חיה־אסתר, זאָל געזונט זיין, געדענקט אָט ווי היינט, ווי ער האָט צו איר געזאָגט:

— וואָס מאַכסטו, חיה־אסתר סערדצע?

— נישקשה, — האָט זי געענטפערט.

— וועסט אם ירצה השם האָבן א לאַנג־לעבעדיק ייִנגל, — און איז תיכף נישט געוואָרן.

ס'וואָלט געווען א יושר גדול, מ'זאָל דאָס ניי־געבוירענע ייִנגל א נאָ־מען געבן נאָך אים: ער האָט, געבעך, נאָך זיך קיין נאָמען נישט. און זאָל ער זיין אַ גוטער בעטער פאַרן ייִנגל, פאַר טאַטע־מאַמע, פאַר אונדז אלע־מען, פאַר כל ישראל אמן".

אויף מאָרגן זענען זיי ביידע, דער באלעבאָס און זיין „מענטש", גע־קומען אין פערעיאסלאַוו. און אין א פאָר טעג אַרום זענען אין דער גרוי־סער שטוב פון וועוויק ראבינאָוויטשעס יורשים געווען צונויפגעשטעלט טישן צו טישן און אינמיטן טאָג האָבן ליכט געברענט אויף זיי. און ביי די טישן זענען געזעסן באַזונדער מענער און פרויען, געגעסן און געטרונקען.

מענטשן האָבן געזונגען און געטאַנצט, און פנחס, נחום ראבינאָווי־טשעס עלטערער ברודער, האָט אָנגעטאָן א ווייסן קיטל איבער זיין יום־טובדיקער זיידענער קאַפּאָטע און האָט געטאַנצט א מיסטישן טאַנץ, וואָס שטעלט פאָר דעם מענטשנס לעבן פונעם ערשטן טאָג ביזן לעצטן טאָג פון זיין לעבן.

פרויען און מענער זענען געשטאַנען ארום אים, געהויבן די הענט אין דער הויך, געמאַכט טרויעריקע מינעס, און ער האָט געטאַנצט מיט פאַרמאַכטע אויגן, אויפגעהויבן די הענט אין דער הויך, געשאָקלט מיט זיין שווארצער לאַנגער באָרד. ער האָט געדענקט וועגן די צעשלאָגענע פליטן, וועגן די רייכטימער, וואָס זענען אוועקגעשווומען מיטן וואסער, וועגן דער פארפלוכטער אייזנבאַן, וואָס שלאָגט אָפּ דער פרנסה פון וועוויק ראבינאָוויטשעס יורשים.

פנחס האָט געענדיקט טאַנצן, און דער יינגסטער ברודער, ניסל ראבינאָוויטש, האָט זיך צעזונגען. ער האָט געזונגען פאָלקס־לידער, און אלע האָבן צוגעפליעסקעט מיט די הענט, געטופעט מיט די פיס.

אין אָט דעם טאָג איז אויף דעם בלאַט פון די ראבינאָוויטשעס אין דער פערעיאסלאַווער סקאַזקע צוגעקומען א נייער נאָמען:

שלום נאָכימאָוו ראבינאָוויטש.

פון פערעיאַסלאַוו קיין וואָראָנקאָ

אין א פּאָר יאָר ארום, אין א זומערדיקן טאָג זיינען אין וואָראָנקאָ געאָנגעקומען עטלעכע פורן. פאָרויס זענען געגאַנגען א פּאָר פּאָסט־פערד, געשפּאַנט אין א גרינעם וועגל מיט א לעדערן ביידל. דאָרט זענען געזעסן נחום ראבינאָוויטשעס מוטער מינדל, א הויכע, שטשופּלע, באַיאָרטע פרוי, זיינע עלטערע קינדער און זיין ווייב חיה־אסתר, א קליינוווקסיקע, א בלאָנדע, און איר קלענסטער זון שלום ביי איר אויף די הענט. דאָס איז געווען אומגעפער אין יאָר 1861.

הינטער די פּאָסט־פערד זענען נאָכגעפאָרן א פּאָר פורן, אָנגעפּאַקטע מיט פּערענעס, קישנס, פּעקלעך און מיט מעבל. דאָס איז נחום ראבינאָוויטשעס פאמיליע אריבערגעפאָרן פון פערעיאַסלאַוו קיין וואָראָנקאָ.

„א קליין שטעטעלע, אָט דאָס וואָראָנקע, נאָר א שיינס... איר קאָנט דורכשפּאַצירן דאָס גאנצע שטעטל אין דער לענג און אין דער ברייט אין איין האַלבע שעה... אָן א באַן, אָן א ים, אָן א רעש, מיט צוויי יארידן סך־הכל דורכן יאָר". — אַזוי דערציילט שלום־עליכם אין זיין קינסטלערישער אויטאָביאָגראפיע „פונעם יאריד".

אָט דאָ אין וואָראָנקאָ האָט נחום ראבינאָוויטש, דער אַרענדאר פון דער פּאָסט, געהאַלטן א פּאָסעסיע, געהאַנדלט מיט תבואה, געשטעלט אָקסן

אויף דער בראָכע, און זי, די פֿלינקע, בלאָנדע חיה-אסתר, האָט געהאַלטן א שניט-קראָם.

דאָ, אין וואָראָנקאָווע, ביי פּאָלטאַווער גובערניע, אין אוקראַיִנע האָט שלום-עליכם פֿאַרבראַכט זיין קינדהייט. „קיין אנדער שטאָט אויף דער וועלט האָט נישט געהאַט אזוי פֿיל חן אין זיינע אויגן, אזוי, אז ער קאָן עס נישט פֿארגעסן און וועט עס נישט פֿארגעסן אייביק און אייביק“.

דאָס בלאָנדע, יאָרעדיקע יינגל שלום פֿלעגט דאָ ארומלויפֿן מיט די חברים פֿון זיין קינדהייט איבער דעם גרויסן ברייטן מאַרק מיט זיינע „פֿיל יידישע קלייטן און קליימלעך, טישן, טישעלעך און שטעלעכלעך, מיט... פֿרישע, שמעקעדיקע עפּעלעך און באַרעלעך, דיניעס און קאַוועגעס, וואָס ציגן און חזירים האָבן חשק צו גענייסן פֿון זיי צו יעדער צייט, און די מארק-ווייבער פֿירן מיט זיי שטענדיקע מלחמות“.

עס איז אן אַלט שטעטל וואָראָנקאָווע. עס האָט אן אלטע קליינצאָ-ליקע יידישע באַפֿעלקערונג און איז פֿול מיט מעשות און לעגענדעס, „וואָס מע וואָלט פֿון זיי אליין געקאָנט אָנשרייבן א גאַנץ בוך“. און א באַרג, א הויכער באַרג, וואָס דערגרייכט ביזן הימל, צאַמט אָפּ דאָס שטעטל פֿון פֿעלדער און פֿון דערפֿער. און אלע ווייסן, אז אויף יענער זייט באַרג „ליגט באַהאַלטן אן אוצר נאָך פֿון באָגדאַן כמיעלניצקים צייטן“.

די זעכציקער יאָרן פֿון פֿאָריקן יאָרהונדערט האָט דער צוקונפֿטיקער שלום-עליכם פֿארבראַכט אין וואָראָנקאָווע.

טשערנישעווסקי, דאָבראָליובאָוו, ניעקראַסאָוו זענען געוואָרן די גע-דאַנקען-הערשער פֿון דער דעמאָקראַטישער אינטעליגענץ. עס האָבן זיך שוין געוויזן די ערשטע שוואַלבן פֿון דער יידישער דעמאָקראַטישער און רעוואָלוציאָנער-דעמאָקראַטישער אינטעליגענץ.

עס האָבן אַ ציטער געטאָן די ווענט, וואָס האָבן אָפּגעטיילט דאָס יידישע שטעטל פֿון דער ארומיקער גרויסער וועלט.

דער גרויסער יידישער קלאַסיקער מענדעלע מוכר-ספֿרים האָט שוין דעמלט פֿאַרעפֿנטלעכט אייניקע פֿון זיינע ווערק. נייע אידעען האָבן זיך געטראָגן צווישן די פֿאָרגעשריטענע פֿון דער יידישער באַפֿעלקערונג. אַלץ גרעסער און גרעסער ווערט די צאָל פֿון דער יידישער באַפֿעלקערונג אין די גרעסערע שטעט. דאָס קליינע שטעטל הייבט אָן אַוועקצושיקן זיינע בעסטע כוחות אין דער גרויסער שטאָט.

גרויסע טיילן פֿון דעם יידישן קליינבירגערטום ווערן נאָך מער פֿאַר-אָרעמט. דאָס פֿויערטום פֿאַלט נאָך דער באַפֿרייונג אריין נאָך אין אַ גרע-

סערן דלות ווי פריער. דאָס איז געווען די צייט, ווען דער גרונטלייגער פון דער נייער יידישער ליטעראַטור מענדעלע מוכר־ספרים, וועמען שלום־עליכם האָט דער ערשטער אָנגערופן „דער זיידע פון דער יידישער ליטע־ראַטור", האָט בילדעריש כאַראַקטעריזירט די מאַטעריעלע לאַגע פון די יידישע פאָלקס־מאַסן מיטן וואָרט „די מאַרבע".

נחום ראַבינאָוויטש, שלום־עליכם'ס פאָטער, האָט מען אין וואָראָנ־קאָווע געהאַלטן פאַרן גרעסטן נגיד. דעם דאָזיקן נאָמען האָט ער באַקומען בירושה פון זיין פאָטער וועוויק.

אָבער נישט אַלע נגידים פון פאַר דער רעפאָרמע האָבן זיך געקענט צופאַסן צו די נייע פאַדערונגען פונעם שטייגנדיקן קאַפּיטאַליזם. פיל פון זיי זענען געוואָרן פאַראָרעמט און געבליבן בלויז ביים אַמאָליקן יחוס, און נישט מער.

אין וואָראָנקאָווע איז ביסלעכווייז אונטערגעגאַנגען דער מאַטעריעלער ווילשטאַנד פון נחום ראַבינאָוויטש. אין וואָראָנקאָווע איז ער, ענדלעך, געבליבן נישט מער ווי ביים יחוס פון אַמאָליקער גבירישקייט.

אינעם שטעטעלע אויף פּאָלטאַווושטשינע איז שלום געוואַקסן, באַקו־מען זיינע ערשטע איינדרוקן, באַקאַנט זיך צום ערשטן מאָל מיט דער קאַסרילעווקער קינדער־וועלט, געוואָרן דער דיכטער פון דער קאַסרילעווקער קינדערשער נשמה און האָט זיך צוערשט באַקאַנט מיט דער קאַסרילעווקע פון די דערוואַקסענע.

גזלנים באַפאַלן הירשקע דעם סין

אַ גאַנצן חודש איז הירשקע דער סין, ראַבינאָוויטשעס שותף, אָפּגע־ווען אין וועג. מע האָט אים אין וואָראָנקאָ גערופן אַזוי, ווייל ער האָט נישט געקאָנט אויסרעדן קיין „שין". ער האָט אַוועקגעפירט די תבואה אין שטאָט אריין און האָט אויך באַקומען ביי נחום ראַבינאָוויטשן אַ באַפּולמעכטיקונג אויסצורעכענען זיך אין דעם גאַנצן צוקער־זאַוואָד און באַקומען דאָס געלט.

ווען הירשקע דער סין איז געקומען אין וואָראָנקאָווע צוריק, האָט ער וועגן דעם די ראַבינאָוויטשעס נישט אָנגעזאָגט באַלד. אויף מאָרגן נאָך זיין קומען איז ער אַוועק אין בית־המדרש, געמאַכט אַ פרום פּנימל, גע־שפּייט אויף די שפּיצן פון זיינע פינגער און געקייקלט זיינע געלע פאות,

אוועקגעשטעלט זיך הינטער דער בימה לעבן דער צדקה־פּושקע, געקלאַפּט זיך אין האַרצן, געוויינט און אַריינגעוואָרפן אין דער פּושקע אַ פּאָר קופּערנע מטבעות. ער האָט מיט קיינעם נישט גערעדט, איז צוגעפאַלן צום ארון־קודש, פאַנאַנדערגעעפנט אים און האָט זיך צעוויינט אויפן קול, געקושט די ספר־תורות און געשריגן מיט אַ געוויין: „רבונו סעל עולם, וואָס האָסטו צו מיר געהאַט, וואָס האָסטו אָנגעסיקט אויף מיר „רעסאָים" אין וועג. גיכיי וואָלטן זיי סוין צוגענומען מיין נפש אויך".

נאָכן אָפּשרייען אין ארון קודש אַריין האָט ער אַליין פאַרמאַכט די טירלעך, אומגעקערט זיך צום עולם, געדרייט זיינע געלע פּאות, אַראָפּגעלאָזט די וויעס פון די אויגן און איז אַוועק אויף זיין באַשטענדיקן אָרט. און דער עולם האָט דעמלט אַזוי גערעדט צווישן זיך:

— הערט אים, רשעים זענען אים באַפאַלן, דעם סין! ביי נחום וועוויקס טאָגט אין קעשענע, און ער האָט אויסגעבויט צוויי שטיבער. וואָס דען, אַ לאַנטוך טראָגט אים געלט? אַן אוצר האָט ער געפונען? הערט אים, דעם סין!

שוין אַ שעה צייט, אַז הירשקע דער סין זיצט ביי נחום ראַבינאָוויטש אין שטוב און גיט אָפּ חשבון. היינטיקס מאָל זיצן דערביי אויך זיין מוטער מינדל ראַבינאָוויטש און זיין ברודער ניסל.

— ווו איז מען דיך באַפאַלן, ווען איז מען דיך באַפאַלן? אַז איך זאָג דיר די גאַנצע צייט, ער טוט דיר אָן אַ ספּאָדעק. — האָט ניסל געשריגן — זנאַט ניע זשעלאַיעם, גיב אָפּ דאָס געלט.

— פּאָסעט איז פּאָסעט. גזלנים האָבן מיך באַפאַלן, אַ דאַנק דעם לעבעדיקן, וואָס מע האָט מיך נאָך געלאָזן ביים נעפעס, — האָט הירשקע אַ ביסל איבערגעשראָקן געזאָגט און געכאַפּט זיך דרייען זיינע געלע פּאות.

אין דער צייט האָט ביי נחום ראַבינאָוויטשן אין קיך געשריגן און געפּאַדעט פרומע די מויד. זי האָט נישט געזשאַלעוועט קיין בוכענצעס די קינדער, געשאָלטן און געשריגן, און מער ווי אויף אַלעמען האָט זי געשריגן אויף דעם בלאָנדן, יאָדערדיקן יינגל שלום. זי אַליין האָט היינט מיט דעם איינציקן אויג באַמערקט, ווי ער שטייט הינטער איר און קרימט זי איבער: שטעלט אַרויס די אונטערשטע ליפּ, רייבט מיט אַ הענטל איבער אַן אויג און שרייט פּונקט ווי מיט איר קול „סאַמאָוואָלעץ".

„אָט אַ סאַמאָוואָלעץ, ליבינקער פאָטער! הלוואי זאָל איך ליגן זאָגן, עס וועט פון אים קיין גוטס נישט אַרויסקומען, אָט דער גיעדאָראָסט וועט מיט זיין טויט נישט שטאַרבן".

זי וואָלט אים גאַנץ גוט אָפּגעצאָלט מיט אַ פּאָר בוכענצעס אין די זייטן אַריין, אָבער ווי זי האָט זיך נאָר אַ קער געטאָן צו אים, איז ער שוין אַרויסגעלאָפן אויף דער גאַס. עס האָט איר שטאַרק פאַרדראָסן, פאַרוואָס זאָל עס אַ טאַטנס אַ קינד זיין אַזאַ „סאַמאָוואָלעץ". עס האָט זיך איר געוואָלט פאַר עמעצן אויסרעדן דאָס האַרץ. אין קיך איז אָבער קיינער נישט געווען. האָט זי זיך צערעדט פאַר זיך:

— וואָסי, זאָל ער מיר געזונט זיין, דער באַלעבאָס, זאָל אים גאָט נישט שטראָפן, ער גיט עפּעס אכטונג אויף זיינע קינדער? עס אַרט אים עפּעס פאַר א וועלט? יענע האָרעוועט נעבעך אַ גאַנצענעם טאָג, שרייט זיך אָן, ווי אַ פּויק, אין קראָם, און אים שטעלט דער סין ארויס א צונג...

פרומע די מויד איז פּלוצים צוגעלאָפן צום אויוון, אַ כאַפּ געטאָן אַ טאָפּ מיט הייסן אָקרעפּ און פּליוך אויפן הונט, וואָס איז פאַרקראָכן אין קיך. סירקע האָט זיך צעקוויטשעט, און פרומע די מויד האָט נאָך העכער פון אים געשריגן, האָט געקלאַפּט מיט אַ שטעקן איבערן דיל און אין וואַנט, אז עס איז אַראָפּגעפאַלן דאָס קופּערנע געפעס פון דער גראָפּ־קע. דער קלאַפּ פונעם געפעס האָט אָפּגעהילכט איבער דער גאַנצער שטוב.

פרומע האָט אויפגעהערט צו שלאָגן מיטן שטעקן איבער דער וואַנט. ווען עס האָט זיך האַסטיק אויפגעעפנט די טיר פון קיך און עס זענען איבערגעשראָקענע אריין די באָבע מינדל, נחום ראַבינאָוויטש, הירשקע דער סין, ניסל, נחומס יינגערער ברודער, און שלום, וועלכער איז געשטאַ־נען הינטער אַלעמען און האָט זיך צעשריגן:

— פאָסעט איז פאָסעט, וואָס איז דאָס פאַר אַ געסריי, וואָס איז דאָ כאַסוועסאָלעם געסען? — דאָס האָט ער איצטער איבערגעקרימט היר־שקע דעם סין.

וואָלט עס געשען אַן אַנדערש מאָל, אַז די ראַבינאָוויטשעס וואָלטן הערן, ווי ער קרימט איבער זיין שותף, וואָלט אים שוין די באָבע מינדל צוגעשטעלט אַ בענקעלע פאַרן רבין. און זאָל דער קונדס וויסן, ווער עלטער איז. אָבער היינט איז עס די ראַבינאָוויטשעס נישט געלעגן אין קאָפּ. סיר־קעס האַווקעריי און פרומעס געשרייען האָבן בלויז איבערגעריסן דאָס געשריי און דאָס קריגעריי, וואָס איז פאָרגעקומען ביי נחום ראַבינאָוויטשן אין גאַסטצימער.

גערגעלע־חבר

אַ גאַנצן זומער, אַז שלום, נחום ראַבינאָוויטשעס יינגל, חברט זיך שטילערהייט מיט גרשון דעם יתום, וואָס זיין מאַמע, שׂרה־פּייגע די קעכין, רופֿט אים גערגעלע און זיין שטיף־טאַטע, יוסף־מאיר דער העקער — גערגעלע־גנב.

אַלע דאָנערשטיק טיילט שלום אָפּ פֿון זיין „מיט זיך", וואָס פֿרומע די מויד גיט אים אין חדר. ער לייגט עס אַריין אין אַ באַזונדערע קעשענע און וואַרט, ביז גערגעלע וועט קומען צו זיין רבין, דעם שוחט, קוילן אַן עוף.

אַ גאַנצע וואָך וואַרט ער, שלום, אויף אָט דעם דאָנערשטיק. גערגעלע פֿאַרבייסט זיין צעשפּאָלטענע ליפּ, ער צעקרייעט זיך ווי אַ האָן. דער רבי שרייט אויף אים, און די קינדער צעקוואָטשען זיך ווי די הינער.

גערגעלע הערט אויף צו קרייען, אין חדר ווערט שטיל, דער רבי זיצט שוין אויף זיין באַשטענדיק אָרט. און גערגעלע הייבט פּלוצים ווידער אָן צו ווייזן שטיק. ער מאַכט שוין נאָך אַן אינדיק און שרייט אויס:

האלט דיר, האלט דיר, האלט דיר,
האלט דיר, נעם דיר, האלט דיר.

די קינדער אין חדר קאַטשען זיך פֿאַר געלעכטער, העלפֿן אים אונטער, הייבן אָן צו שפּרינגען פֿון די בענק. דער רבי יאָגט זיך נאָך גערגעלען, און גערגעלע שרייט שוין הינטערן פֿענצטער:

קו־קאַ־רי־קו, לאַנגע נאָז!
מ׳עט דיך כאַפּן ווי אַ האָז!
מ׳עט דיך בינדן, מ׳עט דיך שלאָגן,
מ׳עט דיך לייגן אין אַ וואָגן,
מ׳עט דיך מוטשען אָן אַ סוף,
מ׳עט דיך קוילען ווי אַן עוף...

און אַלע דאָנערשטיק מערקירט גערגעלע אויס צו קומען מיטן עוף אין דער צייט, ווען דער רבי האַלט ביי פֿאַנאַנדערלאָזן די קינדער פֿון חדר.

הייבט וואַרט גערגעלע אָפּ שלומען אויף דער גאַס, און זיי גייען ביידע איינגעם אַוועק. גערגעלע גייט פֿאָרויס מיט דעם עוף, און שלום גייט אים נאָך פֿון הינטן. גערגעלע טראָגט אָפּ דאָס עוף דער באַלעבאָסטע, און נאָכדעם גייט שלום פֿאָרויס, און גערגעלע הינטער אים, ביז זיי קומען צו־

נחום ראַבינאָוויטשעס שטוב. שלום גייט אַריין אין שטוב, און גערגעלע וואַרט, ביז וואַנען שלום טראָגט אים עפּעס נישט אַרויס.

שלום האָט זיך געפּרוווט אַריינכאַפּן אין שטוב דורך דער גאַס-טיר. אפשר וועט אים די באָבע מינדל פרעגן, צי ער האָט שוין געגעסן, און וועט אים געבן אַ שטיקל קוילעטש און אפשר נאָך עפּעס וואָס, וועט ער שוין האָבן וואָס צו געבן גערגעלען.

דער טאָג, וואָס האָט נאָר-וואָס אָנגעהויבן אָפּצוקערן זיך מיט די פּלייצעס צו וואָראָנקאָוואָ און באַהאַלטן זיך פון דער נאַכט, איז געווען אַ הייסער און האָט געברענט דעם זאַמד אונטער די באָרוועסע פיס. אַצינד איז קילבלעך, אַ פּריש פרייליך ווינטל שפּילט זיך מיט דעם זאַמד און גלעט די גרעזער, די סאָניעטשניקעס פונעם גאָרטן, וואָס ליגט לעבן נחום ראַבינאָוויטשעס הויף.

גערגעלע זיצט אויף די קלעצער קעגנאיבער דער שטוב און דעם גאָרטן. עפּעס האָט ער דערפילט אַ פרישקייט, וואָס האָט אים געגלעט איבערן פּנים, און ער האָט זיך אַזוי פאַרבענקט נאָך צערטלעכקייט.

זיינע אויגן האָבן זיך פאַרקוקט אויף די געהאָפטע און געשפּיצטע פאָרהענגלעך, וואָס זענען געהאָנגען אויף די פענצטער פון דעם נגידם שטוב קעגנאיבער די קלעצער. ער איז נאָך קיינמאָל נישט געווען ביי אַ נגיד אין שטוב. ער איז געווען אויף דער שוועל נאָר פון אַ נגידישער קיך, און ווייטער נישט.

און עס האָט אים עפּעס, גערגעלען, גענומען ציען און דריקן דאָס האַרץ. און זיינע גרויע אייגעלעך האָבן זיך פאַרצויגן מיט עפּעס אַ פייכטן, פאַרנאַכטיקן נעפּל. און עס האָט זיך אים פאַרגלוסט גלאַט אַזוי זיך אריינגיין און א קוק טאָן, ווי לעבט מען עס ביי נגידים און ווי זעט עס אויס אַ נגידס א שטוב. קיינמאָל האָט זיין האַרץ עפּעס אַזוי נישט געצויגן, קיינמאָל האָבן זיינע אויגן אַזאַ פרישן נעפּל נישט געזען ווי היינט.

ער האָט גאָרנישט באַמערקט, אַז ער איז אַראָפּ פון די קלעצער, אַז זיינע באָרוועסע, קוויטיקע פיסלעך זענען אדורך די ברייט פון דער גאָר אָנגעגליטער וואָראָנקאָווער גאַס, אַז ער איז ארויף אויפן גאַנעק, געעפנט די גאַס-טיר פון נחום ראַבינאָוויטשעס שטוב און איז אריין גלייך אין דעם פאָדערשטן צימער אריין, אין דעם צימער פאַר די געסט.

אויסער שלומען איז קיינער פון די קינדער אין שטוב נישט געווען. אין שטוב זענען געזעסן נחום ראַבינאָוויטש, זיין מאַמע מינדל, זיין ברו-דער ניסל און הירשקע דער סין. מע האָט זיך געקריגט און געטאַמפּערט און

טע איז געווען פֿאַרטיפֿט אין געשעפֿט. קיינער האָט אַפֿילו נישט באַמערקט, אַז עס האָט זיך געעפֿנט די גאַס־טיר.

גערגעלע איז אַריין אין שטוב און זיך געלאָזט גיין. ער האָט דערזען, אַז פֿון דער אַנטקעגנדיקער טיר גייט אים אַנטקעגן אַן אומבאַקאַנט ייִנגל, אַן אָפּגעריסנס, אין שמאַטעס אָנגעטאָן. ער האָט נאָך אים קיינמאָל נישט געזען, אָט דאָס ייִנגל, אין וואָראָנקאָ. און עפּעס קוקט אויף אים דאָס ייִנגל מיט אַזוינע פֿאַרחידושטע אויגן און גייט אים גלייך אַנטקעגן. מיטאַמאָל דערזעט ער, דאָס ייִנגל שטעלט אים אויס אַ צעהאַקטע אויבערשטע ליפּ. עפּעס אַזוי זעט אויס די ליפּ ביי די קינדער, וואָס קרימען אים נאָך, ווען זיי שרייען אויף אים „צעהאַקטע ליפּ“, אָבער דאָס ייִנגל שווייגט, ער גייט נאָר אים אַנטקעגן, פֿאַררייסט און שאָקלט די צעשפּאָלטענע ליפּ.

„ער קרימט מיך איבער“, — האָט גערגעלע געטראַכט.

ער האָט זיך געוואָלט אַ לאָז טאָן צום ייִנגל און אַ זעץ טאָן אים אונטער די „פֿאָדרובעס פֿון זיינע פֿענצטער“. אָבער ער. האָט דערפֿילט, ווי אַ צערטלעכע קינדערשע האַנט האָט אים אַ צי געטאָן פֿאַרן אַרבל. און ער האָט דערזען, ווי שלום האָט אים אַ וווּנק געטאָן מיט זיינע בלויע אייגלעך, האָט אים אָפּגעפֿירט אין אַ ווינקעלע, אַוועקגעזעצט זיך מיט אים און דערלאַנגט אים אַ שטיקל קוילעטש מיט קעז.

ווען פֿרומע די מויד האָט אָפּגעגאָסן סירקען מיט אַ טאָפּ הייסן אָקרעפּ און ווען אַלע מיט שלומען אינאיינעם זענען אַוועקגעלאָפֿן אין קיך צוליב פֿרומעס און סירקעס גוואַלדן, האָט זיך גערגעלע אויפֿגעהויבן פֿון ווינקל און זיך געלאָזט באַקוקן דעם גרויסן אויפֿגערוימטן נגידישן צימער.

ער האָט געקוקט אויף די בילדער, וואָס זענען געהאָנגען אויף די ווענט. עפּעס איז אים זייער געפֿעלן געוואָרן אַ באַטאַליש בילד, וואָס האָט פֿאַרגעשטעלט, ווי אַזוי קאַוואַלעריסטן שפּרינגען איינע אויף די אַנדערע מיט די פֿערד, שטעכן זיך מיט לאַנגע פּיקעס, און ווי אין אַ זייט פֿון אָט די רייטערס שטייט אַ יונגע פֿרוי מיט אַ ווייס טיכל אויפֿן קאָפּ, מיט אַ רויטן צלם אויף דער האַנט און בינדט אַרום דעם צעבלוטיקטן קאָפּ אַ סאָלדאַט.

ער האָט זיך אָפּגעקערט אַ קוק טאָן, וואָס טוט זיך אויף גאָר אַ וואַנט. דאָס פֿריערדיקע ייִנגל מיט דער צעשפּאָלטענער ליפּ גייט ווידער אים אַנטקעגן גלייך פֿון דער טיר מיט די רויטע ברעט־ראַמען.

און דאָס ייִנגל איז איצט שעלמישער ווי פֿריער, אַן אויפֿגערעגטער. ער, גערגעלע, ווייזט אים אַ פֿויסט, ווייזט ער אים אויך אַ פֿויסט, גערגעלע

דערלאַנגט אַ שפּיי, שפּייט ער אויך. אַצינד איז קיינער נישטאָ, ער וועט אים ווייזן, וואָס ער, גערגעלע, איז. ער וועט אַ שפּרונג טאָן און מיטן קאָפּ אַ זעץ טאָן אים „אין דער מצבה אַריין", און זאָל ער וויסן ווי איבער־צוקרימען זיך.

גערגעלע האָט אײַנגעבויגן דעם קאָפּ, פאַרקוועטשט די פּויסטן, האָט זיך אַ לאָז געטאָן קעגן יינגל און האָט אַ זעץ געטאָן מיטן קאָפּ און מיט די פּויסטן גלײַך... אין שפּיגל אַרײַן. דער שפּיגל האָט אַ דרוזשקע געטאָן..

ווען אַלע האָבן זיך אַ לאָז געטאָן פון קיך אין גאַסטצימער, איז גער־געלע געלעגן אין אָנמאַכט לעבן וואַנט מיט צונויפגעדריקטע, צעבלוטיקטע פּויסטן.

חלום און וואָר

שוין דער דריטער טאָג, אַז שלום גייט נישט אין חדר. ער איז פריי געוואָרן און מיט דריי נעכט צוריק האָט זיך אים געחלומט אַ חלום:

שמוליק, זיין חבר, וואָס איז מיט אייניקע חדשים צוריק אַוועקגעפאָרן פון וואָראָנקאָ, זיצט לעבן אים אויפן גראָז ביי זיין טאַטן אין גאָרטן. אין גאָרטן איז שטיל. עס הערט זיך בלויז שמוליקס הייזעריקלעכע שטים, ווי ער דערציילט:

— איז אָט דער מאַן, וואָס מע האָט אים ביים נאָמען גערופן רב נחום, געבליבן אין דער ווילדער אײנער אַליין מיט זיין געביין. איז אויף אים אָנגעפאַלן אַ פחד און אַ שרעק. הערט ער עפּעס, ווי מענטשן רעדן צווישן זיך, און עפּעס זעט אויס דאָס קול זייערס גאָר משונה. ער קערט זיך אָפּ, עס שטייען לעבן אים מאָדנע ווילדע מענטשן, הוילע מיט שוואַרצע לייבער, און זייערע קעפּ זענען מיט לאַנגע, גרויסע שנאָבלען, ווי ביי פויגלען. איז רב נחום געוועזן זייער אַ קלוגער און געלערנטער מאַן, ער האָט פאַרשטאַנען די שפּראַך פון אַלעמען: פון פיש אין וואַסער, פון פויגלען אין הימל, פון קי אין פעלד און פון חיות אין דער ווילדער. הערט ער, ווי די ברואים פּיש־טשען עפּעס: געלויבט איז דער גרויסער גאָט, וואָס ער האָט אונדז צו־געשיקט אַזאַ גוט, פעט און געשמאַק געריכט. האָט ער גלײַך פאַרשטאַנען אַז ער איז צווישן מענטשן־פרעסער...

און נאָך אַ חלום האָט זיך אים, שלומיען, געחלומט. ער גייט אַזוי מיט שמוליקן אויפן באַרג אַ הינטערן בית־מדרש. זיי האָבן שוין אָפּגעפּאַטשט

פּערציק מעג און פערציק נעכט. פערציק מעג און פערציק נעכט מיט קיי־נעם נישט גערעדט און וועגן גאָרנישט קיינעם דערציילט. זיי זענען אויפן באַרג הינטערן בית־מדרש.

שמוליק גייט מיט אַ יאַמשאָוון שטעקן אין האַנט, און ער גייט אים נאָך. שמוליק גיט אַ קלאַפּ איבער דעם גרינעם, מיט מאָך באַוואַקסענעם שטיין, וואָס סטאַרטשעט פונעם באַרג אַרויס. דער שטיין צעפּאַלט זיך אויף פּיצלעך און עס ווערט אַזאַ ליכטיק, כאָטש איבערן באַרג איז פאַר־צויגן אַ געדיכטע, שוואַרצע נאַכט. אונטערן שטיין באַווייזט זיך אַ הייל, און קרישטאָלענע זײַלן שפּאַרן אונטער די סטעליע אירע. זיי גייען אין הייל, ביז זיי קומען צו אַ טיר. אין די טיר פאַרריגלט מיט זיבן ריגלען, און זיבן שלעסער הענגען אויף יעדן ריגל. שמוליק גיט אַ קלאַפּ מיטן יאַמשאָוון שטעקן איבער אַ שלאָס:

טירעלע, טירעלע, טייערער טראָפּ,
גיכער, גיכער ריגל זיך אָפּ!

די שלעסער פאַלן אַראָפּ, די זיבן ריגלען צעברעכן זיך, און זיבן טירן צעעפענען זיך. אַ העלע שיין, געפלאַכטן מיט גרינע, בלויע, רויטע שטראַלן, האָט זיי געבלענדט די אויגן, מיט רויטע, בלויע, גרינע דימענטן און ברי־ליאַנטן איז געפלאַסטערט דער דיל, און די ווענט זענען פון ריינעם גינ־גאָלד. שוואַרצע לײַבלעך האָבן אַרויסגעשטעקט רויטע, פאַרקאַטשעטע צינגער.

דאָס גייען זיי, שלום און שמוליק, נאָך דעם אוצר, וואָס ליגט דאָרטן באַהאַלטן נאָך פון באָגדאַן כמעלניצקים צײַטן. און ער, שלום, טאָר קיין וואָרט נישט רעדן. רעדן מעג נאָר שמוליק אַליין. ער מוז שווייגן. שמוליק שאַרט מיטן יאַמשאָוון שטעקן איבערן דיל. שמוליק דרייט מיטן קאָפּ, און שלום פאַרשטייט, אַז דער אוצר איז נאָך נישט דאָ. שמוליק הייבט אָן שאַרן מיטן שטעקן איבער דער וואַנט, זײַנע אויגן הייבן אָן צו פינקלען, די הענט צו ציטערן. ער גיט אַ קלאַפּ אין וואַנט לעבן אַ שוואַרץ לײַבעלע מיט אַ פאַרקאַטשעט צינגל און הייבט אָן מיט אַ געבעט:

שטיינער, — דימענט און בריליאַנט, —
קומט צו מיר, צו אונדז אין האַנט.
ס'רופט אײַך שמוליק, ס'רופט אײַך שלום:
יידישע קינדער פון פיינעם שטאַנד.

די ליכטיקייט פֿון פּאַלאַץ ווערט פֿאַרשוווּנדן, און אַ פֿינצטערניש צעשיידט די טרייע חברים איינעם פֿונעם צווייטן. עס ווערט ווידער ליכטיק, אַ טונקל־ראָזע ליכטיקייט. עס דערהערט זיך אַ דונער, גלייך טויזנטער שטיינער וואָלטן געפֿאַלן אויף זיי, און עס ווערט ווידער פֿינצטער. אין דער פֿינצטערקייט באַווייזן זיך פֿייערדיקע עקדעשן, פּיפּערנאָטערס און שלאַנגען. זיי קריכן הירך צווישן שלומען און שמוליקן און שטויסן זיי אַוועק צו די ווענט. שמוליק זאָגט ווייטער מיט אַ ציטערדיק געבעט:

עקדעש און שלאַנג,
הערט אויס אונדזער פֿאַרלאַנג,
שטיינער, — דימענט און בריליאַנט —
קומט צו מיר, צו אונדז אין האַנט.

עס טוט אַ פּראַל אויף די סטעליע אין דער־הייך און עס דערזעט זיך אַ בלויער הימל, פֿון וועלכן עס שיטן זיך רענדלעך, דימענטן און בריליאַנטן אָן אַ סוף. שלום און שמוליק האָבן אָנגעהויבן צו כאַפּן פֿאַר פֿרייד מיט די פּיס, אָפּצורוקן זיך פֿון דעם דימענטענעם האָגל. ערשט עליע, שלומס עלטערער ברודער, האַלט אים פֿאַרן עלנבויגן און שרייט: — וואָס שטויסטו זיך אַזוי, וואָס דריגעסטו מיט די פּיס!

נאָכדעם, ווי שלום האָט אַ שלאָפֿעדיקער געענטפֿערט מיט אָפּגעריסענע ווערטער: — געשפּנט זיך אַ פֿענצטערל אין הימל, דימענטן, בריליאַנטן קלייבן, — האָט ער זיך ארומגעזען, אַז דאָס איז אַ חלום. און אַ גאַנצן פֿרימאָרגן האָט שלום געבענקט נאָך די קרישטאָלענע זיילן, נאָך דעם גינגאָלדענעם פּאַלאַץ, נאָך דעם אָפֿענעם פֿענצטערל אין הימל און נאָך דעם אוצר. אַ בלאַסקייט האָט פֿאַרצויגן זיין קינדעריש פּנימל, און אַ טרייער האָט געצאַנקט אין זיינע בלויע אויגן.

. . . .

עס איז שוין באַלד האַלבער טאָג, און שלום וואַרט אויף מאירן, ער זאָל קומען. עס איז שוין געקומען כמעט אַ האַלבער הדר ייִנגלעך צו נחום ראַבינאָוויטשן אויפֿן הויף. איין ייִנגל האַלט דעם אַנדערן פֿאַר די פּאָלעס. דאָס פֿאָרן זיי. איינער איז דאָס פֿערד, דער אַנדערער — דער אָנטרייבער. איינער טרובעט אין די קולאַקעס, אַ צווייטער פּייקלט אין אַן אַלטער, פֿאַרזשאַווערטער בלעך, די איבעריקע קינדער שרייען.

שלום גייט ארום צווישן זיי אַ צופרידענער, אָבער עס פֿאַרדריסט אים, וואָס שמוליק איז גישטאָ. און פֿאַר זיינע אויגן ווייזט זיך אויף אַ צעבלוטיקטער גערגעלע, וואָס מע קען אים נישט נעמען אין קאָמפּאַניע.

מאיר איז געקומען און דער גאַנצער עולם קינדער קלייבט זיך צונויף ארום אים און ארום שלומען. מע גייט אַוועק אויף דער טאַרהאָוויצע. געקומען צו היה־אסתרס קראָם.

אויפֿן פּלאַץ פֿון דער טאַרהאָוויצע איז פּוסט, עס שטייט בלויז איין אַלט וועגל, לעבן דעם אַן אויסגעדאַרטע ווייסע שקאַפּע מיט שוואַרצע פּינטלעך. זי קוקט מיט אירע גרויסע, צעיאָמערוועטע אויגן אויף אַ רויטער שמאַטע, וואָס הענגט אויף דער טיר פֿון היה־אסתרס קראָם. אויפֿן וועגל זיצט אַ בלינדע, געשטופּלטע יונגע אוקראַאינערן מיט אַ קינד אויף די הענט, און לעבן וואָגן אויף אַ קלעצל — אַ באַיאָרטער אוקראַאינער מיט אַ קאָבזע אויפֿן שויס. דאָס איז אַ פֿאַמיליע פֿון אַ בעטלער — אַ קאָבזאַר איבערגעבליבן פֿון נעכטיקן יאַריד און וואַרט אויף דעם קומענדיקן זונטיק.

די קינדער האָבן זיך צעזעצט אויפֿן גאַנעק פֿון היה־אסתרס קראָם, און מאיר איז געבליבן שטיין און האָט אָנגעהויבן צו זינגען:

גיי איך ארויס אויף דער ווילנער גאס...

אַן עכאָ פֿון אַ העלער ליכטיקער שטים האָט זיך געקייקלט איבער דער טאַרהאָוויצע. און אַ געוויין אַ זויבערער, אַ קינדערשער האָט אים נאָכגעיאָגט; און געפֿלויגן איז אָט דער זינגעוודיק־וויינענדיקער עכאָ אין די אָפֿענע טירן פֿון די פֿינצטערע קלייטן און האָט איבערגעריסן דעם שמועס פֿון עלטערע און יינגערע קלייטניצעס און קלייטניקעס אין די קראָמען, אַז אייניקע פֿון זיי זענען באַלד אַרויסגעלאָפֿן אויף די גאַנקעס.

איצט האָט מאיר מעדוועדיעווקער מיט מער געפֿיל געזונגען, פֿאַרבראָכן די הענטלעך, פֿאַרגלאָצט זיינע שוואַרצע ברענענדיקע אייגלעך, און דאָס פּנים זיינס איז געוואָרן בלייך, אַז עס האָבן זיך אַזש געשטעלט גרייפּלעך אונטער דער הויט. ער האָט געזונגען, און אַלע קינדער האָבן אונטערגעכאַפּט:

אוי־וויי! —
מע ווײנט אזוי...

— זינג נאָך עפּעס, מאירקע, זינגט נאָך, קינדער, — האָבן זיך די קלייטניצעס געבעטן. מאיר האָט אָבער מער נישט געזונגען. ער האָט זיך אַוועקגעזעצט אויפֿן גאַנעק, איז געבליבן זיצן פֿאַרטראַכט. פֿאַר זיינע קינ־

דערשע אויגן איז נאָך אַלץ געשטאַנען דאָס בילד פונעם קינד מיט דער מאַמען, פון יידן און יידענעס, וואָס האָבן געבראָכן די הענט און געוויינט. און אין זיינע אויערן האָט געקלונגען דער ביטערער יאָמער און געוויין פון דער ווילנער גאַס. דאָס ייגל מיטן אויסגעדרייטן היטל האָט געטרובעט, און אים האָט צוגעקלאַפּט דער צווייטער מיט דער פאַרזשאַווערטער בלעך, און לעבן מאירן איז געזעסן בלויז שלום. ער האָט אים געקוקט אין זיינע אויגן אריין, און שלומס אויפגערעגט פּנים האָט אַלץ נייגעריק ווי געפרעגט און געוואָלט זיך דערוויסן, וואָס טראַכט איצטער מאירקע.

אן עלטערע סעדעכיג, וואָס האָט סיי זומער, סיי ווינטער געטראָגן אן אַלטן ווינטערדיקן מאַנצבילשן טוזשליק, איז צוגעגאַנגען צו מאירן:

— נאַ, מאירקע, א באָקסערל און זינג נאָך עפּעס, זינג, מאירקע, אזוי, א מחיה צו הערן! — האָט זי זיך געווענדט צו היה־אסתרן, וועלכע איז געשטאַנען אויפן גאַנעק און געווישט די טרערן פון די אויגן.

מאיר האָט זיך ווידער געשטעלט:

— ניין, איצטער וועלן מיר נישט זינגען, מיר וועלן זיך פאַרשטעלן. שלום וועט זיך אויך פאַרשטעלן, — און באַלד האָט מען זיך גענומען פאַרשטעלן.

שלום איז געוואָרן נאָך קלענער ווי ער איז. אויף דער פּלייצע איז ביי אים אויסגעוואָקסן א גרויסער האָרב פון אָנגעשטאָפּטן היי, אין דער רעכטער האַנט האָט ער געהאַלטן א גרויסן סוקעוואַטן שטעקן, און א טאָרבע איז אראָפּגעהאָנגען צו דער לינקער האַנט זיינער. ער איז געגאַנגען און געציטערט פאר שרעק. ארום אים זענען געשטאַנען קינדער מיט איבערגעקערטע בעזעמער אין דער הייך. דאָס האָבן די קינדער פאָרגעשטעלט א וואַלד, און שלום האָט געבלאָנדזשעט צווישן זיי.

מיטאַמאָל, עס ווייזט זיך אַנטקעגן מאירקע. די הייזן זענען פאַרקאַטשעט אריבער די קני פון זיינע באָרוועסע פיס. ער איז ארומגעבונדן מיט א שטריק ארום בויך, זיין מאַמעס קאַלאַדאַטשן מעסער אריינגעשטעקט אונטערן שטריקל. מאירקע האָט פאַרריסן דעם קאָפּ זיינעם, אויסגעטאַראַשטשעט די אויגן, אויסגעשטעלט די אונטערשטע ליפּ, דאָס היטל אראָפּגעוואָרפן און האָט זיך צעשריען:

— סט־וי־וי!

און שלום, וואָס האָט פאָרגעשטעלט דעם אָרעמען האָרבאַטן, האָט גענומען וואַרפן מיט די הענט און טרייסלען מיטן קאָפּ, צעזונגען זיך מיט א קווטשעדיק־וויינענדיק קול:

— מיין הארץ קלאפּט אין מיר,
עס טרייסלט מיר א צאָן אָן אַ צאָן.
וואָס האָב, איך, גאָטעניו,
פאר אן אומרעכט געטאָן?

מאירקע דער גזלן האָט זיך א צופּ געטאָן צו אים, א נעם געטאָן אים פאר די אַקסלען, א שליידער געטאָן אויף דער ערד און אויסגעשריען:

— דיענגי דאַ־אַ־וואַי־אַי!

שלום האָט זיך כלומרשט קוים אויפגעהויבן פון דער ערד און האָט זיך אוועקגעשטעלט. מאירקע האָט זיך ווידער א צופּ געטאָן צו אים, און שלום האָט זיך צעוויינט און געבעטן:

— נא דיר אָפּ די שיך מיט די שקראַבעס
און לאָז מיר גיין אהיים אויף שבת.

מאירקע האָט גענומען האַסטיק פּאָכען מיט דער שווערד און געריבן די שארף אירע אין דעם שטעקן.

— די שיך מיט די שקראַבעס טו איך נישט באַדאַרפן,
נאָר איך טו דאָס חלפל שאַרפן.

שלום האָט זיך ווידער געבעטן:

— נאַ דיר אָפּ דאָס העמד פון מיין לייב
און לאָז מיך גיין אהיים צו מיין ווייב.

מאירקע קלאַפּט ווידער מיטן מעסער איבערן שטעקן:

— דאָס העמד פון דיין לייב טו איך נישט באַדאַרפן,
נאָר איך טו דאָס חלפל שאַרפן.

און נאָך ביידנס רעפּליקעס זינגען די קינדער אויס:

— אוי־אוי־אוי־אוי־אוי־אוי.

די קרעמערקעס זענען געשטאַנען פאַרגאַפּטע ארום די שוישפּילער, און מאירקע האָט זיך אַליין מיטן גרעסטן צאָרן געשמויסן זיך און געוואָרפן זיך אויף שלומען, ביז ער האָט אים ענדלעך אַ שליידער געטאָן אויף דער ערד. חיה־אסתר האָט זיך אַ דערשראָקענע צעשריגן:

— אוי, וויי, גזלן! ער האָט מיר אַוועקגעהרגעט דאָס ייִנגל!

שלום האָט זיך געשווינד אַוועקגעשטעלט, ארויסגעוואָרפן דעם האָרב פון פּלייצע. שלום און אַלע איבעריקע קינדער האָבן זיך צעלאַכט.

דער קאַבזאַר, וואָס איז געשטאַנען פֿונדערווייטן און האָט זיך צו־געקוקט צו דער קינדער־שפּיל, איז צוגעגאַנגען צו די קרעמערקעס און האָט מיט באַדויערן געזאָגט:

— אָט, ווען איך האָב אַזוינע ייִנגלעך, וואָלטן גאַנצע יאָרן בײַ מיר געוויינט און געלאַכט.

די וועגן פֿון ביידע חברים האָבן זיך שפּעטער צעשיידט. ביידע זענען אַוועק ווײַט איינער פֿון דעם אַנדערן, אין צוויי פֿאַרשידענע וועגן פֿון דער קונסט. מאַירקע איז שפּעטער געוואָרן מיכאַיל יעפֿימאָוויטש מעדוועדיעוו — דער באַקאַנטער אַקטיאָר פֿון דער קייזערלעכער אָפּערע אין סאַנקט־פּעטערסבורג. שלום איז געוואָרן דער גרויסער יידישער פֿאָלקס־שרייבער — שלום עליכם.

נחום ראַבינאָוויטשן טוט מען אָן אַ ספּאָדעק

אָן אומעט, אָן אומצופֿרידנקייט האָט זיך ביסלעכווײַז צעשפּרייט אין דער שטוב פֿון די ראַבינאָוויטשעס אין וואָראָנקאָ. אַלץ שטאַרקער און שטאַרקער איז די אומצופֿרידנקייט געוואָרן. דער הויכער, פֿאַרטראַכטער נחום ראַבינאָוויטש איז געוואָרן נאָך מער פֿאַרטראַכט ווי פֿריער. קנייטשן האָבן זיך גענומען וויזן אויף זײַן ברייטן שטערן, און גאַנץ אָפֿט פֿלעגט זיך אומגעריכט ארויסכאַפּן פֿון זײַן ברוסט אַ שטילער זיפֿץ. חיה־אסתּר איז געוואָרן נישט אַזוי רירעווודיק ווי פֿריער, און אויף איר פּנים האָט זיך געוויזן עפּעס אַ פֿאַרזאָרגטקייט, וואָס האָט זיך אויף לאַנג באַזעצט אין די קנייטשעלעך לעבן די ווינקלען פֿון אירע ליפּן.

אין דער באַלעבאַטישקייט האָט געטאַראַראַמט די באָבע מינדל. זי איז איצט געוואָרן די איינציקע הערשערן אין קיך. זי האָט איצט אַכטונג געגעבן אויף די קינדער, אויף אירע אייניקלעך. שוין באַלד אַ האַלב יאָר, אַז פֿרומע די מויד איז בײַ די ראַבינאָוויטשעס נישטאָ. די קינדער האָבן זיך סוף־כּל־סוף באַפֿרייט פֿון איר יאָך, און זי האָט סוף־כּל־סוף חתונה געהאַט. זי וואָלט נאָך אַזוי גיך נישט חתונה געהאַט און וואָלט נאָך אַזוי גיך נישט אַוועק פֿון ראַבינאָוויטשעס שטוב, אָבער זי האָט נישט געקאָנט צוזען די פֿאַרזאָרגטקייט, וואָס האָט ביסלעכווײַז איינגעבויגן דעם שלאַנקן נחום ראַבינאָוויטש און איר באַלעבאָסטע היה אסתּר. איז פֿרומע שוין גע־וואָרן נישט אַזאַ איבערקלײַבערקע אין שידוכים.

פרומע איז געווען בלינד אויף איין אויג און געשטופּלט, אָבער זי האָט זיך באַרימט מיט איר יחוס. דער טאַטע אירער איז געווען אַ שמש אין באָסלעווער שול, און איר שטיפמאַמעס אַן עלטער-פעטער איז דאָך געווען רב הודל דראַזשנער. מיט כעס און מיט פאַרדראָס פלעגט זי כמעט שטענדיק ענטפערן באַסיע-ריווען דער שמשטע:

— אָ, נישט דערלעבן וועט אַ באַלעגאָלע, אַ באַלמעלאָכע צו עסן מיט מיר פון איין שיסל.

אָבער די פאַרזאָרגטקייט ביי די ראַבינאָוויטשעס אין שטוב און די סיבה, וואָס האָט זיך געטראָפן מיט איר חתן, דעם פּופּציקיאָריקן יאַדעשליווער אַלמן פון הייסיג, אַ דרדקי-מלמד, וועלכער איז אַ וואָך צייט פאַר דער חופּה געשטאָרבן, האָט זי געצוווּנגען ענדערן די באַציונג צו באַסיע-ריוועס פאָרשלאַגן.

באַסיע-ריווע האָט איצט אויף אַ נייעם קאָן אָנגעווענדט איר מענה-לשון ביים רעדן פרומען שידוכים.

— וואָס-זשע מיינסטו וואָס, פרומע סערצע? אַ באַלמעלאָכע, איך כאַפּ דיר אָנעט, טאָר שוין גאָר נישט לעבן אויף דער וועלט, טאָר שוין גאָר נישט פאַרדינען די מצווה צו האָבן אַ ווייב און קינדער? אָט גיי הער, וואָס סאָסי די זאָגערקע האָט געלייענט פון אונדזערע הייליקע ספרים: ס'איז געווען א תנא רב יצחק, רב איציקל, איז ער גאָר געווען אַ שמיד, אַ פראָסטער קאָוואַל, איך כאַפּ דיר אָנעט. און נאָך איינער א תנא רב יוחנצע, איז גאָר געווען אַ שוסטער, אַ פּראָסטער שוסטערוק, איך כאַפּ דיר אָנעט, איז וואָס זשע, פרעג איך ביי דיר, פרומעניו, האָט ער קיין תנא נישט גענאַרפט זיין און קיין ווייב און קינדער נישט געדאַרפט האָבן, וואָסי וואָס, ער איז געווען אַ שוסטער. וואָס וועסטו שוין זאָגן אויף דערויף, האַ?

אַ צופרידענער שמייכל פלעגט דעמלט אַ שיין טאָן אויף פרומעס צעשטופּלט פּנים. דאָס פלעגט אָבער געדויערן נאָר איין רגע, און זי פלעגט ווידער ווערן אומעטיק, אַ זיפץ טאָן און זאָגן:

— אַ משל! איז דאָס דאָך אַ שוסטער און אַ שמיד, אָבער נישט קיין שמייסער, נישט קיין באַלעגאָלע.

— אי, פרומעניו, און שלמה המלך האָט נישט געהאַט קיין פערד? און פונדעסטוועגן איז ער געווען דער קלוגסטער מענטש אויף דער וועלט. וואָס האָט געקאָנט זיבן און זיבעציק לשונות, און פונדעסטוועגן איז די מלכה שבא געווען נאָך אים די כפּרה. און צוריק גערעדט, לאָמיר קערן

דאָס בלעטעלע פאַרקערט: און דיין באַלעבאָס רב נחום האָט גאָר נישט קיין פערד, איך כאַפּ דיר אָנעט?

אויף דעם פלעגט פרומקע ענטפערן:

— אַ משל! רב נחום האָט פערד, און שמייסערס זענען דאָך אַנדערע.

— אי, פרומעניו, ביי גאָט איז אַלץ אין די הענט. פריער איז מען אַ שמייסער אויף אַ פרעמד פערד, נאָכדעם שמייסט מען אַן אייגן פערד און נאָכדעם הייסט מען אַן אַנדערן שמייסן דאָס פערד, און אַליין איז מען דער מאָנאַרכע.

און אַזוי פלעגט באַסיע־ריווע ביסלעכווייז געבן פרומען דער מויד צו פאַרשטיין, און זי האָט זיך ביסלעכווייז געלאָזט איינרעדן און האָט די זאַך פון יחוס באַהאַלטן ווייט־ווייט אין די טיפענישן פון איר האַרץ, האָט התונה געהאַט מיט אַ באַלעגאָלע און איז אַוועק פון די ראַבינאָוויטשעס.

מער פון אַלעמען זענען פון פרומעס חתונה געווען צופרידן נחום ראַבינאָוויטשעס קינדער, און שלום צווישן זיי. אָבער די פרייד איז צע־שטערט געוואָרן פון דער אַלגעמיינער פאַרזאָרגטקייט אין שטוב.

אויף דער גאַס, ווו עס וווינען די ראַבינאָוויטשעס, איז היינט טומלדיק, און וואָלקנס שטויב הייבן זיך אין דער הייך איבער די דעכער. עס שטייען רעדלעך מענטשן לעבן די בוידן, וואָס זענען אָנגעפּאַקט מיט בעבעכעס און מעבל. מע רעדט וועגן דעם, אַז ביסלעכווייז צעפאָרט מען זיך פון וואָ־ראָנקאָוואָ און עס בלייבט אַ האַלבע שטאָט, אַז אין אָדעס וואַלגערן זיך אוצרות אין די גאַסן, און אַז די, וואָס פאָרן אַוועק אַהין, זענען גליקלעך איבער גליקלעך.

אין שטוב פון די ראַבינאָוויטשעס איז פוסט, אָנגעוואָרפן שטרוי. זייבער שטייען מיט ארויפגעלייגטע הענט אויף די בייכער, מיט זויערע מינעס אויף די פנימער און גרייטן זיך אָפּצוגעזעגענען מיט די, וואָס פאָרן אָפּ. עס הערט זיך אָפּט אַ זיפץ, אויף וועלכן עס ענטפערט אַ פרוי: „אַז עס איז איצט גנב און גזלן, אַז נאָר דער גנב לעבט איצטער“.

שלום דרייט זיך היינט ארום איבער דער שטוב, איבער דער גאַס אַן אומצופרידענער. עס פאַרדריסט אים, פאַרוואָס ער פאָרט אויך נישט מיט טאַטע־מאַמע און מיט די קלענערע קינדער אין דער גרויסער שטאָט, „ווו עס זענען פאַראַן פעשעכאָדן אין די גאַסן“, גרויסע צווייטשאָקיקע מויערן מיט דאַכלקעס געדעקט.

— איר וועט דאָ בלײַבן איבערן זומער לערנען, אַן עבירה אײַך אײַנ־מיטן זמן אָפּצורײַסן, און אם ירצה השם אויף סוכות וועט מען שיקן נאָך אײַך אַ פור, וועט איר קומען צופאָרן.

אַזוי האָט נחום וועוויקס געגעבן צו וויסן די קינדער.

און נאָכן אָפּגעזעגענען זיך מיטן שטעטל, האָבן זיך עטלעכע פורן געריכט איבער דער גאַס, און די גאַס האָט זיך אײַנגעהילט אין נאָך אַ גרע־סערן שטויביקן וואָלקן ווי פריער.

ביז וואַנען די פורן זענען נישט אַרויסגעפאָרן פון שטעטל, זענען נחום און די באַגלייטערס געגאַנגען צופוס.

— דער עולם צעקריכט זיך... מע פאָרט זיך פאַנאַנדער... עק וועלט, — האָבן זיך אַליין געלאָזט הערן צווישן די באַגלייטער.

הינטערן שטעטל האָט זיך נחום ראַבינאָוויטש אַרײַנגעזעצט אין בויד, די פורן זענען אַוועקגעפאָרן.

די באַגלייטער האָבן זיך אומגעקערט אין שטעטל אַרײַן. הײַנט האָט זיך ניסל ראַבינאָוויטש פאַרקוקט אויף דעם סלופּ מיט די ווײַסע און שוואַר־צע פּאַסן און אויף דער אויפשריפט אויף אים:

פינף הונדערט פיר און פופציק נפשות פון מענלעכן געשלעכט,
זיבן הונדערט צוויי און פופציק נפשות פון ווײַבלעכן געשלעכט.

אַ נעפּל האָט זיך פאַרצויגן איבער ניסלס אויגן, און אַ קנויל, וואָס האָט אים די גאַנצע צײַט געשטיקט אונטערן האַלדז, האָט איצט נאָך מער אָנגעגרייפט. ער איז געוואָרן בלאַס און האָט אויף אַ ווײַלע פאַרשטעלט זײַנע אויגן מיט דער האַנט...

קאַפּיטל צוויי

אַז טאַטע־מאַמע זענען אַוועקגעפֿאָרן

אַ פּאָר וואָכן, אַז שלומס עלטערן, אַז שלומס ייִנגערע ברידער און שוועסטער געפֿינען זיך שוין נישט אין וואָראָנקאָ און וווינען נישט אין דער גרויסער נגידישער שטוב מיט אירע געראַנמע צימערן, מיט אירע גרויסע פֿענצטער, וואָס קוקן מיט גאווה אין דער וואָראָנקאָווער גאַס אַריין.

שלום גייט שוין נישט אין דעם גאָרטן, וואָס לעבן דער שטוב. ער קען זיך שוין מער נישט פֿאַרקלייבן אונטער די ווײַנשל־ביימער, ווו ער פֿלעגט זיך צעלייגן מיטן פּנים אַראָפּ אויפֿן גראָז מיט זײַנע חברים און זיי פֿלעגן דערציילן אײַנע די אַנדערע מעשיות. די חברים זענען נישטאָ שוין פֿון לאַנג, אַוועקגעפֿאָרן פֿון וואָראָנקאָוואָ אײדער זײַנע עלטערן. און אונטער די ווײַנשל־ביימער קען ער איצט נישט קומען.

אינעם גאָרטן שפּילן זיך איצטער גאָר פֿרעמדע, אומבאַקאַנטע קינדער. זיי גייען מיט קאָקאַרדעס אויף די היטלען און לערנען זיך אין אַ גרויסער שטאָט. זיי קומען נאָר אַהער אויף די זומער־וואַקאַציעס, און דער באַלעבאָס פֿון נחום ראַבינאָוויטשעס שטוב איז אַ הויכער, אַ בייזער, מיט לאַנגע באַקנבאַרדן און מיט אַן אויסגעגאָלטער גאָמבע. ער פֿאַרקערט ווײַניק, אָט דער נײַער באַלעבאָס פֿון נחום ראַבינאָוויטשעס הויז, מיט די ייִדישע אײַנוווינער פֿון שטעטל. און דער הויף איז פֿאַרשלאָסן, און אויף יענער זײַט טויער שטייט צוגעבונדן אויף אַ קייט אַ גרויסער בייזער הונט.

אָפּטמאָל ווילט זיך אים, שלומען, אַרײַנגיין אין דעם גאָרטן, אַרײַנגיין אין שטוב און אַ קוק טאָן, ווי זעט עס אויס דער צימער, ווו זײַן טאַטע פֿלעגט שפּילן אין שאך, וווהין עס פֿלעגן קומען שטעטלדיקע אײַנוווינער צו פֿאַרברענגען און ווו ער פֿלעגט זיך צוקוקן צו יעדערן, צו יעדערנס מאַנירן און גענג, און ווו ער פֿלעגט זיי שפּעטער נאָכמאַכן, און דער פֿעטער ניסל און זײַן טאַטע פֿלעגן לאַכן.

דאָס פרייליכע זאָרגלאָזע קינד שלום ווערט פאַרזאָרגט און באַטריבט. אייגנס אָבער האָט שלום געוווּנען פון דעם, וואָס זיינע עלטערן זענען אַוועקגעפאָרן פון וואָראָנקאָווע. ער דאַרף איצטער נישט היטן קיין שבת, פונקט אַזוי ווי דאָס האָבן געפאָדערט פון אים זיינע עלטערן. ער איז פריי, און ער קאָן זיך חברן מיט וועמען ער וויל. ער קאָן אַרייַנגיין, וווהין ער וויל, ער קאָן אַרומגיין מיט וועמען ער וויל.

גערגעלע איז שוין געזונט, און איצטער ווערט נאָך שטאַרקער די חברשאַפט צווישן גערגעלען מיט שלומען. זיי גייען ביידע אַרום פאַרנאַכט אויפן באַרג הינטערן בית־מדרש. גאַנץ אָפט קריכן זיי ביידע אין אַ פרעמדן גאָרטן, רייסן באַרעלעך און עפל. עס איז געשלאָסן געוואָרן די סאַמע נאָענטסטע חברשאַפט צווישן שלומען און אָט דעם יינגל מיט דער צעשפּאָלטענער ליפּ און מיט די קלוגע אויגן, דעם שטענדיק הונגעריקן, דערצאָרנטן גערגעלען.

זיי זענען נאָענט, אָט די צוויי חברים, איינער צום צווייטן. זיי פאַרמאָגן עטוואָס געמיינזאַמס, וואָס עס פאַרבינדט זיי. גערגעלע קרימט איבער און לאַכט פון אַלעמען דערפאַר, וואָס אַלע טרעטן איבער אים, דערפאַר, וואָס ער פילט צו יעדערן אַ שנאה. שלום קרימט איבער, מאַכט נאָך, ווייל ער באַמערקט אין יעדן איינציקן מענטשן אָט די אייגנשאַפטן און שטריכן, וואָס דערציילן, אַז דער מענטש איז נישט פולקאָם, אַז ער האָט חסרונות. דער געלעכטער באַפרייַנדעט זיי ביידן. און נאָך וואָס דערנענטערט איצטער גערגעלען און שלומען: אי גערגעלע, אי שלום פילן זיך איצטער פרעמד אין שטעטל.

און שלום בענקט נאָך דער זאָרגלאָזיקייט. ער וויל איצט באַקעמפן די שווערע לאַסט, וואָס האָט זיך אַרויפגעלייגט אויף זייער פאַמיליע. ער האָט אַליין אויך דערפילט, וואָס הייסט לאַסט, און ער פילט די לאַסט נאָך אויף אַנדערע מענטשן אין וואָראָנקאָווע און אויך אויף גערגעלען. עס ווילט זיך אים באַפרייען אַלעמען פון זאָרג, פון נויט, פון לייד און פון שווערער האָרעוואַניע.

דאָס עלפיאָריקע יינגל שלום איז אַלץ באַשעפטיקט מיט איין פראַגע, ווי אַזוי קריגט מען אַ מיטל קעגן זאָרג. און דאָס מיטל איז: געפינען דעם אוצר, וואָס ליגט באַהאַלטן נאָך פון באָגדאַן כמעלניצקים צייטן אָן אין באַרג, הינטערן בית־מדרש. ער וועט געפינען דעם אוצר און וועט דערמיט דורכפירן אַ גאַנצע רעפאָרמע אינעם לעבן פון וואָראָנקאָווע.

רודע=באסיע די בייגל=בעקערקע וועט אַזוי שפּעט ביינאַכט נישט האָרעווען, גערגעלע וועט ווערן אויס גנב, און אַלע אָרעמעלייט אין שטעטל וועלן ווערן אויס אָרעמעלייט. אויך פון זיין פאָטערס היזכן שטערן וועלן פאַרשווינדן די קנייטשן. ער וועט שוין נישט זיין אַזוי געל. זיין פאָטער וועט ווידער ווערן שלאַנק ווי פריער און וועט נישט זיין אויפגעהאָרבעט ווי איצטער.

און וואָס עס טוט זיך דאָרטן אין באַרג, ווייסט דאָך שלום זייער גוט. עס האָט דאָך אים שמוליק דערציילט וועגן דעם. ער געדענקט אפילו דעם חלום, וואָס האָט זיך אים געחלומט וועגן דעם אוצר, ווען ער מיט שמוליקן זענען אַראָפּגעגאַנגען פון באַרג אין דער הייל מיט די קרישטאָלענע זיילן און אין דעם פּאַלאַץ מיט די גינגאָלדענע ווענט.

עס איז געווען אַ פאַרנאַכט אין וואָראָנקאָווע. די זון האָט זיך שוין געזעצט, און דער הימל אין מערב האָט זיך פאַרצויגן מיט אַ פייערדיקער רויטקייט. אין דער לופט האָט זיך געטראָגן אַ בענקעניש נאָך דעם גאָרוואָס אַנטרונענעם טאָג. שלומען האָט עפּעס אַזוי געגומען ציען אין האַרצן.

עס האָט זיך אים איצטער שטאַרק פאַרוואָלט זען דעם טאַטן, די באָבע, די מאַמע. ער זיצט שוין פון לאַנג אויפן באַרג הינטערן בית=מדרש. זיינע בלויע אויגן קוקן וויט אַריבער די דעכער, קוקן אין דער פייערדיקער רויטקייט פון הימל, און פונווייטן זעט ער דעם דאַך פון זייער שטוב, וואָס איז העכער פון אַלע אַרומיקע. און עס ציט אים אַהין אין שטוב אריין.

מיטאַמאָל, מע דערלאַנגט אים אַ קלאַפּ איבער די אַקסלען.

— קום, וואָס זיצסטו דאָ, לאָמיר גייך! — האָט גערגעלע געזאָגט צו אים און אָנגעוויזן מיט דער האַנט אין דער זייט פון נחום ראַבינאָוויטשעס שטוב.

שלום האָט זיך גאָר נישט דערשראָקן פאַר דעם אומגעריכטן קלאַפּ איבער דער פלייצע. שלומען האָט זיך געדוכט, אַז ער רעדט די גאַנצע צייט מיט גערגעלען, אַז ער דערציילט אים וועגן דעם אוצר און מאָלט פאַר אים אויס זיין אייגענע צוקונפט, די צוקונפט פון גערגעלען און פון אַלע ליידנדיקע אין שטעטל. האָט זיך דעריבער שלום באַלד אויפגעשטעלט און איז אַוועק מיט גערגעלען, גלייך זיי וואָלטן נאָך פריער וועגן דעם גערעדט, אַז זיי גייען אהין אין גאַס אריין. שלומען האָט זיך געדוכט, אַז דאָס רופט מען אים אַהיים.

גערגעלען האָט זיך פֿאַרגלוסט אַ ריין טאָן זיך מיט דעם גרויסן הונט, וואָס שטייט הינטערן טויער פֿון נחום ראַבינאָוויטשעס געוועזענעם הויף. גערגעלע האָט צו דעם יידן מיט די באַקנבאַרדן און מיט דער אויסגעגאָלטער גאָמבע אַ צווייענדיקע שנאה: ערשטנס, לאָזט ער אפֿילו שלומען נישט אַרויף אויפֿן הויף. ער פֿאַרשטייט עס נישט, גערגעלע, ווי האָט עס פֿיינט אַ נגיד אַ נגיד; צווייטנס, איז ער עפּעס, אָט דער ייד מיט דער אויסגעגאָלטער גאָמבע, אַ מאָדנער נגיד: רעדט נישט אויף יידיש און חברט זיך בלויז מיט דעם אוריאַדניק און סטאַנאָוואָי. גערגעלע וועט באַטש דעם הינט זייגעם מכבד זיין מיט אַ פּאָר שטיינער אין זייט.

די פֿייערדיקע רויטקייט פֿונעם הימל האָט זיך באַדעקט מיט אַ שוואַרצער נאַכט. אין וואָראָנקאָוואָ איז שוין געווען פֿינצטער, שטיל. אויף דער גאַס, וווּ עס האָט געוווינט אַמאָל נחום ראַבינאָוויטש און וווּ עס וווינט איצטער דער ייד מיט די באַקנבאַרדן און מיט דער אויסגעגאָלטער גאָמבע, איז כמעט אין אַלע הייזער פֿינצטער, מע שלאָפֿט שוין, נאָר אין דער געוועזענער ראַבינאָוויטשעס שטוב איז ליכטיק, עס ברענט אַ גרויסער בליצלאָמפּ, און פֿון די פֿענצטער שלאָגט אָפּ אַ שיין אויף דער גאַס.

די פֿענצטער זענען אָפֿן, און פֿון דאָרטן דערטראָגט זיך אַ פֿריילעכער געלעכטער, און עס הערט זיך, ווי עס שפּילט אַ פֿידל, און די קלאַנגען פֿון דער פֿידל זענען ווייכע און גלעטנדיקע, אַז עס דוכט זיך אים, שלומען, אַז עפּעס דערציילט אים איצטער שמוליק די מעשה וועגן דעם פּאַסטעכל, וואָס פֿלעגט שפּילן אויף אַ פּייפֿל און וואָס די גאַנצע וועלט חיות און פֿויגלען פֿלעגן אים קומען הערן, אָנשטעלן מויל און אויערן און קוקן אים גלייך אין די אויגן אַריין און אויף זיין פּייפֿל.

שלומס אויגן האָבן זיך שטאַרק צעעפֿנט. ער האָט איצטער געזען אַנטקעגן זיך דעם גינגאָלדענעם פּאַלאַץ, וווּ עס געפֿינט זיך דער אוצר. און נאָך האָט ער געזען: אַ גרינע לאָנקע, אינמיטן דער לאָנקע — אַ הויכע קופּע שטיינער, אויף דער קופּע שטיינער — א באָרוועסער פּאַסטעך מיט אַ פּייפֿעלע אין מויל, און אַרום אויפֿן פֿעלד — לייבן, לעמפּערטן, פּיפּערנאָטערס מיט אָפֿענע מיילער, פֿייגלען מיט אַראָפּגעלאָזענע שנאָבלען, און לעבן דעם פּאַסטעכל זעט ער דעם טאַטן, די מאַמע, די באָבע מינדע, אַלע זיינע קלענערע שוועסטער און ברידער. און ער, גערגעלע, שמוליק, מאירקע מעהוועדיעווקער צווישן זיי.

ער איז געבליבן שטיין, גערגעלע האָט אים אַ צי געטאָן ביי דער האַנט און זיי זענען אוועק אויף דעם קלאָץ, וואָס איז געלעגן קעגנאיבער דער

שטוב, ווו עס וווינט איצט דער ייִד מיט די באַקנבאַרדן און מיט דער אויסגעגאָלטער גאָמבע. דער הונט, וואָס איז געשטאַנען אויף יענער זייט טויער, האָט דערשפּירט פרעמדע טריט און האָט זיך שטאַרק צעבילט. גערגעלע האָט זיך דערמאָנט, אַז ער האָט פּאַר אים אָנגעגרייט שטיינער, און האָט באַלד אַ זעץ געטאָן אין טויער מיט אַ שטיין. דער הונט האָט נאָך מער געבילט. גערגעלע איז צוגעלאָפן צום טויער, אַ כאַפּ געטאָן דעם שטיין און ווידער אַ זעץ געטאָן אין טויער, דער הונט האָט זיך צעסקאַוווטשעט.

שלום איז אַראָפּ פון קלאָץ, איז געבליבן שטיין אַנטקעגן דעם פענצטער, פון וועלכן עס האָט איצטער געפּראַלט מיט שיין פונעם בליצלאָמפּ און לעבן וועלכן עס פלעגט זיצן זיין טאַטע, שפּילן אין שאָך אָדער לייענען אַ בוך. ער האָט איצטער גאָר נישט געהערט אפילו דאָס שפּילן פון פידל, ער האָט נישט געהערט דאָס בילן פונעם הונט.

דאָס שפּילן פון פידל האָט זיך איבערגעריסן, עס האָט זיך האַסטיק געעפנט די גאַס־טיר, און עס זענען אַרויסגעלאָפן צוויי יינגלעך, אָנגעטאָן אין הימלען מיט הויכע דענקעס און קאָקאַרדעס. ביידע יינגלעך האָבן עפּעס געשריגן אויף רוסיש. ביידע האָבן זיי זיך אַ לאָז געטאָן צום טויער און געפּאַקט דעם, וואָס האָט געשטערט זייער פאַרוויילונג.

— ווילדע פּאַנאַטיקער! אָבסקוראַנטן! — האָט אויסגעשריגן איינער פון די יינגלעך אין די הימלען מיט די הויכע דענקעס, אַ העכערער, אַ דאַרער, מיט אַ לאַנגער נאָז, דער זון פון דעם ייִדן מיט די באַקנבאַרדן און מיט דער אויסגעגאָלטער גאָמבע.

— מע דאַרף זיי אויסרייסן די פּאות! — האָט ער זיך געווענדט צו דעם נידעריקן דיקלעכן גימנאַזיסט מיט דער ברייטער, פאַררױסענער נאָז, דעם סטאַנאָוואָים זון, — און ביידע האָבן זיי זיך אַ לאָז געטאָן צו גערגעלען און צו שלומען.

עס האָט זיך אָנגעהויבן אַ געשלעג צווישן גערגעלען און שלומען פון איין זייט, און די יינגלעך אין די הימלען מיט די הויכע דענקעס און קאָקאַרדעס — פון דער אַנדער זייט. מע האָט זיך געשלאָגן. די יינגלעך מיט די קאָקאַרדעס האָבן גערופן צו הילף דעם הונט. שלום און גערגעלע זענען אַנטלאָפן.

אויף מאָרגן פאַרטאָג האָט גערגעלע לעבן טויער פון דער געוועזענער נחום ראַבינאָוויטשעס שטוב געפונען צוויי הימלען. גערגעלע איז אַוועק

צו ניסל ראַבינאָוויטשעס שטוב, האָט שטיל געעפנט די טיר און אַריינגעוואָרפן שלומס היטל.

קיין פּערעיאַסלאַוו

„פיל פרייד צו מיין טייערן ברודער ניסל און צו מיין שוועגערן, דער צנועה האָדל, און צו זייערע קינדערלעך, זאָלן לעבן און געזונט זיין, אמן.

דאָס ערשטע, וואָס איך קום צו מעלדן דעם כבוד אייערן, איז, אז אונדזער מוטער, די צנועה מינדע, אז איך, אייער ברודער נחום, אז מיין ווייב, אייער שוועגערן חיה אסתר, און אז אונדזערע טייערע קינדער זענען געזונט. גאָט זאָל געבן נישט ערגער פון אייך צו הערן.

די גערעכטיקייט איז מיט אייך, אויב איר טוט אָפּקערן אייער פּנים דערפאר, וואָס מיר האָבן אייך נישט געגעבן קיין ידיעה וועגן דעם, ווי עס גייען דאָ אונדזערע געשעפטן אויפן נייעם אָרט. אָבער איך טו גלויבן, אז פריער דער גרויסער גאָט, נאָכדעם איר וועט אונדז פארגעבן.

די ווייסט דאָך, מיין טייערער ברודער, אז אלע אָנהייבן זענען שווער, בפרט, אז עס קומט אָנצוהייבן פונדאָסניי, און די האַנט אונדזערע איז גאָר געווען געשיקט אין אנדערע געשעפטן. עס איז דאָך נישט פארהוילן פון דיר, אז מיר האָבן זיך גענומען צו אזא געשעפט, וואָס אונדזערע עלטערזיידעס און עלטערן האָבן אהין קיין פוס נישט געטראָטן. און עס איז מיר שווער צו קוקן אויף מיין איידעלער פרוי חיה אסתר, זאָל לעבן, ווי זי דארף באַדינען ווילדפרעמדע מענטשן גאָר נישט פון אונדזער שטאַנד און דארף זיין א בעל-אכסניה'טע.

גאַנץ אָפט וואָלטסטו געקענט באַמערקן, ווי אין שטוב ביי אונדז שטייט אין איין ווינקל אונדזער טייערע מוטער די צנועה מינדע און אין א צווייטן ווינקל מיין איידעלע פרוי חיה אסתר, און טרערן גיסן זיך, ווי קוואַלן וואַסער, פון זייערע אויגן.

איך ווייס, אז גאָט וועט מיר באַצאָלן פאר די יסורים און פאר די ווייטיקן, וואָס האָבן זיך באַזעצט אין די קעמערלעך פון מיין האַרצן, ווייל וואָס קאָן זיין גרעסער, ווי די מצווה פון גאַסטפריינדלעכקייט. אָבער די דאָזיקע מצווה פארמיידט מיין שטוב, וואָס הייסט איצטער אַכסניה, און גאַנצע וואָכן גייען אוועק, וואָס מע זעט אפילו קיין אורח נישט, און אויב עס קומט ווען אן אורח, איז עס פון אָרעמען פאָלק, וואָס עס האָט אים

אן אומגליק ארויסגעריסן פון זיין אָרט און געבראכט אים אַהער אין שטאָט אריין צו זוכן א הילף פאר זיין שוואכן געזונט אָדער פאר זיינע קינדער. פאר רייכע געשעפטסמענטשן איז מיין אכסניה צו אָרעם, און אין שטאָט זענען פאַראַן א סך בעסערע אַכסניה'ם מיט שיינע צימערן, מיט געפאַרבטע ווענט און דילן. און אונדז קומט טאַקע אוים צו בלייבן נישט מער ווי ביי דער מצווה פון הכנסת־אורחים.

נאָך דעם אלעם ווערסטו מיר, טייערער ברודער, פארגעבן אויף דעם, ווייל ווער האָט נאָך אזא האַרץ מיט געפילן, ווי דו? איז האָב טאַקע קיין פאַריבל נישט אויף אונדז און פאררעכן עס מיר נישט פאר קיין זינד קעגן גאָט און קעגן דיר.

פון מיר, דיין ברודער, וואָס לעכצט צו וויסן וועגן דיין געזונט, וועגן דעם געזונט פון דיין פאמיליע און וועגן דיינע געשעפטן.

נחום ראבינאָוויטש

עיקר שכחתי, מאיר־וועלוול וועט דיר איבערגעבן דריי פאָר שטי־וועלעך פאר די קינדער, זאָלן לעבן. דאָס האָבן מיר זיי אויפגענייט אויף יום־טוב, און זאָל פון זיי נישט פארמיטן ווערן די אומשולדיקע פרייד. קינדער דארפן נישט וויסן, וואָס עס וויקלט זיך ביי די עלטערן אויפן האַרצן. אויך ליגט ביי מאיר־וועלוולען שפייז אויפן וועג און א קאָלדרע, וואָס אונדזער טייערע מוטער די צנועה מינדע האָט געשיקט טאָמער גייט חס־ושלום א רעגן. און זאָלן זיי זיין איינגעם מיט זייער טאַטן און מאַ־מען, אפשר וועט דערמלט דאָס מזל מער איינשטיין ביי אונדז אין שטוב, און גאָט וועט פון אונדז זיין חסד נישט אָנטאָן.

דער אויבן־אונטערגעשריבענער".

אָט אזא בריוו, געשריבן אין העברעיש, האָט נחום ראבינאָוויטש גע־שיקט פון פערעיאַסלאַוו קיין וואָראָנקאָ צו זיין ברודער ניסל דורך מאיר־וועלוול דעם באלעגאָלע, וועלכער האָט געדארפט אָפפירן די קינדער פון וואָראָנקאָווע קיין פערעיאסלאוו.

ניסל האָט דורכגעלייענט דעם בריוו און פארטייטשט אים פאר האָדל זיין ווייב. און האָדל האָט געזיפצט, געבראָכן די הענט, געשאָלטן מיט בי־טערע קללות הירשקע דעם סין: — אז ס'איז טאַקע ריכטיק, ווי חיה־אסתר האָט געזאָגט, אז ס'איז א וועלט פון גנב און גזלן, ווער עס גנבעט נישט, יענער לעבט נישט.

האָדל האָט זיך באַלד גענומען באַקוקן, וואָס פאַר א „מ י ט ז י ך“ האָט מען די קינדער געשיקט אויפן וועג.

— אוי, אז אַך און וויי, — האָט זי פאַרבראָכן די הענט, — דאָס וועט דאָך זיי קלעקן אויף א צאָן: דריי מיילער, קיין עין־הרע — און האָט באַלד גענומען פאַקעווען פאַר זיי א „מיט זיך“ פון אירע אייגענע שפּייז.

שלום האָט זיך געבאַבּרעט ארום דער בויד מיט די דריי פערד. ער איז געווען צופרידן, וואָס ער פאָרט צו זיין טאַטן און מאַמען אין דער גייער היים אין דער גרויסער שטאָט. ער האָט זיך געפרייט מיט די נייע שמיוועלער, וואָס דער פעטער ניסל האָט אים אָנגעטאָן. עס האָט אים אָבער געקלעמט די מעשה מיטן אוצר. וואָס וועט זיין מיטן אוצר? און ער איז אַוועק אויפן באַרג אַהינטערן בית־מדרש.

ער האָט „זיך אָפּגעשטעלט אויף יענעם אָרט, ווו עס איז געלעגן, ווער־ליק שמוליק האָט געוווסט כמעט פאַר געווים, באַהאַלטן דער אוצר; ווי א פאַרבישופטער איז ער געשטאַנען איינער אַליין אין א הייליקער שטיל־קייט, און א גאַנצע ריי פון מחשבות האָבן זיך דורכגעטראָגן אין זיין קאָפּ“...

איינעם אין וואָראָנקאָ פאַרדריסט זייער שטאַרק, וואָס שלום פאָרט אַוועק. ער איז היינט נישט אויפגעלייגט, פון זינט ער האָט דערזען די בויד מיט די פערד לעבן ניסל ראַבינאָוויטשעס שטוב. ער זוכט שלומען, און שלום איז אויפן באַרג, ווו עס דאַרף זיך געפינען דער אוצר.

אויפן נייעם אָרט

נאָך צוויי טעג פאָרן איז שלום מיט זיינע עלטערע ברידער געקומען אין פערעיאסלאַוו, ווו זיין פאָטער און מוטער האָבן שוין אייניקע חדשים געוווינט.

אין שטאָט איז מען שוין געשלאָפן, און ווו מע איז נישט געשלאָפן, זענען געווען די לאָדן צוגעמאַכט. א שווארצער הימל האָט זיך פארשפּרייט איבער דער שטאָט, און עס האָט זיך געדוכט, אז עס וועט שוין קיינמאָל נישט קומען דער טאָג. א רעגן האָט לאַנגזאַם געשפּריצט איבער די העבער און איבערן בויד. די פערד זענען ארויסגעפאָרן פון דעם שטויביקן פּאָסט־וועג אויפן ברוק, און שלום האָט זיך קוים דערוואַרט, ביז די טראַסקענדיקע

רעדער האָבן זיך דורכגעקייקלט דורך די פינצטערע פאַר גאַסן און האָבן זיך אָפּגעשטעלט לעבן הויז, וווּ עס וווינען איצט זיין פאָטער און מוטער.

אין וועג פאָרנדיק, האָט זיך שלום פאָרגעשטעלט, אַז זייער שטוב אין פערעיאַסלאַוו איז אַזאַ שיינע, איז אַזוי שיין צוגעקליבן, פּונקט ווי יענע, וועלכע עס האָט אים אַמאָל אָפּגעמאָלט אין וואָראָנקאָווע זייגער א חבר פיניע שימעלעס, וואָס איז געווען אַמאָל אין פערעיאַסלאַוו און האָט שוין לאַנג פאַרלאָזן וואָראָנקאָווע.

זיי זענען געקומען, און מע האָט זיי גאָר קאַלט באַגעגנט. באַזונדערס די מאַמע. און די נייע שטוב איז עפּעס גאָר נישט קיין גאַסטפריינדלעכע. זי איז א גרויסע, א סומנע און איז צעצאָמט אויף קליינע חדרימלעך. זייער שטוב איז אַן איינפאָר־הויז, די קלייניקע חדרימלעך זענען פאַר די אורחים.

די מאַמע — זי טאַרעראַמט איצטער אַרום דער שטוביקער באַלע־באַטישקייט, זי איז מער פאַרזאָרגט, ווי אין די לעצטע פאָר וואָכן אין וואָראָנקאָווע, און איז זייער קאַרג: טיילט אויס יעדערן צו שטיקלעך ברויט.

נחום ראַבינאָוויטש איז דאָ נאָכמער איינגעבויגן, ווי אין וואָראָנקאָווע, אָבער א צופרידענער שמייכל איז אויף זיין פּנים: עס זענען געקומען די יינגלעך, באַלד וועט ער זיי פאַרהערן און וועט זיך דערוויסן, ווי האַלט עס מיט זיי אין לערנען.

דערפילט נחום ראַבינאָוויטש, אַז זיינע קינדער ווייסן און קענען דאָס, וואָס זיי לערנען, איז ער דעמלט צופרידן ביז גאָר, ער איז דעמלט צוגע־לאָזט און אפילו פריילעך.

די קינדער ענטפערן אויף אַלע פראַגן, וואָס ער שטעלט זיי, באַזונ־דערס צייכנט זיך אויס דער קליינער שלום. ער קאָן אויף אויסנווייניק גאַנצע אויסצוגן פון תנ"ך. נחום ראַבינאָוויטש איז זיכער, אַז זיין שלום וועט געווים שרייבן שיינע מליצה, ער האָט דאָך א שיין הענטל און קען אַזוי די שפּראַך פון דער ביבל.

שלום האָט צערייצט זיין פאָטערס האָפענונג און פאַנטאַזיע. שלום וועט געווים אויך טאָן אַזוי, ווי די באַקאַנטע העברעישע מליצה־שרייבער, פּסעוודאָקלאַסיקער, וועלכע נחום ראַבינאָוויטש שעצט און פאַרערט. ער וועט אויפשטעלן פון די ביבלישע פּסוקים שיינע, ווונדערבאַרע ביכלעך, מע וועט זיי לייענען אומעטום און אין וואָראָנקאָווע און אין פערעיאַסלאַוו

וועט מען זיי אויך לייענען. מע וועט אָנקוועלן פון זיין לשון. און פאר נחום ראבינאָוויטשעס אויגן שטייט די ליכטיקע צוקונפט פון זיין זון שלום.

ער פארגעסט זיין אייגענע פארגאנגענהייט, די בערלינעס און בארזשעס, וואָס ער פלעגט שיקן אמאָל קיין גינשפעריק און דאַנציק, ער פארגעסט די פּאָסעסיע, וואָס מע האָט ביי אים אויסגעדונגען. ער פארגעסט אויף א ווײַלע אויך, אז ער איז איצטער א פּערעיאסלאווער בעל־אכסניה און אז די אַכסניה גייט שלעכט. ער פארגעסט, אַז זיין חיה אסתרס צירונג און דאָס זילבערנע און גילדענע געפעס איז פארמשכנט.

אויף מאָרגן איז נחום ראבינאָוויטש געגאַנגען מיט שלומען צו זיינע קרובים און האָט זיי געוויזן, וויאזוי שלום קען תנ״ך אויף אויסנווייניק.

באזונדערס האָט זיך שלום ארויסגעוויזן מיט זיין ביבל־קענען און מיט זיין שיין שרייבן ביי זיין פעטער פיניע אין שטוב. ער האָט אפילו איבערראַשט דאָרט דעם גאַנצן עולם, און איבערראַשט האָט ער דערמיט, וואָס ער האָט אויף זיין פעטער פיניעס זונס סידורל אָנגעשריבן דעם אויפשריפט, וואָס ער האָט עטלעכע יאָר נאָכאַנאַנד געשריבן ביי רב זרחן אין חדר אין וואָראָנקאָווא.

„איינגעטונקען די פען, האָט דער בעל־תנ״ך, אָדער דער כתבאָ רבאָ א ביסל א טראכט געגעבן, נישט געהאַט וואָס צו שרייבן, כאָטש טו זיך אָן א מעשה!... נאָר דאָ איז אים געקומען אויפן זכרון דאָס, וואָס כמעט אויף יעדן יידישן ספר פלעגט יענע יאָרן שטיין געשריבן, און שלום האָט פארקאַטשעט דעם ארבל, געגעבן א דריי מיט דער האַנט, איינגעטונקען נאָכאַמאָל די פען", און אין עטלעכע מינוט ארום איז געווען אָנגעשריבן אויף העברעיש, וואָס אויף יידיש וועט דאָס הייסן אזוי:

„כאָטש אפילו אויף א ספר שרייבן טאָר מען נישט, גאָר צוליב א סימן מעג מען".

דאָס איז געווען א מין הקדמה, נאָך וועלכער עס קומט די דאָזיקע באַקאַנטע אויפשריפט:

„דאָס דאָזיקע סידורל געהערט. צו וועמען געהערט דאָס סידורל? צו וועמען עס געהערט געהערט עס. פאָרט צו וועמען? צו דעם, וואָס האָט עס געקויפט. ווער האָט דאָס געקויפט? ווער עס האָט עס געקויפט האָט דאָס געקויפט. פאָרט ווער האָט דאָס געקויפט? ווער עס האָט געגעבן געלט. ווער האָט געגעבן געלט? ווער עס האָט געגעבן האָט געגעבן. פאָרט ווער האָט געגעבן? ווער ס'איז א נגיד. ווער איז א נגיד? ווער ס'איז א נגיד איז א נגיד. פאָרט ווער איז א נגיד? א נגיד איז דער בארימטער בחור

יצחק דער זון פון דעם בארימטן נגיד פנחס ראבינאָוויטש אין דער שטאָט פערעיאסלאוו“.

אָבער נישט לאַנג האָט נחום ראבינאָוויטש געהאַט א מעגלעכקייט צו פרייען זיך און צו טרייסטן זיך מיט די גרייסע דערפאָלגן פון זיין זון. צו זיין פאראָרעמונג קומט צו נאָך א קלאַפּ, וואָס האָט אפילו ווי אויסגעוויזן, אז ער זאָרגט זיך ווייניק־וואָס פאר זיינע קינדער.

ביים יצר־הרע אין די הענט

א נייער עטאַפּ הייבט זיך אָן אין שלומס לעבן אין פערעיאסלאַוו. עס ווייזט זיך פאר אים א לעבן פון פארשאַרפטע ליידן און ליידנשאַפטן. פערעיאַסלאַוו איז אַנטקעגן וואָראָנקאָווע א גרייסע שטאָט. פערעיאסלאַוו האָט שוין געהאַט א נייע יידישע בורזשואַזיע מיט נייע געוווינהייטן, און די פאָרשטייער פון דער נייער יידישער בורזשואַזיע, — זיי גייען אייראָפּעיש געקליידט, זייערע קינדער שפּילן פּיאַנע, לערנען זיך רעדן פראַנצייזיש. די קינדער פון דער נייער יידישער בורזשואַזיע באַציען זיך מיט פאַראַכטונג צו די פאראָרעמטע מיוחסים צו די אָרעמע און האָרעפּאַשנע שיכטן פון דער יידישער באַפעלקערונג.

אין וואָראָנקאָווע האָט שלום נישט געהאַט אויסצושטיין אזיינס, ווי אין פערעיאסלאוו אויף דער גאַס. דאָרטן האָט ער געדאַרפט היטן שטאַט, נישט הברן זיך מיט גערגעלען און מיט אנדערע קינדער פון דער אָרעמשאַפט. ער אליין איז אָבער געווען דאָס אייבערשטע פון שטייסל, ער איז געווען דעם נגידס יינגל.

א זומערדיקער אָוונט. פונעם טונקל־בלויען פערעיאסלאווער הימל ווינקען שטערן. און די לופט עטעמט מיט פאַרנאַכטיקער קילבלעכקייט. פונדערווייטנס דערטראָגן זיך קלאַנגען פונעם בלאָז־אָרקעסטער, וואָס שפּילט אין שטאָט־גאָרטן. און עס ציט אזוי אהין, פונוואַנען עס טראָגן זיך די קלאַנגען. עס ציט אוועקצוזעצן זיך אונטער א דרעמלענדיקן בוים און קוקן אויף דעם שפּיגלדיקן טייך, וואָס שניידט דורך דעם שטאָט־גאָרטן, זען, ווי מען פאָרט אויף שיפלעך און אפשר אליין אויך פאָרן אויף א שיפל.

שלומען ווילט זיך גיין אין גאָרטן. אָבער ער איז א „טאַטנס אַ קינד“ ער דאַרף לערנען, ער טאָר נישט נאָכגעבן דעם יצר הרע, אָט די סטראַשידלע, מיט וועלכער די הערשנדיקע קלאַסן ביי יידן האָבן טויזנטער יאָרן

אָפּגעצויגן די מאַסן פון פאַרגעניגנס, פון ערדישע זאַכן און געהאַלטן זיי אין קלעם פון אַסקעטיזם. „מע גייט נישט אין אַ צירק — ס'איז געגליכן ווי מען וואָלט געדינט צו אָפּגעטער", — טײַטלט צו שלומען מיט זײַן אויסגעדאַרטן פינגער דער אַסקעטישער יצר־טוב. און עס קומט פאָר אַ שטאַרקער אינערלעכער קאַמף אין דער נשמה פון דעם קינסטלעריש־באַגאַבטן קינד שלום.

שלום דאַרף בײַקומען דעם יצר־טוב. וועט ער אַליין נישט קענען עס דורכפירן, וועלן אים אַנדערע נישט מיטהעלפן אין דעם, וועט שלום בלײַבן הינטערשטעליק, בלײַבט ער אַ מענטש נישט פון זײַן צײַט, בלײַבט ער אויסער דער פאָרגעשריטענער געזעלשאַפט.

און עס געפינען זיך אַזוינע, וואָס העלפן שלומען זיך צו באַפרײַען פון די פאַרעלטערטע אויטאָריטעטן און אַפילו פון עם אויטאָריטעט פון זײַן פאָטער דעם משכיל.

אין פערעיאַסלאַוו בײַ זײַן טאַטן אין שטוב האָט איצטער שלום באַגעגנט אַזעלכע צוויי פאַרשוינען, וועלכע ער האָט אין וואָראָנקאָוואָ נישט געהאַט קיין מעגלעכקייט צו זען. איינער פון זיי איז געווען דער קאָלעקטאָר — אַ ליטוואַק, אַ משכיל, וואָס האָט זייער הויך געשעצט די משכילישע העברעישע דיכטער און שרײַבער. אָט דער איינגייער אין זײַן טאַטנס הויז האָט פיל געווירקט, אַז שלום זאָל זיך נאָך אַלס קינד באַקענען מיט די בעסערע שאַפונגען פון דער השכלה־ליטעראַטור.

דער צווייטער, וואָס האָט געווירקט אויף דער אַנטוויקלונג פון שלומען, איז געווען אַרנאָלד פון די פידוואָרקעס. פון אים האָט זיך שלום דערוווסט, אַז די דערציילונגען אין דער ביבל, וואָס ער, שלום, האָט געהאַלטן פאַר ווירקלעכע געשעענישן, זענען בלויז מיטאָלאָגישע שאַפונגען, פּראָדוקטן פון דער פאַנטאַזיע פון מענטשן, וועלכע זענען נאָך גאָר שוואַך באַוואָפנט מיט טעכניק און וויסן און קאָנען קוים באַהערשן די נאַטור, וואָס רינגלט זיי אַרום.

ער האָט זיך, שלום, דערוווסט פון אָט דעם אַרנאָלדן, אַז עס זענען פאַראַן אויף דער וועלט נאָך גרעסערע אויטאָריטעטן אַפילו פון דעם גרעסטן אויטאָריטעט בײַ די משכּילים — דעם מײַמאָניד, אַז עס זענען פאַראַן ביכער, וואָס זענען געשריבן אויף אַנדערע שפּראַכן, נישט אויף דער שפּראַך פון ביבל, און זענען אומגעהויער נוציקער פון יענע.

אין פערעיאַסלאַוו דערוווסט זיך שלום, אַז אָנשטאָט דעם חדר באַזוכן איצט קינדער וועלטלעכע שולן און אַז דאָרטן ווערט מען געבילדעט

און געלערנט. ער דערוווסט זיך, אַז אַ געלערנטער הייסט דער, וואָס באַקומט וועלטלעכע בילדונג.

אָבער שלום זעצט פאָר צו גיין אין חדר אויך אין פערעיאסלאוו. און אויך דאָ פטרט ער אָפּ אַ היפּשע צייט אין די חדרים. דאָס ציט זיך, ביז וואַנען עס קומט אַ קאַטאַסטראָפע אינעם לעבן פון נחום ראַבינאָוויטשעס פאַמיליע.

עס שטאַרבט שלומס מוטער חיה־אסתר. זי שטאַרבט פון דער כאָליערע־עפּידעמיע אין יאָר 1872. שלום איז דעמלט אַלט געווען דרייצן יאָר

די אָרעמקייט אין שטוב ביי נחום ראַבינאָוויטשן ווערט נאָך שטאַרקער, די פאַרזאָרגטקייט — נאָך גרעסער, און שלום מיט זיינע קלענערע ברידער און שוועסטער פאָרן אַוועק אויף אַ געוויסער צייט אין באָסלאַוו צו זייער זיידן און באָבען, דער מאַמעס עלטערן. אין באָסלאַוו האָט שלום דערפילט דעם טעם פון הונגער, פון זיין אַן איבעריקער, און נישט איינמאָל איז אים אויסגעקומען צו הערן, אַז ער עסט צופיל און פרעמדס. דערווייל האָט נחום ראַבינאָוויטש חתונה אַ צווייט מאָל, און שלום באַקומט אַ שטיפמוטער.

שלום לערנט זיך רוסיש

אינעם צימער וואָס האָט ביי נחום ראַבינאָוויטשן געהייסן דער זאַל און אין וועלכן ס'פלעגן דאָס רוב עסן די אורחים, זיצן איצטער ביים טיש אַ פּאָר גוטע פריינד נחום ראַבינאָוויטשעס, פערעיאסלאַווער איינוווינער.

בייטאָג האָבן זיי קיין צייט נישט געהאַט זיך דורכצושמועסן וועגן דעם אַרטיקל פון משה־לייב ליליענבלום, דעם זעלבן ליליענבלום, וואָס האָט אָנגעהויבן זיין ליטעראַרישע טעטיקייט אונטער דער ווירקונג פון די גרויסע רוסישע אויפקלערער. דער אַרטיקל איז געווען געדרוקט אין דעם צענטן נומער פון דער העברעיִשער צייטונג „המליץ“ פון יאָר 1873. דאָס שרייבן זיי אויס דעם „המליץ“ בשותפות מיט נחום ראַבינאָוויטשן. גיין גייט דער „המליץ“ אויפן אַדרעס פון איינעם פון די צוויי. די ערשטע עטלעכע טעג לייענען נאָר זיי די צייטונג, און אויף שבת גיבן זיי אָפּ די צייטונג נחום ראַבינאָוויטשן. ביי אים פאַרבלייבן שוין די צייטונג־נומערן, און ער קלייבט זיי אויף און בינדט זיי איין אַ גאַנצן יאָרגאַנג אין איין איינבונד.

— איר פאַרשטייט? גאָר עק וועלט! אַלע יידן, און דערהויפּט די ליטוואַקעס, זאָגט ער, דער ליליענבלום, מוזן אויסוואַנדערן און אַוועק־

פֿאַרן ערגעץ מעבר־לים, זוכן ברויט, — זאָגט איינער, אַ יונגערמאַן מיט אַ פּאַרקיילעכדיקט־אַרומגעשוירן בערדל, און אַ לאַנגן אָלפּאַגענעם ראָק ביז די קני און מיט פֿאַרקאַטשעטע פּאות אויף הינטן, — איז וואָס זשע זאָגט ער אָבער דער ליליענבלום נאָך? אַז עס איז צום הונגער פּאַראַן אַ מיטל, מע זאָל לערנען די קינדער מלאכה. איז פֿרעג איך בײַ אײַך, רב נחום, איר זײַט דאָך אַ קלוגער מענטש, נו, מלאכה, גוט, מלאכה. אָבער מען קען דאָך נישט מאַכן אַלע ייִדן פֿאַר באַלמעלאָכעס, פֿרעג איך אײַך? אָט איז אײַער ייִנגל, אַ געראָטן ייִנגל, ער האָט זיך זײַן דרך און קען מאַכן זײַ אַ פֿיינער מושלם, האָט זיך אַ פֿײַן הענטל און אַ שיין לשון, — און דער יונגערמאַן האָט אָנגעוויזן אויף שלומען, וועלכער איז געזעסן און האָט זיך באַשעפֿטיקט מיט דערלערנען די רוסישע שפּראַך.

נחום ראַבינאָוויטש און די געסט האָבן אַ קוק געטאָן אויף שלומען, וויאַזוי ער צירקלט אויס די רוסישע בוכשטאַבן און איז אײַנגאַנצן פֿאַר־טאָן אין דעם שרײַבן.

דאָס האָט ער, שלום, שוין דעם וויפֿלטן מאָל איבערגעשריבן פֿון אַ לערנביכל פֿון דער רוסישער שפּראַך אין ייִדיש, „תלמוד לשון רוסיאָ“ אַ פֿאָרמע, וויאַזוי אַ סוחר דאַרף שרײַבן אַ ביטע וועגן דערלויבן אים אָנטייל צונעמען אין טאָרגעס, איצטער שרײַבט ער שוין אַ צווייט מאָל דעם בריוו, אין וועלכן איינער טרייסט אַ חבר אין די טעג פֿון טרויער.

— וויַז, גיב נאָר אַ קוק טאָן, וואָס האָסטו דאָרטן אָנגעשריבן? — האָט זיך צו שלומען געווענדעט דער יונגערמאַן מיטן פּאַרקיילעכדיקטן שוואַרצן בערדל. ער האָט אַרויסגענומען פֿון שלומס האַנט דאָס פּאַפּיר און גענומען עס לייענען אויפֿן קול. דערבײַ האָט ער זיך געסטאַרעט צו קוועטשן דעם רוסישן „ר“ און אַרויסזאָגן אים אַזוי האַרט, ווי דער רוסי־שער בריוטרעגער, וואָס ברענגט דעם „המליץ“ אין שטוב.

— הפּלאדיק, מיט סכּנות! אַ לשון! נו, רב שמואל־יוסף פֿין אַליין האָט דאָך עס געשריבן, ס'איז נישט קיין מאַלטשיק, אַ לערער פֿון דער ווילנער ראַבינער־שול, כּתבא רבא, דער רעדאַקטאָר פֿון „הכּרמל“ אַליין!

— כ'וויים גאָרנישט, וואָס טוט מען מיט אים? — האָט נחום ראַבי־נאָוויטש נאָך אַ לאַנגן זיפֿץ אַרויסגעלאָזט — ער קען שוין באַלד אַזויפֿיל, ווי בערל דער שרײַבער, וואָס לערנט אים רוסיש.

די טיר האָט זיך געעפֿנט, און אין שטוב איז אַרײַנגעקומען אַ נידע־ריטשקער יונגערמאַן, אייראָפּעיש געקליידט: אין אַ קורצן ראָק, מיט אַ מאַנישקע מיט אַ שניפּס. ער איז געגאַנגען אָן פּאות און אויפֿן שפּיץ פֿון

זיין גאָמבע איז אַראָפּגעהאָנגען א קורץ, גלאַט אונטערגעשוירן גע־ בערדל, ווי אַ דרייעק.

— שאַט, אָט וועט ער זאָגן, וואָס טוט מען מיטן יינגל. אָט איז אַר־ גאַלד, זאָל ער זאָגן, — האָט געזאָגט דער יונגערמאַן מיטן פּאַרקיילעכ־ דיקטן שוואַרצן בערדל.

דאָס איז צו נחום ראַבינאָוויטשן געקומען אַרנאָלד פון די פּידוואָר־ קעס, אַ פּאָרשטאָט אין פּערעיאַסלאַוו. אויף אַרנאָלדן פון די פּידוואָרקעס זאָגט מען, אַז ער שרייבט אין די גאַזעטן, און אַז די גאַנצע שטאָט, סיי יידן סיי קריסטן, האָבן מורא פאַר אים, ער זאָל זיי נישט באַשרייבן אין „קיעוולאַנין". אַרנאָלד פון די פּידוואָרקעס האָט איבערגעלייענט דעם בריוו צו אַ פריינד, וואָס שלום האָט איבערגעשריבן פון „תלמוד־לשון־ רוסיאָ". האָט אַ קרים געטאָן מיט די ליפּן און האָט מיט אַ ביטול אַרויס־ געזאָגט: „יערונדאַ". דעם יונגנמאַן מיטן פּארקיילעכדיקטן שווארצן בערדל האָט עס פאַרדראָסן, פאַרוואָס זאָל אַרנאָלד דערנידעריקן דעם אויטאָרי־ טעט פון אַזאַ־פיינעם מענטשן, ווי שאול יוסף פין, דעם רעדאַקטאָר פון „הכרמל".

— אַ שלעכט לשון אוודאי? פין קען אוודאי קיין גראַמאַטיק נישט, האַ?

— אומגליקלעכע ישיבה בחורים. אויטאָדידאַקטן. אויוונקראַצערס, פּוסטע מליצהניקעס, קליינשטעטלדיקע ריטאָריקער, וואָס האָט איר צו דעם יינגל? ווייניק טויגעניכצן זענען ביי אונדז פאַראַן אין „המליץ" און „הכר־ מל"? פאָלגט מיך, רב נחום, איר האָט אַ וויל יינגל, פטרט אים נישט אַוועק און גיט אים אָפּ אין דער אויעזדנער".

„...אַ מאָדנער מענטש אָט דער אַרנאָלד! — שרייבט אין זיין אויטאָביאָ־ גראַפיע שלום־עליכם. און דער איז דאָס געווען פון די אָפטע אריינגייער צו נחום ראַבינאָוויטשן. זיין אריינגיין איז אָבער געווען נישט אזא ווי דער אריינ־ גאַנג פון די איבעריקע משכילים. ער איז אַריינגעקומען נישט גלאַט פלאַפּ־ לען... נאָר אָדער מיט אַ בוך, וואָס קיינער האָט דאָס נאָך נישט געזען, אָדער מיט אַ בלאַט „קיעוולאַנין". אָדער מיט אַ טענה צו דער שטאָט און צו אירע רעדלפירער. שלום האָט פאַר אים געהאַט מער רעספּעקט, ווי פאַר אַלע אַנדערע. ער איז נישט אָפּגעטראָטן פון אים, געקוקט אים גלייך אין מויל אַריין און איינגעהערט זיך, ווי אַרנאָלד פון די פּידוואָרקעס רעדט. אָט דאָס איז דער אַרנאָלד, וואָס וועט אָפּגעבן דעם „עקזאַמענט" און וועט זיין אַ נאָטאַריוס? אָט דאָס איז דער אַרנאָלד, וואָס שרייבט אין

„קיעווליאַנין“, גאָר ער וויל זיך נישט פּאַטשקען די הענט? צו וואָס דאַרף מען זיך פּאַטשקען די הענט, אַז מע שרייבט אין „קיעווליאַנין“?... און ער לאָזט קיין אויג נישט אַראָפּ פֿון אַרנאָלדן... און אַ צינגעלע — שאַרף ווי אַ גאָלמעסער! פּעך און שוועבל! רעדט על אדוני ועל משיחו! לאַכט אָפּ פֿון די חסידים, מאַכט אַ תל פֿון די „פּאַנאַטיקער“. „ערלעך דאַרף מען זיין — וואָס טויג מיר פֿרומקייט? מען איז אייך מוחל אייער פֿרומקייט, זייט בעסער ערלעך! „— און זיין שאַרפֿער גיפֿטיקער געלעכטער הילכט אָפּ ווייט־ווייט!“

— איך זאָג אייך! און אַז ער וועט גיין שבת אין „אויעזדנע“ איז וואָס? — האָט אַרנאָלד ווידער גערעדט צו נחום ראַבינאָוויטשן.

די שטיפֿמאַמע, וואָס איז געזעסן אין אַ צווייטן צימער און האָט געהערט דעם געשפּרעך פֿון די געסט אין זאַל, האָט עס נישט געקענט פֿאַרטראָגן, איז צוגעלאָפֿן צו דער טיר פֿון זאַל אַ פֿאַרסאָפּעטע און אויסגעשריען:

— העז אַ ראָליע, מער גייט אים נישט אָפּ, ווי „אויעזדנע“. גאָר אַ קלאַסניק ווערן. גאָר ווייניק געלט קאָסט אָפּ דאָס פּאַפּיר, גאַנצע פֿודן פּאַפּיר גייט אַוועק אויף זיין פּאַטשקענען, שרייבן! צעשריבן זאָל זיי ווערן די הויט! אַ טובה טוט מען אים! ער גייט דאָך אַרום ווי אַ ליימענער גולם. אַ פֿאַרטראַכטער, אַ פֿאַרחלומטער, דער שלימזל! אַז אַלץ איז ביי אים פֿאַרקערט: אַז מע זאָגט אים, גיי צו לייזער־דודן נאָך ראָזשינקעס, פֿרעגט ער איבער: צו דוד־לייזערן? אַז אַלץ איז ביי אים פֿאַרקערט! גיי שוין אַרויס אויף דער גאַס אויפֿן בענקעלע, זע, טאָמער פֿאָרט אַן אורח, אַ גאַנצן טאָג קיין אורח נישט געווען.

שלום איז געשווינד אַוועקגעלאָפֿן אויף דער גאַס. אין שטוב זענען איבערגעבליבן די געסט, וואָס האָבן זיך געאַמפּערט מיט אַרנאָלדן, וועלכער האָט שטאַרק פֿאַרטיידיקט ליליענבלומס אַרטיקל פֿון „המליץ“ און זיין אייגענעם פֿאָרשלאַג אָפּצוגעבן שלומען אין „אויעזדנע“.

אין דעם איז אַריין דער פֿעטער פּיניע. דער שמועס איז איבערגעהאַקט געוואָרן.

— אַ, אַ פֿיינער גוט־מאָרגן... אַרנאָלד איז דאָ!...

ער האָט זיך אויסגעדרייט מיטן פּנים צו אים און אַ פֿרעג געטאָן:

— פֿירסט נאָך אַלץ אַראָפּ פֿון דרך הישר? געמענגט שוין, כ'לעבן, אַריינקוקן אין די סלאַוועטער ספֿרימלעך, וואָלסט אפֿשר געוואָרן צוריק אַ שטיקל מענטש.

אַרנאָלד האָט זיך איילנדיק אָפּגעזעגנט און געוואָלט אַוועקגיין. מיטאַמאָל איז ביי אים פון אונטער דער פּאָלע אַרויסגעפאַלן א בוך און דווקא אַ יידיש בוך. דער פעטער פיניע וועט דאָך נישט לאָזן ליגן אַ ספר אויף דער ערד. ער האָט באַלד אויפגעהויבן דאָס בוך און איבערגעלייענט דעם שער־בלאַט:

„קול־מבשר“. אוי, קול מבשר, אליהו הנביא... עקבתא דמשיחא! ווייז נאָר, ווייז נאָר, לאָמיר אַ קוק טאָן דעם ספר.

— עט, אַ ספר אויף עברי־טייטש, — האָט געענטפערט אַרנאָלד. ער האָט ליבלעך אַ שמייכל געטאָן צום פעטער פיניע און געזאָגט: — ס'וואָלט נישט שאַטן דורכצולייענען פון דאַנען פאַר אייך אַ פּאָר שטעלן, איר וואָלט זיך גאָר מחיה געווען, רב פנחס. — און אַרנאָלד האָט גענומען לייענען אַ מעשה פון אַ בחור מיט אַ מיידל, וואָס זיי האָבן זיך צעקושט אינמיטן העלן טאָג. דער פעטער פיניע האָט פאַרמאַכט די אויערן און האָט אָנגעהויבן שרייען:

— געוואַלד! אַוועק, רשע! אַוועק, דו שטן מקטרג! אַוועק, יצר הרע, אַוועק!

אונטערן בעזעמל

קיינער ווייסט נישט, פונוואַנען עס שטאַמט אַזאַ מנהג, נאָר אַזוי האָט מען זיך נוהג געווען אין שטעט און שטעטלעך אַרויסצוהענגען איבערן טויער פון אַן אַכסניה אַ בעזעמל. אַט דאָס בעזעמל, אַמאָל אינגאַנצן שוין גאָר אַן אָפּגעניצטס, אַמאָל נאָך גאָר אַ נייס, מיט בלעטער אויף די ריטלעך אפילו, האָט עס געדאַרפט פאַררופן די אורחים אין דער אַכסניה אַריין. אויך ביי נחום ראַבינאָוויטש איבערן טויער איז געהאָנגען אַזאַ בעזעמל. עס האָט אָבער פאַרלוירן זיין מאַגישע קראַפט אַריינצוציען די אורחים אין הויף אַריין און דאָס רוב פלעגן זיי דורכפאָרן פאַרביי און אפילו קיין אַכט נישט לייגן אויף דעם, אַוועקפאָרן ערגעץ ווייטער, אין אַן אַנדער אכסניה. ביסלעכווייז האָט מען זיך איבערצייגט, אַז דאָס בעזעמל אליין איז ווייניק, אַז מען מוז אליין אַרויסגיין און פאַררופן די אורחים.. שלומס שטיפמאַמע האָט איינגעפונען, אַז ער איז דער פּאַסיקסטער די דאָזיקע אַרבעט דורכצופירן. אַזוי האָט ער געמוזט זיצן „זומער אויף דער היץ, — זאָגט שלום־עליכם, — ווי אין אַ קאַלד אויוון, ווינטער אויף

דער קעלט, איינגעהילט אין אַ צעריסן פּעלצל מיט קלאָגעדיקע שטיוועלער, וואָס האָבן זיך געבעטן צום שוסטער, געקלאַפּט אַ פוס אָן אַ פוס און אַרויסגעקוקט, טאָמער וועט זיך באַווייזן אַ באַלעגאָלע אָדער אַ בױכטע מיט אורחים, אָדער אַ פורל מיט לאַפּאַצאַנעס, וועט ער אויפשטיין, זיך לאָזן אַקעגן: „אַהער! פאַרפאָרט אַהער!“

צו נחום ראַבינאָוויטשן אין איינפאָר־הויז איז מען אָבער פאַרפאָרן אַלץ ווייניקער און ווייניקער. מע פלעגט אַוועקפאָרן גראָדע אַהין, ווו עס איז שוין קיין בעזעמל איבערן טויער נישט געהאָנגען, נאָר ווו עס איז געווען באַקוועמער און בעסער. זעלטן ווען פלעגט זיך שלומען איינגעבן פאַררופן אַ מער רייכערן אורח. די דאָזיקע אורחים פלעגט ער אויך באַדינען און כאַפּן ווען נישט ווען אַ פיאַטאַקל. דעמלט איז געווען אַ גליקלעכער טאָג, דאָס בעזעמל האָט אַזוי נישט געשמיסן איבער זיין קינדיש געמיט. פאַרקערט, שלום איז דעמלט געווען אויפגעלייגט און פריילעך, עס איז אים געווען גאָר אָנגענעם צו זיצן אויפן בענקעלע און טרוימען:

— „אַך! ווו נעמט מען אַזעלכע אורחים, און אַ סך?...“

„אַהער, אַהער פאַרפאָרט!“ שרייט דער קומענדיקער שריפטשטעלער, שפּרינגט אַראָפּ פונעם בענקעלע אַ פאַרפרוירענער און לויפט אַקעגן אַ בויד מיט דריי אורחים, רייכע יידן, איידעלע, דאָס זעט מען נאָך די טייערע פעלצן און נאָך זייערע טשעמאָדאַנעס“.

„רייכע אורחים — דאָס איז ביי אים אַן אידעאַל, אַ צווייטער אוצר, פון וועלכן ער חלומט איצטער, ווי ער האָט געחלומט אַמאָל, אין שמוליקס צייטן... ער טוט תפילה, ער בעט גאָט, אַז די רייכע אורחים זאָלן פאַרפאָרן אַהער, נישט אין ערגעץ, נאָר אַהער... און ער שטעלט זיך פאָר, אַז אָט זענען זיי שוין, די דריי רייכע, בכבודיקע אורחים, אין זייערע טייערע פעלצן, אָט זענען זייערע טשעמאָדאַנעס, געלע לעדערנע טשעמאָדאַנעס. אַזעלכע דריי אורחים גיבן צו לייזן שיין געלט... ווער שמועסט, אַז זיי זאָלן נאָך וועלן אַוועקשטיין אַ וואָך דריי, און אפשר נאָך טערער... אַ חוץ וואָס זיי וועלן עסן און טרינקען און נעמען סאַמאָוואַרן און טיי און צוקער, וועלן זיי אוודאי געבן אַ קויף איין ווייץ, עטלעכע בערלינעס, דורכן טאַטן, און דער טאַטע וועט דערביי כאַפּן אַ שיינע קאָמיסיע... אַך! וואָס פאַראַ פריילעכער שבת דאָס וועט זיין! דער טאַטע וועט שוין נישט זיין מער פאַרזאָרגט, וועט אויפהערן זיפצן אַזוי טיף, און די שטיפמאַמע וועט שוין נישט שעלטן זיך מער, אָפּשטעלן אויף אַ ווײַלע איר מענה־לשון“.

אורי קאָוונערס אַלף־בית

געווען איז עס אָנהויב די זיבעציקער יאָרן. גייט אַמאָל אַריין צו נחום ראַבינאָוויטשן אין שטוב אַרנאָלד פון די פּידוואָרקעס. אַרנאָלד איז דאָך נישט דער איינציקער אַריינגייער ביי די ראַבינאָוויטשעס. ווער עס וויל נאָר וויסן גיים, קומט אַריין אין אַכסניה, הערט, וואָס עס דערציילן אור־חים, דערווייל כאַפּט מען אויך אַ שמועס מיטן באַלעבאָס, אַ שמועס וועגן רוח הזמן. אַז אַרנאָלד איז דאָ, וועט שוין שלום שטיין קעגן אים און קוקן אים גלייך אין די אויגן אַריין. אַרנאָלד פאַרשאַפט אים פאַרגעניגן אָדער מיט אַ שאַרף ווערטל, אָדער בכלל מיט אַן אינטערעסאַנטע געזעלשאַפט־לעכע נייעס, וואָס ער דערציילט.

א — א — א, ברוך הבא, אַרנאָלד! — האָט זיך נחום ראַבינאָוויטש אויפגעשטעלט פון זיין בענקל, וואָס איז געשטאַנען לעבן טיש, און גע־ווענדט זיך צום גאַסט. דעם „ברוך הבא“ האָבן נאָכגעזונגען אַלע היימישע און האָבן צוגעגעבן אין קאָמפּאַניע:

— וואָס וועט עפּעס זאָגן היינט אַרנאָלד?

אַרנאָלד האָט זיך פריינדלעך פאַרנייגט, האָט אַרויסגענומען פון קע־שענע אַ קליין ביכעלע און אַזוי געזאָגט:

— אָט האָט איר אייך אַ ביכעלע, וואָס עס איז אַ מצווה, אַז יעדער ייד זאָל עס דורכלייענען כאָטשבי אַ דריי מאָל, זיין אין אים קלאָר, ווי אַ פרומער ייד אין „אשרי“.

— וואָס זשע איז עס פאַר אַ ספרל? — האָט זיך אַרויסגעכאַפּט אַ ייד אַן אורח מיט אַ סוטילעוואַטער פּלייצע און מיט מעשענע ברילן, וואָס זענען געזעסן אויף אַ בלוילעכער, פּליישיקער נאָז. — אוודאי אַ קליין „חיי אדם“?

— נאָך מער, — האָט אַרנאָלד אויפגעהייבן דאָס ביכעלע אין דער הויך. — פּיסאַרעוו, פּיסאַרעוו, אַ גרויסער מענטש, אַ פיינער מענטש, אַ גוטער מענטש, אַ קלוגער מענטש און אַ מענטש פון דרך הישר און איז דווקא נישט קיין ייד.

— נו גוט, גוט, מילא, פון די חסידי אומות העולם, שרייבט ער לשון קודש?

אַרנאָלד האָט אַראָפּגעלאָזן די האַנט, אַ שאָקל געטאָן מיטן קאָפּ און אַ זאָג געטאָן:

— פון די חסידי אומות העולם איז ער מאַקע פּיסאַרעוו, נאָר קיין לשון קודש שרייבט ער נישט. ער איז שוין פון די, וואָס האָבן זייערע תלמידים אין בלערליי לשונות. — און אַרנאָלד האָט ווידער געוויזן דאָס ביכעלע פאַר אַלעמען. — אָט דאָס ביכעלע זעט איר? דאָס האָט אָנגע־שריבן פּיסאַרעווס אַ תלמיד אורי קאָוונער, אַ רעכטער חברה־מאַן. „צרור פּרחים" הייסט דאָס ביכעלע. ער האָט זיי גוט דערלאַנגט, די בטלנים, די בעלי־מליצהניקעס, מאַכט פון זיי אַ דרייעקעדיקן קאַפּעליוש און איז גע־רעכט, נאָך ווי גערעכט! מאַכט אויסצודרייען זייערע שירים, וואָס זענען אויפגעשטעלט פון פּסוקים, און שרייט אין איין קול, אַז מע דאַרף נישט זיין, איך בעט אייך מחילה, קיין בטלנים. לערנען תולדות הטבע, וויסן, וואָס אַ וועלט איז, לערנען היסטאָריע, וויסן, וואָס עס איז געווען אויף דער וועלט. ער, פאַרשטייט איר מיך, אורי קאָוונער, זאָגט, אַז די אידעאַ־ליסטן זענען פאַלשע מענטשן, באַזינגען דאָס בלומרשטע גליקלעכע לעבן פון אַ פּאַסטעך און ווילן נישט וויסן, אַז ער איז שטענדיק הונגעריק און לעבט ווי אַ בהמה. איר פאַרשטייט, ער איז אַ רעאַליסט, קאָוונער, אַ רעאַ־ליסט. אָבער די בטלנים, וואָס מאַכן לשון־קודשדיקע שירים און לעקן זיך צום סטאַנאָוואָי, זידלען קאָוונערן אין די בלעטער און מאַכן אים מיט דער בלאָטע צוגלייך.

אַרנאָלד האָט אויפגעעפנט דאָס ביכעלע און גענומען בלעטערן. אויפ־געבלעטערט, האָט ער זיך ווידער געווענדט צום עולם:

— איז ער דאָך אָבער נישט קיין פּעפּקע, דערלאַנגט ער צוריק, אַז זיי האָבן שוין צו זינגען און צו זאָגן.

שלום האָט זיך אַליין נעענטער צוגערוקט צו אַרנאָלדן, האָט זיך אויפ־געשטעלט אויף די שפּיץ־פיס און געהויבן זיך אַ קוק צו טאָן, וואָס אַזוינס איז געשריבן אויף דעם בלאַט, וואָס אַרנאָלד האָט אויפגעמישט. דער הויכער אַרנאָלד האָט אים אַ דריק געטאָן מיט דער האַנט איבערן אַקסל און נישט געלאָזן אים אַריינקוקן אין ביכל.

— וואַרט אַ ווײַלע, לאָז רעדן אַן עלטערן. איז הערט זשע, וואָס ער האָט זיי אָפּגעטאָן, — האָט ער זיך געווענדט צום עולם, — ער האָט אויפ־געקליבן אַלע זייערע שיינע ווערטלעך, וואָס זיי שרייבן אויף אים און אויף זיינע פריינד, און געמאַכט הערפון אַ ווערטער־ביכל לויטן אלף־בית, אַז מע דאַרף זיך האַלטן ביי די זייטן לאַכנדיק. וואָס, זאָגט ער קאָוונער, וועל איך דאָ אַ סך רעדן, זאָלן אַלע זען, מיט וואָס פאַר אַ ווערטער איר זידלט אייערע קעגנער. — אַרנאָלד האָט געלייענט דעם אלף־בית, דער

עולם האָט געהערט און צוגעשמייכלט, אָבער שטאַרק פאַרכאַפּט איז ער פון דעם נישט געווען. אַז אַרנאָלד האָט געהאַלטן ביים „ש“ און האָט גע־לייענט, שרים, שוטים, שיכורים, שקצים, שרצים, איז לעבן אים געשטאַנען נאָר איין שלום, וועלכער האָט נאָך פון זיך צוגעגעבן ווערטער צו דעם אלף־בית. מע האָט געקאָנט זען נאָך דער צעפלאַמטקייט פון זיין פּנים, אַז דער דאָזיקער אלף־בית קאָווענרס איז אים גאָר שטאַרק געפעלן און האָט אים געצווונגען וועגן עפּעס צו פאַרטראַכטן זיך.

דאָס ערשטע הומאָריסטישע ווערק

דער יאָר, וואָס די שטיפמאַמע האָט אָנגעטאָן אויף שלומען, איז געווען אומדערטרעגלעך פאַר זיין פריילעכן, לוסטיקן כאַראַקטער. די שטיפמאַמע האָט פאַרפאַלגט די קינדער פון איר מאַן נישט בלויז מיט קלעפּ און מיט הונגער, זי האָט זיי אויך פאַרפאָלגט מיט קללות. אויף קללות איז די שטיפמאַמע געווען אַ מייסטערין, אַ קינסטלערין, זי פלעגט זיי אויסשיסן מיט אַ ריטם און אין גראַמען. די דאָזיקע „שאַפונג“ פון דער שטיפמאַמע האָט נאָך מער דערנידעריקט און פאַראומערט דאָס קינ־דישע האַרץ שלומס, איידער די אָפטע קלעפּ, וואָס זי פלעגט אים שענקען. נאָך פרומע דער מוידם זענען פאַר דעם צוקונפטיקן געניאַלן יידישן הומאָריסט דער שטיפמאַמעס קללות געווען דער צווייטער קוואַל פון קאָ־מיזם, און גאַנץ אָפט פלעגט איר שלום נאָכמאַכן, וויאַזוי זי רעדט אַרויס די קללות, אָבער די קללות האָבן זיך שוין צופיל איינגעגעסן אין אים, צו־פיל געשעדיגט זיין קינדיש האַרץ. דער שטיפמאַמען, האָט שלום נישט גע־האָט קיין דרייסטקייט נאָכצוקרימען אַזוי פריי, ווי פרומען דער מויד. האָט ער געקראָגן אַן אַנדער מיטל, וויאַזוי דאָך אויסלאַכן אירע קללות און נאָך שווין אויף אַ נייעם אופן...

צו פרומע דער מוידס קללות האָט שלום אָנגעווענדט אַקטיאָרישע מיטלען. איצט אָבער הייבט שוין שלום אָן אויף אַ פּרימיטיוו קינדישן אופן אָנצווענדן אַזוי צו זאָגן „ליטעראַרישע“ מיטלען. ער וועט גאָר מאַכן אַ ווערטער־בוך פון אירע קללות לויטן אלף־בית, פּונקט ווי קאָווענער האָט געמאַכט אַ ווערטער־בוך פון די זיבל־ווערטער פון זיינע קעגנער.

עס איז שוין געווען שפּעט אין דער נאַכט, אין איינפאַר־הויז זענען שוין אַלע געשלאָפן. אין זאַל איז אַרומגעגאַנגען נחום ראַבינאָוויטש, פאַר־

ליגט די הענט אויף הינטן, פארקניימשט זיין געלן שטערן און האָט וועגן עפּעס געטראַכט. די קינדער זענען שוין אויך אלע געשלאָפן, בלויז שלום איז געזעסן ביים טיש און האָט געשריבן און איבערגעשריבן.

פון די צימערן פאר די אורחים האָט זיך געהערט א כראָפּען פון די שלאָפנדיקע. אָפּטמאָל פלעגט זיך אפילו דערטראָגן א בימערער זיפץ און אַן אוי. דאָס זענען געווען קראַנקע אורחים, וואָס זענען געקומען פון די נאָענטע שטעטלעך קיין פּערעיאסלאוו צו א דאָקטער. א טיפער זיפץ און א שטאַרקער אויסגעשריי האָט איבערגעריסן נחום ראַבינאָוויטשעס געדאַנקען. ער האָט אויפגעהערט אומצוגיין איבערן צימער און האָט זיך אָפּגעשטעלט. ער האָט זיך דערמאָנט אין די אויקענישן און קרעכצענישן, וואָס האָבן זיך אָקאָרשט מיט א יאָר צוריק געהערט אין דער זעלביקער שטוב, ווען זיין פארשטאָרבענע פרוי חיה אסתר איז קראַנק געווען. און ער האָט א קוק געטאָן אויף שלומען, וואָס זיין פּנים איז געווען אזוי ענלעך צו זיין מוטערס.

עס האָט אים שטאַרק הנאָה געטאָן, נחום ראַבינאָוויטשן, וואָס שלום האָט א געפיל צום שרייבן און א שיין הענטל. און ער איז צוגעגאַנגען א קוק געבן, וואָס שרייבט שלום, אָט דער, וואָס זיין פּנים דערמאָנט אים אלע טאָג אין זיין פארשטאָרבענער פרוי חיה אסתר.

און נחום ראַבינאָוויטש האָט דערזען גאַנצע צײלן אָנגעשריבענע ווערטער און אַנטקעגן זיי אויף דעם זעלביקן פּאַפּיר גאַנצע שורות. דאָס האָט שלום געמאַכט א ווערטערבוך פון דער שטיפמאַמעס קללות, ווי אזוי די שטיפמאַמע ענטפערט אים און זיינע ברידער און שוועסטער מיט א קללה צום גראַם. ער האָט שוין געהאַלטן גאַנץ ווייט אין זיין ווערטערבוך, וואָס איז געווען צעשטעלט לויטן אלף־בית. און נחום ראַבינאָוויטש האָט גענומען לייענען מיטן קוק:

„...אריינטראָגן — אריינטראָגן זאָל מען דיך א קראַנקן!
ארויסטראָגן — ארויסטראָגן זאָל מען דיך א טויטן!
ארומטראָגן — ארומטראָגן זאָל מען דיך אויף הענט!
אוועקטראָגן — אוועקטראָגן זאָל מען דיך אויפן בית־עולם!
. . . .
עסן — עסן זאָלן דיך ווערעם!
. . . .
שרייבן — שרייבן זאָל מען דיר רעצעפּטן!“

אָט אַזאַ מין ווערטערבוך האָט שלום צענויפגעשטעלט, כּדי אויסצולאַכן זיין בייזע שטיפמאַמע. נחום ראַבינאָוויטש האָט אָפּגענומען ביי שלומען זיין ערשט הומאָריסטיש ווערק און איז אוועק. א גאַנצע נאַכט האָט שלום נישט געשלאָפן. עס האָט זיך אים אַלין פאָרגעשטעלט, אַז אָט דערלאַנגט זיך צו אים א וואָרף די שטיפמאַמע, אַז אָט עפנט זיך איר מויל און זי שיט מיט קללות, שטעלט אויס די פויסטן, שטשירעט די ציינער און לאָזט זיך נאָך אים יאָגן.

אָט וואָס פאַר אַן אַטמאָספער עס האָט אַרומגערינגלט שלום-עליכם'ן אין דער קינדהייט. שטענדיקע שרעק, דערנידעריקונגען פון דער שטיפמאַמע. ער האָט אָבער שוין אפילו אין דער קינדהייט געפונען א מיטל, וויאַזוי בייצוקומען דעם אומעט און דעם טרויער, וואָס האָט אַרומגערינגלט זיין פאָטערס פאַראָרעמטע הויז. דאָס איז געווען דער פאָלקס-הומאָר.

דער ווערטערבוך פון דער שטיפמאַמעס קללות איז געווען שלום-עליכם'ס ערשטע קינדערישע שאַפונג. אין דער קינדהייט האָט שלום-עליכם אויך אָנגעשריבן א לירישע פּאָעמע אין העברעיש, ווו ער האָט נאָכגעמאַכט דעם העברעישן ראָמאַנטיקער פון XIX יאָרהונדערט א. מאַפּו.

ווידער אַרנאָלד פון די פּידוואָרקעס און דער קאָלעקטאָר

אַרנאָלדס פון די פּידוואָרקעס שמועס מיט שלומס פאָטער וועגן דער „אויעזדנע“ האָט אויפגערודערט שלומס פאַנטאַזיע, און ער האָט אַלין געטראַכט וועגן דעם. אַרנאָלד האָט אויך אַרויסגערופן ביי שלומען א גרינגשעצונג צו די אויטאָריטעטן, וואָס האָבן טויזנטער יאָרן געהערשט איבער דער דערציונג פונעם קינד ביי יידן.

אַרנאָלד, וואָס האָט זיך אַזוי באַמיט, אַז שלום זאָל גיין אין דער אויעזדנער שול, אַז ער זאָל דאָרטן לערנען וועלטלעכע קענטעניש, האָט געהערט צו דעם דור פון דער יידישער אינטעליגענץ פון XIX יאָרהונדערט, וואָס האָט פון זיך אַרויסגעגעבן דעם פּובליציסט און קריטיקער פון די 60-ער יאָרן אַברהם-אורי קאָוונער, וועלכער איז געווען דערצויגן אויף די טראַדיציעס פון דער רעוואָלוציאָנער-דעמאָקראַטישער רוסישער ליטעראַטור פון די 60-ער יאָרן.

צו נחום ראַבינאָוויטשן אין איינפאָר-הויז פלעגט אַריינקומען אויך איינער א ליטוואַק פון ווייסרוסלאַנד. דאָס איז געווען א משכיל, וואָס האָט

אוועקגעוואנדערט פון דער היים, און זיין באַשעפטיקונג איז געווען פאַר־שפּרייטן בילעטן פון געלט־לאָטעריען.

דער דאָזיקער ליטוואַק איז געווען גוט באַקאַנט מיט דער העברעי־שער השכּלה־ליטעראַטור און אירע אויטאָריטעטן. אָבער אין דער זעלבער צייט האָט ער זיך געהאַלטן אויסערלעך ביי די אַלטע רעליגיעז־שטייגע־רישע טראַדיציעס. ער איז געגאַנגען מיט א באָרד און פּאות און געטראָגן א לאַנגע קאַפּאָטע. ער האָט זיך באַמיט צו פאַראייניקן די יידישע רעלי־גיע מיט איניקע ראַציאָנאַליסטישע עלעמענטן. א געשטאַלט פון א משכּיל, וואָס דערמאָנט דעם קאָלעקטאָר פון שלום־עליכם׳ס „פונעם יאַריד“, אין געגעבן אין מענדעלעס ערשטן ראָמאַן (ספור אהבים) „האָבות והבנים“ אונטערן נאָמען יהונתן.

אָט דער ליטוואַק, אָדער, ווי מע האָט אים גערופן אין פּערעיאַסלאַוו, דער קאָלעקטאָר, איז געווען א ביז גאָר צוגעלאָזטער מענטש און האָט ליב געהאַט קינדער. ער איז נאָך נחום ראַבינאָוויטשן געווען דער ערשטער, וואָס האָט באַקאַנט שלומען מיט די בעסטע שאַפונגען פון דער העב־רעישער ליטעראַטור פון XIX יאָרהונדערט.

שטענדיק, ווען דער קאָלעקטאָר פלעגט אריינקומען צו נחום ראַבי־נאָוויטשן אין שטוב, פלעגט שלום לויפן אים אַנטקעגן א קוק טאָן, וואָס פאַר א ביכל דער קאָלעקטאָר האָט אים געבראַכט.

דער קאָלעקטאָר פלעגט אויפהייבן זיינע שווארצע ברילן אריבער זיי־נע קרענקלעכע אויגן און פרעגן: „ווו איז דאָס דער קונדאַס?“ אזוי פלעגט ער רופן שלומען.

דער קונדאס פלעגט שוין אָבער שטיין לעבן אים. דער קאָלעקטאָר פלעגט א קניפּ טאָן שלומען אין בעקל און אים דערלאַנגען א בוך.

— אָט האָסטו דיר דעם „שירי תפארת“ פון נפתלי הערץ וויזל, א גרויסער משורר פון פריסן. דו זאָג מיר נאָר, צי דו פארשטייסט, וועל איך דיר ברענגען אנדערע. דו שעם זיך נישט, קונדאס איינער.

און אַזוי האָט אים דער קאָלעקטאָר ביסלעכווייז באַקאַנט געמאַכט מיט די בעסטע פאָרשטייער פון דער ליטעראַטור אין דער ערשטער העלפט פון XIX י״ה און אָנהייב דער צווייטער מיט לעווינזאָנען, מיט מאַפּו, מיט ערטערן און מיט סמאָלענסקין.

א שטאַרקע ווירקונג האָט געהאַט אויף שלום־עליכם׳ן אין דער קינד־

הייט מאַפּוס ראָמאַן „אהבת=ציון"*. דאָס איז א ראָמאַן, געשריבן אין דער ביבלישער שפּראַך, וועגן אן אומגליקלעכער ליבע פון א ברודער מיט א שוועסטער — אמנון און תמר. דאָס לעבן פון דער ביבלישער עפּאָכע איז פאַרגעשטעלט אינעם ראָמאַן, ווי אַ לעבן אָן זאָרג, ווי אַ גליקלעך לעבן אָן ליידן, ווי א לעבן, וואָס ווערט שטענדיק באַגלייט פון געזאַנג און מוזיק. די דאָזיקע פאַלשע אידעאַליזאַציע פון דער ביבלישער עפּאָכע האָט אומגעהייער געווירקט אויף שלומען און נאָכמער אונטערגעשטראָכן דעם שרעקלעכן עלנט פון זיין אייגן לעבן אונטער דער הערשאַפט פון דער שטיפמאַמע ביי זיין טאַטן אין איינפּאָר=הויז.

דער דאָזיקער ראָמאַן פון מאַפּו האָט אזוי געווירקט אויף שלומען, אז ער האָט אליין אָנגעשריבן א ראָמאַן, אויך אויף א ביבלישער טעמע. דאָס איז געווען פאַר שלומען א צווייטע אויפפלאַקערונג פון זיין פאַנטאַזיע ווי דער אוצר, א פאַנטאַסטיש אוועקגיין פון דער ווירקלעכקייט.

אָנשרייבן דעם ראָמאַן איז פאַר שלומען נישט געווען אזוי שווער, ווי קריגן פּאַפּיר צום שרייבן. שלום האָט זיך גענומען באַדינען די אור=הים, פאָלגן זיי א גאַנג און האָט דערפון פאַרדינט קליינגעלט אויף פּאַ=פּיר. ער האָט שוין געקראָגן פּאַפּיר, אָבער די שטיפמאַמע שטערט ווי=דער. זי וועט אים נישט לאָזן שרייבן ביי טאָג. ער דאַרף העלפן אינעם איינ=פאָר=הויז. האָט ער זיין ראָמאַן געשריבן ביינאַכט: האָט די שטיפמאַמע ווידער געמאַכט א גוואַלד. ער ברענט איר אויס דעם קעראָסין.

אויך דער צווייטער ליטעראַרישער פּרווו איז אריינגעפאַלן צו נחום ראַבינאָוויטשן אין די הענט. דאָס האָט נאָך מער אויסגענומען, ווי דער ווערטערבוך פון די קללות. און נחום ראַבינאָוויטש האָט עס באַהאַלטן און פלעגט עס ווייזן זיינע באַקאַנטע. אין א געוויסער צייט ארום האָט ער עס געוויזן דעם קאָלעקטאָר.

דער קאָלעקטאָר האָט שטאַרק אָנגעקוואָלן פונעם כתב און פון דער רימאָריק און האָט מיט שמחה געזאָגט:

— „איר ווייסט גאָרנישט, רב נחום, וואָס פאַר א פּרי דאָס איז. שטראָף מיך גאָט, אויב איר ווייסט! פון אים וועט עפּעס אויסוואַקסן! אָט וועט איר זען, וואָס פון אים וועט אויסוואַקסן!... קום נאָר אהער, דו שיי=

---

* פאַראַן אין רוסישער איבערזעצונג.

גאַץ איינער, לאָמיך דיר שענקען כאָטש נאָך א רעכטן קניפּ אין דיינע רויטע פּאַמפּעשקעס, א רוח אין דיין פּאָרנט און מיטן אריין!“

— איר וועט זען, אז דאָס וועט זיין א גדול, א צעדערבוים, גאָטלאָבער, א מאַפּו*, — האָט דער קאָלעקטאָר ווידער צוגעגעבן.

אין עטלעכע טעג ארום איז צו נחום ראבינאָוויטשן אין שטוב געקומען ארנאָלד פון די פּידוואָרקעס. און נחום ראבינאָוויטש האָט אויך איצטער געפונען פאר נייטיק צו ווייזן ארנאָלדן שלומס ראָמאַן. ארנאָלד האָט גאָר נישט געוואָלט א קוק טאָן די שאַפונג פון זיין פריינדס זון. ער האָט עס בלויז א נעם געטאָן אין האַנט און האָט עס באַלד צוריקגעקערט נחום ראבינאָוויטשן. ווידער האָט ארנאָלד געמאַכט די זעלביקע גרימאַסע מיט די ליפּן, גלייך ווי דעמלט, ווען מען האָט אים געוויזן דעם רוסישן בריוו, וואָס שלום האָט איבערגעשריבן פון „תלמוד לשון רוסיא“.

אַרנאָלד האָט ווידער גערעדט מיט כעס וועגן די שרייבער פונעם „המליץ“, האָט זיי אָנגערופן דילעטאַנטן, איגנאָראַנטן, מלמדים און בטלנים. ארנאָלד האָט געגעבן צו פארשטיין, אז דער עיקר איז, לויט זיין מיינונג, נישט פּאָעזיע און שיינע ליטעראטור, נאָר נאַטורגעשיכטע און עקאָנאָמישע וויסנשאַפט.

— אויב שוין פּאָעזיע, האַלט ער, ארנאָלד פון פושקינען, פון גאָגאָלן, פון טורגעניעוון און פון לערמאָנטאָוון, אָבער נישט פון די ריטאָריקער גאָטלאָבער, צווייפל און אנדערע, וואָס בראָקן מליצה אויף א שפּראַך, וואָס קיינער פארשטייט נישט און קיינער רעדט אויף איר נישט. „די שרייבערייעכצן זייגע בין איך אייך מוחל, נעמט, ווארפט זיי ארויס אויפן מיסט. אזעלכע שרייבערייעכצן זענען נישט ווערט דאָס פּאַפּיר. און דעם קליינעם, אויב איר ווילט אים מאַכן פאר א מענטשן, נעמט און גיט אים אוועק אין דער „אויעזדנע“.

* דער ערשטער — אַ זשורנאַליסט. דער צווייטער — אַ פּאָעט און היסטאָריקער. דער דריטער — אַ פּראָזאַיקער.

קאפּיטל דריי

אָנגעקומען אין דער „אויעזדנע״

דער קאָלעקטאָר און אַרנאָלד פון די פּידוואָרקעס האָבן געווירקט אויף נחום ראַבינאָוויטשן, ער זאָל אָפּגעבן זיין זון שלום אין אַ רוסישער שול. דער גליקלעכער טאָג פון אַוועקגיין אין דער אויעזדנער שול אין פּערעיאַס־לאַוו איז ענדלעך אָנגעקומען פאַר שלומען. איינמאָל האָט זיך נחום ראַבי־נאָוויטש אַזוי געווענדעט צו שלומען און זיינע ברידער:

— איך בין געווען ביים סמאָטריטעל פון דער „אויעזדנע״, און ער איז מסכים אייך צונעמען אין „פּריגאָטאָוויטעלנע״.

און אין אַ האַלבער שעה אַרום איז שלום מיט זיינע צוויי ברידערלעך געזעסן אין פּריגאָטאָוויטעלנע פון דער פּערעיאַסלאַווער שול. דאָס איז גע־ווען אין יאָר 1873.

די ערשטע צייט האָט זיך שלום אין דער „אייעזדנע״ געפילט שלעכט. דאָס איז געווען אַ צאַרישע שול, וואָס די גרונט־אויפגאַבע אירע איז געווען צו דערציִען די קינדער אין מאָנאַרכיסטיש־קלעריקאַלן גייסט. יידישע יינג־לעך זענען דאָרט געווען גאָר ווייניק, און נישט איין מאָל איז שלום די ערשטע צייט געווען אַן אָביעקט פון אָפּלאַכן.

„דאָס ערשטע מאָל צווישן אַזוי פיל קינדער, וואָס נישט ער פאַרש־טייט זייער לשון, צווישן צען ווערטער איינס, נישט ער קאָן נעמען אָנטייל אין זייערע שפּילעכצן מיט זייערע שטיפצרייען.

דאָס איז מצד די תלמידים. היינט מצד דעם לערער? אינגאַנצן איז געווען איין לערער אין פּריגאָטאָוויטעלנע, האָט ער געדאַרפט פון זיינע תל־מידים מער נישט איין זאך: לייענען רוסיש „פּראַווילנאָ״. גייט זשע זייט אַ בעריע און טרעפט, וואָס הייסט ביי אים „פּראַווילנאָ״, אַז ווי דו זאָלסט אים נישט זאָגן דאָס וואָרט, איז נישט גוט . זאָגסט אים גלאַז—זאַ (מיט אַ קוועטש אויף „גלאַ״), וויל ער דווקא גלאַ—זאַ (מיט אַ קוועטש אויפן

„זאַ“), זאָגסטו אים זו—בי (מיט אַ קוועטש אויפֿן „בי“), איז ער ווידער גישט צופֿרידן, ער וויל ס'זאָל זיין זו — בי (מיטן קוועטש אויפֿן „זו“). היינט גיי, זיי יוצא!

— ראַבינאָוויטש! — רופֿט אים אויף דער לערער מפֿטיר. — אַגו, אקאַרשט אויף אויסנווייניק „ליסיצאַ אי ווינאָגראַד“!

און ראַבינאָוויטש כאַפּט זיך אויף ווי אַ מזיק און צעלאָזט זיך אויף אויסנווייניק ווי אַ וואַסער: „גאָלאָדנאַיאַ קומאַ ליסאַ זאַליעזלאַ וו סאַד, וו ניאָם ווינאָגראַדו קיסטי זרעלים. או קומושקי נאַ ווינאָגראַד זאַפֿריגאַלי גלאַזאַ אי זובי ראַזעגרעלים...“

— טאַ—טאַ—טאַ—טפֿר — שטעלט אים אָפּ דער לערער און פֿרעגט אים מיט אַ געלעכטער, וואָס פֿאַראַ שפּראַך איז דאָס — טערקיש אָדער טאַטעריש?...

דער גאַנצער קלאַס לאַכט, און ראַבינאָוויטש ווייגט מיט ביטערע טרערן, וואָס זאָל ער טאָן? וויאַזוי דערגייט מען דעם שׂכל צום לייענען אַזוי, אַז מען זאָל פֿון אים נישט לאַכן מער?

וויאַזוי איז ער טאַקע דערגאַנגען דעם דאָזיקן שׂכל, ווייסט ער נישט עד היום הזה. נאָר אַז ס'איז געקומען צום עקזאַמען, איז ער אַריין פֿונ= דעסטוועגן אין ערשטן קלאַס „אויעזדנע“ און דווקא נאָך מיט גרויסן קנאַק, מיט אַ „פּאָכוואַלני ליסט“.

„זאַ נאַדליעזשאַשטשיע אוספּיעכי וו נאַוקע אי זאַ אָטלימשנאָיע פּאָ= וועדיעניע...“

פֿאַרשטייט זיך, אַז דעם „פּאָכוואַלני ליסט“ האָבן געזען כמעט אַ האַלבע שטאָט מענטשן, און פֿריער פֿון אַלע — דער קאָלעקטאָר, דער בעל בשר מיט די שוואַרצע ברילן. ער האָט גוט אַריינגעקוקט מיט די בלינדע אויגן אין „פּאָכוואַלני ליסט“, און אויף זיין פֿעט=געשוואָלן פּנים, האָט זיך צעגאָסן אַ ליבלער שמייכל:

— „קים אַהער, דו קונדאַס איינער, לאָמיר דיר כאָטש געבן אַ רעכטן קניפּ אין באַק“.

און דער דאָזיקער שול האָט זיך שלום אָנגעהייבן פּילן אַליין-היימלעכער און היימלעכער, סיי מיט די חברים און סיי מיט די לערער. דאָ האָט זיך אים, דעם שפּעטערדיקן גרויסן יידישן הומאָריסט, איינגעגעבן מאַכן די ערשטע טריט איבערצושפּאַנען די גרענעצן, וואָס זענען געלעגן צווישן יידן און נישט יידן. און עס איז קיין ספק נישט, אַז אָט די דאָזיקע שול, ווו ער האָט באַקומען אַ פּינקטלעכן עלעמענטאַרן וויסן פֿון דער רוסישער שפּראַך

און עלעמענטאַרע קענטעניש בכלל, האָט אים געגעבן אַ מעגלעכקייט שפּעטער אַליין ברייטער און ברייטער אַנטוויקלען זיין באַוווּסטזיין, אַליין שפּעטער מאַכן זיין בילדונג, און שפּעטער זיין דער ערשטער אין דער פּאָלקאָמער יידישער ליטעראַטור, וועלכער האָט אַריינגעפירט אין איר פּאָזיטיווע געשטאַלטן פון דער רוסישער אינטעליגענץ.

אין דער „אויעזדנע" איז שפּעטער שלום געוואָרן איינער פון די בעסטע תלמידים און האָט אפילו באַקומען אַ סטיפּענדיע.

„דאָס האָט אָנגעמאַכט אַ מאָדנעם רעש אין דער משפּחה, — שרייבט שלום-עליכם. — דער ערשטער איז געקומען צו לויפן העך פעטער פּיניע מיט אַ שיינענדיק פּנים, און צווישן אים מיטן ברודער, מיט נחומען, איז פאָרגעקומען אַזאַ מין שמועס:

— וואָס? טאַקע אַן אמת?

— וואָס זשע? אַ ליגן?

— פּענסיע?

— נישט פּענסיע, נאָר סטיפּענדיע.

— נאַזנאַטשעט פון קאַזנאַ?

— נישט פון קאַזנאַ, נאָר פון נאַראָדנע פּראָסוועשטשעניע.

— ווו איז ער ערגעץ, דער שייגעץ?"

די רוסישע שפּראַך האָט פּאַר שלומען געעפנט אַ נייע וועלט, וואָס איז געלעגן אויסער די גרויע, אָנגעכמורעטע ווענט פון דער צאַרישער שול. באַהערשנדיק די רוסישע שפּראַך, האָט שלום מיט פלייס גענומען זיך צו באַקענען מיט דער רוסישער ליטעראַטור, וואָס אין דער דאָזיקער שול האָט מען זי אפילו נישט געלערנט. אין די דריי יאָר, וואָס שלום איז אָפּגעווען אין דער „אויעזדנע", פלעגט ער דעם אַנדער האַלבן טאָג אָפּגעבן זיך מיט לייענען די רוסישע ליטעראַטור, די קלאַסיקער און די מיטצייטלער, — אַזוי אויך די העברעישע ליטעראַטור און פּרעסע און די יידיש-רוסישע זשורנאַלן און זאַמלביכער.

אַ מעשה-ביכל וועגן אייזנבאַן

אויב שלום האָט פיל געלייענט פון דער העברעישער ליטעראַטור, פון דער רוסישער, האָט ער אָבער ביז אַכצן יאָר קיינמאָל נישט געזען קיין איין וועלטלעכן, קיין איין קינסטלערישן בוך אין דער יידישער שפּראַך.

אין די זיבעציקער יאָרן פון פאָריקן יאָרהונדערט איז שוין, אמת, די יידישע ליטעראַטור געווען שטאַרק אַנטוויקלט. זי האָט שוין געקאָנט אָנצייל פיל שרייבער, און צווישן זיי אַזוינע ווי עטינגער, אָקסענפעלד, גאָטלאָבער, ליניעצקי, גאָלדפאַדן און אַנדערע. עס איז שוין געקומען אין דער ליטעראַטור מענדעלע מוכר־ספרים, אָבער אַ בוך אין דער יידישער שפּראַך, אין דער שפּראַך פון די נידעריקע שיכטן איז דעמלט געווען גאָר ווייניק געאַכטעט צווישן די העכערע שיכטן פון דער יידישער געזעלשאַפט און אפילו צווישן די משכילים.

אַ יידיש ביכל אין פערעיאַסלאַוו האָט געקאָנט פאַרשלעפּט ווערן מיט אַ פּעקל רומל־ספרים (רעליגיעזע ביכער), וואָס פלעגן אין די הונדערטער טויזנטער עקזעמפּליאַרן נאָך דעמלט געדרוקט ווערן אין דעם פאַרלאַג פון די ברידער ראָם אין ווילנע. דער פאַרלאַג פלעגט שוין דעמלט אויך אַרויס־געבן פאַרשידענע אַנאָנימע הומאָריסטישע פאָלקס־ביכלעך. עס זענען דעמלט פון דעם דאָזיקן פאַרלאַג אַרויסגעגעבן געוואָרן גאַנצע ביבליאָטעקן אַנאָנימע קאָפּעקע־ביכלעך. די מערהייט פון אָט די דאָזיקע ביכלעך האָט, אמת, געטראָגן אַ קלעריקאַלן כאַראַקטער, אָבער צווישן זיי פלעגן זיך אויך טרעפן אַזוינע, וואָס פלעגן אויסלאַכן דעם קלעריקאַליזם. ס'איז ווערט צו דערמאָנען אַ קאָפּעקע־אויסגאַבע „יוסף לאָקש“ — אַ זאַמלונג פאָלקלאָ־רישע נאָוועליצן מיט אַ צענטראַלער קאָמישער געשטאַלט פון אַ רב מיטן נאָמען יוסף לאָקש.

עס זענען אַרומגעגאַנגען צווישן דער יידישער באַפעלקערונג אויך אַנאָנימע הומאָריסטישע ביכלעך וועגן דער אייזנבאַן, וואָס איז נאָך דעמלט געווען אַ נייס אין רוסלאַנד.

זיין ערשטע באַקאַנטשאַפט מיט דער הומאָריסטישער ליטעראַטור האָט שלום באַקומען פון די אַנאָנימע פאָלקס־ביכלעך.

אין די לאַנגע ווינטערדיקע נעכט פלעגן זיך אויף דער אכסניה פון נחום ראַבינאָוויטשן אויפקלייבן זיינע פריינד. מע פלעגט מאַכן אַ שאָך און נאָכדעם פלעגט דער באַלעבאָס פאָרלייענען אַ הומאָריסטיש־פאָלקלאָריש ביכל, פון וועלכן אַלע פלעגן זיך האַלטן פאַר די זייטן לאַכנדיק, קאַטשען זיך פאַר געלעכטער. דער עולם איז צופרידן און דריקט אויס זיין צופרידנ־קייט דערמיט, וואָס ער שילט גוטברודעריש דעם אויטאָר. „אָט אַ ימח־שמוניק! ממזר! אַ רוח אין זיין טאַטנס טאַטן אַריין!“

פון אָט דעם דאָזיקן מין ביכלעך, וואָס אַזוינע פלעגט נחום ראַבינאָ־וויטש פאָרלייענען נאָך אין וואָראָנקאָווע, האָט שלום זיך דאָס ערשטע

מאָל באַקאַנט מיט איינעם פֿון די גרונט=עלעמענטן פֿונעם יידישן פֿאָלקלאָר=הומאָר, וועלכן ער האָט שפּעטער געטראָפֿן ביי פּערלען אין „מגלה טמירין“ און וועלכן ער האָט שפּעטער אַזוי מייסטעריש דערהויבן אין זיין „טביה דער מילכיקער“. דאָס איז דער הומאָר פֿון דער מאַקאַראָניזמען=שפּראַך און פֿון אויסטייטשן פּסוקים.

איינס פֿון די אַנאָנימע פֿאָלקלאָר=ביכלעך, וואָס שלום עליכם האָט זיך דורך זיי קינדווייז באַקאַנט מיט דעם יידישן פֿאָלקס=הומאָר, האָט געהייסן:

דער צווייטער אייזן באַנד (אייזנבאַן) פֿון זאַרביניין קיין יורקאָץ פֿון כאים יאָסילעס, סטאָליר מעסאַקילען, די ערשטע טייל, זיטאָמיר, 1874.

כאים יאָסילעס, סטאָליר מעסאַקילען — דאָס איז געווים געווען אַ פּסעוודאָנים פֿון אַ פֿרייליכן יונג, אַ משכיל, וואָס האָט אָנגעשריבן אַ לוסטיק ביכעלע און האָט זיך געשעמט אונטערצושרייבן זיין נאָמען. דער דאָזיקער סטאָליר מעסאַקילען האָט אין זיין ביכל דער עיקר געגעבן דאָס קאָמישע און נישט דאָס הומאָריסטישע.

אונדזער געניאַלער הומאָריסט האָט געווים געהערט נישט איין מאָל ביי זיין פֿאָטער אין שטוב פֿון זיין פֿאָטערס באַקאַנטע, ווי זיי דערציילן פֿאַרשידענע וויצן, וועלכע זיי האָבן ערגעץ געהערט. אָבער אָט דאָס ביכעלע איז געווען דאָס ערשטע, וואָס האָט דעם שילער פֿון דער פּערעיאַסלאַווער אויעזדנער שול אויף אַ האַמטנעם אופֿן דערציילט, אַז אָט די אַלע וויצן און שפּיצן, פֿון וועלכע מע קאַטשעט זיך אַזוי פֿאַר געלעכטער, קאָנען אויסגענוצט ווערן נישט נאָר פֿאַרן מינדלעכן הומאָר, נאָר אויך פֿאַרן ליטעראַרישן.

אין דעם דאָזיקן ביכל, אַזוי אויך אין אַ צווייטן ביכל פֿון דעם „סטאָליר מעסאַקילען“ מיטן נאָמען „ברוך שפּטרני“, האָט שלום=עליכם צוערשט געזען, וויאַזוי עס קאָנען ווערן „העלדן“ פֿאַר אַ ביכל נישט בלויז די ביבלישע אמנון און תמרס, נאָר אויך מענטשן פֿון דער ווירקלעכקייט, קליינע מענטשעלעך מיט קליינע השגות, אַ שטייגער, פֿייטל זלאָדיעוועקער, אַהרון=לעמל האָצעדראָיעוועקער, שמעון=פֿייטל גראַביאַנאָוועקער, אשר=גימפּל סמאַראָוואָז, רב זיידל טראַסק, רב שמואל פּליאַסק, רב יעקל קאָזשאַק, איצי פּאַק, ברוך דריידל, אהרון ווידל, בערל נאָז, בענדעט באַרימאַלע, איציק פּאַסאָליע, ברוך בערדעלע, יצחק פּערדעלע, יאָסל הייער, בערל דרייער, שמייע טייוול, דוד זיידל, יעקל בעקער, אוורעמל לעקער אאוו.

אַ מעשׂה־דערציילער

ביי זיין טאַטן אין דער אכסניה האָט דער צוקינפטיקער שלום־עליכם געקענט אויך באַגעגענען נישט איין מעשׂה־דערציילער. ער האָט דערמאָנט די באַרימטע יידישע וויצלינגען הערשעלע אָסטראָפּאָליער, שייקע פייפער און אַנדערע.

געוויס האָט ער נאָך אויך אין זיין קינדהייט געהערט פאַרשידענע מעשׂות גוזמאות פון „ליגנער", שקרנים, וואָס האָבן ליב געהאַט צו דערציילן פון נישט געשטויגענע, נישט געפלויגענע פאַסירונגען, וואָס האָבן זיך, כלומרשט, געטראָפן טאַקע מיט זיי, מיט די דערציילער־פאַנטאַזיאָרן גופא.

באַזונדערס פלעגט דערציילן אַזוינע נישט געשטויגענע, נישט געפלויגענע מעשׂות דער מאַן פון דער ליטע, וועלכער פלעגט צוליב זיינע ענינים אַרומפאָרן איבער די שטעט פון אוקראַינע.

אין דעם גרויסן צימער, אין דעם אַזויגערופענעם „זאַל", ווו עס פלעגן עסן די אורחים, איז היינט פריילעך. עס איז שוין טיפער אָוונט, עס ברענט דער גרויסער בליצלאָמפּ, ביים טיש זיצן אורחים, עס זיצט אויך נחום ראַבינאָוויטש, שלום־עליכם׳ס פאָטער. כמעט אַלע עלטערע קינדער זענען איצטער אַרום טיש. אַלע לאַכן אין דער הויך אויפן קול, און אפילו די שטיפמאַמע, חנה, זי איז היינט אויך עפּעס אין אַ בעסערער שטימונג ווי אַלעמאָל.

לאַכן לאַכט מען עס פון דעם ליטוואַק, וועלכער זיצט אויבנאָן, דערציילט מעשׂות און גלעט בעת מעשׂה זיין לאַנגע געלע באָרד. ער אַליין, דער ליטוואַק, לאַכט כמעט ווי גאָרנישט. ער ווערט שטיל, לאָזט דעם עולם זיך אויסלאַכן, פאַרטראַכט זיך אַ ביסל, נעמט אַרויס פון בייטעלע דעם טיטון און שטאָפּט אָן זיין ליולקע.

אין ווען דער געלעכטער ווערט איינגעשטילט, דער ליטוואַק האָט שוין דעם טערקישן ציבעך אין מויל און פּיפּקעט, גיט ער מיטאַמאָל אַ זאָג:

— כ׳וויס, דער עולם מיינט, אַז דאָס איז אַ ליגן. זיי וואָלטן אָבער פּרוּוון אַרומפאָרן אַ וועלט אַזוי ווי איך, זיין אונטערן פערד און אויפן פערד, וואָלטן זיי שוין געוווסט, וואָס פאַר אַ ליגן דאָס איז. אין צוריק גערעדט, — גיט דער ליטוואַק אַ פרעג ביי די פאַרזאַמלטע, — פאַרוואָס טאָר מען קיין ליגן נישט זאָגן? מע נאַרט אייך עפּעס אָפּ אין אַ געשעפט?

איר ווערט, חלילה, אומגליקלעך דערפון? כ'ווייס, מע לאַכט אַ ביסל, און אויב איר ווילט וויסן, קען מען דאָס אפילו קיין ליגן נישט אָנרופן: ס'איז זיך א דמיון, אַ פאַנטאַזיע.

דער ליטוואַק דערציילט שוין אַ נייע מעשה. זיין פּנים איז ערנסט און עס הוכט זיך, אַז ער אַליין טאַקע לעבט איבער אָט די אַלע גוזמאות, וועגן וועלכע ער דערציילט.

— פאָר איך מיר אַמאָל ווינטער פון פּאָטשעפּ קיין פּאָהאָר. דער שניי איז געווען הויך און טיף, און דער פראָסט — אַ ברענענדיקער. אַ פערד האָב איך געהאַט — פלאַם־פייער, עק־וועלט! פאָר איך מיר אָנגעטאָן אין אַ בערן־פוטער, און דער פראָסט בייסט די נאָז. האָב איך מיך איינגענורעט אין דעם גרויסן קאָלנער און האָב מיר אַ ביסל געכאַפּט אַ דרעמל. מיטאַמאָל, עס האָט מיך דערלאַנגט אַ הייב אין דער הייך, אוודאי אויף צען קלאַפטער: פון שליטן אין הימל אַריין איבער די הויכע סאָסנעס , און איך זעץ זיך ווידער אין שליטן און גיב זיך ווידער אַ הייב אין דער הייך, און דאָס פערד — עס לויפט פלאַם־פייער.

איך הייב זיך מיר אַזוי עטלעכע מאָל אַ צען־פופצן קלאַפטער די הייך איבער די סאָסנעס און פון די סאָסנעס אין שליטן, ערשט, ווי איז מיר און ווינד איז מיר!

אַ טשאַטע וועלף האָבן אַרומגערינגלט דעם שליטן, און דאָס פערד, נעבעך, עס דרייט מיטן האַלדז, עס קלאַפּט מיט די הינטערשטע פיס, עס הירזשעט, אָט עקט עס זיך!

וואָס זשע טוט מען מיט דעם אייגענעם נפש? און ווידער איז דאָך אַ רחמנות אויפן פערד אויך. אַז איך טו מיר אויס דעם גרויסן בערנפוטער, שפּאַן אויס דאָס פערד און לאָז זיך רייטנדיק אין דעם דערבייאיקן קאָרן, וואָס איז דאָרט געוואַקסן.

דער קאָרן איז געווען אַ הויכער, כמעט ווי סאָסנעס, אויף אַ צוויי־דריי קלאַפטער די הייך, האָבן שוין אונדז די וועלף געזען אַ מכה! און די וועלף, נעבעך, האָבן זיך אַ כאַפּ געטאָן צום פוטער, אַוועקגעשלעפּט אים איבערן שניי. אַוודאי האָבן זיי זיך נישט געקענט צעטיילן מיט אים און אָנגעכאַפּט איינע די אַנדערע פאַר די גאָרגלען.

ווי מיינט איר, אַ כפרה דער בערן־פוטער פאַר מיר און פאַרן פערד!

אַ שטורמישער געלעכטער האָט אויסגעבראָכן אין שטיב.

— סטייטש, רב מרדכי־יהודה, ווי קומען הויכע זאַנגען קאָרן אינ־

מיטן ווינטער אויפן פעלד? — האָט איינער אַן אויפגעקלערטער יונגערמאַנטשיק מיט אַן אייביקן קאַטער אין נאָז געפרעגט.

— הערסטו, בראַטוניע דו מיינער, אַט דאָס קען איך דאָך עד היום נישט פאַרשטיין. אפשר וואָלטן דאָס מיר גאָר די קלאַסניקעס דערקלערט על פי חכמת האַגראַמאַטיקע?

דאָס האָט דער ליטוואַק געצילט אין שלומען דעם קלאַסניק מיט וועמען עס פלעגט אים דאָס רוב אויסקומען צו רעדן וועגן דעם פלאַנעטסיסטעם. דער ליטוואַק פלעגט דערווייזן, אַז די זון דרייט זיך אַרום דער ערד, און שלום פאַרקערט, אַז די ערד דרייט זיך אַרום דער זון.

דער עולם האָט געלאַכט, און דער ליטוואַק איז נאָך מער אַריין אין היץ, עס האָט זיך נאָך מער צעשפילט זיין פאַנטאַזיע. און איצטער האָט ער שוין דערציילט וועגן דער מעכטיקייט פון זיין פערד.

— הערט איר, — האָט דער ליטוואַק אָנגעהויבן, — וואָס עס האָט אַמאָל פאַסירט מיט דעם פערד מיינעם און ווי עס האָט מיר געראַטעוועט אַן עסק.

איך פאָר מיר אַמאָל צו אַ גראַף אָפּעגדיקן וועגן אַ געשעפט. דערווייס איך זיך, אַז אויב איך וועל אין דעם זעלביקן טאָג פונעם אַרויספאָרן נישט קומען צום גראַף, פאָרט ער ערגעץ אַוועק, שוואַרציאָר ווייסט ווו!

און דאָ האָב איך נאָך ביז דעם גראַפס הויף אַ גוטע הונדערט מייל. געווען איז דאָס טאַקע דעמלט, ווען מע האָט איינגעשטעלט דעם טעלעגראַף, די סטויפעס שטייען דאָך ביים וועג.

הונדערט מייל!... און דאָ ווייס איך, אַז פאַרנאַכט וועל איך אים שוין נישט טרעפן אין דער היים, און עס איז שוין נאָך האַלבן טאָג!

גלייב איך דאָך, פאַרשטייט זיך, פריער אין גאָט און נאָכדעם אין פערד, ווייס איך דאָך, אַז נישט איין מאָל פלעגט מיך מיין פערד אַרויסראַטעווען, וועל איך איצטער אויך מיט דעם פערדס הילף ביישטיין די שווערע צייט.

טו איך אַ זאָג צו זיך אַליין: מרדכי יהודה, גענוג דיר צו זיצן אין וואָגן מיט צונויפגעלייגטע הענט, גיב זיך אַ שטעל און נעם זיך פאַר די לייצעס! איך שטעל זיך אַנידער אין וואָגן, איך הייב אויף דאָס בייטששטעקל, דערלאַנג אַזוי אַ פאָכע און פאָר פונקט פאַרביי די סטויפעס פונעם טעלעגראַף. און האַלט מיר דאָס בייטש-שטעקל אין די סטויפעס.

אַז דאָס פערד האָט זיך עס אַ לאָז געטאָן פלאַם-פייער!... ווייסן האָב איך געוווסט, אַז דאָס איז אַ מזיק, נישט קיין פערד. נאָר פונדעסטוועגן

האָב איך זיך קיינמאָל אויף אַזאַ זאַך אפילו פון אים נישט געריכט, אָט הערט זשע אויס ווייטער.

דאָס פערד לויפט, און דאָס בייטש־שמעקל קליפּ־קלאַפּ, קליפּ־קלאַפּ אָן די סטויפּעס, פּונקט ווי זיי וואָלטן געשטאַנען איינע לעבן די אַנדערע. וואָס פרעגט איר! אַרום דריי אַזייגער בין איך שוין געווען ביים גראַף, און פאַרגעסט נישט, איבער הונדערט מייל קייטיקן וועג. הערט איר, אַ כּפּרה די אייזנבאַן מיט איר פייף פאַר מיין פערד. איין זאַך נאָר... ווו נעמט מען איצטער אַזוינע פערד? סיידן צווישן די שרייבער פון די לשון־קודשדיקע בלאַט־צייטונגען, וואָס זאָגן, אַז די ערד שטייט שוין ווער־ווייסט וויפל מילימיליאַסן יאָר און אַז עס איז פאַראַן אַ דעה, אַז אדם הראשון און די מוטער חוה זענען נאָר געווען מאַלפּעס און אַ ציגיינער פלעגט זיי פירן אויף יאַרידן.

אָט דאָס מעשהלע איז שוין געווען געצילט אי אין שלומען, אי אין נחום ראַבינאָוויטשן, אי אין אַרנאָלדן, וואָס פלעגן פירן צווישן זיך דיס־קוסיעס וועגן דעם אויפקום פון דער וועלט און פון דעם מענטשלעכן מין און פון וועלכע דער אַלטער ליטוואַק פלעגט חוזק מאַכן.

אָט אַזוינע שפּאַס־מעשהלעך זענען אין די זיבעציקער יאָרן אַרומגע־גאַנגען איבער פאַרשידענע שטעט און שטעטלעך און פלעגן פריילעך מאַכן דעם עולם און אַרויסרופן געלעכטער. דאָס זענען אַלץ די קוואַלן, פון וואַנען שלום־עליכם האָט געשעפּט זיין הומאָר אין דער יידישער שפּראַך, ביז ער האָט זיך באַקאַנט מיט דער יידישער ליטעראַטור.

צוויי קלעזמער

שלום איז אַ נאָענטער פריינד פון די קלעזמער. באַזונדערס האָט ער זיך באַפריינדעט מיט איינעם אַ קלעזמער, וועלכן ער רופט אָן בענצי בעזבאָראָדקאָ. דאָס איז געווען „אַ ייד מיט אַן אונטערגעהאַקטער קאַפּאָטע, מיט אונטערגעבויגענע פּאות און מיט אַ געפּרעסטן קאָלנער, אַ נאָז האָט ער געהאַט אַ היפּשע, אויסגעזען ווי אַ צוגעקלעפּטע, ליפּן גראָבע, ציין שוואַרצע, דאָס פּנים גשטופּלט און אָן אַ סימן פון אַ באָרד. און דערפאַר טאַקע האָט מען אים גערופן בעזבאָראָדקאָ. אַ ווייב האָט ער געהאַט אַ מאַכינע, האָט מען זי גערופן די מוטער חוה. און קינדער איז ביי אים גע־ווען אַ טוץ אָנדערהאַלבן, אויב נישט מער. אָפּגעריסענע, האַלב־נאַקעטע און

באַרוועסע. און אַלע, פֿונעם גרעסטן ביזן קלענסטן, האָבן זיי געשפּילט: דער אויפֿן פֿידל, דער אויף דער אַלט, דער אויפֿן באַס, דער אויפֿן טרומייט, דער אויפֿן פֿלייט, דער אויפֿן פּאַגאָט, דער אויף דער האַרפּע, דער אויפֿן צימבל, דער אויף דער באַלאַלייקע, דער אויפֿן פּויק, דער אויף די טאַצן. צווישן זיי זענען געווען אויך אַזעלכע, וואָס האָבן געקענט אויספּייפֿן דעם גרעסטן ניגון מיט די ליפּן, אויף די ציין, אויף גלעזלעך אָדער אויף טעפּלער, אויף שטיקלעך האָלץ, אָדער גאָר אויף די באַקן".

עס איז כמעט נישט אַריבער קיין איין טאָג, אַז שלום זאָל נישט זיין ביי בעזבאָראָדקאָ. ער איז געוואָרן נישט זיינער אַ נאָענטער פֿריינד, נאָר זיינער אַ שילער פֿון פֿידל שפּילן. שלום האָט שוין לאַנג געטראַכט לערנען זיך פֿידל שפּילן. עפּעס האָט זיך אים געדוכט, אַז ער וואָלט געקענט פֿידל שפּילן, וואָלט אים געווען אַ סך גרינגער אין זיין לעבן. עס וואָלט אים די פֿידל געהאָלפֿן נאָך בעסער אַרויסציען די מעלאָדיעס, וואָס פֿילן אָן זיין האַרץ און וועלכע ער פּרוווט זיך שטענדיק אויסזינגען ביי זיך אין דער היים. זיינע מעלאָדיעס זענען עפּעס ווייניק ענלעך און אפשר גאָרנישט ענלעך אויף די, וועלכע ער הערט אָפֿט פֿונעם בלאָז־אָרקעסטער אין שטאָטגאָרטן. זיינע מעלאָדיעס זענען אַזוינע, ווי ער האָט ליב, פֿריילעכע און באַגלייט מיט אַ שטיקל טרויער.

שלום האָט זיך נישט נאָר געלערנט פֿידל שפּילן, ער האָט אויך געלערנט דעם לעבנסשטייגער פֿון די יידישע פֿאָלקס־מוזיקאַנטן. ער האָט פֿון זיי געלערנט קיינמאָל, אין די סאַמע ערגסטע צייטן, נישט צו פֿאַרלירן די האָפֿענונג; ער האָט פֿון זיי געלערנט, ווי פֿיינט צו האָבן דעם זאַטן באַלעבאָס און באַלעבעסל; ער האָט פֿון זיי געלערנט, וויאַזוי ליב צו האָבן די קונסט, וויאַזוי צו מאַכן פֿון דער קונסט אייגענע בלוט און פֿלייש, אַ צווייטע אייגענע נשמה.

— „אָן געלט איז אויך אַ וועלט! מע קען זיין אַ פֿיינער, אָרנטלעכער מענטש און זיין אַ קלעזמער. וואָס איז דאָס לעבן פֿון אַן אָרעמאַן? ווער רעדט מיט מיר, פֿרעג איך דיך, פֿון אונדזערע פֿיינע באַלעבאַטים? קיינער נישט... אָבער איך האָב מיר מיט וועמען דורכצורעדן זיך: מיט דעם פֿידעלע. מע קוועטשט די סטרונעס און מע ציט פֿון דעם אַרויס פֿאַרשידענע און צומייסטנס טרויעריקע וויינענדיקע לידער", — פֿלעגט זאָגן צו שלומען בעזבאָראָדקאָ, וועלכער פֿלעגט בעת מעשה אַ קראַץ טאָן די רויטע פּליאַמע, וואָס די פֿידל פֿלעגט אים אָנקוועטשן אויף דער באַק.

אָט די רייד בעזבאָראָדקאָס זענען שטאַרק געווען צום האַרצן דעם יונגן שלום ראַבינאָוויטש, וועלכער האָט זיך שוין געפילט עלנט אין דער פּרעיאַסלאַווער גזועלשאַפט.

— מע דאַרף נאָר האָבן דערצו, צום פידעלע, אַ רעכטן מוזיקאַנט, אַ בעריע אַ קלעזמער, אָט אַזאַ בעריאַק כאָטש, ווי ס'איז געווען אָט דער סטעמפּעניו פון בערדיטשעוו. ער, אַז ער פלעגט אַ פיר טאָן מיטן סמיסטשיק, פלעגן שטיינער צעגיין, — און בעזבאָראָדקאָ פלעגט אַ קאָמאַנדעווע טאָן צו זיינע קינדער.

דער אָרקעסטער פלעגט אָנהייבן אויספירן בעזבאָראָדקאָס אַן אייגענע קאָמפּאָזיציע — אַ פּאָפּורי פון פאַרשידענע זאַכן: יידישע, אוקראַינישע, רומענישע, פּוילישע און רוסישע. דאָס פלעגט שלומען אַזוי איבעראַשן, פונקט ווי ס'פלעגט אים איבעראַשן דאָס קלעזמער־לשון, וואָס איז אויך באַשטאַנען פון פאַרשידענע איבערגעדרייטע ווערטער פון יידיש, רוסיש, פון העברעיש און אפילו פון לאַטיין.

— „טשוקאַלניק, נעם ביי שלומען דעם סמאָליצער און האָק נאָך די קעראָ, און זאָל זיין היינט אַ בערליאַלניצע. ארזשע זאָלסטו נישט פאַרגעסן צו קייבן. דו הערסט. נוועסרייבלניק!“ — אויף יידיש הייסט עס: פויקער, נעם ביי שלומען דאָס קערבל, גיי נאָך בראָנפן, און זאָל זיין אַ סעודה. שלימזלניק, פאַרגעס נישט צו קויפן קיין אָנבייסן. — אַזוי פלעגט בעזבאָראָדקאָ אויסשרייען, ווענדנדיק זיך צו זיין קלענסטן יינגל, וואָס פלעגט קלאַפּן אין פּויק. אַזוי פלעגט עס פאָרקומען יעדן טאָג נאָכן אויספילן בעזבאָראָדקאָס אַ „קאָמפּאָזיציע“.

נאָך דעם פלעגט זיך אָנהייבן די סעודה. שלום, בעזבאָראָדקאָ און זיין גאַנצע פאַמיליע פלעגן זיך דעמלט פריילעך מאַכן, רעדן אויף קלעזמער־לשון און זינגען פאַרשידענע יידישע פאָלקס־לידלעך און לידלעך פון גאָלדפאַדנס טעאַטער.

שלום איז קיין פידלער נישט געוואָרן, ער האָט אָבער אַ סך גענומען פון די קלעזמער. זיי זענען פאַר אים געווען נאָך אַ קוואַל פון פאָלקסשאַפונג פאַר זיין הומאָר און אַ קוואַל פאַר זיין ליבע צום פאָלק. ער האָט פון זיי געלערנט ליבע צום אינסטרומענט, צו דער שפּראַך פון די יידישע מאַסן, וואָס איז אַזוי געווען פאַרשטויסן דורך דער יידישער בורזשואזיע, פונקט אַזוי ווי דער קלעזמער מיט זיין פידל. און שפּעטער, ווען שלום ראַבינאָוויטש איז געוואָרן דער באַרימטער שלום־עליכם, האָט אים שטענדיק געמאַטערט דער גורל פון די „בלאָנדזשענדע שטערן“, וואָס האָבן

אין דעם קויט פון אלטע יידישע געסלעך, אויף די בערגעלעך מיטט פיגעם יידישן געטאָ געשאַפן פרייד פאַרן פאָלק און פאַרפיינערט די געפילן פון דער יידישער אָרעמשאַפט

אויפן שייד־וועג

שלום האָט געענדיקט זיין קורס אין דער „אויעזדנע“ אין יאָר 1876. ער איז שוין דעמלט אַלט געווען 17 יאָר. אַצינד האָט זיך פאַר שלומען געשטעלט די פראַגע, וואָס טוט מען ווייטער?

דער קורס אין דער „אויעזדנע“ איז קלענער פון דריי קלאַסן קלאַסישער גימנאַזיע. מיט דעם שיין פון דער אויעזדנער שול קאָן מען אין גימנאַזיע נישט אָנקומען. די אויעזדנע שול האָט נישט געגרייט קיין קוואַליפיצירטע אינטעליגענץ, זי האָט געגרייט אַ קליינגראדיקן קאַנצעליאַרישן טשינאָווניק, אָדער אַ גראַמאָטנעם הענדלער.

שלום איז געבליבן אין מיטן וועג. די טרוימען וועגן ענדיקן גימנאַזיע, אָנקומען אין אוניווערסיטעט און ווערן אַ דאָקטער זענען צערונען געוואָרן.

ער האָט געקאָנט ווערן אדער אַ פריוואַטער לערער אָדער אָנקומען אין אַ צאַרישן לערער־אינסטיטוט פאַר יידן, וו מען פלעגט גרייטן לערער פאַר די קאַזיאָנע יידישע שולן, אויף וועלכע עס איז געפאַלן אַ גזירה צו פאַרמאַכן און אַ סך זענען טאַקע פאַרמאַכט געוואָרן.

פון יאָר 1873 האָבן אַזעלכע אינסטיטוטן אין רוסלאַנד עקזיסטירט צוויי: איינער אין זשיטאָמיר, דער אַנדערער אין ווילנע. די דאָזיקע אינסטיטוטן זענען דעמלט געגרינדעט געוואָרן אויף דעם אָרט פון די פאַרמאַכטע ראַבינער־שולן. נישט געקוקט אויף דעם, וואָס בראש פון אָט די אַנשטאַלטן זענען דאָס רוב געשטאַנען צאַריש־פאַטריאָטישע פעדאַגאָגן, האָבן זיי אָבער, לכתחילה די ראַבינער־שולן און שפּעטער די לערער־אינסטיטוטן, געשפּילט אַ פּראָגרעסיווע ראָל אין דער אַנטוויקלונג פון דער יידישער פאָלקס־אינטעליגענץ.

די געשיכטע פון דער יידישער ליטעראַטור האָט פיל צו פאַרדאַנקען דער ראַבינער־שול אין זשיטאָמיר. צווישן די תלמידים פון אָט דער שול באַגעגענען מיר די סאַמע פאָרגעשריטנסטע פאָרשטייער פון דער יידישער ליטעראַטור אין די 60־ער יאָרן: אברהם גאָלדפאַדען, דער דיכטער און דראַמאַטורג; יצחק יואל לינעצקי, דער סאַטיריקער, פּראָזאַיקער און נאָך

פֿיל אַנדערע. דער יידישער קלאַסיקער, דער גרונטלייגער פֿון דער מאָדערנער יידישער ליטעראַטור און שפּראַך מענדעלע מוכר-ספֿרים האָט זיך פֿאַרפֿולקאָמט אין זיינע קענטעניש — הומאַניטאַרע און נאַטוראַליסטישע — אונטער דער ווירקונג פֿון די יידישע געלערנטע, וואָס האָבן געאַרבעט אין דער זשיטאָמירער ראַבינער-שול. סיי די יידישע לערער, סיי די תלמידים פֿון דער זשיטאָמירער ראַבינער-שול זענען געווען די ערשטע לעזער און קריטיקער פֿון מענדעלעס ווערק, וואָס זענען געשריבן געוואָרן אין זשיטאָמיר.

אין דער צייט, ווען שלום-עליכם האָט אַוועקגעשיקט זיין מעלדונג אין דעם זשיטאָמירער לערער-אינסטיטוט, איז זשיטאָמיר געווען אַ באַדייטנדיקער יידישער קולטור-צענטער אין רוסלאַנד. דאָרטן האָט עקזיסטירט אַ יידישע דרוקעריי, עס האָבן דעמלט דאָרט געוווינט דער באַוווסטער יידישער געלערנטער-מאַטעמאַטיקער און אַסטראָנאָם חיים-זעליק סלאָנימסקי, מענדעלע מוכר-ספֿרים, ל. בינשטאָק און אַנדערע.

מען דאַרף זיך פֿאָרשטעלן, אַז אויך אין דער זשיטאָמירער ראַבינער-שול, און שפּעטער אין לערער-אינסטיטוט, האָבן עקזיסטירט סאָציאַליסטישע קרייזלעך, פּונקט ווי אין ווילנע אין די זעלביקע אַנשטאַלטן. אין מיטן די 70-ער יאָרן זענען פֿיל פֿון דער יידישער לערן-יוגנט אין דעם געוועזענעם תחום געווען פֿאַרכאַפּט מיט סאָציאַליסטישע אידעען. פֿיל יידישע יוגנטלעכע זענען געווען באַקאַנט מיט די רוסישע אומלעגאַלע אויסגאַבן. טשערנישעווסקי, פּיסאַרעוו, גערצען, ניעקראַסאָוו, שטשעדרין, ביעלינסקי און דאָבראָליובאָוו זענען געוואָרן די געדאַנקען-הערשער אויך פֿון דער יידישער יוגנט נאָך אין די 60-ער יאָרן.

עס איז אויפֿגעשטאַנען אַ נייער דור, פֿאַר וועלכן אַבסטראַקטע פֿראַזן וועגן השכלה האָבן גאָרנישט געזאָגט. ס'איז געקומען אַזאַ דור, וואָס האָט זיך איינגעלידערט אין דער פֿאָרגעשריטענער געזעלשאַפֿט פֿון רוסישן פֿאָלק און האָט זיך פֿאַראייניקט צו זיינע שטרעמונגען, פֿאַר וועמען די אינטערעסן פֿון די אָרעמע און אָפּגעשטאַנענע יידישע און נישט יידישע פֿאָלקס-מאַסן זענען געווען די סאַמע וויכטיקסטע זאַך פֿון זייער לעבן. דער לאָזונג „גיין אין פֿאָלק“ האָט זיך געלאָזט הערן אויך צווישן דער יידישער אינטעליגענץ. טאַקע אין די יאָרן האָבן די יידישע יוגנטלעכע געהאַט אַ מעגלעכקייט צו באַקענען זיך מיט די אידעען פֿון סאָציאַליזם דורך ליבערמאַנס „האמת“ און דורך אַנדערע זיינע פּראָפּאַגאַנדיסטישע אויסגאַבן.

די לאָנדאָנער יידישע רעוואָלוציאָנערע עמיגראַנטן, וואָס האָבן זיך דערקלערט, ווי אַ טייל פון דער פּוילישער, רוסישער רעוואָלוציאָנערער עמיגראַציע, האָבן דעמאָלט דורך ליבערמאַנען דערקלערט: „יונגעלייט=משכילים, וואָס זענען נאָך נישט פאַרשמוצט מיט דער אומריינקייט פון דער עקזיסטירנדיקער אָרדענונג און וואָס האָבן נאָך נישט געזינדיקט מיט פאַלשער השכלה, גייט אין פאָלק, פאַראייניקט זיך מיט אים, דינט אים!“ די אידעען פון סאָציאַליזם האָבן טאַקע אַריינגעדרונגען אין די לערער=אינסטיטוטן.

אין לערער=אינסטיטוט האָט דער יונגער שלום=עליכם געשטרעבט, כדי צו פאַרווירקלעכן דעם טרוים, וואָס האָט דעמאָלט באַהערשט דער פאָרגעשריטענער יוגנט צו „גיין אין פאָלק“. אויב שלום ראַבינאָוויטש האָט דעמאָלט פאַר זיך נאָך נישט אויסגעאַרבעט קיין סאָציאַליסטישע אַנשויונג, איז ער אָבער שוין געווים אַזוי אָדער אַנדערש באַקאַנט געווען מיט די רעוואָלוציאָנער=דעמאָקראַטישע אידעען, וואָס האָבן דעמאָלט געהערשט אין לאַנד, אַזוי אויך מיט די אַרטיקלען אין דער העברעישער פּרעסע פון דניאל איש חמודות (ליבערמאַנס פּסעוודאָנים) און מיט דער דיכטונג פון דעם ערשטן יידישן פאָלקסטישן דיכטער יהל״ל. ער האָט געשטרעבט, שלום ראַבינאָוויטש, צו ווערן אַ לערער, אַ דערציער פון יונגן דור, וואָס זאָל אויסקעמפן פרייהייט.

שלום שיקט אַוועק אַ מעלדונג אין זשיטאָמירער לערער=אינסטיטוט. די קאַריערע פון אַ לערער אין אַ יידישער קאַזיאָנער שול האָט בין גאָר אימפּאָנירט נחום ראַבינאָוויטשן און זיינע פריינד.

אויך שלומען האָט געצויגן צו ווערן אַ לערער. ער וועט ווערן אַ לערער, וועט ער פאַרשפּרייטן ליכט צווישן די אָרעמע מאַסן. ער וועט נישט דערלאָזן, אַז די קינדער פון דער אָרעמשאַפט זאָלן גיין אין די תלמוד=תורות, אין די חדרים, ער וועט זיי לערנען נוציקע קענטעניש. ער וועט נישט דערלאָזן, מ׳זאָל זיך זדיעקעווען איבער דער אָרעמשאַפט

אָבער איינגיכן באַקומט שלום אַן ענטפער פונעם אינספּעקטאָר פון זשיטאָמירער אינסטיטוט, אַז לויט זיין עלטער קאָן ער אין אינסטיטוט נישט אָנגענומען ווערן — ער האָט שוין כלומרשט אריבערגעשטיגן דעם עלטער.

אין יאָר 1876, ווען ער האָט אָנגעגעבן זיין מעלדונג אין זשיטאָמירער לערער=אינסטיטוט, האָט די צאַרישע רעגירונג באַשלאָסן איין מאָל פאַר

אַלע מאָל פּטור צו ווערן פון דעם יאָזיקן אינסטיטוט, וואָס איז געווען גלייך ווי דער יידישער לערער־אינסטיטוט אין ווילנע, אַ געסט פון רעוואָלוציאָנערע אויפברויזן. און טאַקע אין דעם יאָר איז שוין קיין אויפנאַמע מער נישט געווען. דעמאלט זענען אויך פאַרמאַכט געוואָרן די יידיש־רוסישע קאַזיאָנע שולן פון העכערן ראַזריאַד דער עיקר אויך צוליב די זעלביקע סיבות. און אַזוי איז שלום ראַבינאָוויטש געבליבן אינמיטן וועג. עס זענען צעשלאָגן געוואָרן זיינ׳ע האָפענונגען, און ער ווערט אַ פּריוואַטער לערער. וואָס זשע אַזוינס איז געווען אַ פּריוואַטער לערער ביי יידן אויף דער שוועל פון די 80־ער יאָרן פון פאָריקן יאָרהונדערט? דער נאָמען לערער איז נאָך דעמאלט געווען, מעג מען זאָגן, אַ ניי וואָרט אין דעם לעקסיקאָן פון די יידישע מאַסן. אָט דאָס וואָרט האָט זיך נאָך ווייניק אונטערגעשיידט מיט זיין אינהאַלט פון אַן אַנדער וואָרט אין דער יידישער שפּראַך, וואָס איז שוין פון לאַנג אין איר געווען איינגעבירגערט, דאָס איז דאָס וואָרט „שרייבער“. גלייך ווי דער „שרייבער“, האָט אויך דער לערער געהאַט אַלס זיין אויפגאַבע אויסצולערנען די קינדער לייענען און שרייבן יידיש, אָנשרייבן אַ יידיש בריוול לויט אַ פאַרטיקן „פּירגערים“, אָדער אַן אַדרעס אין רוסיש און אין בעסטן פאַל — אַ האַנדלס־בריוו לויטן נוסח פון פּינס אָדער בלאַשטיינס לערנבוך.

אָבער איצטער, ענדע די 70־ער יאָרן, ווען דאָס יידישע לעבן האָט זיך ביים אויפבלי פון קאַפּיטאַליזם אין רוסלאַנד געענדערט, האָט שוין דער לערער געהאַט אַן אויפגאַבע: אויסלערנען דעם שילער אויף אַזויפל די רוסישע שפּראַך, אַז ער זאָל קענען איבערלייענען אַ געשריבענעם געשעפטספּאַפּיר און אַליין אויך קענען פירן אַ קאָרעספּאָנדענץ אין אַ ספּעציפישן קאָמערציעל־קאַנצעליאַרישן לשון אין רוסיש.

נישט געקוקט אויף דעם, וואָס צו דעם לערער האָט מען זיך אין דער סביבה פונעם יידישן בירגערטום באַצויגן מיט ביטל און גרינגשעצונג, גלייך ווי צו דעם „שרייבער“ אין די 50־ער און 60־ער יאָרן, איז אָבער דער לערער איצטער געווען נויטיק דעם רייכן יידישן אַרענדאַר, וועלכער האָט זיך שוין גענויטיקט אין מענטשן, וואָס זאָלן קאָנען פירן פאַר אים אַ קאָרעספּאָנדענץ. מע האָט זיך מער גענויטיקט אין דעם לערער, דעם קאָרעספּאָנדענץ־פירער, איידער אין דעם לערער היגם פּעדאַגאָג.

שלום ראַבינאָוויטש האָט איצטער קיין אַנדער אויסוועג נישט געהאַט, ווי זוכן אַן אָרט פון אַ לערער ערגעץ ביי אַ רייכן אַרענדאַר, ווי ער זאָל זיין

נוציק אַלס אַ „מענטש" אין געשעפֿט און אויך אַלס אַ לערער פֿון זיינע קינדער. דערווייל וועט ער אויך האָבן אַ מעגלעכקייט פֿאָרצוזעצן זיין אייגענע בילדונג און אָנקומען אין אַ העכערן שול־אַנשטאַלט. ער האָט זיך אָבער בשום אופֿן נישט פֿאָרגעשטעלט, אַז זיין אַרבעט אַלס פּעדאַגאָג אויף זיינע קומענדיקע קאָנדיציעס וועט באַשטיין בלויז אין אויסלערנען די תּלמידים זיינע אָנשרייבן קוים־קוים אַ האַנדלס־בריוו אין רוסיש.

קאַפּיטל פיר

די ערשטע קאָנדיציע

פאָר, שייגעץ איינער... טו זיך אָן און קום!... קום מיט מיר און פאָר... — אַזוי האָט דער קאָלעקטאָר, אַריינלויפנדיק צו נחום ראַבינאָוויטשן אויף דער אַכסניה, אַ פאַסאַפּעטער, קוים אָפּכאַפּנדיק דעם אָטעם, געזאָגט צו שלומען. — קום פאָר, איך האָב פאַר דיר אַ שטעלע... הונדערט רובל אויף אַלעם גרייטן.... אַ רייכער אַרענדאַר... לערנען די רוסישע שפּראַך... אַן איין־און־איינציקער זון... שוין אַ חתן... טראָגט אַ גילדערנעם זייגער מיט אַ טייערער קייט... גוטע מענטשן... לעבן גרויסאַרטיק... אַ באַזונדער צימערל... צען וויאָרסט פון דער באַן... אייגענע פערד... אַ סך ביכער... קום מיט מיר... פאָר...

דער קאָלעקטאָר האָט אָנגעכאַפּט שלומען פאַרן אַרבל און האָט אים מיטגעצויגן.

— קום גיכער מיט מיר, וועסט פאַרשפּעטיקן, נישטאָ קיין צייט, פאָר... און דער קאָלעקטאָר האָט אויסגעשריגן אַגשטאָט שלומען: — זייט געזונט, זייט געזונט, ר׳ נחום.

פון דעם קאָלעקטאָרס דיבורים און פון זיין האַנדלונג איז נחום ראַבינאָוויטש געוואָרן אַביסל מבולבל. ער האָט אָבער געוווּסט, אַז דער קאָלעקטאָר וועט שלומען נישט פאַרפירן, דעריבער האָט ער גאָרנישט געזאָגט אין געוואַרט, ביז וואַנען שלום וועט עפּעס זאָגן. שלום האָט אָבער גאָרנישט גערעדט. האָט זיך אָפּגעזעגנט מיטן טאַטן און מיט די הויזיקע און איז אַוועק מיטן קאָלעקטאָר. געקומען צו דעם רייכן אַרענדאַר און געטראָפן אים אויפן הויף פון דער אַכסניה.

— אָט דאָס איז ער, דער העכט? — האָט זיך דער אַרענדאַר געווענדט צום קאָלעקטאָר, — אָט דאָס איז ער טאַקע אַליין, בכבודו ובעצמו? דער העכט, דער לערער אייערער?

שלום איז געשטאַנען אַביסל אַ פאַרלוירענער, האָט געקוקט אויף דעם אַרענדאַרס טונקל־רויטע פעטע באַקן, וואָס האָבן מיט חוצפה ארויסגעלטאַרמשעט פון דער שוואַרצער באָרד זייַנער. עס האָט אים, שלומען, שטאַרק דורכגענומען דעם אַרענדאַרס געלעכטערל, וואָס האָט זיך געריסן פון זיין ברייטער ברוסט דורך דעם קורצן האַלדז און צעגאָסן זיך איבער דער שוואַרצער באָרד. דער אַרענדאַר האָט אים אָנגעקוקט מיט זייַנע פאַרגאָסענע אייגלעך, אַ פאַטש געטאָן אים איבער דער פּלייצע, אַ סמאַרע געטאָן מיט דער בלויער נאָז און אַ זאָג געטאָן:

— האָסטו די פּען אין האַנט, קענסטו, ברודערל, פאָרן, ווי זאָגט יענער? איז פאַראַן פיש, מעג מען גיין צום טיש. דעריקער, ברודערל, איז איינס: ביסטו באַהאַוונט אין די קניזשקעס... און דאָס איבעריקע איז שוין דער היוצה לנו מזה.

— וואָס רעדט איר! — האָט דער קאַלעקטאָר געזאָגט, — אַ כתבא דבא, אַ גערעטעניש... קלאָר אומעטום, נישט נאָר אין רוס... אין אַלץ... אין דייטשמעריש, אין פראַנצויזיש, אין שבעים ושבע לשונות. וואָס שייך, ס'איז נאָך נישטאָ וואָס צו רעדן! איר וועט מיר דאַנקען אַ פולע קאָפּ. איר'ט קיין חרטה נישט האָבן. אַ בריוול איז אַ בריוול. צו אַלעמען, אפילו צום גובערנאַטאָר... מיט דער פיינסטער און שענסטער מליצה...

— וועט ער וועלן זיין אַ מענטש, — האָט דער אַרענדאַר געזאָגט צום קאַלעקטאָר, גלייך ווי שלום וואָלט דערביי נישט געווען, — וועט ער ביי מיר לעבן, ווי אַ פיש אין וואַסער.

דער אַרענדאַר וואָלט נאָך אפשר גערעדט און גערעדט, ווען נישט דער משרת, וואָס איז צוגעלאָפן צו אים, האָט זיך אויסגעשטעלט אין זיין גאַנצער הייך און אויסגעשריגן:

— באַלעבאָס, די פערד זענען גרייט!

און איידער דער משרת האָט באַוויזן אַרויסצורעדן די דאָזיקע ווערטער, איז באַלד צוגעפאָרן אַ פאַיעטאָן מיט פיר פערד פויליש געשפאַנט. דער משרת האָט אַ כאַפּ געטאָן דעם גידעריקן, געפאַקטן אַרענדאַר אונטער די אָרעמס, און דער אַרענדאַר האָט זיך אַרייַנגעזעצט אין פאַיעטאָן אַריין. איצטער האָט דער משרת גענומען וואַרפן אין פאַיעטאָן פאַרשידענע קלומקעס, פעקלעך, זעקלעך, אַלץ מיט עסנוואַרג. דער אַרענדאַר האָט זיך מיטאַמאָל צעשריגן:

— די פיש, די פיש פאַרגעסט נישט!

דער משרת האָט זיך אַ לאָז געטאָן אין אכסניה. אין אייניקע מינוטן אַרום האָט ער אַרויסגעטראָגן אַ גרויסן זאַק מיט פיש און אַריינגעשטופּט עס אין פאַיעטאָן. אַ צופרידן שמייכעלע האָט זיך צעגאָסן אויפן אַרענדאַרס פּנים.

— ווי האַלט איר עפּעס פון מזל־דגים? — האָט זיך דער אַרענדאַר געווענדט צום קאַלעקטאָר, וועלכער איז געווען נישט שטאַרק זיכער אין די גליקן, וואָס ער האָט, כלומרשט, אויסגעפונען פאַר שלומען. דער קאַלעקטאָר האָט גאָר נישט געהערט דעם אַרענדאַרס רייד, אָבער דעם אַרענדאַר האָט עס נישט געאַרט. אַ צופרידענער האָט ער אַרויסגעכאַפּט אַ גראָבן ציגאַר, אַריינגעשטופּט אים אין די ציין אַריין. דער משרת האָט אים באַלד אונטערגעטראָגן פייער, און דער אַרענדאַר האָט זיך צעלייגט אין בויך, ווי אויף צו שלאָפן.

— וווּ איז דער לערער ?— האָט דער משרת אויסגעשריגן און אויסגעצויגן זיין קאָפּ צום קאַלעקטאָר.

— אָט איז ער דאָך, — האָט דער קאַלעקטאָר אַ צעטראָגענער געזאָגט, מורא האָבנדיק, אַז מען זאָל איינגאַנצן נישט פאַרגעסן אין שלומען און אַוועקפאָרן.

— נו, איז וואָס זשע שטייט איר? זעצט זיך, — האָט דער משרת געזאָגט און אַ וווּנק געטאָן צו שלומען. שלום האָט זיך געזעצט לעבן דעם משרת.

— ווו זענען דאָס אייערע „וועשטשעס“? — האָט דער משרת געפרעגט און אַציגד נאָך מער געוווּנקען מיט די אייגלעך. ער האָט זיך אַזש צעשמייכלט, אַז עס האָבן זיך געוויזן זיינע ציין.

— מיינע וועשטשעס? — האָט שלום איבערגעפרעגט און געענטפערט: — ביי מיר אין קעשענע.

דער משרת האָט אַ שאָקל געטאָן מיטן קאָפּ, אויסגעצויגן אַ לאַנגן "אַ—זוי!“, אַ טורכע געטאָן דעם פורמאַן אין זייט אַריין.

— נו, היידא, מיר פאָרן!

— פאָר געזונט, פאָר געזונט! — האָט דער קאָלעקטאָר געשריגן צו שלומען, נישט באַוויינדיק אָפּצוזעגענען זיך.

— זייט געזונט, — האָט אים שלום אַן אומעטיקער געענטפערט.

די פערד האָבן אַוועקגעטראָגן דורך פערעיאַסלאַווער גאַסן, אַ שטויב האָט זיך אויפגעהויבן. שלום זיצט אויף די פעקלעך, עס וואַרפט אים אין עם גליטשט אים. ער מאַשטשעט זיך און מאַשטשעט זיך.

— פּאַוואָלי, פּאַוואָלי, יונגערמאַן, איר קאָנט נאָך פֿאַרלירן אייערע וועשטשעס, — האָט דער משרת איגנאַטיוס דערינען ווידער אַ ווינק געטאָן מיט זיינע אייגלעך און אַ סמאַרע געטאָן מיט זיין פּלאַטשיקער נאָז. שלום, וואָס עס האָט אים געשלייערט פֿון איין זייט פּאַטעמאַן צום צווייטן, האָט זיך אַ כאַפּ געטאָן פֿאַרן ברוסט און אַ זאָג געטאָן:

— פֿאַראַן, פֿאַראַן... די נשמה.

— ע, יונגערמאַן, האָט קיין מורא ניט, די נשמה וועט נאָך אַזוי גיך ניט אַנטלויפֿן, נאָך ווייניק אָנגעמוטשעט זיך, — און עפּעס אַ כמאַר־נע ערנסטקייט האָט זיך צעלייגט אויף זיין פּנים. דער אַרענדער, וואָס איז געזעסן מיט פֿאַרמאַכטע אויגן, האָט זיך ווי אויפֿגעכאַפּט פֿון שלאָף און אַ זאָגט געטאָן:

— מע קאָן זיך אַראָפּנעמען אַ מוסר פֿון פֿיש. כאָטש אַפֿילו מע נעמט עס אַרויס פֿון וואַסער, קאָן עס נאָך אָפּלעבן אַ גוטע פּאָר שעה — און וועט דיר מיט גוטן די נשמה ניט אָוועקגעבן.

— און אַ קאַרעשל — האָט דער משרת אונטערגעכאַפּט — קאָן אַרייגלעבן מי יודע וויפֿל אָן וואַסער. ס'מאַכט זיך אַפֿילו אַמאָל, אַז דאָס פֿישל טאַנצט אויף דער פּאַטעלניע, בעת מע פּרעגלט עס. אַ געשמאַקע פֿיש, אַ מחיה, — האָט ער צוגעגעבן און געקוקט דעם באַלעבאָס גלייך אין פּנים אַריין. און גערעדט געוואָרן איז עס מיט אַזאַ שמים, פֿון וועלכער עס האָט זיך געלאָזט הערן אַזויפֿיל געפֿיל, גלייך ער וואָלט איצטער גערעדט מיטן באַלעבאָס וועגן זיינע אייגענע קינדער. דער באַלעבאָס, וואָס די אויגן זיינע זענען שוין געווען צוריק פֿאַרמאַכט, האָט ווי פֿון שלאָף אויסגע־פּראַלט:

— קאַרעש... געשמאַק, אַ מחיה... אַלע פֿיש זענען געשמאַק. אַ קאַרעש איז געשמאַק, אַ קאַרפּ איז געשמאַק, אַ סאַנדעק איז געשמאַק און אַ העכט איז געשמאַק. יעדער פֿיש איז געשמאַק. מע דאַרף עס נאָר קאָנען קאָכן.

דער משרת האָט ווידער אַריינגעקוקט דעם באַלעבאָס אין פּנים אַריין און האָט מיט אַ זיס קעלעכל אָפּגעענטפֿערט:

— מיט דעם, באַלעבאָס, זענען מיר אָן עין־הרע באַזאָרגט. דער באַ־לעבאָסטע אַ שטיקל פֿיש איז טאַקע צוקער זיס.

דער באַלעבאָס איז נאָך אַלץ געזעסן מיט פֿאַרמאַכטע אויגן און האָט שטאַרק געכראַפּעט. שלום האָט ניט געהערט זייער געשפּרעך. עס האָט אים געמאַטערט אַ פּאַרדרוס, און ער האָט כמעט חרטה געהאַט אויף דעם גאַנצן פֿאָרן. ער האָט זיך ערשט אַרומגעזען, אַז זיין צוקונפֿטיקער תּלמיד

אַז מיט אים אין איינע יאָרן און נאָך אפשר עלטער פון אים. וואָס וועט ער אים דערציִען? ער איז געווים אַ צעבאַלעוועטער און צעפּיעשטשעטער בן־יחיד. צי דען וועט ער דאָ, צווישן די אָפּגעפּרעסענע, פאַרטעמפּטע לייט קאָנען פאַרזעצן זיין בילדונג? צי דען וועט ער דאָ באַוויזן צו ברענגען נוצן די אָרעמע קינדער, צוליב וועלכע ער האָט זיך געוואָלט גרייטן ווערן אַ לערער? ער האָט זיך אַזוי פאַרטיפט אין זיינע מחשבות, אַז ער האָט שוין כמעט אויפגעהערט צו פילן, ווי עס וואַרפט אים פון איין קלומעק אויפן צווייטן.

די פערד זענען אַרויפגעפאָרן אויף אַ שטיק וועג, וואָס איז געווען אויסגעזעצט מיט ביימער ביי די זייטן. מיטאַמאָל איז די לופט געוואָרן קילער. דורכגעפאָרן דאָס שטיק וועג אונטער די ביימער, זענען די פערד אַריינגעפאָרן אינעם פּריצישן גוט, וואָס איז געווען אַרומגעצוימט מיט אַ הויכן געמויערטן פּאַרקאַן, וואָס האָט דערמאָנט אין פון לאַנג שוין פאַרגאַנגענע צייטן פון פּריצים, קנעכט און היידוקעס. מע האָט זיך אָפּגע־שטעלט לעבן אַ גרויס געמויערט הויז, וואָס פון די געזימסן איבער די פענצטער און טירן האָבן אַראָפּגעקוקט פאַרשידענע פאַנטאַסטישע געמעלן פון עקדעשן, קענטאַוורען, מינאָטאַוורען און אַנד. און געווען זענען אָט די דאָזיקע געמעלן אַ געמיש פון פאַרשידענע סטילן, אָנגעהויבן פון טיפּן אוראַלט און געענדיקט מיט די אייגנלויבעניש פון אוקראַינישע פּויערים וועגן פאַרשידענע כוחות און שרעטעלעך.

דער משרת איז פלינק אַראָפּגעשפּרונגען פון פאַיטאָן, אַ שטעל אַוועק געטאָן זיך גאָענט אַנטקעגן דעם אַרענדאַר, וועלכער איז געשטאַנען אויף די טרעפּלעך פונעם פּאַיטאָן, איצט שוין מיט אָפענע אויגן און האָט גלייכגילטיק געקוקט. ער האָט אויסגעצויגן זיינע הענט פאָרויס, דער משרת האָט זיי געשווינד אויפגעכאַפּט, האָט געשיקט אַ נעם געטאָן אונטער די אָרעמס דעם אַרענדאַר, וועלכער איז באַלד געשטאַנען אויף דער ערד און האָט קוים־קוים דערגרייכט ביז דעם משרת אקסל. דער אַרענדאַר איז אַוועק.

— נו, יונגערמאַן, נעמט אייערע וועשטשעס און לאָמיר גיין צו אייך אין צימער אַריין.

אין עטלעכע שעה אַרום איז שוין שלום געזעסן מיט זיין תלמיד, וואָס איז געווען אויף אַ פּאָר יאָר עלטער פון אים, און געשמועסט. דער תלמיד, אַן אויפגעלייגטער, אַ צעפרידענער, האָט אים דערציילט וועגן זיין צייט־פאַרטרייב. ער איז געשטאַנען לעבן שלומען, געפּאַטשט אים איבערן אַקסל,

גלייך ווי דאָס האָט געטאָן זיין פאָטער דער אַרענדאַר אין פּערעיאַסלאַוו אויף דער אַכסניה.

— איז ווען זשע וואָלט איר מיט מיר אַ גיי געטאָן מאַכן צום גלח אין שטוב אַריין? איי, גיסט ער אין לאָמפּ, אָט דער גלח! און אַז ער גיסט אין לאָמפּ אַריין, איז ער דעמאָלט אַזאַ גוטער, ווייך ווי אַ מאַלינקע. איז ווען זשע מיינט איר וועלן מיר אונטערגיין צו אים? אָדער אפשר גאָר אַ פּאָר טאָג, ווי מיינט איר, ער איז אַ „גאַש בראַט“ אָט דער גלח.

— דאָס איז ביי אייך אַ גאַנצער קאָמפּלעט? דאָס קומט אייך אַן מאַכן יעדער חודש? דער „השחר“? — האָט שלום געפרעגט און האָט זיך אַ שטעל געטאָן פונעם שטול. עס האָט אויסגעזען, ווי ער וואָלט זיך געוואָלט אָפּטרייסלען פון אַלע מעשׂות, וואָס עס האָט אים נאָר וואָס אָנגערציילט זיין רייכער תּלמיד, וועמען עס גייט גאָרנישט אָפּ. דער תּלמיד האָט ווי באַמערקט די אומצופרידנקייט, וואָס האָט זיך געוויזן אויף דעם לערערס פּנים, און ער האָט שוין איצטער מיט אַ נידעריקער שטים ווידעראַמאָל גערעדט:

— אַ, דער גלח, ער איז אַ „גאַש-בראַט“. קומט, מיר וועלן אַרייננגיסן אין לאָמפּ אַריין.

שלום איז געשטאַנען לעבן דער פּאָליצע נישט אויפגעשניטענע און נישט איינגעבינדענע העברעישע און רוסישע זשורנאַלן. ער האָט אַרויסגעצויגן אַ „השחר“:

— אַ, דניאל איש חמודות! ער שרייבט פיין... פאַרשטעלט... מע דאַרף עס קאָנען פאַרשטיין. יאָ, איר האָט עס נישט געלייענט? ווייזט אַהער אַ מעסער, מיר וועלן אויפשניידן די בלעטער און זעצן זיך לייענען. דאָס איז גאָר טשיקאַווע. — און ער האָט אים איינגערוימט אויפן אויער וועגן דעם, אַז דער דניאל איש חמודות* איז אַ געוויסער ליבערמאַן, אַ סאָציאַליסט.

— ע, לאָזט עס אויף מאָרגן. דערווייל קומט זיך אַביסל דורכגיין. איר זענט ווען געפאָרן אויף אַ קאַנאַפּקעלע? איר זעצט זיך אַוועק, די פיס אויף ביידע זייטן, גלייך ווי איר זיצט אין אַ זאָטל. איר פאָרט גאָר אויף רעדער, נאָר איר רייט. דאָס פערד טראָגט! קומט, כ'וועל הייסן איינשפּאַנען דעם שוואַרצן אָגער, אַ פּאָר טאָג מאַכן צום גלח. ער וואַרט מכּת-מאַ אויף אונדז.

---

* ליבערמאַנס פּסעוודאָנים.

— זאָל זיין אויף מאָרגן.

— אויף מאָרגן? צוליב וואָס אויף מאָרגן? מיר קאָנען מאָרגן און איצטער אויך. ווי זאָגט מען, איינצוויי[ע]ן איז שטאַרקער.

שלום האָט זיך פאַרטיפט אין דעם „השחר“, אַריינגעשטעקט דעם קאָפּ אין די נאָך נישט אויפגעשניטענע בלעטער פון בוך.

— נו, איר זענט גאָר דאָ? מע וואַרט דאָך אויף אייך. ס'איז שוין גרייט דאָס עסן, און איר זיצט אַלץ אַזוי פאַרטיפט אין לערנען. קומט עסן. קומט, יונגערמאַן, קומט, לערער, — האָט געזאָגט דער משרת, וואָס איז נאָר וואָס אַריין אין צימער. דער תלמיד איז באַלד אַרויס, און שלום איז נאָך אַלץ געשטאַנען ביי דער פּאָליצע און אַריינגעקוקט אין דעם „השחר“.

— וואָס האָט איר דאָרטן אַזויגס דערזען? קומט שוין, ס'וועט נישט אַנטלויפן. ווערליך איך זע אין אייך, האָט איר ביי אייער טאַטן קיין מאָל ציפּאַנעס נישט געגעסן, לאָמיר זאָגן, זיבן מאָל אַ טאָג. און קיין אינדיקעס, לאָז אייך דאַכטן, האָט דער שוחט נישט געקוילעט כאָטש איין מאָל אין וואָך. אַ געפילטע שטיקל פיש מיט אַ פעט געפילטע העלדזל איז, ווי איך זע אין אייך, ביי אייך גאָר נישט אַזאַ אָפטער גאַסט.

שלום האָט גאָר נישט געהערט, וואָס דער משרת האָט גערעדט. ער האָט אוועקגעלייגט דעם „השחר“ און האָט זיך געכאַפּט צו אַ צווייטן בוך. דער משרת האָט אים אַ ציַ געטאָן פאַרן אַרבל.

— נו, יונגערמאַן, קומט. עס וואַרט אויף אייך דער מיטאָג. האָט קיין מורא נישט, קיינער וועט די ביכער נישט אויסכאַפּן.

ווען שלום איז אַריין אין עסצימער, איז שוין דער עולם געזעסן ביים טיש און געגעסן. דער אַרענדאַר איז געזעסן אויבנאָן, איז געווען פאַרטאָן אין אָפּרייניקן די ביינער פון פיש. מיט אַ באַזונדער אימפּעט האָט ער געוואָרפן די ביינער אין אַ צווייטן טעלער. דאָס ווייב האָט אים צוגעוואָרפן אַ חלק נאָך אַ חלק. שלום האָט זיך געזעצט צום טיש. די באַלעבאָסטע האָט אים דערלאַנגט אַ שטיקל פיש.

— עס, לערער, עס דערווייל אויף דאָס, וואָס מע גיט דיר... אגוסטן... עס זאָל זיך חלילה נישט איבערחזרן די שייגע חתונה מיט די פיש. אוי, איז דאָס געווען אַ חתונה... קוים לעבן געבליבן... — האָט זי גערעדט ווי צו זיך אַליין און אונטערגעוואָרפן דעם מאַן נאָך אַ חלק אין טעלער אַריין. דער משרת, וואָס איז געזעסן אַנטקעגן שלומען, האָט געמבּרודעריש אַ זאָג געטאָן צו אים:

— גוטע פֿיש... אַ מחיה, מיט סכּנות. מען מעג זיך ווינטשן אויף אַלע יידישע חתונות...

שלום האָט באַטראַכט זיין באַלעבאָסטע, וואָס איז געזעסן אין אַ צעריסן קלייד און געקוקט אַלץ אויף יעדערן, ווי ער עסט, געוואָרפֿן מיט אירע גרויע אויגן ברוגזע בליקן צו יעדערן אין טעלער אַריין.

— יאָ... אַ חתונה... אַראָפּגעקומען... גיב אים פֿיש... רק ס'איז אים קאַרג... איין מאָל א חלק, אַ צווייטן מאָל אַ חלק, ס'איז אים קאַרג! — האָט די באַלעבאָסטע געזאָגט און אויסגעצויגן אירע דארע הענט, וואָס האָבן געגלאַנצט פֿון פֿעטס. — נו איז עס געווען אַ חתונה, אַז קיין דאָקטער און קיין רופֿא האָבן נישט געקאָנט העלפֿן... ער וועט שוין פֿאַרזאָגן אַ צענטן... עס נישט אַזוי גיך, וועסט זיך נאָך הערוועדגן מיט אַ ביינדל, — האָט זי זיך געווענדט צום משרת, אונטערגעוואָרפֿן נאָך צו שטיקלעך פֿיש דעם באַלעבאָס און דעם זון אין די טעלער אַריין. לעבן זיי זענען געשטאַנען טעלער מיט גאַנץ גרויסע קופּקעלעך סקעלעטן פֿון פֿיש.

— שא, נו! — האָט דער באַלעבאָס מפֿסיק געווען זיין אַרבעט און צוגעגעבן: — אַז מען עסט פֿיש, טאָר מען זיך נישט איילן. אַ געקאָכטער פֿיש וועט נישט אַנטלויפֿן. אַ געקאָכטער פֿיש איז שוין אַ געכאַפּטער.

מע האָט געגעסן די ווייטערדיקע געריכטן. די באַלעבאָסטע האָט אַלץ גערעדט, ווי צו זיך אַליין, וועגן דעם, וואָס עס קאָן זיך טרעפֿן, אַז מע כאַפּט ביים עסן, און אין דערזעלביקער צייט אַלץ צוגעגעבן אין טעלער דעם באַלעבאָס און דעם זון. שלום האָט דאָסמאָל גאָר נישט געכאַפּט ביים עסן. ער איז קוים אויסגעזעסן ביזן סוף, געטראַכט וועגן זיין שילער, וועגן זיין באַלעבאָס און באַלעבאָסטע, וועלכע האָט זיך אים אויסגעזען, ווי אַ בייזע שטיפֿמאַמע.

נאָכן עסן האָט דער באַלעבאָס אַריינגערופֿן שלומען צו זיך אין צימער, פֿאַרגעלייגט אים הורבלייענען אייניקע געשעפֿטס־בריוו און געבעטן אים ענטפֿערן אויף זיי. אין אַ דערהויבענער מליצה־שפּראַך האָט שלום געענטפֿערט אויף די בריוו. דער באַלעבאָס האָט שטאַרק אַנגעקוואָלן פֿון שלומ'ס מליצה. נאָכדעם איז אַוועק אַ רייד וועגן דעם תּלמיד.

— לערנען דאַרף מען מיט אים נישט, ער איז אַ חתן. עס קומען אים אָן בריוולעך פֿון דער כּלה, וועסטו אים צוהעלפֿן ענטפֿערן. שרייבן שרייבט ער אַפֿילו אַליין, אָבער ס'איז אים נאָך שווער אַרויסצוברענגען זיינע געדאַנקען, מע דאַרף אים נאָך העלפֿן. דאָס וועט זיין דיין אַרבעט. און אַ פּאָר מאָל אין חודש וועסטו ענטפֿערן אויף מיינע בריוו.

טעג זענען געגאַנגען, און שלום איז מיט גוואַלד געוואָרן אַ חבר פון אַ צעפּעשטשעטן און צעבאַלעוועטן רייכן בן־יחיד. ער האָט געדאַרפט מיט אים פּטרן דעם גרעסטן טייל פון טאָג, דינען פאַר אים אַלס אַ פּאַרוויילונג אין זיין אומגעלומפּערטן צייט־פאַרטרייב. ביידע זענען געווען נישט צופרידן איינער פון דעם צווייטן: סיי דער לערער, סיי דער תלמיד. אָבער איינס האָט שלום יאָ געפונען ביים אַרענדאַר אין שטוב. דאָס זענען געווען ביכער, וואָס זענען צופעליק אַהער אַריינגעפאַלן. ער האָט דאָ געפונען אַזעלכע ווערק, וואָס האָבן אים מיטגעהאָלפן אויסצואַרבעטן פאַר זיך אַ קוק אויפן לעבן. דאָס זענען געווען די אַרטיקלען אין „השחר“, געשריבענע פון די ערשטע יידישע פּאָלקיסטן אין רוסלאַנד.

די זאַך פון שרייבן בריוו פאַר זיין תלמיד צו דער כלה האָט אים ביסלעכוויז אויך אָפּגעוועגדט פון דעם מגושמדיקן, גראָביונגערישן שטייגער ביים אַרענדאַר. אָט קומט אים אָן אַ בריוו פון דעם תלמידס כלה אויף וועלכן ער ענטפערט.

„אַך, מיין טייערער, ליבער חתן, — שרייבט די כלה, — אַך, די ליבליכע זון איז גאָר איין מאָל אויפגעגאַנגען אויף דעם האָריזאָנט, און דיין שיין, ליכטיק געשטאַלט איז אַלץ ווייט פון מיינע אויגן, און איך קאָן מיין גלוסט נישט אָנזעטיקן, און מיינע געפילן צו דיר ברענען נאָך מיט מער דורשט, זינט מיר האָבן זיך צעשיידט, מיין טייערער און ליכטיקער ענגל! אַלע נאַכט, ווען מיינע אויגן זענען צוגעמאַכט און מיינע ברעמען פאַרשלאָסן, זע איך דיך פאַר זיך און קאָן זיך גאָר זאַט אין דיר נישט אָנקוקן“.

ענטפערנדיק אויף די דאָזיקע בריוו, האָט שלום ראַבינאָוויטש געמאַכט די ערשטע פּרוּוון אַריינצולעבן זיך אין דעם צווייטנס געפילן, אָדער ריכטיקער, אויסצוגיסן אויפן פּאַפּיר די געפילן, וועלכע ס'האָבן געקאָנט זיין ביי אַ יונגערמאַן צו זיין געליבטער. דאָס זענען געווען די ערשטע פּרוּוון שלום ראַבינאָוויטשעס צו שאַפן פאַר זיך אַ געשטאַלט. אַלץ ווייטער און ווייטער האָט ער זיך אין די בריוו אָפּגעוועגדט פון זייןווירקלעכן שילער און אויסגעמאָלט אים אַזאַ, ווי ער האָט לויט זיין פאָרשטעלונג געדאַרפט זיין אין דער ווירקלעכקייט. ער האָט זיך דאָ דערנעענטערט צום פּראָצעס פון קינסטלערישן שאַפן, פון אויספורעמען אַ געשטאַלט אין דער עפּיסטאָליאַרישער פאָרם. אין דעם האָבן אים מיטגעהאָלפן די בריוו פון דער כלה.

גאַנץ אָפט פלעגט זיך שלום פאַרטראַכטן אויף דעם וויסטן גורל פון דער איידעלער און פאַרליבטער כלה, וואָס האָט אַזוי ליב דעם מגושמדיקן, פאַרטעמפּטן און רייכן בן־יחיד. ווי גרויס איז אָבער געווען זיין אַנטוישונג

ווען ער האָט זיך מיט איר באַקאַנט אויף דער חתונה און עס האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז זי האָט אפילו נישט געקענט לייענען די בריוו, וואָס ער האָט צו איר געשריבן. יאָ, אירע בריוו האָט אויך געשריבן אַ לערער, וועלכער האָט זיך געפּרוּווט אין זיי שאַפן אַ געשטאַלט פון זיין געליבטער

באַלד ווי דער תלמיד האָט חתונה געהאַט, איז שוין שלום דעם אַרענדאַר גישט געווען נויטיק. ער האָט געמוזט זוכן אַ נייע קאָנדיציע. ער פאַרט אין פאַרשידענע שטעטלעך און גיט שטונדן, ביז ער ווערט איינגעלאַדן פאַר אַ לערער צום אַרענדאַר פון אַ גרעפישן גוט אלימלך לאיעוו.

אין סאָפּיעווקע

אין סאָפּיעווקע, אינעם גוט, וואָס אלימלך לאיעוו האָט ארענדירט, האָט זיך אָנגעהויבן א גיי לעבן פאר שלומען. עס האָט זיך פאר אים אנט־פּלעקט אַ לעבן אָן זאָרג. און נאָך די שטעטלדיקע שווערע קאָנדיציעס, ווו שלומען איז אויסגעקומען נישט איין מאָל צו הונגערן, צו ליידן דערני־דעריקונגען, איז פאר אים אין סאָפּיעווקע געוואָרן א גליקלעך לעבן.

„דאָ האָט ער — ווי ער דערציילט אין זיין „פונעם יאריד“ — געהאַט די בעסטע געלעגנהייט נעענטער צו באַקענען זיך מיט דער נאַטור... דאָ איז ער געקומען צו דער איבערצייגונג, אַז מיר זענען אַ טייל פון דער גרויסער הרויסנדיקער וועלט און אַז מיר האָבן אַלעמאָל געבענקט און וועלן תמיד בענקען נאָך דער מוטער ערד, אַז מיר האָבן אַלעמאָל ליב געהאַט און וועלן תמיד ליב האָבן די נאַטור, אַז עס האָט אונדז אַלעמאָל געצויגן און עס וועט אונדז תמיד ציען אין דאָרף אריין....

אין סאָפּיעווקע האָט שלום ראבינאָוויטש געהאַט א מעגלעכקייט מי־פּער צוקוקן זיך נישט נאָר צו דעם לעבן פון רייכע און זאַטע, נאָר אויך צו דעם לעבן פון די אָנגעשטעלטע אינעם גוט, און דער עיקר צו דעם לעבן פונעם פּויערטום, וואָס איז דעמלט געווען האַלב פאַרשקלאַפט, האָט גע־לעבט אין אָרעמקייט און החקות, אין אומוויסן. דאָ האָט ער דערפילט, אַז ער איז אין א סך א בעסערער לאַגע פון הונדערטער טויזנטער און מי־ליאָנען מענטשן, וואָס ארבעטן פון זון־אויפגאַנג ביז זון־פאַרגאַנג און האָבן קוים צום לעבן, וואַסער אויף קאַשע. ער האָט דערפילט, אַז ער איז העכער פון די ארומיקע, מיט וועלכע ער באַגעגנט זיך דאָ, און עס האָט זיך אים געוואָלט, אַז אויך זיי זאָלן זיך אַ הייב טאָן און אויסגלייכן זיך מיט אים.

דאָס האָט אָבער נישט געהייסן, אַז ער האָט געוואָלט בלייבן שטיין אויף איין אָרט. ער האָט דעמלט נאָך מער געלערנט, ווי פריער אין דער היים, און האָט געקלערט אריין אין אוניווערסיטעט.

אָבער נישט בלויז מיט זיך זעלבסט האָט ער זיך דעמלט פארנומען, פונקט ווי זיין פארשויז פון זיין ערשטער אויטאָביאָגראפישער דערציילונג „צוויי שטיינער", האָט ער „זיך גענומען לערנען מיט די קינדער פון די אָרעמע ארבעטנדיקע, וואָס האָבן נישט געקאָנט צאָלן קיין לערער. ער האָט זיך דערצו גענומען מיט זיין גאַנצן כוח, מיט דער גרעסטער ענערגיע. ער האָט איינגעפירט אַן ארט שול... האָט דערצו אָפּגעדונגען אַ שטיבל... האָט געלאָזט מאַכן בענק, געקויפט ביכער און האָט געלערנט מיט די קינדער פיר שעה אלע טאָג. באלד פון אָנהייב האָט ער געהאט זעכצן תלמידים — זעקס יידישע און צען קריסטלעכע".

עס האָבן דעמלט גענומען אויפשפּראָצן אין דעם יונגן שלום-עליכם'ס באוואוסטזיין זיין פּראָפּאגאנדיסטישע טעטיקייט לטובת דעם פאָלק און זי האָט זיך אַלץ מער אַנטוויקלט און צעוואָקסן. עס האָט דאָ אויפגעפלאַקערט זיין ליבע צום פאָלק, זיין אקטיווע הילף, וועלכע ער האָט זיך געפרווט געבן אויפן געביט פון דערציונג.

וועגן דעם האָט אונדז שלום-עליכם אין זיין „פונעם יאריד" נישט אָנגעוויזן. מיר שטויסן זיך אָבער אויף דעם אָן אין זיין ערשטער דערציילונג „צוויי שטיינער", וואָס איז געדרוקט אין „יידישעם פאָלקסבלאט" אין יאָר 1883, און טראָגט אַן אויסגעשפּראָכענעם אויטאָביאָגראפישן כאראקטער.

שלום ראבינאָוויטש האָט אריינגעטראָגן אַ שטראָם פון נייעם לעבן, פון מענטשן-ווירדע אין דעם גאַנצן עולם, וואָס האָט געוווינט אין סאָפיעווקע ביי אלימלך לאיעוו. עס איז געווען לעבעדיק און מונטער צוליב דעם פרייליכן לערער. קינדער פון די פויערים האָבן געלערנט אין זיין שול און האָבן דאָס ערשטע מאָל דערפילט אַ ליבלעכע און צערטלעכע באציונג פון אַן עלטערן, פון אַ לערער, וואָס האָט זיך געהאַלטן מיט זיינע תלמידים נישט ווי אַ לערער... ווי אַ חבר: אראָפּגעלאָזט זיך אָפטמאָל צו זיי אין זייער קליין קינדעריש וועלטל, אריינגעמישט זיך אין זייערע קינדערישע מחלוקות, גענומען אַן אָנטייל אין זייערע שפּילן... געווען מיט זיי, ווי מע זאָגט, „פּאַן בראט"... די קינדער האָבן אים ליב געהאט... „זיי האָבן ליב געהאט הערן ווי ער רעדט, וואָרעם ער האָט געהאט... זייער אַ לעבעדיקע,

אַ ליבע שפּראַך און איז געווען אַ בריה אַרייַנצובלאָזן מאָדנע לעבעדיקייט אין יעדער טויטער זאַך".

עס איז קיין ספק נישט, אַז שלום ראַבינאָוויטש האָט געווים געלייענט די פּאָלעמיקעס וועגן דער קלאַסישער און רעאַליסטישער בילדונג אין דער פּראָגרעסיווער רוסישער פּרעסע. ער האָט דאָ אין סאָפּיעווקע געמאַכט די ערשטע ליטעראַרישע פּרוּוון זיינע.

„אין די כמעט דריי יאָר — דערציילט ער אין „פונעם יאריד" — וואָס ער האָט פאַרבראַכט אין דאָרף, האָט ער אָנגעשריבן אַ סך מער, ווי ער האָט געשריבן נאָכדעם, ווען ער איז שוין געווען אַ שרייבער און האָט געהייסן „שלום-עליכם" — אין צען יאָר. עס האָט זיך אים קיינמאָל אַזוי גרינג נישט געשריבן, ווי אין יענער צייט. און געשריבן האָט ער גאַנצע געבעט — גרויסע, האַרצרייסנדיקע ראָמאַנען, שרייענדיקע דראַמעס, פאַרפּלאָנטערטע טראַגעדיעס און קאָמעדיעס. עס האָבן זיך געגאָסן די געדאַנקען, ווי פון אַ פאַס. עס האָט געשפּרודלט די פאַנטאַזיע, ווי אַ פאָנטאַן, צוליב וואָס דאָס אַלץ איז געשריבן געוואָרן — האָט ער זיך קיינמאָל נישט געפרעגט. קוים איז פאַרטיק געוואָרן ביי אים אַ זאַך, האָט ער דאָס איבערגעלייענט פאַר זיין שילערין — און ביידע זענען געווען אַנטציקט. ביידע זענען געווען איבערצייגט, אַז דאָס איז אַ מייסטערווערק, — אָבער נישט אויף לאַנג. קוים איז ער פאַרטיק געוואָרן מיט אַן אַנדער ווערק, אַזוי איז שוין דאָס צווייטע געווען אַ מייסטערווערק און דאָס ערשטע איז געוואָרן בלאַס, אָפּגעבליאַקעוועט, דאָס בעסטע אָרט פאַר דעם איז געווען דער אויוון. און אַזוי איז אַוועק מיטן פייער נישט איין טוץ ראָמאַנען און נישט איין צענדליק דראַמעס...

אַז דער בחור איז געבוירן געוואָרן צו זיין אַ שרייבער, — אין דעם איז ביי זיי ביידן נישט געווען קיין ספק. דער לערער מיט דער שילערין האָבן דערפון גערעדט, געפאַנטאַזירט, געבויט די שענסטע לופט-שלעסער. רעדנדיק פון פאַרשידענע פלענער פון פאַרשידענע ווערק, האָבן זיי פאַרגעסן פון זייערע אייגענע פלענער..."

אין סאָפּיעווקע איז אויף אייביק געשלאָסן געוואָרן דער בונד צווישן דעם פרייליכן, פאַנטאַזירנדיקן לערער סאָלאָמאָן ראַבינאָוויטש מיט דער שילערין זיינער אָלגאַ לאָיעוו, זיין צוקונפטיקער פרוי. איבער דריי צענדליק יאָר איז זי געגאַנגען האַנט ביי האַנט מיט אים, געמונטערט און באַגייסטערט אים אין זיינע שאַפונגען, געהאָלפן אים באַשיצן זיך פון די שטו-

רעמס און געוויטערס, וואָס האָבן שטענדיק געלויערט איבער אַ יידישן שרייבער אין צאַרישן רוסלאַנד.

העכער צוויי יאָר צייט איז סאָלאָמאָן ראַבינאָוויטש געווען לערער אין אלימלך לאָיעווס גוט. אלימלך לאָיעוו איז געווען אַ טיפּישער פאָרשטייער פון דער אויפגעקומענער יידישער בורזשואַזיע אין די זיבעציקער יאָרן פון פאָריקן יאָרהונדערט. ער האָט זיך באמיט צו זיין געראָטן אינעם רוסישן אדל, האָט קאָפּירט דעם פּריץ, איז אָבער אין דער זעלבער צייט געווען טריי דער אויסגערעכנטקייט און שפּאָרזאַמקייט פונעם יידישן סוחר.

ער האָט איגנאָרירט דאָס פּאָלק און זיין לעבנשטייגער, ווי יעדער גביר, האָט ער געהאַלטן די אָרעמשאַפט פאַר טויגעניכטס און פוילער.

ער איז געווען פון די, וועגן וועלכע דער דיכטער גאָלדפאַדען האָט געשריבן:

טראָגט אין מויל שפּינאָזען
און האָט מורא פאַר אַ רוח.

צום לערער סאָלאָמאָן ראַבינאָוויטש האָט זיך לאָיעוו באַצויגן מיט אינטערעס. סאָלאָמאָן ראַבינאָוויטש איז, אייגנטלעך, געווען ביי אים נישט נאָר אַ לערער, נאָר אויך אַ קאָרעספּאָנדענט אין זיינע געשעפטן. לאָיעוו האָט געהאַלטן פונעם יונגן ראַבינאָוויטש און האָט זיך באמיט נישט צו פאַרלירן דעם גוטן לערער און אָנגעשטעלטן. אָבער ווען אלימלך לאָיעוו האָט זיך דערוווסט, אַז זיין אָרעמער לערער און אָנגעשטעלטער פירט אַ ליבע מיט זיין איין־און־איינציקער טאָכטער, האָט ער אים אכזריותדיק פאַרטריבן פון שטוב, געוויזן, וואָס אָרעם און רייך באַטייט.

ארויסגעטריבן

פאַר דער צייט, וואָס שלום ראַבינאָוויטש איז געווען לערער אין סאָפיעווקע, האָט ער זיך נאָך מער פאַרפולקאָמט אין ליטעראַרישע קענטענישן. ער האָט נאָך מער זיך פאַרטיפט אין די ווערק פון די גרויסע רוסישע קלאַסיקער און פון זיינע גרויסע מיטצייטלער טשערנישעווסקי, ניעקראַסאָוו, שטשעדרין, אוספּענסקי און אנדערע קאָריפייען פון דער גרויסער רוסישער ליטעראַטור. דאָ האָט שלום ראַבינאָוויטש, ווי מיר ווייסן שוין, געמאַכט זיינע ערשטע ליטעראַרישע פּרוּוון. ער האָט

געשריבן דערציילונגען, דראַמעס, לידער אין רוסיש און פלעגט זיי דער עיקר פאָרלייענען פאַר זיין נייעם פריינד אָלגאַ לאָיעוו. אָבער זיינע יוגנטלעכע ליטעראַרישע פרווון אין דער רוסישער שפּראַך זענען אונדז נישט פאַרבליבן.

די פריינדשאַפט פון אָלגאַ לאַיעוו האָט אַזוי געווירקט אויפן יונגן ראַבינאָוויטש, אַז ער האָט זיך אַפילו פאַרגעסן, אַז ער געפינט זיך אין אַ שטוב פון אַ יידישן בורזשואַ, וועלכער קאָפּירט אַן אויפגעקלערטן גראַף. אָבער שלום ראַבינאָוויטש האָט עס אינגיכן דערפילט. און דאָס איז פאָרגעקומען ביי פאָלגנדיקע אומשטענדן.

עס זענען אינעם צימער פון אלימלך לאָיעוו געזעסן ביים טיש די פאַמיליע לאָיעוו, דער לערער סאָלאָמאָן ראַבינאָוויטש און אַן אָנגעפאָרענער גאַסט צו די לאָיעווס, די מומע טויבע פון בערדיטשעוו. אלימלך לאָיעוו איז געווען אויפגעלייגט און, ווי אַלעמאָל, צופרידן פון זיך. ער האָט דערציילט פאַרשידענע מעשות וועגן פאַרשידענע פאַסירונגען, געלאַכט פון דער וועלט און געוויזן זיין חכמה און קלוגשאַפט. דער עולם האָט געהערט, איז געווען שטיל, האָט געקוקט אויף דעם באַלעבאָס, וואָס האָט נישט געקאַרגט קיין איבערקרימערייען פון די פערזאָנען, וועגן וועלכע ער האָט דערציילט, און פלעגט אין דער זעלבער צייט נישט פאַרגעסן צו פאַנאַנדערטיילן זיין באָרד אויף לינקס און אויף רעכטס, ווי ביים גענעראַל סקאָבעליאָוו.

אָבער די מומע טויבע פון בערדיטשעוו האָט נישט נאָר געהערט די מעשות פון איר רייכן קרוב. זי האָט היינט דאָס לעצטע מאָל נאָכגעשפּירט, וויאַזוי עס קוקן זיך איבער דער לערער סאָלאָמאָן ראַבינאָוויטש און זיין שילערין אָלגאַ לאָיעוו. שוין לאַנג, אַז איר געפעלט נישט, וואָס דער לערער און די שילערין זענען עפּעס צופיל חבר־לאַפּ. נאָך מיט עטלעכע טעג פריער, אין אָוונט נאָכן עסן, איז איר שטאַרק אַריין אין דער נאָז, וואָס זיי שטעלן זיך אַוועק, נעמען זיך פאַר די הענט און זינגען רוסישע לידלעך און אויך יידישע פון גאָלדפאַדנס טעאַטער.

זי האָט נאָכדעם אַ גאַנצן אָוונט געקוועטשט מיט די פלייצעס און געפרעגט ביי זיך אַליין: וואָס זענען דאָס עפּעס פאַר אַ לידלעך? שוואַרץ־יאָר, בלאָטע! ווער ווייסט, וואָס ס'קאָן זיך דערפון אויסלאָזן! ער קאָן זי נאָך אַרויסגנבענען פון אַ פענצטער, אַוועקלויפן מיט איר ערגעץ אין אַ העק און אָפּשטעלן אַ חופּה! און נאַ דיר נחת פון קינדער, און נאַ דיר גביר'עשאַפט און נאַ דיר אַ יידישער פּאָמעשטשיק! זי האָט אַפילו פאַר־

געדענקט עטלעכע פערזן־שורות פון די לידלעך, וואָס האָבן זי נישט געלאָזט איינזיצן:

וואָס טויג מיר גאָלד און זילבער,
אַז דאָס האָב איך אליין;
שיין איז ביי מיר קיין וואונדער,
ווייל שיין בין איך אליין.

ער איז טאַקע אַ שיינער, אַ ברייטער און אַ געראַטענע כלי, אָבער ווי קומט ער צו אַזאַ שטאַנד, צו אַזאַ שפע, צו אַזאַ נגידות, צו אַזעלכע אייד־לע לייט! כ'וואָלט זאָגן אַז ער איז אַ קבצן אין די זיבן פאָלעס, אַ גרויסער אָרעמאַן. ווי זאָגט מען אפילו: אָרעמקייט איז נישט קיין שאַנד, אָבער נישט קיין גרויס שיינדל אויך. ווי קומט אַזאַ קרומע זאַך! ווי קומט תהילים צו קהחות! כ'וויס, אַ לערער אַן אָרעמאַן! מע דאַרף כאָטש דער־ציילן דעם טאַטן, זאָל ער כאָטש וויסן, וואָס צו טאָן.

און פאַרן אוועקפאָרן האָט זי די געדאַנקען, וואָס האָבן זי נישט גע־לאָזט רוען, פאַרטרויט איר קרוב אלימלך לאַיעוו. און טאַקע באַלד נאָך איר אוועקפאָרן האָט זיך אלימלך לאַיעוו גענומען אויסצוראַמען דאָס שלעכטס פון זיין שטוב.

אין אַ פּאָר טעג אַרום זענען אלימלך לאַיעוו, זיין פרוי און די קינדער אין שטוב נישט געווען, געבליבן איז נאָר דער לערער סאַלאָמאָן ראַבינאָ־וויטש. שוין צוויי טעג, אַז קיינער רעדט נישט מיט אים, שוין צוויי טעג, אַז קיינער רופט אים נישט צום טיש. סאַלאָמאָן ראַבינאָוויטש איז געזעסן אין זיין צימער ביי אַן אָפענעם בוך. ס'האָט זיך געעפנט די טיר, און עס איז אריין לאַיעווס קוטשער. ער האָט דערלאַנגט סאַלאָמאָן ראַבינאָוויטשן אַ פּאַקעט.

אין פּאַקעט איז אויסער געלט קיין זאַך נישט געווען. דער קוטשער האָט אים נאָר געהייסן צונויפלייגן די זאַכן זיינע, דערלאַנגט אים אַ וואַ־רעמע בורקע זיך אָנטאָן און געבעטן אים ארויסגיין אין הויף.

אין הויף זענען געשטאַנען אַ פּאָר פערד געשפּאַנט אין אַ שליטן. מע האָט געהייסן דעם לערער אריינזעצן זיך אין שליטן. דאָס האָט באַטייט, אַז דער באַלעבאָס לאַיעוו טרייבט דעם לערער ארויס.

אַ גאָלדענע זון האָט געשיינט איבערן סטעפּ. די פערד זענען גיך געלאָפן איבער דער גלאַנציקער ווייסקייט און געשפּריצט ארום זיך מיט

שטיקער שניי. ס'האָט געפינטלט אין די אויגן, א פּאַרדראָס האָט גע־שטיקט דעם יונגן ראַבינאָוויטש. א ווינט איז זיך פאַרגאַנגען מיט א גע־וויין, און דאָס וויינען פונעם ווינט האָט זיך געיאָגט און איבערגעיאָגט די פּאָר פערד מיטן שליטן, אין וועלכן עס איז געזעסן דער באַליידיקטער לערער.

ער גנבעט די „גרענעץ"

א דאַמפּער שניידט דורך די גלאַטקייט פונעם דניעפּר. ער האָט זיך, דער דניעפּר, אקאָרשט נישט לאַנג באַפרייט פון זיין ווינטערדיקער איינ־היללונג, ער איז נאָך נישט אזוי שפּיגלענדיק, אזוי וווּנדערבאַר־געמיטלעך, ווי אין א שטילער זומערדיקער נאַכט פון ניקאָליי וואַסיליעוויטש גאָגאָל. דערפאַר טראָגט זיך אָבער איבער אים דער גייסט פון דער יוגנט, פון אייביקער באַנייונג.

דער דאַמפּער האָט זיך צעפּייפט, ער איז שוין צווישן דעם אינדזל פון די פישערס און דעם וולאַדימירישן בערגל. דער הויכער בראָנזענער דענקמאָל פון וולאַדימיר דעם הייליקן איז איצט באַגאָסן מיט א העלער שיין פון די גרויסע לאָמפּן ארום אים.

ער שטייט, דער געשיקטער מיליטערמאַן פון רוסישן מיטלאַלטער, אין אן אָנצוג פון א פרומען קריסטלעכן מאָנאַך. ער שפּאַרט זיך אָן מיט זיין רעכטער האַנט אויף א גרויסן, אפשר צוואַנציק־פוסיקן צלם. לעמפּע־לעך לייכטן זיך אינעם צלם און ציען אוועק פון אים א גרינע, אַ בלויע, אַ געלע שיין. און ער טוקט זיך און שפּילט זיך אינעם וואַסער.

געווען אַמאָל א צייט, אמאָל, אמאָל, מיט טויזנט יאָר צוריק. האָט אָט דער דאָזיקער וולאַדימיר מיט דעם נאָמען דער הייליקער געבראַכט מיטן צלם דעם אלף־בית, שריפטלעכקייט די רוסישע פעלקער. אָבער שוין הונדערטער יאָרן, אז אָט דער צלם זיינער איז די שוין פון פינצטערניש, דער שווערער יאָך פון צאַרישער זדיקע, די ביטערע לאַסט פון פּריצישער, קאַפּיטאַליסטישער עקספּלאָאַטאַציע.

אויף די אקסלען פון די אַרבעטנדיקע און אַלע פעלקער פון דער רוס־לענדישער אימפּעריע הענגט און דריקט אָט דער צלם. מיליאָנען אויס־געהונגערטע, צעבלוטיקטע, צעשעדיקטע פון צארישן ווילקיר און פונעם קאַפּיטאַליזם שלעפּן אים אויף זיך, און הונדערטער יאָרן, אז זיי ראַנגלען

זיך מיט דער גרעסטער העלדישקייט, כדי אראָפּוואַרפן אים און באַפרייען זיך פון זיין לאַסט.

די פּאַסאַזשירן פון דאַמפער האָבן זיך גענומען שטויסן צום ארויסגאַנג, און עס האָט זיך נאָך מער געלאָזט פילן דער טעמפּעראַטור ריח פון מענטשלעכן שווייס, פון איבערגעפּוילטן געוואַנט און פון מעקענע. יעדערער שטופּט זיך וואָס גיכער ארויסצוגיין.

דער יונגער סאָלאָמאָן ראַבינאָוויטש, וואָס איז געזעסן אין אַ ווינקל פאַרטיפט אין געדאַנקען, האָט זיך באַלד אריינגעשטופּט אינמיטן דעם עולם, וואָס האָט זיך געאיילט צום ארויסגאַנג. ער וועט נישט ארויסגיין אליין, ער ווייסט דאָך, עס טאָר נישט טרעטן קיין פוס פון דער יידישער אָרעמשאַפט אויף דער ערד פון קיעוו דער שטאָט. ער ווייסט דאָך, עס קאָן אים באַלד א נעם טאָן די פּאָליציי.

סאָלאָמאָן ראַבינאָוויטש האָט אפילו נישט געשווינט זיין העלן זומערמאַנטל, וואָס ער האָט אויסגעבאָרגט ביי איינעם פון זיינע פריינד אין פּערעיאַסלאַוו. ער ווייסט, זיין פריינד וועט אים דאָס פאַרגעבן: ער האָט זיך דאָך געמוזט ראַטעווען ביים איבערגיין די גרענעץ פון עם יידישן תחום. און וואָס טוט נישט די יוגנט פון דער יידישער אָרעמקייט, כדי צו גנבענען אָט די דאָזיקע גרענעץ, כדי פון דעם ענגן, רעכטלאָזיקן, פאַרפינצטערטן תחום אריינשפּאַנען אין דער גרויסער וועלט?

בלייז־שנעל האָט זיך דער יונגער סאָלאָמאָן ראַבינאָוויטש געטראָגן אויף דער ברעג־גאַס, וואָס פירט צו פּאָדאָל. ער וועט זיך נאָר אריינכאַפּן אין פּאָדאָל, וועט ער שוין דאָרטן קריגן זיין זיכערע סטאַנציע.

אַ פּאָר חדשים איז סאָלאָמאָן ראַבינאָוויטש געזעסן אין פּערעיאַסלאַוו און האָט זיך געראַנגלט מיט עלנט און בענקשאַפט. ער האָט אפילו אין דער היים פאַרגעזעצט זיין שרייבן, וואָס ער האָט אָנגעהויבן אין סאָפּיעווקע, אָבער דאָ האָט אים געפעלט יענער פריינד זיינער, וואָס האָט אזוי נאָענט זיך גענומען צום הארצן די ערשטע פרוון פון זיין שאַפן.

ער שפּאַנט איצטער מיט גיכע האַסטיקע טריט איבער פּאָדאָל, טראָגט זיך דורך דעם מאַרק, וואָס האָט זיך ערשט מיט אייניקע שעה צוריק באַפרייט פון דעם באַטאָגיקן האַנדל־וואַנדל, הו־הא. ער שפּאַנט אין אַ זייטיק געסל אויף פּאָדאָל. דאָרטן אין עק געפינט זיך אן איינשטאָקיק מויערל. ער וועט דאָרטן נעכטיקן און זיך אויסבאַהאַלטן פון דער פּאָליציי. עס וועט אים אפשר געלונגען אויף לאַנג צו פאַרבלייבן אין קיעוו און

מאכן די ערשטע טריט פון זיין צוקונפטיקער גליקלעכער ליטעראַרישער קאַריערע.

דאָס איינשטאָקיקע מויערל — דאָס איז געווען א יידישע אכסניה מיטן נאָמען „רעב אלטער קאניעווערס סטאנציע“. אָט וועט אונדז שלום־עליכם אליין דערציילן וועגן דער סטאנציע: „דאָ אויף פּאָדאָל מעגן יידן וווינען. יידן מעגן דאָרטן וווינען, אָבער חלילה אַלע יידן מעגן דאָרטן זיין? דאָס נישט. דאָרט מעגן זיין נאָר יענע יידן, וועלכע האָבן דערצו ווינרעכט־„פּראַוואָזשיטעלסטוואָ“... די אַלע איבעריקע יידן כאַפּן זיך אַהער אַריבער, ווי קאָנטראַבאַנדע, אויף אַ קורצער צייט, און לעבן אין גרויסע פּחדים, נאָר מיטן חסד פונעם דוואָרניק און פונעם אָרון דעם נאַדזיראַטעל, אָדער פונעם אָרון דעם פּריסטאַוו. און דאָס אויך נאָר ביז א צייט, ביז עס מאכט זיך אן „אָבלאַווע“ — מ׳נ פאלט איבער אויף די יידישע אכסניות אינמיטן האלבער נאכט מיט זשאנדארמען און מיט סאָלדאטן. אויף זייער לשון ווערט דאָס אָנגערופן: „מע מאכט א „רעוויזיע“... און אַז מע געפינט אזעלכע מינים קאָנטראבאנדע־סחורה, דאָס הייסט יידן אָן „פּראַוואָזשיטעלסטווא“, פארנעמט מען זיי... אין פּאָליציי און מע באַגלייט זיי ארויס מיט גרויס פּאראד, דאָס הייסט מע שיקט זיי אָפּ מיטן עטאַפּ, גלייך מיט אלע גנבים, אהיים אין זייערע שטעט, ווו זיי זענען צוגעשריבן.

דאָס האלט אָבער קיינעם נישט אָפּ פון פאָרן אין קיעוו... מע האָט טאקע מורא פאר „אָבלאַוועס“, נאָר מ׳נ פאָרט. וועגן דעם זאָרגט שוין דער באלעבאָס פון דער סטאנציע, אז די „רעוויזיע“ זאָל אָפּלויפן גלאַט, בשלום און מע זאָל, חס־וחלילה, קיין טריפה סחורה ביי זיי נישט כאַפּן.

וויאזוי? גאַנץ פּשוט: דער בעל־אכסניה שמירט אונטער דאָרט ווו מען דאַרף. ער ווייסט שוין פריער, ווען עס דאַרף זיין די „רעוויזיע“, און מע גיט זיך שוין אַן עצה: מע פאַרשטופּט די פּסולע סחורה — וועמען אויף א בוידעם, וועמען אין א קעלער, וועמען אין א קליידער־שראַנק, וועמען אין א קאסטן און וועמען אין אַזאַ מין אָרט, וואָס וועט גאָר קיינעם נישט איינפאלן, אז דאָרטן קען זיין פארבאָרגן א לעבעדיקער מענטש... און דאָס שענסטע דערביי איז, וואָס די זעלבע לייט, וואָס ליגן אין אַזאַ מין פאַרבאָרגעניש, אז זיי קריכן ארויס אויף גאָטס וועלט, מאכן זיי הוזק פון דער גאַנצער מעשה, גלייך ווי קינדער האָבן זיך געשפּילט אין באַהאַלטעניש, און אויפן ערגסטן פאל, טרייסט מען זיך מיט א זיפץ: „עט! מיר האָבן איבערגעלעבט ערגערע צייטן און גרעסערע המנס!“...

סאָלאָמאָן ראַבינאָוויטש „האָט אויף זיין ערשטן אַרויספאָר אין דער

גרויסער שטאָט קיעוו געהאַט די ערע און דאָס פאַרגעניגן צו ליגן מיט נאָך א פּאָר יידן ביי רב אלטער קאַניעווער אויף דער סטאַנציע אויף א בוידעם און כאַפּן א ציטער... און אַזוי ווי די רעוויזיע איז געווען א פּלוצלעכע, אַן אומגעריכטע, האָבן די זכרים נישט באַוויזן צו כאַפּן אויף זיך איך בעט איבער אייער כבוד, די תחתונים, און די ווייבער — זייערע אונטערשטע קליידלעך. א גליק, וואָס די „רעוויזיע" האָט זיך דאָס מאָל גיך געענדיקט, אַנישט וואָלטן זיי אויפן בוידעם אויסגעגאַנגען פון קעלט. דערפאַר אָבער — וואָס פאַר א גדולה איז געוואָרן, אַז דער בעל־אכסניה, רב אלטער קאַניעווער, א שיינער ייד מיט א ווייסער באָרד, האָט זיי אראָפּגערופן פונעם בוידעם מיט אַ מאָדנער שפּראַך צום גראַם:

— יהודים בלאַ! קריכט ארויס פון שטרוי! געפּאַטערט די שדים, אראָפּ פונעם בוידעם!...

געענדיקט האָט זיך דער איבערשרעק מיט א גרויסער שמחה. מע האָט דערלאַנגט דעם סאַמאָוואַר און מע האָט געטרונקען טיי מיט פריקענע בייגעלעך און מע האָט דערציילט ניסים ונפלאות, יציאת מצרים, די שמחה איז אָבער באַלד פאַרשטערט געוואָרן דורך דעם, וואָס דער בעל־אכסניה, רב אלטער קאַניעווער, האָט ארויפגעלייגט אויף אלע זיינע אורחים א מין קאָנטריבוציע, צו אָנדערהאַלבן קאַרבוינעס אויף א קאָפּ, כדי צו דעקן די הוצאות, וואָס די רעוויזיע האָט געקאָסט".

די ערשטע אַנטוישונג

סאָלאָמאָן ראַבינאָוויטש איז, ווי מיר האָבן שוין געזען, געווען באַווירקט און דורכגעדרונגען מיט די פּאָרגעשריטנסטע אידעען פון דער רוסישער און יידישער געזעלשאַפט. געווען באַהאַוונט אין דער רוסישער, העברעישער און אין דער יידישער ליטעראַטור. ער איז געווען אויך באַקאַנט מיט פיל איבערזעצונגען פון דער מערב־אייראָפּעישער ליטעראַטור.

ער ווייסט, אַז די יידישע שרייבער פון דער דעמאָקראַטישער השכלה, ווי מענדעלע, ליניעצקי, שאַצקעס, האָבן פיל אויפגעטאָן פאַר די אָרעמע שיכטן פונעם פאָלק. ער שעצט זייער סאַטירע, וואָס האָט געשטורעמט און אויפגעריסן די פעסטונגען פונעם יידישן מיטלאַלטער. אָבער ער ווילט זיך אים, אַז די יידישע ליטעראַטור, די ליטעראַטור פון די נידעריקע שיכטן פון יידישן פאָלק, זאָל ארויס אויפן ברייטן שליאַך פון דער גאָרער וועלט. און ער אליין וויל זיין צווישן די, וואָס בויען די ליטעראַטור.

גם האָט אים געצויגן אין דער גרויסער שטאָט אריין, ווי עס ציט אַ קינד צו דער שיין פון דער לבנה. אין אַ גרויסער שטאָט זענען פאַראַן גרויסע מענטשן. דאָס זענען די ליכטיקע שטערן, וואָס שייַנען אַראָפּ צו אונדז אויף דער ערד מיט זייער העלער ליכטיקייט פונעם גרויסן אומענדלעכן הימל־רוים. דאָס זענען די גרויסע משכילים, באַרימטע שרייבער און פון גאָט געבענטשטע פּאָעטן, וואָס זייערע נעמען האָבן אַזוי שיין געקלונגען אין די אויערן פון די... יונגיטשקע משכילימלעך, נאַיווע, אומשולדיקע בחורימלעך".

קיעוו — דאָס איז דאָך אַ שטאָט פון אַ סך שרייבער. מע רופט דאָך זיי די „חכמי קיעוו". מער פון אַלעמען האָט אים צוגעצויגן דער נאָמען יהל"ל. ער קען דאָך זיינע פּאָעמעס פון „השחר" אויף אויסנווייניק. נישט איינמאָל האָט ער אַ באַגייסטערטער דעקלאַמירט יהל"ס פּאָעמעס אין דער העברעישער שפּראַך. אָט די פּאָעמעס, ווו עס זענען באַשריבן געוואָרן די ליידן פון דער אָרעמשאַפט און פונעם האָרעפּאַשנעם פאָלק.

יהל"ל וועט אים מאַקע העלפן. ער, סאַלאָמאָן ראַבינאָוויטש, וועט דערציילן דעם דיכטער וועגן אַלץ, וואָס עס וויקלט זיך ביי אים אויפן האַרצן. וואָס איז דען זיין לעבן? נישט קיין מאַטעריאַל פאַר אַ פּאָעמע? ציילידט ער דען נישט, ווי די העלדן אין יהל"לס שאַפונגען? אפילו אַן אומגליקלעכע ליבע פעלט אים אויך נישט. יאָ, יהל"ל וועט אים געוויס העלפן: ער וועט באַקומען די מעגלעכקייט צו אַרבעטן, און אין דער פרייער צייט וועט ער לייענען אין דער גרויסער אוניווערסיטעטישער ביבליאָטעק, וועט ער שרייבן און וועט פרואוון שיקן זיינע ווערק אין רעדאַקציעס.

אָבער דאָ האָט אים זיין האָפענונג אָפּגענאַרט. אין דער גרויסער שטאָט קיעוו איז סאַלאָמאָן ראַבינאָוויטש נאָך עלנטער געווען, ווי פריער, נאָך עלנטער, ווי אין דעם קלענסטן דאָרף. די איינוווינער פון דער גרויסער שטאָט האָט ווייניק־וואָס געקימערט, וואָס אויף די גאַסן בלאָנקעט זיך ארום דער פאַרלוירענער, באַטריבטער, באַליידיקטער סאַלאָמאָן ראַבינאָוויטש. זיי האָבן אפילו נישט באַמערקט דעם טרויער, וואָס האָט זיך דאָ אין דער שטאָט נאָך מער פאַרצויגן איבער זיינע שטענדיק פריילעכע, בלויע אויגן.

איינציקע טעג נאָך דער שרעק פון דער אָבלאַווע האָט סאַלאָמאָן ראַבינאָוויטש געשפּאַנט איבער די קיעווער גאַסן באַגלייט פון פּחד פאַר דער קיעווער פּאָליציי, עס זאָל אים, אַשטייגער, נישט אָפּשטעלן קיין רויטער קאָלנער פון אַ צאַרישן דערזשימאָרדע און אַ פרעג טאָן:

— הו, חברמאַן, ווי קומסטו אַהער? ווייז אָקאָרשט אַ קוק מאָן דיין פּאַספּאָרט!

עס האָט זיך אים פאַרגעשטעלט די סצענע, וויאַזוי דער דערזשימאָר־דע וועט מיט טעמפּער זיגערישקייט הורכלייענען די אויפשריפט אויף זיין פּאַספּאָרט:

Сие вид на жительство действителен в тех местах Российской Империй, где евреям жительство дозволено.

אָבער די דאָזיקע בילדער האָבן אים נישט אָפּגעשראָקן. צו גרויס איז געווען זיין בענקשאַפט און די שטרעבונג ארויסצוגיין אויף דער ברייטער וועלט.

ער האָט זיך דערוווסט, אַז דער דיכטער יהל״ל איז ערגעץ אַ קאַסיר ביי בראָדסקין אין אַ מיל אויף פּאָדאָל, און עס איז אים געלונגען אויפצו־זוכן די מיל און דעם דיכטער יהל״ל דאָרטן.

„מיט אַ קלאַפנדיק האַרץ און מיט אַ פּאַרצאַפּלטער נשמה איז ער אַריבערגעטראָטן די שוועל און אריין מיט גרויס דרך־ארץ אין... חדרל אַריין. דאָרט האָט ער געטראָפן דעם באַרימטן דיכטער... דער דיכטער איז געווען, ווייזט אויס, אין זייער אַ הויכער פּאָעטישער שטימונג, וואָרעם ער האָט ארומגעשפּאַנט הין און צוריק איבערן חדרל מיט צונויפגעלייגטע הענט אויפן האַרצן און אויף זיין יונגן פּאַרערער כמעט גאָר נישט געקוקט און האָט קוים־קוים געענטפערט אויפן גוט־מאָרגן, מער נישט ווי מיט אַ בייזן קוק פון זיינע קאַסאָקע אויגן. פון בעטן זיצן, אָדער פון נאָכפרעגן זיך, ווער, וואָס, וועמען — איז גאָר קיין רייד נישט געווען. דער נאַיווער פּאַרערער איז געווען זיכער, אַז אַלע פּאָעטן זענען אַזוי, אַז אַלעקסאַנדער פּושקין ענטפערט אויך נישט אויף אַ גוט־מאָרגן“....

אָט אַזוי האָט שלום־עליכם מיט זיין פאָלקסטימלעכן שמייכל דער־ציילט וועגן זיין ערשטן וויזיט ביי אַ שרייבער, וועגן זיינע ערשטע זוכע־נישן אין דער גרויסער וועלט.

פון סאָלאָמאָן ראַבינאָוויטשעס פאַנטאַזיע צו קריגן מיטגעפיל ביים דיכטער יהל״ל, צו באַקומען פון אים הילף איז גאָרנישט ארויסגעקומען. ער איז אַוועק פון אים נאָך עלנטער און פאַרצווייפלטער, ווי פריער.

די באַגעגעניש מיט יהל״לן איז פאָרגעקומען אויפן שוועל פון די 80־ער יאָרן פון פאָריקן יאָרהונדערט. דאָס איז געווען די צייט, ווען אין די גרעסערע צענטערס פונעם יידישן תחום האָבן זיך די יידישע מאַסן דער־וווסט פון אַ נייעם מין זדיקע מצד דער צאַרישער רעגירונג און אירע

ש ל ו ם־ע ל י כ ם בעת ער איז געווען ראַבינער אין לובען
(אָנהייב יאָר 1883).

תלינים. אין אָדעס, אין קיעוו, אין כערסאָן און נאָך אין פיל אנדערע שטעט איז דעמלט געקומען די ערשטע כוואליע פון יידישע פּאָגראָמען. די יידישע מאסן האָבן, בפועל ממש, דערפילט אויף זייער לייב די צארישע נאַהייקע. פינצטערע אָפּהענטיקייט און רעאַקציע האָט דעמלט געהערשט צווישן דער יידישער קליינבירגערלעכער אינטעליגענץ. דער גרעסטער טייל פון די געוועזענע יידישע „פּאָלקיסטן", צו וועלכע עס האָט אויך געהערט יהל"ל, איז אריבערגעגאנגען אין דעם רעאקציאָנער=נאציאָנאליסטישן לאגער.

יהל"ל האָט זיך דעמלט ארומגעטראָגן מיט ספקות, האָט זיך דערווייטערט פון זיינע פריערדיקע „פּאָלקיסטישע" אָנשוויונגען.

אַן עלנטער, שטענדיק אונטערן דרוק פון פּאָליציייאישער נאָכשפּירונג בלאָנקעט ווידער סאלאָמאָן ראבינאָוויטש איבער די קיעווער גאסן. ער זוכט, ער גייט נאָך פּראָטעקציע, ביז עס באגעגנט אים א ווינקל=אדוואָקאט, וואָס נעמט אים כלומרשט פאַר אַ סעקרעטאר צו זיך אין בעלאָצערקאָוו און נארט ביי אים אויס דאָס ביסל געלט, וואָס ער האָט פארמאָגט.

ראַבינער אין לובען

ביז גאָר שווער איז דעמלט געווען שלום=עליכם'ס לאַגע. דער צוקונפטיקער גרויסער קינסטלער, וועלכער האָט זיך דערצויגן אויף די בעסטע טראַדיציעס פון דער רוסישער ליטעראטור און וועלכער האָט אין זיך איינגעזאפּט די בעסטע טראדיציעס פון דער יידישער ליטעראטור, האָט גאָר קיין אויסוועג פאר זיך נישט געזען. עס איז אוועק א ביסל צייט, און שלום=עליכם האָט געמוזט אָנטאָן אַ מאַסקע פון אַ צארישן טשינאָווניק און פון אַ גאָטס=פארמיטלער. ער ווערט א ,קאַזיאָנער ראבינער אין דער שטאָט לובען, פּאָלטאווער גובערניע.

דאָס איז געווען ענדע 1880 יאָר.

„אין לובען, — דערציילט שלום=עליכם'ס אַ פערסאָנאַזש („איבערגעכאַפּטע בריוו"), — שיפט מען זיך מיט פּאראָמען איבער דער בלאָטע; קיין חזירים קריכן פון דאָרט נישט ארויס". דאָס איז דעמלט געווען א שטעטל, וווּ עס האָבן זיך נאָך איינגעהאלטן אלע זיטן פונעם קהל, א שטעטל אַ פאַרגרעבטס מיט „שווערע, געפּאַקטע, האַרטע יידן מיט לאַנגע קאַפּטאַנעס, פּאַרסאַליעטע יאַרמלקעס, גראָבע פולע קעשענעס, ליידיקע קעפּ, פארגאָסענע הערצער, אָפענע מיילער, שווערע צונגען, פעטע בייכלער, גע=

דיכטע פּיאות, אָנגעשוואָלענע זעק"; אַ שטעטל אין די ווייטסטע ווינקעלעך פון תחום, אין וועלכע עס האָבן נאָך נישט אריינגעדרונגען די „שטראַלן פון דער ציוויליזאַציע". דערפאַר אָבער זענען דאָרטן געווען פיל רייכע, פאַנאַטישע יידן, וואָס האָבן תכלית=שנאה פיינט געהאט יעדן רמז פון אויפקלערונג און יעדן פרוו פון רעפאָרם פון יידישן לעבן. גאַנץ אָפט פלעגט מען לאָזן אין גאנג פעטש. דער גורל פון דער דעמאָקראַטיע איז געלעגן אין די הענט פון א פּאָר שטעטלדיקע תקיפים, גראָבע יונגען.

באזונדערס שלעכט איז אין לובצן געווען אוועקגעשטעלט די דערציונג פון די אָרעמע קינדער. קיינער האָט זיך פאַר זיי נישט געזאָרגט. אין די לערן=אנשטאַלטן פאַר אָרעמע קינדער, וואָס האָבן געהייסן תלמוד=תורות, האָבן געאָרודעוועט לערער (מלמדים), עם=הארצים, וואָס זענען אָפּגעקומען בלויז מיט שלאָגן די קינדער. „די חדרים — שרייבט גמליאל בן פּדהצור (שלום=עליכם'ס אַ פּסעוודאָנים) — געפערלעך... מיסט, בלאָטע... נישטאָ קיין לופט... געפערלעך בשעת כאָליערע... מלמדים פרומע, נאָר גראָבע יונגען... מע קאָן קיין עברי נישט. מע לערנט גמרא...".

ווי אנדערע שטעט און שטעטלעך פונעם יידישן תחום, האָט אויך לובצן געהאט איר דעה=זאָגער, פאַר וועלכן די יידישע באפעלקערונג האָט געציטערט אימת=המות. דאָס איז געווען אייגער א. נ. קאַהאַן, וועמען שלום=עליכם האָט שפּעטער סאַרקאַסטיש אָנגערופן דער כוהן=גדול.

אין זיינע „איבערגעכאַפּטע בריוו" האָט שלום=עליכם נישט אָן צאָרן געפרעגט ביי זיינע לובענער: „וואָס מאַכט עפּעס דער אלטער הינער=פרעסער, דער כוהן=גדול מיט דער גאַנצער משפּחה, די גילדענע פּאָן? ער שפּילט נאָך היינט אויך דאָ ביי אייך א ראָלע פון אַ שטיקל צדיק און רייסט די הויט ביי די אומגליקלעכע אָרעמעלייט?" אַ גרויסער טייל פון די לובענער גאַטס סטראַפּטשעם האָבן זיך פּשוט פארנומען מיט וואוכעריי, גענומען פּראָצענט אויף פּראָצענט. דאָס גאַנצע שטעטל איז ביי זיי געווען פאַרשקלאַפט און האָט געמוזט אונטערוואַרפן זיך זייער ווילן, ווען נישט, וואַרפט זיי אַזאַ מין כוהן=גדול ארויס פון די הייזער, פארקויפט זייערע בעבעכעס, זייער נישטיקן האָב און גוטס.

דאָ אין לובצן האָט זיך שלום=עליכם אנגעשטויסן אויף אַ שטאַרקן ווידערשטאַנד מצד אָט דעם „כוהן=גדול", וועלכער פלעגט ארויסטרעטן קעגן זיינע אלע אונטערנעמונגען אויפן געביט פון גרינגער מאַכן דעם עקאָנאָמישן לעבן פון דער יידישער אָרעמקייט, פון פאַרבעסערן איר לעבנס=שטייגער און פון פרוון פאַרוועלטלעכן די דערציונג פון אירע קינדער.

און כאָטש די יידישע דעמאָקראטיע פונעם שטעטל האָט באלד דערפילט די פריינדלעכע באציונג צו זיי מצד דעם ראבינער ש. ראבינאָוויטש, האָבן זיי אָבער פאָרט נישט געקענט גיין מיט אים. דאָ האָט דער עיקר געשפילט א ראָלע דאָס, וואָס די אָרעמשאפט איז געווען עקאָנאָמיש אָפּהענגיק פון די וווכערניקעס, און שלום=עליכם האָט דאָ דערזען באשיינפערלעך, וויאזוי די יידישע מאסן זענען פארקנעכט ביים רובל.

עס פארשטייט זיך, אז אין לובען האָט שלום=עליכם געהאט די סאמע ברייטסטע מעגלעכקייטן נאָך מער זיך — צוצוקוקן צו דעם עקאָנאָמישן און גייסטיקן צושטאנד פון די יידישע פאָלקס=מאסן, צו די קלאסן=ווידערשפּרוכן אין דער יידישער סביבה, דאָ איז נאָך מער רייפער געוואָרן זיין ליבע און איבערגעבנקייט צו די יידישע פאָלקס=מאסן, דאָ האָט נאָך מער און מער זיין הארץ געווייטיקט פאר זיי, פאר זייער אומווויסן, און אומבאוווסטזיין, פאר זייער קלעגלעכן מאטעריעלן צושטאנד. אין לובען איז נאָך מער שארפער געוואָרן זיין שנאה צום יידישן וווכערניק, צו די טרעגער פון פאנאטיזם.

שלום=עליכם האָט שוין פריער געהאט א מעגלעכקייט צו באַגעגענען דעם יידישן מאָדערנעם בורזשוא, וועלכער האָט זיך כלומרשט פאָרגעשטעלט פאר דעם פאָרגעשריטענעם פאָרשטייער פונעם יידנטום. ער האָט געזען זיין פארגרעבטקייט, נישט געקוקט אויף זיין מאָדערנעם אויסזען, וואָס איז שוין גאָר נישט געווען ענלעך צו דעם אויסזען פון אַ יידישן וווכערניק, און איז שוין געגאנגען אייראָפּעיש געקליידט. אין לובען האָט זיך שלום=עליכם נעענטער באגעגנט מיט דעם דאָזיקן עולם. „עס געפינט זיך שוין (אין לובען. או. פּ.) אַ יונגערמאן הער וועניאמין, וואָס שרייבט אויס א רוסישע צייטונג „רוס“... ער לייענט די צייטונג אין בית=המדרש פאר אַלע יידן... ער איז טאקע באמת זייער א געבילדעטער יונגערמאן; ער האָט זייער א שיינעם סידור (ראָק), אויף זיין לעבן האָט ער איבערגעלייענט עטלעכע נומערן פון דער צייטונג „לוטש“... ער קלייבט זיך איינגיכן אריינשרייבן א קאָרעספּאָנדענץ אין „רוס“, נאָר ער האָט נאָך נישט צענויפגעקליבן קיין מאטעריאל פון פרעמדע קאָרעספּאָנדענציעס...“

אָט אזוי האָט אויסגעזען א לובענער יידישער מאָדערנער בורזשוא, ווען שלום=עליכם איז דאָרטן געווען ראבינער. אָט דער פארטרעט איז מער ווי נאָענט צו דער ווירקלעכקייט.

שלום=עליכם האָט זיך אָבער אין אלגעמיין געפילט אויף זיין ראבינער=שטעלע עלנט און פרעמד, אפילו אויך פון זיינע נאָענטע חברים...

„אַ רעכטער מענטש, — האָט איינער פון זיי געזאָגט, — פאַר אים איצט די האַנט נישט געבן... דערפאַר וואָס ער איז אַ ראַבינער, און אַ ראַבינער איז אַ צבועק, אַ היפּאָקריט, אַ טעלערלעקער ביי די נגידים און אַ משינאָזניק ביי דער רעגירונג".

די גבירים און די קהל-פאַרזאָרגער פון לובען האָבן באַלד גענומען העצן קעגן זייער ראַבינער סאָלאָמאָן ראַבינאָוויטש. זיי האָבן נישט געקענט פאַרטראָגן דעם „נשבולבעטן" (געבילדעטן) ראַבינער אין די „פּאַנסניע" און מיט די לאַנגע האָר אויפן קאָפּ.

נישט איין מאָל איז ער ארויסגעטראָטן קעגן דעם שווינדל פון די חסידישע רביים, וואָס פלעגן באַזוכן דאָס שטעטל לובען און אויסנאַרן ביי די אָרעמע יידישע פאָלקס-מאַסן זייער לעצטן פאַרהאָרעוועטן גראָשן. די לובענער גבירים האָבן נישט געקענט דולדן דעם ראַבינער, דעם אפיקורס, וואָס גייט אָן א היטל און עסט אָן א היטל, וואָס קלייבט אויף די יונגט ביי זיך אין שטוב, גיט זיי רוסישע און העברעישע טריף-פּסולען, ריידט מיט זיי וועגן „מעשה-בראשית" און לייקנט אין די גרונט-פּרינציפּן פון יידישקייט, ווי עס שטעלן זי פאַר די חסידים און די גאַסט-סטראַפּטשעס.

דער ראַבינער סאָלאָמאָן ראַבינאָוויטש דערלאָזט נישט צו העכערן דעם שטייער אויף פלייש און פאַדערט, אַז פון דעם אויפגעזאַמלטן געלט פון דער „טאַקסע", זאָלן איינגעאָרדנט ווערן א שפּיטאָל פאַר אָרעמע קראַנקע, א באָד, א שול, וו די אָרעמע קינדער זאָלן האָבן א מעגלעכקייט צו לערנען אויך וועלטלעכע קענטעניש, די רוסישע שפּראַך און א מלאכה.

די גאַסט-סטראַפּטשעס און די קהל-פאַרזאָרגער באַמיען זיך אויפרייצן קעגן אים די באַלמעלאָכעס און די אָרעמע שיכטן פון דער יידישער באַפעלקערונג אין לובען. אָבער דער אויטאָריטעט פון דעם געבילדעטן ראַבינער איז אַלץ מער געוואַקסן צווישן דער אָרעמשאַפט.

ביי דריי יאָר איז שלום-עליכם געווען א ראַבינער. ער איז אַליין אוועק פון זיין אַמט. ווייל ער האָט נישט געוואָלט מער פאַרנעמען אָט די שטעלע. די לובענער גבירים און גאַסט-סטראַפּטשעס זענען געווען ביז גאָר צופרידן, וואָס שלום-עליכם איז פון זיי אוועק.

אין „די ווייבאָרעס" (דאָס צווייטע בעלעטריסטישע ווערק שלום-עליכם'ס, וואָס טראָגט ווידער אַן אויסגעשפּראָכענעם אויטאָביאָגראַפישן כאַראַקטער) זעען מיר באַשיינפּערלעך שלום-עליכם'ס באַציונג צו די פאָלקס-מאַסן און די באַציונג פון די פאָלקס-מאַסן צו אים.

אָט איז א געשפּרעך פֿונעם קהל-פֿאַרזאָרגער און בעל-מלאָכע צדוק מיט די באַלמעלאָכעס פֿון שטעטל:

—„ברידער! איך זע, אַז איר ווילט נאָך דעם אַלטן ראַבינער, דעם אַפּיקורס, וואָס שרייבט אויף גאַזעטן און גייט אָן א היטל... איך זע, אַז דער שייגעץ האָט אייך ווייטער איבערגערעדט. זאָג איך אייך, אַז איר וועט אים אויסקלייבן, וועט איר חרטה האָבן: איר דאַרפֿט וויסן, ווער איר זייט, איר זייט קליינע מענטשעלעך, און דאַרפֿט וויסן, ווער עלטער איז, און וואָס האָט איר אַזעלכעס דערזען אין דעם אַפּיקורס, וואָס איר שטייט פֿאַר אים.

— האָט מיר קיין פֿאַריבל, ר' צדוק, וואָס איך וועל אייך זאָגן, — האָט זיך אַרויסגערוקט פֿון דער מאַסע א גרייזגרויער באַלמעלאָכע, — דער אַלטער ראַבינער האָט ביי אונדז פֿאַרדינט, מיר זאָלן אים שטיין אין זיינע נויטן. ער מעג זיך זיין וואָס ער וויל, וועלן מיר פֿאַר זיינע זינד נישט אָפּקומען. קיין שלעכטס האָט ער דערווייל נישט געטאָן קיינעם, און ווען נישט ער, וואָלטן אונזערע קינדער עד-היום געגאַנגען בטל, און די אָרעמע קראַנקע וואָלטן זיך אַלץ געוואַלגערט אין גאַס ווי אַמאָל... ניין!“

לכתּחילה האָט זיך ראַבינאָוויטש געדוכט, אַז אויף דער ראַבינער-שטעלע וועט ער קענען מיטווירקן צו פֿאַרבעסערן די לאַגע פֿון די יידישע פֿאָלקס-מאַסן, אָבער אין א קורצער צייט אַרום האָט ער זיך איבערצייגט, ווי נישטיק און אפילו ווי שעדלעך עס איז זיין ראָל. ער האָט דערזען, אַז זיינע פּרעדיקונגען און רעדעס וועגן די ליידן פֿון די פֿאָלקס-מאַסן ווערן אויפגענומען פֿון די שטאָטישע קהל-פֿאַרזאָרגער אָן קיין שום אינטערעס, אַז אין בעסטן פֿאַל רעאַגירן די גבירים אויף זיינע פּרעדיקונגען בלויז מיט אַ געמאַכטן זיפֿץ. וואָס פֿאַר א פּרוו ער זאָל נישט אונטערנעמען צו העלפֿן די אָרעמע יידישע מאַסן, מוז עס אומפֿאַרמיידלעך דורכפֿאַלן.

אין דעם ערשטן יאָר פֿון זיין ליטעראַרישער טעטיקייט, 1883—1884, האָט שלום-עליכם אויסער אַנדערע ווערק אָנגעשריבן „די וויבאָרעס“ און די פּאָעמע „די יידישע משיגאָוניקעס“, וו ער ווייזט, וויאַזוי די קהל-פֿאַרזאָרגער מיט דער הילף פֿון די ראַבינערס שינדן די הויט פֿון דער יידישער אָרעמשאַפֿט.

ביי דעם הויפּט-פּערסאָנאַזש פֿון דער פּאָעמע „יידישע משיגאָוניקעס“, ביים וואַסער-פֿירער מיכל פֿון דער „יידישער גאַס“, שטאַרבט דער

פֿאָטער. די חברה־קדישא בעט אַ געוויסע סומע ביי מיכלען. אויב ער וועט זי נישט אַריינטראָגן, וועלן זיי דעם פֿאָטער זיינעם נישט מקבר זיין.

פון האָבער אַ זאַק האָט מיכאָעל געכאַפּט
און האָט אַהין געפּאַקט, וואָס ער האָט דערטאַפּט:
אַ קאָלדרע, צוויי ציכלעך, כלה־מתנות
א סידור, דריי ביכלעך — דעם חתונס שלח־מנות.

— — — — — — — — — — — — — — — —

דאָס ביסעלע גרעט צוזאַמען מיטן קיטל,
(ניט לאַנג געקאָסט בלוט!) דאָס שבתדיקע היטל,
אַ קאַפּאָטע אַ צעריסן, אַ יופּע מיט לאַטעס,
אַ פּאָר הענטשקעס צעביסענע... און נאָך אַזעלכע שמאַטעס.
דאָס אַלס מיטן טלית אַ פּעקל געמאַכט
און דעם גאַנצן דלות „צום גבאי געבראַכט.

פֿאַר דעם גבאי פֿון דער חברה־קדישא איז דאָס אָבער ווייניק. ער דאַרף מזומן געלט, עס געפֿעלן אים נישט די משכנות. ער נעמט עס כלומרשט נישט פֿאַר זיך, ער זאָרגט פֿאַר אָרעמעלייט און פֿאַר זייערע קינדער, וואָס גייען באָרוועס. דער וואַסער־פֿירער ווייזט ביטער און פֿועלט קוים ביים גבאי, ער זאָל הייסן גראָבן דעם קבר, אָבער כדי מקבר צו זיין זיין פֿאָטער, מוז נאָך מיכל אויפֿקלייבן די לעצטע גראָשנס, וואָס זיינען אים פֿאַרבליבן, און אַוועקטראָגן צום ראַבינער.

פונעט גבאי איז אונדזער העלד צום ראַבינער אַוועק...
צום ראַבינער דאַרף מען געלט; אויס משכנות — אַן עק!
אַן א היטל איז מיכאָעל צום ראַבינער צוגעטרעטן:
(דער אויבערשמש רפאל האָט דאָס אים אַזוי געבעטן!)
נעמט... אדוני־קיניג! איך וועל אייך נאָך דאַנקען באַזונדער.
— אַ קערבל איז ווייניק... איך בין אַ מטופל מיט קינדער!...
— מיין ליבער, האַרציקער ראַבינער! האָט מיר קיין פֿאַריבל:
איך וועל אייך ברענגען אַ פּאָר הינער... נעמט דערווייל דעם רובל!

אָט אַזוי האָט שלום־עליכם, מאַכנדיק זיינע ערשטע, נאָך נישט איינגאַנצן רייפֿע, ליטעראַרישע טריט אין יידיש, געוויזן די ראָל פֿון די

ראבינערם — די יידישע משינאָווניקעס אינעם לעבן פון די יידישע פאָלקס־מאַסן אינעם צאַרישן רוסלאַנד. די „יידישע משינאָווניקעס“ איז א סאטיריש ווערק, וואָס איז געשריבן אין גייסט און אין דער פאָרם פון דער יידישער דיכטונג פון די זעכציקער און זיבעציקער יאָרן.

אין יאָר 1883 אין אויגוסט, חודש האָט שלום־עליכם פאַרלאָזן זיין ראבינער־שטעלע און האָט זיך אָפּגעזאָגט פון דער ראָלע צו זיין א שתדלן ביי דער יידישער בורזשואַזיע און ביים צאַריזם.

אין יאָר 1888, ווען שלום־עליכם איז שוין געווען א באַוווסטער שרייבער, האָט ער אין זיין אייגאַקטער „די אסיפה“ אויסגעלאַכט די מאכטלאָזיקייט פון די ראבינערס און זיינע אייגענע פרוּוון צו ווירקן אלס ראבינער אויף די קהל־פאַרזאָרגער און גאָטס־סטראַפּטשעס, זיי זאָלן באַטש מיט עפּעס־וואָס מיטהעלפן די אָרעמע יידישע פאָלקס־מאַסן צו פאַרגרינגערן זייער ביטערן גורל.

„... קיין פרנסה איז נישטאָ. מע שלאָגט, מע יאָגט, מע רייסט, מע בייסט, מע סיפּעט, מע ציפּעט, — ס'איז שלעכט! מענטשן פאַלן אין די גאַסן, מע גייט אויס פאַר הונגער, נעבעך. אומעטום, אין אַלע ערטער, האָבן זיך געפונען, ווי ס'איז אייך באקאנט, מענטשן אָרנטלעכע, געבילדעטע מענטשן, הומאַנע מענטשן, מענטשן, וואָס זאָרגן לטובת הכלל, מענטשן, וואָס טוען זייער פיל פאַר זייערע אָרעמע, יעדער העלפט ווי ווייט מעגלעך, מיט וואָס ער קען. מע מאַכט אסיפות. מע קלייבט געלט, מע טיילט צדקות — הכלל, מע טוט, מע אַרבעט, מע שלאָפט נישט“.

אָט מיט אַזאַ שעפּעליאָווער שפּראַך האָט שלום־עליכם געקאָנט פאַרטיידיקן די אָרעמע יידישע מאַסן פון דער יידישער בורזשואַזיע דעמלט, ווען ער איז געווען ראבינער.

זיך ווידער באַגעגנט

אַ פּאָר יאָר נאָכאַנאַנד האָט אָלגא לאיעוו נישט באַקומען קיין בריוו פון איר געליבטן סאָלאָמאָן ראבינאָוויטש. אַ פּאָר יאָר נאָכאַנאַנד האָט סאָלאָמאָן ראבינאָוויטש געשריבן צו זיין געליבטער אלגא לאיעוו, און זי, אָלגא, האָט נישט געוווּסט, אז סאָלאָמאָן ראבינאָוויטש שרייבט איר בריוו און אז דער באַאַמטער פון דער נאָענטער פּאָסט־סטאַנציע גיט זיי איבער איר פאָטער אלימלך לאיעוו. זי האָט נישט געוווּסט אז איר פאָטער

לייענט די בריוו, ווערט אין כעס, שפייט אויס, צערייסט זיי און וואַרפט אַרויס די צעריסענע שטיקלעך פּאַפּיר.

עס זיינען אריבער דריי יאָר — 1880—1882.

צוויי חברים האָבן זיך געצויגן איינער צום צווייטן, געבענקט און אָפטמאָל אַפילו באמת זיך פאַרגעסן איינער דעם אַנדערן. צוויי חברים זענען געווען באַליידיקט איינער אויפן צווייטן, פאַרוואָס איז מען אַזוי ווייט געוואָרן, און יעדערער האָט ביי זיך אין האַרצן געטראָגן א פאַרדראָס: פאַרוואָס האָט דער חבר אין מיר פאַרגעסן?

דעמלט האָט דער יונגער שרייבער שלום-עליכם אָנגעשריבן אַ ליד אויף אַ מאָטיוו פונעם באַוווסטן העברעישן דיכטער יהודה-לייב גאָרדאָן, געווידמעט דעם גורל פון דער יידישער פרוי. און אָט וואָס פאַר אַ פערזן מיר געפינען האָרטן וועגן דער דעמלטיקער שטימונג פון שלום-עליכם'ן:

איך געדענק דיין געוויין, דיינע ביטערע טרערן,
(כאָטש פון מיר האָסטו דאָך זיי תמיד פארבאָרגן...)
קיינער האָט נישט געוואָלט דיינע טענות אויסהערן:
אַלע האָבן געוואָלט דיין תכלית פאַרזאָרגן!...
צי דו וועסט האָבן א מאן א גוטן צי א שלעכטן,
דאָס האָבן דיינע עלטערן נישט געוואָלט קלערן:
דיין פאָטער האָט געזוכט א מחותן א רעכטן,
און דיין מוטער האָט געוואָלט א שוויגער שוין ווערן.

עס איז געקומען דאָס יאָר 1883. אלגא לאיעוו און סאלאָמאָן ראבינאָוויטש האָבן זיך ווידער באַגעגנט, און דאָס מאָל האָט זיי שוין קיינער נישט געקאָנט צעשיידן. אין יאָר 1883, דעם 12-טן מאי איז אין קיעוו, אינעם הויז פון ראבינער צוקערמאן פאָרגעקומען זייער חתונה. דאָס יונגע פאָרפאָלק האָט זיך צערשט באַזעצט אין סאָפיעווקע, און שפּעטער אין דער שטאָט בעלאצערקאָוו.

די חתונה איז, ווייזט אויס, פאָרגעקומען אָן דער הסכמה פון די לאָיעווס.

וועגן דעם דערוויסן מיר זיך פון דעם פּלאַן פון שלום-עליכם'ס קינסטלערישער אויטאָביאָגראפיע „פונעם יאריד“, וווּ עס געפינט זיך דאָס קעפּל פון אַ קאַפּיטל „דער העלד גנבעט אַרויס די פרינצעסן“.

מאַטעריעל איז אָבער דאָס יונגע פּאָרפאָלק דאָס ערשטע יאָר נאָך זייער התונה געווען איינגאַנצן אָפּהענגיק פון אלימלך לאָיעוו. דאָס האָט שווער געדריקט אויף זייער מאָראלישן צושטאַנד. דאָס זיצן אויף קעסט האָט דערנידערקט שלום־עליכם'ן אין זיינע אויגן.

שלום־עליכם'ן איז געווען ביז גאָר שווער צו פירן א שטייגער פון א סטאַטעטשנעם רייכן איידעם אויף קעסט: דאָס איז זיין שווער נישט אָנגעשטאַנען, וואָס ער שרייבט אין די בלעטער, דאָס איז אים נישט אָנגעשטאַנען, אַז זיין איידעם זאָל זיין אויף א שטעלע ביי אַזעלכע, וואָס שטייען אין זייער פאַרמעגן נידעריקער פון די בראדסקים. דער שווער האָט זיך געשמועלט פאַר אַ ציל. „איבערצוהדערציען", אַזוי צו זאָגן, שלום־עליכם'ן אויף זיין שטייגער און דערפירן אים צו זיין גראד. דאָס רוב האָט שלום־עליכם געמוזט גיין קעגן זיינע טיפסטע איידלסטע געפילן און אונטערגעבן זיך דעם שווער, וועלכער פלעגט אים אויסציילן. אויף דער הוצאה און נישט לאָזן אים פארנעמען זיך מיט דער באַשעפטיקונג, צו וועלכער ער איז געווען מער צוגעפּאַסט, ווי אַשטייגער מיט ליטעראטור.

אלימלך לאָיעוו האָט טערעטירט די אָרעמע קרובים שלום־עליכם'ס, האָט זיי נישט געקענט סובל זיין און אַפילו נישט אַריינגעלאָזן זיי צו אים אין שטוב אַריין. און דאָס האָט אויך אַרויסגערופן קאָנפליקטן צווישן דעם שווער און דעם איידעם.

די קרובים אָבער האָבן זיך נישט געקאָנט פאָרשטעלן, אז שלום, זייער גוטער, ליבער און חברישער שלום, וועלכער איז מיטאַמאָל רייך געוואָרן, זאָל זיי נישט העלפן אין אן עת־צרה. און דער ברודער עליע האָט אויך אנדערש נישט פארשטאנען און פלעגט מאקע יעדן נויט־באַדערפטיקן קרוב שיקן צו שלומען זיין ברודער. אָבער שלום האָט גאָרנישט געקאָנט העלפן, ווייל ער איז אַליין געווען אויף לאַסקע־ברויט ביי זיין שווער.

ער האָט נישט געקאָנט פאַרטראָגן דעם צער פון זיינע אָרעמע קרובים, וועלכע ער איז געווען געצוווּנגען אָפּצוזאָגן און פארשעמען. און ער האָט א צעבראָכענער און פארצווייפלטער געמוזט ווענדן זיך צו זיין ברודער עליע מיט א בריוו:

„וויי אַ ביטערער און נויטבאַדערפטיקער מענטש, שיקסטו צו מיר, איך ווייס נישט, צו וואָס און פאַר וואָס!

רב לייזער דעם פעטער ניסלס אייניקל איז געקומען צו מיר... פון דער געבענטשטער שטאָט וואָראָנקאָוו, מיט אַ בקשה, איך זאָל אים געבן אַ שטעלע; און אויף מיין פראַגע, ווער האָט אים געשיקט אַהער, האָט ער מיר געענטפערט, אַז דו האָסט אים געזאָגט, אַז איך בין, גאָט צו דאַנקען, אַ גרויסער גביר, און דעריבער בין איך בכוח אַריינצונעמען אים אויף איינער פון די שטעלעס, אאַז. ווי אַ פאַרווונדערטער בין איך געשטאַנען, געקוקט אין פנים אַריין און געטראַכט ביי זיך אין האַרצן: „וואָס עס האָט זיך מיר געחלומט נעכטן און אייערנעכטן — זאָל פאַלן אויף די שונאימס קעפ...!“

און ווייטער דערציילט שלום־עליכם אויס פאַר זיין ברודער זיין ביטערע לאַגע אין זיין שווערן הויז.

„וואָס זאָל איך טאָן, ברודער, — שרייבט ער, — אַז ביז היינטיקן טאָג איז דיר נישט באַוווּסט מיין לאַגע ביי מיין שווער אין שטוב... און ווען איך זאָל איצט קומען צו מיין שווער בעטן אַ שטעלע פאַר איינעם פון מיין משפחה, וואָלט ער מיר זיכער אָפּגעזאָגט...“

באַזונדערס האָט שלום־עליכם'ן געקרענקט, וואָס דער שווער האָט אויף אים אַזויפיל געדריקט, אַז ער האָט נישט געקענט אויפנעמען זיינע קרובים ביי זיך אין שטוב. „אַחוץ וואָס דו האָסט גורם געווען, — שרייבט ער ווייטער, — אַז דער אויבנדערמאָנטער רב לייזער זאָל פאַרלירן אומזיסטע הוצאות, האָט ער נאָך געהאַט אַ היפּש ביסל שפיכת־דמים, ווייל ער איז געקומען צו מיר אין אַן אומגליקלעכער שעה, בעת מיין שווער און שוויגער זענען געווען ביי אונדז און אַ שווערער קאַמף איז פאָרגעקומען צווישן אונדז וועגן אונדזער שלעכטער און ביטערער לאַגע, וואָס דו ווייסט עס גאָר נישט פאַרשטיין, און דעריבער בין איך געווען געצוווּנגען צו רעדן מיט אים אין הויף, ווי מיט עפּעס אַ שלעפּער, אַזוי ווי ער וואָלט נישט געווען קיין לייבלעכער קרוב צו מיין פאָטערס משפחה“.

אָט די דאָזיקע ווערטער דערציילן אונדז דעם טראַגיזם פונעם יונגן שלום־עליכם, וואָס איז געוואָרן אַ „געפאַנגען קינד“ צווישן פרעמדע, וועלכע האָבן אים מיט גוואַלד אָפּגעריסן פון אַלץ און פון אַלעמען, וואָס זענען אים געווען ליב און טייער, פון דאָס אַלץ, וואָס האָט אים פאַרשאַפן נאַטירלעכע, אמתע פרייד און לייד.

„און כדי דו זאָלסט אויך פאַרשטיין — דערציילט שלום־עליכם — כאָטש וויפל עס איז פון אונדזער לאַגע, וועל איך דיר זאָגן קורץ און

שאַרף, אַז איך וואָלט געוועזן איינער א גליקלעכער אויף דער וועלט, ווען איך זאָל קאָנען געפינען פאַר זיך עפּעס א שטעלע ערגעץ אין א קאַנטאָר אָדער אין א געשעפטס=הויז פאַר א קליינעם לוין און נישט עסן אָט דאָס לייכטע ברויט אויפן טיש פון מיין שווער...“

די גליקלעכע צייט איז געקומען. סאָלאָמאָן ראַבינאָוויטש, דער געוועזענער ראַבינער, האָט באַקומען א שטעלע ביי א בעאלעבאָס, וואָס איז נישט אָרעמער פון זיין שווער אלימלך לאיעוו, ביי בראָדסקין. דער שווער איז געוועזן אויפן זיבעטן הימל. ער איז צופרידן פון זיין איידעמס שטעלע נישט צוליב דעם געהאַלט, וואָס ער באַקומט, „וואָרום וואָס פאַר א ווערדע האָט עס“, נאָר צוליב זיין אויסמישן זיך מיט מענטשן=סוחרים און „וואָס ער וועט זיך איבערצייגן צו וויסן, אַז געלט איז א בארג, וואָס אלע ווענדן זיך צו אים און אפילו אזא גרויסער גביר, ווי בראָדסקי, האָט אויך ליב געלט, קאָן זיך נישט אָנזעטיקן, וואָרעם השכלה אָן געלט איז נישט ווערט גאָרנישט...“

אָט אזוי איז געגאַנגען די „איבערדערציונג“ פון שלום=עליכם וואָס עס האָט אויף זיך גענומען אלימלך לאיעוו. אָט אזוי איז שלום=עליכם געווען, אין זיינע יונגע יאָרן, אין געפענקעניש ביי די, וואָס זייער אידעע איז יאָגן זיך נאָך רייכטימער, יאָגן זיך און קיינמאָל נישט אָנזעטיקן זיך.

אָבער שלום=עליכם האָט זיך שלעכט געלערנט לויט דער פאָרמול „השכלה אָן געלט איז גאָרנישט“. אויף זיין שטעלע האָט ער באַקומען א מעגלעכקייט ווידער אַמאָל צו באַגעגענען זיך נאָענט מיט דעם יידישן דאָרף אין געוועזענעם צאַרישן רוסלאַנד, דאָס הייסט, מיט יידישע ערד=אַרבעטער, וואָס האָבן געלעבט אויף די בראָדסקים נחלות אין דער געוועזענער יעקאַטערינאָסלאַווער גובערניע. דאָ האָט ער צוגעזען און באַאָבאַכטעט דאָס שווערע לעבן פון די יידן, וואָס האָבן זיך געפונען נאָענט צו דער נאַטור און געלעבט אויף איר שוים, און מיט ביטערער שטענדיקער האָרעוואַניע נישט אַלע מאָל פאַרדינט זייער טרוקן שטיקל ברויט.

דער געזונטער אינסטינקט פון דעם געניאַלן פאָלקס=דיכטער האָט בייגעקומען זיין אַרומרינגלונג און ער איז געוואָרן דער איבערגעגעבנסטער דיכטער פון די פאָלקסמאַסן, וועלכע די בראָדסקים און אנדערע קאַפּיטאַליסטן אין צאַרישן רוסלאַנד האָבן אונטערדריקט.

אויף אַ שטעלע ביי בראָדסקין און דער „בלינדער זאַגער״

ער איז געקומען פון וועג א צופרידענער. איבער א חודש איז ער אָפּגעווען אין יעקאַטערינאָסלאַווער גובערניע, אין די דערפער, וואָס האָבן געהערט צו דעם צוקער־פאַבריקאַנט און באַנקיר בראָדסקי. יאָ, ער איז א צופרידענער געקומען אַהיים אין בעלאצערקאָוו. פאר דעם חודש צייט, וואָס ער איז אָפּגעווען צווישן די יידישע ערד־אַרבעטער, איז איינגאַנצן רייף געוואָרן זיין פּלאַן צו העלפן די אָרעמע יידישע ערד־ארבעטער אויפצוהייבן זייערווירטשאַפט און זייערע לעבנס־באַדינגונגען.

מיט איניקע יאָר צוריק, נאָך איידער ער איז איינגעלאַדן געוואָרן פון בראָדסקין צו קאָנטראָלירן די דערפער, וואָס האָבן זיך געפונען אין זיינע גיטער, איז ער אַמאָל דורכגעפאָרן פאַרביי און האָט אויף שטענדיק פארגעדענקט זייער שווערע לאַגע, די דריקנדיקע אָרעמקייט און די אומגעהויערע לאַסט פון דלות, וואָס האָט געהערשט אין זייערע הייזקעס, אויף זייערע הויפן און אויף דער גאַס.

איצט האָט ער, ווי אַ באַפולמעכטיקער פון בראָדסקין, זיך נאָענט באַקאַנט מיט זייער לעבן. ער האָט באַזוכט זייערע הייזער, איבערצייגט זיך אין דער ענגשאַפט און אין דעם עלנט, וואָס האָט דאָרטן געהערשט. דאָס יאָר 1883 איז געווען א באַזונדערס שווערס פאר די איינווינער פון בראָדסקיס ישובים. דאָס איז געווען א הונגער־יאָר. די תבואה איז צעשמאַליעט געוואָרן אויפן פעלד, אוידער זי איז פארטיק געוואָרן; בהמות זענען געפאַלן, נאָך איידער מע האָט באַוויזן זיי צו דערקוילן, און מע האָט זיי געמוזט באַגראָבן נישט קיין אָפּגעשונדענע, אין די פעלן, אָדער פאַרברענען.

איניקע הייזקעס אין די דערפער זענען געשטאַנען פוסט אָן איינווינער, די פענצטער מיט ברעטער פאַרקלאַפּט און די טירן געשלאָסן. דאָס זענען די באַלעבאַטים זיך צעלאָפן אין די שטעט אריין, צוגעשטאַנען אויפן וועג צו א כאָפּטע אָרעמעלייט. און די אָקאָרשט נישט לאַנג האָרעפּאַשנע געזינדן האָבן אויסגעשטרעקט די הענט נאָך נדבות. זיי האָבן זיך געשלעפּט אזוי פון שטעטל צו שטעטל מיט דער האָפענונג צו קומען צוריק אויף דער וויסטער ערד, וואָס די בראָדסקים האָבן איינגעקויפט נאָך אין די 40־ער אָדער 50־ער יאָרן. אָט דער דאָזיקער ערד־איינקויף האָט געדאַרפט אָפּזונדערן די גרויסע יידישע קאַפּיטאַליסטן פון דעם יידישן האָרעפּאַש-

נעם פֿאָלק. און זיי, די בראָהסקים, האָבן באַקומען דעם טיטל „פּאָטאָמסטוועגי פּאָטשאָטני גראזשדאַנין". אויף זיי האָט דער קהל קיין שליטה נישט געהאַט מער.

די אָנהויבער פֿון דער פירמע בראָדסקי האָבן זיך געלאָזט קאָסטן ביי אַ פּאָר צענדליק טויזנט רובל, איינגעקויפט ערד, באַזעצט אויף איר ייִדישע אָרעמעלייט, און לויט דעם געזעץ פֿון ניקאָליי I, באַקומען ירושהדיקע ערנבירגערטום. איצט אַרט זיי נישט, וויאַזוי עס לעבן די פּויערים, זייער טיטל האָבן זיי און אין איייניקע יאָר אַרום וועלן זיי מיט דער הילף פֿון דער ווינטער און מאָגערער ערד באַקומען דעם טיטל פֿון אדעליקע.

שלום=עליכם טרוימט וועגן דעם, אַז די ייִדישע אָרעמשאַפֿט זאָל אויפלעבן אין זעט און פֿארמעגן דורך ערד=ארבעט. ער טרוימט עס זאָל זיך פֿארמערן די צאָל פּויערים אין די ייִדישע ערדארבעטער=דערפֿער אין אוקראינע און נײַ=רוסלאַנד. יצוליב דעם, האלט ער, דאַרפֿן זיי באַקומען בעסערע און גוטע ערד. עס וועט זיך זיי איינגעבן די גערעטעניש, און זיי וועלן צוגעבונדן ווערן צו דער ערד און וועלן לעבן פֿון זייער מי און האָרעוואַניע.

אָ, ווען עס גיט זיך איין צו באַקומען גוטע ערד פֿאַר די ייִדישע קאָלאָניסטן! וואָלטן מיר שוין נישט געזען אַזאַ געלויף פֿון די פּויערים אין די שטעט אַריין, מיר וואָלטן שוין נישט באַגעגנט אויף די וועגן קיין כאַפּטעם אָרעמעלייט, וואָס שלעפּן זיך שוין ווער ווייס וויפֿל יאָר פֿון שטעטל צו שטעטל, פֿון דאָרף צו דאָרף, פֿון איין וועג אויף דעם אַנדערן וועג. עס וואָלטן אפשר דעמלט קיין אָרעמעלייט גאָר נישט געווען. אמת, ער פֿלעגט דעם טרוים וועגן דעם גליקלעכן לעבן פֿונעם ייִדישן פּויערטום איבעררייסן, ווען ער פֿלעגט זיך דערמאָנען אין דער שווערער לאַסט און אין דעם דלית פֿונעם פּויערטום אין רוסלאַנד בכלל.

נישט לאַנג האָט ער, שלום=עליכם, געלייענט די געשיכטע פֿון די ייִדישע ערד=ארבעטער=ישובים אין דרום=רוסלאַנד פֿון וויקטאָר ניקיטין. אַך, ווען עס וואָלט פֿאַרווירקלעכט געוואָרן דער טרוים פֿונעם אויטאָר, און די ערד=שטחים וואָלטן פֿארגרעסערט געוואָרן, און די ערדארבעטער וואָלטן באַפֿרייט געוואָרן פֿון פֿארשידענע אָפּצאָלונגען און שטייערן, וואָלט טאקע געווען אַזוי, ווי דער אויטאָר וויקטאָר ניקיטין טרוימט, אַז ייִדן זאָלן קענען איינאָרדענען אין דרום=רוסלאַנד די גאַנצע נישט=פֿארמעגלעכע און נישט=ארבעטנדיקע באַפֿעלקערונג אויף ערד. שלום=עליכם איז מיט אים מסכים, מיט דעם היסטאָריקער פֿון דער ייִדישער ערדארבעטערשאַפֿט.

דאָס פאָלק, די אָרעמשאַפט זיינע, זי האָט דאָך אַזוי ליב די ערד, אויך וועלכער זי איז הונדערטער יאָרן איינגעוואָרצלט, אין ווייסרוסלאַנד, ליטע, אוקראַינע! זי וואָלט דעמלט נישט געדאַרפט טראַכטן וועגן פאַרלאָזן די היים און אוועקטראָגן זיך ווייט אַריבערן אָקעאַן.

אַרומפאָרנדיק איבער די קאָלאָניעס פון יעקאַטערינאָסלאַווער גובערניע, האָט שלום-עליכם געטראָפן דעם אויטאָר פון דער געשיכטע פון יידישער ערדאַרבעטערשאַפט אין אוקראַינע און ווייסרוסלאַנד, וועלכער איז אויך דער אויטאָר פון דעם באַרימטן בוך וועגן דעם לעבן פון די קאַנטאָניסטן „מנאָגאָסטראַדאַלניע“, וואָס האָט געמאַכט אַן אויסערגעוויינלעך טיפן איינדרוק אין דער ליטעראַרישער וועלט אין די 60-ער יאָרן און וואָס די קריטיק האָט שפּעטער פאַרגליכן צו דאָסטאָיעווסקיס „זאַפּיסקי איז מיאָרטוואָוואָ דאָמאַ“.

ניקיטין האָט אים צוגעזאָגט צו סטאַרען זיך ביי דער צאַרישער רעגירונג וועגן פאַרגרעסערן די ערד-שטחים פאַר די יידישע ערדאַרבעטער און רעדן מיט בראָדסקין, ער זאָל געבן בהמות די סאַמע נויטבאַדערפטיקסטע אין די דערפער. יאָ, שלום-עליכם ווייס שוין, אַז בראָדסקי האָט מסכים געווען צו קויפן בהמות פאַר די סאַמע נויטבאַדערפטיקסטע, אַרויסגעבן ברויט און תבואה די געליטענע, נישט אַוועקלאָזן זיי פון דער ערד.

וויקטאָר ניקיטין איז געווען אַ טשינאָווניק פון ספּעציעלע אויפטראָגן ביים צאַרישן מיניסטעריום פאַר מלוכהשע גיטער, ביי אַ באַגעגניש מיט יידישע יונגעלייט האָט ער שטענדיק ליב געהאַט צו דערציילן זיין ביאָגראַפיע, וויאַזוי ער איז אַלס קינד אַרויסגעריסן געוואָרן פון יידישע עלטערן אין אַ שטעטל פון ווייסרוסלאַנד, איז אָפּגעגעבן געוואָרן צו די קאַנטאָניסטן, וווּ ער האָט זיך גענוג אויסגעליטן און איז מיט גוואַלד אָפּגעשמדט געוואָרן. ער האָט אָבער נישט פאַרגעסן זיין יידישע אָפּשטאַמונג און זיין גאַנץ לעבן איז געווען געווידמעט דער פאַרגרינגערונג פון ליידנדיקע. אַדאַנק קירייעווסקין איז ער אַריינגעטראָטן אין דער רוסישער ליטעראַרישער און זשורנאַליסטישער וועלט.

און נאָך האָט אים ניקיטין דערציילט די געשיכטע פונעם בוך „מנאָגאָסטראַדאַלניע“, וועגן דעם, ווי עס איז אויפגענומען געוואָרן מיט גרויס אינטערעס און וואַרעמקייט פון דעם גרויסן רוסישן סאַטיריקער סאַלטיקאָוו-שטשעדרין און איז אָפּגעדרוקט געוואָרן אין „אָטיעטשעסטווענייע זאַפּיסקי“. ער האָט אים אַ סך דערציילט וועגן דער רעדאַקציע פונעם דאָזיקן זשורנאַל — וועגן שטשעדרינען, וועגן ניעקראַסאָוון און וועגן אַנדערע

מיטאַרבעטער. ער האָט שטאַרק באַדויערט די שווערע לאַגע אין לאַנד אין די 80=ער יאָרן, די רדיפות און פאַרפאָלגונגען פון די פאָלקס=מאַסן.

וועגן זיינע איבערלעבונגען אין דער צייט, ווען ער איז אַרומגעפאָרן צווישן די יידישע קאָלאָניסטן אויף בראָדסקיס ערד, האָט זיך שלום=עליכם באַלד געטיילט מיט זיין פרוי אָלגאַ מיכאַילאָוונאַ. „דאָס סאַמע אינטערעסאַנטסטע — האָט ער געזאָגט — איז די פאָלקס=שאַפונג, וואָס איך האָב אויפגעזאַמלט אין אָט די דערפער. נאָך מער אינטערעסאַנטער, ווי די פאָלקס=שאַפונג, וואָס איך פלעג אויפזאַמלען אין „גרויסע“ אונדזער פאָר=שטאָט. ס'איז נאָר אַ שאָד, וואָס איך האָב נישט געהאַט די מעגלעכקייט צו פאַרשרייבן די מעלאָדיעס פון די פאָלקס=לידער“.

אין די ערטער, ווו שלום=עליכם פלעגט זאַמלען פאָלקלאָר, האָט זיך אים געלענצנדיק איינגעגעבן צו באַשטעטיקן די אַרויסזאָגונגען פון דעם גרונטלייגער פון דער יידישער פאָלקלאָריסטיק אין רוסלאַנד איליאַ גרי=גאָריעוויטש אָרשאַנסקי וועגן דער יידישער פאָלקס=שאַפונג, אין וועלכער מיר זעען בולטע שפורן און קלאָרע אָפקלאַנגען פון אוקראַינישן און אַנ=דערע סלאַווישע פאָלקס=שאַפונגען.

ער וועט עס מאַכע דעם קומענדיקן ליטעראַרישן שבתניק, ווען עס וועלן זיך אויפקומען צו אים די גוטע=פריינד און פאַרערער פון זיין ליטע=ראַרישער טעטיקייט, דעמאָנסטרירן; ער וועט איבערזינגען פאַר דעם דאָק=טאָר יעקב משערני די מעלאָדיעס, וועלכע ער האָט פאַרגעדענקט, און דער דאָקטער וועט זיי פאַרשרייבן אויף נאָטן. ער וועט לייענען פאַר די פאַרזאַ=מלטע די וווּנדערבאַרע פאָלקס=מעשהלעך, וואָס ער האָט מאַכע דאָרטן, אויפן אָרט פאַרשריבן.

און דער שבתניק, וואָס איז אין אַ פאָר טעג אַרום פאָרגעקומען, איז געווען באַזונדערס טשעקאַווע. די פאַרזאַמלטע באַלמעלאָבעס און אינטע=ליגענץ האָבן קיינמאָל אַזויפיל פראַגן נישט געשטעלט, ווי דאָס מאָל, ווען שלום=עליכם האָט אָפגעגעבן דעם באַריכט וועגן זיין נסיעה צו די ערדאַר=בעטער. מע האָט מיט גרויס אינטערעס געפרעגט וועגן ניקיטינען, וועגן סאַלטיקאָוו=שטשעדרינען, וועגן דעם אָרט לעבן פון די ערדאַרבעטער. מען האָט זיך געסטאַרעט אין די פאָלקס=לידער צוגעבן דאָס, וואָס שלום=עליכם האָט אַזוי אָדער אַנדערש דורכגעלאָזן סיי אין דער לעקסיק, סיי אין די מעלאָדיעס. אַז מע האָט געענדיקט מיטן איבערזינגען די פאָלקס=לידער און שלום=עליכם האָט דורכגעלייענט די גלייכווערטלעך, האָט ער גענומען איבערדערציילן איינע אַ מעשהלע, וואָס עס האָט אים דערציילט דער

„בלינדער זאָגער", אַזוי האָט מען אים גערופן אין דאָרף פאַר זיין גאָר, גאָר שלעכטע ראיה און פאַר זיין „זאָגן" מעשהלעך פאַר די פויערים. ער פלעגט אויפרופן אַרום זיך די פויערים און דערציילן זיי פאַרשידענע מעשות. גיין, ער האָט נישט געדאַרפט רופן. זיין דערציילן איז געווען אַזוי צוציענדיק, אַז ווער עס פלעגט נאָר דערזען, אַז אַרום דעם בלינדן זאָגער שטייען אַ פּאָר מענטשן פלעגט ער אויך גלייך צוגיין צו אים און עס פלעגט ווערן אַ גרויסער עולם אַרום אים.

אָנהייבן פלעגט ער זיינע מעשהלעך, אָט די „בלינדער זאָגער" מיט אַ „ויהי היום" אָדער מיט „איש היה". און אַזוי האָט ער אָנגעהויבן אויך דאָס מעשהלע, וואָס שלום-עליכם האָט דערציילט פאַר די פאַרזאַמלטע:

איש היה בארץ עוץ — איז געווען אַ מאַן, וואָס האָט געהאַט קינדערלעך אַ סך. און גערופן האָט מען אים מיטן נאָמען יוחנן. איז געווען אָט דער מאַן אַ ייד אַ פישער. אַלע טאָג פלעגט ער אַוועקגיין צו דעם אָזיערע, זיצן דאָרטן ביים ברעג פון טאָג ביז נאַכט, ביז ער פלעגט אָנכאַפּן פיש — קאַרפּן, שלייען, שטשופּאַקעס, און אַנדערע פיש אויף שבת. און קוים האָט דער מאַן געהאַט אויף „מזון סעודה אחת" — אויף איין מאָל אָפּעסן.

אַלע שוסטער גייען באָרוועס, — אַזוי זאָגט די וועלט אַ גלייכווערטל. האָט טאַקע אָט דער יוחנן דער פישער קיינמאָל קיין גוטע געפילטע פיש נישט געגעסן נישט שבת, נישט אינדערוואָכן און נישט יום-טוב. זאָגט צו אים, צו אָט דעם פישער, דאָס ווייב זיינס: ווייסטו, וואָס איך וועל דיר זאָגן? שוין צייט, כ'לעבן, אַז מיר זאָלן אויך האָבן אַ שטיקל געפילטע פיש אויף שבת, און נישט, עס פּאַסט צו זאָגן, כאַפּן אַליין פיש, און האָבן קהחות אויפן טיש.

זאָגט דער מאַן דער פישער מיטן נאָמען יוחנן: ביסט אַוודאי גערעכט, מיין ווייב, מיר מעגן אויך פאַרזוכן דעם טעם פון עונג-שבת. האָט ער גענומען דעם שטעקן, אויף וועלכן עס איז געווען אָנגעבונדן אַן אויסגעשטריקטער זעקל, וואָס האָט אים געדינט פאַר אַ נעץ, און איז אַוועק צו דער אָזיערע, וואָס איז געווען אַ פּאָר שעה גאַנג פון זיי.

האָט זיך פאַרנאַדיעט אַ נישט-גוטער צו דעם פישער אין הייזקע אַריין און שוין איבער אַ פּאָר וואָכן, אַז ער טוט אים אָן כלערליי נגישות שבעולם: ער ברעכט, ער שטעכט, ער פּאַטשקעט און קוואַטשקעט — און מע ווייס נישט ווער און וואָס און פון וואַנען. איז ער געזעסן ערגעץ אין אַ ווינקל, אָט דער רואה ואינו נראה, דער וואָס טוט זען, און קיינער טוט

אים נישט זען. הערט ער, ווי דאָס ווייב רעדט מיט יוחנן איר מאַן, און אַז יוחנן איז אַוועק צו דער אָזיערע, האָט ער שוין אויף אים געוואַרט דאָרטן.

והיום חם — און דער טאָג איז געווען וואַרעם אויף דער אָזיערע. אין אַוועק אַביסל צייט, שלעפּט יוחנן אַרויס אַ פריילעכער די נעץ, ליידיקט זי אויס, ערשט אָנשטאָט פיש פאַלן גאָר שטיינער אַרויס. גייט ער ווידער מיטן נעץ אין וואַסער. און אַז דער הימל איז געוואָרן רויט אויף מערב, און די זון האָט זיך אַראָפּגעלאָזט אַ קיילעכיקע, אַ גרויסע, ווייט אויף דעם אַנדערן ברעג פון דער אָזיערע, האָט דער פישער מיטן נאָמען יוחנן אַ כאַפּ געטאָן און אַרויסגעשלעפּט די נעץ, ווידער אַמאָל אויסגעקערט זי — ערשט אויף דער ערד פאַלט אַ גרויסער און פעטער העכט. קוקט ער אַזוי אַ פריילעכער אויף דעם העכט. אַז יענער גיט זיך פּלוצעם אַ צאַפּל, הויבט זיך אויף העכער און העכער איבער דעם פישערס קאָפּ — און פליט צוריק אין וואַסער אַריין. פאַרשטייט ער נישט דער פישער, אַז דאָס איז אַ מלאכה פון אַ נישט־גוטן, וואָס מאַכט אים אָן נגישות שוין עטלעכע וואָכן. זאָגט דער פישער: רבונו של עולם, איך וויל דאָך כאַפּן פיש נישט צוליב מיינעטוועגן, נאָר כדי שיין צו באַגעגענען די מלכה פון שבת און האָבן טאַקע דעם פאַרגעניגן פון שבת. פאַר וואָס־זשע זשאַלעוועסטו מיר אַ פיש? גייט נישט אַריבער קיין סך צייט, דער הימל איז נאָך רויט, אין דרויסן איז שאַראַ גאָדינא, און אין נעץ דעם פישערס קומט ווידער אַ פיש. קערט ער אויס די נעץ, דערזעט ער דעם זעלביקן העכט. קומט ער אַהיים אַ פריילעכער מיטן פיש. אין שטוב איז פריילעך, אַ רעשטעצקע צו זאָגן, זיי וועלן פאַרזוכן דעם טעם פון עונג־שבת. נעמט זיך יוחנן'ס ווייב צו מאַכן דעם פיש, ערשט אָנשטאָט אים ליגט אַ נאַסע און צעפוילטע שטיק האָלץ.

שלום־עליכם האָט דערציילט פאַר די פאַרזאַמלטע וועגן נאָך פאַרוואַנדלונגען, פון וועלכע דער פישער האָט געהאַט אויסצושטיין, וויאַזוי ער איז צוריק געגאַנגען צו דער אָזיערע, ביז וואַנען ער איז געקומען אַ פאַרחלשטער אַהיים און האָט שוין מער נישט געקאָנט גיין אויף די פיס. דעמלט האָבן אַלע געוווסט, אַז דעם פישער האָט באַנומען אַ נישט־גוטער.

דאָקטאָר יעקב טשערני האָט גענומען אַ וואָרט און ספּעציעל גערעדט וועגן דעם דאָזיקן מעשהלע. דאָס האָט דאָס פאָלק דערציילט וועגן די צעשטערטע האָפענונגען, וואָס מאַטערן אַזוי די פאַרשטויסענע, פאַרמאַטערטע זין און טעכטער זיינע. עס וואָלט געווען נייטיק, אַז די שרייבער זאָלן זיך נעמען באַאַרבעטן אַזעלכע פאָלקס־מעשהלעך.

שלום־עליכם, וועלכער איז דעמלט געווען שטרענג אנטירעליגיעז, האָט געענטפערט אומגעפער אזוי:

— עס וואָלט געווים געווען כדאי און וויכטיק צו ווייזן דעם אָרעמען פאָלק, וויאזוי עס ווערן צעשטערט אין אונדזער צייט די האָפענונגען דורך פאַרשידענע כוחות, וואָס דאַרפן אָפּגעראַמט ווערן. דאָס דאַרף אָבער נישט איבערגעגעבן ווערן אין דער פאָרם פון א רעליגיעז מעשהלע, עס דאַרף איבערגעטראָגן ווערן אין שטעטל אָן כישוף און אָן נסים.

ווען אַלע זענען זיך צעגאַנגען, האָט שלום־עליכם געטראַכט וועגן דעם פּראָבלעם פון אויפדעקן פארן פאָלק די צעשטערטע האָפענונגען אין זיין לעבן.

ער איז אַוועק אין זיין ארבעטס־צימער, געזעצט זיך ארבעטן איבערן באַריכט, און עס האָט זיך אים געדוכט, אז בראָדסקי וועט אים געוויס מיטפילן און ליבן.

די יידישע קאַפּיטאַליסטן האָבן זיך אויך געשפּילט אין מעצענאַטן, ווי די פּראָגרעסיווע קאַפּיטאַליסטן און פּריצים אין רוסלאַנד. פּאָליאַקאָוו — דער באַנקיר און אייזנבאַן־בויער, זאקס — אויך אַ אייזנבאַן־בויער, ווארשאַווסקי און בראָדסקי פלעגן נעמען צו זיך אויף שטעלעס באַגאַבטע געלערנטע און ליטעראַטן. אָבער טראַגיש איז געווען דער גורל פון אַט די ליטעראַטן, ווען זיי האָבן געוואָלט זיין זעלבשטענדיק אפילו אין זייערע ליטעראַרישע ארבעטן און אין זייער לעבנסשטייגער.

ווי קנעכט האָבן זיי געדאַרפט שטיין אַנטקעגן זייער האַר, סטאַרען זיך דענקען און טראַכטן, ווי ער, וועגן פאַרשידענע געזעלשאַפטלעכע פּראָבלעמען.

עס איז באַקאַנט אין דער געשיכטע פון דער יידישער ליטעראַטור די טראַגישע לאַגע, אין וועלכער עס איז אריינגעפאַלן אורי קאָוונער ביים באַנקיר זאקס; געאָרגי באַגראָוו — ביי פּאָליאַקאָוון.

אַז שלום־עליכם איז געקומען צו בראָדסקין מיט זיין באַריכט, האָט בראָדסקי אים אויסגעמוסרט, וואָס ער פאַרנעמט זיך מיט פּוסטע זאַכן, ווי אייניקלעכע פּויערים, זאַמלען פאָלקלאָר. און ער האָט אים געזאָגט:

— ווייטער גיב איך אייך אַן עצה אזעלכע זאַכן אין קאָפּ נישט האַלטן און שרייבן נישט אזעלכע באַריכטן.

שלום־עליכם איז אַוועק פון בראָדסקין א פאַרשעמטער און מיט אַ צעווייטיקט האַרץ. מער האָט ער ביי בראָדסקין נישט געאַרבעט.

קאַפּיטל פינף

צווישן לעבנס־אמת און קינסטלערישע וואָרהאַפטיקייט

די 80=ער יאָרן פון פאָריקן יאָרהונדערט, ווען שלום=עליכם הייבט אָן זיין ליטעראַרישע טעטיקייט, איז די צייט, ווען דער היסטאָריקער פון די יידן אין צאַרישן רוסלאַנד האָט געהאַט צו פאַרשרייבן נישט איין שוואַרץ בלעטל וועגן די ליידן פונעם פאָלק. רדיפות און פאַרפאָלגונגען האָבן זיך כוואַליעסווייז צעגאָסן איבער די שטעט און שטעטלעך פונעם יידישע תחום. די „צייטווייליקע כללים וועגן יידן“, די פּראָצענט=נאָרמעס אין די שולן און נאָך פיל באַגרענעצונגען אויף די יידישע פאָלקס=מאַסן האָבן נישט אויפגעהערט.

אין לאַנד האָט דעמלט געהערשט א שווערער אינדוסטריעלער קריזיס. די רעאַקציע האָט זיך אַלץ שטאַרקער און שטאַרקער געלאָזט אין אָנגריף קעגן די אומצופרידענע הונגעריקע טויזנטער און מיליאָנען פאַראָרעמטע פאָלקס=מאַסן. דער שווידערלעכער דלות זייערער איז געווען אַ ביז גאָר ערנסטע דראָונג פאַר די אָנפירנדיקע קלאַסן אין לאַנד און פאַר דער רעגירונג.

כדי אָפּצווענדן דעם צאָרן פון די פאָלקס=מאַסן, האָט זיך די צאַרישע רעגירונג גענומען צו דעם כפרה=הינדל — צו דער יידישער אָרעמשאַפט. זי האָט אָרגאַניזירט יידישע פּאָגראָמען, טאָג=טעגלעך געפירט אין דער שוואַרצמאַהדיקער פרעסע א העצע קעגן די יידן. איבערגעטאָנענע פאָליציי=לייט האָבן געוואָרפן אויסגעשרייען: די יידן רויבן אויס די פרנסה, די יידן האָבן געהרגעט דעם קייסער אַלעקסאַנדער.

פאַרשטייט זיך, אַז אָט די פאַרברעכערישע מיטלען, ווי יידישע פּאָגראָמען, האָבן גאָרנישט געהאָלפן צו פאַרבעסערן די עקאָנאָמישע לאַגע פון די הונגעריקע טויזנטער פאַראָרעמטע פויערים, וואָס האָבן דעמלט

געמוזט פארלאָזן זייער היים און אוועקשלעפּן זיך צופוס מחנות־ווייז איבער די וועגן, אין איין שטאָט גענעכטיקט, אין דער צווייטער געטאָגט, געזוכט ארבעט און נישט געפונען.

די ארבעטלאָזיקייט איז אַלץ מער און מער געוואקסן, און הונדערטער טויזנטער מענטשן זענען געבליבן אָן ארבעט, אָן אַ דאַך, אָן אַ שטיקל ברויט אפילו. מע האָט זיי געקאָנט, אָט די דאָזיקע מענטשן, באַגעגענען אין ווארשע אויף די ברעגן פון דער ווייסל, אין קאזאַן אונטער די בריקן, אין די האפנס, אין יאַלטע אונטער דעם פרייען הימל, אין אָדעס אין די קאַטאַקאָמבעס, אין קיעוו אין קיניגלעכן גאָרטן, אין די היילן פון די בערג, ביי דעם דניעפּר און אין אנדערע ערטער.

דער זעלביקער דלות האָט געהערשט אויך צווישן די יידישע פאָלקסמאַסן. ווידער זענען אויפגעקומען די כאָפּטעס אָרעמעלייט, וואָס האָבן זיך געשלעפּט אָפּגעריסענע, אָפּגעשליסענע פון שטעטל צו שטעטל, הונגעריקע, אויסגעדארטע און אויסגעקוואַרטע. צענדליקער טויזנטער פאמיליעס אין די שטעט זענען פארבליבן אָן ארבעט, אָן באַשעפטיקונג. אין איין קליינעם קעלער האָבן געוווינט עטלעכע פאַראָרעמטע פאמיליעס. מענטשן האָבן פיינט געקראָגן איינער דעם צווייטן, געקוקט איינער אויף דעם אַנדערן ווי אויף אַזאַ, וואָס איז גרייט ארויסצורייסן דעם ביסן פון מויל. אויף די הויפן אין די קווארטאַלן פון דער יידישער אָרעמשאַפט אין די גרעסערע און קלענערע שטעט פונעם יידישן תחום האָט מען יעדן טאָג געהאט אויסצושטיין רייסערייען און קריגערייען פון די צונויפגעשטיקטע שכנים, און אין אזעלכע שטעט, ווי אָדעס, מינסק, ווילנע, בערדיטשעוו און אנדערע, האָט מען דעמלט, אויסער די שווערע רעפּרעסיעס און הונגער, געהאט אויסצושטיין פון אומגעהויערע מגפות, וואָס האָבן אַלץ פארגרעסערט די טעריטאָריעס פון די בית־עלמינס.

צענדליקער טויזנטער פון דער יידישער ארעמשאפט און פון דער יידישער אינטעליגענץ האָבן זיך אוועקגעלאָזט איבער דער גרענעץ צו בויען אַ נייַ לעבן אויף יענער זייט אָקעאַן. פיל פון זיי זענען אומגעקומען אויף די וועגן, פיל האָבן זיך הונגעריקע געוואלגערט אויף די גאסן פון די אייראָפּעישע שטעט און אין האפנס. אַ גאַנץ היפּשע צאָל איז אומגעקומען פון הונגער און קעלט. אפילו די פאָרגעשריטענע יידישע אינטעליגענץ איז אין מערהייט אריינגעפאלן אין פארצווייפלונג. אַלע טרוימען וועגן פארבעסערן דאָס לעבן פון די יידישע פאָלקס־מאסן זענען צונישט געוואָרן אנטקעגן איין טרוים: צו האָבן יעדן טאָג א שטיקל ברויט. איינער א פּיצ־

אין א ליד פונעם דיכטער שמעון פרוג דערציילט אונדז וועגן דער דעמל-מיקער לאגע פון דער יידישער אינטעליגענץ:

אי פערווי מאַי גרעך, טשטאָ קאָגדאַ יאַ מיעטשטאַל
אָ פּראַוודיע, אָ ראַיע, אָ ניעביע,
יאַ טשיאַסטאָ סוויאַטויו מיעטשטו אָבריוואַל
אי וו מיסלי יעדינאָי יאַ וויעס זאַמיראַל —
וו אָטטשאַיאַנאָי מיסלי אָ כלעביע.

שלום-עליכם איז געווען דעמלט פון די איינציקע אין דעם „יידישעס פאָלקס-בלאַט“, וועלכער האָט זיך גענומען קעמפן מיט דער אָפּהענטיקייט פון דער יידישער אינטעליגענץ, גערופן זי צום קאַמף פאַר א בעסערער צו-קונפט פון די יידישע פאָלקס-מאַסן. און גאַנץ אָפט איז אים אויסגעקומען צו באַקעמפן זיין אייגענע שטימונג פון פאַרצווייפלונג, צוקוקנדיק זיך צו דער הפקרות, וואָס האָט דעמלט געהערשט בנוגע די יידישע פאָלקס-מאַסן אין רוסלאַנד.

„איך פאַרשטעל שטאַרק די אויגן, איך זאָל נישט זען, וואָס טוט זיך דאָ ווי דער אָרעמאַן ווערט אַרויסגעצויגן, ווי עס איז קיין אמת נישטאָ.“

פון זיינע ערשטע ליטעראַרישע טריט אָן האָט טאַקע שלום-עליכם מיט אַ באַזונדער עקשנות געזוכט דעם אמת און געקעמפט פאַר אים, און געפינען האָט ער אים צווישן די האָרעפּאַשנע יידישע פאָלקס-מאַסן און זייער אינטעליגענץ.

נישט לייכט אָבער איז שלום-עליכם'ן אָנגעקומען צו געפינען זיין וועג צו די יידישע פאָלקס-מאַסן, צו אַנטדעקן זייערע איינגענטלעכע, שלום-עליכם'שע שעפערישע כוחות און אַרויסצוברענגען פון זיך זיין עכטע פאָלקסטימלעכע ליטעראַרישע אינדיווידועלקייט. פאַרגעקומען איז עס דער עיקר צוליב דעם יידישן ליטעראַרישן סענטימענטאַליזם, וואָס האָט דעמלט געהאַט געגעבן חן ביי די יידישע פאָלקס-מאַסן, געשמידטע אין רעכטלאָזיקייט און דלות.

ער האָט נאָך דעמלט, שלום-עליכם, נישט אויסגעאַרבעט פאַר זיך קיין פעסטע וועלט-אָנשויונג און האָט נאָך אליין נישט געוווּסט, ווו עס איז דער וועג, וואָס זאָל אים פירן צו זיין קינסטלערישער אַנטפּלעקונג. עס האָבן זיך בלויז געטראָגן פאַר אים בילדער, און ער האָט זיי נאָך נישט געקאָנט קינסטלעריש באַהעפטן אין א ווערק. דערפאַר האָט נאָך דער קינ-

סטלער אין אים נישט געקאָנט מאכן קיין אונטערשיד צווישן דעם לעבנס־אמת און דער קינסטלערישער וואַהאפטיקייט. זיינע איבערלעבונגען און זיין לעבנס־דערפאַרונג האָט ער נאָך נישט געקאָנט ברענגען צו קינסטלערישער שלימות און פאַראַלגעמיינערונג.

ווי מיר ווייסן שוין, האָט שלום־עליכם „אין עלטער פון זיבעצן ביז איין און צוואַנציק יאָר" געשריבן „לידער, פּאָעמען, ראָמאַנען, דראַמען און אַ שיר און גלאַט מאמרים אין דער וועלט אריין". ער האָט דערמלט, ווי ער דערציילט, עפּעס דורכגעלייענט און גלייך געשריבן אין דעם זעלביקן זשאַנר. די פּראָבלעמען, וואָס האָבן אים פאַרכאַפּט, האָט ער זיך געסטאַרעט קינסטלעריש צו באַאַרבעטן לויט א מוסטער, מיט וועלכן ער האָט זיך נאָר וואָס באַקענט. און די פּראָבלעמען, וואָס זענען פאַר אים דערמלט געשטאַנען, זענען: פראַגן פון דערציונג, קאַמף קעגן פאַרעלטערטע, אָפּגעלעבטע דערשיינונגען אין דעם יידישן לעבנסשטייגער.

אין יאָר 1881 האָט שלום־עליכם אָפּגעדרוקט אַן אַרטיקל וועגן דערציונג אין דער פּעטערבורגער העברעאישער צייטונג „המליץ". דער דאָזיקער אַרטיקל איז אָנגעשריבן אינעם טראַדיציאָנעל־משכילישן סטיל פון יענער צייט, אָבער שוין דאָ לאָזט זיך דערקענען שלום־עליכם'ס ליבע צו די פאָלקס־מאַסן, זיין שנאה צו די זיטן פון דער יידישער בורזשואזיע, צו איר יאָגן זיך נאָכן אויסערלעכן טראַסק.

אין א באַמערקונג שרייבט דאָרטן דער צוקונפטיקער שלום־עליכם וועגן איינעם א גביר, וואָס האָט געגעבן א סך געלט אויף אויסבויען און אויספּוצן אַ בית־מדרש, אַז „עס וואָלט א סך גלייכער געווען, ווען אָט דאָס געלט וואָלט אויסגענוצט געוואָרן אויף גרינדן מוסטערהאַפטע שולן און קיכן פאַר אָרעמע קינדער".

אונטער דעם דאָזיקן אַרטיקל האָט זיך נאָך שלום־עליכם אונטערגעשריבן:

דער ייִנגסטער אין דער קאַטאָרגע פון יהודה, ראַבינער שלום ראַבינאָוויטש.

די דערציילונג „צוויי שטיינער" (געדרוקט אין יאָר 1883 אין „יידישעס פאָלקס־בלאַט"), אונטער וועלכער ער חתמעט זיך „ראַבינער שלום ראַבינאָוויטש", איז דאָס איינציקע ווערק פון שלום־עליכם'ן, וואָס איז אונדז באַקאַנט פון זיין פריסטן, יוגנטלעך־שעפערישן פעריאָד. זי דערציילט אונדז פון זיינע פריסטע קינסטלערישע בלאָנדזשענישן, זי איז,

איינגמלער, א סוף פון דער פאָרגעשיכטע פון שלום=עליכם'ס ליטעראַרישער טעטיקייט, ווען ער האָט זיך נאָך להלוטין נישט אויפגעהויבן איבער אויטאָביאָגראַפישע פאקטן און נישט באפרייט זיך פון סענטימענטאַלישע ווירקונגען.

האָט מאקע שלום=עליכם די דאָזיקע דערציילונג אויסגעשלאָסן פון די ווערק, וועלכע ער האָט פּראָיעקטירט אריינצונעמען אין דער ערשטער אויסגאבע פון אלע זיינע ווערק. ער איז נאָך אין „צוויי שטיינער" א נאַיווער איבערדערציילער פון א געוויסער געשעעניש אין זיין אייגענעם לעבן. דאָס הייסט אָבער נישט, אז שלום=עליכם האָט זיך שפּעטער נישט צוריקגעקערט אין זיין שאפן צו די גרונט=פראגן, וועלכע ער האָט פאר זיך דערמלט געשטעלט אין דער דאָזיקער דערציילונג — צו דעם ווידערשפּרוך צווישן פאָטערס און קינדער און צו דער פארגרעבטקייט פון דעם אויפגעקומענעם מאָדערנעם יידישן בירגערטום.

די דערציילונג „צוויי שטיינער" זאָגט אונדז, אז אין דער פאָרגעשיכטע פון זיין שאפן האָט נאָך שלום=עליכם אליין נישט געהערט, אָדער, ריכטיקער געזאָגט, נישט געוואָלט הערן זיין הילכיקן געלעכטער און אז זיין טיפער, הארציקער, אינטימער און געמיטלעכער ליריזם איז נאָך געווען פארטרונקען פון א שטראָם סענטימענטאַלע טרערן.

ער האָט זיך אָבער דערנענטערט אלץ מער און מער צו זיין פאָלקסטימלעכן אמת, צו דער אנטפּלעקונג פון זיין אייגנטימלעכער קינסטלערישער קראפט. געהאָלפן אין דעם זין האָט אים די סאַטירע. דורך איר האָט ער מיטאמאָל געפונען דעם נאָענטסטן וועג צו זיין גרויסער קינסטלערישער אינדיווידועלקייט, דאָס איז דער וועג פון מענדעלע מוכר=ספרים און פון ליניעצקי, וועלכן שלום=עליכם האָט ווייטער פארגעזעצט.

שלום=עליכם'ס ערשטער טראָט אויף דעם וועג פון מענדעלע און ליניעצקי איז זיין קינסטלערישע פארצייכענונג „די וויבאָרעס". און כאָטש שלום=עליכם איז דאָ ווייניק אָריגינעל אנטקעגן זיינע פאָרגייער, איז אָבער פאר אונדז די דאָזיקע פארצייכענונג אינטערעסאנט דערמיט, וואָס שלום=עליכם איז דאָ פריי פון דער ווירקונג פון סענטימענטאַליזם און איז דאָ דורכויס א סאטיריקער.

אונטער „די וויבאָרעס" האָט ער זיך שוין נישט אונטערגעשריבן „ראַבינער שלום ראבינאָוויטש", נאָר „שלום=עליכם"! און מיט דעם דאָזיקן נאָמען איז צו דעם לעזער געקומען גאָר אן אנדערער, נישט דער לובענער ראבינער, אויף וועלכן עס האָט געלויערט א טרויעריקע פארטראכטקייט,

און וועלכער האָט זיך אקאָרשט מיט אייניקע וואָכן צוריק געציקלט, ווי אַ
בעל־בכי ביים ליטעראַרישן עמוד פון „המליץ" און „יידישעס פאָלקס־
בלאַט".

די אַלטע, גוטמוטיקע יידישע באַגריסונג „שלום־עליכם" — פריידן
צו אייך.

דער יונגער קינסטלער האָט זיך געווענדט מיט אַ גוטברודערישן,
מיט אַ חברישן שמייכל צו די פאַרהאָרעוועטע און אונטערדריקטע פאָלקס־
מאַסן.

און די גאַנצע צייט פון זיין שאַפן האָט זיי שלום־עליכם נישט פאַר־
לאָזן, געפרייט זיך און געטרויערט מיט זיי צוזאַמען, אַריינגעדרונגען אין
די ענגע געסלעך פון זייער געטאָ, געטראָגן זיי ליבע און פרייד פון שאַפן
און געוויזן פאַר דער גאַנצער וועלט, וויאַזוי אָט די דאָזיקע אומגליקלעכע
אָרעמע מאַסן פאַרלירן נישט זייער מענטשלעכן פּנים, קעמפן מוטיק פאַר
זייער רעכט אויפן לעבן.

— שלום־עליכם אייך! איך קעמף מיט אייך איינאיינעם! איך ליב
דעם מענטשן אין אייך, כאָטש ער זינקט אין אַ טיפן זומפּ! איך זע די
לויטערקייט פון אייער שיינקייט, כאָטש זי איז פאַרדעקט מיט אַ באַרג
פון אומצאָליקע שמאַטעס. שלום־עליכם אייך! איך פריי זיך און איך
טרויער מיט אייך צוזאַמען!

גלויבן און אָפּטימיזם האָבן געקלונגען פון שלום־עליכמס געלעכטער,
קינסטלעריש־טיפע און דערהויבענע מענטשן־ליבע האָט ער געטראָגן אין
זיינע ווערק — אָפּטימיסטישן הומאַניזם.

אַריינגעפלויגן איז ער אין דער צייטונג „יידישעס פאָלקס־בלאַט"
מיט אַ יונגנטלעכער פאַמעשרייט פון זיינע פליגלען. ער איז געקומען, ווי ער
האָט זיך אויסגעדריקט, „משוט בארץ ומתהלך בה" — פון צו טאָן שוועבן
איבער דער וועלט און פון צו טאָן גיין איבער איר.

און פון דער ערשטער באַקאַנטשאַפט פון די לעזער מיט אים האָבן
זיי שוין אַלע פאַרגעדענקט אָט דעם פריילעכן, לוסטיקן פאַרשוין, וואָס
זיצט נישט איין אויף איין אָרט, וואָס טראָגט זיך אַרום פון שטאָט צו
שטאָט, פון שטעטל צו שטעטל, פון אוקראַינע אין רייסן, פון רייסן אין
ליטע, פון דער ליטע אין פוילן. ער לאָזט נישט דורך קיין איין געשעעניש
פון אונדזער לעבן, און ווי מע זעט אים נישט, דאַרטן וואַקסט ער אויס,
וווּ מען פרעגט זיך אויף אים נישט נאָך, דאָרטן קומט ער אָן, עס איז פאַר
אים קיינער און קיין זאַך נישט פאַרבאָרגן.

ער קוקט אריין אין די שפּאַרונעס פון די סאַמע אָרעמסטע ווינונגען, אָט רעדט ער און פאַרברענגט מיט דער יידישער אָרעמשאַפט און מיט איר׳ע קינדער. אָט גנבעט ער זיך אריין אין די גערוימע צימערן פון אַ יידישן גביר, קוקט זיך צו צו זיין לעבנסשטייגער, כאַפּט זיך אויף, צעלייגט זיך מיט נאָבדעם אויף טעלערלעך און טראָגט עס אַרויס פאַר דער גאַנצער וועלט, אַז דער לעזער פונעם „פאָלקס-בלאַט" קוועלט אָן: „אַי, אַ מאַרשעלעק! אַי, אַ טריפהנער פּיסק! אַ ימחשמוניק! אַי, אַ שלום-עליכם!"

דער יונגער שלום-עליכם זוכט די פאָלקאָמקייט, די שיינקייט, דעם אמת און יעדע קלענסטע אָפּווייכונג פון דעם אלעם רופט ביי אים אַרויס אַ טיפן פאַרדראָס, אַז ער צעלאַכט זיך מיט ליצנות. די מיושבדיקע און בכבודיקע ליטעראַרישע הדרת-פּנימס פונעם „פאָלקסבלאַט" באַוועגן מיט זייערע געדיכטע, גרויע ברעמען און רעדן מיט פאַרדראָס וועגן דער שקאָצעריי:

— א שמחה אויף אים! יידן ווערן אויסגעריסן — און ער מיט זיין געלענדער! אַ שקאָצעריי, וואָס עס גיט גישט! נאַט אייך גאָר א נייעם גילגול פון אַ ליגיעצקי און מענדעלע! מילא זיי האָבן עס געטאָן אין דער „וועסנע-צייט", אין די 60-ער יאָרן, אָבער איצט! אזעלכע צרות, אזעלכע לײדן!

און דער יונגער שלום-עליכם, וואָס האָט ליב דאָס פאָלק נישט ווייניקער פון זיי, ענטפערט מיט א נישט געמאַכטער תמימות אזוי, ווי ער האָט געענטפערט אין צוואַנציק יאָר אַרום מ. קליינמאַנען:

— „וואָס זאָל איך טאָן, אַז עס קומט צום שרייבן, עס מעג זיין דער סיוזשעט אַ טרויעריקער ביז גאָר, מאַכן מיך די בילדער, די, וואָס איך זע אין געווין, לאַכנדיק? ...וויפל טרערן (טייכן, ריקעס, שטראָמען) וואָלט דאָ פאַרגאָסן, נעבעך, דיגעזאָן, וואָס איך האָב אים באמת ליב פאַר זיין ערלעכקייט און פאַר זיין הייליקער נאַיוויטעט אין זיין שרייבן? וואָס זאָל איך טאָן, אז לאַכן איז ביי מיר א מין חולאת פון קינדוויז אָן?"

און די לעזער זיינע פון די יידישע פאָלקס-מאַסן, זיי האָבן, ווייזט אויס, אויך געהאַט זיין חולאת: זיי האָבן אויך ליב געהאַט צו לאַכן אין די שווערע צייטן פון זייער לעבן. און שלום-עליכם „טוט אליין שוועבן איבער דער וועלט". נאָך מער, עס איז אים ווייניק „די וועלט", ער מוז זען, וואָס עס טוט זיך אויף „יענער וועלט". און ער הויבט אָן איבערצוכאַפּן בריוו פון „יענער וועלט" אויף „דער וועלט".

די „איבערגעכאַפּטע בריוו"

די „איבערגעכאַפּטע בריוו" פון רב לייבעלע אויף יענער וועלט צו רב וועלוועלען אויף דער וועלט, וואָס שלום-עליכם האָט אָנגעהויבן צו פאַרעפנטלעכן אין יאָר 1883, איז דער ערשטער אָנזאָג פון שלום-עליכם'ן, אַז ער האָט זיך געשטעלט אויף דעם וועג פון זיין קינסטלערישער אינדיווידועלקייט. מיט שנאה און האַס רעדט ער וועגן דער „פאַלשער וועלט", די וועלט פון טעמפּקייט, פאַרגרעבטקייט, ציניזם, עגאָיזם און צביעות, ווו „דער, וואָס רעדט דאָס, וואָס ער טראַכט און טראַכט דאָס, וואָס ער רעדט, איז א משוגענער". דאָ ווייזט זיך דאָס ערשטע מאָל דער סאַטיריקער שלום-עליכם און דאָ מאַכט ער איינעם פון זיינע ערשטע טריט אויפן וועג צו אַנטפּלעקן זיין גרויסן הומאַניסטישן טאַלאַנט. דאָ הערן מיר צוערשט שלום-עליכם'ס שפּראַך-קאָמיזם; דאָ זעען מיר צוערשט עסקיזן פון זיינע שפּעטערדיקע געשטאַלטן; דאָ געפינען מיר צוערשט דעם עפּיסטאָליארישן זשאַנר, וועלכן ער האָט שפּעטער דערפירט צו דער העכסטער מייסטערשאַפט.

אזוי באַגעגענען מיר דאָ אין דעם ערשטן בריוו א בילד, מיט וועלכן מיר וועלן זיך שפּעטער באַגעגענען אין אַ פולקאָמענער קינסטלערישער באַאַרבעטונג אין זיין ראָמאַן „סענדער בלאַנק". באַלד ווי רב לייבעלע איז געשטאָרבן, נאָך איידער מען האָט אים מקבר געווען, האָט זיך איבער זיין שטוב צעגאָסן א כוואַליע פון פאַרגרעבטקייט און ציניזם: מען האָט זיך געשלאָגן פאַר דער ירושה.

מיט זיין יונגער סאַטירישער פען שילדערט אונדז דאָ שלום-עליכם די טרעגער פון דער פאַלשקייט — פּראָצענטניקעס, אַטקופּטשיקעס, צוקער-פאַבריקאַנטן און זייער אינטעליגענץ.

אין זיינע „איבערגעכאַפּטע בריוו" דערציילט אונדז שלום-עליכם וועגן די טרעגער פונעם אמת, פאַר וועמען רב לייבעלע וויל ארויסלאָזן אַ צייטונג מיטן נאָמען „דער אמת". דאָס זיינען די פאָלקס-מאַסן און זייער אינטעליגענץ. און נישט בלויז די יידישע זענען עס, נאָר אויך די נישט יידישע פאָלקס-מאַסן.

אָבער דער אמת אויף „דער וועלט" הייסט פשוט אָפּקערן זיך פון דעם נאַטירלעכן וועג, הייסט משוגעת און אַלע די, וואָס פאַרטיידיקן דעם אמת און קעמפן פאַר אים, ווערן אָנערקענט פאַר משוגעים. די יידישע אינטעליגענץ, וועלכע ליידט פאַרן פאָלק און קאָן נישט אריבערטראָגן זיין

רעכטלאָזיקייט, זיין אומבאַוווסטזיין, די זדיעקעס מצד די הענדלפירער און עקספּלואַטאַטאָרן, האָבן אין ערגעץ קיין אָרט נישט.

דאָס איז נאָר אַ ווייטערדיקע פאַרזעצונג פון דעם קלאַסישן פּאַמפלעט „די קליאַטשע“, וווּ יעדער פּראָטעסטירער פלעגט גערופן ווערן פאַר אַ משוגענעם. אַזעלכע געשטאַלטן באַגעגענען מיר אויך אין דער רוסישער ליטעראַטור פון די פערציקער יאָרן פון נײַנצנטן יאָרהונדערט, ווי ביי גערצען און אַנדערע.

אין שלום=עליכם'ס „איבערגעכאַפּטע בריוו“ הערן מיר אַן אָפּקלאַנג פון יענע הומאַנישע שטרעמונגען, וואָס זענען געקומען אין דער יידישער געזעלשאַפט אין דעם געוועזענעם צאַרישן רוסלאַנד מיט דעם לאָזונג פון דער רעוואָלוציאָנערער רוסישער אינטעליגענץ „גייט אין פאָלק“. אין דער יידישער ליטעראַטור האָט זיך שלום=עליכם געקאָנט באַגעגענען מיט די דאָזיקע שטרעמונגען אויף די שפּאַלטן פון „השחר“ און ליבערמאַנס „האמת“. אין דער יידישער ליטעראַטור זענען די „איבערגעכאַפּטע בריוו“ געווען אויך אַ ווייטערדיקע אַנטוויקלונג פון די אידעען פון מענדעלעס „טאַקסע“, „קליין=מענטשעלע“ און „קליאַטשע“. דאָ איז מענדעלע געווען פאַר שלום=עליכם'ן איינער פון זיינע אויטאָריטעטע וועגווייזער.

שלום=עליכם האָט אָבער די דאָזיקע אידעען איבערגענומען אויך פון דער רוסישער פּובליציסטיק. און פּונקט ווי גליעב אוספּיענסקי, וועלכער האָט אין דער מיט פון די 80=ער יאָרן איראָניזירט און סאַרקאַסטיש אויסגעלאַכט יענע רוסישע אינטעליגענץ, וואָס האָט כלומרשט גערעדט וועגן פאָלק און האָט זיך באַלד אָפּגעטרייסלט פון אים, פּונקט אַזוי האָט שלום=עליכם אין די 80=ער יאָרן אויסגעלאַכט יענע יידישע אינטעליגענץ, וואָס האָט זיך כלומרשט אָפּגעגעבן די אינטערעסן פון פאָלק.

„קוק זיך צו... צו דעם סטודענט, — זאָגט שלום=עליכם אין זיינע „איבערגעכאַפּטע בריוו“, — זע נאָר, ווי ער שרייט דאָס אַביסל אויף דער פאַלשקייט, אויף דער מערדעריי פון דער וועלט. הער נאָר זיינע הויכע, קלינגעוודיקע פראַגן, זיינע ריכטיקע, הייסע ווערטער, זיינע ברענענדיקע פּראָטעסטן קעגן דעם אומרעכט, וואָס ווערט געטאָן אויף דער וועלט... ער שרייט: אַראָפּ די מאַסקע! אמת זוך איך! איך האָב ליב מיין פאָלק, מיין לאַנד, אַלע מענטשן! אַלע מוזן גלייך זיין! מיר זענען אַלע ברידער! נישטאָ קיין האַר, נישטאָ קיין פאַרקויפטער קנעכט! מען קאָן אַזוי איינפירן, אַז עס זאָל אַלע שלום=עליכם'ס מענטשן גוט זיין נישט איינעם גאָר, און דעם צווייטן גאָרנישט!“

אָט דער סטודענט, וואָס איז צופעליק פאַרכאַפּט געוואָרן פון די רעוואָלוציאָנערע לאָזונגען פון זיין צייט, וואָס רעדט בלומרשט וועגן גערעכטיקייט, ווערט באַלד צוריקגעצויגן אין דער פאַלשער וועלט אַריין, אין דער וועלט פון עגאָיזם און זעלבסטליבע. ער ווערט אַ בעל-תשובה און טענהט שוין דעמלט אָט וויאַזוי:

„איך בין אַמאָל זייער יונג געווען! איך האָב זיך אַוועליעקאַיעט (פאַרפירט געוואָרן)... (פאַרטייטשט פון שלום-עליכם'ן). וואָס קאָן העלפן אייגער אויף דעם יאַריד!“

איצט אינטערעסירט אים שוין נישט די לאַגע פון די פאָלקס-מאַסן. פאַרקערט, ער איז אייגער פון די, וואָס זדיעקעווען זיך איבער זיי. ער ווייס נאָר פון געלט-גייציקייט און פון עגאָיזם. און אַז „דו דערמאָנסט אים אין די פריערדיקע יאָרן מיט די ברענענדיקע געדאַנקען, טוט ער דיר אַ קלאַפּ איבערן פלייצע און זאָגט דיר: כאַ, כאַ, כאַ, דו געדענקסט דאָס נאָך? כאַ, כאַ, כאַ!...“

שלום-עליכם געפינט אָבער, ווי מיר האָבן שוין אָנגעוויזן, אין דער יידישער סביבה אַזעלכע אינטעליגענטן, וואָס זענען זיך מקריב פאַרן פאָלק. דאָס זענען די געוועזענע סטודענטן בערעלע. אַן אויפגעקלערטן מלמד'ס אַ זון, מאָריץ און אַנדערע. די דאָזיקע סטודענטן גייען אין פאָלק, העלפן אים.

די יידישע פאָרגעשריטענע יוגנט פון די 80-ער יאָרן האָט אין שלום-עליכם'ס פעליעטאָנען „די איבערגעכאַפּטע בריוו“ דערהערט אַן אָפּקלאַנג פון דער דעמאָלטיקער רעוואָלוציאָנערער פובליציסטיק אין רוסלאַנד. זיי האָבן אין די דאָזיקע פעליעטאָנען געזען די פאַרטיידיקונג פון די אָרעמע פאַשנע פאָלקס-מאַסן, און נשט בלויז פון די יידישע, נאָר אויך פון די נישט-יידישע. מיט גרויס אינטערעס האָט אָט די פאָרגעשריטענע יוגנט געוואַרט אויף די נייע-דערשינענע נומערן פון דעם האַלב-קלעריקאַלן „יידישעם פאָלקס-בלאַט“. די גרונט-סיבה דערפון איז געווען שלום-עליכם'ס פעליעטאָנען „די איבערגעכאַפּטע בריוו“.

אין די ערשטע פעליעטאָנען זיינע „די איבערגעכאַפּטע בריוו“ איז שלום-עליכם דער אָנהויבער פון זיין אייגענער סאַטירע. דאָ באַגעגענען מיר שוין איינעם פון די גרונט-עלעמענטן פון זיין הומאָר — דעם קאָמיזם. מע דאַרף באַמערקן, אַז דאָ האָט זיך שלום-עליכם'ן מער אָדער ווייניקער איינגעגעבן די שילדערונג פון די נעגאַטיווע געשטאַלטן.

אָבער שלום-עליכם האָט שוין אין „די איבערגעכאַפּטע בריוו“ גע-

שטעלט זיך פאַר אַן אויפגאַבע צו ווייזן אַ געשטאַלט פון אַ פּאָזיטיוון מענטשן ביי יידן: רב וועלוועלע, און באַזונדערס אַ פּאָזיטיווע געשטאַלט פון יונגן דור — הערשעלע, בערעלע, מאָריץ. אין זיי האָט שלום-עליכם געוואָלט געפינען די שעפערישע כוחות פון די יידישע פאָלקס-מאַסן, דעם פאָלקסטימלעכן אמת, דעם נישט אויפהערנדיקן לעבנס-קוואַל. אָט די געשטאַלט פון אַ פּאָזיטיוון מענטשן ביי יידן, צו וועלכן שלום-עליכם האָט אין „די איבערגעכאַפּטע בריוו" באַוויזן בלויז אָנצומערקן אַ וועג, האָט ער אין זיינע שפּעטערדיקע יונגטלעכע ווערק אַלץ מער און מער קינסטלעריש פאַרפולקאָמט. דאָ זעען מיר שוין אַ גלאַנץ פון דער גרויסער ליבע צו די יידישע פאָלקס-מאַסן, וואָס שלום-עליכם האָט אין זיך געטראָגן פון זיינע ערשטע ליטעראַרישע טריט אָן. שוין דעמלט האָט ער פאַר זיך געשטעלט דעם ציל דורך ביסנדיקער סאַטירע באַווייזן די נעגאַטיווע דערשיינונגען אינעם יידישן לעבן, און אין דער זעלביקער צייט אויך ווייזן די פּאָזיטיוון, „די קלוגע און גוטע פונעם פאָלק", ווי עס האָט אַמאָל געזאָגט דער רוסישער שרייבער ניקאָלאַי סעמיאָנאָוויטש לעסקאָוו.

„אלדי־רוחות"

פון „אויסרייסן" און „אַלדי־רוחות" צו קאַסרילעווקע און יעהופּעץ

די שטעט, וווּ עס קומען פאָר די געשעענישן, וועלכע שלום-עליכם באַשרייבט אונדז אין זיינע „איבערגעכאַפּטע בריוו", הייסן ביי אים „פּינצטערגיש", „פּאָמאָיעס", „שווייגעריי", „געהאַקטע וואַגדן", „אַנגסטן" (אַ גרויסע שטאָט אין מאַלאָראָסיע), „אַלדי-רוחות" (אַ גרויסע שטאָט אין פּוילן) „אויסרייסן", „בלאָטע", „יעהופּעץ", „שעפּעטיווקע", „קאַפּצאַניווקע", „קראַסילעווקע". אין פּלוג געריידט, ווענדט זיך דאָ שלום עליכם גלייך ווי זיינע פאָרגייער מענדעלע, ליניעצקי און אַנד., צו דער אַלטער באַקאַנטער קאָמבינאַציע פון די רוסישע סאַטיריקער שטשעדרין און אַנדערע. די דאָזיקע נעמען אַליין זאָגן שוין אונדז אָן, אין וואָס פאַר אַ צושטאַנד עס געפינט זיך דאָס לעבן אין די דאָזיקע שטעט און אויף וואָס פאַר אַ „הויכער" שטופע פון קולטור זיי זענען.

אָבער פון וואַנען קומט דער של נעמען פון שטעט צו שלום-עליכם'ן? מענדעלע האָט דאָך נישט באַנוצט אַזויפיל נעמען. מיר ווייסן בלויז פון מענדעלעס צוויאַטיטש, גלופּסק, טונעיאַדעווקע, קאַפּ-

צאַנסק. פאַרוואָס זשע האָט שלום=עליכם באַנוצט אַזויפיל נעמען פאַר זיינע שטעט און האָט זיך אויך נישט אויסגעקליבן קיין *צוויי=דריי נעמען*, ווי אין די רייפסטע יאָרן פון זיין שאַפן — קאַסרילעווקע און יעהופּעץ? אָבער דער יונגער שלום=עליכם האָט נאָך פאַר זיך נישט געהאַט זיין עכט קינסטלעריש=טיפּיזירנדיקן נאָמען פאַרן יידישן שטעטל און פאַר דער גרויסער שטאָט. אויך דאָ האָט נאָך פאַר זיך געזען שלום=עליכם *בלויז סכעמעס פאַר זיינע שפּעטערדיקע טיפּיזירנדיקע* קאַסרילעווקע און יעהופּעץ.

לכתחילה האָט שלום=עליכם, ווי מיר ווייסן שוין, באַנוצט אַלס אייגנ=נעמען פון די שטעט און שטעטלעך אַזלעכע, וואָס גיבן אונדז אַ כאַראַקטעריסטיק פון זייער עקאָנאָמישן און גייסטיקן מצב. דאָס האָט אים געהאָלפן אין זיינע ערשטע קינסטלערישע פּרוּוון אונטערצושטרייכן און צו באַלעבן זיינע יוגנטלעכע בילדער פונעם יידישן לעבן. דער נאָמען פון שטעטל האָט שוין אויך געדאַרפט דערציילן וועגן זיין טרעגער. שפּעטער, ווען שלום=עליכם'ס טאַלאַנט האָט זיך צעבליט און ווען ער האָט אונדז געגעבן מייסטערהאַפטע געשטאַלטן פונעם יידישן לעבן אין רוסלאַנד, האָט ער זיך שוין אין פּובליציסטישע כאַראַקטעריזירנדיקע נעמען פון די שטעט נישט גענויטיקט. מיר ווייסן נישט און דאַרפן שוין נישט וויסן די עטימאָלאָגיע און דעם טייטש פון קאַסרילעווקע און יעהופּעץ. מיר קענען זייער אויסזען, מיר ווייסן זייער לעבן, מיר זענען באַקאַנט מיט זייערע געשטאַלטן, מיר זעען זיי, זיי שטייען פאַר אונדזערע אויגן.

אינעם וועג פון מענדעלע מוכר־ספרים

פונקט אַזוי ווי מענדעלע, האָט שלום=עליכם געפּרוּווט אַראָפּרייסן די מאַסקעס פון די פרומע גאָטס=סטראַפּטשעס און פון די גבירים. פונקט אַזוי ווי מענדעלע, האָט ער געפּרוּווט אויסלאַכן פאַרעלטערטע זיטן און מנהגים, וואָס זענען נאָך אַפילו ענדע אכציקער יאָרן געווען גענוג שטאַרק.

גלייך ווי שלום יעקב אַבראַמאָוויטש, וועלכער האָט זיך פאַר דעם לעזער פאָרגעשטעלט אין דער געשטאַלט פון דעם אָפּטמאָל גוטמוטיקן, אָפּטמאָל בייזן יידן פון אַ גאַנץ יאָר — מענדעלע מוכר=ספרים — האָט אויך שלום ראַבינאָוויטש זיך פאָרגעשטעלט אין דער געשטאַלט פון שלום=עליכם, וואָס איז עפּעס „אַזאַ ממזר, אַ שלאַק, אַ מאַרשעליק, אַ קאָלבוניק, אַ טריפהנער פּוסק“, ווי עס האָבן וועגן אים געשמועסט פאַרשידענע פּערסאָנאַזשן אין זיינע פעליעטאָנען.

גלייך ווי ביי שלום יעקב אַבראַמאָוויטש איז מענדעלע מוכר־ספרים געווען אין צענטער פון די באַשריבענע פאַרשוינגען, איז געווען אַן אַקטיווער אָנטיילנעמער אין דער האַנדלונג, איז אויך ביי שלום ראַבינאָוויטשן די געשטאַלט שלום־עליכם געווען דער אַקטיווער אָנטיילנעמער פון אַלע זיינע דעמאָלטיקע ווערק.

און אַזוי ווי מענדעלע, האָט אויך שלום־עליכם אויסגעפונען פאַר זיינע שטעט און שטעטלעך כאַראַקטעריסטישע נעמען, וואָס זאָלן פאַראַלגעמיינערן דעם אויסערלעכן אויסזען און דעם אינערלעכן תוך פונעם יידישן שטעטל. האָט מענדעלע די שטעטלעך אַ נאָמען געגעבן קאַפּצאַנסק, גלופּסק, צוויאַטיטש, האָט זיי שלום־עליכם אויך געגעבן אַן אַלגעמיינעם נאָמען: דורמאַנאָוו, לעפּעטיווקע, קאַפּצעניווקע.

מענדעלע איז געווען דער גרעסטער אויטאָריטעט ביים יונגן שלום־עליכם, און עס האָט זיך אים, שלום־עליכמ׳ן, געוואָלט וויסן, וואָס זאָגט וועגן זיינע ליטעראַרישע פּרוּוון דער, וועמען ער האָט אַזוי הויך געשטעלט, אין וועמענס וועג ער גייט אַזוי פלייסיק און איבערגעגעבן.

ענדע 1884. מענדעלעס פריינד און פאַרערער פּראַוועך דעם פינף־און־צוואַנציקיאָריקן יובילײ פון מענדעלעס ליטעראַרישער טעטיקייט, וועלכער האָט געהאַט אַ גאַנץ באַדייטנדיקן פאַר יענער צייט אָפּקלאַנג אין דער פּרעסע.

דער יונגער שלום־עליכם באַשליסט צו באַגריסן דעם גרונטלייגער פון דער נייער יידישער ליטעראַטור. און מיט אַ יוגנטלעכן ציטער שטעלט ער זיך פאַר פאַרן גרויסן ליטעראַרישן אויטאָריטעט מענדעלע — אין אַ באַגריסונג אויף רוסיש, וואָס ער שיקט אים צו זיין פינף־און־צוואַנציקיאָריקן יובילײ: „קאָן זיין, אַז אין די פיל בריוו און באַגריסונגען וועט זיך אייער אויפמערקזאַמקייט נישט ווילנדיק אָפּשטעלן אויף די דאָזיקע שורות, וועלכע עס שיקט אייך פון דער וויטער פּראָווינץ, אַזוי צו זאָגן, פון די סאַמע טיפענישן פון אונדזער רוסישן געטאָ, אַ יונגער, נאָר אַ הייסער פאַרערער פון אייער טאַלאַנט, אַ פאַרערער, וואָס אַרבעט אויף דעם באָדן, וואָס איר האָט אויפגעאַקערט, און פאָלגט נאָך פלייסיק און איינגעשפּאַרט נאָך אייערע שפּורן, וואָס איר האָט אַזוינע שאַרפע איבערגעלאָזט אויף די פעלדער פון אונדזער זשאַרגאָנישער ליטעראַטור“.

פול מיט פּאַטאָס און האָפענונג אויף דער צוקונפט פון דער יידישער ליטעראַטור איז געווען אָט דער ערשטער בריוו פון שלום־עליכמ׳ן צו מענדעלען.

עס איז שווין דעמלט געווען פאַר שלום־עליכם'ן קלאָר, אַז אין זיין שרייבן גייט ער אַרויס נישט פון זיינע אינדיווידועלע אינטערעסן, נאָר פון די אינטערעסן פון דער יידישער ליטעראַטור און פונעם פאָלק.

אַ גאַסט

סאָלאָמאָן ראַבינאָוויטש האָט נישט איינמאָל אויפמערקזאַם געמאַכט זיינע נאָענטע באַקאַנטע אויף די נאָטיצן אין די פּעטערבורגער ציימונגען וועגן די אַרויסטרעטונגען פונעם יונגן טענאָר מיכאַיל יעפּימאָוויטש מעדוועדיעוו. ער פלעגט זיי דערציילן, אַז אַט דער מעדוועדיעוו — דאָס איז דער מאַירקע, וואָס פלעגט מיט אים אין וואָראָנקאָווע אויף דער טאַרגאָוויצע פאַרשטעלן זיך אין דער שפּיל פון דעם „גזלן און אָרעמאַן".

איצטער איז מעדוועדיעוו דורך אַ צופאַל געוואָרן אַ סטודענט פון דער פּעטערבורגער קאָנסערוואַטאָריע, און די אַקטיאָרישע קרייזן אין פּעטערבורג לייגן אויף אים גרויסע האָפענונגען. ער איז איצטער געקומען אויף וואַקאַציעס צו זיך אין זיין שטעטל מעדוועדיעווע. האָט ער אין דער קרייזשטאָט פּערעיאַסלאַוו ספּעציעל איינגעאָרדנט קאָנצערטן פאַר די געליטענע פון די פּאָגראָמען. היינט איז ער געקומען קיין בעלאַצערקאָוו.

פון די פענצטער פון דער יידישער קאַזיאָנער שול, וואָס געפינט זיך אין עק שטאָט, אויף אַ ברייטן, נישט אַרומגעצוימטן, ליימיקן פּלאַץ, באַוואַקסן מיט פּאָלין, פאַרשפּרייט זיך אַ העלע שיין. די רואיקע גאַס, וואָס פירט צו דער קרוין־שול, די שטענדיק שלעפעריקע אין אָוונט, איז היינט געווען אויף. אַרום דער געמויערטער געביידע, וואָס פון אירע ווענט האָבן אַרויסגעקוקט געלע לאַטעס פונעם אָפּגעפאַלענעם טינק, האָט זיך אַרומגעדרייט יוגנט.

אַ פּאָר עלטערע בעלאָצערקאָווער באַלעבאַטים אין לאַנגע קאַפּאָטעס, וואָס זענען געגאַנגען פאַרביי, האָבן זיך אָפּגעשטעלט, אויפגעהויבן די קעפּ, פאַרנומען די בערד אין די הויפּנס און געשמועסט.

— אין באַלעטע, אין קיעוו, שלאָגט מען, און דאָ, נאַ דיר, גאָר הוליאַנקעס! מער ליגט זיי אין קאָפּ נישט. וואָסי וואָס, אומזיסט שלאָגט מען אוודאי? מ'איז מער נישט זייער אויסגעלאַסן: נישט צו גאָט, נישט צו לייטן.

— בעל־צדקות איז מען געוואָרן אויף פרעמדע קעשענעס! אַז נאָר

גיב! אַ וועלט געוואָרן! דעם קוואַרטאַלנעם גיב, דעם רב גיב, דעם חזן גיב, און נאַ דיר — גיב ווייטער.

ביידע האָבן זיך איינגעקוקט אין פענצטער, אויסגעשפּיגן און אַוועק. גייענדיק, האָט זיך איינער געווענדט צום צווייטן:

— אייך איז גוט. איר זייט, אַן עין־הרע, אַ בעזדיעטניק, דיר דאַ באַבאַ. מיר קאָסט אָבער אַזאַ מעשה געלט. די טעכטער מיינע וועלן דאָס גישט דורכלאָזן... וואָס איז מיר די פעולה, וואָס האָרטן איז מען אָרעמע־לייט. דער אייגענער אָרעמאַן איז בילכער, ווי מיינט איר, האַ?

און לעבן דער צווייטשטאָקיקער יידישער קאַזיאָנער שול איז אַלץ מער און מער עולם געוואָרן. די פענצטער פונ׳ם צווייטן שטאָק זענען געווען צעעפנט, און פון שול האָט זיך געטראָגן אויף דער גאַס אַ טומל און אַ געלעכטער. דער עולם האָט אַלץ נאָכגעפרעגט, צי איז שוין געקומען דער פעטערבורגער זינגער מעדוועדיעוו.

— ק׳איז כזב־ליגן, ס׳איז גישט קיין פעטערבורגער זינגער. אינסינוּ־אציע, א יחוס אַ גרויסער, פאַראַן דאָ וועמען צו הערן, א שטיקל מלמדס א זון פון מעדוועדיעווקע, א גדולה איך זאָג אייך! — האָט אַ יונגערמאַן אין אַ שוואַרצן גאַרניטור זיך געהכ׳מעט און געוויזן זיינע פאָדערשטע גרויסע ציין. דאָס איז געווען אַן עקסטערן, א זון פון א בעלאָצערקאָווער קאַרגן גביר. ער האָט זיך געסמאַרעט אַרויסצוברענגען אין זיין לעקסיקאָן נאָרוואָס אויפגעכאַפּטע ווערטער פון די ביכער. האָט ער דעריבער ווידעראַמאָל איבערגעחזרט:

— אַז אינסינואַציע, וואָס די וועלט גיט גישט!

א יונגער שניידער, וואָס האָט זיך אויך געשטופּט אַריינצוגיין אין שול אויפן קאָנצערט האָט אים באַלד געענטפערט:

— וואָס, א מלמד טאָר גאָר קיין גוטע קינדער גישט האָבן? ערשטנס, איז זיין טאַטע גאָר גישט קיין מלמד, נאָר מעדוועדיעווקער רב.

— מעדוועדיעווקער רב! אויך מיר אַ רב! אַ סקאַרפּעטקע — אַ בגד. מעדוועדיעווקע א שטאָט, — האָט ווידער דער יונגערמאַן אין שוואַרצן גאַרניטור געלאַכט און געוויזן זיינע פאָדערשטע גרויסע ציין. — אָט וועט איר זען, — האָט ער געזאָגט, — זיי שרייבן אין די „אָביאַוולעניעס“, אַז ס׳וועט נאָך היינט זיין ספּעקטאָר אויך. ס׳איז ווייטער כזב־ליגן, אינסינוּ־אציע, קיין ספּעקטאָר וועט גישט קומען. אָט האָט איר אייך זיינעם א פעליעטאָן אין „פאָלקסבלאַט“: נאָך מיט דריי טעג צוריק איז ער

דורכגעפֿאָרן בעלאָצערקאָװ און איז אַװעקגעפֿאָרן גלײך אין סאַנקט-פּעטערבורג.

הורדן די פֿענצטער האָט זיך געלאָזט הערן אױף דער גאַס אַ גלעקל-קלינגען. דאָס האָט באַטײַט, אַז דער אָװנט הײבט זיך אָן.

דער עולם איז שױן געװען אײַנגאַנצן צונױפֿגעזאַמלט, די גרעטער פֿאַרנומען. אױף דער עסטראַדע זענען אַרױף דער דאָקטאָר טשערני, אַ הױכער, אַ ברײטבײניקער, מיט אַ גרױען, געקרױזטן קאָפּ האָר, און דער יונגער שלום-עליכם. דאָקטאָר יעקב טשערני איז געװען באַרימט אין בעלאָצערקאָװ. ער איז געװען באַרימט נישט נאָר אַ דאַנק דער מעדיצי-נישער הילף, װאָס ער פֿלעגט אַרױסװײַזן די אָרעמע מאַסן, נאָר אױך מיט זײַן ליבע צו די פֿאָלקס-מאַסן און צו זײער שאַפֿונג.

ער איז געװען אײנער פֿון די װײניקע ײדישע דאָקטױרים אין צאַרישן רוסלאַנד, װאָס האָבן געשריבן פּאָפּולערע אַרטיקלען אױף אַן אמתער פֿאָלקס-שפּראַך װעגן מעדיצין, סאַניטאַריע און היגיענע. אַלײן אַ יוגנט-חבר פֿון דעם דיכטער און שעפֿער פֿונעם ײדישן טעאַטער אַברהם גאָלדפֿאַדן, האָט דאָקטער יעקב טשערני אין דער פֿרײער צײַט ליב געהאַט צו זינגען ײדישע פֿאָלקס-לידער און לידער פֿון ײדישע דיכטער.

בײַ דאָקטאָר יעקב טשערני אין שטוב פֿלעגן זיך פֿאַרזאַמלען די בעסטע פֿאָרשטײער פֿון דער בעלאָצערקאָװער ײדישער אינטעליגענץ. אין דאָרטן פֿלעגט שלום-עליכם לײענען זײַנע ערשטע װערק.

דאָ האָט שלום-עליכם באַגעגנט די ערשטע פֿאַרערער פֿון זײַן טאַלאַנט. צװישן זײ איז געװען יוסף פּעטריקאָװסקי, דער רוסישער איבערזעצער פֿון מענדעלעס „טאַקסע", דער דעמלט באַקאַנטער זשורנאַליסט און אױטאָר פֿון אײניקע אַרטיקלען אין רוסיש װעגן דער ײדישער ליטעראַטור, באַזונדערס װעגן ליניעצקין און מענדעלען.

דאָקטאָר טשערני האָט געמאָלדן, אַז באַלד טרעט אַרױס דער יונגער טאַלאַנטירטער זינגער מעדװעדיעװ, און האָט געבעטן דעם עולם האַלטן זיך רואיק.

אױף דער עסטראַדע איז אַרױף מעדװעדיעװ. ער האָט זיך פֿאַרנײגט צום פּובליקום און האָט אָנגעהױבן זינגען אַריעס פֿון „פּיקאָװאַיאַ דאַמאַ". פֿון „דעמאָן". זײַן בלײך פּנים האָט אַרױסגעקוקט פֿון די לאַנגע שװאַרצע האָר. ער האָט פֿאַרענדיקט זײַן זינגען, האָט זיך װידער אַ בײג געטאָן און איז שנעל אַראָפּ פֿון דער עסטראַדע. אין זאַל, האָבן די געשרײען „בראַװאָ", „ביס" נישט אױפֿגעהערט, ביז ער איז װידער אַרױף און האָט

אָנגעהויבן זינגען אין אוקראַיִניש דאָס באַקאַנטע ליד פון טאַראַס שעווטשענקאָ.

Реве та стогне Днипр
широкий
Сердитый витер завива

דער זינגער האָט שוין לאַנג געענדיקט דאָס ליד, און דער עולם האָט אַלץ איבערגעחזרט דעם מאָטיוו שוין אָן אים. מעדוועדיעוו איז געשטאַנען לעבן חבר פון זיין קינדהייט שלום נחום וועוויקס — שלום=עליכם. ווי אין דער קינדהייט אין וואָראָנקאָ אויף דער טאָרגאָוויצע פלעגן זיי קוקן איינער דעם אַנדערן אין די אויגן נאָך זייערע פאָרשטעלונגען, אַזוי האָבן זיי היינט ביידע, געקוקט איינער אויפן צווייטן מיט ליבע.

דאָקטאָר טשערגי איז ארויף אויף דער עסטראַדע, האָט געבעטן דעם עולם אויפהערן צו זינגען, ווייל באַלד וועט אַרויסטרעטן דער שרייבער פון „פאָלקסבלאַט“ שלום=עליכם.

שלום=עליכם האָט געלייענט דעם דריטן אויפטריט פונעם ערשטן אַקט פון „רעוויזאָר“. ער האָט אַזוי קונציק געביטן די שטים זיינע, די באַוועגונגען פון זיין קערפּער, איבערגעבנדיק דעם דיאַלאָג פון דאָבטשינסקי און באָבטשינסקי, אַז עס האָט זיך געדוכט, אַז עס ריידן גאָר צוויי באַזונדערע מענטשן. דער עולם האָט געגאַפט קוקנדיק און הערנדיק און האָט זיך גאָר פאַרגעסן, אַז פאַר זיי שטייט א נאָענטער באַקאַנטער.

ער האָט געענדיקט דעם דיאַלאָג, און עס האָבן זיך געוויזן נייע דריי געשטאַלטן — דער גאָראָדניטשי, אַרטיעמי פיליפּאָוויטש, אמאָס פיאָדאָדאָוויטש. ווידער האָבן זיך געהערט נייע דריי שטימען, ווידער האָבן זיך געוויזן נייע באַוועגונגען. אַפּלאָדיסמענטן האָבן באַגלייט די ווערטער פון „רעוויזאָר“, מיט וועלכע שלום=עליכם האָט פאַרענדיקט:

„שלמה המלך אַליין וועט ניט דערגיין, וואָס עס איז האָרטן אמת און וואָס איז דאָרטן ניט אמת“.

— מען האָט געשריבן אין די „אָביאַוולעניעס“, אַז עס וועט קומען דער שרייבער פון סאַנקט=פּעטערבורג ספּעקטאָר. וווּ איז ער? דאָס איז אַפנאַרעריי, אינסינואַציע! — האָט אויסגעשריִען דער יונגערמאַן אינעם שוואַרצן גאַרניטור, דעם קאַרגן גבירס זונדל.

ספּעקטאָר, איינער פון שלום=עליכם'ס נאָענטסטע ליטעראַרישע פריינד, האָט אין דער אמתן באַדאַרפט קומען אויף דעם דאָזיקן אָוונט. ער איז

דעמלט געווען אין אומאַן, אין זיין געבורטס-שטאָט, און שלום-עליכם האָט אים איינגעלאַדן אויפן אָוונט אין בעלאַצערקאָוו, אָבער ער האָט דרינגענד געמוזט אַוועקפאָרן קיין פּעטערבורג און איז אויפן אָוונט נישט געקומען.

דאָקטער יעקב טשערני, האָט אַ שמייכל געטאָן און געענטפערט:

— ס'איז געווען אַ טעות, ספּעקטאָר האָט געמוזט דרינגענד אַוועקפאָרן קיין פּעטערבורג. דערפאַר וועט אונדז דער אַנדערער שרייבער פון „פאָלקס-בלאַט" שלום-עליכם דורכלייענען זיינעם אַ בריוו צו ספּעקטאָרן!

שלום-עליכם האָט גענומען לייענען דעם בריוו, וואָס איז געווען פול מיט וויץ און הומאָר. יעדע ווײַלע פלעגט אויסברעכן אַ געלעכטער, וואָס פלעגט זיך אַוועקקייקלען איבערן גאַנצן זאַל. אינעם בריוו איז געווען באַשריבן, וואָס פאַר אַ וועטשערע ער וואָלט פאַר אזא גאַסט, ווי ספּעקטאָר, צוגעגרייט און וואָס פאַר אַ געלעגער מע וואָלט פאַר אים אויסגעבעט:

צוויי איבערבעטן, אַ שטיק פינף קישנס, אחוץ קליינע קאָפּ-קישעלעך, און נישט גלאַט פון פעדערן, נאָר פון עכטן פוך, צוליב וואָס בעלאַצערקאָווער ווייבער האָבן געהאָדעוועט עטלעכע ווינטערן גענדז און אַ מיליאָלטע ווייבער האָבן די פעדערן געפליקט אין די לאַנגע נעכט דעם גאַנצן ווינטער.

נאָכדעם האָט שלום-עליכם געשפּילט אויפן פידל מעלאָדיעס פון גאָלדפאַדנס יידישן טעאַטער. דאָקטער טשערני האָט אַקאָמפּאַנירט אויף פּיאַנע.

דער אָוונט האָט זיך פאַרענדיקט מיט אַ דעקלאַמאַציע פון שלום-עליכם'ס אַ ליד:

איך וואָלט, גלייבט מיר, גערן לאַכן,
לאַכן שטענדיק און אַ סך!
זיך און יענעם פריילעך מאַכן —
לאָז מען הערן, ווי איך לאַך!
וואָס קען איך העלפן, וואָס קען איך טאָן?
(איך קען אַליין דאָס נישט פאַרשטיין)
ווען צו לאַכן איך הייב נאָר אָן,
גיסן טרערן זיך אַליין!
טרערן גיסן,
טייכן פליסן —
טייכן טרערן,
הייסע טרערן...

די דערציילונג נאַטאַשע — טייבעלע

אין די ערשטע פּאָר יאָר פון זיין ליטעראַרישן שאַפן האָט נאָך שלום=עליכם נישט פאַרמאָגט קיין פעסטע, פּאָזיטיווע באַציונג צו הומאָר. עס האָט זיך אים אויסגעוויזן, אַז נישט נאָר סאַטירע, נאָר אַפילו הומאָר קאָנען אויסגענוצט ווערן בלויז אין פעליעטאָן, אָבער פאַר אַזוי גערופענע הויך קינסטלערישע ווערק קאָן דער געלעכטער אויסגענוצט ווערן ביי שילדערן נעגאַטיווע און פיינטלעכע געשטאַלטן.

פון דער צווייטער זייט פאַרטראַכט זיך נאָך גאַנץ אָפט דער יונגער שלום=עליכם, צי דאַרף ער קומען מיט געלעכטער צו זיין לעזער אַפילו אין די פעליעטאָנען, און צי זיין געלעכטער איז נישט קיין איבעריקער דעמלט, ווען די ייִדישע מאַסן לעבן איבער אַזויפיל שווערע רעפּרעסיעס. דאָס באַשטעטיקן זיינע פעליעטאָנען „בריוו צו דעם בריוול=שרייבער", אויף וועלכע עס איז אויסגעגאָסן דער דעמלטיקער צער און טרויער פון די ייִדישע פאָלקס=מאַסן אין צאַרישן רוסלאַנד. עס ראַנגלט זיך אין שלום=עליכמ'ן דעמלט דאָס געוויין און דער געלעכטער. און סיי די סאַטירע, און סיי דער קאָמיזם אין די „איבערגעכאַפּטע בריוו" באַפרידיקן נישט שלום=עליכמ'ס פאָלקסטימלעכע, האַרציקע, הומאָריסטישע נאַטור, און ער זאָגט אַזוי: „זינט איך שרייב פאַר מיינע ברידער (שוין באַלד צוויי יאָר), האָבן נאָך די לעזער פון מיר קיין פריילעכע מינע נישט געזען, און אַפילו דאָרט, וו איך פאַרקאַטשע זיך מיט ליצנות, ענדיק איך אויך מיט געוויין".

נישט גרינג איז אים אָנגעקומען צו געפינען זיין וועג צו זיך. עס האָט אים געדריקט דער צער פאַר די ייִדישע פאָלקס=מאַסן און אַרויסגערופן אין אים א טרויער. און סיי די סאַטירע זיינע, און סיי דאָס געוויין זיינס האָבן אים, דעם יונגטלעכן שלום=עליכם, נישט באַפרידיקט און עס איז נאָך פאַר אים גופא נישט קלאָר געווען דעמלט, צי איז הומאָר אַן עכטע קינסטלערישע דערשיינונג. דעריבער פאַרמאָגט נאָך נישט די ערשטע קינסטלערישע דערציילונג זיינע „נאַטאַשע" דעם גרונט=עלעמענט פון הומאָר — דעם געלעכטער.

„נאַטאַשע", אָדער ווי שלום=עליכם האָט די דאָזיקע דערציילונג שפּעטער אָנגערופן „טייבעלע", איז געשריבן און פאַרעפנטלעכט אין דער זעלביקער צייט, ווי „די איבערגעכאַפּטע בריוו", אין יאָר 1884. די זעלביקע אידעע דרינגט דורך סיי די פעליעטאָנען און סיי די דערציילונג. אויך דאָ טרעט שלום=עליכם אַרויס אַלס קעמפער קעגן דעם גייעס,

אויפגעקומענעם יידישן בירגערטום. אויך דאָ איז ער דער זוכער פון דעם פאָלקסטימלעכן אמת, וועלכן ער געפינט בלויז ביי די זין און טעכטער פון דער יידישער פאָלקס=מאַסע. אָבער דאָ אין זיין ערשטן פּראָזע=ווערק פעלט אינגאַנצן זיין פריילעכע, פאָלקסטימלעכע סאַטירע, אַפילו די שפּראַך איז דאָ געהאַמעוועט פון א געצוווּנגענעם ערנסט.

אין „נאַטאַשע“ באַפרייט זיך שוין שלום=עליכם געוויסערמאַסן פון דער סענטימענטאַלישער טרערנדיקייט, אין וועלכער עס האָט זיך אַזוי געווייקט זיין דערציילונג „צוויי שטיינער“. שלום=עליכם'ן גיט זיך שוין דאָ איין צו מאַכן די ערשטע טריט אויפן וועג פון אַנטפּלעקן אין זיך איינעם פון די גרונט=עלעמענטן פון זיין הומאָר — דעם האַרציקן ליריזם. דאָ האָט זיך אים איינגעגעבן אויף א קינסטלערישן אופן צו שילדערן פּאָזיטיווע געשטאַלטן פון אַ יידישן פאָלקס=אינטעליגענט, פעלדמאַן, און פון א יידישער פרוי אַן אינטעליגענטקע פון אָנהויב די 70=ער יאָרן פון פאָריקן יאָרהונדערט — נאַטאַשע.

שלום=עליכם מאַכט דאָ אַ פּרווו צו ווייזן א פּאָזיטיווע געשטאַלט פון אַ יידישן אינטעליגענט, וויזנדיק זיינע פערזענלעכע איבערלעבונגען און ליידנשאַפטן, נישט אַרויספירנדיק אים דערהוויל אויף דער געזעלשאַפטלעכער אַרענע. ער ווייזט אונדז זיין לעבנשטייגער, זיין אויפפירונג, דערציילט אונדז וועגן זיינע שטרעבונגען, ער פירט אונדז אַריין צו אים אין שטוב.

שילדערן א פּאָזיטיווע געשטאַלט פון א יידישער פרוי אַן אינטעליגענטן האָט שלום=עליכם'ן, ווייזט אויס אָנגערעגט דער רוסישער פאָלקסטימלעכער ראָמאַן, וואָס איינע פון זיינע הויפּט=צילן איז געווען צו ווייזן א פּאָזיטיווע געשטאַלט פון א פרוי אַן אינטעליגענטן. די געשטאַלט פון נאַטאַשע האָט שלום=עליכם, ווייזט אויס, געהאַט אין זין צו אַנטוויקלען ווייטער און צו פירן זי אין אַנדערע זיינע ווערק. „מיר וועלן זיך נאָך מיט נאַטאַשען באַגעגענען“ — ענדיקט ער זיין דערציילונג.

פון זיינע ערשטע טריט אָן האָט שלום=עליכם געשטעלט פאַר זיך א ציל אַרומצוכאַפּן ברייט דאָס לעבן פון דער יידישער אינטעליגענץ אין דעם לעצטן פערטל פונעם 19=טן יאָרהונדערט אין רוסלאַנד.

די געשטאַלט פון פעלדמאַנען האָט שלום=עליכם'ן נאָכגעפאָלגט פון זיין פריסטער יוגנט אָן. דאָס איז געווען דער אידעאַל פון מענטשן, וועלכן ער האָט אויסגעשפּונען אין זיין יוגנטלעכער פאַנטאַזיע. ער אַליין האָט געוואָלט גיין אויף דעם דאָזיקן וועג און געזען זיך אין דער צוקונפט אַזאַ.

ווער איז פעלדמאן? שלום=עליכם גיט אונדז זיין קורצע לעבנס=באשרייבונג ביז דעם מאָמענט, אין וועלכן מיר באַקאַנען זיך מיט אים. פעלדמאן האָט, אייגנטלעך, די זעלביקע ביאָגראפיע פונעם לערער ראבאָווסקי אין די „צוויי שטיינער". סיי דער, סיי יענער האָבן זייער בילדונג באַקומען אין דער ראבינער=שול אין זשיטאָמיר, וווּ עס האָבן באַקומען זייער בילדונג די בעסטע פארשטייער פון דער יידישער פאָלקס=אינטעליגענץ אין 19=טן יאָרהונדערט. פעלדמאן איז נישט נאָר דער אידעאַל פון מענטש ביים יונגן שלום=עליכם, נאָר אויך דער אידעאַל פון א דערציער פון דעם יונגן דור. ער איז שטאָלץ, פעלדמאן, הנפעט נישט סיי די עלטערן פון זיינע תלמידים, סיי די תלמידים גופא. ער איז א מונטערער און פריילעכער און איז שטענדיק גרייט מיט זיין גאַנצן וועזן צו דינען זיין פאָלק. און די דאָזיקע גרייטקייט זיינע, פעלדמאַנס, קומט נישט פון גלייכגילטיקייט צו זיין פערזענלעכן לעבן, נאָר פון דער פייערדיקער ליבע צו דעם לעבן פון דעם צווייטן, און אין דער ערשטער ריי צו דעם לעבן פון די פאָלקס=מאַסן. מיר גיבן דאָ איבער דעם קורצן אינהאלט פון „נאַטאַשע".

די געליבטע געשטאלט פונעם יונגן שלום=עליכם, פעלדמאַן, באַקאַנט זיך צופעליק מיט א יונג מיידל נאטאשע, אן עלנטע יתומה. זי האָדעוועט זיך אין אַ געהיימען שאנד=הייזל, וואָס געפינט זיך קעגנאיבער פעלדמאַנס וווינונג. נאטאשע דערוווסט זיך צופעליק וועגן פעלדמאַנען. זי קומט צו אים און בעט אים, ער זאָל זי ארויסנעמען פון דעם אָפּגרונט, אין וועלכן זי זינקט. זי פארבלייבט ביי פעלדמאַנען אין שטוב, ווי זיינע אַ שוועסטער. ער האָדעוועט זי און לערנט זי. זי מאכט גרויס דערפאָלג אין לערנען און ווערט אויך א לערערין. נאטאשע איז ענערגיש, שיין און שטאָלץ און אינאיינעם מיט פעלדמאַנען קעמפט זי פאר דעם אמת און קעגן דער פאלשקייט. וואָס שלום=עליכם האָט זיך געסטארעט אויפצורייסן אין זיינע פעליעטאָנען. נאַטאַשע איז פארליבט אין פעלדמאַנס אַ תלמיד מאָריץ.

אים האָט פעלדמאן געלערנט און באַקענט מיט די פאָרגעשריטענע שטרעמונגען אין די געזעלשאפטלעכע באוועגונגען. ער האָט זיך דאָס, פונקט ווי יענער סטודענט אין די „איבערגעבאַכענע בריוו", „אווּלינקאַיעט", ער האָט עס אויך געשריבן: אַלע דארפן זיין גלייך! אמת, זיינע רעוואָלוציאָנערע שטימונגען זענען נישט געגאַנגען ווייטער פון די ווענט פון פעלדמאַנס וווינונג. ער האָט אפילו נישט געהאט קיין מוט ארויסצופרעטן קעגן זיין מוטער, דער שטאָטישער גבירהטע.

מאָריצעס מוטער זוכט אויס פאַר אים א רייכע כלה. זי רופט אים און אויסלאַנד שרייבן תנאים. נאַטאַשען פארזיכערט ער, אז ער וועט דער מוטער נישט הערן. זיי וועלן בלייבן טריי איינער דעם צווייטן. ער וועט אין אויסלאַנד נישט פאָרן. אָבער ער פאַראַט נאַטאַשען און האָט חתונה מיט דער רייכער כלה, וואָס זיין מוטער האָט פאַר אים אויסגעקליבן.

מאָריצעס פאַראַט צעברעכט אָבער נישט נאַטאַשעס ענערגיע, איר קאַמף פארן לעבן און איר קאַמף פארן אמת, וועלכן זי זעצט פאָר ווייטער.

געבנדיק די ביאָגראַפיעס פון די פאָלקס=אינטעליגענטן מיכאל פעלדמאַן און נאַטאַשע זאַנגענשיין, האָט שלום=עליכם דערציילט וועגן זייער עקשנותדיקן קאַמף מיט זייער סביבה און וועגן דער סאַמע וויכטיקסטער זאַך, וואָס האָט זיי געהאָלפן אויפצוהייבן זיך איבער אומוויסן, גנבעדיקייט, דערשלאָגנקייט—וועגן ה ע ר מ י, וואָס לייטערט דעם מענטשן, בעסערט אויס זיינע זיטן און העלפט אים, נישט געקוקט אויף אלע שוועריקייטן, צו דערגרייכן דעם ציל, וואָס ער שטעלט פאַר זיך אוועק. מאָריצעס ביאָגראַפיע האָט אים געדינט צו ווייזן דער יִיקר די שוואַכקייט, כאַראַקטערלאָזיקייט, פחדנות פון דער יידישער בירגערלעכער יוגנט, וואָס איז אויסגעוואַקסן אויף דער מי פון אנדערע.

שוין אין יאָר 1884 האָט שלום=עליכם געמאַכט די ערשטע טריט עפנטלעך אָנצוהויבן זיין קאַמף קעגן דער לייזונג פון א סיוזשעט אין דעם יידישן ראָמאַן פון שמ"ר עט קאָמפּאַניע. אין זיין „נאַטאַשע" ווענדט זיך שלום=עליכם תחילת צום לעזער:

„אונדזערע זשאַרגאָן=לעזער זענען איבערהויפּט געוווינט געוואָרן, אַז דער העלד אָדער די העלדין פון ראָמאַן דאַרף זיין ענטוועדער א מלאך, אָדער גאָר אַ שד. ער דאַרף זיין אזוי גוט, אזוי ערלעך, אזוי אָרנטלעך, אַזוי ריין, ווי א מלאך פון הימל, וואָס געהערט זיך מיט דער ערד ווייניק אָן, וואָס טוט נאָר גוטס פון זיך אליין, און אזוי ווי די וועלט איז זינדיק, קומט נעבעך אראָפּ דער מלאך אויף דער זינדיקער ערד, מע יאָגט אים אויף יעדן טריט; פאַר ליבע צאָלט מען אים מיט פיינטשאַפט (שנאה. פארטייטשט פון שלום=עליכם), פאַר זיין ערלעכקייט — מיט מערדעריי. און אזוי ווערט דער בידנע מלאך נעבעך פארשווארצט, ביז דער ראָמאַן קומט צו ענדע, ווערט ער פלוצים גליקלעך און עס ווערט אים אָפּגעצאָלט פאַר זיינע מעשים=טובים הונדערט מאָל אזויפיל. און דער מערדער, דער שלעכטער העלד, באַקומט זיין שטראָף פון דעם מחבר אין האָט די מפלה. זעלטן ענדיקט זיך דער ראָמאַן אָן א מעלאָדראַמע און אָפטמאָל ענדיקט

דער פֿאַרפֿאַסער זיין ראָמאַן מיט א דרשה, ווי אין די אַלטע מוסר=ספרים מיט דעם נוסח פֿון „צאינה=וראינה“, אז דער צדיק מוז, געבעך, ליידן, ביז גאָט העלפֿט אים, און דער רשע וועט סוף=כל=סוף האָבן די מפּלה און נאָך אזוינע קינדערשע זאכן; די לעזער זאָגן א שבח דעם „קלוגן“ פֿאַרפֿאַסער פֿאַר זיין „שיינער“ בבא=מעשה, וואָס האָט מיט דער פּוסטער פֿאַנטאַזיע צונויפֿגעפֿלאָכטן אַזעלכע שרעקלעכע געשיכטן, וואָס וואַרפֿן אונדז אין היץ און אין קעלט, נאָכגעמאַנצט די פֿראַנצויזישע וואָלוועלע ראָמאַניסטן“.

שלום=עליכם האָט דער ערשטער אויפֿגעדעקט דעם תוך פֿון דעם שמר'יזם. ער האָט דערזען דעם מגיד, וואָס האָט זיך פֿאַרפּוצט אין עלעגאַנטע, וועלטלעכע פֿראַזן, און האָט די יידישע פֿאָלקס=מאַסן געשפּייזט מיט אויסגעטראַכטע עולמות.

„אין אונדזערע דערציילונגען און אין אונדזערע שפּעטערע דערציילונגען, — שרייבט שלום=עליכם ווייטער, — וואָס מיר האָפֿן אין „פֿאָלקסבלאַט“ צו דרוקן, וועט דער לעזער נישט געפֿינען קיין מלאכים און קיין שדים, נאָר מענטשן, ווי מיר מיט אייך, מיט אונדזערע אייגענע מעלות און חסרונות. אויב וועט עס וואַרט אז אונדזער דערציילונג זאָל זיך ענדיקן דווקא מיט א חופּה, אָדער מיט אַ לוויה (ח"ו) — דער האָט א גרויסן טעות: ער וועט דאָ געפֿינען נאָר דאָס, וואָס דער אמת, דאָס, וואָס דאָס לעבן פֿאָדערט פֿון אונדז“.

אין דער דאָזיקער שטעלע איז, אייגנטלעך, שוין ארויסגעזאָגט געוואָרן דעם יונגן שלום=עליכם'ס קינסטלערישן אני=מאמין. אין זיינע ווערק זאָגט ער צו, וועט דער לעזער נישט געפֿינען דאָס, וואָס ער געפֿינט אין די יידישע „שמ'ר“=ראָמאַנען. ער וועט געפֿינען דעם אמת, יענעם אמת, וואָס דאָס לעבן פֿאָדערט פֿון אונדז“. אָבער אויב פֿאַר שלום=עליכם'ן איז שוין געווען קלאָר, אז א קינסטלעריש ווערק דאַרף שעפּן זיין מאַטעריאַל פֿונעם אמתן לעבן, האָט ער אָבער נאָך דעמאָלט נישט דערגרייכט צו זיין פֿאָלקאָמער, אייגנטימלעכער, קינסטלערישער אמתדיקייט.

„נאַטאַשע“, אָדער אין דער שפּעטערדיקער באַאַרבעטונג — „טוויבעלע“, איז דאָס ערשטע קינסטלערישע פּראָזע=ווערק פֿון שלום=עליכם, ווי מיר האָבן שוין שפּירן פֿון איינעם פֿון די גרונט=עלעמענטן פֿון זיין הומאָר — דעם שלום=עליכם'שן ליריזם.

„העכער און נידעריקער"

אין זיין צווייטער דערציילונג „העכער און נידעריקער", וואָס איז געווען געדרוקט אין דעם זעלביקן „יידישעם פאָלקס־בלאט" פון יאָר 1884, זעצט שלום־עליכם ווייטער פאָר זיין אויפגאַבע צו שילדערן געשטאַלטן פון דער יידישער אינטעליגענץ. און ער ווייזט אונדז צוויי קעגנזעצלעכע געשטאַלטן פון דער יידישער אינטעליגענץ: יצחק בעקערמאַן און סאשע ראָזנפעלד. דער ערשטער — א קינד פון דער יידישער אָרעמשאַפט, דער צווייטער — דער זון פון דעם שטאָטישן גביר. שלום־עליכם רופט אָן די דאָזיקע דערציילונג „עטיודן אין צוויי טיילן". די ערשטע טייל האָט אַ נאָמען „אין דער הויך", די צווייטע טייל — „אין דער נידעריק".

שלום־עליכם דערציילט אונדז וועגן דעם לעבן פון זיינע צוויי הויפט־העלדן פון דעם ערשטן טאָג פון זייער געבוירן. סאשע ראָזנפעלד לעבט אין דער הויך איבער אַלעמען, דאָס גאַנצע שטעטל בוקט זיך פאַר זיין פאָטער און מוטער און פאַר אים. אַלע אין שטעטל ווייסן, אַז זיי זענען נידעריקער פון די ראָזנפעלדס, ווייל זיי פאַרמאָגן דאָך נישט דאָס קערבל. ראָזנפעלדס עלטערן נוצן אויס אַלע מיטלען פון דעמאַגאָגיע. צוליב טראַסק און טאַראַראַם מאַכן זיי מאָלצייטן פאַר אָרעמעלייט. אויף די מאָלצייטן טרעפט זיך אַפילו טויט־פאַלן פון איבערעסן זיך אָדער איבערטרינקען זיך. די גאַנצע שטעטלדיקע אָרעמשאַפט ווייסט, אַז זיי זענען גאָרנישט קעגן די ראָזנפעלדס.

יצחק בעקערמאַנס מוטער, פייגע די אלמנה, איז זיך מפרנס דערפון, וואָס זי קאָכט פיש ביי די ראָזנפעלדס. אָט די פייגע, וואָס לעבט „אין דער נידעריק", האָט אָבער גאָט „געשטראָפט" מיט אַ זון, אין וועלכן עס האָט אויפגעוואַקסט אַ באַוווסטזיין פון זעלבסטווירדע, וואָס האָט זיך געגנומען אויפהייבן פון דעם גייסטיקן זומפ, אין וועלכן עס זינקען זיינע ברידער פון דער יידישער אָרעמשאַפט. ער וויל נישט גיין צום טיש פון די ראָזנפעלדס, ווען זיי מאַכן אַ מאָלצייט פאַר אָרעמעלייט. פייגע בלייבט דערפון אָן אַ שטעלע.

די ביטערע איראָניע און דער סאַרקאַזם שלום־עליכם'ס אַנטפּלעקט פאַר אונדז די נבנעדיקייט פון דער מוטער פון דער יידישער אָרעמשאַפט: „איך בין שוין מוחל די פיר קערבלעך, וואָס איך האָב אָנגעווירן, — זאָגט פייגע צו איר זון, — כאַפט דיך דער רוח מיט זיי אינגאַנצן! אָבער וואָס האָסטו געהאַט מבייש צו שטעלן די גבירהטע און אַריינברענגען אין

כעם דעם גבירס זון, די כפרה זאָלסטו זײַן פאַר זײַן מינדסטן נאָגל! וואָס ביסטו און וואָס איז ער? דו ביסט אַ ווערגעלעס (הערקולעס, פאַרטײַטשט פון שלום-עליכם'ן), אַ פּוסטעפּאַסניק אַן אָרעמער שלעפּער, און פון אים לעבט אַ שטאָט מיט אָרעמעלײַט! דו ביסט אַ ליידיקגייער, און ער וועט באַלד ווערן אַ דאָקטער, אָדער אפשר אַ גובערנאַטאָר!".

דער וועג פונעם ייִדישן פאָלקס-אינטעליגענט פונעם 19-טן יאָרהונדערט אין רוסלאַנד איז אומעטום געווען אויסגעשפּרייט מיט שטיינער. עס האָט אים געשענדט דער ייִדישער נגיד, עס האָט אים פאַרשעמט און געטרויפט דער ייִדישער באַלעבעס, דעם נגידס נאָכטענצער. עס האָבן אים נישט פאַרשטאַנען די נאָענטע פון זײַן אייגענער סביבה, וואָס זענען דאָס רוב געווען אײַנגעהילט אין פינצטערניש און אומוויסן, עס האָט אים געבראָכן די פּאָליטישע און נאַציאָנאַלע רעכטלאָזיקייט. אָבער די עקשנות פון דער ייִדישער פאָלקס-אינטעליגענץ, וואָס האָט אין זיך געטראָגן די לעבנספעיקייט און דעם אָפּטימיזם פון די ייִדישע פאָלקס-מאַסן, האָט קיינער נישט געקאָנט צעברעכן. די דאָזיקע אינטעליגענץ האָט באַגײַסטערט דעם יונגן שלום-עליכם'ן, געמוטיקט אים, און אין איר וועג איז ער געגאַנגען, זוכנדיק און קעמפנדיק פאַרן אמת.

עס גייען אַוועק אייניקע יאָרן. יצחק בעקערמאַן האָט געענדיקט דעם אוניווערסיטעט אַלס דאָקטער. אַלס סטודענט ליידט ער החקות און נויט דאָס ברעכט אונטער זײַן געזונט-צושטאַנד. סאַשע ראָזנפעלד ענדיקט אויך דעם אוניווערסיטעט אַלס דאָקטער און ביידע פּראַקטיקירן אין אייגענעם שטעטל.

ראָזנפעלד פאַרטונקלט דעם באַוווּסטזײַן פון די פאָלקס-מאַסן מיט טראַסק און רעקלאַמע. זײַן גאַנצע טעטיקייט איז בלויז יאָגן זיך נאָך געלט, אָנלעבן זיך אויפן חשבון פון די ייִדישע פאָלקס-מאַסן. ער קערט זיך גאָר מיט זיי נישט אָן, זײַן געזעלשאַפט זענען די הויכע טשינאָווניקעס, ער איז אַרומגעהאָנגען מיט אָרדענס. ראָזנפעלד האָט די גרעסטע פּראַקטיק און מאַכט אַ גרויסן קאַפּיטאַל.

און בעקערמאַן? זײַנע אייגענע זאָגן וועגן אים אָט וואָס: „אויך מיר אַ דאָקטער! ער גייט גאָר צופּוס... ער פאַרשרײַבט נישט קיין לאַנגע און קיין טײַערע רעצעפּטן... ער היילט מיט באַבסקע רפואות... ער נעמט גאָר אַ גילדן, אָרעמעלײַט אומזיסט... און אַמאָל גיט ער צושטייער פון זײַן קעשענע אויף אַ רעצעפּט... ער זיצט אַמאָל אָפּ אַ גאַנצע שעה בײַ דעם חולה צוקאָפּנס... ער איז אַזוי צוגעלאָזט... ער האָט אפילו זיך גאַר אַ ווײַד

הארץ און איז א זעלטענער מענטש — ער איז אָבער פאָרט א „קליינער" דאָקטער!..." בעקערמאַן מאַכט זיך נישט קיין רעקלאַמעס, ער איז באַשיידן אין זיין באַציונג צום מענטשן, זיין ווילן איז נאָר העלפן דעם פאָלק. אים רופט מען ערשט דעמלט, ווען דער חולה איז שוין אין דער גאַנצער שרעקלעכסטער לאגע און ווען מע פארקויפט שוין די לעצטע קישן און מע האָט שוין נישט וואָס צו באַצאָלן ראָזנפעלדן. „עט, מען וועט שוין גאָרנישט פארלירן, זאָל שוין קומען דער סארווערקעס זון, אפשר וועט גאָט צושיקן דורך אים די רפואה".

דאָקטער יצחק בעקערמאַן האלט נישט אויס זיין קאמף מיטן לעבן, ער שטאַרבט אַ יונגער. דאָקטאָר ראָזנפעלד זעען מיר אין אַ סך יאָרן אין א גרויסן, ליכטיקן זאל פול מיט געסט — יידן, קריסטן, דאמען, קאַוואלערן... איינער פון די מענער, זייער א דיקער, א שיינער, א פריילעכער מאנספּארשוין מיט א סטאניסלאַוו-לענטע אין פראק, האלט אויף די פּיבּ ביי זיך צוויי קינדער אייניקלעך... — מע לעבט, דאָס איז דער דאָקטער אַלעקסאנדער גאווריל‍אָוויטש ראָזנפעלד. וואָס איז ביי אים היינט פאר אַ יום-טוב? ביי דער קלענערער טאָכטער מאריע איז היינט אימענינעס".

וואָס זשע טוט זיך „אין דער נידעריק?" יצחק בעקערמאַן איז געשטאָרבן. ער האָט איבערגעלאָזט זיין סאַרען אַ גרויסע ירושה".

די ירושה איז געווען — חיים"...

און שלום-עליכם פרעגט איראָניש: „צי חיים וועט זיין גליקלעכער פון יצחקן? דאָס קאָנען מיר נישט ווּיסן", — ענטפערט ער.

דאָס, וואָס איז געווען, האָבן מיר געזען, דאָס, וואָס עס „וועט" זיין, „וועלן מיר זען..."

וויפל האָט אָט די דערציילונג „העכער און נידעריקער" געהאָלפן דער יידישער פאָרגעשריטענער יוגנט פון די 80-ער יאָרן צו באלויכטן די יידישע פאָלקס-מאסן דעם וועג צו זייער באפרייונג! וויפל ליכט און באַוווסטזיין האָט די דאָזיקע דערציילונג ארייגעטראָגן אין די הייזקעס פון דער יידישער אָרעמשאפט, וו עס פלעגט פון אינדערפרי ביז שפּעט אין דער נאכט קלאפן א ניי-מאשין, א האמער און אַ האַק! און וויפל ליבע האָט זי געפלאנצט צו אונדזער אמת אייגענער אינטעליגענץ!

אין „העכער און נידעריקער" גיט אונדז שלום-עליכם אויך אַ געשטאלט פון א יידישן „שרייבער" (א לערער פון די 50-ער און 60-ער יאָרן פון פאָריקן יאָרהונדערט). דאָ האָט שלום-עליכם געמאַכט אַ באַדייטנדיקן שריט צו שילדערן א געשטאלט דורך א בריוו פון איר גופא. פון אָט

דעם בריוו קוקט ארויס אויף אונדז אן אויסטערלישע, לויטערע געשטאלט פון א יידישן אינטעליגענט, וואָס האָט זיך אויפגעהויבן פון זיין אייגענער ארומרינגלונג, ווו עס האָט געשווימלט און געגריבלט פון קבצנישקייט און אומוויסן. דער דאָזיקער אינטעליגענט גיסט אויס זיין ביטער געמיט אין אַ בריוו, געשריבן אין דעם סטיל פון דער ביבל, און אָט דער בריוו איז שוין אויך אן אָנהייב פון דער סעריע פאראָדיעס אויף דעם פסיידאָקלאַסישן סטיל אין העברעיש, וואָס האָט נאָך געהערשט אין די 80=ער יאָרן פון 19=טן יאָרהונדערט צווישן יידן.

אין „העכער און נידעריקער" דערגרייכט שלום=עליכם זיין עכטן שלום=עליכם'שן מאגיער צו ווייזן אונדז א געשטאלט דורך דער געשטאלט גופא, און נישט פון דעם אויטאָר, דאָס הייסט, שלום=עליכם האָט שוין דאָ געוויזן די קונסט פון באַהערשן די באַוועגונג, די שטים און די שפראך פון זיין פערסאָנאַזש. דאָס זעען מיר אין די מאָנאָלאָגן פון פייגע די סארווערקע און אין דעם בריוו פון דעם „שרייבער".

קינדער־שפיל

אין דעם זעלביקן יאָר 1886, ווען שלום=עליכם פאַרענדיקט צו שרייבן זיין פאמפלעט „די וועלט=רייזע", שרייבט ער אויך זיין צווייטן יוגנט=ראָמאן „קינדער=שפיל", וואָס איז פונקט אזוי, ווי דער ערשטער „נאטאשע", געהאמעוועט פון ערנסט אין דער שפראך און אין סטיל. דאָס איז שוין אָבער א ברייטערן לייוונט, ווי „נאטאשע".

אויפן פאָן פון א גרויסן וויין=געשעפט פון די שותפים פרידמאן און פורמאן ווייזט אונדז שלום=עליכם, אזוי צו זאָגן, די קאַפיטאליסטישע אָנזאמלונג פון א יידישן בורזשוא פרידמאן, וועלכער שאפט זיך א גרויסן קאפיטאל דורך דעם, וואָס ער באגנבעט און נארט אָפּ זיין שותף.

דאָ באמיט זיך שלום=עליכם צו ווייזן די אויפפירונג, די זיטן אין דעם לעבנס=שטייגער פון דעם מאָדערנעם יידישן בירגערטום און זיין יונגן דור — „די גליקלעכע פרינצן, אויף וועלכע עס האָרעווען א סך הענט, א סך פיס, א סך פלייצעס, א סך קעפּ". דאָס זענען די יונגיקע, וואָס שטייען כלומרשט נישט אָפּ פון פראָגרעס, כאפּן כלומרשט אויף די פארגעשריטענע אידעען פון זייער צייט, גיבן זיך ארויס פאַר די הייסטע אָנהענגער זייערע און סוף=כל=סוף שענדן זיי אָט די דאָזיקע אידעען און טרעטן זיי מיט די פיס.

דער עיקר האָט שלום=עליכם אין „קינדער=שפּיל“ געהאַט בדעה צ־
ווייזן אַ געשיכטע פון איינער אַ ליבע פון אַ געבאַלעוועטן בן=יחיד באָרים
פרידמאַן. באָרים פרידמאַן איז, איינגטלעך, אַן איבערוואַריירונג פון דעם
כאַראַקטערלאָזן „פינאַנס=פּרינץ“ מאָריץ אין „גאַטאַשע“. באָרים געהערט
שוין אָבער צו אַן עטוואָס יינגערן דור, ער באַקומט שוין זיין בילדונג אין
דער גימנאַזיע. פונקט ווי מאָריץ, איז ער נישט צופרידן מיט דעם פאַרעל=
טערטן מנהג פון שידוכים רעדן. אויך ער האַלט עס פאַר אַן איבערבליי=
בעכץ פון „דעספּאָטיזם“. דער סיוזשעט פון ראָמאַן „קינדער=שפּיל“ איז
אין דער ליטעראַטור נישט קיין נייער. ער איז געבויט אויף אַ ליבע פון
קינדער, וואָס קומען אַרויס פון צוויי פיינטלעכע פאַמיליעס, די געוועזענע
שותּפים פורמאַן און פרידמאַן. באָרים פרידמאַן איז פאַרליבט אין ראָזע
פורמאַן, ער אַנטלויפט מיט זיין געליבט מיידל אין אַן אַנדער שטאָט און
האָט חתונה אָן דעם וויסן פון זיינע עלטערן, וועלכע באַשטייען נישט אויף
זיין שידוך. ענדלעך אָבער גיט ער זיך אונטער דער ווירקונג פון זיינע על=
טערן, און די איידלסטע געפילן פון זיין פרוי זענען פאַר אים נישט מער,
ווי אַ קינדער=שפּיל.

אויך דאָ זעצט פאָר שלום=עליכם זיין אויפגאַבע צו שאַפן אַ פּאָזיטי=
ווע געשטאַלט פון דער יידישער פאָלקס=אינטעליגענץ. דאָס איז דער סטו=
דענט פנחס אייזנשטאַט, וועמען ער שטעלט קעגן די צעבאַלעוועטע קינדער
פון דעם יידישן בירגערטום. פנחס אייזנשטאַט געהערט שוין צו אַ יינגערן
דור, ווי מיכאל פעלדמאַן און יצחק בעקערמאַן. ער איז נישט קיין געווע=
זענער משכיל, ער מאַכט נישט דורך קיין קאַמף צווישן פאָטערס און קינ=
דער, ער טראָגט זיך נישט אַרום מיט קיין אידעען צו ווערן אַן איבערעדער=
ציער פון פאָלק, ער איז, אַזוי צו זאָגן, פון דער אינטעליגענטישער מאַסע.
זיין פאָטער איז אַ שניידער און האָט אים אַליין געשיקט אין דער גימנאַ=
זיע. ער שיידט זיך אונטער פון זיין חבר באָרים פרידמאַן מיט זיין אַר=
בעטזאַמקייט, מיט זיין נישט געמאַכטער איבערגעגעבנקייט און טרייקייט
צו זיינע חברים און נאָענטע. ער דאַרף זיין די פאַרקערפּערונג פון פאָלקס=
טימלעכער פּשטות.

אויפן געביט פון שאַפן אַ רעאַליסטישן ראָמאַן, וואָס זאָל אָפּשפּיג=
לען דאָס לעבן פון דעם מאָדערנעם יידישן בירגערטום, איז שלום=עליכם
געווען איינער פון די פּיאָנערן אין דער יידישער ליטעראַטור. אויף אַזאַ
אופן זענען די קינסטלערישע מעלות און חסרונות פון זיינע ערשטע ראָ=

מאַנען כאַראַקטעריסטיש נישט בלויז פאַר אים, נאָר אויך פאַר דער געשיכטע פון דעם ראָמאַן אין דער יידישער ליטעראַטור. שטעלנדיק פאַר זיך דעם ציל צו געבן אַ ראָמאַן פון דעם יידישן בירגערטום, וועלכער זאָל ווייזן דעם אמתן פרצוף זיינ׳עם, איז פאַר שלום-עליכם׳ן דעמלט אויך געשטאַנען אַ ביז גאָר וויכטיקע אויפגאַבע צו באַקעמפן דעם שונד-ראָמאַן, וואָס האָט געפאַנגען אין זיינע נעצן די גרעסטע מערהייט פון דעם דעמלטיקן יידישן לעזער. נעמענדיק אין אַכט דעם לעזער, האָט שלום-עליכם געמוזט אויסנוצן אייניקע מאָטיוון פון דעם שונד-ראָמאַן און דורך זיי באַקעמפן אים. ער ווייזט אונדז דאָ אין „קינדער-שפּיל“ אַ „קרבן“ פון דער שונד-ראָמאַניסטיק, בערטע די גרושה, און פירט אָבער דאָ אויך אַריין אַ באַשטענדיקן פאַרשוין פון דעם יידישן שונד-ראָמאַן דעם שאַרלאַטאַן אַרטור פלעכטנטאַל, וואָס באַראַבעוועט בערטע דער גרושה, און זי פּוצלט ביי אים „קוים, קוים ער זאָל איר געבן גט“. ער באַנוצט נאָך דאָ טיילווייז די שמר׳יסטישע לעקסיק: דערמאָנט גאַנץ אָפט די כאַראַקטעריסטיק „דעספּאָט“ בנוגע צו די עלטערן. נישט געקוקט אויף דעם, וואָס שלום-עליכם האַלט זיין ראָמאַן פאַר „אַ ריכטיקע, נישט אויסגעטראַכטע געשיכטע“, קאָן ער זיך נישט אָפּזאָגן פון דעם טראַדיציאָנעלן שמר׳יסטישן עפּילאָג, וועלכן ער עפנט מיט די פאָלגנדיקע ווערטער: געזעגענענדיק זיך מיטן לעזער, מוזן מיר, ווי עס פירן זיך אויף דער וועלט די אַלע ראָמאַניסטן (שמר׳יסטן — או. פ.) שענקען אים אַן עפּילאָג און איבערגעבן אַלץ, וואָס עס האָט זיך אויסגעלאָזט מיט אונדזערע העלדן, וועלכע ווערן דערמאָנט אין דער דאָזיקער „ריכטיקער, נישט אויסגעטראַכטער געשיכטע“.

אויסער דעם, וואָס שלום-עליכם זוכט זיין אייגענעם סטיל, וואָס ער קעמפט פאַר זיין אייגנטימלעכער אַנטפּלעקונג, איז ער נאָך דער זוכער פון דעם סטיל פון דעם ראָמאַן אין דער יידישער ליטעראַטור, וועלכע זאָל נישט זיין אָפּגעריסן פון דעם לעבן און וואָס זאָל באַהאַנדלען דאָס, „וואָס דאָס לעבן פאָדערט“. ער עקספּערימענטירט, איז נאָך אַליין נישט זיכער אין זיינע שריט, וועלכע ער מאַכט אויף דעם געביט. דער צושטאַנד פון דעם יידישן ראָמאַן צווינגט אים געוויסערמאָסן אָפּצוגיין פון זיין וועג, וועלכן ער האָט זיך געפּרוּווט אָנמערקן.

ווי מיר האָבן שוין געהאַט אַ מעגלעכקייט צו זען, האָט זיך שלום-עליכם באַמיט אין זיינע ערשטע פּראָזע-ווערק ווייזן זיינע פאַרשוינען אַלס אַ פּראָדוקט פון זייער סביבה. אין דער צייט געפינט זיך שלום-עליכם אונטער אַ שטאַרקן איינפלוס פון עמיל זאָלאַס ווערק, פון וועלכע ער האָט זיך

שפּעטער באַפרייט. ער פּרוּווט אַפילו צו שרייבן אַ סעריע ראָמאַנען לויט=
מן מוסטער פון דער פאַמיליע רוגאָן.

אין „קינדער=שפּיל“ פּרוּווט ער באַאַרבעטן אַ צווייטן פּראָבלעם: דאָס
איז דאָס פּראָבלעם פון ביאָלאָגישער ירושהדיקייט, וואָס זאָלאַ האָט גע=
שטעלט אין זיינע ווערק.

פורמאַנס פאַרלאָזן זיך אויף זיין שותף פרידמאַן קומט נישט פון
אייגנטימלעכער אָרנטלעכקייט, פון געטרויען דעם צווייטן, נאָר פון הוילער
טפּשות, וואָס ער האָט געירשנט פון זיין פאָטער, אַן אויפגעקומענעם
גביר, אַ געוועזענעם באַלעגאָלע.

אויפן זעלבן אופן זוכט שלום=עליכם צו דערקלערן דעם לעבנס=גאַנג
און די אויפפירונג פון מאָטל פרידמאַן, וועלכער איז ענערגיש, רירעוודיק,
געאַכטעט פון זיינע משרתים, וואָס קרימען און מאַכן חוזק פון מאיר
קוואַשיי. אָט דער ענערגישער סוחר האָט שוין געשטאַמט פון אַ פאָטער,
וואָס „מע פרעגט אַמאָל ביי זיי אַן עצה און מע פאַרלאָזט זיך אויף זיי
מיט בוררותן, ווייל מע האַלט זיי פאַר קלוגע לייט, פאַר קאָפּ=מענטשן“.
מאָטלס עלטערן זענען נישט געווען רייך, פאַרקערט, „געלעבט האָבן זיי
אין גרויס דחקות, און אָפטמאָל איז נישט געווען אַפילו אויף אַ פּוד מעל.
נאָר מאָטל געדענקט נישט, אַז זיין פאָטער זאָל זיין אַמאָל פאַרזאָרגט,
אָדער ער זאָל אָבקען און קרעכצן אויף דער ביטערער צייט, ווי אַנדערע
קבצנים: אדרבא, דאָס איז געווען אַ פריילעכער קבצן, אַן אָפּגעפּוצטער און
אַ ריינער, אַז ווען איר גיט אויף אים אַ קוק, וואָלט איר זיכער געמיינט,
אַז עס ליגן ביי אים שווערע טויזנטער אין קאַסטן“.

ווי יעדער גרויסער קינסטלער, מוז שלום=עליכם אין זיינע קינסטלע=
רישע ווערק אויך אָפּלייקענען זיין אייגענע וועלט=אַנשויונג, ווען זי
אַנטשפּרעכט נישט דעם אָביעקטיוון אמת. די ביאָלאָגישע ירושהדיקייט
אין „קינדער=שפּיל“, וואָס איז אויפגעשטעלט געוואָרן פון אים, אַלס
איינע פון די גרונט=אויפגאַבן פון זיין ווערק, האָט ער אַליין געמוזט אָפּ=
לייקענען און פאַרוואַנדלען אין אַ מין סאָציאַלער אָפּשטאַמונג: דער
ענערגישער בורזשואַ פרידמאַן האָדעוועט שוין אויס אַ געבאַלעוועטן
בן=יחיד, וואָס איז כאַראַקטערלאָז, נישט ענערגיש און נישט פעיק צו
פירן אַ קאַמף פאַר זיינע איבערצייגונגען און פאַר זיין עקזיסטענץ.

דאָ אין „קינדער=שפּיל“ האָט זיך שלום=עליכם דאָס ערשטע מאָל

פֿאַרבייגייענדיק אַרויסגעזאָגט וועגן איינעם אַ מאָמענט פֿון זיין קינסטלערישער וועלט־אַנשויונג. דאָס איז דער מאָמענט פֿון אָפּטימיזם, פֿון נישט אונטערגעבן זיך קלענערע און גרעסערע דאגות אין דעם אַלגעמיינעם לעבן, פֿון שטענדיקן נישט אַראָפּפֿאַלן ביי זיך, וואָס איז, לויט זיין מיינונג, דער סאַמע וויכטיקסטער און בעסטער וועג צום גליק. אומעט, פֿאַרזאָרגטקייט, נישט רירעוודיקייט — דאָס האָט ער נישט געקאָנט סובל זיין, באַזונדערס דעם אומעט, וואָס קומט פֿון זעט און איבערגעזעטיקטקייט. אין זיין ערשטע אויסגאַבע פֿון „סענדער בלאַנק“ ווידמעט ער דער דאָזיקער פֿראַגע אַ ספּעציעלן קאַפּיטל (דאָס אַכטע קאַפּיטל).

שלום עליכם'ן האָט זיך דאָ מער איינגעגעבן די שילדערונג פֿון דעם עלטערן דור. אייניקע פֿערסאָנאַזשן דערקענען מיר שוין לויט זייער שפּראַך און לויט זייערע באַשטענדיקע ווערטלעך. די שילדערונג אָבער פֿון דעם יינגערן דור איז דאָ נאָך גאַנץ בלאַס. פּונקט ווי אין „גאַמאַשע“, איז די שפּראַך פֿון די אינטעליגענטישע פֿערסאָנאַזשן און פֿון דעם אויטאָר „נאַוואַטאַריש“־ערנסט. די שילדערונג פֿון דער ליבע־געשיכטע אין „קינדער־שפּיל“ האָט זיך שלום־עליכם'ן ווייניק וואָס איינגעגעבן. וואָס איז שייך דעם לעבן־שטייגער, דער „באַשרייבונג פֿון לעבן“, ווי מענדעלע האָט עס אָנגערופֿן, האָט דאָ שוין שלום־עליכם דערגרייכט מער פֿאָלקאָמקייט, ווי אין זיינע ווערק ביז אַהער. ער האָט אונדז דאָ געגעבן עטלעכע קינסטלערישע בילדער פֿון הדר, פֿינעם לעבן־שטייגער פֿון דעם יידישן בירגערטום. צום ביישפּיל, דאָס סאַטירישע בילד דער אָרעמער פֿעטער צוגאַסט ביי דעם רייכן פּלימעניק מאיר קוואַשע. עס האָט זיך אים אויך איינגעגעבן די שילדערונג פֿון מאיר קוואַשע דעם פּראָצענטניק, פֿון זיין פֿרוי טייבעלע, פֿון מאָטל פֿרידמאַן און זיין פֿרוי מלכה. דער פּאָרטרעט פֿון די פֿערסאָנאַזשן ווערט שוין דאָ געגעבן נישט סטאַטיש, ביי דער ערשטער באַקאַנטשאַפֿט מיטן פֿאַרשוין, נאָר ער וואַקסט אויס ביסלעכווייז אינאיינעם מיט דער אויפֿפֿירונג פֿון דעם פֿערסאָנאַזש. אייניקע פֿערסאָנאַזשן פֿון „קינדער־שפּיל“ וועלן מיר שפּעטער זען נאָך מער פֿאַרפֿאָלקאָמטע אין זיינע שפּעטערדיקע ווערק, אַשטייגער, יאָסי דעם מלמד אין „דאָס מעסערל“, אליק דעם משרת אין „סענדער בלאַנק“.

„קינדער־שפּיל“ איז געווען אויך איינע פֿון יענע ווערק, וועגן וועלכע מענדעלע האָט געשריבן אין אַ בריוו צו שלום־עליכם'ן: „ווי איר באַשרייבט דאָס לעבן, איז אַ פֿאַרגעניגן צו לייענען, ס'איז דאַ וויץ, הומאָר“.

אויפן וועג פון נ. א. ניעקראַסאָוון

נישט בלויז אין פּראָזע איז שלום-עליכם טעטיק געווען. אין די ערשטע יאָרן פון זיין ליטעראַרישן שאַפן, ער האָט אויך געשריבן לידער און פּאָעמעס, וווּ ער האָט אין אייגנאַרטיקע פּאָעטישע פערזן אַנטבלויזט די יידישע אָרעמשאַפט, געוויזן די, וואָס האָבן זי געדריקט און עקספּלאָאַטירט אויף פאַרשיידענע אופנים. שלום-עליכם האָט אַריינגעטראָגן פיל נייע כאַראַקטער-שטריכן אין דער יידישער פּאָעזיע פון 19-טן יאָרהונ-דערט. ער האָט מיט עכטער פאָלקסטימלעכקייט פון דעם יידישן פאָלקסליד איינגעבירגערט און פאַרפעסטיקט די מאָטיוון פון ניעקראַסאָווס ריכטונג אין דער יידישער פּאָעזיע. ניעקראַסאָוו האָט באַאיינפלוסט אַ ריי יידישע דיכטער נאָך אין די 60-ער יאָרן פון פאָריקן יאָרהונדערט: גאָלדפאַדן, וויינשטיין (געדרוקט אין „קול-מבשר") און אַנדערע. די לידער אָבער פון שלום-עליכם'ן האָבן אַלס זייער גרונט-מאָטיוו געהאַט פאַר זיך נאָר דאָס שווערע לעבן פון דער יידישער אָרעמשאַפט, דעם יידישן דלות, גלייך ווי מענדעלע, וואָס האָט דעם דאָזיקן מאָטיוו אַוועקגעלייגט אין גרונט פון זיינע פּראָזע-ווערק. אין אונטערשייד צו די דיכטער פון די 60-ער יאָרן האָט שלום-עליכם אַריינגעפירט אויך דעם ריטם און דעם פערז ניעקראַסאָווס אין דער יידישע פּאָעזיע.

אויף אַ סך לידער פלעגט שלום-עליכם אָנווייזן: „זינגען עס לויט דעם מאָטיוו פון דעם אָדער יענעם ניעקראַסאָוו-ליד". אַזוי, אַשטייגער, האָט ער צוגעשריבן צו דער ליד „ערב שבת": „דער שיר איז געבויט אויף דער מאָס פון ניעקראַסאָווס זדראַווסטוווי, ראָדנאַיאַ, קאַק מאַזשעטסיאַ, קומושקאַ?" און קאָן געזונגען ווערן מיט דער זעלבער מעלאָדיע, וואָס איז באַוווּסט יעדן אין רוסלאַנד" („יידישעס פאָלקסבלאַט", נומ. 36, 1884). אויך זיין פּאָעמע „יידישע משיגאָניקעס", וועגן וועלכער מיר האָבן שוין איינמאָל דערמאָנט, איז געשריבן געוואָרן מיט דער מאָס פון ניעקראַסאָווס לידער און האָט אַן עפּיגראַף פון ניעקראַסאָוון:

Голодно, странничек голодно
Холодно, родименкий, Холодно?

(„יידישעס פאָלקסבלאַט" נומ. 45, 1884).

דאָס איז געווען דער דעוויז פון שלום-עליכם'ס לידער. ער האָט דערציילט אין זיי וועגן הונגער, דאגות און נויט, פּאָליטישער באַגרענעצונג

פון די יידישע פאָלקס־מאַסן, עקספּלאָאַטאַציע פון די הערשנדיקע קלאַסן. מיט די אידעען פון ניעקראַסאָווס דיכטונג איז דורכגעדרונגען די שווין־דערמאָנטע פּאָעמע פון שלום־עליכם׳ן „יידישע משיגאָווניקעס“, די לידער „דער חלום“, „מע פרעגט מיך, וואָס איך וויין?“ און אַנדערע. דעם יונגן שלום־עליכם׳ס לידער זענען פאַרשפּרייט געוואָרן צווישן די יידישע מאַסן, און פיל פון זיי זענען געוואָרן פאָלקס־לידער, צום ביישפּיל, „גוט מאָרגן, וואָס מאַכסטו, מיין טייערע אסתר?“, וואָס איז אַן איבער־אַנדערשונג פון זיין בילד „ערב שבת“. שלום־עליכם׳ס שטימונג פון יענער צייט איז צו זען פון זיין ליד „מע פרעגט זיך, וואָס איך וויין?“

ריידנדיק אין דעם דאָזיקן ליד וועגן די רדיפות פון די יידישע פאָלקס־מאַסן מצד דעם צאַריזם, גייט שלום־עליכם נאָכדעם אַריבער צו די הערשנדיקע קלאַסן ביי די יידן גופא. און אָט וואָס ער זאָגט:

און צו מיינע אייגענע ברידער, ווען איך קוק זיך צו,
הער איך די זעלבע לידער און האָב קיין הילף דאָצו.
איך פאַרשטעל שטאַרק די אויגן, איך זאָל נישט זען, וואָס טוט זיך דאָ,
ווי דער אָרעמאַן ווערט ארויסגעצויגן, ווי עס איז קיין אמת נישטאָ,
ווי איינער יאָגט דעם צווייטן און מאַכט פון אים א תל,
אויף איין האַנט פּראָגט ער קייטן און אויף דער אַנדערער — די פעל...
די קהלשע רעדלפירער, די גבאים, די נאמנים,
די שמשים, די פאַרזאָרגער — רחמנים בני רחמנים...
די בעל־טאַקסעס, די בעל־מיבות, וואָס עסן פלייש און פאַרקויפן ביינער,
די נאַלאָגן מיט די חובות, וואָס וואַקסן ווי א באַרג מיט שטיינער,
די „גוטע יידן“, די צדיקים, מיט פייערדיקע חסידים,
די בעל־מופתים, די מזיקים, די זאָגערס, די מגידים,
די משכילים, די פאַטריאָטן, וואָס זענען אויך נישט בעסער...
די דאָקטוירים, די דעספּאָטן, וואָס קוילן אָן א מעסער,
און נאָך, און נאָך, און נאָך... נאָך וואָס האָבן מיר צו רייד?
לעזער! ווי איז מיר און אָך — אי מיר, אי דיר, אונדז ביידן!!...
איר פרעגט מיך, וואָס איך וויין, וואָס באַטייטן מיינע טרערן?
איר זעט זיך שוין אַליין — איך בין דאָס אַליין ניט גערן...

אין יאָר 1892 האָט שלום־עליכם אָפּגעדרוקט א טייל פון זיינער א פּאָעמע „פּראָגרעס און ציוויליזאַציע“, וואָס איז אָנגעשריבן מיטן זעל־ביקן ריטם, וואָס ניעקראַסאָווס פּאָעמע „קאָמו נאַ רוסי זשיט כאָראָשאָ?“

שלום־עליכם האָט זיך זעלטן ווען שפּעטער אומגעקערט צו זיין לידער־שאַפן. פון אָנהייב די 90־ער יאָרן האָט ער פאַרעפנטלעכט איני גאַנצן אַ פּאָר לידער.

אויסער זיינע גרעסערע פּראָזע־ווערק האָט שלום־עליכם אויך געשריבן ביזן יאָר 1887 קלענערע דערציילונגען און צווישן זיי „דאָס מעסערל“.

זיין פריינד מרדכי ספּעקטאָר

איינזאַם האָט זיך געפילט שלום־עליכם אין די ערשטע פּאָר יאָר פון זיין ליטעראַרישן שאַפן. עס האָט זיך אים נישט איינגעגעבן צו באַגעגענען פּנים אל פּנים אָנגעזעענע און אויטאָריטעטע ליטעראַטן פון דער מיטצייטיקייט. ער האָט זיך אויך נישט געטראָפן מיט קיין יונגן שרייבער, וואָס זאָל זיין אַזוי מוטיק אין קאַמף פאַר די אָרעמע און אַרבעטנדיקע מאַסן, ווי ער.

„דאָס יידישע פאָלקסבלאַט“, וואָס האָט געדרוקט זיינע פעליעטאָנען און דערציילונגען, האָט אים אויך נישט באַפרידיקט מיט פיל פון אירע קלעריקאַל־צביעותדיקע אַרטיקלען, באַזונדערס פון דעם רעדאַקטאָר לעווי

אין בעלאַצערקאָוו, די שטאָט, ווו ער האָט געוווינט און געשאַפן זיינע ערשטע ווערק, האָט ער זיך יאָ באַגעגנט מיט פאַרערער פון זיין טאַלאַנט און מיט מענטשן, וואָס האָבן איינגעשטימט מיט זיינע אידעען זיי זענען דאָך אָבער געווען נישט קיין פּראָפעסיאָנעלע שרייבער, נאָר ליבהאָבער פון דער פאָלקס־ליטעראַטור און בכלל פאָלקיסטיש געשטימטע פּערזאָנען. זיי פלעגן, אמת, פון צייט צו צייט אָפּדרוקן אַ פּובליציסטישן אַרטיקל וועגן דער אָדער יענער פראַגע, אָבער זייער פּראַקטיק און באַשעפטיקונג איז געווען נישט ליטעראַטור, און זיי האָבן עס נישט געהאַלטן פאַר זייער באַרוף. אַשטייגער, ווי זיין בעלאַצערקאָווער פריינד, וועלכער איז געווען אַ סך עלטער פון אים, דאָקטאָר יעקב משערני, וועלכער האָט געדרוקט פּאָפּולער־וויסנשאַפטלעכע אַרטיקלען וועגן פראַגן פון מעדיצין.

צווישן די קלעריקאַל־בורזשואזע מיטאַרבעטער פונעם „יידישן פאָלקסבלאַט“, וועלכע האָבן נישט אַרויסגעוויזן קיין שום אינטערעס צום יונגן ליטעראַרישן דור בכלל און צו שלום־עליכם׳ן בפרט, האָט זיך אָבער

געפונען א יונגער שרייבער, וואָס האָט פון דעם ערשטן טאָג געמונטערט און געליבט שלום־עליכם׳ן און שטאַרק געהאָפט אויף זיין גליקלעכער ליטעראַרישער צוקונפט. אָט דער יונגער שרייבער איז געווען מרדכי ספּעקטאָר, וועלכער האָט דער ערשטער אין דער פּראָזע מיט אַ באַזונדער ליבע און אינטערעס גענומען מאָלן דעם „פּראָסטן מענטשן“ צווישן יידן. ער האָט זיך געווידמעט דער פראגע פון איינאָרדענען אויף דער ערד די יידישע פאופּעריזירטע באַפעלקערונג. ער האָט געקעמפט אינאיינעם מיט שלום־עליכם׳ן קעגן שמר׳יזם, בולוואַרישקייט אין דער יידישער ליטעראַטור און איז ביז די לעצטע טעג פון זיין לעבן געווען פון די סאַמע איבערגעגעבנסטע פריינד שלום־עליכם׳ס און פאַרערער פון זיינע ווערק.

אויך שלום־עליכם האָט קיינמאָל נישט פאַרגעסן, אַז מרדכי ספּעקטאָר איז געווען דער ערשטער, וואָס האָט צעוויט זיין איינזאַמקייט, אַרויסגעיאָגט אים פון פאַרצווייפלונג און מיטגעהאָלפן אים צו פאַרנעמען דעם געהעריקן אָרט אין דער ליטעראַטור. שלום־עליכם האָט אַנערקענט אויך ספּעקטאָרס פאַרדינסטן פאַר דער ליטעראַטור און ער פלעגט שטענדיק מונטערן אים צו שרייבן. שלום־עליכם האָט שטענדיק ליב געהאַט צו דערמאָנען ספּעקטאָרס ראָל אין די ערשטע יאָרן פון זיין שאַפן. דעמלט, ווען שלום־עליכם איז געווען דער באַרימטער שרייבער, פלעגט יעדער דערפאָלג ספּעקטאָרס אַרויסרופן ביי אים אמתע פרייד. ווען ער, שלום־עליכם, פלעגט באַגעגענען א שוואַכע זאך ספּעקטאָרס, פלעגט ער אים באַלד חבריש אָנווייזן מיט אן אינטימען פרייליכן שלום־עליכם׳שן טאָן אין אַ בריוו.

ספּעקטאָר איז געווען נישט בלויז דער, וואָס האָט געקעמפט פאַר באַווייזן דעם פּראָסטן מענטשן צווישן יידן. צווישן די יידישע שרייבער פון זיין צייט איז ער געווען פון די איינציקע, וואָס האָבן זיך פאַרנומען מיט זאַמלען דעם יידישן פאָלקלאָר, און ער האָט אויפמערקזאַם געמאַכט שלום־עליכם׳ן אויף דער טעטיקייט פון זאַמלען די פאָלקסשאַפונג.

אַ פּאָר יאָר האָבן זיי זיך דורכגעשריבן חבריש און פריינדלעך אין בריוו און האָבן אַפילו איינער דעם אַנדערן נישט געקאָנט. אָבער אין 1886 האָט שלום־עליכם איינגעלאַדן ספּעקטאָרן צו זיך אין בעלאצערקאָוו.

אין יענער צייט האָט שוין שלום־עליכם געהאַט אָפּגעדרוקט זיין מערקווירדיקן גראָטעסק „די וועלט־רייזע“, אָדער „דער ערשטער אַרויס־פאָר“, זיין ראָמאן „קינדער־שפּיל“ און „בילדער פון דער באַרדיטשעווער גאַס“.

שוין דעמלט איז שלום-עליכם געווען באַקאַנט ביי די ראַדיקאַלע און פּראָגרעסיווע לעזער. ווי עס דערציילט שמעון דאָבין אין זיינע זכרונות, האָט מען אין שלום-עליכם'ס פעליעטאָנען דערהערט אַ פּאַרטיידיקונג נישט בלויז פון די יידישע אָרעמע מאַסן, נאָר אויך פון די נישט-יידישע פּויערים און אַרבעטער.

זיי האָבן דאָךביידע, סיי שלום-עליכם, סיי ספּעקטאָר, מיט פאַרשיידענע קינסטלערישע מיטלען, מיט נישט קיין גלייכע טאַלאַנטן אָנגעהויבן זייער געמיינזאַמען קאַמף פאַרן רעאַליזם, פאַר ווייזן די שיינקייט אין דער פאָלקס-נשמה, און גאָר ווייניק מיטפילנדיקע האָבן זיי געהאַט צווישן די אויפגעקלערטע קלעריקאַלן, וואָס האָבן געהאַט די אויבערהאַנט אין „פאָלקסבלאט".

אין בעלאַצערקאָוו האָבן ביידע פריינד דער עיקר באַדויערט איין דערשיינונג, וואָס באַגלייט זייער טעטיקייט — דאָס איז דאָס פעלן פון אַ ליטעראַרישער סביבה, דאָס אָוועקמאַכן מיטן האַנט זייער שאַפונג, וואָס איז געשריבן אין דער פאָלקס-שפּראַך, דאָס פאַרשווייגן פון דער קריטיק. אויב זיי זענען אָנערקענט געווען פונעם פּראָסטן מענטשן און פון דער ראַדיקאַל דענקענדיקער יוגנט, האָבן זיי אָבער געשטרעבט צו באַקומען אָנערקענונג, אַלס קינסטלער, אויך צווישן דער אינטעליגענץ, וואָס זי איז געשטאַנען בראש פון דער רוסיש-יידישער פּרעסע. זיי האָבן שוין נישט איינמאָל געמאַכט פרווון צו דערשלאָגן זיך אַ רעצענזיע פון זייערע ווערק אין דעם רוסיש-יידישן זשורנאַל „וואָסכאָד". אָבער עס האָט זיי נישט געלונגען. אָט די פראַגע האָבן זיי צווישן פיל אַנדערע באַרירט אין בעלאַצערקאָוו.

גליקלעכע טעג פון אינטימער פריינדשאַפט האָבן דורכגעמאַכט דער יונגער ספּעקטאָר און דער יונגער שלום-עליכם אין בעלאַצערקאָוו. שפּעטער, אין עטלעכע יאָר אַרום, האָט שלום-עליכם, ווי עס דערציילט בערקאָוויטש, מיט גרויס בענקשאַפט דערמאָנט יענע עטלעכע טעג: „איר געדענקט נאָך די בעלאַצערקאָווער נעכט ביים קאָסטיאָל? — פרעגט שלום-עליכם ביי ספּעקטאָרן. — איר האָט נאָך נישט פאַרגעסן יענע אונדזערע יינגלשע פּראָיעקטן, הויכע, נאָר נאַרישע געדאַנקען, ריינע און געטלעכע געפילן, ערנסטע און אמתדיקע... אָ, איך געדענק דאָס גאַנץ גוט, איך האָב נישט פאַרגעסן!"

זיי האָבן געווים דעמלט אויך באַטראַכט און אַרומגערעדט די סעריע אַרטיקלען, וואָס האָט זיך דעמלט אַריינגעגנבעט אין „פאָלקסבלאַט" וועגן

קאָאָפּעראַטיווע פּראָדוציר=געזעלשאַפֿטן, וועלכע זענען דעמאָלט געווען אַ נײַעם פֿאַר דער יידישער פּרעסע אין רוסלאַנד און האָט נישט נאָר גערעדט וועגן „באַלמעלאָכעשע=שותּפֿותן“, נאָר אויך געגעבן אָנצוהערענישן צווישן די שורות וועגן סאָציאַליסטישע אידעען. און ווען מע האָט אַרומגערעדט דעם אינהאַלט פֿון דער דאָזיקער סעריע, האָט מען אויך גערעדט וועגן דעם אויטאָר זייערן, וואָס איז ביז גאָר אַ וויכטיקער מענטש, וואָס רופֿט צום אמת און איז צעדערבוימס, דעם הויפּט=רעדאַקטאָרס, אַן אייניקל. מע האָט אויך געפּלאַנירט צו באַפֿרייען זיך פֿון לעווי און צעדערבוימס דרוק איבער זיי און שאַפֿן אַ טריבונע פֿאַר די יונגע און עלטערע פּראָגרעסיווע שרייבער.

אָבער איינע פֿון די סאַמע וויכטיקסטע פֿראַגן, וואָס מע האָט נישט געקאָנט פֿאַרמײַדן, — דאָס איז געווען די פֿראַגע וועגן דער רוסיש=יידישער פּרעסע. זיי האָבן זיך נישט געלייגט קיין פֿייגעלעך אין בוזעם און האָבן געוווּסט, אַז עס שטייט זיי פֿאָר אַ שווערער קאַמף אײַנצוברעכן דעם רעדאַקטאָר פֿון דעם זשורנאַל „וואָסכאָד“. אָנערקענען אַלס קינסטלער שלום=עליכם'ן און ספּעקטאָרן האָט געהייסן אָנערקענען די פֿאָלקס=ליטעראַטור. געזעגענענדיק זיך, האָבן די ביידע חברים באַשלאָסן אומבאַדינגט זיך דערשלאָגן אָנערקענונג פֿאַר דער פֿאָלקס=ליטעראַטור פֿון דער רוסיש=יידישער קריטיק.

שלום=עליכם איז נאָך דאָס יאָר 1886 פֿאַרבליבן אין בעלאַצערקאָוו. ספּעקטאָר איז אַוועקגעפֿאָרן צוריק אין פּעטערבורג ווידער מיטאַרבעטן אין „פֿאָלקסבלאַט“.

אָבער די פֿרײַנדשאַפֿט זייערע איז דעמאָלט פֿאַרפֿעסטיקט געוואָרן אויף אייביק.

* * *

אין דעם זאַמלבוך, וואָס גאָרקי האָט פּראָיעקטירט אַרויסצוגעבן אין אָנהייב פֿון 20=טן יאָרהונדערט אונטער דער רעדאַקציע פֿון שלום=עליכם'ן, האָט ער אויך אײַנגעשלאָסן ספּעקטאָרן. און שלום=עליכם שרײַבט אים דעמאָלט: „אין אייער ביאָגראַפֿיע פֿאַרגעסט נישט צו שרײַבן, אַז מיר ביידע זענען געבונדן, אַז עס איז באַשערט געווען אַלע מאָל, מיר זאָלן ביידע זײַן אײַנייִנעם, ווי אונטער די הענט“. דער אייציקער שרײַבער, מיט וועלכן שלום=עליכם איז געווען אויף דו, איז געווען מרדכי ספּעקטאָר.

„מיט קיינעם פון זיי (מיט די שרייבער או. פ.) האָט ער נישט געפירט אַזאַ אינטימע, אַלץ אַנטפּלעקנדיקע קאָרעספּאָנדענץ, ווי מיט ספּעקטאָרן, — שרייבט י. ד. בערקאָוויטש, — און אין קיין שום אַנדערע בריוו האָט זיך שלום עליכם'ס הומאָר נישט צעגאָסן אַזוי פריי און אַזוי אומגעצאַמט, ווי אין זיינע בריוו צו ספּעקטאָרן. און אין פּערזענלעכן פאַרקער האָט קיינער אַזוי נישט סטימולירט שלום־עליכם'ן צו הומאָריסטישע געשפּרעכן און שאַרפזיניקע איינפאַלן, ווי ספּעקטאָר. ער פלעגט פון זיינע באַגעגענישן מיט שלום־עליכם'ן שטאַרק הנאה האָבן. אַ רייזע צו שלום־עליכם'ן איז פאַר אים געווען — אַ רייזע צוריק צו זיין יוגנט, צו זיין היים. זיין הנאה ווערט נישט געשטערט ווערן, אַפילו ווען ער אַליין פלעגט זיין דער אָביעקט פון זיין חברס הומאָר. שלום־עליכם פלעגט אים אין די אויגן מייסטעריש פאַראָדירן — זיין שפּראַך, זיינע השגות, זיינע עולם־הזהדיקע שוואַכקייטן. און ספּעקטאָר פלעגט דאָס אַלץ אויסהערן ביז צום סוף מיט אַ גוטמוטיקן שמייכל אויף זיין ראָזעווען פּנים און מיט איין אויג אַ צוגעמאַכטן, און לסוף זיך צעלאַכן גלייך מיט אַלעמען און זאָגן: „גיי, גיי! דו ה י ב ס ט שוין אָן מיט דיינע שטיקלעך!...“

ליטעראַרישע פּלענער

אין יאָר 1885 שטאַרבט שלום־עליכם'ס שווער אלימלך לאָיעוו. שלום־עליכם באַקומט דעמלט אַ באַדייטנדיקע ירושה. דעם זעלבן יאָר דרוקט שלום־עליכם אין „יידישן פאָלקסבלאַט“ אַ פעליעטאָן אין אַ דיאַלאָגישער פאָרם אונטערן נאָמען „קאַנטאָר־געשעפט“. דאָ ווייזן זיך שוין עסקיזן פון שלום־עליכם'ס שפּעטערדיקע געשטאַלטן מנחם־מענדל און שיינע־שיינדל.

מיר זעען אויך דאָ שלום־עליכם'ס באַציונג צו זיך זעלבסט, דעם צופעליקן גביר, וועלכער טראָגט ארוים אינעם ווערק אין דער געשטאַלט פון דעם יונגן אייגנטימער פון דעם קאַנטאָר־געשעפט. צום צופעליקן גביר קלעפּן זיך צו אַפעריסטן, וועלכע באַגנבענען אים, און ער ווערט וויהער דער זעלביקער אָרעמאַן וואָס פריער. שלום־עליכם האָט גוט געוווסט, אַז נישט די קאַנטאָר־געשעפטן זענען זיין באַרוף, אַז זיין לעבנס־באַרוף איז די ליטעראַטור.

ענג איז געוואָרן דאָס לעבן פאַר שלום־עליכם'ן אין בעלאָצערקאָוו. דאָ אין בעלאָצערקאָוו קאָן ער נישט פאַרווירקלעכן זיינע ליטעראַרישע

פלענער. שוין אַ פּאָר יאָר צייט, אַז ער טראָגט זיך אַרום מיט אַ פּלאַן אַרויסצוגעבן ליטעראַרישע זאַמלביכער.

ער האָט שוין אַפילו אָנגעמערקט אַ צעטל שרייבער, וועלכע ער וועט איינלאַדן מיטצואַרבעטן אין זיין צוקונפטיקן זאַמלבוך. דאָס זענען די שרייבער, וואָס זייער האַרץ וויטיקט פאַר דער אָרעמער „בערדיטשעווער גאַס“, — אָט די גאַס, וו עס ליגט „אַ מאָרעשכוירע אויף אַלע הייזער כליוון, זעמליאַנקעס, דורכגענעצטע, שוואַרצע, קאַלטע, מיט ערד באַדעקטע, די פענצטער אַרומגעשטעלט מיט געלע קישעלעך, רויטע קאָלדרעס און שוואַרצע שמאַטעס...“

שלום=עליכם האָט געשטרעבט צו באַשאַפן אַן אייגענע ליטעראַרישע טריבונע מיט אַ דעמאָקראַטישער פּראָגראַם. ער האָט געוואָלט, אַז זיין פאַרמעגן, וואָס איז אים צופעליק געקומען אין די הענט, זאָל אויסגענוצט ווערן אויף דער בוויונג פון דער יונגער יידישער ליטעראַטור. פון אַזאַ ליטעראַטור, וואָס זאָל באַלויכטן וויכטיקע געזעלשאַפטלעכע פּראָבלעמען און זאָל שילדערן די געשטאַלטן פון דער „בערדיטשעווער גאַס“.

אויסער דעם, וואָס אין בעלאָצערקאָוו האָט ער נישט געקאָנט פאַרווירקלעכן זיינע ליטעראַרישע פלענער, האָט אים שטאַרק דערעסן דער „בעלאָצערקאָווער מוראַווייניק“. די דאָזיקע באַלעבאַטישע סביבה האָט שלום=עליכם באַשלאָסן איינמאָל פאַר אַלעמאָל צו פאַרלאָזן.

אין דער צייט דערפילט שוין שלום=עליכם זיין נירן=קרענק, וואָס האָט אים צענדליקער יאָרן געמאַטערט, ביז זיין טויט. אין יאָר 1886 פאָרט שלום=עליכם ספּעציעל זיך היילן אין אויסלענדישן קוראָרט קאַרלסבאַד. צוויי חדשים איז דעמלט שלום=עליכם אָפּגעווען אין אויסלאַנד.

דאָ אויפן קוראָרט האָט שלום=עליכם געהאַט אַ מעגלעכקייט זיך צוקוקן צו דעם אומגעלומפּערטן צייט=פאַרטרייב פון דער יידישער בורזשואַזיע, צו איר זעלבסטצופרידנקייט. און ער האָט עס דערנאָך אויסגענוצט אין זיינע ווערק.

נאָך זיין צוריקקער פון אויסלאַנד באַזעצט זיך שלום=עליכם אין קיעוו. פון סעפּטעמבער 1887 ביז אָקטאָבער 1890 איז זיין וווינאָרט דאָרטן.

באַרדיטשעווער גאַס

אַ באַזונדער אינטערעס שטעלן מיט זיך פאַר שלום־עליכם'ס פעליעטאָנען, אָדער, ריכטיקער געזאָגט, זיינע קינסטלערישע פאַרצייכענונגען „די באַרדיטשעווער גאַס". די דאָזיקע פאַרצייכענונגען ווייזן אונדז, אויף וויפל שלום־עליכם איז געווען פאַרבונדן מיט די פאָרגעשריטענע אידעען פון דער רוסישער פובליציסטיק פון יענער צייט און אויף וויפל די בעסטע פאָרשטייער אירע האָבן געדינט אַלס מוסטער פאַר אים. יעדע פאַרצייכענונג איז אָנגעהויכט מיט אומגעהויערע ליבע צו די פאָלקס־מאַסן, מיט טיפן ווייטיק פאַר זיי, מיט פקחותדיקייט, איראָניע און סאַרקאַזם, וואָס דערמאָנט אין די גרויסע רוסישע שריפטשטעלער גליעב אוספיענסקי, סאַלטיקאָוו־שטשעדרין, קאָראָלענקאָ און אַנדערע.

די דאָזיקע סעריע פעליעטאָנען האָט שלום־עליכם אָנגעהויבן צו פאַרעפנטלעכן אין דער צייטונג „יידישעס פאָלקסבלאַט" אין יאָר 1886 און האָט זי פאָרגעזעצט ביז ענדע פון יאָר 1887.

אונטערן באַגריף „באַרדיטשעווער גאַס" האָט שלום־עליכם פאַרשטאַנען די יידישע פאָלקס־מאַסן, וואָס זענען נאָך נישט געווען פאַרכאַפט פון דער אַזוי גערופענער „ציוויליזאַציע", וואָס האָבן זיך נאָך געפונען אונטער דער הערשאַפט פון דער אַזוי גערופענער „פינצטערניש", דאָס הייסט אין טיפן תהום פון דלות און אומוויסן און זענען שווער עקספלאָאַטירט געוואָרן. די דאָזיקע גאַס לעבט אין אַנטאַגאָניזם און אָפּגעזונדערט פון דער זשיטאָמירער גאַס, אונטער וועלכער שלום־עליכם פאַרשטייט די שיכטן פונעם יידישן פאָלק, וואָס זענען שוין אַריין אין דער „ציוויליזאַציע", ד. ה. די מאָדערנע יידישע בורזשואַזיע און די בורזשואַזע אינטעליגענץ.

„די באַרדיטשעווער גאַס איז אומגעהויער גרויס, — שרייבט שלום־עליכם — און ווען מען זאָל זי קאָנען אויסמעסטן, וואָלט מען ערשט אַרויסגעזען איר לענג. נאָר מעסטן קאָן מען זי נישט, ווייל זי איז פול מיט בערג און מיט טאָלן, מיט גריבער און מיט קליינע גריבלעך, און די הייזער אַליין קומען אויס משונה געדרייט, אייגס איבערן אַנדערן, כמעט אַלע אונטער איין דאַך, אָן הויפן, אָן גערטנער, אַזוי אַז די גאַנצע גאַס אונדזערע האָט אַ פנים, ווי אַ גרויסער הויף, ווי אַ הוואָרעץ להבדיל".

אָט דאָס איז דער אויסערלעכער אויסזען פון דער באַרדיטשעווער

גאַס, ווו עס טוליעט זיך די יידישע אָרעמשאַפט, וועלכע איז נאָך אינגאַנצן אונטער דער הערשאַפט פונעם יידישלעכן מיטלאַלטער און איז אָפגעזונדערט פון דער אַרומיקער וועלט. שלום-עליכם, וועלכער האָט ליב די „באַרדיטשעווער גאַס... — ווי ער שרייבט — מיט זיין גאַנצן חיות“, ליידט פאַר דעם אומגעהויערן גייסטיקן און מאַטעריעלן דלות פונעם פאָלק. ער לאַכט אין די פעליעטאָנען אויס „די בלאָטע אויף דער גאַס און די בלאָטע, וואָס אין שטוב, דאָס רודפן איינער דעם אַנדערן“. עס ווייטיקט אים ביז די סאַמע טיפעניש פון זיין האַרצן די לאַגע פון דעם איינוווינער פון דער באַרדיטשעווער גאַס, וועלכער דאַרף פירן „אַ מלחמה איבערן שטיקל ברויט“. ער זעצט פאָר זיין קאַמף קעגן „דעם בוקן זיך צום קערבל, דער חניפה צום גביר, די מוסרים מיט די ראָנאָסן, דעם דעספאָטיזם פון די גבירים, קנעכטשאַפט (ראַבסטוואָ — פאַרטייטשט פון ש. א.) פונעם פאָלק, דער צביעות פון די פרומע לייט, די פאַלשקייט פון דער אינטעליגענץ.

אויף וויפל עס איז געווען מעגלעך אין די צענזור-באַדינגונגען פון די 80-ער יאָרן, קעמפט שוין שלום-עליכם אין זיינע פעליעטאָנען „די באַרדיטשעווער גאַס“ ניט נאָר קעגן די עקספלאָאַטירנדיקע שיכטן אינעם יידישן פאָלק, נאָר אויך קעגן די פאָרשטייער פון דער צאַרישער מאַכט. ער מאַכט דאָ דעם ערשטן פרווו צו שילדערן די צאַרישע פאָליציי, איר טעטיקייט, איר יאָגן זיך נאָך כאַבאַר, איר שטענדיקן אויפרייידן זיך מיטן יידישן קאָכלעפל.

אין יענער צייט, אין דער מיט פון די 80-ער יאָרן פון פאָריקן יאָרהונדערט האָט מען געדאַרפט פאַרמאָגן אַ דרייסטקייט צו געבן אין דער יידישער פרעסע אַ קאָמישע שילדערונג פון דער צאַרישער פאָליציי. שפעטער האָט זיך שלום-עליכם פיל מאָל צוריקגעקערט צו זיינע געשטאַלטן פון דער צאַרישער פאָליציי. און זעלטן ווער אין דער יידישער ליטעראַטור האָט זיי אַזוי קאָמיש צוגעטראָגן דעם לעזער, ווי ער.

אין דער צייט, ווען שלום-עליכם האָט געדרוקט זיינע פעליעטאָנען אין „דאָס יידישעס פאָלקסבלאַט“, איז אָט די האַלב-קלעריקאַלע צייטונג אַלץ מער און מער געוואָרן דער אָרגאַן פון דער יידישער אָרעמשאַפט, פון דעם יידישן באַלמעלאָכע און פון דער יידישער דעמאָקראַטישער אינטעליגענץ. ניט איין מאָל האָט „דאָס פאָלקסבלאַט“ אויפגערעגט די פאָרשטייער פון דער רוסיש-יידישער בורזשואַזער פרעסע, וועלכע האָבן זי אָנגערופן „די צייטונג פון שוסטער און שניידער“.

דער רעדאַקטאָר פון דער פעטערבורגער „יעווריסקאַיאַ ביבליאָטעקאַ“ האָט געוויס קיין טעות נישט געהאַט, ווען ער האָט מיט שפּאָט אַזוי אָנגערופן „דאָס יידישע פאָלקס-בלאַט“ דעמלט, ווען שלום-עליכם האָט אין איר געאַרבעט. די יידישע דעמאָקראַטיע האָט זיך אויף די שפּאַלטן פון דער דאָזיקער צייטונג געפרייט מיט איר שלום-עליכמ'ן, וועלכער האָט אויף דעם סאַמע דרייסטן און איבערגעגעבנסטן אופן געקעמפט פאַר אירע אינטערעסן.

באַזונדערס האָבן נישט געקאָנט סובל זיין שלום-עליכמ'ס געלעכטער די אייראָפּעיזירטע בעלי-טובות, די, וועלכע פלעגן שטענדיק אַרויסטראָגן פאַרויס זייער וווילקענעוודיקייט און טייטן מיט די פינגער אויף דעם פאָלק פאַר זיין אָפּגעשטאַנענקייט, אויסנוצנדיק עס דערביי אין די אייגענע מאַטעריעלע אינטערעסן. די דאָזיקע לייט האָבן עם שלום-עליכמ'ן טרעטירט, פונקט אַזוי ווי זיי האָבן טרעטירט די יידישע פאָלקס-מאַסן. אין דעם זעלביקן פעליעטאָן ווייזט אונדז שלום-עליכם, וויאַזוי איינער אַ זעלבסט-צופרידענער אייראָפּעיזירטער רעאַגירט אויף זיינעם אַ פעליעטאָן: „איר סמייעט מיך באַשרייבן, — שרייט דער נייער בעל-טובה, — אין אַזאַ נידעריקער בלאַט, ווי „דאָס פאָלקס-בלאַט“, וועלכעס איז געמאַכט געוואָרן נאָר פאַר שוסטער און שניידערס און פאַר אַזעלכע ניעוועזשעס, ווי איר, שלום-עליכם“.

אין דער צייט, ווען שלום-עליכם האָט געשריבן זיינע פעליעטאָנען „די באַרדיטשעווער גאַס“ און „די זשיטאָמירער גאַס“, האָט ער שוין געאַרבעט אויף זיינע ראָמאַנען „סענדער בלאַנק“, „יאָסעלע סאָלאָוויי“ און „סטעמפעניו“.

די פעליעטאָנען זענען אַ רעזולטאַט פון אַ רייזע איבער דער פּראָווינץ. די דאָזיקע רייזע האָט, ווייזט אויס, פאַרגרעסערט דעם סכום מאַטעריאַלן צו זיינע ערשטע ראָמאַנען. און מיר האָבן דאָ טאַקע אין זיין פעליעטאָן „פערעלע די שיינע“ דעם ערשטן פּרוּוו אָנצוצייכענען אַ פּאָרטרעט פון אַ יידישן פאָלקס-קינסטלער. די דאָזיקע קינסטלער זענען דער בלינדער חזן און זיין טאָכטער פערעלע די שיינע. אָט די הויך-טאַלאַנטירטע פערזאָנען באַווייזט אונדז שלום-עליכם מיט אַ באַזונדער ליבע. ער שילדערט אונדז די טיפע סיבות פון זייער אומקום: די אָרעמקייט און אומוויסן פון דער „באַרדיטשעווער גאַס“. די דאָזיקע פּאָרטרעטן זענען געוויס קינסטלערישע פאַרבאַרייטונגען, עסקיזן צו זיין אַרבעט פון דער וועלט פון משור-

דים און חזנים „יאָסעלע סאָלאָוויי“. און אויב מיר געפינען נישט אין זיין „יאָסעלע סאָלאָוויי“ נישט דעם בלינדן חזן און נישט די טאָכטער זיינע פערעלע די שיינע, באַגעגענען מיר זיך מיט זיי שוין אין אַ סך יאָרן אַרום אין די „בלאָנדזשענדע שטערן“.

אין דער „באַרדיטשעווער גאַס“ ווייזט זיך פאַר אונדז שלום=עליכם, ווי אַן עכטער סאַטיריקער, וואָס האָט זיך געלאָזן אין קאַמף קעגן דעם אומעט, דעם גלייכגילט צום לעבן, דער אָפּהענטיקייט און נבֿנעדיקייט, וואָס איז געווען אַ רעזולטאַט פון די שווערע רעפּרעסיעס אויף די פאָלקס=מאַסן אין רוסלאַנד בכלל און אויף די יידישע בפרט אין די 80=ער יאָרן פון פאַריקן יאָרהונדערט. די פאַראָרעמונג אין לאַנד, די אַרבעטסלאָזיקייט און דער הונגער=געפאַר, וואָס איז געהאָנגען איבער די פאָלקס=מאַסן אין לאַנד, האָט נאָך מער געדריקט אויף דער יידישער אָרעמשאַפט אין תחום. שלום=עליכם'ס סאַטירע איז דעמלט געווען אַ געוואַלדיקער פאַקטאָר ביים אויפמונטערן די יידישע פאָלקס=מאַסן.

מיט טיפן טרויער און פאַרצווייפלונג איז דורכגעדרונגען שלום=עליכם'ס פעליעטאָן „קורצע אַנטוואָרטן אויף לאַנגע פראַגן“, וואָס איז געווען געדרוקט אין דעם ניי=יאָר=נומער פון יאָר 1887. דאָס איז געווען דאָס יאָר, ווען די באַגרענעצונגען קעגן די יידן האָבן זיך געמערט און געמערט, ווען די שוואַרצמאהדיקע פרעסע האָט כמעט קיין איין טאָג נישט דורכגעלאָזט אָן אַן אָנפאַל אויף יידן.

אויף דער „זשיטאָמירער גאַס“, ווו עס זענען אין שלום=עליכם'ס יוגנט פאָרגעקומען פאַרשידענע שטרייטן און קאַמפן וועגן אויפקלערן דאָס פאָלק, קומט שלום=עליכם און זוכט די משכילים, ווילע ייִנגלעך, די קינדער מיט פאַרבאָטענע ביכלעך. דאָ רעדט זיך שוין נישט וועגן „זרובאוועל“, וועגן „תעודה“, דאָ רעדט זיך שוין וועגן דער טיף=דעמאָקראַטישער דיכטונג אין דער השכלה, וועלכע עס האָט „געבראַכט צו פירן מענדעלע מוכר=ספרים אין זיינע פאַרבאָטענע ביכלעך“. מענדעלע מוכר=ספרים ווערט דאָ אין דער אמתן געמיינט אונדזער קלאַסיקער מענדעלע.

די זשיטאָמירער גאַס איז אָבער אינגאַנצן פאַרענדערט און פאַרענדערט זענען אויך די איינוווינער אירע. שלום=עליכם דערקענט נישט די איינוווינער, נישט די גאַס. ער ווייזט אונדז, וואָס עס האָט זיך אויסגעלאָזן פון פיל פלאַמענדיקע אָנהענגער פון מענדעלען. דאָ איז ווידער דער יידישער אינטעליגענט פון די „איבערגעכאַפּטע בריוו“, וועלכער האָט זיך

„אוווליעקאַיעט“. אָבער אויב אין „די בריוו“ האָט ער אונדז געוויזן מער נישט איינעם אַזאַ, ווייזט ער אונדז שוין דאָ די גאַנצע געזעלשאַפט, דעם גאַנצן אַרום פון אָט דער אינטעליגענץ, וואָס האָט זיך אַמאָל „אוווליעקאַיעט“.

„סך=הכל צוואַנציק יאָר, פופצן יאָר — נישט מער — און אַזאַ פאַרענדערונג!... אַפילו די הייזער, די הויפן האָבן זיך איבערגעביטן, זייער פאַרענדהערט געוואָרן אַזוי, אַז עס איז מיר שווער צו דערקענען“. שלום=עליכם לאָזט זיך איבער דער גאַס לייענען די מעשענע בלעטלעך אויף די טירן, וווּ עס איז שוין קיין זכר נישטאָ פון פאָלקסטימלעכע נעמען. אפילו ער אַליין, שלום=עליכם, איז אויך אַן אַנדערער אויף דער זשיטאָמירער גאַס. שלום=עליכם איז, אייגנטלעך, דער צווייטער „איך“ זיינער. דער ערשטער „איך“ זיצט אויך אויף דער זשיטאָמירער גאַס; אויף דער טיר ביי אים איז אויך צוגעשלאָגן אַ מעשן בלעטל, און לייענען לייענען מיר אויף דעם אויך עפּעס נישט קיין פאָלקסטימלעכן נאָמען סאַלאָמאָן נאַומאָוויטש*.

און דער שלום=עליכם, וואָס גייט אונדז נאָך „פיס=טריט אין יעדן אָרט... וואַלגערט זיך אַרום פון דער באַרדימשעווער גאַס אויף דער זשיטאָמירער, פון דער זשיטאָמירער אויף דער „באַרדימשעווער“, פרעגט זיך:

„ווער איז דער דאָזיקער נפש אָט דער סאַלאָמאָן נאַומאָוויטש?“

„אַ, דאָס ביסטו? — ענטפערט ער זיך אַליין — דו, שלומקע? שלום רב נחומס? רב נחום וועוויקס אַ זון? דעם פעטער וועוויקס? גאַנץ שיין! גאַנץ לייטיש!... „און ער רופט אויס פאַרוווּנדערט: „נאַ דיר גאָר סאַלאָמאָן ראַבינאָוויטש!...“

און שלום=עליכם גייט אַרום איבער דער „זשיטאָמירער גאַס“ און „וויל זען, ווען איז בעסער, ווען איז זיסער דאָס לעבן“, צי דער „באַרדימשעווער“ צי דער „זשיטאָמירער“ גאַס. און אַרומגייענדיק אַזוי איבער דער „זשיטאָמירער גאַס“, זוכנדיק דעם אמת, צו וועלכן עס האָבן אים אָנגעוויזן דעם וועג די „פאַרבאָטענע ביכלעך“, וועלכע עס האָט געבראַכט אַהין מענדעלע מוכר=ספרים, דערפילט ער זיך אין דער זעלביקער פאַרלעגנהייט, אין וועלכער עס האָט זיך טאַקע אין די זעלביקע 80=ער יאָרן געפונען גליעב אוספּענסקים טיאַפּושקין, באַזוכנדיק אין פעטערבורג זיין אַמאָליקן פריינד, וואָס איז געווען „אַ נאַראָדניק, געפאָרן אין דאָרף... האָט פיל גערעדט וועגן קאָנסטיטוציע... געזאָגט, אַז ער ווערט דערשטיקט...

---

* פאַרבייטן די יידישע נעמען האָט דעמלט געהייסן פאַרפרעמדן זיך פון פאָלק.

האָט טיף געזיפֿצט, זיצנדיק באַ אַ גלעזל טיי אין דער געזעלשאַפֿט פֿון פֿאַרשיידענע סטודענטן, קורסיסטקעס". און איצט אין דער מיט פֿון די 80=ער יאָרן, ווען טיאַפּושקין איז צו אים געקומען, האָט שוין דער פֿריינד זיינער אים גיט דערקענט. ער האָט שוין באַקומען, גאָר אַן אַנדער פּנים.

„גאַנצע צען מינוט — דערציילט טיאַפּושקין — האָב איך געדאַרפֿט וואַרטן, ביז וואַנען מיין פֿריינד האָט זיך געוויזן, פֿריער פֿלעגט אַזוינס נישט זיין... ענדלעך האָט ער זיך געוויזן און, לויט דעם גייסט פֿון דער צייט, האָט ער מיר לכתחילה נישט דערקענט, נאָכדעם האָט ער מיך דערקענט, נאָר אָן שום צופֿרידנקייט. אַמאָל וואָלט ער זיך צעשריען, וואָלט גענומען פֿאַרעדן אַהער און אַהין, איצט האָט ער נישט געשריען און איז געשטאַנען אויף איין אָרט. ער איז דיק, אָנגעטאָן אַקוראַט און זעט אויס גאַנץ באַלעבעסלדיק".

די זעלביקע באַגעגעניש האָט שלום=עליכם אויף דער „זשיטאָמירער גאַס", און נאָך שווערער, און נאָך גראָביונגערישער באַגעגנט מען אים דאָרטן: „וואָס קוקסטו אויף מיר יוויליק? האָסט מיך נישט דערקענט? איך בין דאָך דיין חבר שלום=עליכם! האָסט שוין פֿאַרגעסן, אַז מיר האָבן צוזאַמען אין איין חדר געלערנט?..."

„— איך בעט פֿאַרצייען, אומבאַקאַנטער הער, — ענטפֿערט מיר יוויליק אויף רוסיש. — ערשטנס, בין איך נישט יוויליק; מיין נאָמען איז יעווליק פּעטראָוויטש; אויף מיין טיר איז צוגעשלאָגן מיין בלעטל מיט מיין נאָמען יעווליק פּעטראָוויטש, פּאָמאָשטשניק פּריסיאַזשנאָוואָ פּאָווערעננאָוואַ יעווליק פּעטראָוויטש...

„צווייטנס, פֿאַרדאָן, קען איך אייך נישט און ווייס נישט, ווער איר זייט, און דריטנס, האָב איך אַצינד גראָד קיין צייט נישט, איך דאַרף גיין אין סוד: איך האָב היינט דריי דיעלעס; האָט קיין פֿאַריבל נישט, אַדיע!

„און יעווליק פּעטראָוויטש ציט מיר אויס צוויי פֿינגער דורך דער פֿערטשאַטקע און טוט זיך לאָזן אַ דריי צו מיר מיטן הינטן און מיר צעשיידן זיך, ווי צוויי גאַנץ פֿרעמדע, אומבאַקאַנטע לייט".

דאָס וואָס איז פֿאָרגעקומען אין די 80=ער יאָרן צווישן אַ טייל פֿון דער רוסישער אינטעליגענץ אויף ביעווסקע אין פּעטערבורג איז אויך פֿאָרגעקומען מיט אַ טייל פֿון דער יידישער אינטעליגענץ אויף דער „זשיטאָמירער גאַס". און פּונקט ווי גליעב אוספּענסקי האָט אין דער צווייטער העלפֿט פֿון די 80=ער יאָרן דערזען די פֿאַרוואַנדלונג פֿון דער פֿאָלקיסטישער אינטעליגענץ אין אַ בורזשואַזער, וואָס האָט זיך געשעמט מיט איר

פאַרגאַנגענהייט, נישט געוואָלט וויסן פון די אינטעליגענטן, וואָס האָבן מיטגעפילט דעם פאָלק, און פון דעם פאָלק גופא, פונקט אַזוי האָט שלום־עליכם דערזען אין דעם יידישן פאָלק די אינטעליגענטן, וואָס האָבן זיך אַמאָל „אַוואַליפיקאַיעט“ מיט די פאָלקס־אינטערעסן, ווי זיי זענען פאַר־וואַנדלט געוואָרן אין געלט־גייציקע באַלעבעסלעך אָן שום אינטערעס צום פאָלק, צו זיין לעבן, צו זיין שטייגער און צו זיין קולטור.

אין די 80־ער יאָרן, ווען דער אַנטיסעמיטיזם האָט זיך געטראָגן אַ צעיושעטער איבערן גאַנצן לאַנד, ווען יעדער טאָג פלעגט ברענגען אַליין נייע רדיפות אויף די יידישע פאָלקס־מאַסן, האָט אָבער שלום־עליכם דרייסט גערעדט וועגן רוסלאַנד, ווי וועגן אַ פאָטערלאַנד און האָט, פאַר־שטייט זיך, קיינמאָל נישט פאַרגעסן צו זיין שטאָלץ אַלס אַ ייד.

אין יאָר 1886 פאָרט שלום־עליכם אין אויסלאַנד קורירן זיך. אין יאָר 1887, ווען ער קומט צוריק פון אויסלאַנד, שרייבט ער אין זיין פעליעטאָן „צוריק אַהיים“ מיט ביטערער איראָניע אָט וואָס: „ווי פריילעך און איינגענומען מיין אָפּפאָר איז געווען אין מיין צוריקקומען זיבן אין פופציק מאָל פריילעכער און איינגענומענער, דען צוויי גאַטירלעכע כוחות האָבן מיך די גאַנצע צייט פון מיין נסיעה צוריקגעצויגן, געשלעפּט, געצי־פּעט: אַהיים, אַהיים... די צוויי כוחות זענען: דאָס פינטעלע ייד און דאָס פאָטערלאַנד, געבורטסלאַנד, — ווי איר ווילט, רופט דאָס אָן... דאָס זעל־בע פאָטערלאַנד, וואָס האָט מיך אַ סך ווייניקער גערן, ווי איך זי“.

שלום־עליכם האָט שטענדיק געדענקט, אַז דאָס פאָטערלאַנד — דאָס איז נישט דער דיאַק פון דעם פעליעטאָן „צוריק אַהיים“, אָט דער דיאַק, וואָס רופט אים זשיד. ווי אַן אמתער פאָלקס־שרייבער, האָט ער קיינמאָל נישט פאַרלוירן זיין גלויבן אין דעם הויכן הומאַניזם, וואָס עס האָבן גע־טראָגן און טראָגן שטענדיק אין זיך די פאַרגעשריטענע רוסישע פאָלקס־מאַסן. ער האָט געוווסט אַז די נאַציאָנאַלע העצע וועט פאַרשווונדן אינ־איינעם מיט דעם צאַריזם, און ער איז שטענדיק געבליבן אַ געטרייער זון פון רוסלאַנד זיין פאָטערלאַנד.

קאַפּיטל זעקס

נחום ראַבינאָוויטש שטאַרבט

דאָס יאָר 1887

אין דער פאַמיליע פון נחום ראַבינאָוויטש האָט מען, פּונקט ווי ביי אַלע יידן אין דער שטאָט בערעיאַסלאַוו און אין אַנדערע שטעט, מיט געזאַנג און מיט טענץ אַרויסגעבאַגלייט די האַרבסטיקע יידישע יום־טובים. אויך היינטיקן שמחת־תורה האָט נחום ראַבינאָוויטשעס עלטערער ברודער פּיניע געזונגען און געטאַנצט, גענומען אַ קאָפּ פון דעם ביטערן טראָפּן „צוליב דעם כבוד פון גאָט, צוליב דעם כבוד פון דער תורה, צוליב דעם כבוד פון דעם יום־טוב“. ער האָט געזונגען, און דער עולם אַרום אים האָט זיך משמח געווען, געטופּעט מיט די פיס, געפּליאַסקעט מיט די הענט און מיט אַלעמען אינאיינעם האָט געפּאַטשט אַ האַנט אין אַ האַנט, שווער געשאָקלט מיטן קאָפּ אויך דער באַלעבאָס נחום ראַבינאָוויטש.

אָבער אינעם היינטיקן טאַנצן, אין דער היינטיקער שמחת־תורהדיקער פריילעכקייט האָט זיך געפילט עפּעס אַ שווערקייט וואָס האָט געדריקט אויף יעדן איינעם פון דער משפּחה. און אויב מע האָט אויף אַ רגע אַפילו פאַרגעסן אין דער שווערער לאַסט, אין דעם צער, וואָס האָט אַזוי געלויערט איבער דער שטוב, איז ווען מע פלעגט נאָר אַ וואַרף טאָן אַ בליק אויף דעם באַלעבאָס, אויף זיין אויסגעהויקערטן גוף, אויף זיין גרינבאַרביק פּנים און אויף זיינע אויגן, וואָס האָבן זיך טיפער אַוועקגערוקט אונטערן שטערן, האָט מען געמוזט איינהאַלטן אין זיך אַ זיפץ. האָבן טאַקע פיל פון די פאַרזאַמלטע, וואָס האָבן זיך אָט דעם שמחת־תורה משמח געווען ביי נחום ראַבינאָוויטשן אין שטוב, מיט עפּעס אַ באַזונדער צערטלעכקייט, וואָס איז געווען דורכגעדרונגען מיט פּרוכטיקער געהיימניספולקייט, געקוקט אויף דעם באַלעבאָס, וועלכער איז היינט געווען אַזוי

שטאַרק אײַנגעבויגן און אַזוי פֿאַרטראַכט, אַז אויף זײַן פּנים איז געלעגן אַ מין פֿראַגע־צייכן, וואָס האָט געזאָלט הייסן: צי איז שוין גישט, ברידערלעך, דער לעצטער שמחת־תּורה, וואָס איך נחום ראַבינאָוויטש, פֿרײַ זיך מיט אײַך אַלעמען אינאיינעם.

און ווען מען האָט אויף מאָרגן, מוצאי יום־טובֿ אין אָוונט, אַראָפּגענומען דעם באַדעקנס פֿון דער סוכּה, אוועקגעטראָגן דאָס אויפֿן שול־הויף צו פֿאַרברענען, איז שוין נחום ראַבינאָוויטש אַהינצו נישט געקומען. פֿון די ראַבינאָוויטשעס איז בײַ דעם שײַטער געווען בלויז איין פּנחס. ער איז געקומען אַהער, ווײַל ער האָט נישט געוואָלט שטערן דעם יום־טובֿ און פֿעלשן אין דער חזקה, נישט דורכלאָזן איין מאָל דאָס, וואָס ער פֿלעגט דורכפֿירן יאָרנלאַנג נאָכאַנאַנד.

און אין הויז בײַ נחום ראַבינאָוויטשן איז איצט אַ גאַנצער טאַרעראַם. דעם באַלעבאָס איז נישט גוט, עס איז אים שפּל. אין דער פֿאָדערשטער שטוב ברענט בלויז אַ קליין לעמפּל לפּנים ווען, אויף אַ פֿולן יאָר. דער גרויסער לאָמפּ איז היינט אין שלאָף־צימער און ליכטיק איז דאָרטן, גלײַך אָט דער צימער האָט קיינמאָל אַזאַ העלע שײַן נישט געזען, נחום ראַבינאָוויטש ליגט אַרומגעשפּאַרט מיט קישנס און אָטעמט שווער.

דאָס האָט מען אים אַקאָרשט אָפּגעשריען.

ווען דער אָנהויב־האַרבסטיקער אָוונט האָט זיך צעלייגט איבערן שטוב, האָט נחום ראַבינאָוויטש אַ פֿאַל אַנידער געטאָן אויף דער באַנק, אויף וועלכער ער איז געזעסן. פֿון די מאַנצבילן זענען אין שטוב קיינער נישט געווען, בלויז די פֿרויען זענען פֿאַרבליבן. נחומס פֿרוי האָט זיך מיט געשרייען געווענדט צו אירע קינדער און שטיפֿקינדער, געשריען ווי נישט מיט איר קול:

— שרײַט, קינדערלעך, שרײַט צו גאָט, וועלן מיר אָפּשרײַען דעם גזר! — און די טעכטער האָבן זיך צעשריען מיט אַ גרויסן געיאָמער. עס זענען זיך צונויפֿגעלאָפֿן שכנים, אָפּגעמינטערט דעם קראַנקן, אוועקגעלייגט אים אויפֿן בעט און אָט טאַקע פֿון דעם מוצאי יום־טובֿדיקן אָוונט האָט שוין קיינער אין שטוב נישט געקאָנט דערשטיקן אין זיך דעם טיפֿן צער, וואָס האָט געוועלטיקט אין זיי. נחום ראַבינאָוויטש, וועלכער איז אין אייניקע טעג אַרום אַראָפּ פֿון בעט, האָט שוין אַלץ מער און מער געפֿילט, אַז אין זײַן שטוב איז ער מיט זײַן פֿרוי און קינדער, אויב נישט די לעצטע טעג, איז די לעצטע חדשים, אָדער דאָס לעצטע יאָר.

און אָקאָרשט גישט לאַנג האָט אים אַ שמייכל געטאָן דאָס גליק. אַזוי־פיל צייט געוואַרט אויף אָט די גליקלעכע יאָרן, וואָס האָבן זיך ערשט מיט אַ פינף־זעקס יאָר צוריק אָנגעהויבן. און וואָס איז געווען זיין גליק? קיין עולם הזה'ניק איז ער קיינמאָל גישט געווען. ער האָט ליב געהאַט אַ ספר, געאַכטעט דאָס געדרוקטע וואָרט. דאָס בוך האָט אים אויפגעהויבן איבער זיין שווערער אַלטעגלעכקייט, איבער זיין גרויען מיטנוואָך. ער האָט דערלעבט גליקלעכע טעג: זיין זון שלום איז איינער פון די גרעסטע יידישע שרייבער. וואָס גייט אים עפּעס אַנדערש אָן? ער איז גליקלעך, נחום ראַבינאָוויטש.

די לעצטע יאָרן איז ער נאָך מער צוגעבונדן געווען צו שלום'ן זיין זון, וואָס די געפילן צו זיין פאָטער זענען געוואָרן נאָך מער צערטלעכער, ווי אין זיין קינדהייט און יוגנט. אַפילו איצט, ווען ער דערמאָנט זיך אין זיין זון שלום, נעמט אים אַרום עפּעס אַזאַ מין וואַרעמקייט, אַז עס הוכט זיך אים, אַז די שווערע ווייטיקן, וואָס מאַטערן זיין גוף, פאַרשווינדן פון אים. און ער פלעגט פאַרגעסן אין דער דחקות און נויט, לייענענדיק זיין זונס אַ געדרוקט ווערק.

און געווען איז, ווען ער איז נאָך געזונט געווען און פלעגט פאָרן צוגאַסט צו זיין זון, פלעגט זיך צוריקקערן צו אים זיין יוגנט, ער פלעגט צוריק ווערן אַ טרוימער וועגן אַ בעסערן לעבן פון פאָלק. און עפּעס יום־טובדיק איז דעמלט געווען זיין שטימונג, ווען ער פלעגט פאַרברענגען מיט זיין זון שלום. ער האָט דעמלט געפילט, אַז עס קומט צו אים צוגאַסט אַ נשמה־יתירה. און עס פלעגט זיך אים דוכטן, אַז בלויז אַ חלום, אַ שווערער חלום זענען די צענדליקער יאָרן פון אָרעמקייט און צער, וואָס ער האָט דורכגעמאַכט.

און שלום־עליכם דער שרייבער איז איצט נאָך מער צוגעבונדן צו דעם פאָטער זיינעם. לעבן פאָטער דערפילט זיך שלום־עליכם, ווי לעבן אַן עלטערן ברודער, וואָס פרייט זיך, וואָס זיין יינגערער ברודער האָט דערגרייכט צו יענעם ציל, צו וועלכן ער, דער עלטערער, האָט נישט געקאָנט דערגרייכן און צו וועלכן ער האָט געשטרעבט פאַרבאָרגענערהייט אין די סאַמע טיפענישן פון דער נשמה.

איצט, אַז נחום ראַבינאָוויטש קוקט אויף זיינע לעצטע טעג, בענקט זיך אים מער נאָך זיין זון שלום־עליכם. עס ווילט זיך אים רעדן מיט אים וועגן פיל זאַכן, ער האַלט דאָך ביי „איבערקלייבן זיך צו זיינע עלטערן“

די שווערע קרעפּס־קרענק — זי גרייפט אָן אַלץ שטאַרקער און שטאַר־קער. נחום ראַבינאָוויטש ווערט אַלץ דאַרער און זיין לייב באַגיסט זיך אַלץ מער מיט אַ געדיכטער גרינקייט. די קינבאַקן — זיי ווערן בולטער, און די אויגן — זיי פאַרקריכן אַלץ ווייטער אונטערן שטערן און ווערן באַדעקט מיט אַ געדיכטן נעפּל. און יעדן טאָג, ווען נחום ראַבינאָוויטש גיסט אָפּ נעגל־וואַסער, זעט ער, ווי זיינע פינגער ווערן אַלץ דאַרער, פילט ער, ווי זיי ווערן אַלץ שווערער אין זייער באַוועגונג.

ער ווערט זיך בעטן, מע זאָל אים אָפּפירן אין קיעוו. שטענדיק, ווען עס פלעגט אים די לעצטע יאָרן מאַטערן אַ צער, אָדער אַ שווערע דאגה, פלעגט ער אַוועקפאָרן צו שלומען. ער ווייסט דאָך, אַז ער קומט אַהין, פאַרשווינדן פון אים אַלע דאגהס. ער געדענקט, ווי עס האָט אים שלום אַמאָל געלייענט אַ ליד וועגן אַ וואָלקולאַק, וואָס ווערט מיטאַמאָל פאַר־וואַנדלט אין אַ פּרינץ. געהייסן האָט דאָס האָזיקע ליד „די בת־מלכה שבת". און געשריבן האָט זי דער גרויסער היינריך היינע פון דייטשלאַנד. און ווען שלום האָט אים אָט דאָס דאָזיקע ליד געלייענט אין יידיש, האָט ער זיך אַליין אין געדאַנק פאַרגליכן צו אַ וואָלקולאַק, וואָס געפינט זיך אין פערע־יאַסלאַוו. און ווען ער קומט אין קיעוו צו זיין זון ווערט ער פאַרוואַנדלט אין אַ פּרינץ און עס איז ביי אים העמלט אַ שבת־שבתון.

זיין זון — ער פילט זיך לעבן פאָטער, גלייך ער שטייט ביים קוואַל, פון וועלכן ער האָט געשעפּט זיין ליבע צום פאָלק, וועלכער איז אויך שטענדיק פאַרוואַנדלט אין אַ וואָלקולאַק, געשעפּט זיין ליבע צום אונטער־דריקטן און פאַרוואָרלאָזטן, ליבע צו ליטעראַטור און קולטור און דאָס שטענדיקע נישט באַפרידיקן זיך מיט דעם האַמעטנעם, באַלעבאַטישן אַרום.

נחום ראַבינאָוויטש וויל, זיינע לעצטע טעג זאָלן פאַרגיין לעבן זיין זון. אָבער איידער ער פאָרט אין קיעוו; מוז ער דאָך צוגרייטן זיין לעצטן וואָרט און ווילן. ווייל ער, אַז אָט דאָס וואָרט זאָל קלינגען פאַר זיין זון העמלט, ווען ער, נחום ראַבינאָוויטש, וועט שוין נישט זיין. ער וועט עס אָנשרייבן אויפן פּאַפּיר. זיין זון וועט עס געוויס באַהאַלטן צווישן זיינע וויכטיקע כתבים.

באַלד, ווי ער האָט אָפּגעדאַנקט גאָט, „וואָס האָט אים געטאָן צ־ריק־קערן זיין נשמה מיט לייטזעליקייט", איז ער אַוועק אין אַ באַזונדער צי־מער, זיך פאַרשפּאַרט און גענומען שרייבן אויפן פּאַפּיר דאָס, וואָס ער וואָלט געוואָלט זאָגן זיין זון שלום־עליכם נאָכן טויט.

שלום=עליכם און זיין פֿאָטער נחום ראַבינאָוויטש
(קיעוו 1885).

„היינט, דאָנערשטיק, פערצן טעג אין חודש טבת, שנת תרמה לפ״ק. מיין טייערער זון דער משכיל א.א.וו. הר״ר שלום זאָל לעבן“.

ער האָט זיך אביסל פארטראכט, וויאזוי בעסער אויסצולייגן זיינע געדאנקען, וואָסערע ווערטער צו נעמען, וואָס זאָלן אָפּשיינען מיט טיפער פארגאנגענהייט, מיט יענוועלטיקייט.

„היום מלאו לי חמישים ושמנה שנים ימי הגיעו לימי אבי ז״ל נ״ע — היינט איז מיר פול געוואָרן אַכט און פופציק יאָר — מיינע טעג האָבן דער־גרייכט צו די טעג פון מיין פאָטער זכרונו לברכה זיין נשמה איז אין גן־עדן“. און נאָך האָט ער געשריבן אין העברעיש, וואָס אין יידיש וועט עס זיין אַזוי: „איך טו זיך איבערקלייבן צו מיין פאָלק, אָבער דעם טאָג פון מיין טויט ווייס איך נישט. צו דיר, מיין טייערער זון, טו איך אָנ־ברייטן איינִיקע ווערטער, איידער איך שייד מיך אָפּ פון דיר אויף אייביק, ווייל דיך האָט גאָט באגנעדיקט מיט פארשטאנד און מיט וויסנשאפט מער איבער אלע דיינע ברידער“.

נחום ראבינאָוויטש, וועלכער רעדט מיטן לשון און אין דעם סטיל פון דער ביבל, פארמאָגט אָבער אין זיך נישט דעם גאַפּיל פון יידישלעבער תקיפות, ער מאָגט נישט קיין כבוד אויף דעם טראַדיציאָנעלן אופן, ווי אַ טאַטע אַ תקיף. ווי אַלע מאָל אין זיין לעבן, איז ער אויך דאָ אַוועק פון די פאַרעלטערטע זיטן אין דער באַציונג צווישן פאָטערס און קינדער. ער שטעלט זיין זון העכער פון זיך, אָבער קיין מאָל נישט העכער פון די אינ־טערעסן פון פאָלק, ווי ער, נחום ראַבינאָוויטש, פאַרשטייט זיי.

„וואָס־זשע זאָל איך דיר זאָגן, מיין טייערער זון, וואָס איז דען פא־ראַן אזעלכעס וואָס איך ווייס, און דו ווייסט נישט? דעריבער, טייערער זון מיינער, גיי מיט דער קראַפט דיינער פון אָט דעם וועג, וואָס דו האָסט פאַר זיך געטאָן אויסטרעטן, אָבער די לויטערע און געלייטערטע יידישקייט, אַזוי ווי טוסט איר פאַרשטיין, זאָל זיין אויסגעקריצט אויפן טאָוול פון דיין האַרצן און פירן זאָל זי דיך אין די שטעגן פון יושר די גאנצע טעג, וואָס זענען דיר באשערט אויף דער וועלט“.

און איצט — ער וועט דאָ אנטפלעקן פאר זיין זון דעם טיפן צער, וואָס האָט אים יאָרנלאנג געמאטערט, אָט דעם צער, וואָס ער האָט געמוזט פאַרבאָרגן פון זייניקע, וואָס ער האָט אים קיינמאָל נישט געקענט אַרויס־זאָגן. ער וועט אנטפלעקן פאר זיין זון אלץ, ווארום ווער קאָן אים אזוי פאַרשטיין, ווי ער. חלילה, ער וועט אים נישט באַפעלן, ער וועט פון אים נישט פאָדערן, ער וועט בלויז, ווי אן עלטערער ברודער, אים דערמאָ־

נען וועגן זיין פאָטערס פאַריתומטער פאַמיליע און בעטן אים פאַר איר; גיין, ער וועט נישט באַפעלן, דאָס איז נישט קיין משכילישער טאַט.

„יעקב אבינו... האָט פאר זיין טויט באַפוילן זיין יינגערן זון, דעם וואָס האָט געהאט די מעגלעכקייט אין זיין האַנט. אָבער איך וויל דיר חלילה נישט באפעלן, וואָרום ווי קאָן אַ מענטש באפעלן אויף אַ זאַך, וואָס איז נישט זיינע? נאָר מיט תחנונים בעט איך מיך פאר דיר, מיין טייערער זון.

אָט בלייבט איבער אן אָרעמע משפּחה, ווי שוים אויפן וואסער, וועמען האָט זי דאָ און וואָס האָט זי דאָ? דעריבער, מיין טייערער זון, אויב דיין זעל איז גענויגט דערצו, זאָל טייער זיין ביי דיר דער אָנדענק פון דיין פאָטער, אז דו זאָלסט נישט אָפּוועגדן דאָס אויג און דיין השגחה פון דער אומגליקלעכער משפּחה און זאָלסט זיי אויסשטרעקן א האַנט פון הילף מיט פיל אָדער מיט ווייניק. איך ווייס, מיין זון, איך ווייס גאַנץ גוט איר פאַרברענגען קעגן אייך פון אמאָליקע טעג, נאָר אויף אַלע אירע זינד זאָל פאַרדעקן דיין ליבע צום אָנדענק פון דיין פאָטער. אָט דאָס אַלץ באַפעל איך דיר נישט חלילה, נאָר אויב דו וועסט וועלן, וועסטו דאָס טאָן פון דיין גוטן ווילן, און דערפאר וועסטו זוכה זיין צו דערציען דיינע טעכטער אין גוטס און אין פאַרגעניגן און מיט פיל רייכקייט און גליק.

דאָס זענען די לעצטע ווערטער פון דיין פאָטער,
מנחם נחום במו"ה זאב וואָלף ראבינאָוויטש".

און געפילט האָט ער זיך, ווען ער האָט פאַרענדיקט דעם דאָזיקן צוואה-בריוו, באַזונדערס דערהויבן. ער האָט דאָס פאַפיר אריינגעלייגט אין א קאָנווערט, פאַרקלעפּט און מיט ציטעריקע הענט אריינגעלייגט עס אין בוזעם-טאַש. איצט פאָרט ער אין קיעוו צום זון. ער איז זיכער, עס וועט אים דאָרטן גרינגער ווערן: אין דער מסיבה פון זיין זון ווערט ער מער געהיילט, ווי פון דאָקטוירים.

אָבער דאָס מאָל האָט זיך נחום ראבינאָוויטש אָפּגענאַרט, בלויז זעקס וואָכן האָט ער געלעבט נאָך דעם, ווי ער האָט פארשריבן זיינע לעצטע ווערטער צו זיין זון שלום-עליכם. זיין קרענק האָט זיך אַלץ מער און מער פאַרשטאַרקט, ביז ער האָט געמוזט איבערלעבן דעם טעם פון כירורגישן מעסער און איז געשטאָרבן.

טיף האָט איבערגעלעבט שלום-עליכם דעם טויט פון זיין פאָטער,

וועלכן ער האָט שפּעטער באַשריבן מיט גרענעצלאָזער ליבע און אַכטונג אין זיין אויטאָביאָגראַפיע „פונעם יאַריד“. אינעם אָנדענק פון זיין פאָטער האָט שלום־עליכם ארויסגעגעבן זיין „בינטל בלומען“, אַ ביכל לידער אין פּראָזע, ריכטיקער, מיניאַטורן, וואָס דערמאָנען מיט זייער מייסטערשאַפט אין די געשליפענע קורצע משלים־אַרטיקע תלמודישע אגדות.

דעם לעצטן בריוו פון פאָטער האָט ער באַהאַלטן און געהיט אין אַ באַזונדערן קאָנווערט מיט אַ שוואַרצער טרויער־ראַם, פאַרגעדענקט און אויסגעפילט זיין פאָטערס געבעט. פאַרגעדענקט אויף שטענדיק זיין באַציונג צום פאָלק, וועמען ער האָט איבערגעלאָזט איינעם פון די גרעסטע קולטור־אוצרות.

אויך ער האָט אין זיין צוואה גאָרנישט באַפוילן. ער האָט בלויז געבעטן און, פונקט ווי זיין פאָטער, וועלכער האָט אים געבעטן צו זיין שטענדיק טריי זיין פאָלק, זאָגט ער אויך אָן זיינע קינדער אין פּאַראַגראַף „ה“ פון זיין צוואה: „רעליגיעזע איבערצייגונגען קאָנען מיינע קינדער און קינדס־קינדער האָבן, וואָסערע זיי ווילן, נאָר זייער יידישע אָפּשטאַמונג בעט איך, זיי זאָלן היטן“.

צווישן די קיעווער יידישע שרייבער

סוף אויגוסט פון יאָר 1888. אויף מאַלאָ־וואַסילקאָווסקע גאַס נומער 26 אין קיעוו, וווּ עס האָט געוווינט שלום־עליכם, האָט זיך היינט צונויפגעזאַמלט אַ גרופּע קיעווער יידישע שרייבער. איינגאַנצן זענען געקומען היינט צו שלום־עליכם'ן אַ פינף־זעקס מענטשן. כמעט אַלע זענען געווען אין די עלטערע יאָרן און אפילו אין טיפן עלטער.

עס איז בייגעווען דער גרויער משה אהרון שאַצקעס, דער אויטאָר פונעם בוך „המפתח“, אַ בוך, וואָס האָט אויף אַ ראַציאָנאַליסטישן אופן דערקלערט די אוראַלטע יידישע מיטן און לעגענדעס, האָט אַראָפּגעריסן פון זיי דעם רעליגיעז־געטלעכן שלייער. אָט דאָס בוך האָט אַרויסגערופן אַ שטורעם אין דער קלעריקאַל־רבנישער וועלט. אין די שטעט און שטעטלעך פונעם געוועזענעם „תחום“ אינעם צארישן רוסלאַנד האָבן זיך אויף די שול־הויפן געוואָרפן שייטערהויפנס. ווי מע האָט געברענט מ. אַ. שאַצקעסעס בוך, וואָס האָט זיך געשטעלט פאַר זיין ציל, ווי די רבנים האָבן געוואָרנט, אָפּצווענדן די יידן פון זייער אַלטן יידישן גאָט. די רבנים האָבן אַריינגעוואָרפן דעם אויטאָר אין חרם.

די ברייטע פאָלקס־מאַסן איז משה אהרון שאצקעס געווען באַקאַנט מיט זיין בוך אין דער יידישער שפראַך, וואָס האָט געטראָגן דעם נאָמען „דער יידישער פאר־פסח“. דאָס איז געווען א קינסטלעריש־סאטיריש ווערק קעגן פארעלטערטע און פארגליווערטע יידישע מנהגים, וואָס האָבן אין משך פון יאָרהונדערטער מיטגעהאָלפן דער אָפּגעזונדערטקייט און אָפּגעשטאנענקייט.

דער אלטער גרויער פאָרשטייער פון דער השכלה, וואָס האָט זיך גישט אָפּגעשראָקן פאר דער פינצטערער רעאקציע פון די 80־ער יאָרן, האָט שוין אָבער ווייניק געשריבן. אונטער דער ווירקונג פון שלום־עליכם׳ן האָט ער זיך ווידער גענומען צו שרייבן יידיש. ער איז הייגט צוליב דעם געקומען צו שלום־עליכם׳ן.

עס איז אויך געקומען צו שלום־עליכם׳ן דער דעמלט באַקאַנטער העברעישער שרייבער יצחק יעקב ווייסבערג.

דאָס האָט ער דער ערשטער אין דער העברעישער ליטעראטור אין 19־טן יאָרהונדערט פארעפנטלעכט אן ארבעט וועגן דער פרויען־פראגע ביי יידן און אוראלט און אין מיטלאַלטער.

עס איז אויך געקומען דער שוין אונדז באַקאַנטער דיכטער יהל״ל.

עס האָט אויך געוואָלט קומען הייגט דער גרויסער זקן, דער באַרימטער יידישער פאָלקס־דיכטער, מיכל גאָרדאָן, ער איז שוין אָבער געווען אַזוי שוואך, אז ער האָט ניט געקאָנט אוועקגיין פון זיין בעט. שוין איניקע יאָר, אַז ער געפינט זיך אין מושב־זקנים. דער דיכטער, וואָס האָט איינער פון די ערשטע אין דער יידישער פּאָעזיע אויפמערקזאם געמאַכט די יידישע פאָלקס־מאַסן אויף צבועקעס, אויף פאַלשע גאָטס־סטראַפּטשעס, דער פאָלקס־דיכטער מיכל גאָרדאָן, וואָס מיט זיינע לידער האָבן מוטערס פון די יידישע אָרעמע שיכטן פארוויגט זייערע קינדער און קיין איין פארוויילונג אין די שטעט און שטעטלעך פונעם יידישן תחום פלעגט נישט פאָרקומען אָן דעם געזאנג פון זיינע לידער, איז אין זיין טיפער עלטער געווען עלנט, און האָט געמוזט אין מושב־זקנים ציען זיין חיונה דערפון, וואָס ער פלעגט זאָגן תהילים אויפן קול אינאיינעם מיט פראָפעסיאָנעלע שנאָרער.

אָבער שוין באלד א האלב יאָר, אז ער האָט זיך באפרייט פון זיין תהילים־זאָגעריי: כמעט יעדע וואָך באזוכט אים דער יונגער מוטיקער, שיין געקליידטער שלום־עליכם. ער קומט אינעם קיעווער מושב־זקנים שטענדיק אין אָוונט. זיין קלינגענדיקע שטים פארטרייבט די אומעטיקן

שאַטנס. דער משגיח ווערט העמלט מילדער צו די אָרעמעלייט די זקנים: ער ווייסט, אז דער גאַסט וועט אים שוין אָפּגעבן דאָס, וואָס אים קומט, און בעטן, ער זאָל אכטונג געבן אויף מיכל גאָרדאָנען, זאָגנדיק ווי שטענדיק:

— אַן עלנטער, אַ תלמיד חכם. אַ משורר, אַ פּאָעט, היט אים!

זינט שלום־עליכם האָט געגומען באַזוכן מיכל גאָרדאָנס לעצטע היים, האָט מיכל גאָרדאָן גענומען שרייבן איבעראַניים און געשאַפן פיל נייע לידער.

אַן אַלטער קאַנטאָניסט, וואָס האָט אָפּגעדינט זיינע פינף און צוואַנציק יאָר מיליטער־דינסט און איז אויך זיינע לעצטע יאָרן אָפּגעקומען אין דעם אינוואַלידן־הויז, איז געווען מיכל גאָרדאָנס איינציקער נאָענטער פריינד. שטענדיק איז ער געזעסן לעבן אים, פלעגט אים דערציילן פון זיין קינדהייט און יוגנט. וואָס איז אַזוי רייך געווען מיט ליידן און שמערצן.

היינט האָט זיך גאָרדאָן מיט דער הילף פונעם אינוואַליד אוועקגעזעצט אויפן בעט און האָט פאַר אים געלייענט אַ ליד, געלייענט מיט אַן אַלטן פאָלקס־ניגון. די גרויע אויגן זיינע האָבן געשיינט, די געל־בלייכע הענט אויפגעהויבן אין דער הייך.

עס טוט אַמאָל פון ים אַ שפּריץ
אַ טראָפּן וואַסער פאַרן זונען־שיין
און פאַלט געשווינד, אַזוי ווי אַ בליץ,
צוריק אַראָפּ אין ים אַריין.

צווישן די שרייבער ביי שלום־עליכם'ן אין שטוב איז אויך געווען דער דעמלט נאָך גאָר יונגער לערער, וואָס פלעגט איבערוואַנדערן יעדע האַלבן יאָר פון איין שטאָט אין דער צווייטער. ער האָט שוין געשריבן דערציילונגען אין „המליץ", דערציילונגען וועגן די ליידן און פריידן פון די סאַמע פאַרשטויסענע יידישע פאָלקסמאַסן. ער האָט זיך געהאַלטן שעמעוודיק. זיין לאַנגער ראָק און דער גאַנצער הולך זיינער האָט זיך ווייניק געפּאַסט צו די רייך־מעבלירטע צימערן פון שלום־עליכם'ס דעמלטיקער דירה. דאָס איז דער שרייבער ישעיה ניסן גאָלדבערג, וואָס האָט געשריבן אונטערן פּסעוודאָנים „יכנה"ז".

שלום־עליכם האָט אַרומגעשפּאַנט איבערן צימער און צוגעהערט זיך צו די רייד פון יעדן איינעם

— עס איז גאיוו, — האָט ער געזאָגט — אריינגעפאַלן אין אזא שוועדער שטימונג, ווי דער דיכטער יל״ג, (יהודה לייב גאָרדאָן). ער קלאָגט זיך אין זיין ליד „פֿאַר וועמען האָרעווע איך“, אַז ער איז עלנט. ער האָט אָבער א טעות. ס׳איז פֿאראַן פֿאר וועמען צו האָרעווען. ס׳איז דאָ מיליאָנען פֿאַרוואָגלטע, פאַריאָגטע, פֿאַרשטויסענע פֿאָלקס־מאַסן. מע דאַרף נאָר רעדן צו זיי אויף זייער שפּראַך און ניט אויף דער אלטער העברעישער שפּראַך, וואָס דער גרעסטער טייל פֿון יידישן פֿאָלק פֿאַרשטייט זי נישט. אויב די שפּראַך פֿון די מיליאָנען יידישע פֿאָלקס־מאַסן איז נאָך נישט פּוליאַס ליטעראַריש, ווי אנדערע ליטעראַטור־שפּראַכן, דאַרפֿן מיר זי דערהייבן צו דער שטופֿע פֿון א ליטעראַטור־שפּראַך, און ניט אָפּזאָגן זיך צו שרייבן יידיש.

עפּעס איז היינט דער לוסטיקער שלום־עליכם געווען ערנסט און גערעדט מיט מער ברען ווי אלעמאָל. דער פֿריילעכער וויץ האָט היינט אָפּגעטראָטן זיין אָרט.

דער דיכטער יהל״ל איז געזעסן אומרואיק אויף זיין שטול, עפּעס אַ פֿאַרדראָס האָט פֿאַרצויגן זיין פּנים. ער האָט אַלץ אויפגערעגט געעפֿנט און פֿאַרמאַכט די דעקלעך פֿון זיינע קאָסאָקע אויגן. עס האָט זיך געראַנגלט אין אים זיין פֿאַרגאַנגענהייט פֿון אַן איבערזעצער פֿון מאַרקסן און זיין קעגנוואַרט.

ער איז מסכים אז עס איז פֿאַראַן פֿאַר וועמען צו האָרעווען, אָבער [illegible] פֿאָלק טרינקט זיך אין א ים פֿון טרערן, און מיר, שרייבער, שפּאָטן איבער אים און טרייבן ליצנות. זאָל אונדזער טרער זיך אויך אריינגיסן אינעם שטראָם פֿון פֿאָלקס טרערן. מע דאַרף וויינען צוגלייך מיטן פֿאָלק. ס׳איז איצטער קיין צייט נישט צום לאַכן. נישטאָ קיין אָרט פֿאַר הומאָר אין דער ליטעראַטור.

שלום־עליכם האָט אים נישט געלאָזט פֿאַרענדיקן:

— געוויין, זאָגט איר! דאָס וועט נאָך שווערער מאַכן דאָס געמיט פֿון פֿאָלק. טרערן. לאָמיר וועקן דאָס פֿאָלק צו מונטערקייט, און טאַקע דורך געלעכטער. נישט אַלעמאָל האָט דער, וואָס גיסט טרערן, ליב, און דער וואָס לאַכט האָט פֿיינט.

שלום־עליכם האָט די פֿאַרזאַמלטע דערמאָנט וועגן אייגער אַן אַרויסזאָגונג זיינער אין „די בילדער פֿון דער בערדיטשעווער גאַס“.

— „די דאָזיקע וויסטע, פֿינצטערע גאַס, וועט איר מיר גלויבן? איז מיר טייער, ליב איינגעבאַקן אין האַרצן, עפּעס ווי א געבעכל, ווי א יתום מהלע, ווי אַן אומגליקלעך קינד... א נעבעכל, מישטיינס געזאָגט. וואָס סע

דרייט זיך אומעטום און איז גרויס ביי יעדערן אין די אויגן, און דערפאַר מאַקע, סע הייסט, מהאי טעמא, ווייל עס לעבט, ווייל עס רודערט זיך און ווייל עס דרייט זיך פאַר די אויגן, הרגעט מען עס, ממיתט מען דאָס... איך האָב זי ליב די בערדיטשעווער גאס, איך האָב זי ליב מיט מיין גאנצן חיות אָן חכמות, אָן חניפה, אָן קאָמפּלימענטן. כאָטש גישט איין מאָל קומט מיר אויס אויסלאכן זי אויס אירע ווילדע משונה אנטיקלער, וועלכע געפי־נען זיך נאָך ביי איר".

אין דעם דאָזיקן אָוונט איז געלייגט געוואָרן דער ערשטער פונדאַ־מענט פאַר שלום־עליכם'ס באַקאַנטע זאַמלביכער „די יידישע פאָלקס־ביבליאָטעק", וואָס האָט געשפּילט א וויכטיקע ראָליע אין דער אנטוויקלונג פון דער יידישער ליטעראַטור.

א קריטיקער און א רעדאַקטאָר

שלום־עליכם דער קריטיקער איז געקומען, ווי א פאָרזעצער פון מענ־דעלעס קריטישע אנשויונגען און האָט זיי ווייטער אנטוויקלט אין איינ־קלאַנג מיט דער קריטיק פון די רוסישע רעוואָלוציאָנערע דעמאָקראַטן. די יידישע ליטעראַטור האָט, לויט שלום־עליכם'ס מיינונג, אין צענטער פון אירע פּראָבלעמען געדאַרפט אוועקשטעלן, און האָט מיט רעכט אין די 60־ער יאָרן אַוועקגעשטעלט די באַהאַנדלונג פון דעם דלות־פּראָבלעם. באַווייזן די עקאָנאָמישע נויט פון די פּאַופּעריזירטע יידישע מאַסן, אויפ־דעקן זייערע ליידן, קעמפן פאַר דער פאַרבעסערונג פון זייער ווירקלעכ־קייט, פאַר זייער בעסערער צוקונפט — דאָס איז דער וועג, אין וועלכן די יידישע ליטעראַטור איז געגאַנגען דורך מענדעלען און ליניעצקין.

אין יאָר 1888 פאַרעפנטלעכט שלום־עליכם אין דער ביילאַגע צו דעם „יידישעם פאָלקסבלאַט" א סעריע ארטיקלען „דער יידישער דלות אין די ווערקע פון אונדזערע בעסטע פאָלקס־שריפטשטעלער". אין דעם דאָזיקן ארטיקל דעקט שלום־עליכם אויף דער ערשטער אין דער יידישער ליטעראַ־טור דעם גרויסן הומאניזם פון די ווערק פון מענדעלען און ליניעצקין, וואָס זענען דורכגעדרונגען מיט פלאַמיקער ליבע צו די אָרעמע יידישע פאָלקס־מאַסן.

„באַשרייבן דעם נידעריקן קלאַס, געבן בילדער פון די קראַנקע, הונ־געריקע, געדריקטע, אָרעמע, עלנטע, באַליידיקטע, אומגליקלעכע לייט, אויס

מאָלן דעם דלות — אט דאמיט פארנעמען זיך אָפּט די בעסטע שרייבער פון דער וועלט, — זאָגט שלום־עליכם אין זיין אריינפיר צו דער דאָזיקער סעריע, — און נאָך מער פארנעמט דער דלות אַן אָרט בא אונדזערע יידישע פאָלקס־שריפטשטעלער, דען ביים פאָלק ישראל געפינען זיך אָרעמע־לייט, עניים ואביונים קבצנים, דלפנים, נישט אויסגערעדט זאָל זיין, א סך מער, אַלס אין אַנדערע פעלקער". עס איז קיין ספק נישט, אַז שלום־עליכם האָט דאָ איבערגעטריבן אין דעם יחוס פונעם יידישן דלות. דער יידישער דלות איז געווען נישט גרעסער און נישט קלענער, ווי דער דלות פון די נישט יידישע פאָלקס־מאַסן — רוסישע, פוילישע, אוקראאינישע, ווייסרו־סישע און אַנדערע. אָבער דער יידישער דלות, וועלכער האָט געבושעוועט צווישן אַ שטאָטישער באַפעלקערונג, האָט זיך גיכער געלאָזט מערקן.

שלום־עליכם האָט, ווי אין זיינע „איבערגעכאפּטע בריוו", „בילדער פון דער באַרדיטשעווער גאס", אזוי אויך אין זיין „דער יידישער דלות..." געפאָדערט, אַז די אָרעמקייט פון די יידישע מאַסן זאָל געשילדערט ווערן אָן באַזונדערע סענטימענטן און אָן עקזאָטיק. עס זאָל אויפגעדעקט ווערן דער וויסטער גורל פון די פאָלקס־מאַסן, ווי א רעאלע סאָציאַלע דערשיינונג. וועגן ליניעצקיס „פוילישעס ייִנגל" האָט ער דעריבער געשריבן: „דאָס איז דער מקור פונעם יידישן דלות מיט אַלע זיינע ביטערע און פינצטערע זייטן, וועלכע ליניעצקי שטעלט ארויס גאנץ עפנטלעך לפני כל עם ועדה. ער קערט איבער דאָס גאַנצע יידישע לעבן, דעם גאַנצן יידן אויף דער לינקער זייט און זאָגט צו אונדז: „נאט, קוויקט זיך!" און מיר קומען און קוויקן זיך; מיר לאַכן. נאָר מיר לאַכן מיט קלעמעניש: אַז אָך און ווי איז צו אונדזער געלעכטער!.."

די אַלע אומנאָרמאלקייטן אינעם לעבן פון די יידישע פאָלקס־מאַסן איז עפעקטיווער צו ווייזן דורך דער סאַטירע אָדער דורך הומאָר. דערביי פירט שלום־עליכם דער קריטיקער א פּראָפּאַגאַנדע פאַר הומאָר און סאַטי־רע, שטעלנדיק עס העכער פון אַלע ליטעראַרישע זשאַנרען. שלום־עליכם האָט זיך באַצויגן מיט גרויס אכטונג צו מענדעלען און ליניעצקין פאר זייער קינסטלערישער סאַטירע, וואָס איז „אַ שאַרפע גוצלעכע שוועהר". ער איז אָבער אין דער זעלביקער צייט אַרויסגעטראָטן קעגן שמ"רן און זיין קאמפּאניע, וועלכע האָבן אין זייערע ווערק אנשטאַט סאַטירע געגעבן האַמעטנע און גראָביונגערישע וויצן. דאָסזעלבע איז ער אויך אַרויסגע־טראָטן דעמלט קעגן זיין נאָענטן פריינד ספּעקטאָרן, וועלכער האָט אין זיין ראָמאַן „עניים ואביונים" פּרעטענדירט צו באַווייזן דעם דלות ביי די יידן

אין רוסלאַנד אין די 80=ער יאָרן. שלום=עליכם פאַראורטיילט שאַרף דעם
סענטימענטאַליזם אין ספעקטאָרס ראָמאַן.

אין אַ געוויסער מאָס דערמאָנען שלום=עליכם'ס טענות צו ספעקטאָרן
די טענות, וואָס קאָוונער האָט אין די 60=ער יאָרן אַרויסגעשטעלט די
בעלי=מליצה און די פּילשער פון רעאַליזם. „אין אַזאַ בוך, וווּ מען פאַר=
נעמט זיך מיט עניים ואביונים זאָגט שלום=עליכם, — קאָן מען זיין רעאַ=
אַלנע ביזן סוף און מאָלן בילדער פונעם לעבן אַליין“, ניט אויסטראַכטן,
ניט צופּוצן, ווייזן דאָס ווירקלעכע לעבן, די אמתע ליידן פון דעם אָרעמאַן.
אָבער ספעקטאָר זעט גאָר אַנדערש די ווירקלעכקייט, נישט רעאַליסטיש...
„די גאַנץ איינפאַכע אַש=גרויע פאַרבן שטעלן זיך אים פאַר פון דעם
שטאַרקן זונען=גלאַנץ, וואָס עקזיסטירט דאָרט אין דער הויך, וווּ די פאַנ=
טאַזיע טראָגט אים אַרום, אַלס עכט=ראָזעווע, און די בילדער קומען אַרויס
ביי אים יום=טובדיק; יעדער געגנשטאַנד איז באַשריבן מיט קעלבערנע
התפעלות, אַזוי ווי עס ווערן פאָרגעשטעלט אין די פאַנאָראַמעס די פאַס=
טעכער אין זיידענע העמדלעך, לאַנגע געקרייזלטע בלאָנדע האָר, רויטע
סאַפיאַן=שיכלעך מיט זילבערנע שנאַלן און אַ גאָלדן פייפל אין האַנט. שיין
זענען אַזעלכע בילדער, דאָס אויג פרייט זיך, זעענדיק זיי; אָבער ווי ווייט
זענען זיי פון אמת!...

אין אמתן לעבן זעען מיר, צום באַדויערן, אַז די פאַסטעכער זיינען
זייער שמוציק, גייען אָפגעריסן און אָפגעשליסן, מיט געשוואָלענע צעש=
טאָכענע פיס, דאָס פּנים פאַרחושכט ווי די ערד, שוואַרץ ווי אַ קויל, מיט
הילצערנע פייפלעך און מיט אַ טאָרבע אויף די פּלייצעס, אַמאָל מיט אַ
שטיקל ברויט און אַמאָל אָן דאָס אויך, ווי גאָט גיט...

צום באַדויערן, איז דאָס וויסטע, פינצטערע לעבן פון די אָרעמעלייט
נישט אַזאַ אידיליע (אַ שיין בילד פון צופרידענע לייט), ווי עס קומט אויס
בא ספעקטאָרן“.

גלייך ווי בעלינסקי אין דער רוסישער קריטיק, האָט שלום=עליכם
געפאָדערט צו מאַכן אַ טיפן אונטערשייד צווישן דער געמלאַכהטער,
אויסגעטראַכטער פאָלקישקייט און ליבע צום פאָלק און דער אמתער רעאַ=
לער שילדערונג. ער האָט געפאָדערט פונעם שרייבער צו קענען דאָס לעבן,
צו שרייבן קינסטלעריש און צו זיין נאָענט צום הארצן פון דעם וועמען
ער שילדערט. אַלס מוסטער פון אַזאַ שרייבער האָט שלום=עליכם אַרויס=
געשטעלט מענדעלע מוכר=ספרים. „אַזוי קענען דעם אָרעמאַן (ווי מענ=
דעלע), אַזוי טיף אַריינקריכן צו אים אין זיין לעבן אַריין, מוז מען אַפּנים

חוץ אַ טאַלאַנט, טאַקע אַריינקוקן אומעטום, זיך צוקוקן צו יעדער זאַך, שנאָרן און שמעקן, נישטערן און זוכן — מיט איינעם וואָרט — וויסן, אז דאָס, וואָס איך שרייב, ווייס איך, און דאָס, וואָס איך ווייס — שרייב איך“.

אין דער סעריע אַרטיקלען „דער יידישער דלות אין די ווערקע פון אונדזערע בעסטע פאָלקס־שריפטשטעלער“ האָט שלום־עליכם אַרויסגעשטעלט וויכטיקע פאָדערונגען צו דעם שרייבער און קינסטלער, האָט אויפמערקזאַם געמאַכט אויף דעם אינדיווידועלן כאַראַקטער פון יעדער פערסאָנאַזש ביי אונדזערע קלאַסיקער, אויף דער ריינקייט און מייסטערישקייט פונעם סטיל אאוו.

שלום־עליכם טראָגט דרייסט די פאָן פונעם רעאַליזם אין דער יידישער ליטעראַטור. פון אָט דעם רעאַליזם, וואָס עס האָבן אַזוי מעכטיק פאַרפלאַנצט אין דער יידישער ליטעראַטור מענדעלע, ליניעצקי און אַנדערע פאָרגעשריטענע שרייבער פון די 60־ער און 70־ער יאָרן פון פאָריקן יאָרהונדערט.

אין נאָמען פונעם רעאַליזם האָט זיך שלום־עליכם גענומען אויסצוּוואָרצלען דאָס ווילדגראָז פון דער יידישער ליטעראַטור. און די סאמע גרעסטע געפאַר פאַר דער אַנטוויקלונג פונעם רעאַליזם אין דער יידישער ליטעראַטור און פאַר דער דערציונג פונעם לעזער איז דעמאלט געווען שמ״ר מיט זיינע ראָמאַנען.

דאָס איז, אייגנטלעך, געווען אַ שרייבער — אַ פאַרוועלטלעכטער קלעריקאַלער מגיד, וואָס האָט מיט זיינע ווערק איינגעשלעפערט דעם לעזער, וועלכער האָט געליטן פון דלות, פון פאָליטישער און נאציאָנאַלער רעכטלאָזיקייט ביים צאַריזם. אין זיינע ווערק האָט שמ״ר געפּרעדיקט שלום צו מאכן מיטן דלות, זיין תמיד פאַסיוו און וואַרטן אויף א נס, ווען דער אָרעמער שוסטער און שניידער וועט פלוצעם דורך א וווּנדערלעכן צופאַל ווערן א גראַף אָדער אן אַנדער שררה.

שלום־עליכם האָט דעמאלט אָנגעשריבן זיין ליטעראַרישן פאַמפלעט אונטערן נאָמען „שמ״רס משפּט“, וווּ שמ״ר און זיינע נאָכמאַכער טרעטן אַרויס, ווי באַשולדיקטע פאַרן געריכט. די גרונט־באַשולדיקונג, וואָס שלום־עליכם האָט זיי אַרויסגעשטעלט, איז געווען דאָס פאַרקריפּלען די ווירקלעכקייט אין דער ליטעראַטור.

„אַלעס, וואָס ריכטיק איז, — שרייבט שלום־עליכם אין „שמ״רס משפּט“ — איז גוט, איז רעאַלנע. און דאָס פאָדערט די עסטעטיק, די פּאָעז־

יע, די קונסט, אַזוי דאַרף מען שרייבן און באַשרייבן. אַזוי איז מחויב יעדער בעלעטריסט געבן אין זיין ראָמאַן נאָר דאָס, וואָס מעגלעך איז, וואָס אינעם לעבן געפינט זיך, וואָס קען זיך געפינען".

שילדערן דאָס, „וואָס מעגלעך איז, וואָס אינעם לעבן געפינט זיך, וואָס קען זיך געפינען", — אָט דאָס איז געווען דער ליטעראַרישער קרעדאָ פון שלום־עליכם'ן ענדע די 80־ער יאָרן פון פאָריקן יאָרהונדערט. קעגן סבע־מאַטיזם, קעגן פוסטע, ווילדע, אויסגעטראַכטע מעשׂות וואָס קענען נישט פאָרקומען אין לעבן, קעגן מגידות אין דער קונסט האָט געקעמפט שלום־עליכם דער קינסטלער און דער קריטיקער.

אין זיין „שמ"רס משפט" טרעט שלום־עליכם אַרויס ווי אַ פאָר־שטייער פון די אידעען פון דער השׂכּלה־ליטעראַטור, פון אירע בעסטע טראַ־דיציעס. דאָ, אין זיין „שמ"רס משפט", ווענדט שלום־עליכם די אויפ־מערקזאַמקייט פונעם לעזער אויף די בעסטע פאָרשטייער פון דער יידישער ליטעראַטור — מענדעלע, ליניעצקי, גאָלדפאַדען און דיק.

„אַזעלכע ריזן, ווי אַבראַמאָוויטש (מענדעלע מוכר־ספרים), ליניעצקי, גאָלדפאַדען און אייזיק מאיר דיק, האָבן זיך געפילט געזונט אין כּוח אַרי־בערצוטראָגן פון דער צאינה וראינה מיטן טייטש חומש אין דער לעבעדי־קער ליטעראַטור אריין, פון דער באָבע־מעשׂה אין דעם ראָמאַן אריין, פון „שבחי בעשט" אין דער פּאָעזיע, פון די תּחינות אין דער סאַטירע אַריין. די דאָזיקע פיר גיגאַנטן האָבן אַריינגעבלאָזן דעם אייראָפּעישן דוך אינעם אלטן זשאַרגאָן. און עס זענען אויסגעוואַקסן לעזער מאסנווייז!... ס'איז כמעט נישט געווען די יידישע שטוב, וו מע האָט זיך נישט געהאַלטן ביי די זייטן פאַר געלעכטער פון „דעם פּוילישן יינגל" פון ליניעצקי, געזונגען די אומשטערבלעכע זיסע לידער פון גאָלדפאַדען, געשלונגען, געדעקלאַ־מירט, איבערגעחזרט די שיינע סצענעס פון אַבראַמאָוויטשעס „טאַקסע" א־ג־ל. הכלל, דאָס איז געווען אַ גליקלעך שטיקל צייט אינעם יידישן לעבן בכלל".

שלום־עליכם האָט געמאָנט ביי די יידישע שרייבער, זיי זאָלן פאָר־זעצן די טראַדיציעס פון רעאַליזם, באַווייזן אין דער יידישער ליטעראַטור די לײַדן פון די יידישע פאָלקס־מאַסן, דעם דלות זייערן, גלייך ווי עס האָבן עס געטאָן מענדעלע, ליניעצקי, דיק און גאָלדפאַדן. נישט גיין אין דעם דאָזיקן וועג האָט ביי שלום־עליכם'ן געהייסן פעלשן אינעם פאָלק און אין זיינע אינטערעסן. שמ"רן האָט שלום־עליכם דערקלערט אַלס פאַרברעכער

דערפֿאַר, וואָס ער דערציילט נישט פֿונעם פֿאָלקס לעבן, וואָס ער פֿאַר־
הוילט פֿון אים זײַן אמתע לאַגע, וואָס ער נאַרט אים אָפּ.

„אָפּנאַרן א מענטשן... הרגענען, קוילען איז, נאָך מײַן מיינונג, א
קלענערער פֿאַרברעכן, — זאָגט שלום־עליכם אין „שמ״רס משפּט״ —
איידער אָפּנאַרן א גאַנץ פֿאָלק, קוילען א גאַנצע ליטעראַטור, פֿאַרדאַרבן
דעם געשמאַק פֿון טויזנטער לעזער. אין דעם ערשטן פֿאַל קומט אָפּ א
יחיד, און דאָ ליידט א כּלל, דאָ ליידט דער גאַנצער המון־עם.״

וויאַזוי קען דער שרײַבער לויט שלום־עליכם'ן דערגרייכן זײַן ציל?
דאָס קען ער דערגרייכן נאָך דעמלט, „ווען ער גיט אונדז אזעלכע בילדער,
וואָס זענען אונדז באַקאַנט, וואָס מיר האָבן אין זיי א באַגריף, וואָס קענען
לכל־הפּחות זיך טרעפֿן אינעם לעבן... אָבער נישט אזוי, ווי שמ״ר, וועל־
כער פֿאַרקריכט אזוי אין פֿאַנטאַזיע, אז פֿון א מלמד ווערט ביי אים א
לאָרד, פֿון א קוימענקערער א גראַף, פֿון טויט — לעבעדיק און פֿון לע־
בעדיק — טויט. מיליאָנען מיט בריליאַנטן וואַלגערן זיך ביי אים ווי
מיסט״.

דעם רעאַליזם ראָט שלום־עליכם די יידישע שרײַבער צו לערנען זיך
נישט נאָר ביי די יידישע קלאַסיקער, נאָר אויך ביי די קלאַסיקער פֿון דער
רוסישער ליטעראַטור, צווישן די רוסישע קלאַסיקער האָט שלום־עליכם
אָנגערופֿן די נעמען פֿון גאָגאָלן, שטשעדרינען, ניעקראַסאָוון, אָסטראָווסקין,
טורגעניעוון.

שלום־עליכם איז געווען דער איינציקער באַדייטנדיקער יידישער קרי־
טיקער ענדע די 80־ער יאָרן פֿון פֿאַריקן יאָרהונדערט. אלס קריטיקער האָט
ער געמאָנט ביי די שרײַבער די בעסטע קוואַליטעט פֿון זייער שאַפֿן. ער
האָט געמאָנט דעם רעאַליזם פֿאַר די אינטערעסן פֿון דער „שוסטער־גאַס״,
פֿאַר אירע לײַדן און פֿריידן.

„אהא, די „שוסטער־גאַס״!... אונדזערע אריסטאָקראַטן פֿאַרגעסן, —
זאָגט שלום־עליכם, — אז אַן אמתער משכּיל הייסט דער, וואָס קאָן זיך
אַראָפּלאָזן צום פֿאָלק און אויסלערנען אלע זײַנע באַדערפֿעניש, דאָס לע־
בן זײַנס, מיט אלץ, וואָס אים פֿעלט און נוצלעך איז״.

„אין די אמאָליקע ראָמאַנען פֿלעגן אונדז די מחברים אויסקלײַבן
העלדן, — האָט געשריבן שלום־עליכם, — אָדער גאָר הויכע מענטשן —
כּמעט מלאָכים, אָדער גאָר נידעריקע, משונה ווילדע, כּמעט שדים. דערצו
פֿלעגן יענע מחברים צוטראַכטן פֿאַנטאַזיעס, וואָס נישט געשטויגן,
נישט געפֿלויגן... נאָר דאָס אלץ איז געווען אמאָל. היינט האָט זיך אלצ־

דינג איבערגעביטן אין דער וועלט און אויך דאָס שרייבן. דער ערשטער ראָמאַן איז שוין נישט דאָס, וואָס אַמאָל. די מלאָכים מיט די שדים האָבן זיך אויסגעלאָזט".

אָט ווי שלום-עליכם פֿאַרשטייט דעם פּראָצעס פֿון קינסטלערישן שאַפֿן: „אַ שרייבער אַ ראָמאַניסט אין דער איצטיקער צייט — דאָס איז אַ קינסטלער, וואָס מאָלט אונדז נישט נאָר די אויסנווייניקסטע צורה, דאָס געשטאַלט פֿונעם מענטשן, נאָר אויך אַלע אינווייניקסטע ווינקעלעך מיט אַלע קנייטשעלעך פֿונעם מענטשנס כאַראַקטער מיט אַלע אונדזערע השגות און תאוות, מיט אונדזערע פֿאַרגעניגנס, יסורים, פֿרייד און לייד — אַלץ, וואָס פֿילט אָן אונדזער פֿאַרטאַרעראַמעט, פֿאַרומערט לעבן אויף דער וועלט; יעדער טאָג, יעדער שעה, וואָס מיר לעבן איבער, איטלעכס חכמה, איטלעכס נאַרישקייט, וואָס מיר טוען, האָט פֿאַר דעם שרייבער דעם קינסטלער אַ גרויסע ווערט. ער קלייבט צונויף די אַלע קלייניקייטן פֿון אונדזער לעבן און שטעלט דאָס נאָכדעם צונויף און באַפּוצט דאָס, געווייגלעך, מיט אַלערליי פֿאַרבן. ער פֿלייסט זיך, עס זאָל האָבן אַ גוף מיט אַ נשמה, עס זאָל לעבן, עס זאָל, ווי מע זאָגט, רעדן ווערטער, צוטראַכטנדיק דערצו אַ פֿאַנטאַזיע, געווייגלעך, על-פּי דרך הטבע, נישט מעשוגענערווייז. — מאַכט ער פֿון דעם אַ גאַנצן בנין".

ווי אַ רעאַליסט, איז שלום-עליכם נישט קעגן דער פֿאַנטאַזיע אין דער ליטעראַטור. ער פֿאָדערט בלויז, אַז די פֿאַנטאַזיע זאָל זיין „כדרך הטבע".

צוליבן רעאַליזם און צוליב דער אמתער פֿאָלקס-ליטעראַטור האָט שלום-עליכם פֿריער פֿאַר אַלץ געדאַרפֿט פֿירן אַ קאַמף פֿאַר דער אָנערקענונג פֿון דער פֿאָלקס-שפּראַך.

„דער, וואָס דענקט נאָר לאָגיש, — שרייבט שלום-עליכם, — וועט אָנערקענען, אַז די אויפֿלעבונג פֿון זשאַרגאָן איז דאָס בעסטע מיטל, אַז דער גייסט פֿון פֿאָלק זאָל גיין אַלץ העכער. און דער דערפֿאָלג, וואָס די שפּראַך וועט מאַכן, וועט אונדז ווייזן, אַז מיר שרייבן נישט פֿאַר אַ קליינע גרופּקעלע אויסדערוויילטע, נאָר פֿאַרן גאַנצן פֿאָלק, אינגאַנצן גענומען. אונדזערע אָנשטרענגונגען וועלן געפֿינען אַ וועג צו די הערצער פֿון אונדזערע ברידער — און וואָס דאַרפֿן מיר נאָך?"

שלום-עליכם האָט געקעמפֿט פֿאַר דער פֿאָלקס-שפּראַך דערפֿאַר, ווייל דורך איר האָט די ליטעראַטור געקאָנט געפֿינען אַ וועג צו די ברייטסטע פֿאָלקס-מאַסן.

שלום-עליכם האָט זיך באַמיט איינצושטעלן אויך אַ סיסטעם אין דער

יידישער שפּראַך, אין איר לעקסיק און אפילו אין איר אויסלייג. ער האָט דער ערשטער אַ רוק געטאָן פאָרויס דעם צושטאַנד פונעם אויסלייגן אין יידיש. אין זיין „יידישער פאָלקס־ביבליאָטעק" האָט ער פאַרעפנטלעכט כללים פון אויסלייגן אונטערן טיטל „עטלעכע ווערטער וועגן זשאַרגאָן־אויסלייג".

שלום־עליכם האָט אַוועקגעשטעלט דאָס פּראָבלעם פון שאַפן אַ געשיכטע פון דער יידישער ליטעראַטור. דורך זיין מיטווירקונג האָט זיך אלעזר שולמאַן גענומען אָנשרייבן די געשיכטע פון דער יידישער שפּראַך און פון דער יידישער ליטעראַטור אין מיטלאַלטער. אָבער איידער שולמאַן האָט אָנגעשריבן זיין געשיכטע פון דער מיטלאַלטערלעכער יידישער ליטעראַטור, האָט שלום־עליכם געפונען פאַר נייטיק, אַז אין דער „פאָלקס־ביבליאָטעק" זאָלן געגעבן ווערן ביאָגראַפישע ידיעות פון די יידישע שרייבער פון 19־טן יאָרהונדערט. צוליב דעם צוועק האָט ער זיך געווענדט צו דעם דעמאָלט שוין אכציקיאָריקן זקן, צו דעם שרייבער אברהם־בער גאָטלאָבער, וועלכער האָט פאַרעפנטלעכט אין דער „יידישער פאָלקס־ביבליאָטעק" זיינע „זכרונות וועגן יידישע שרייבער".

שלום־עליכם האָט נישט נאָר געהויבן די ווירדע פון דער יידישער ליטעראַטור, ער האָט אויך געהויבן די ווירדע פונעם יידישן שרייבער און קינסטלער. זייענדיק דער רעדאַקטאָר און דער אַרויסגעבער פון דער „יידישער פאָלקס־ביבליאָטעק", האָט ער געזאָרגט וועגן דעם, אַז די אַרבעט פונעם שרייבער זאָל אָפּגעשאַצט און באַלוינט ווערן און דער שרייבער זאָל נישט זיין אויף הפקר אין די הענט פון צופעליקן סוחרישן פאַרלעגער. ער האָט איינגעשטעלט נאָרמאַלע האָנאָראַרן פאַר קינסטלערישער ליטעראַטור — אַ דערשיינונג, וואָס איז נאָך ביז דעמאָלט נישט געווען אין דער יידישער ליטעראַטור.

באַזונדערס פילבאַר איז שלום־עליכם געווען צו עלטערע און קראַנקע שרייבער, וואָס האָבן זיך געפונען אין דחקות און נויט. אין דער צייט פון זיין אַרויסגעבן „די פאָלקס־ביבליאָטעק" איז איינער אַ מיטאַרבעטער קראַנק געוואָרן און געשטאָרבן. האָט שלום־עליכם גענומען דעם גרעסטן אָנטייל אין איינאָרדענען די פאַריתומטע פאַמיליע פון דעם דאָזיקן מיטאַרבעטער

אין יאָר 1889 האָט דער שרייבער קלמן שולמאַן געפּראַוועט זיין זיבעציקיאָריקן יובילי. דחקות און נויט, הונגער און קעלט, עלנט און פאַרוואָרלאָזטקייט איז געווען דער גורל פונעם דאָזיקן שרייבער אויף דער על־

טער. שלום־עליכם נעמט אונטער אן אקציע דורכצופירן א געלט־זאמלונג אין קיעוו פאר אָט דעם אלטן שרייבער.

די דאָזיקע באציונג האָט שלום־עליכם איינגעהיט ביזן סוף פון זיין לעבן. אין יאָר 1907, זייענדיק אין אמעריקע, האָט שלום־עליכם אָרגאניזירט א ספעציעלן פאָנד לטובת דעם בלינד־געוואָרענעם יידישן ארבעטער־פאָעט מאָרים ראָזענפעלד.

שלום־עליכם זוכט אָפּ און מונטערט אויף יונגע טאלאנטן, שרייבט זיך מיט זיי דורך, אינטערעסירט זיך נישט בלויז מיט זייער ליטעראַרישן שאפן, נאָר אויך מיט זייער פערזענלעך לעבן.

אַ באזונדערע ליבע ווייזט שלום־עליכם ארויס צו אַזעלכע טאלאנטן, וואָס דאָס לעבן האָט זיי פון קינדהייט פארשטויסן, אָדער צו די באגאבטע טרעגער פון דער יידישער פאָלקס־קונסט, וואָס האָבן קיינמאָל קיין גליק נישט געזען. זיי, אָט די דאָזיקע אומגליקלעכע פאָלקס־קינסטלער, ווידמעט שלום־עליכם זיינע צוויי פריאיקע ראָמאנען „סטעמפעניו“ און „יאָסעלע סאָלאָוויי“.

„מיינע חברים די שרייבער האָבן נישט געקענט אריבערטראָגן, — האָט געשריבן שלום־עליכם, — וואָס האָב איך זיך עפּעס אָנגעכאפּט אָן סטעמפעניו? „איי, פע, א קלעזמער גאָר!“ אזוי האָבן זיי צו מיר געשריבן גאנץ ערנסט. דאָס אייגענע וועלן זיי מסתמא פרעגן אויף יאָסעלען אויך: „יאָסעלע, אַ משורר?!“ איך וואָלט אָבער זיין אַ בעלן צו וויסן, וויפל גרויסע מענטשן, ארטיסטן, אמתע טאלאנטן זענען ביי אונדז פארפאלן געוואָרן און גייען לאיבוד נאָך עד־היום? אַזאַ טאלאַנט, ווי „סטעמפעניו“, וואָלט ביי לייטן אפשר געווען א גרויסער קינסטלער, ער וואָלט געהייסן אַרטיסט, ווירטואָז וכדומה. און ביי אונדז וואָס איז ער? א קלעזמער!... אַזאַ געני, אַזאַ קינסטלער, מיט אן אמתער פאָעטישער נשמה, ווי יאָסעלע סאָלאָוויי, וואָלט דאָך ביי אנדערע געהאט כבוד אָן א שיעור, ס'וואָלט מיט אים געקלונגען די וועלט, אויף די הענט וואָלט מען אים ארומגעטראָגן. אַזעלכע טאלאנטן, ווי סטעמפעניו, ווי יאָסעלע וכדומה, זענען ביי אונדז לרוב, נאָר זיי ליגן באַגראָבן ערגעץ אין אַ העק, נישט אָנקוקנדיק די ליכטיקע וועלט“.

אין „סטעמפעניו“ און אין „יאָסעלע סאָלאָוויי“ האָט שלום־עליכם אויפמערקזאַם געמאַכט אויף דעם עלנט פונעם יידישן פאָלקס־קינסטלער, וועלכער פלעגט, ווי אַ מעטעאָר, אַ שיין טאָן איבערן יידישן געטאָ און באַלד אנידערפאלן אין א תהום פון פיין און דערנידעריקונגען.

די יידישע פאָלקס-ביבליאָטעק

„איך האָב זיך געוואָלט דערהויבן צו אַזאַ הויך, צו וועלכער עס איז נישט דערגאַנגען קיין איינע פון דעם מין אויסגאַבעס, נישט אויסשליסדיק דעם „האסיף“, „כנסת“ און אנדערע — און דערביי בלייבן צוטריטלעך פארן פאָלק. איך האָב באמת גרופירט אלץ, וואָס איז גאָר פאראַן גוטס אין אונדזער ליטעראטור“. אזוי האָט שלום-עליכם געשריבן אין אַ בריוו צו שמעון דובנאָוו וועגן זיין „יידישער פאָלקס-ביבליאָטעק“, וועלכע ער האָט נאָך דעמלט געגרייט צום דרוק. און מאקע נאָך דעם, ווי עס האָט ערשיינט דער ערשטער באנד פון אָט דעם זאמלבוך, האָט קיינער פון די קריטיקער נישט געקענט אָפּלייקענען די גרויסע ליטעראַרישע באַדייטונג זיינע.

וואָס האָט מיט זיך פארגעשטעלט אין דער אמתן די „הויך“, וואָס שלום-עליכם האָט צו איר געשטרעבט? דאָס האָט געהייסן דערהויבן זיך אריבער די דרוק-אָרגאנען פון דער לעצטער העלפט פון די 80-ער יאָרן אין 19-טן יאָרהונדערט דורך פארזעצן די טראַדיציע פון דער יידישער ליטעראטור פון די 60-ער יאָרן. מיט דער „יידישער פאָלקס-ביבליאָטעק“ האָט שלום-עליכם געשטרעבט צו דערציען דעם נייעם דור יידישע שרייבער אויף די בעסטע טראַדיציעס פון דער אויפקלערונג און צו פירן אים אין דעם פאָרגעשריטנסטן וועג פון דער מיטצייטיקייט.

אין דער „יידישער פאָלקס-ביבליאָטעק“ זענען געקומען די „זיידעס“ פון דער יידישער ליטעראטור — מענדעלע, ליניעצקי און אנדערע, און האנט-ביי-האנט מיט זיי — די עלטערע און יינגערע „אייניקלעך“. די זיידעס האָבן זיך גענומען אונטערפירן אַ סך-הכל פון זייער אָפּגעטאָנענער ארבעט, געפרווט און באמיט זיך צו ווייזן אויך דאָס פּאָזיטיווע אינעם יידישן לעבן. און איצט האָבן זיי אין דער „פאָלקס-ביבליאָטעק“ נאָך מער באטאָנט און אונטערגעשטריכט זייער טרייקייט און איבערגעבנקייט צו די האָרעפּאַשנע און אָרעמע שיכטן פון פאָלק.

מענדעלע האָט אין דער „יידישער פאָלקס-ביבליאָטעק“ אָנגעהויבן זיין ראָמאן וועגן דעם קאַמף פון די יידישע אָרעמע מאסן פאר אויפקלערונג און פאר באפרייען זיך פון דער השגחה פון קהל, תקיפים, בעלי-טאקסע און גאַטס קאזאקן. מיט אַ באזונדער ליבע מאָלט אונדז דאָ מענדעלע די לעבנס-געשיכטע פון אַ יונגערמאַן, וואָס האָט זיך אַרויסגעריסן פון קאבצאנסקער זומפּ, איז געוואָרן אַ געלערנטער און איבערגעגעבן זיך די אמתע

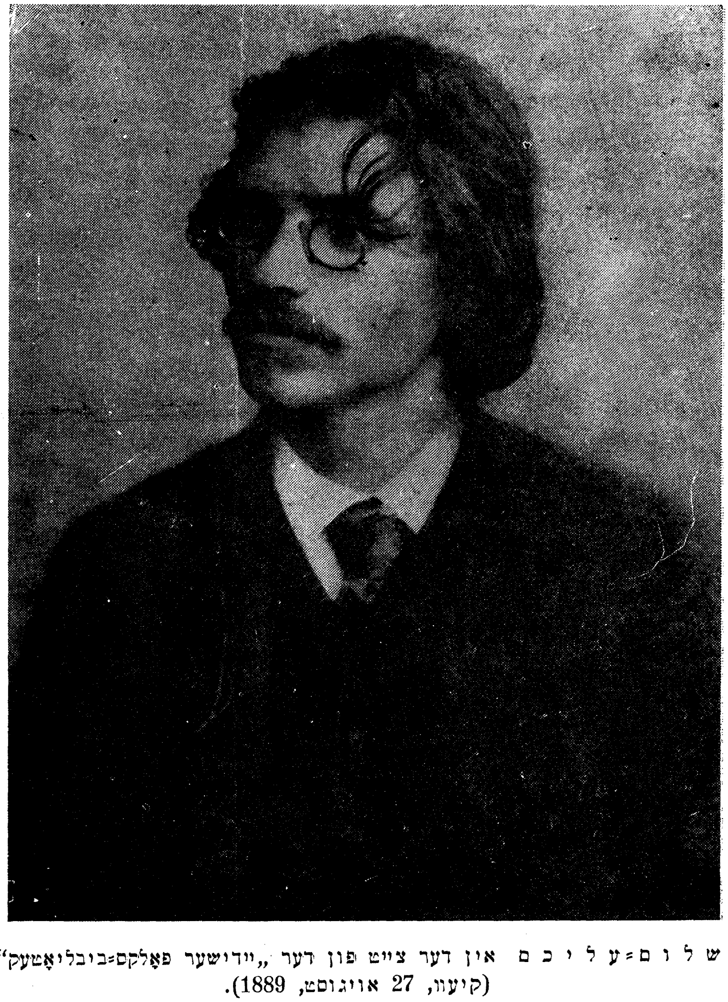

שלום=עליכם אין דער צייט פון דער „יודישער פאָלקס=ביבליאָטעק“
(קיעוו, 27 אויגוסט, 1889).

אינטערעסן פון פאָלק. נאָך מער וואַקסט אויס אין דעם בוך מענדעלעס ליבע צו די האָרעפּאַשנע יידישע פאָלקס-מאַסן, וועלכע ער שילדערט דאָ מיט אַ באַזונדער חן און וואַרעמקייט.

ליניעצקי, דער בייסנדיקער סאַטיריקער פונעם „פוילישן יינגל", איז דער ליניעצקי, וואָס האָט מיט זיין סאַטירישן פייער געצונדן אָן איבערקלייב, ליניעצקי, וואָס האָט דעמלט קיין שום פּאָזיטיוועס און געזונטעס נישט געפונען אינעם יידישן לעבן, האָט איצט, אין „פאָלקס-ביבליאָטעק", גענומען אַרויסציען דאָס „גאָלד פון דער בלאָטע"; די „עטלעכע בריליאַנטעלעך אין דער לעבנס-קאַלוזשע". אַצינד האָט ער אונדז אין „פאָלקס-ביבליאָטעק" געוויזן פאָרטרעטן פון די מענטשן צווישן דער יידישער אָרעמשאַפט, „וואָס לעבן נאָר פון יענעמס וועגן און זענען זיך מפקיר פאַר זייער אָרנטלעכער אידעע".

אין דער גרויסער שטייענדיקער פאַרגליווערטער בלאָטע פון „וצונו", פונעם יידישן שטעטל געפינט ליניעצקי אָט די, וואָס טראָגן מיט זיך ליבע צו דעם צווייטן און וואָס קאָנען דינען אַלס אַ מוסטער פאַרן יונגן דור צו לערנען זיך פון זיי געטרייקייט און איבערגעבנקייט צום פאָלק, צו זען, וויאַזוי מע וואַרפט אָפּ די אייגענע אינטערעסן צוליב דעם וווילטיק פון דעם נאָענטן און ליידנדיקן מענטשן. ליניעצקי דערמאָנט זיך איצט אין זעקס און דרייסיק יאָר אַרום נאָך דעם „פוילישן יינגל", אַז ער האָט דעמלט פאַרזען (און עס פאַרדריסט אים אויף דעם) און האָט נישט געשילדערט די גרויסקייט און דעם טיפן מאָראַלישן ווען פון די פאָרשטייער פונעם אמתן האָרעפּאַשנעם פאָלק. „היינט אָבער דערמאָן איך מיך אין איטלעכן פּיצעלע — שרייבט ליניעצקי — ...אָט שטייט מיר פאַר די אויגן די איינגעהויקערטע שטוב מיט דעם האַלב-אָפּגענעם דאַך. זינט איך לעב, שטייט זי אַלץ אַזוי, און עס וווינט אַלץ אין איר שאכנע... די ווענט נעצן — און שאכנע וויינט, דער ווינט בלאָזט אין שטוב אַריין — און שאכנע וויינט. דער שניי מיטן פראָסט ליגט אויף די ווענט ווינטער, און חורבעס שטויב און פאָראַך זומער — און שאַכנע וויינט... וואָס זשע איז אַזוינס שאַכנע? אַ ייד? צי אַ פעלד-גזלן? צי אַזאַ פוילע זאַך, וואָס ווערעם מעגן אים אויפפּאַמפּשען, ווייל ער זיך פון אָרט נישט רירן? ...שאַכנע איז אַן אויסגעדייוועט יידל, מיט אַ גוט ליכטיק פּנים און מיט צוויי שוואַרצע, אָפענע, רחמנותדיקע אויגן און ער רוט נישט פון שאַריען אויף טאָג ביז שפּעט אין דער נאַכט כמעט איין מינוט... שאַכנע איז אַ טאַבאַק-מאַכער... זיין ווייב פאַרקויפט עס, און ער גייט אַרום איבערן שטאָט, זוכט, וועמען צו

העלפֿן אין אַ נויט. ער גייט אין הקדש צו די שווערע חולאים, ער בעט זיי איבער. ליגט זיי איבער, פּויעט זיי אָן מיט אַ גוט וואַרעם ביסל יויך". און אַזוי פּרוווט ליניעצקי ווייזן אונדז אין זיין „וואָרעם אין־כריין" אַ גאַנצע גאַלעריע געשטאַלטן, וואָס זענען זיך מוסר־נפש פֿאַר דעם גליק פֿון די ליידנדיקע פֿון פֿאָלק, געשטאַלטן, וואָס טראָגן אין זיך די סאַמע טיפֿסטע שיינקייט, וואָס די מענטשלעכע נשמה פֿאַרמאָגט, ליכטיקע און עכטע הומאַניסטקייט.

עס איז קיין ספק נישט, אַז די פּראָגרעסיווע סאַטירע פֿון די 60־ער יאָרן, פֿון מענדעלע, ליניעצקי און אַנדערע, האָט אָפּגעטאָן אַ ריזיקע אַרבעט אין הינזיכט פֿון אויפֿרייסן דעם מיטלאַלטערישן יידישן לעבנשטייגער, די פֿאַרגליווערטע השגות. אָבער פֿאָרזעצן בלויז אָט דעם קאַמף וואָלט געהייסן בלייבן הינטערשטעליק און נישט גיין פֿאָרויס מיט דער געשיכטע. מענדעלע, וועלכער האָט דער ערשטער אין דער יידישער ליטעראַטור אויפֿגעהויבן דעם קאַמף פֿאַר דער יידישער אָרעמשאַפֿט, אויך ער האָט איצט זיך גענומען ווייזן אונדז פֿאַרפֿאָלקאָמטע געשטאַלטן פֿון דער יידישער אָרעמשאַפֿט, אויך ער האָט זיך גענומען צו געבן אַ פּאָזיטיוו געשטאַלט פֿון די יידישע פֿאָלקס־מאַסן. די פּאָזיטיווע געשטאַלטן האָבן פֿון דער ליטעראַטור געפֿאָדערט די פּראָגרעסיווע פֿאָרשטייער פֿון די יידישע האָרעפּאַשנע מאַסן, פֿון דער יידישער אינטעליגענץ.

די פּראָגרעסיווע פּרעסע פֿון די 80־ער יאָרן, סיי אין יידיש, סיי אין העברעיש, פֿאָדערט און מאָנט צו ווייזן אין דער ליטעראַטור די שיינקייט פֿון אונדזער פֿאָלקס־מענטש, וועלכן זיי מיינען צו געפֿינען אין דער שטעטלדיקער און שטאָטישער אַרבעטנדיקער אָרעמשאַפֿט.

עס איז כדאי צו דערמאָנען, אַז אויף מענדעלעס יובילײ האָט די פּרעסע דער עיקר אָפּגעמערקט, אַלס זיין פֿאַרדינסט, דאָס, וואָס ער האָט אויסגעדריקט די אינטערעסן פֿון פֿאָלק, וואָס ער איז געוואָרן „דער טריבון פֿון פֿאָלק". און פּונקט אין אַ יאָר נאָך מענדעלעס יובילײ האָט משה־לייב ליליענבליום אין זיין קריטיק „איבער י. ל. גאָרדאָנס לידער (דערשיינט אַלס ביילאַגע צום „המליץ") געשריבן: „צי איז דען פֿאַראַן איין ליד אין אַלע גאָרדאָנס לידער, ווו ער באַזינגט עפּעס אַ גוטע מידה, וואָס עס האָט אַ ייד, און באַזונדערס אַ גוטע מידה פֿונעם המון־עם, אַזאַ־מין מידה, וואָס האָט געבראַכט גוטס דעם מענטשלעכן געשטאַלט? צי האָט ער דען אין דער אמתן נישט געפֿונען קיין שום גוטעס אין לעבן פֿון די יידן סיי אין דער פֿאַרגאַנגענהייט און סיי אין דער קעגנוואַרט... גאָרדאָנס לידער

שטויסן אָפּ פֿינעם פֿאָלק, וואָס אין אַלע ווינקעלעך פֿון זיין לעבן איז בלויז פֿינצטערניש, נאַרישקייט..."

איך ספּעקטאָר האָט געפֿאָדערט, די ליטעראַטור זאָל זיך אָפּגעבן מיט דער „נאַראָדנאָסט", אויך ער האָט געפֿאָדערט, אַז עס זאָלן באַוויזן ווערן פּאָזיטיווע געשטאַלטן פֿון דער יידישער פֿאָלקס-מאַסע. אָט די פֿאָדערונג, סיי פֿון ספּעקטאָרן, סיי פֿון ליליענבליומען, האָט בשום אופֿן נישט אָפּגעלייקנט די ראָל פֿון סאַטירע אין דעם יידישן לעבן אין די 80-ער יאָרן פֿון פֿאָריקן יאָרהונדערט.

שלום-עליכם איז געגאַנגען מיט דעם זעלביקן וועג, אויך ער, ווי מיר ווייסן, האָט געשטרעבט צו באַווייזן אַ פּאָזיטיווע געשטאַלט און האָט זי לכתחילה געזוכט צווישן דער יידישער אינטעליגענץ, אָבער די דאָזיקע געשטאַלטן האָבן זיך אים נישט אַזוי איינגעגעבן, ווי זיינע ערשטע פּאָזיטיווע געשטאַלט פֿון דער יידישער פֿאָלקס-מאַסע סטעמפּעניו.

די „יידישע פֿאָלקס-ביבליאָטעק" און איר רעדאַקטאָר האָבן איינגעזען, אַז די צייט פֿון צעברעכן, פֿון צעוואַרפֿן דעם מיטלאַלטערישן יידישן לעבנשטייגער איז שוין היפּש פֿאַרגאַנגען און אַז דאָס וויכטיקסטע פּראָבלעם, וואָס עס שטייט איצט פֿאַר דער יידישער ליטעראַטור, איז צו „בויען און צו פֿלאַנצן", ווי עס האָט געזאָגט אין זיין בריוו צו שלום-עליכמ'ן דאָקטער יצחק קאַמינער, איינער פֿון די אַקטיווע מיטאַרבעטער פֿון דער סאָציאַליסטישער יידישער פּרעסע, אין דעם בריוו, וועלכן שלום-עליכם האָט נישט אומזיסט געגעבן אַלס אַ פֿאָרוואָרט צו דעם ערשטן באַנד פֿון דער „פֿאָלקס-ביבליאָטעק".

פֿירנדיק אַ קאַמף מיטן שמ"ריזם, פֿון איין זייט, האָט שלום-עליכם אין זיין „פֿאָלקס-ביבליאָטעק" זיך געשטעלט אַ ציל אָפּצולייקענען דעם אומגעלומפּערטן אויספּראַכט פֿון אונדזערע שונאים, „אַז מיר זענען אַ פֿאָלק פֿון סאַמע חסרונות", און אַז יידן אַלס מענטשן באַזיצן די מעלות, און די חסרונות גלייך מיט אַלע מענטשן אויף דער ערד" (בריוו צום אַרויסגעבער פֿון דאָקטער יצחק קאַמינער). צוליב דעם האָט שלום-עליכם זיך געשטעלט קעגן די „סאַטיריקער", וואָס האָבן איבערגעחזרט אַלטע טענות אַנטקעגן אַ יידישער קאַפּאָטע און האָבן פֿאַרגעסן און נישט געקאָנט פֿאַרשטיין, אַז דאָס לעבן און די צייט האָט געפֿאָדערט פֿון דער ליטעראַטור צו באַהאַנדלען גאָר אַנדערע פֿראַגן, פֿראַגן, וואָס זאָלן פֿאַרגרינגערן דעם עקאָנאָמישן, גייסטיקן לעבן פֿון די יידישע פֿאָלקס-מאַסן, צעברעכן זייערע באַגרענעצונגען, צערייסן דעם שווערן יאָך פֿון צאַריזם,

וואָס ליגט אויפֿן יידישן פֿאָלק און אויף אַלע פֿעלקער אין דער געוועזענער רוסלענדישער אימפּעריע. און אָט ווי שלום-עליכם פֿאָרמולירט זיין פּראָגראַם דורך דעם דאָקטער יצחק קאַמינער, וואָס האָט שטענדיק ליב געהאַט צו רעדן אויפֿן מעדיציניש לשון.

„מיר דאַרפֿן פֿלייש! מער פֿלייש, מער פֿלייש גיט אונדזער פֿאָלק! מער אינהאַלט, אמתע, ערנסטע געדאַנקען, מער ריינע, מענטשלעכע, יידישע געפֿילן לייגט אריין אין אייערע פֿאָלקס-ביכער! לאָז נישט זיין פּיסנע, פֿאַרעגוע דער באָרשטש, לאָז נישט זיין וואַסערדיק די יויך, ווי יענע וואַסערדיקע, פּוסטע, נאַרישע, שעדלעכע ראָמאַנען! פֿלייש (געדאַנקען), שמאַלץ (געפֿילן), זאַלץ (הומאָר), פֿעפֿער (סאַטירע) — דאָס צוזאַמען, אַז זיי קלייבן זיך צונויף, קומט אַרויס זייער גאַרהאַפֿטע שפּייז, זייער געשמאַקע מאכלים. איך זאָג זאַלץ און פֿעפֿער, מחמת, דאָס האָט ליב אונדזער פֿאָלק; אַבי מיט פֿלייש! נישקאָשע, דאָס פֿאַרדייעט דער יידישער מאָגן: דער ייד האָט ליב אַ גלייכווערטל, אַ ליצנות, אַ קאַטאָוועס, אַ שאַרף סאַטיריש וויצל; — נאָר מיט אַ מאָס, מיין ליבער פֿריינד! מיט אַ וואָג און מיט א מאָס, בכדי עס זאָל נישט שאַטן, חלילה, אינעווייניק!“

„מיט א וואָג און מיט א מאָס!“, דאָס הייסט, מיט פֿאַראַנטוואָרטלעכקייט פֿאַר דער ליטעראַטור און פֿאַרן פֿאָלק. שלום-עליכם און זיינע מיטאַרבעטער, סיי פֿון עלטערן און סיי פֿון יינגערן דור, האָבן אָנערקענט און האָבן מיט דער „יידישער פֿאָלקס-ביבליאָטעק“ געצוווּנגען אויך אַנדערע צו אָנערקענען, אַז די יידישע פֿאָלקס-ליטעראַטור איז נישט קיין וויסט יתומהלע, וואָס מע קען איר שפּייען אין פּנים, אונטערטראָגן אָן איבערקלייב אַלץ, וואָס דאָס האַרץ גלוסט.

נאָך קלאָרער דריקט אויס די פֿאָדערונג צו דער ליטעראַטור דער אויטאָר פֿון איינעם אַן אַרטיקל אין ערשטן באַנד „יידישע פֿאָלקס-ביבליאָטעק“, „איין ערנסט וואָרט“, סטודענט מ. א. ק—ר: „די ליטעראַטן, די בעסטע שרייבער זענען ביי אַלע פֿעלקער — שרייבט ער — לערער פֿונעם פֿאָלק. לעת-עתה, ביז איצט, האָבן אונדזערע העברעישע, רוסישע און נאָך מער די זשאַרגאָנישע שריפֿטשטעלער צום גרעסטן טייל געלאַכט פֿון יידישע חסרונות; נאָר געלאַכט. די כוונה, פֿאַרשטיי איך, איז אַפֿילו צוגוטן: אויסצולאַכן אונדזערע רעדלפֿירער, שתדלנים, קליינע מענטשעלעך, עגאָיסטישע „ר' סענדערס בלאַנק“ אאַז., וואָס זענען טאַקע אַ גרויסע מכה. אַזעלכע שלעכטע טיפּן האָבן אונדזערע פֿאָלקס-שרייבער אַפֿילו מייסטעריש פֿאַרגעשטעלט; נאָר איך גלויב, אַז אונדזערע בעסטע שרייבער וואָלטן

געקאָנט זיך נעמען מיט דער זעלבער פעדער אויסצומאָלן אויך די גוט'ע זייט פון אונדזער לעבן! צו באַשאַפן אַזעלכע טיפּן און בילדער, וואָס דאָס ייִדישע פאָלק האָט ביז צו געבן; אונדזערע שרייבער וואָלטן געקאָנט לערנען און טרייסטן דאָס פאָלק, אָנרירן אַלע סטרונעס פונעם ייִדישן האַרצן.

דאָס איז דער הייליקער חוב פון אונדזערע שריפטשטעלער און נאָך מער פון אונדזערע טאַלאַנטפולע פאָלקס-שרייבער, געבילדעטע זשאַרגאָניסטן, דען ביי זיי אין די הענט געפינט זיך אַצינד דאָס בעסטע מיטל, די פאָלקס-שפּראַך, דער זשאַרגאָן. דאָס איז נאָך מיין מיינונג, דאָס טייערסטע כלי-זין, וואָס מען קאָן און מען דאַרף ווירקן אויף אונדזערע מוטערס און אויף אונדזערע קינדער, אויף אונדזערע ווייבער און שוועסטער — אויפן גאַנצן פאָלק. אויף זיי, אויף די זשאַרגאָניסטן, די פאָלקס-לערער, ליגן מיר אַרויף פיל בטחון; פון זיי, פון אונדזערע פאָלקס-שרייבער, דערוואַרטן מיר אויך אַ סך“.

סיי דער סטודענט, סיי דער אַלטער דאָקטאָר, דער באַוווּסטער געלערנטער און דיכטער, וועלכער האָט זיך אַליין אויסגעצייכנט מיט זיינע דעמאַסקירנדיקע דיכטונגען — ביידע פאָדערן, אַז די ליטעראַטור זאָל נעמען מאָלן דאָס פּאָזיטיווע. צי האָבן זיי, דער „זיידע“ און דאָס „אייניקל“ — דאָקטאָר קאַמינער און דער סטודענט — געמיינט, אַז דאָס פּאָזיטיוו'ע דאַרף מען זוכן צווישן די עקספּלואַטירנדיקע שיכטן פון פאָלק? ניין, צווישן די עקספּלואַטירנדיקע שיכטן, צווישן די סוחרים און אַריסטאָקראַטן האָבן זיי געזען „פאַרדאָרבענע מענטשעלעך, אַזעלכע קליינע מענטשעלעך מיט סוחרישע נשמהלעך, מיט געמיינע השגות, מיט מיאוסע תאוות, אָן שום איידלקייט...“ און אָט אין די פאַרדאָרבענע מענטשן האָבן זיי געזען אַזעלכע, וואָס שעמען זיך מיטן ייִדישן פאָלק, וואָס קוקן אויפן ייִדישן אָרעמאַן גלייכגילטיק, עגאָיסטיש, סוחריש, וואָס אינטערעסירן זיך גישט נישט מיט דער פאַרגאַנגענהייט און נישט מיט דער קעגנוואַרט פון פאָלק.

די „ייִדישע פאָלקס-ביבליאָטעק“ האָט דאָך פאָרגעזעצט די טראַדיציעס פון די 60-ער יאָרן, האָט זי זיך געשטעלט דעם ציל אויפצוּוועקן הומאַניש'ע געפילן צו די אָרעמע שיכטן פון פאָלק, צו וועקן דעם נאַציאָנאַלן שטאָלץ ביי די ייִדישע פאָלקס-מאַסן און ביי די, וועלכע האָבן זיך געשעמט מיט זייער נאַציאָנאַלער פאַרגאַנגענהייט.

„צו וואָס טויג אונדזערע סוחרים וויסן, אַז מיר זענען אַמאָל אַ פאָלק

געווען? — פרעגט דער סטודענט מ. א. ק—ר. — א פאָלק נישט נאָר פון סוחרים, מעקלער און פאַקטאָרם; א פאָלק מיט געווינען, מיט פיינע זיטן... צו וואָס האָרפן זיי וויסן פון אונדזער געשיכטע? צו וואָס טויג דאָס אַלעם זיי צו וויסן?"

און אָט די דאָזיקע סוחרישע זינדלעך, זיי שטעלן זיך כלומרשט העכער פון די אינטערעסן פון פאָלק, זיי געפינען נאָר אין אונדזער פאָלק בלויז חסרונות, פאַרקויפן זייערע אינטערעסן פאַר א טאָפּ לינדזן, טרייבן אויף אים רכילות, באַשמוצן אים אינאיינעם מיט אַלע רעאַקציאָנערן פון אַנדערע פעלקער.

„וואָג און מאָס", נאַציאָנאַלע גדלות, אַכטונג צום פאָלק, צו זיין שפּראַך און צו זיין ליטעראַטור דרינגט דורך די גאַנצע זאַמלונג „די יידישע פאָלקס-ביבליאָטעק", ווי אין זיינע פּובליציסטישע, אַזוי אויך קרי-טישע און בעלעטריסטישע ווערק, וואָס זענען געשריבן דורך די „זיידעס" און דורך די „אייניקלעך".

1. „סענדער בלאַנק"
2. „סטעמפּעניו"

אין יאָר 1887, שרייבט שלום-עליכם אָן זיין ערשטן ראָמאַן „סענ-דער בלאַנק", וווּ ער גיט שוין א גרעסער סאַטיריש בילד פונעם נייעם יידי-שן בורזשואַ.

סענדער בלאַנק — דאָס הויפּט-געשטאַלט פונעם ראָמאַן — איז דעמאָלט געווען א נייעס אין דער יידישער ליטעראַטור. דאָס איז א געשטאַלט, וואָס איז אויסגעוואַקסן אויף קאַפּיטאַליסטישע באַציונגען.

נאָכגעגאַנגען איז אָט דאָס דאָזיקע געשטאַלט נאָך שלום-עליכם'ן נאָך פון דעם ערשטן טראָט פון זיין ליטעראַרישן שאַפן. משה ליכטינאָוו, דער אייגנטימער פונעם גוט „מאָגילא" אין זיין ערשטער דערציילונג „צוויי שטיינער", איז, אייגנטלעך, דער ערשטער וואַריאַנט פון „סענדער בלאַנק". און ווער איז ליכטינאָוו?

„ער האָט א פעסטן כאַראַקטער... איז קיינמאָל ביי זיך נישט אַראָפּ-געפאַלן. מיט די גאָטליבער יידן האָט ער נישט געקאָנט הויזן און איז גע-ווען גיין קריג מיט דער גאַנצער שטאָט... אָנגעזאַמלט א היפּשן קאַפּי-טאַל... געוואָרן א פּאָסעסאָר פון עטלעכע דערפער... האָט זיך פאַרשלאָסן מיט דער משפחה אין „מאָגילא"... די גאָטליבער האָבן אים נאָך מער פיינט געקראָגן פאַר זיין עשירות און פריי לעבן".

אין „סענדער בלאַנק“ האָט שלום-עליכם געשטעלט פֿאַר זיך אַלס ציל צו געבן די בורזשואַזע משפּחה, ווייזן די פּוסטקייט און די געלט-גייציקייט פֿון דער יידישער בורזשואַזער פֿאַמיליע.

דער האָזיקער ראָמאַן שלום-עליכם׳ס האָט, ווי זיינע אַנדערע ראָמאַנען, געהאַט נאָך אַ ציל אָפּצוּווענדן דעם יידישן פֿאָלקס-לעזער פֿון די בולוואַר-ראָמאַנען, „ווו עס קומען פֿאָר פֿיל פֿאַרדרייטע, פֿאַרפּלאָנטערטע אינטריגעס, רירנדע און האַרצרייסנדע סצענעס. ווו מע גנבעט, מע גזלט אינמיטן העלן טאָג, ווו מע טראָגט מתים פֿון די קבֿרים, מע הרגעט זיך ביזן טויט איבער אַ שיין מיידל אַ ברונעטין, אָדער אַ פּײַנעם בחור אַ בלאָנדין און כּדומה אַזעלכע ווילדע פֿאַנטאַזיעס, באַצויגן פֿון פֿאַרשידענע פּוסטע רוסישע, דייטשישע אָדער פֿראַנצויזישע ראָמאַנען פֿון קסאַוויע דע מאָנטעפּען, פּאָל דע קאָק און אַנדערע“.

און שלום-עליכם האָט אין אַ גאַנצער ריי שטעלן פֿון זיין ראָמאַן פּאַראָדירט שמ״רן און זיינע שונדישע געננג.

דאָס יידישע פֿאָלק איז נישט קיין אויסדערוויילטס, ווי עס האָבן הונדערטער יאָרן נאָכאַנאַנד געוואָלט איינשמועסן די יידישע עקספּלאָאַטירנדיקע קלאַסן און די גאָטס-סטראַפּטשעס. דעם האָזיקן געדאַנק פֿירט דורך שלום-עליכם, ער ווייזט, אַז „פֿאַר קיין פֿאָלק פּאַסט נישט צו מאַכן אַ צימעס דערמיט, וואָס מיר, מישטיינסגעזאָגט, זענען אַ צאַצקע ביים רבונו-של-עולם, אַן אתּה-בחרתּנו“. און שלום-עליכם גיט אונדז אין „סענדער בלאַנק“ אַ נעגאַטיוו געשטאַלט פֿון אַ יידישן קאַפּיטאַליסט לויטן מוסטער פֿון אָסטראָווסקיס קיט קיטיטש.

די יידישע בורזשואַזע קריטיק האָט נישט געקאָנט פֿאַרטראָגן, פֿאַר וואָס שלום-עליכם האָט אין נעגאַטיווע פֿאַרבן אַרויסגעשטעלט „דעם צוקערהענדלער, דעם גרויסן סוחר, דעם רייכן סוחר“.

דער יידישער קריטיקער יוסף יהודה לערנער, וואָס האָט זיך אין די 60-ער יאָרן דערקלערט פֿאַר אַ תּלמיד פֿון די גרויסע רוסישע אויפֿקלערער און האָט געענדיקט זיין קאַריערע אַלס צאַרישער צענזאָר, איז אַרויס מיט אַן אַרטיקל אין דער ביילאַגע צום „יידישן פֿאָלקס-בלאַט“ קעגן שלום-עליכם׳ן און קעגן זיין ראָמאַן.

„דער מחבר אַליין, — האָט געשריבן לערנער, — זעט מען אַרויס, האַלט זיין סענדער בלאַנק פֿאַר אַזאַ מין משונה באַשעפֿעניש, פֿאַר אַ פֿאַרזעעניש, וואָס ער רופֿט עס אַן קיט קיטיטש אויף דעם יידישן שניט. אויף דעם יידישן פֿאַסאָן... איך מוז אָפּן זאָגן, אַז ער האָט זיך דערמיט שטאַרק

פארזינדיקט, ווייל באשאפן יידישע קיט קיטישעם הייסט — אזא כא-ראקטער, וואס מע באגעגנט ביי א גראָבן קופעץ... ווער עס קאָן דאָס יידישע פאמיליע-לעבן, ווייסט, אז קיין יידישע קיט קיטישעם האָבן מיר נישט"

אָט פארוואָס דער בורזשואזער יידישער קריטיק איז נישט געפעלן „סענדער בלאנק", דאָס יידישע פאָלק איז דאָך, לויט איר מיינונג, אַן אויסדערוויילטס, דער יידישער „קופעץ" קאָן דאָך נישט זיין קיין „גראָ-בער".

אין דער דאָזיקער צייט האָט שלום-עליכם אָנגעשריבן אויך זיינע באַקאַנטע ראָמאַנען „סטעמפעניו" און „יאָסעלע סאָלאָוויי", ווו ער האָט אַרויסגעפירט די געשטאַלטן פון יידישע פאָלקס-קינסטלער. שלום-עליכם האָט דאָ אויך געשילדערט די אונטערטעניקע לאַגע פון דער יידישער פרוי. שלום-עליכם האָט אָנגערופן די ביידע ראָמאַנען „יידישע ראָמאַ-נען", וועלנדיק דערמיט אונטערשטרייכן, אז ער האָט געשטרעבט וואָס בעסער צו שילדערן דיווירקלעכקייט און די ספּעציפישע כאַראַקטערן אין דער יידישער סביבה. דאָס איז געווען אויך אַן אויסדרוק פון זיין רעאַליסטישער ריכטונג.

שלום-עליכם האָט זיין „סטעמפעניו" געהאַלטן פאַר זיין שטאַרקסט ווערק פון דעם פעריאָד. „סטעמפעניו" איז א קינסטלעריש ווערק, — האָט שלום-עליכם געשריבן אין זיינעם א בריוו, — פון אים איז אָפּהענגיק דער גאַנצער ווייטערדיקער גורל פון מיין ליטעראַרישער טעטיקייט. אי-בערנעמענדיק זיך מיטן געדאַנק אָנצושרייבן א יידישן ראָמאַן פאַרן פאָלק, האָב איך איבערגענומען פון אים אַלע וואונדערשיינע לעגענדעס וועגן דער דאָזיקער, אזוי צו זאָגן, היסטאָרישער פערזענלעכקייט, וועלכע עקזיסטירט ביי אונדז אין לאַנד און אין בערדיטשעוו (ווו ער איז געבוירן געוואָרן), זשיטאָמיר און אַנדערע שטעט פון וואָלין און אוקראַינע. דאָרט איז נישטאָ קיין איין אַלטער יידישער איינוווינער, וואָס זאָל נישט קענען, אויב נישט סטעמפעניון אליין, איז ווייניקסטנס די גרויסע צאָל אַנעקדאָטן, גע-שיכטעס און לעגענדעס וועגן אים".

אָבער דער יונגער שלום-עליכם האָט זיך נישט באַגנוגנט בלויז מיט די מאַטעריאַלן, וואָס ער האָט צונויפגעזאַמלט וועגן אָט דעם דאָזיקן פאָלקס-קינסטלער סטעמפעניו. שלום-עליכם האָט דאָך געוואָלט, אז כדי צו שאַפן אַ קינסטלעריש ווערק, איז נאָך ווייניק אויפצוזאַמלען רוי-מאַטער-

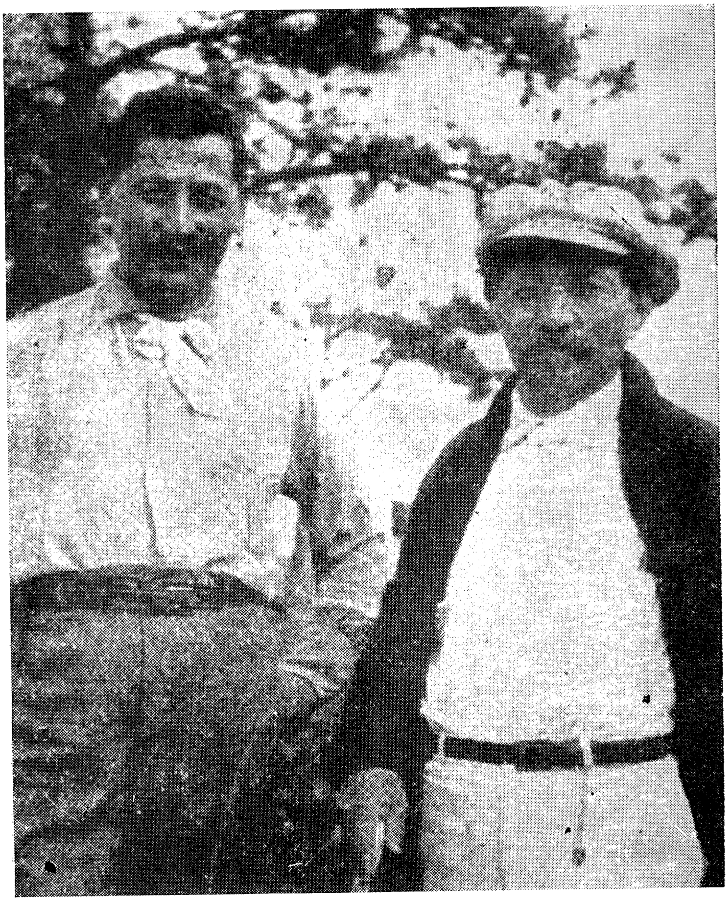

שלום־עליכם און שלום אַש (בעלמאַר, נ. דזש זומער 1915)

יאַלן. די האָזיקע מאַטעריאַלן דאַרפן געלייטערט ווערן, אויסגעלעבט ווערן דורך דער קינסטלערישער פאַנטאַזיע.

„סטעמפעניו“ איז שוין נישט קיין קאָפּיע פון דער ווירקלעכקייט, — שרייבט שלום-עליכם אין אן אנדער בריוו, — נאָר א קינסטלעריש בילד, וואָס באַלעבט די ווירקלעכקייט מיט זיינ׳ע שיינע, האַרמאָנישע און קלאָרע בילדער און שטריכן. דאָס איז מיין ערשטער פּרווו איבערצוענט-פערן עפּעס זייער שיינס דער הערשאַפט פון דער פאַנטאַזיע אויף אַ יידי-שן, פאָלקסטימלעכן אונטערשלאַק“.

די ביידע ראָמאַנען „סטעמפעניו“ און „יאָסעלע סאָלאָוויי“, האָט שלום-עליכם פאַרעפנטלעכט אין זיין „יידישער פאָלקס-ביבליאָטעק“.

דער אָנגריף פון דער בורזשואַז-נאַציאָנאַליסטישער פּרעסע

א שטורעם האָט אָנגעמאַכט דאָס דערשיינען פון דער „יידישער פאָלקס-ביבליאָטעק“ אין דער יידישער קלעריקאַל-בורזשואַזער פּרעסע. דאָס „יידישע פאָלקס-בלאַט“ און דער „המליץ“ האָבן זיך געלאָזן אין שלאַכט קעגן דער „יידישער פאָלקס-ביבליאָטעק“, קעגן איר רעדאַקטאָר און קעגן דער יידישער ליטעראַטור בכלל.

פון די שפּאַלטן פון „המליץ“ און „פאָלקסבלאַט“ האָבן געגראַגערט, ווער עס האָט נאָר געוואָלט. דער נאַציאָנאַליסטישער פּובליציסט לעווינ-סקי האָט זיך צעלאָזן מיט אַ גאַנצער סעריע אַרטיקלען קעגן שלום-עליכם׳ן און קעגן „יוחנן דעם שוסטער“, ווי ער האָט אָנגערופן דעם יידישן באַלמעלאָכע און דעם יידישן אַרבעטער. לעווינסקי האָט אין דער „פאָלקס-ביבליאָטעק“ דערזען א נייע קראַפט, וואָס הייבט אָן צו ווירקן אויף די יידישע פאָלקס-מאַסן, וואָס הייבט זיי אָן אויפקלערן זייער קלעגלעכ׳ן לאַ-גע, וואָס סטאַרעט זיך אריינטראָגן ליכטיקייט אין זייער פינצטערניש און אומוויסן.

ער האָט נישט געקאָנט פאַרטראָגן באַזונדערס שלום-עליכם׳ס פּוב-ליציסטישע אַרטיקלען און דער עיקר די׳ם אַרטיקל וועגן די באַלמעלאָכעס, ווו שלום-עליכם שרייבט וועגן א „באַלמעלאָכישן פּאָדריאַד“ אָדער וואָס „ביי דער וועלט הייסט עס אַסאָציאַציע, ביי אונדז אין רוסלאַנד ווערט עס אָנגערופן אַרטעל“, און דאָס וואָס שלום-עליכם ווענדט זיך צו די יידישע שרייבער, אז די שרייבער זאָלן אָט די דאָזיקע פראַגע דערלערנען און פּראָפּאַגאַנדירן צווישן די באַלמעלאָכעס.

לעווינסקי האָט געמאכט א גוואלד, סטייטש, „עס האָט זיך געפונען אַן אויסלייזער פון זשארגאָן, דער הער שלום=עליכם... גאָט האָט אים געבענטשט מיט רייכקייט און פארמעגן און מיט א פילנדיק הארץ צום זשאַרגאָן. זיין גאַנצע טעטיקייט און זיינע אַלע ווונטשן זענען נאָר צום נוצטן פון אָט דעם קידערוועלש, אויפצוהייבן זיין פרעסטיזש און מאַכן פון אים א ליטעראטור=שפראך. צוליב דעם ציל זשאלעוועט ער קיין געלט נישט, דרוקט ביכער און פאַרקויפט זיי פאַר ביליקע פרייזן. ער צאָלט גוטע האָנאָרארן די שרייבער, אזא האָנאָראר, אז אונדזערע גרעסטע און בעסטע שרייבער האָבן עס אין חלום נישט געזען. שלום=עליכם האָט אויסגערופן צו אלע יידישע שרייבער און האָט אויסגעקריצט אויף זיין פאָן פאָלגנדיקע ווערטער: „צען קאָפּיקעס פאר א שורה פראָזע און צוואָנציק קאָפּיקעס פאר א שורה דיכטונג“.

און לעווינסקי שפּאָט און שפּאַסט איבער די יידישע שרייבער אין דעם סטיל פון תנך: „אלטע גבורים, — שרייבט ער, — גבורים פון דער העברעישער שפראך, מענטשן מיט נעמען, ווי זיי האָבן עס אויפגעלעבט, דערשמעקנדיק דעם ריח פון געלט אין דער גאָז. אַלע האָבן זיי זיך אַוועקגעשטעלט אין איין קאָמאנדע צו שרייבן זשארגאָן... יידישע שרייבער דארפן האָבן פרנסה, און זיי וועלן אויך שרייבן אויף יעדער שפראך, צאָלט נאָר גוט, זיי וועלן אייך זינגען אויף אלע שפראכן, זאָל דאָס זיין זשארגאָן אָדער טאָטעריש, נאָר צאָלט אָפּ“.

דער אָנפאל לעווינסקיס איז אייגנטליך געווען נישט אזוי קעגן דעם „זשארגאָן“, ווי קעגן די אויפוואכנדיקע פאָלקס=מאסן, וואָס זייער שטים האָט זיך געהערט אין די בעסטע ווערק פון די יידישע דעמאָקראטישע שרייבער.

„אויב דער הער שלום=עליכם — זאָגט לעווינסקי — רעדט וועגן די ...ן פארן פאָלק, ווייסט דאָך יעדער מענטש, אז עס איז מער נוץ פאראַן אין דעם תנך, איידער אין הונדערטער זאמלביכער, פארוואָס זשע זאָל מען נישט איבערזעצן דעם תנך? — פארוואָס געפינען זיך נישט קיין גוטע איבערזעצער, כדי איבערזעצן דעם סידור? דאָס זענען ווירקלעך וויכטיקע זאכן, און זיי טוען דאָס נישט“.

אזא ליטעראטור אויף יידיש האָט געפאָדערט לעווינסקי פון שלום=עליכם'ן.

מיט נאָך אַ גרעסערן ציניזם האָט זיך געוואָרפן אויף שלום=עליכם'ן דער דעמלטיקער רעדאקטאָר פון דעם „יידישן פאָלקסבלאט“ לעווי, וועל=

שלום־עליכם און מרדכי ספעקטאָר (קיעוו, מערץ 1902).

בער איז באַרימט געוואָרן מיט זיינע העסלעכע אַרויסטרעטונגען קעגן די בעסטע יידישע שרייבער:

„זיי פאַלן אָן ווי די בריטאַנעס אויף שמ"רן און שרייען גוואַלד, אַז זיינע דיבורים מאַכן אומגליקלעך דאָס יידנטום, נאָר איך מוז זאָגן, אַז נאָך מיין דעה האָבן שמ"רס צוויי־עטאַזשנע, און אפילו ווען ער וואָלט געשריבן פינף־ און זעכצן־עטאַזשנע, ווי די אַמעריקאַנער הייזער, ראָמאַנען, וואָלטן זיי נישט געבראַכט א טויזנט חלק שאָדן דעם יידנטום, ווי דער איינער „יידישער פאַר פסח“ האָט געבראַכט, כאָטש שלום־עליכם דביקהט זיך ווי א חסיד, איבער אים“.

לעווי האָט זיך גענומען מוסרן שלום־עליכם'ן און די עלטערע שרייבער משכילים, וואָס זענען געגאַנגען מיט אים.

„שוין ברוך השם מער אלס דרייסיק יאָר, — האָט געשריבן לעווי אין „פאָלקס־בלאַט“, — אַז מע הערט פון די גרויסע יידישע „משכילים“ נאָר אַזעלכע חכמות, אַזעלכע ליצנות איבער יידישע מנהגים, יידישער תורה און דעם יידישן לעבן בכלל. זיי לאַכן פון לעבעדיקע און פון טויטע, זיי מאַכן ליצנות פון אַלץ, וואָס יידן איז הייליק און טייער געווען טויזנטער יאָרן... כמעט די גאַנצע „נייע יידישע ליטעראַטור“, מיט גאַנץ קליינע אויסנאַמען, שטעלט, ליידער, פאָר א טיוולאָניש געלעכטער, עפּעס א מין וואַלפּורגישע נאַכט פון אַלע אָרעמע בעל־עבירות, פון... נאַקעטע נשמה־לעך, וואָס האָבן זיך צו קיין רעכטער זאַך נישט געקאָנט צושלאָגן, חוץ צו דער ליצנות איבער יידן און יידישקייט“.

סאַטירע איז גוט פאַר אַנדערע פעלקער, אָבער נישט פאַר יידן, האָט געטענהט דער רעדאַקטאָר לעווי, שלעכטע מידות האָבן אַלע פעלקער, נאָר נישט יידן. עס איז נישטאָ וואָס אויסצולאַכן פון קיין יידן.

„מסתמא האָט אים עמעצער געזאָגט, שלום־עליכם'ן, — האָט געשריבן לעווי, — אַז דער עולם האָט הנאה פון זיינע פוסטינקע גלייכווערטלעך, האָט ער זיך אָנגעהויבן איינצורעדן באמת, אַז ער איז א גרויסער מחבר. ער האָט געהערט זאָגנדיק, אַז ביי זיי, ביגויהם, איז עפּעס געווען א גאָגאָל, א שטשעדרין אדגל., וואָס האָבן מיט זייער סאַטירע זייער פיל געווירקט אויסצולעבן די שלעכטע מידות, האָט ער אָנגעהויבן זיך אויך אַריינצורעכענען צווישן די גרויסע סאַטיריקער. דאָס האָט ער, דער שוטה, פאַרגעסן, אַז יענע שרייבן אין אַזאַ לשון, וואָס די מליצה אליין פון דעם לשון האָט שוין א ווערט, און בפרט נאָך זיי לאַכן אָפּ פון אמתע שלעכטע מידות און העלפן מיט זייער סאַטירע אַרויסצוזאָגן די חסרונות, און

ער שרייבט אין דעם גרייגרעוויטשער לשון, וואָס אז נישט דער ענין גופא, איבער וועלכן מע רעדט, האָט דאָס לשון אליין קיין צורה נישט און קיין פּנים, און ער לאכט אָפּ פון די מנהגים אויף אן אָרעמער חתונה אין דער בערדיטשעווער גאס אדגל., איז דאָס נאָר קאָניקעס געצויגן פון דער נאָז".

די אָנפאַלן אויף שלום=עליכם'ן מצד דער יידישער קלעריקאַל=בורזשואזער פרעסע הערמאָנעז, איז א געוויסער מאָס, די אָנפאלן מצד דער רעאקציאָנערער פרעסע אויף גאָגאָלן, וועלכן שלום=עליכם האָט געהאלטן פאר דעם גרעסטן אויטאָריטעט.

איין שרייבער בלויז פון דעם „יידישן פאָלקסבלאט" האָט געפרייט שלום=עליכם'ס געלעכטער, דער דאָזיקער שרייבער איז געווען דער נאָך דעמלט יונגער יידישער פראָזאיקער מרדכי ספּעקטאָר. נאָך איז יאָר 1884 האָט ספּעקטאָר דער ערשטער אויפמערקזאַם געמאַכט שלום=עליכם'ן אויף זיין הומאָריסטישן טאַלאַנט. דעם הומאָר שלום=עליכם'ס האָט ספּעקטאָר באמערקט אין שלום=עליכם'ס אַ בריוו צו אים.

„— אליץ איז אין דעם בריוו געמאָלט מיט א האנט פון א קינסטלער, און דערצו מיט אזויפיל הומאָר", — האָט ספּעקטאָר געשריבן צו שלום=עליכם'ן.

אין ספּעקטאָרן האָט דעמלט שלום=עליכם באַקומען אַ נאָענטן פריינד, אַ שרייבער, און אָט די פריינדשאַפט איז פאַר דעם יונגן שלום=עליכם געווען זייער וויכטיק.

ביידע זענען זיי נאָך דעמלט געווען זייער יונג, ביידע האָבן זיי זיך ארומגעטראָגן מיט גרויסע ליטעראַרישע פּלענער, און ביידע האָבן זיי געשטרעבט מיטצוהעלפן דער אנטוויקלונג פון דער יידישער ליטעראטור.

קאַפּיטל זיבן

דער זיידע און דאָס איניקל

ערשט אָנהויב 1888 האָט זיך שלום=עליכם'ן, דעם רעדאַקטאָר, איינגעגעבן צו פאַרבינדן זיך מיט מענדעלען דורך בריוו. מענדעלע האָט געענטפערט אויף שלום=עליכם'ס ווענדונג אַזוי: „ווען איר זאָלט וויסן... וויאַזוי אונדזערע יידישע מחברים פון גאַזעטן און זשורנאַלן מאַכן מיר קראַנק דעם קאָפּ מיט זייערע בקשות אַלץ אין איין קול: „שרייבן!“, „שרייבן!“ זאָגן דערביי צו גילדענע בערג און בלייבן דערנאָך ליגנער; וויאַזוי מיאוס איך האָב מיך שוין אין מיין לעבן פיל מאָל פון אַזעלכע אָפּגענאַרט... איך קען אייך נישט אָפּזאָגן און גיב אייך מיין וואָרט ווי ווייט נאָר מעגלעך צו דינען אייך מיט דער פען“.

מענדעלע וועט אָבער נישט גיין מיטאַרבעטן אין אַ זשורנאַל, אין אַ צייטונג, וואָס אנטשפּרעכן נישט זיינע אָנשויונגען. אין פּונקט ווי מיט צוויי יאָר צוריק, אין 1886, ענטפערט ער ספּעקטאָרן אויף אַן איינלאַדונג מיטצואַרבעטן אין ספּעקטאָרס אַ געפּלאַנטער צייטונג, אַז „ס'איז... שטאַרק נייטיק באַקאַנט צו ווערן מיט די פּרטים, מיט איטלעכער זאַך באַזונדער, וואָס צו דער גאַזעטע, צו איר לייב=און=לעבן, צו איר נשמה איז נוגע“. אַזוי פאָדערט מענדעלע אויך פון שלום=עליכם'ן, אַז ער מוז אים ענטפערן „גאַנץ ריין און שאַרף אויף די דאָזיקע זאַכן: ווי הייסט אייער זשורנאַל, וואָס איז די פּראָגראַם זיינע“.

באַלד ווי שלום=עליכם האָט נאָר באַקומען מענדעלעס ענטפער, האָט ער גלייך פאַרבונדן מיט אים אַ קאָרעספּאָנדענץ. שוין אין דעם ערשטן בריוו האָט שלום=עליכם אויסגעגאָסן דאָס אַלץ, וואָס ער האָט געטראַכט אין פאַרלויף פון יאָרן וועגן מענדעלען, און דעמלט האָט ער אים אָנגערופן „דער זיידע פון דער יידישער=ליטעראַטור“ און זיך אַליין פאַרגע=

שטעלט פֿאַר מענדעלעם אַן אייניקל. און וואָס ווייטער — ווייטער הייבט שוין אָן דער פֿופֿציקיאָריקער מענדעלע צו דערקלערן זיך אין ליבע צו זיין אייניקל, ער שרייבט צו שלום־עליכם'ן: „כ'וועל ערגעץ נישט פֿאָרן צו פֿאַרברענגען דעם זומער, ווי איך בין תמיד געוווינט, נאָר זיצן אין דער היים און געשמאַק שרייבן. איך וועל דאָס טאָן... נאָר צוליב אייך, ווייל איר געפֿעלט מיר עפּעס. דאַכט זיך, איר זייט פֿון מיינע לייט". אַזוי האָט שוין מענדעלע געשריבן צו שלום־עליכם'ן, צו זיין „ליבהאַרציק אייניקל", אין יוני פֿון 1888.

דורך בריוו האָבן זיי איינע די אַנדערע דערקענט: דער „זיידע" און דאָס „אייניקל" פֿונעם יידישע רעאַליזם. און דער „זיידע" האָט אַזוי ליב געקראָגן דאָס אומבאַקאַנטע „אייניקל", אַז ער שרייבט צו אים אין אַ בריוו: „אייער בילד איז ביי מיר זייער אָנגעלייגט. כ'האָב עס גוט באַטראַכט און געפֿונען אין אייך דאָס, וואָס איך זוך, — אַ גוטן, קלוגן, ערלעכן מענטשן. מיין אויג, מיין האַרץ נאַרן מיך קיינמאָל נישט אין אַזוינע זאַכן". פֿריער פֿון אַלץ האָט מענדעלע געזוכט אינעם שרייבער דעם „גוטן, קלוגן און ערלעכן מענטשן".

שלום־עליכם האָט באַלד צוגעשיקט זיינע געדרוקטע ווערק צו מענדעלען און געבעטן, ער זאָל אים זאָגן זיין מיינונג וועגן זיי. דאָס ערשטע ווערק שלום־עליכם'ס, וואָס מענדעלע האָט געלייענט, איז געווען „דער גט", וואָס האָט זיך געדרוקט אין מ. ספּעקטאָרס „הויז־פֿריינט" אין יאָר 1888 און אומגעהייערע פֿרייד האָבן שלום־עליכם'ן פֿאַרשאַפֿט די פּאָר שורות אין מענדעלעס אַ בריוו צו אים וועגן אָט דעם דאָזיקן ווערק, ווו מענדעלע שרייבט מיט זיין אייגנטלעכן פּאַראָדיע־סטיל: „נישקשה, ס'איז מיר געפֿעלן, מע זעט גרמעהווייז, אין דעם אייניקל רינט דעם זיידנס בלוט. מיט אַ קניפּ אין בעקעלע זאָג איך אייך: אַ וווויל אייניקל, נישקשה, אַ האָפֿענונג צו גאָט, אַז דער זיידע וועט פֿון אייך אויף דער עלטער גרויס נחת האָבן! אייניקלעך האָט דער זיידע פֿיל, נאָר גראָטנע זייער ווייניק".

אַצינד האָט שוין שלום־עליכם צונויפֿגעקליבן אַלע זיינע ווערק און אַוועקגעשיקט דעם „זיידן" אויף מבינות. און דער „זיידע" לייענט דורך שלום־עליכם'ס ווערק, און עס איז אים שוין ווייניק אָנצושרייבן אַ פּאָר שורות אין אַ בריוו וועגן זיין „אייניקלס" שאַפֿן. ס'איז אים ווייניק אויף דעם אַ גאַנצער בריוו און מער פֿון אַ בריוו. און דער „זיידע" שרייבט צום „אייניקל": „אַצינד לייען איך אייערע ספֿרים. פֿון פֿיל זאַכן האָב איך שטאַרק הנאה. אַרויסשרייבן אייך מיין מיינונג איז אַצינד אוממעגלעך,

איך וועל באַדאַרפֿן אָנשרייבן אַ ספֿר". און מענדעלע שרייבט ווײַטער: „אַך, ווען איך זאָל קענען מיט אײַך רעדן מינדלעך, וואָלט געווען זייער, זייער גוט און נוצלעך. בכלל, זאָג איך אײַך, האָט דער „זיידע" גרויס תענוג פֿון זײַן „אייניקל".

דאָס זענען געווען פֿאַר שלום-עליכם'ן די סאַמע אויטאָריטעטע רייד פֿון אַ קריטיקער, דאָס איז פֿאַר שלום-עליכם'ן געווען די איינציקע מיינונג פֿון דער קריטיק. און שלום-עליכם באַנוגנט זיך שוין נישט דערמיט, וואָס ער שיקט צו דעם „זיידן" שוין אָפּגעדרוקטע ווערק זײַנע. ער וויל, דער „זיידע" זאָל זאָגן זײַן מיינונג וועגן זײַנע נאָך נישט געדרוקטע ווערק, ער וויל, אַז מענדעלע זאָל דורכקוקן זײַן ראָמאַן „סטעמפּעניו" אין מאַנוסקריפּט.

ביידע, סײַ דער „זיידע", סײַ דאָס „אייניקל", האָבן געוואַרט מיט אומגעדולד אויף דעם טאָג, ווען ייי וועלן זיי קאָנען באַגעגענען פּנים צו פּנים, דורכרעדן זיך וועגן די פּראָבלעמען, וואָס זענען לויט זייער מיינונג דעמאָלט געשטאַנען פֿאַר דער יידישער ליטעראַטור, און סוף-כל-סוף איז שלום-עליכם ספּעציעל אַראָפּגעקומען קיין אָדעס זעען און דורכריידן זיך מיט דעם „זיידן".

ביים „זיידן" צוגאַסט

אין אַ זומערדיקן פֿאַרנאַכט פֿון יאָר 1890 איז אויף באַזאַרנער גאַס אין אָדעס, אין איינעם פֿון די קוואַרטאַלן, וווּ עס האָט געוווינט די יידישע אָרעמשאַפֿט, צוגעפֿאָרן אַ דראָזשקע און זיך אָפּגעשטעלט ביי דער געביידע פֿון אָדעסער תלמוד-תורה. פֿון דער דראָזשקע גיזען אַראָפּ צוויי יונגעלייט: איינער אַ מיטלוווקסיקער, מיט העל-קאַשטאַנעווע לאָקן אונטער אַ קײַלעכדיק היטעלע; ער איז געווען אויסגעפּוצט, לײַכט און מונטער איז געווען זײַן טראָט; ער האָט עפּעס גערעדט צו זײַן באַגלייטער, וואָס איז געווען עטוואָס העכער פֿון אים, און יענער האָט געשמייכלט, גלעטנדיק זײַן קורץ בערדל.

דאָס זענען געווען שלום-עליכם, וואָס איז אַקאָרשט געקומען פֿון קיעוו מיטן צוועק זיך צו זען מיטן „זיידן", און אַן אָדעסער מיטאַרבעטער פֿון דער „יידישער פֿאָלקס-ביבליאָטעק".

אין אייניקן מינוטן אַרום זענען זיי ביידע — שלום-עליכם און זײַן באַגלייטער — געזעסן אין קאַבינעט ביים „זיידן פֿון דער יידישער לי=

טעראַטור" מענדעלע מוכר־ספרים. דאָס ערשטע מאָל האָט שלום־עליכם געזען דעם „זיידן" אויג־אויף אויג. דאָס ערשטע מאָל האָט דער „זיידע" דערזען לעבן זיך זיין „ליב אייניקל", וועלכן ער האָט געקענט ביז דעמלט בלויז דורך בריוו און דורך פאָטאָגראַפישע בילדער.

אין מענדעלעס קאַבינעט, וואָס איז אין דער זעלביקער צייט געווען אי אן עסצימער אי א צימער פאַר געסט, איז היינט געווען עפּעס אַנדערש, ווי אין אַלע אָוונטן פון א גאַנץ יאָר.

דער „זיידע" מיטן „אייניקל" האָבן זיך דערזען פּנים צו פּנים. ביידע האָבן זיי דערפילט, אז עס איז מיטאמאָל פאַרשווונדן פון זיי די בענקעניש, וואָס האָט זיי ביידן געמאַטערט די גאַנצע צייט פון זייער שריפטלעכער באַקאַנטשאַפט.

מע האָט גערעדט וועגן דעם צושטאַנד פון דער יידישער ליטעראַטור, וועגן די אויפגאַבן, וואָס שטייען פאַר דער „פאָלקס־ביבליאָטעק", און גערעדט האָט אייגנטלעך מער מענדעלע, איידער שלום־עליכם.

מענדעלע האָט א הייב געטאָן זיינע אַקסלען און געזאָגט:

— איך בין געווען אין פּעטערבורג און האָב באַזוכט דעם אַזיאַטישן מוזיי פון דער וויסנשאַפטלעכער אַקאַדעמיע. דער ביבליאָטעקער האָט מיך אַריינגעפירט אינעם ביכער־אוצר, און אפשר צען מינוט בין איך געגאַנגען צווישן ביכער, בין דורכגעגאַנגען א גאַנצן קוואַרטאַל פון העברעישע ביכער. דריי מעטשלעכע לעבנס זענען אפשר ווייניק, כדי דורכצולייענען זיי. איך האָב מיך געפרעגט, וועגן וואָס רעדט צו אונדז אָט די דאָזיקע ביכער־גאַס? זי רעדט צו אונדז בלויז וועגן הימלישע זאַכן. וועגן ברויט, וועגן געזונט, וועגן לעבן — פע, פע... בעסער תעניתים, לייטערונג פונעם גוף צוליב דער נשמה, אָפּזאָגן זיך פון דער־וועלט צוליב יענער־וועלט. און יאָרנלאַנג האָבן אָט די דאָזיקע ביכער פאַרשטעלט אַזוינע פּערלען, ווי די בעסטע שאַפונגען פון יהודה הלוי, גבירול און אַנדערע. און אויב עמעצער האָט געהאַט מוט אַרויסצוטרעטן קעגן דער הימלישער הערשאַפט, ווי דאָס האָבן געטאָן דער מוטיקער ברוך שפּינאָזע, פלעגט ער אין חרם אַריינגעוואָרפן ווערן.

מענדעלע האָט זיך צוגעזעצט אויפן שטול, א ביסל באַטראַכט זיך און ווידער גערעדט:

— איין גליק איז נאָר, וואָס דאָס אָרעמע פאָלק האָט געלעבט אין דער זייט פון אָט דער ביכער־גאַס, האָט גערעדט אויף זיין שפּראַך און האָט, נאַטירלעך, געוואָלט עסן און געשטרעבט צום לעבן. רעדן וועגן לע־

בעדיקן לעבן צום פאָלק אויף העברעיש איז אוממעגלעך, דאָס איז אַ שפּראַך בלויז אויף צו ריידן וועגן עולם־הבא. יידיש — דאָס איז די שפּראַך פון עולם־הזה, פון דער לעבעדיקער וועלט. דערפאַר האָב איך אָנגעהויבן צו שרייבן אין יידיש.

אָט די רייד, וועגן וועלכע מענדעלע האָט אים דערמאָנט, אַז ער האָט שוין אים וועגן דעם געשריבן אין אַ בריוו, האָבן שלום־עליכם'ן געטראָפן אין פינטל. ער האָט זיך איבערצייגט, אַז דער „זיידע" איז איינשטימיק מיט זיין טעטיקייט, וואָס ער פירט אין דער יידישער ליטעראַטור.

עס איז שוין געווען טיפע נאַכט, ווען שלום־עליכם און זיין באַגלייטער האָבן זיך צעזעגנט מיטן זיידן און זענען אַוועק.

אַציינד זענען זיי געגאַנגען זען נאָך איינעם אַ גרייזגרויען זיידן, וואָס איז שטענדיק יונג און פאַרלירט נישט זיין יוגנטלעכן חן. שלום־עליכם האָט שוין לאַנג געגאַרט נאָך אים. שוין לאַנג געוואָלט זען, דאָס איז דער ים, דער שוואַרצער ים, וואָס ליגט אויף די שוועלן פון דער שטאָט אָדעס.

דער מעכטיקער אָטעם פון ים האָט געגאָסן מיט אַ פרישקייט איבער דער שטאָט, איבער די קוואַרטאַלן פון דער אָרעמשאַפט, וואָס איז געשלאָפן נאָך אַ טאָג פון שווערער מי און האָרעוואַניע.

שלום־עליכם האָט געקוקט פונעם ברעג אין דער ווייט און פּלוצעם דערפילט לעבן זיך אַ געפּלהאַפט געשטאַלט פון אַ מענטשן מיט אַ צעשויברטן, געקרויזטן קאָפּ. זיינע שטריכן האָבן אים אויסגעזען עפּעס מאָדנע באַקאַנט. עס האָט אויף אים אַ ווייע געטאָן מיט יוגנט. און ער האָט זיך דערמאָנט פּושקינס וווּנדערבאַרע פערזן וועגן ים און אויך פּושקינס דערציילונג וועגן אַן אַנדער דיכטער, פּובליוס אָווידיוס, וואָס איז אין די צייטן פון אַלטערטום אַ פאַרוואָגלטער אויך געשטאַנען אויפן ברעג פון אָט דעם ים און פאַרטרויט די כוואַליעס זיין טרויער.

— איך בין אייך מקנא, — האָט ער זיך פּלוצעם געווענדט צו זיין באַגלייטער, — וואָס איר האָט די זכיה צו וווינען אין אָדעס, װוּ איר קאָנט אָפט געניסן דעם פאַרגעניגן צו זיין ביים „זיידן", אים זען און הערן, צו זען דעם ים, דעם גרייזגרויען ים, וואָס ווייסט פון אַזויפיל טרויער צו דערציילן, איז קיינמאָל נישט אַלט און פליעסקעט שטענדיק מיט אַ פריילעכן און יוגנטלעכן חן.

קומענדיק צוריק קיין קיעוו, האָט שלום־עליכם אַוועקגעשטעלט ביי זיך אויפן שרייבטיש דעם „זיידנס" בילד, און בשעת דעם שרייבן פלעגט ער

אָפּשט קוקן אויפן בילד און פרעגן ביי זיך, צי וועט די זאך געפעלן ווערן דעם „זיידן“ צי ניט.

אין א קורצער צייט ארום איז שלום־עליכם איינאיינעם מיט זיין פּרוּ־ווידער געפאָרן קיין אָדעס פארברענגען מיטן „זיידן“.

שלום־עליכם'ס קומען איז געווען א פריידיקע דערשיינונג פאר אלע יידישע שרייבער אין אָדעס. מע האָט זיך צונויפגעזאמלט אלע אינאיינעם און מע האָט פארבראַכט אַ גאַנצע נאַכט אין אַ פריינדלעכן שמועס.

און אז עס האָט אָנגעהויבן טאָגן און מע האָט זיך גענומען קלייבן אהיים, האָט דער שטענדיק ערנסטער און אָנגעכמורעטער משה־לייב לי־ליענבלום זיך אויפגעהויבן פון זיין שטול, א פיר געטאָן מיט דער האנט אי־בער זיין ברייטער געלער באָרד, אַ זיפץ געטאָן און געזאָגט:

— זייט מיר געזונט. ס'איז שוין אויפגעגאַנגען דער מאָרגנשטערן, און איך דארף שוין גיין זיך פארנעמען מיט דער זאך פון באגראָבן יידן.

ווי יעדער איינציקער יידישער שרייבער אין צארישן רוסלאַנד, האָט אויך ליליענבלום נישט געקענט לעבן פון דער ליטעראטור. און ער האָט געמוזט דינען אין „חברה־קדישא“ אין אָדעס. ביי דער זעלבער פּראָפעסיע האָט זיך אויך געמוזט האלטן די בעסטע צייט פון זיין לעבן, אין זיינע בעסטע שעפערישע יאָרן, דער יידישער קלאַסיקער י. ל. פרץ, וועלכער האָט געדינט אין דער וואַרשעווער קהילה, אין דעם אָפּטייל, וואָס האָט געהאַט צו טאָן מיט באַגראָבן מתים.

שלום-עליכם און י. ל. פרץ

אין אָנהייב פון יאָר 1888, ווען שלום־עליכם האָט זיך געגרייט ארויס־צוגעבן זיין „יידישע פאָלקס־ביבליאָטעק“ און איינגעלאַדן פיל פון די דעמלט בארימטע יידישע שרייבער, האָט ער באקומען א בריוו פון אן אומ־באקאנטן, גאָר נישט קיין פארבעטענעם אויטאָר פון דער פּוילישער שטאָט זאמאָשטש. געשריבן איז דער בריוו געווען אין העברעיש און געלייענט האָט אין אים שלום־עליכם אָט וואָס:

„טייערער הער!

צוריק מיט עטלעכע טעג האָב איך באקומען פון איינעם פון מיינע הארציקע פריינד, פון ה' עפּשטיין, א קורצן אָפענעם בריוו אָן אַ דאַטע, ווו עס שטייט געשריבן:

דאָ געפינט זיך איינער אַ זשארגאָנישער שרייבער, וועלכער גרייט זיך ארויסצוגעבן איינגיכן אין דער היגער דרוקעריי אַ יאָרבוך אין זשאר־גאָן. זיי אזוי גוט און שיק אים צו דיינע לידער און ארטיקלען, און אויב זיי וועלן אים געפעלן וועט ער זיי ארײַנרוקן...

דער ארויסגעבער איז דער באַוווסטער שרייבער מיטן נאָמען שלום־עליכם" *.

דער שרייבער פון אָט דעם בריוו איז געווען יצחק לייבוש פרץ, דער שפּעטער באַרימטער יידישער קלאַסיקער, און דער ה' עפּשטיין, וואָס האָט אים אָנגעזאָגט וועגן דער אויסגאַבע — אַן אָנגעשטעלטער אין דער בערדיטשעווער דרוקעריי, וווּ שלום־עליכם'ס „יידישע פאָלקס־ביבליאָטעק" האָט זיך געדרוקט. **

שלום־עליכם האָט נאָך דעמאָלט קיין באַגריף נישט געהאַט וועגן י. ל. פרץ, וועגן זיינע שעפערישע מעגלעכקייטן. און פרץ האָט דעמאָלט כמעט גאָר קיין באַגריף נישט געהאַט וועגן דער יידישער ליטעראַטור און וועגן שלום־עליכם'ן (ש. ראַבינאָוויטש), וועלכן ער האָט פאַרביטן אויף מענ־דעלע מוכר ספרים (ש. אַבראַמאָוויטש), און אפילו וועגן דעם לעצטן האָט ער געוווּסט נישט פון העברעיש און נישט פון יידיש, נאָר פון דער פּוי־לישער איבערזעצונג פון דער „קליאַטשע" און „מסעות", וואָס עס האָט געמאַכט דער פּוילישער שרייבער קלעמענס יונאשא.***

אין יענער צייט, ווען שלום־עליכם האָט זיך געגרייט ארויסצוגעבן „די יידישע פאָלקס־ביבליאָטעק" איז י. ל. פרץ נאָך נישט געווען קיין פּראָפעסיאָנעלער שרייבער, זיין באַשעפטיקונג איז געווען אַדוואָקאַטור. אָ־בער ער האָט שוין דעמאָלט געהאַט אַ גאָר נאָענטע שייכות צו ליטע־ראַטור.

מיט עלף יאָר צוריק, איידער ער האָט געשריבן זיין ערשטן בריוו שלום־עליכם'ן, אין יאָר 1877, האָט ער אינאיינעם מיט גבריאל יהודה ליכטענפעלד ארויסגעלאָזט אַ ביכל אונטערן נאָמען „סיפורים בשיר ושירים שונים". פון דעמאָלט אָן האָט ער זיך פון צייט צו צייט געדרוקט אין „השחר", „הבוקר אור", „האסיף", „כנסת", „היום", „הצפירה". ער האָט דאָרטן פאַרעפנטלעכט לידער, פּאָעמען און פּראָזע.

---

* בריוו און רעדעס פון י. ל. פרץ, 1944, ז. 138.

** דאָרטן, זייט 138.

*** דאָרטן, ז"ז. 148—149.

פרץ'ס נאָמען איז אָבער געווען גאָר ווייניק באַקאַנט צווישן די פּראָ־פעסיאָנעלע שרייבער און באַזונדערס צווישן די שרייבער פון אוקראַינע און רוסלאַנד. אגב האָט פרץ דעמלט אויף זיך אַליין אויך ניט געקוקט, ווי אויף אַ צוקונפטיקן שרייבער, וואָס וועט שפּילן כאָטש אַ באַדייטנדיקע ראָלע אין דעם אויפקום פון דער מאָדערנער יידישער און העברעישער לי־טעראַטור. כאָטש געהאַט האָט דעמלט פרץ זייער גוטע אָפּרופן פון דער קריטיק וועגן אייניקע פון זיינע ווערק.

פרץ סמאָלענסקי, דער באַרימטער העברעישער ראָמאַניסט און פּובלי־ציסט, האָט געשריבן וועגן פרץ'ס א ליד: „עס וועט נישט פאַרשעמט ווערן פאַר אַלע איבעריקע גוטע און שיינע לידער, וואָס זיינען אָנגעשריבן די לעצטע יאָרן אין העברעיש". און נאָך האָט ער געשריבן, אַז י. ל. פרץ האָט „דאָס רעכט פאַררעכנט ווערן צווישן אַלע אמת'ע דיכטער, וועלכע וועלן זיך מיט אים נישט שעמען און אַז די שפּראַך און אירע ליבהאָבער וועלן זיך פרייען מיט זיינע ווערק און וועלן אים בענטשן פון טיפן האַרצן *. פרץ האָט אָבער ווייניק וואָס געגלויבט דעמלט אין זיין ליטעראַרישן באַרוף און האָט נישט געשטרעבט צו מאַכן די ליטעראַטור פאַר דעם הויפּט־מקור פון זיין לעבן.

אין יידיש אָבער האָט פרץ דעמלט קיין איין שורה אפילו נישט גע־דרוקט, כאָטש געשריבן האָט ער יידיש נאָך אין זיינע יונגע יאָרן ** און אויך שפּעטער. אָבער זיינע יידישע פּרוון זיינען נישט אַוועק ווייטער פון זאַמאָשטש און איר אומגעגנט.

די פאַרפאָלגונגען, וועלכע עס האָבן געהאַט אויסצושטיין די יידישע פאָלקס־מאַסן אין רוסלאַנד מצד דעם צאַריזם, די שווערע עקאָנאָמישע לאַ־גע זייערע האָט י. ל. פרץ'ן, ווען עס איז אויסגעקומען צו באַגעגענען זיך אין זיין אַדוואָקאַטישער טעטיקייט מיט דער יידישער אָרעמשאַפט, געצוווּנגען צו פאַרטראַכטן זיך וועגן איר צוקונפט.

פרץ האָט זיך געשטעלט פאַר אַ ציל אויפצוקלערן דאָס פאָלק, בילדן דאָס פאָלק, אויפהויבן עס און זיינע קולטור־ווערטן צו אַזאַ מדרגה, אַז עס זאָל אַליין שטאַרקער ווערן זיין מוט אויסצושטיין די שווערע רדיפות, וואָס עס האָבן אויף אים געדרענגט אינעם צאַרישן רוסלאַנד און פּוילן. שוין איי־

---

* „השחר" תרל"ט.

** י. ח. זאַגאָראָדזקי „יצחק לייבוש פרץ", לות אחיאסף, וואַרשע, תרס"א.

ניקע יאָר, אַז ער שרייבט יידיש, זוכט אַן אָרט, ווו עס צו דרוקן. אָבער ער האָט זיך ניט געפילט ווי אַזאַ, וואָס איז שוין פולקאָם באַרופן צו נעמען אויף זיך אָט די מיסיע צו היילן די ווונדן פון פאָלק דורך דעם געדרוקטן וואָרט.

אין יאָר 1887 האָט ער עפנטלעך געשטעלט די פראַגע וועגן דער נישט ריכטיקער באַציִונג צו יידיש מצד די אויפגעקלערטע. און אין זיינעם אַ העברעישן שיר „מנגינות הזמן" האָט ער שוין געפרוווט פירן אַן אַגיטאַציע פאַר דער אויפלעבונג פון יידיש אַלס ליטעראַטור=שפּראַך. „ברידער מיינע, שרייבער, — האָט י.ל. פּרץ געשריבן — האָט נישט קיין פאַריבל, אויב די שפּראַך פון בערל און שמערל איז מיר ליב און איך רוף נישט אָן מיט פאַראַכטונג זייער שפּראַך — שטאַמלער=שפּראַך. פון זייער מויל הער איך די שפּראַך פון מיין פאָלק... די שפּראַך פון גלות=יידן, די פאַרטריבענע, די שפּראַך, וואָס איז אַן אייביקער עדות פון דעם פאַרגאָסענעם בלוט, פון די רציחות, גזילות און חורבנות, וואָס מ'איז מיט אונדז באַגאַנגען אין די אַלע וואָגלענישן פון לאַנד צו לאַנד. אין דער שפּראַך ליגט באַהאַלטן דאָס געוויין פון אונדזערע עלטערן, דער וויי=געשריי פון פיל דורות, דער גיפט און די פאַרביטערטקייט פון דער געשיכטע. דאָס זיינען טייערסטע דימענטן — די יידישע טרערן, וואָס זיינען נישט אויסגעטריקנטערהייט פאַרגליווערט געוואָרן" *.

איצינד, ווען פּרץ האָט זיך דערוווּסט, אַז עס ווערט געגרייט אַ גרויסער ליטעראַרישער זאַמלבוך אין יידיש, אין וועלכן עס וועלן אנטיילנעמען די בעסטע יידישע שרייבער, האָט ער זיך מיט פרייד געווענדט צו שלום=עליכם'ן. ער האָט אים אָבער גאָרנישט געשיקט. די ערשטע סיבה, וואָס האָט מיטגעווירקט דערצו, איז דאָס, וואָס עס האָט זיך אים אויסגעוויזן, אַז די פאָנעטישע אונטערשיידן צווישן דעם אוקראַיניש=ליטווישן און פוילישן דיאַלעקט, אויף וועלכן פּרץ האָט גערעדט, זיינען אַזוי טיף, אַז זיי קענען זיין אומפאַרשטענדלעך, און דערפאַר וועלן זיינע זאַכן נישט געפעלן ווערן שלום=עליכם'ן.

פּרץ'ן דוכט זיך דערמלט אויך, אַז עס עקזיסטירט אַ געוויסע אָפּגעפרעמדקייט צווישן דעם פוילישן און רוסישן יידנטום, און איינע פון די סיבות פון אָט דער פאַרפרעמדקייט זענען טאַקע די פאַרשיידענע דיאַלעקטן. ער ווענדט זיך דעריבער צו שלום=עליכם'ן מיט אַ רוף צו קעמפן

* האסיף, 1886; תרמ"ז, וואַרשאַ.

פאַר דער דערנענטערונג פון דעם רוסישן און פּוילישן ייִדנטום. „איצט — אין די אַממערסטן פּאַסיקע צייט — שרייבט י. ל. פּרץ צו שלום-עליכמן — צו דערנעענטערן די הערצער און צו שאַפן אַ געמיינזאַם אָרט אין דער ליטעראַטור, ווו עס זאָלן קומען צום אויסדרוק די ייִדיש-פּוילישע און ייִדיש-רוסישע אויסשפּראַכן" *. שוין פון די ערשטע טריט פון זיין ליטעראַרישן שאַפן, ביי דער ערשטער שריפטלעכער באַגעגעניש מיט שלום-עליכם'ן, שטעלט פּרץ, הייסט עס, די פראַגע וועגן דעם, אַז עס מוז געשאַפן ווערן אַן איינהייטלעכע ליטעראַרישע שפּראַך, וואָס זאָל אַריינגעמען אין זיך די שעפערישע כּוחות פון דעם פּוילישן און רוסישן ייִדנטום.

„איצט איז די העכסטע צייט צו דערוועקן — שרייבט ער ווייטער — די הערצער פון יעדן איינעם צו פאַרשטיין דעם ברודער, וואָס לעבט אין איין לאַגע און אין איין צייט מיט אים, נאָר אין אַן אַנדער אָרט" **. אָבער די דערנעענטערונג דורך דער ליטעראַטור צווישן פּוילישן און רוסישן ייִדנטום, מיינט דעמלט פּרץ, דאַרף געמאַכט ווערן אין דער ערשטער ריי צווישן דער אינטעליגענץ, און אָט די מיינונג זיינע איז געווען די צווייטע הויפּט-סיבה, וואָס האָט אים אָפּגעהאַלטן צו שיקן שלום-עליכם'ן פון זיין שאַפונג.

„איך ווייס — שרייבט פּרץ צו שלום-עליכם'ן — די אַהבֿעט פון מיין האַר: זיין ווילן און שטרעבן איז (אויף וויפל איך האָב געקענט פאַרשטיין) צו שרייבן צוליבן עולם, וואָס רעדט זשאַרגאָן פון זשאַרגאָנען-לאַנד (דאָס הייסט, וואָס רעדן און פאַרשטייען ניט אַנדערש, ווי ייִדיש. אָ. פּ.) איך אָבער שרייב צוליב זיך, צוליב מיין הנאה וועגן, און אויב איך דערמאָן מיך אַמאָל אין דעם לעזער, איז ער פון אַ העכערער מדרגה פון דער געזעלשאַפט. עס איז דער מענטש, וואָס האָט געלערנט און געלייענט אין אַ לעבעדיקער שפּראַך" ***. אויף אַזאַ אופן האָט שוין פּרץ אַליין אין זיין ערשטן בריוו צו שלום-עליכם'ן באַטאָנט וועגן דעם אונטערשייד צווישן אים און שלום-עליכם'ן אין דער ליטעראַרישער פּראָפּאַגאַנדע און אין עצם תּוך פון זייער קינסטלערישן שאַפן.

צום באַדויערן, זענען נאָך ביז היינט נישט פּובליקירט געוואָרן שלום-עליכם'ס בריוו צו פּרץ'ן, און מיר שטויסן זיך אָן וועגן זיין ענטפער פון פּרץ'ס ווייטערדיקע בריוו צו אים.

---

* בריוו און רעדעס, ז. 139.
** דאָרטן, ז. 139.
*** דאָרטן, ז. 140.

און פון דאָרטן זעען מיר, אז מיט עכטער שלום=עליכם׳שער וואַרעמקייט האָט ער געענטפערט אויף פּרץ׳ס ערשטן בריוו און געבעטן אים צושיקן זיינע שאַפונגען. ווייזט אויס, אז שלום=עליכם האָט אים געענטפערט אין יידיש און דערקלערט, אז דער אונטערשיד אין די דיאַלעקטן שפּיגלט זיך גאָר ווייניק אָפּ אין דער ריטמיק און מעטריק פונעם ליד, וועלכן פּרץ האָט צוגעגעבן א באַזונדער באַדייטונג, און נאָך ווייניקער אין דער פּראָזע. אַז שלום=עליכם׳ס ערשטער בריוו צו פּרץ׳ן איז גיכער פון אַלץ געשריבן געוואָרן אין דער יידישער שפּראַך, קאָנען מיר דרינגען פון פּרץ׳ס פאָלגנדיקער ארויסזאָגונג: „אייער בריוו האָט מיך זייער דערפרייט, ווייל איך האָב זיך איבערצייגט, אַז דער אונטערשיד צווישן די אויסשפּראַכן פון די פּוילישע און רוסישע יידן איז גאָר נישט אזוי גרויס און אַז איינער קאָן פארשטיין דעם צווייטן“ *.

שלום=עליכם האָט אין פּרץ׳ס בריוו באַלד דערקאָנט, אז ער האָט דאָ צו טאָן מיט אַ וויכטיקן קאָרעספּאָנדענט, און האָט אים מיט דער זעלביקער באַגייסטערונג, ווי אין בריוו צו אַנדערע וויכטיקע אַדרעסאַטן, אויפגעקלערט, אַז זיין „ביבליאָטעק“ איז נישט אויסגערעכנט בלויז אויף דעם סאַמע אָפּגעשטאַנענעם לעזער, אַז אַרום דער אויסגאַבע פון דער „יידישער פאָלקס=ביבליאָטעק“ האָט זיך געשאַפן א גאַנצע באַוועגונג פאַר אַ ליטעראַטור אויף דער יידישער שפּראַך, אז אין דעם זאמלבוך זיינעם וועלן זיין פאַרטראָטן פאָרשטייער פון דער דיפּלאָמירטער אינטעליגענץ, „דאָקטוירים און סטודענטן“, וואָס באַציען זיך מיט גרויס סימפּאַטיע צו אָט דער פאָלקס=זאַך און וואָס פריער פון אַלץ אין זייער לעבן זענען די אינטערעסן פונעם המון=עם.

נאָך דעם, ווי שלום=עליכם האָט באַקומען פּרץ׳ס ערשטן בריוו, האָט ער אים באַלד צוגעשיקט זיינע ווערק, וואָס זענען געווען א סענסאַציע נישט נאָר פאַר פּרץ׳ן, נאָר פאַר דער זאַמאָשטשער אינטעליגענץ בכלל. נאָך מער, שלום=עליכם׳ס ווערק האָבן פּרץ׳ן געבראַכט צו אַ חשבון=הנפש. געמאָנט ביי אים, פאַרוואָס זיין באַציונג צו דער שפּראַך פון די ברייטע יידישע פאָלקס=מאַסן איז נישט אַוועק ווייטער פון זיין אַרויסזאָגונג אין זיין העברעישן שיר.

„מיר איז א בזיון צו זאָגן, — שרייבט פּרץ צו שלום=עליכם׳ן, — אַז ביי אונדז אין שטאָט איז נישטאָ קיין איין זשאַרגאָניש ביכל און קויפן

* בריוו און רעדעס, ז. 138.

דערלויבט מיר נישט די איצטיקע שלעכטע לאַגע מיינע. דעריבער, ווי איך האָב נאָר דערהאַלטן אייערע ביכער, האָב איך דאָס רוב פון זיי גלייך איינגעשלונגען" *.

שלום־עליכם'ס ווערק האָבן פּרץ'ן איבערצייגט, אַז די יידישע ליטעראַטור איז נישט אַזאַ פּאַרוויסטע און פאַרלאָזענע, ווי ער האָט זיך פאָרגעשטעלט, און אַז די מיטצייטיקע העברעישע ליטעראַטור און קריטיק האָט זיך וואָס צו לערנען פון דער יידישער. „אייער משפּט איבער שמ"רן (געמיינט שלום־עליכם'ס ביכל „שמ"רס משפּט" (אַ. פּ.), וואָס איך האָב אים נישט געקאָנט און נישט געלייענט, האָט מיר פאַרשאַפט פאַרגעניגן אין פולן זין פון וואָרט, און דערנאָך האָב איך געקרעכצט: פאַרוואָס איז נישטאָ אַזאַ מין קריטיק אין העברעיש, וואָס זאָל פאַרטרייבן די שטרוי און פּלעווע פונעם שייער?" פּרץ זעט אין שלום־עליכם'ן אַן אויטאָריטעטן שרייבער און בעט אים, ער זאָל ענדערן אין זיינע ווערק „די אויסדריקן וואָס זענען נישט פאַרשטענדלעך פאַר די ליטווישע און רוסישע". אין דער זעלביקער צייט פּלאַטערט שוין אָבער פּרץ איבער זיין שאַפונג, האָט מורא, עס זאָל נישט אָנגערירט ווערן די קינסטלערישע שלימות אירע. „איך בעט אייך אַכטונג געבן אויף דער פערזן־מאָס, — שרייבט ער, — און, אויב עס איז פאַר אייך נישט שווער, מיר געבן צו וויסן וועגן די ענדערונגען, ווייל דער מייסטער אַליין קאָן גיכער פאַרריכטן זיינע ווערק".

דער ערשטער בריוו שלום־עליכם'ס האָט אַרויסגערופן מוט און באַגייסטערונג אין פּרצן. „פאַר דער ליבע און פאַר די פריינדשאַפט־אויסדריקן — שרייבט פּרץ אין זיין ענטפער־בריוו — דאַנק איך אייך פון מיפן האַרצן, און פאַר דער ליבע און פריינדשאַפט גופא — אַ דאַנק אָן ווערטער". ער שעמט זיך מער נישט פאַר אים: „איך גיס אַראָפּ דעם שלייער פון מיין פּנים" — שרייבט ער ווייטער — און ער דערציילט שלום־עליכם'ן זיין ליטעראַרישע ביאָגראַפיע.

3

אַדאַנק שלום־עליכם'ן איז פּרץ געוואָרן באַקאַנט מיט דער מיטצייטיקער יידישער ליטעראַטור, אַדאַנק שלום־עליכם'ן האָט זיך פּרץ ענדגילטיק דערנעענטערט צו דער יידישער שפּראַך און אין דער ווירק־

---

* בריוו און רעדעס, ז. 138.

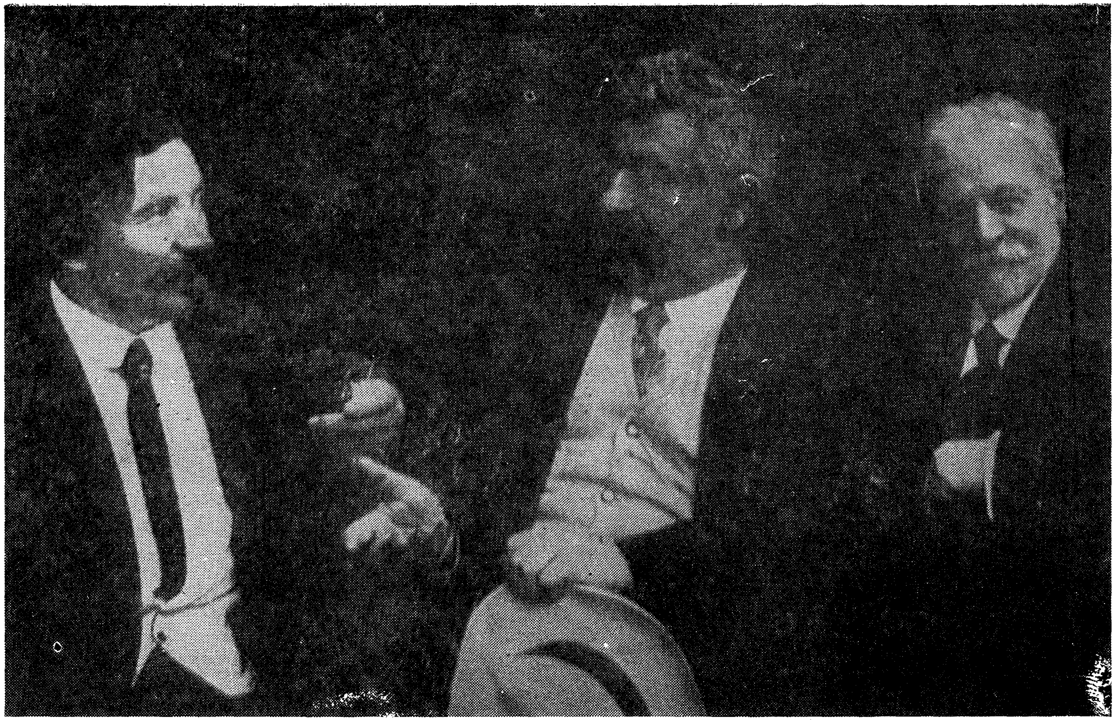

פון לינקס שלום־עליכם, י. ל. פּרץ און יעקב דינעזאָן.
(וואַרשע, זומער 1914).

לעבעדיקייט דערנענטערט זיך צום פֿאָלק. פּרץ האָט אין שלום-עליכם'ן דערזען אַ נייעם פֿריינד און אים אויסגעצייגן זיין האַנט מיט דער גרייטקייט צו גיין אויף דעם וועג, אויף וועלכן שלום-עליכם האָט אים גערופֿן. „איר אַרבעט לשמה, אָן אויסקוק אויף פֿאַרדינסט, — שרייבט פּרץ צו שלום-עליכם'ן אין זיין צווייטן בריוו, — איך האָב עס פֿריער געוווּסט און איצט ווייס איך עס נאָך קלערער, דעריבער לאָמיר נעמען און שטאָן צוזאַמען אַ באמת גוטע זאַך“. און עס גייט אַוועק אין דעם זעלביקן בריוו אַ ביז גאָר ערנסטער שמועס וועגן די אויפֿגאַבן פֿון דער יידישער ליטעראטור און וועגן די אויפֿגאַבן, וועלכע שטייען פֿאַר דעם קולטור-טוער בנוגע די יידישע פֿאָלקס-מאַסן אין רוסלאַנד און אין פּוילן. די יידישע שפּראַך דאַרף אויסגענוצט ווערן, מיינט פּרץ, נישט בלויז פֿאַר דעם בעלעטריסטישן שאַפֿן, נאָר זי דאַרף אויך שטילן דעם דאָרשט פֿון די פֿאָלקס-מאַסן צו קענטעניש און וויסנשאַפֿט. אגב, אַ ביז גאָר קליינע באַדייטונג גיט ער דעמלט צו דער בעלעטריסטיק און דער קונסט אין דער פֿראַגע פֿון בילדן און אויפֿקלערן די מאַסן. פּרץ לייגט פֿאָר שלום-עליכם'ן צו געבן דעם פֿאָלק וויסנשאַפֿטלעכע ווערק. ער לייגט זיך אַליין פֿאָר אַלס צוקונפֿטיקער קאָמפּילאַטאָר פֿון ווערק איבער סאָציאָלאָגיע און פּסיכאָלאָגיע. וויסן איז דער הויפּט-מיטל, כדי אויפֿצולעבן דאָס פֿאָלק און זיין שפּראַך, כדי צוציען צו אים די אינטעליגענץ. „אויב מיר פֿאַרלאַנגען פֿון פֿאָלק, — שרייבט ער, — עס זאָל קאָנען זיין שפּראַך... דאַן דאַרפֿן מיר די שפּראַך צוגרייטן אַזוי, אַז זי זאָל באַפֿרידיקן אויך אַלע באַדערפֿענישן פֿון דעם אויפֿגעקלערטן“.

דער פּיסאַרעווישער צוגאַנג צו ליטעראַטור און קונסט איז ביי שלום-עליכם'ן אָבער געווען אַ שווין לאַנג דורכגעמאַכטער עטאַפּ, וואָס איז אוועקגעגאַנגען איינציגעם מיט זיין יוגנט. און שלום-עליכם האָט צוגעגעבן אַ ביז גאָר וויכטיקע באַדייטונג אין דער אַנטוויקלונג פֿונעם פֿאָלק דער קינסטלערישער ליטעראַטור. ער איז דעריבער גאָר נישט פֿאַרכאַפּט געוואָרן פֿון אָט דעם פֿאָרשלאַג פּרץ'ס וועגן וויסנשאַפֿטלעכע קאָמפּילאַציעס. האָט מאַקע פּרץ מער וועגן דעם נישט דערמאָנט.

עס הייבט זיך אָבער אָן אַ קעגנזייטיקע ווירקונג פֿון שלום-עליכם'ן אויף פּרץ'ן און פֿון פּרץ'ן אויף שלום-עליכם'ן. פּרץ'ן האָט זיך געדוכט, אַז שלום-עליכם שליסט זיך איין אין די נאַציאָנאַלע דלד-אמות און ער פּרוּווט מאַכן אויפֿמערקזאַם אויף דעם זיין נייעם פֿריינד: „איך פֿאַרשטיי נישט, פֿאַרוואָס פֿאַרלאַנגט איר נאָר פּונקט לעבן פֿון יידן. דאַרף דען

נישט קיין פאָלק וויסן דאָס לעבן פון דעם אַנדערן פאָלק, וואָס לעבט מיט אים צוזאַמען? פאַרוואָס זאָל דאָס פאָלק נישט וויסן די אַלגעמיינע פראַגן, און איר באַגרענעצט אים נאָר מיט אייגענע פראַגן? אמת, דאָס איז דער עיקר, אָבער דער טפל איז אויך נישט קיין לוקסוס־זאַך, מיר דאַרפן פאַרשטיין אַלץ" *.

עס איז אפשר נישט אויסגעשלאָסן, אַז אָט די רייד פּרץ'עס קעגן דער נאַציאָנאַלער באַגרענעצטקייט האָבן שלום־עליכם'ן געלאָזט וויסן, אַז ער איז נישט איינזאם אין דער נעגאַטיווער באַציונג זיינער צו דעם יידישלעכן אתה־בחרתנו, וואָס האָט דעמלט געהערשט צווישן אַ באַדייטנדיקן טייל פון דער יידישער אינטעליגענץ. דעריבער איז ער מיט סאַרקאַזם אַרויס־געטראָטן אין זיינעם אַ בריוו צו דובנאָוון קעגן באַגרענעצן זיך נאָר מיט דער יידישער טעמאַטיק **.

ס'איז וואַרשיינלעך, אַז פּרץ האָט מיט זיינע בריוו געהאַט אַ ווירקונג אויף שלום־עליכם'ן אין היגזיכט פון אויפשטעלן די פּובליציסטיש־קריטישע פּאָפּולער־וויסנשאַפטלעכע אָפּטיילונג פון דער „יידישער פאָלקס־ביבליאָטעק". אין איינעם אַ בריוו צו שלום־עליכם'ן שרייבט פּרץ: „ס'איז זייער וויכטיק צו געבן פאַרן פאָלק אַרטיקלען פון געשיכטע בכלל און יידישער געשיכטע בפרט". ער פּרוווט זיך דערוויזן שלום־עליכם'ן, אַז דערקלערן די יידישע געשיכטע איז זייער אַ וויכטיקער מיטל קעגן אַסימילאַציע. עס קאָן גרייַלעך זיין, אַז שלום־עליכם האָט לויט פּרץ'ס עצה געדרוקט מ. ליטינסקיס אַרטיקל „צו דער געשיכטע פון יידן אין פּאָדאָליע", אַ מאַטעריאַל, וואָס האָט געהאַט דעם צוועק צו מונטערן דעם נאַציאָנאַלן שטאָלץ („נאַציאָנאַלע גדלות" לויט שלום־עליכם'ס אויסדרוק) פון די לייענער. פּרץ האָט אויך אויפמערקזאַם געמאַכט שלום־עליכם'ן, אַז עס איז וויכטיק צו לייגן אַ באַזונדער אַכט אויף דער יידישער פרוי און איינפלאַנצן אין איר ליבע צו דער קולטור פון אונדזער פאָלק און צו אונדזער פאַרגאַנגענהייט. אַ רעזולטאַט דערפון איז מסתמא געווען דער אַרטיקל פון י. י. וויסבערג „די יידישע ווילקע־נענדע פרויען".

י. ל. פּרץ האָט געפילט אַ שטאַרקע סימפּאַטיע צו שלום־עליכם'ן. ער האָט הויך געשעצט זיין טאַלאַנט און זיין ליטעראַרישן געשמאַק. „ווי

* בריוו און רעדעס פון י. ל. פּרץ, ז. 150.

** שלום־עליכם, אויסגעוויילטע בריוו, מאָסקווע, ז. 69.

איך האָב אייך דערקענט פון אייער בריוו, — שרייבט י. ל. פּרץ צו שלום=עליכם'ן, — זע איך נישט, אַז איר זאָלט האָבן אַן אַנדער געשמאַק, וואָס זאָל זיך פאַנאַנדערגיין פון דעם אַלגעמיינעם און פון מיין אייגענעם געשמאַק". ער האָט שטאַרק געהאַלטן פון שלום=עליכם'ס מיינונג און גערעכנט זיך מיט איר. נישט וויניקער האָט פּרץ געשעצט שלום=עליכם'ן אַלס מענטש און געזעלשאַפטלעכן טוער. „איך גלויב אייך, — שרייבט ער אין אַן אַנדער בריוו צו שלום=עליכם'ן — אַז אייער גאַנצער ווילן איז נאָר דער טובת=הכלל... דעריבער געפין איך פאַר מיין חוב אויסצודריקן פאַר אייך מ יי ן ג אַ נ צ ן ב אַ ג ע ר אין די טאָג=פראַגן, און אויב איר וועט געפינען אין דעם אַ גייע זאַך, אַ פאַסנדיקע זאַך, וואָס מע קאָן פאַרווירקלעכן אין לעבן דאַן וועל איך זיך פילן גליקלעך".

4

פאַר דער „יידישער פאָלקס=ביבליאָטעק" האָט י. ל. פּרץ צוגעשיקט זיין באַלאַדע „מאַניש". שלום=עליכם האָט געהאַלטן, אַז דאָס דאָזיקע ווערק נויטיקט זיך נישט נאָר אין אַ סטיליסטישער רעדאַקציע, נאָר אַז פיל ערטער דאַרפן באַזייטיקט און פאַרריכט ווערן. שלום=עליכם האָט די באַלאַדע פאַרקירצט אין אַנדערע ערטער אפילו צוגעשריבן. צוליב מאַנגל אין צייט האָט ער די אויסבעסערונגען זיינע נישט צוגעשיקט דעם אויטאָר, כדי צו באַקומען דערויף זיין הסכמה, אויף אַזאַ אופן איז די אָפּגעדרוקטע באַלאַדע מיט שלום=עליכם'ס אויסבעסערונגען געווען פאַר פּרץ'ן אַן אומגעריכטע דערשיינונג. דאָס האָט אַרויסגערופן ביי אים אַן אומצופרידנקייט לגבי דעם רעדאַקטאָר, באַזונדערס נאָך דעם, ווי די קריטיק האָט זיך אָפּגערופן אומגינסטיק וועגן „מאָניש" *.

* ביז גאָר נישט לאַנג האָט די יידישע ליטעראַטור=געשיכטע געהאַלטן, אַז שלום=עליכם האָט אין „מאָניש" געמאַכט פיל ענדערונגען. מע האָט פאַרגליכן די צוויי אויסגאַבעס פון „מאָניש" אין „פאָלקס=ביבליאָטעק" און פון 1892. דער אונטערשייד איז דאָ אין דער ווירקלעכקייט אַ גאָר באַדייטנדיקער. אָבער אין יאָר 1937 איז פּובליקירט געוואָרן אַ וואַריאַנט פון „מאָניש", וועלכן פּרץ האָט אין יאָר 1887 געשענקט זיין פריינדין פאַולינא אלטבערג. פון אָט דעם וואַריאַנט זעען מיר, אַז שלום=עליכם'ס ענדערונגען זענען גאָר קליינע, אויף אַזאַ אופן איז צו גלויבן, אַז אָט דער וואַריאַנט איז אויך צוגעשיקט געוואָרן שלום=עליכם'ן פאַר דער „יידישער פאָלקס=ביבליאָטעק". בכלל זענען פאַראַן פיל וואַריאַנטן פון „מאָניש". דער וואַריאַנט פון 1892, וואָס איז אַריינגעגאַנגען אין פּרצעס „געקליבענע שריפטן", האָט, ווייזט אויס, געקומען אין אַכט די אָנווייזונגען פון דער קרי=

די קריטיק אין דער פּערזאָן פון ש. דובנאָוו (קריטיקוס) איז אַרויסגעטראָטן קעגן דער פּאָעמע „מאָניש“, טענהנענדיק, אַז קיינער פאַרשטייט זי נישט, אַנווייזנדיק אויך אויף אומלאָגישקייט און נישט צוזאַמענגעבונדנקייט אינעם ווערק. אגב, האָט דובנאָוו די זעלביקע מיינונג וועגן פּרץ׳ס שאַפן און וועגן זיין אומפאַרשטענדלעכקייט אַרויסגעזאָגט אין זיינער אַ רעצענזיע וועגן דעם זאַמלבוך „האסיף“ *. אפילו איינער פון די טיכטיקסטע מיטאַרבעטער פון דער „יידישער פאָלקס־ביבליאָטעק“ י. ח. ראַווניצקי האָט אין דער צייטונג „המליץ“ (1889, נום. 87), נישט אַרויסטרעטנדיק קעגן דער קינסטלערישער ווערט פון „מאָניש“, דאָך אָנגעוויזן, אַז אַט דאָס ווערק איז צופעליק געדרוקט געוואָרן אינעם זאַמלבוך, ווייל עס איז העכער פון דעם פאַרשטאַנד פונעם פאָלק, וואָס פאַר אים איז דאָס בוך געשאַפן“. אין צוועלף יאָר אַרום, אין די טעג פון פּרץ׳ס פופציקיאָריקן יובילעי, האָט זיין פריינד און ערשטער ביאָגראַף זאַגאָראָדזקי וועגן „מאָניש“ געשריבן: „זיין פּאָעמע „מאָניש“... איז ווי באַזונדערע פּערל, ווי אַ רייע צעוואָרפענע פונקען...**.

פּרץ, ווייזט אויס, האָט געהאַלטן, אַז שלום־עליכם האָט פאַרמינערט דעם קינסטלערישן ווערט פון זיין פּאָעמע. ער האָט דעריבער אין גאָר אַ קורצן בריוועלע אָנגעשריבן שלום־עליכם׳ן: „אויב עס איז נאָר מעגלעך, בעט איך אייך אומצוקערן מיר דעם כתב־יד „מאניש“. אויב פּרץ האָט שטאַרק איבערגעלעבט פאַר זיין ערשט ווערק, וואָס איז געדרוקט געוואָרן אין דער יידישער שפּראַך, האָט ער זיך אָבער געפרייט פאַר דעם גרויסן דערפאָלג, וואָס די יידישע שפּראַך און די יידישע ליטעראַטור האָט געהאַט מיט דעם דערשיינען פון דער „יידישער פאָלקס־ביבליאָטעק“. ער שרייבט צו שלום־עליכם׳ן, וועלכער האָט אים דאָס בוך צוגעשיקט: „די מתנה האָב איך באַקומען, אייער בוך איז באמת אַן אוצר מיט אַלדאָס גוטס“.

דער פאַריבל אויף שלום־עליכם׳ן פאַר זיין רעדאַקציע פון „מאָניש“ האָט אָבער נישט דערווייטערט פּרץ׳ן נישט פון שלום־עליכם׳ן און נישט

טיק. אין זיינע שפּעטערדיקע וואַריאַנטן, און באַזונדערס אין דעם לעצטן, האָט פּרץ פאַרקירצט און אַרויסגעוואָרפן פיל שורות.

* „וואָסכאָד“, נום. 1, 1887.

** אחיאסף־מאַסף ספרותי, תרס״ב, וואַרשע, י. ח. זאַגאָראָדזקי, יצחק לייבוש פּרץ.

פון זיין „יידישער פאָלקס-ביבליאָטעק“. נאָך מיט מער ברען נעמט זיך איצט פּרץ פאַר זיין ווייטערדיקער ליטעראַרישער אַרבעט. ער שרייבט ווידער אַ גרויסע פּאָעמע פאַר דער „יידישער פאָלקס-ביבליאָטעק“, וואָס „דער צוועק פון דעם גאַנצן ווערק איז — אַדורכצופירן אונטער דער קריטיק און צושטעלן צום שאַנד-סלופּ אַלע גדולי-הדור, די אָנגעזעענסטע חסידים, מתנגדים, סוחרים, בעלי-צדקות, און בעלי-טובות און אויפדעקן דעם פאַרדומפּענעם קוואַל, וואָס פון אים שעפּט אונדזער לעבן“. דער העלד פון דער דאָזיקער פּאָעמע האָט געדאַרפט פון דעם שטעטל קומען אין דער גרויסער שטאָט, אַזוי אַז דאָ וואָלט דורכגעגאַנגען פאַר דעם לעזער אַ בילד אויך פון מאָדערנעם יידישן לעבן.

פּרץ פילט אָבער, אַז עס האָט זיך אויפגעשטעלט, אָדער עס האַלט זיך ביים אויפשטעלן, אַ וואַנט צווישן אים און שלום-עליכם'ן. ער ווייסט, אַז די סיבה דערין ליגט נישט אין פערזענלעכע באַציונגען, אין שלעכט- אָדער גוט-ברודערשאַפט, נאָר אין די מיינונגס-פאַרשיידנהייטן, אנשוויונגען אויף דער ליטעראַטור, אויף אירע פליכטן און אויף אירע אויפגאַבן פאַרן פאָלק.

שלום-עליכם, דער קעמפער פאַרן ריאַליזם אין דער יידישער ליטעראַטור, דער, וואָס האָט שטענדיק געזוכט קלאָרקייט און ניכטערקייט אין יעדן ווערק, וועלכער האָט אויפן ערשטן אָרט געשטעלט די פאָלקס-מאַסן, געסטאַרעט זיך צו ריידן אויף זייער שפּראַך, האָט נישט געקאָנט מסכים זיין מיט אַזאַ דיכטונג, וועלכע ליידט אויף נישט פאַרשטענדלעכקייט, אויף הויכע, פאַרנעפּלטע רייד און געדאַנקען. עס האָט זיך אָנגעקניפּט אַ קאָנפליקט צווישן „פּראָסטע“ און „הויכע“ רייד. פּרץ פילט עס און זוכט דעריבער צו דערקלערן און צו באַרעכטיקן זיין גאַנג אין דער ליטעראַטור.

„איך ווייס נאָך נישט, — שרייבט פּרץ צו שלום-עליכם'ן, — צי דער שיר וועט אייך געפעלן. איך וויל זיך פאַרענטפערן פאַר דעם אופן, ווי ער איז געשריבן. אַז „מאַניש“ איז פאַרעפנטלעכט געוואָרן, האָב איך באַקומען פיל ליבע-בריוו, אָבער די אַלע, וואָס האָבן געלויבט, האָבן באַמערקט, אַז דאָס פאָלק פאַרשטייט נישט „מאַניש“. און אויב אַזוי — צו וואָס טויג עס? אָבער איך נעם עדות אונדזערע מאַסן, אַז אויב זיי פאַרשטייען נאָר לויט זייער פאַרשטאַנד, דערפילן זיי אָבער פילן זיי די שיינקייט, דעם גייסט, וואָס שוועבט איבערן שיר. און דאָס איז דאָך דער צוועק פון דעם שיר — נישט אויסצודריקן דורך מליצות דאָס

באַקאַנטע, נאָר אויפצודעקן נייע הימלען, צו שאַפן פאַרן פאָלק נייע באַגריפן, אַריינצודרינגען צו אים מיט נייע געדאַנקען, און נישט איבערדערציילן דאָס אַלטע און פאַרעלטערטע. דער לעזער באַדאַרף טאַקע לייענען איין מאָל און אַ צווייט מאָל און אַ דריט מאָל, אָבער וואָס מער ער וועט לייענען, וועט ער אַלץ מער פילן, אַלץ מער פאַרשטיין — און דאָס איז דאָך די אויפגאַבע!“

פרץ פאַרשטייט אין דעם פאַל דעם שעפערישן פּראָצעס, ווי אַן אַקט, וואָס איז דער עיקר אויסער דעם באַוווּסטזיין פונעם שעפער. דאָס זעלבע איז אויך מיט דעם לייענער, וועלכער דאַרף אין דעם פאַל, לויט פרץ׳ס מיינונג, אויפנעמען די פּאָעטישע ווערק בלויז מיטן געפיל, און נישט מיט זיין באַוווּסטזיין. אָט קעגן אַזאַ מיינונג וועגן דיכטער און לייענער איז, פאַרשטייט זיך, שלום-עליכם אויפגעשטאַנען. דאָס האָט אינגאַנצן נישט געשטימט מיט זיינע אַרויסזאָגונגען וועגן ליטעראַטור אין זיינע בעלעטריסטישע ווערק, אין זיין „שמ״ר׳ס משפּט“ און אַנדערע קריטישע אַרבעטן. אָבער שלום-עליכם האָט מיט איין העלפט פון פרץ׳ס אַרויסזאָגונגען געוויס איינגעשטימט: ער איז קיינמאָל נישט געווען פאַר דעם, אַז די ליטעראַטור זאָל „איבערדערציילן דאָס אַלטע און פאַרעלטערטע“, נאָר פירן דעם לייענער אויפן וועג פון פּראָגרעס, באַרייכערן אים „מיט נייע באַגריפן, מיט נייע געדאַנקען“.

„אַז מיר וועלן אַריינברענגען נייע געדאַנקען, — שרייבט ווייטער פרץ צו שלום-עליכם׳ן, — מוזן מיר געבן אויך נייע פאָרמען, נייע אויסדרוקן, ווייל דער אַלטער לבוש פּאַסט זיך נישט צו צום נייעם. די אויסדריקן זעען אויס לכתחילה פרעמד, אָבער סוף-כל-סוף וועלן זיי אַריינדרינגען ווי וואַסער אין דעם לעזער און וועלן באַרייכערן זיין פאַרשטאַנד. דעריבער האָב איך זיך נישט געמיט צו באַשרענקען מיינע געדאַנקען און באַגרענעצן זיי מיט די אויסדריקן פון המון“. דאָ גייט פרץ ווידער נישט אויף דעם ברייטן רעאַליסטישן שליאַך, אויף וועלכן עס זענען געגאַנגען מענדעלע און שלום-עליכם. אינהאַלט און פאָרם איז טאַקע אַן אומצערייסבאַרע איינהייט, אָבער דער נייער אינהאַלט באַהעפט זיך נישט מיט דער נייער פאָרם אין איין הרף-עין, די אַלטע פאָרם אין דער ליטעראַטור לעבט נאָך אַ גאַנץ דויערנדיקע צייט מיט דעם נייעם אינהאַלט. דאָס איז אַ קאָמפּליצירטער דיאַלעקטישער פּראָצעס, און פרץ, וועלכער איז געקומען אויפקלערן דאָס פאָלק, האָט פּאַקטיש, ווי ער אַליין אַנערקענט אין זיין בריוו, נישט גערעדט אויף דער אמתער פאָלקס-שפּראַך“

„פאַרקערט, — שרייבט ער צו שלום־עליכם'ן, — איך האָב זיך געווענדעט נישט צו זיין (דעם המון) שפּראַך, נאָר צו דער שפּראַך, וואָס דריקט אַמשאַרפסטן אוים דאָס פילבאַרע" *.

אָט די דאָזיקע אייגנשאַפט אין פּרץ'עס סטיל האָבן אים אָפּגעשטויסן פון שלום־עליכם'ן, און די נאָך דעמלט יונגע צוויי גרויסע שרייבער האָבן גענומען דערווייטערט ווערן איינער פון דעם אַנדערן. שלום־עליכם האָט פּרץ'עס נייע פּאָעמע נישט געדרוקט נישט בלויז צוליב איר באַדייטנדיקער צאָל שורות, נאָר אויך צוליב דער ספּעציפישקייט פון פּרץ'עס פּאָעטישן סטיל, וואָס האָט זיך אין יענעם מאָמענט דערווייטערט פון דעם עכטן פאָלקסטימלעכן.

שלום־עליכם איז שוין דעמלט געגאַנגען מיט פעסטע טריט אויפן רעאַליסטישן וועג, האָט זיך פון אים קיינמאָל נישט אָפּגעקערט אָן א זייט. זיין קינסטלערישע וועלט־אַנשויונג איז געווען אין גרונט פריי פון ווידערשפּרוכן. פּרץ'עס קינסטלערישע וועלט־אַנשויונג אָבער האָט פאַרמאָגט, ווי ער האָט זיך אַליין אויסגעדריקט אין זיינע „זכרונות", „אַ גרויסע דאָזע מיסטישע רעזיגנאַציאָן", „טרויעריקע רעקאַדאַנסן פון חסידיזם, חורבות פון וועלט־אַנשויונגען".

עס איז אינטערעסאַנט, וואָס צו פּרץ'עס פופציקיאָריקן יובליי האָט די קריטיק אָפּגעמערקט די ווידערשפּרוכן אַלס דאָס כאַראַקטעריסטישע פאַר אים: „אומזיסט וועט איר זוכן ביי אים א סיסטעם, אַן אַנשויונג, א גאַנג... ער איז א דיכטער, און וווהין עס טראָגט אים זיין פאַנטאַזיע, אַהין פליט ער. אַמאָל זידלט ער דעם חסידיזם... און אַמאָל טוט ער אָן א קראַנץ אויף זיין קאָפּ פאַר דער פּאָעזיע און פאַנטאַזיע, וואָס איז אין אים באַהאַלטן. אַמאָל צאַרנט ער קעגן דער רעליגיע, און אַמאָל לויבט ער זי און דערהויבט זי". **

שלום־עליכם האָט אָבער פּרץ'ן נישט אָפּגעשטויסן פון זיין אויסגאַבע. ער האָט נישט געדרוקט זיינע פּאָעטישע שאַפונגען, האָט ער אָבער אינעם צווייטן באַנד פון זיין „יידישער פאָלקס־ביבליאָטעק" געדרוקט זיינע דריי פּראָזע־זאַכן: „דער כעלמער מלמד", „וועגום און שולמית", „יאַנקעלע פעסימיסט". אין זיינע פּראָזע־ווערק איז פּרץ געווען, אין קעגנטייל צו

* בריוו און רעדעס פון י. ל. פּרץ.

** י. ח. זאַגאָראָדזקי, ציטירטער אַרטיקל.

זיינע פּאָעטישע ווערק, ביז גאָר נאָענט דעם לייענער פון די יידישע פאָלקס-מאַסן.

ביי זיין רוף צו אחדות האָט זיך פּרץ געהאַלטן די ערשטע פאָר יאָר פון זיין באַקאַנטשאַפט מיט שלום-עליכם'ן. „סיי מיין שיר וועט זיך יאָ דרוקן און סיי נישט, — שרייבט ער צו שלום-עליכם'ן, — זעגנען מיר דאָך מענטשן, ברידער פון איין מלאכה, און אונדזערע מיינונגען, אפילו אויב זיי זענען פאַרשיידענע, וועלן אונדז נישט שטערן“... אָבער שלום-עליכם האָט דאָך געפילט, אז פּרץ איז צו אים נישט ווי געכטן און ווי אייערנעכטן, און ער האָט אים, פּרץ'ן, ווייזט אויס, אויפמערקזאַם געמאַכט דערויף. אויף דעם האָט שלום-עליכם באַקומען פון פּרץ'ן אַן ענטפער: „נאָך אַמאָל פאַרזיכער איך אייך, — שרייבט ער, — אַז איך האָב גאָר קיינמאָל נישט געטראַכט צו ד ע ר ו ו י ט ע ר ן זיך פון אייך מיט מיין אַרבעט, און אויב עס וועלן זיין ביי מיר טענות און מענות, וועל איך זיי זאָגן מיטן פולן מויל, ווייל די „פאָלקס-ביבליאָטעק“ שטייגט איבער מיט איר באַדייטונג אַלץ, וואָס איז ביי אונדז געדרוקט אין אונדזערע ביידע ליטעראַטורן“.

אָט אין אַזאַ צושטאַנד האָבן זיך געפונען די באַציונגען צווישן פּרץ'ן און שלום-עליכם'ן ערב דער דערשיינונג פונעם צווייטן באַנד „יידישע פאָלקס-ביבליאָטעק“.

5

אין די יאָרן 1889—1890 שרייבט פּרץ פיל נישט נאָר דיכטונג, נאָר אויך פּראָזע. ער ווערט אַ פּראָפעסיאָנעלער שרייבער, וועלכער פילט אין זיך דעם כוח און שטרעבט צו שטעלן זיך ביים רודער פון דער יידישער ליטעראַטור. ער פאָרט אַריבער קיין וואַרשע און אין יאָר 1890 מאַכט ער זיין באַוווסטע רייזע איבער דער פּראָווינץ, ווי אַ מיטגליד פון אַ סטאַטיסטישער עקספּעדיציע. פּרץ, וועלכער איז געווען פעסט אין זיינע ליטעראַרישע פּרינציפּן, האָט, ווייזט אויס, דעמאָלט געשטעלט זיך פאַר אַ ציל צו באַפרייען זיך פון אַ פרעמדער רעדאַקטאָרישער האַנט, שאַפן פאַר זיך אַן אייגענע טריבונע און פירן פריי אַ פּראָפּאַגאַנדע פאַר זיינע געזעלשאַפטלער-פּאָליטישע און ליטעראַרישע אָנשויונגען, די באַציונגען צווישן שלום-עליכם און פּרץ זענען געוואָרן אַלץ ווייניקער פריינדלעכער.

אַז שלום-עליכם'ס „יידישע פאָלקס-ביבליאָטעק“ האָט זיך אָפּגע-

שטעלט, האָט זיך פּרץ גענומען צו פֿאַרווירקלעכן זיין פּלאַן וועגן אַרויסגעבן אַן אייגענעם זאַמלבוך און אין יאָר 1891 הויבט אָן פּרץ אַרויסגעבן זיין זאַמלבוך „יידישע ביבליאָטעק“.

עס פֿאַרשטייט זיך, אַז דער נאָמען פֿונעם זאַמלבוך האָט אַרויסגערופֿן ביי שלום־עליכם'ן גרויס פֿאַרדרוס אויף פּרץ'ן, אין אַ געוויסער מאָס האָט דער נאָמען ווירקלעך פֿאַרפֿירט דעם לייענער, ווײַלכער האָט אין פּרץ'עס זאַמלבוך געקאָנט זען אַ פֿאָרזעצונג פֿון שלום־עליכם'ס „יידישע פֿאָלקס־ביבליאָטעק“. שלום־עליכם האָט זיך אין יענער צייט נאָך נישט אָפּגעזאָגט פֿון פֿאָרזעצן זיין אויסגאַבע. דער נאָמען פֿון פּרץ'עס נייעם זאַמל־בוך האָט איצט געווירקט, אַז די צוויי שרייבער זענען נאָך מער דערווייטערט געוואָרן צווישן זיך.

אין יאָר 1892 האָט שלום־עליכם אַרויסגעגעבן זיין „קול מבשר צו דער יידישער פֿאָלקס־ביבליאָטעק“. אין דער צייט טרעט אַרויס שלום־עליכם עפֿנטלעך קעגן פּרץ'ן אין זיין „קול מבשר“.

אין זיינע פֿעליעטאָנען „אַ בריוו פֿון דער יידישער פֿאָלקס־ביבליאָטעק צו איר אַרויסגעבער שלום־עליכם“ און „אַן ענטפֿער פֿון שלום־עליכם'ן צו דער יידישער פֿאָלקס־ביבליאָטעק“ האָט ער אויסגעדרוקט זיין שווערע שטימונג און בענקשאַפֿט נאָך דער „יידישער פֿאָלקס־ביבליאָטעק“, וועלכע ער האָט געמוזט אָפּשטעלן. אינעם „בריוו“ געפֿינען מיר אַזאַ מין ווענדונג פֿון דער „יידישער פֿאָלקס־ביבליאָטעק“ צו שלום־עליכם'ן:
„זאָלסט אָנקוקן, וויאַזוי אַנדערע נעמען זיך איבער פֿאַר מיר, טוען מיר נאָך ווי די מאַלפּעס, ציען אַרויף אויף זיך מיין פּנים, כלומרשט, מיינע קליידער, אַפֿילו דעם נ אָ מ ע ן מיינעם באַנוצן זיי און שפּרינגען איבערכן אין די אויגן אַריין“. ס'איז קיין ספֿק נישט, אַז די דאָזיקע קאַפּיטעל אַנצוהערעניש האָט יעדער לעזער געוויס צעשיפֿרירט און האָט באַלד געוווּסט אַז דאָס מיינט פּרץ'ן.

און שלום־עליכם באַגנוגנט זיך נישט בלויז מיט אָנצוהערענישן און טרעט אַרויס אָפֿן קעגן פּרץ'עס ווערק. אמת, נישט קעגן זיינע פּראָזאַישע ווערק, וואָס זענען געדרוקט אין דער „יידישער ביבליאָטעק“ און נישט קעגן דעם זאַמלבוך בכלל. אַנשטאָט האָט זיך שלום־עליכם, ווייזט אויס, צו פּרץ'עס פּראָזע נישט באַצויגן אַזוי ווי צו זיין פּאָעזיע. ער האָט זיך גענומען צו פּרץ'עס אַ לידער־זאַמלונג „פּאָעזיע“, וועלכע האָט געטראָגן אויף זיך דעם שטעמפּל פֿון עקספּערימענטאַלישקייט, קינצלערישקייט און שלא כדרך־הטבֿעדיקייט פֿאַר דעם יידישן פֿערז. עס האָבן דאָרטן אויך

נישט געפעלט קיין פּראָווינציאַליזמען, וואָס זענען כאַראַקטעריסטיש בלויז פאַר דעם פּויליש-יידישן דיאַלעקט. אונטער דעם פּסעוודאָנים „קריטיקוס דער צווייטער" רייסט איצט שלום-עליכם אַראָפּ פּרץ'עס פּאָעטישע עקספּערימענטן.

ברענגענדיק אייניקע אויסצוגן פון פּרץ'עס ליד „כּסא שלמה", שרייבט שלום-עליכם: „פון אויבן אויף קומט דאָס אויס אפילו אביסעלע טונקל, ווייטלעך פון פאַרשטאַנד, עפּעס ווי א מין שפּרוך פון א מכשף, אָדער א סגולה צו צאָנווייטיק..." און דאָ אַנטבלויזט שלום-עליכם פּרץ'עס קוק אויף פּאָעזיע, וועלכע דאַרף כּלומרשט נישט ריידן צום באַוווסטזיין פון לייענער: „פּאָעזיע איז נישט קיין פּיפּערנאָטער, — שרייבט שלום-עליכם, — פּאָעזיע באַדאַרף האָבן קודם א געדאַנק, און דער געדאַנק באַדאַרף זיין אַרויסגערעדט אַזוי, אַז מע זאָל פאַרשטיין, עס זאָל זיין ביי וואָס אָנצונעמען, ובפרט, אַז מע שרייבט פאַרן פאָלק אין זשאַרגאָן, באַדאַרף מען ערשט זען, אַז עס זאָל עפּעס זיין געזאָגט, נישט גלאַט א מישמאַש פון משוגה-ווילדע הויכע ווערטער, לאָקש, בוידעם, ציבעלע, פּיזעם, קאָנבל, קובעבע מיט לאַקריצע, ווי למשל דאָס צווייטע ליד „דעם לייבס לוויה", וואָס איז אויך פאַרשטעלט פון סודות" *.

דער לייענער האָט נישט געקאָנט פאַרבייגיין אַזאַ מין קריטיק אויף פּרץ'ן, וואָס איז געווען געדרוקט אין אַ זאַמלבוך פון אַזאַ שוין אין יענער צייט באַרימטן שרייבער, ווי שלום-עליכם.

פּרץ'ן האָט די דאָזיקע רעצענזיע שטאַרק געטראָפן און אין דעם זעלבן יאָר שרייבט ער אין א בריוו צו ב. גאָרין: „שלום-עליכם טרעט צו אַרויסצוגעבן דעם דריטן באַנד; דערווייל האָט ער אַרויסגעגעבן דעם „קול מבשר", צוזאַמענגעשטעלט אויסשליסלעך קעגן מיין אומגליקלעכער פּערזאָן". שלום-עליכם'ס באַציונג צו זיין שאַפן האָט פּרץ'ן שטאַרק באַאומרואיקט. ער האָט אָבער געהאַלטן, אַז שלום-עליכם'ס קריטיק איז נידעריקער פון שלום-עליכם'ס ווירדע און איז בשום אופן נישט קיין געצעכטיקע. „שלום-עליכם — שרייבט ער אין דעם זעלביקן בריוו — איז פאָרט א טאַלאַנטירטער שרייבער! פאַרוואָס קריכט ער אין בלאָטע?..." פּרץ'עס אויפריכטיקע באַציונג צו ליטעראַטור האָט אים פאַרהיט פון פּערזענלעכע פּניות און ער קאָן נישט פאַרבייגיין די צוויי שלום-עליכם-

* „קול מבשר צו דער יידישער פאָלקס-ביבליאָטעק", אָדעסאַ, 1892.

דיקע שעדעוורן, וואָס זענען אינעם „קול מבשר“ געדרוקט. „אין „קול מבשר“ — גיט פּרץ צו — זענען גוט דאָס געדיכט „וויגען-ליד“ און אויסגעצייכנט איז געשריבן „לאָנדאָן“ (א קאַפּיטל פון מנחם מענדל — או. פּ.), דאָס איבעריקע — נול. און אַלץ, דוכט זיך, אָנגעשריבן פון איין פּען“.

נאָך דעם איז שלום-עליכם דריי יאָר עפּנטלעך נישט ארויסגעטראָטן קעגן פּרץ'ן, אָבער זיין פּאַרדראָס אויף פּרץ'ן פּערזענלעך און זיין באַציונג צו אים אלס דיכטער האָט זיך נישט געביטן. דאָס זעען מיר פון זיינע בריוו צו ספּעקטאָרן און צו ראַווניצקין. אין יאָר 1895 מאכט שלום-עליכם אַ פּרוּוו ווידער אַרויסטרעטן עפנטלעך קעגן פּרץ'ן דעם דיכטער. ער שיקט צו מ. ספּעקטאָרן פאר דעם „הויז-פריינד“ אין דער „רובריק פון קלייניקייטן“ אן ארטיקל א.נ. „פּאָדראַזשאַניע“. ספּעקטאָר האָט אָבער נישט געפונען פאר נויטיק צו דרוקן עס.

אינאיינעם מיט פרישמאַנס פּאַראָדיעס „לאָקשן“ און „א פלוי פון תשעה-באב“ האָט די „פּאָדראַזשאַניע“ געדאַרפט שאפן א שטימונג ביים לייענער וועגן דער נישטיקייט פון פּרץ'עס דיכטערישער טעטיקייט, און אזוי ווי זי איז נישט געדרוקט געוואָרן, קאָנען מיר פארצייכענען נישט מער ווי איין עפנטלעכע ארויסטרעטונג פון שלום-עליכם'ן קעגן פּרץ'ן אין הער פּרעסע.

אין יאָר 1895 און 1896 הויבט אָן פּרץ צו פירן אן אטאקע קעגן שלום-עליכם'ן. אַרויסטרעטנדיק אין צוזאַמענהאַנג מיט דער איבערזעצערישער טעטיקייט פון א. קאַטיק און א. ברעסלער, קעגן רוסיציזמען אין דער יידישער שפּראַך, ווייזט פּרץ, אז כלומרשט שלום-עליכם איז דער, וואָס האָט פאַרמיסטיקט די יידישע שפּראַך מיט נישט קיין אָרגאַנישע פאר איר רוסיציזמען. „שלום-עליכם — שרייבט ער — האָט דער ערשטער גערעשעט צו טאָפּטשען מיט די פיס, אויסטראָפען די פּאָטשווע, צו שרייבן: גראַביאָזש! און צו מאַכן אַ פּאָלנע נאַפּאַדיעניע אויף שמ“רס קרעפּאָסטן און אוקרעפּליעניעס און האָט אים גאַנץ אומאָנגענעם געהרגעט“. דאָ, דאַרף מען באַמערקן, האָט פּרץ אָנגעהויבן אויך פירן אַ קאַמף פאר דאָס רעכט פון פּאָלאָניזמען אין דער יידישער שפּראַך, אָנווייזנדיק זיינע קעגנער, הער עיקר שלום-עליכם'ן, אויף צופעליקע און נישט-אָרגאַנישע רוסיציזמען. די זעלביקע פאַרטיידיקונג פון פּאָלאָניזמען זעצט ער פאָר אין זיין אַרטיקל „די קראַנקע נערוון“, געשריבן אין יאָר 1896. דרך-אגב רעכנט ער זיך אָפּ מיט שלום-עליכם'ן פאר זיין

שוין דערמאָנטער רעצענזיע אין „קול מבשר צו דער יידישער פאָלקס־ביבליאָטעק". „שלום־עליכם, איינער פון די בעסטע זשאַרגאָניסטן, — שרייבט ער, — האָט אמאָל נישט געוווסט, וואָס מע מיינט „פאָקזשיווע". אַן אַנדער אויף זיין אָרט רופט אריין דעם ערשטן בעסטן פוילישן ייד און פרעגט, וואָס דאָס וואָרט באַטייט. ער איז אָבער גערוועז, שטעלט ער זיך אַנידער, ווי אַן אָקס מיט גרויסע הערנער, אין זיין אמעריקאַנישן רעקלאַמאַציאָנס „קול מבשר" און בלעקט אַרויס: „מאַי פאָקשיווע? כדי ער זאָל „פּאָסטפאַקטום" געוואָר ווערן, אַז פאָקשיווע איז דאָס איינגעגע, וואָס „קראָפּיווע", דאָס הייסט אַ מין געוויקס, וואָס פּאַסט אַזוי אין אַ גאָרטן אַריין, ווי זיין „קול מבשר" אין אַן אָרנטלעכער ליטעראַטור", פאַר דער עפנטלעכקייט האָט פרץ פאַרגעסן, וואָס ער האָט געזאָגט וועגן צוויי זאַכן, וואָס זענען געווען געדרוקט אין „קול מבשר" אין דעם שוין ציטירטן בריוו צו ב. גאַרין.

6

פּרץ'עס טאַלאַנט האָט זיך פאַנאַנדערגעבליט אַלץ מער און מער. פאַר די צוועלף יאָר, זינט פּרץ האָט דעביוטירט אין דער „יידישער פאָלקס־ביבליאָטעק", פון 1888 ביז 1901, איז ער געוואָרן איינער פון די פּאָפּו־לערסטע יידישע שרייבער. זיין געזעלשאַפטלעכע און ליטעראַרישע טעטיקייט האָט אים פאַרבונדן מיט די סאַמע ברייטסטע שיכטן פון די יידישע פאָלקס־מאַסן אין פּוילן און רוסלאַנד. פיל פון זיינע ווערק האָבן מיט אַ מעכטיקער קראַפט אָפּגעשפּיגלט דעם שווערן מאַטעריעלן צושטאַנד פון די האָרעפּאַשנע און אַרבעטער־שיכטן. מיט אַ באַזונדערן חן האָט ער געשילדערט דעם הויכן גייסטיקן ניוואָ פון אונדזערע פאָלקס־מאַסן, זייער לויטערע מאָראַלישקייט.

זיינע „יום־טוב־בלעטלעך" זענען מיט אינטערעס געלייענט געוואָרן פון טויזנטער און צענדליקער טויזנטער פון דער יידישער אַרבעטערשאַפט אין רוסלאַנד. און שלום־עליכם, וועמען עס זענען געווען טייער די אינטערעסן פון פאָלק און פון זיין קולטור, האָט אין יאָר 1901, ווען עס איז געפייערט געוואָרן פּרץ'עס פינף און צוואַנציקיאָריקער יוביליי (זינט ער האָט אָפּגעדרוקט זיינע ערשטע העברעישע לידער) און פופציק יאָר פון זיין געבורטס־טאָג, זיך געווענדט צו פּרץ'ן מיט אַ באַגריסונג, אין וועלכער ער פּרוּווט אָנערקענען זיין טעות, אָבער ווו ער באַטאָנט דאָך דעם אונ־

טערשייד צווישן זיין סטיל און פרץ'עס, צווישן זיין וועג און דעם יוביליארס. אין דער באגריסונג, געשריבן אין העברעיש און יידיש, איז צווישן אנדערן געזאָגט געוואָרן אָט וואָס:

„היום שלושה ושלושים יום, שהם ארבעה שבועות וחמישה ימים לעומר בשנת תרס״א, שהיא שנת היובל לפרץ; ובכן יהי הרצון שבזכות ספירת העומר שספרתי היום יתוקן מה שפגמתי בספירה...

„...צוויי שמידן קלאפן מיט צווייערליי האמערס אין אייזן,
צוויי ארבעטער האָרעווען מיט צווייערליי געצייג איבער איין ארבעט.

צוויי רייזנדע שפאַנען פון צווייערליי פונקטן צו איין ציל.
צוויי ליטעראטן שרייבן מיט צווייערליי פענעס צוליב איין פאָלק.

לעבן זאָל אונדזער פאָלק!
לעבן זאָל זיין ליטעראטור!
לעבן זאָלן אירע געטרייע ארבעטער!
לעבן זאָל דער פאָלקס-יוביליאר פרץ!...“

אָבער דאָך איז זייער לאנגזאם פאָרגעקומען די דערנענטערונג צווישן די צוויי גרויסע שרייבער. שלום-עליכם האָט בשום אופן נישט געקאָנט גלייכגילטיק אויפנעמען פרץ'עס נעאחסידיזם און די אינדיווידואליסטישע שטריכן, וואָס עס האָבן זיך גאנץ אָפט געלאָזט מערקן סיי אין פרץ'עס שאפן און סיי אין זיין געזעלשאפטלעכער טעטיקייט. ווען מיר זאָלן גלויבן י. ד. בערקאָוויטשן, און מיר האָבן נישט קיין גרונט נישט צו גלויבן אים, האָט שלום-עליכם אין אייניקע יאָר ארום נאָך פרץ'עס יובילײ דערקלערט פאר אים און פאר בעל-מחשבותן זיין אָפגעפרעגטקייט פון פרצן אויף אזא מין אופן: „ער (פרץ) איז א בעל-גאווה קעגן פאָלק — האלט זיך מיטן פאָלק מעשה-פריץ, רעכנט דעם המון נידעריקער פון זיך, רעדט מיט אים נישט אויף זיין שפראך, נאָר זאָגט פאר אים „תורה“ — פול מיט כוונות, מיט רמזים, מיט פינטעלעך... רינגלט זיך ארום מיט יונגעלייט-חסידים, צווישן זיי א סך גאָרנישטן, פליאסקעדריגעס, וואָס באמקען צו צו יעדן האלבן וואָרט זיינעם, קומען אריין אין קעלבערנע התפעלות פון יעדן וווּנק זיינעם, פון יעדן קנייטש מיטן ברעם „אי-אי, פלאי-פלאים!“

עס פארשטייט זיך, אַז די דאָזיקע דערקלערונג שלום-עליכם'ס איז נישט אינגאנצן ריכטיק. פרץ האָט זיך קיינמאָל נישט געהאלטן „מיטן פאָלק מעשה-פריץ“, עס איז אָבער נישט געווען ביי אים אָט די צונע-

לאָזטקייט צום פאָלק און די פאָלקסטימלעכע גײניאלע פשטות, וואָס צווישן אונדזערע קלאַסיקער האָט זי פאַרמאָגט נאָר שלום=עליכם.

אין אָנהויב פון 20=טן יאָרהונדערט און אפילו שפּעטער האָבן זיך געפונען געניג ליטעראַרישע פליאסקעדריגעס, וואָס האָבן פּרץ'ן געהויבן, אַראָפּוואַרפנדיק גאָר נידעריק דעם גרויסן ווערט פון שלום=עליכם'ן. זיי האָבן אים אָנגערופן פעליעטאָניסט, געהאַלטן אים פאַר א לץ און נישט פאַרשטאַנען די קאָלאָסאַלע באַדייטונג פון זיין טאַלאַנט פאַר דער יידישער ליטעראַטור בפרט און פאַר דער וועלט=ליטעראַטור בכלל. אַזאַ לאַגע האָט, פאַרשטייט זיך, אויפגערעגט שלום=עליכם'ן קעגן פּרץ'ן.

די דאָזיקע „פיינשמעקער" — אינדיווידואַליסטן און נאַציאָנאַליסטן מכל המינים — האָבן אָפּגעלייקנט די יידישע ליטעראַטור ביז פּרץ'ן, און פון פּרצן האָבן זיי גענומען בלויז די שוואַכערע און אפילו נישט קיין פאַרגעשריטענע עלעמענטן פון זיין שאפן. נישט איין מאָל האָט מען שלום=עליכם'ן געגעבן אָנצוהערעניש, אז ער דאַרף גיין אין חדר סיי צו דער פּרץ=פּערזענלעכקייט, סיי צו פּרץ דעם שרייבער. שלום=עליכם האָט נישט אָן אויפרעגונג וועגן דעם געענטפערט בעל=מחשבותן: „א וועגווייזער מעג זיין אזא ווי טאָלסטאָי, אזא ווי טשעכאָוו, וואָס מאַכן נישט קיין אָנשטעלן, שרעקן נישט דעם עולם מיט זייער טיפער חכמה, וואָס מע דאַרף האָבן א זכיה זי צו פאַרשטיין — זיי זענען אזוי עכט און אזוי אויפריכטיק, אז אלע פאַרשטייען זיי. אָט ביי וועמען מיר דאַרפן זיך לערנען, וויאזוי צו שרייבן... יידיש שרייבן — האָט שלום עליכם ווידער געזאָגט — וואָלט מען, דאַכט זיך, שוין געמעגט גיין לערנען זיך ביי אבראַמאָוויטשן".

אָט אין דער אַרויסזאָגונג שלום=עליכם'ס פאַר בעל=מחשבותן און דעם יונגן בערקאָוויטש ליגט אפשר דער הויפט=שליסל צו פאַרשטיין די אָפּגעפרעמדטע און נישט פריינדלעכע באַציונגען צווישן די צוויי גרויסע יידישע קלאַסיקער. שלום=עליכם האָט זיינע ערשטע טריט אין דער ליטעראַטור געמאַכט ווי א טרייער תלמיד פונעם רוסישן רעאַליזם, פון זיינע פאַרגעשריטענע פאָרשטייער און עס זענען אים אינגאַנצן געווען פרעמד פּרץ'ס „מיסטישע רעזיגנאַציאָן"... „טרויעריקע דעקאַדאַנסן פון חסידיזם".

שלום=עליכם האָט געהאַלטן, אז א פאָזיטיווער אָפּרוף אפילו אין א פובליציסטישע פאָרם וועגן דעם אויפקום פון חסידיזם איז שעדלעך פאַר דעם לייענער פון די ברייטע יידישע פאָלקס=מאַסן. „ס'איז אומבאַדינגט

נויטיק — שרייבט שלום־עליכם צו ש. דובנאָוון — אין געוויסע ערטער די ארבעט (געשיכטע פון חסידיזם — אַ. פּ.) קירצן. דער עיקר מוז מען מיט „מייגע“ לעזער אײַנגאַנצן אין אַן אַנדער טאָן רעדן מכּוח „שבחי בעש״ט“. „מייגע“ לעזער קאָנען עס אָננעמען פאַר אַ גוטער מטבע און דעמלט וועט דערפון ארויס אַ צווייטער „שבחי בעש״ט“ *.

גלייך ווי זיי האָבן פאַרלאָזן שלום־עליכם'ן, האָט בעל־מחשבות געזאָגט צו בערקאָוויטשן: „אַ האַרץ פילט אַ האַרץ, פונקט אַזוי קריכט פּרץ פון דער הויט פאַרלייקענען שלום־עליכם'ן“ **. און ווי בערקאָוויטש דערציילט, האָט עס בעל־מחשבות אויסגעטײַטשט, ווי אַ רעזולטאַט פון פּערזענלעכע סימפּאַטיעס און אַנטיפּאַטיעס. די פאַרשידענע אָנשוווּנגען אויף דער ליטעראַטור, וואָס די צוויי קלאַסיקער האָבן געהאַט זענען דערקלערט געוואָרן פאַר פּערזענלעכע רייסערייען אויפן באָדן פון פּערזענלעכע אַמביציעס.

7

דעם ערשטן טראָט צו דערנענטערן זיך צווישן זיך האָט געמאַכט שלום־עליכם. דאָס איז געווען נאָך דעם, ווי ער האָט זיך באַקאַנט מיט דעם נאָר וואָס דערשינענעם באַנד פּרץ'ס „פאָלקסטימלעכע־געשיכטן“. דאָ האָט שלום־עליכם זיך איבערצייגט, אַז ער האָט אומזיסט באַשולדיקט פּרץ'ן אין ווײַט זײַן פון די פאָלקס־מאַסן, אין קוקן אויף זיי פון אויבן אַראָפּ. דעמלט האָט ער, ווי עס ווערט דערציילט, אַוועקגעשיקט צו פּרץ'ן אַ באַגײַסטערטן בריוו, וווּ ער האָט געזאָלט דערקלערן: „אַז איך האָב דורכגעלייענט די „פאָלקסטימלעכע געשיכטן“, בין איך צוגעגאַנגען צום שפּיגל און זיך אַליין געגעבן צוויי פּעטש דערפאַר, וואָס איך האָב ביז אַהער נישט געוווּסט, וויאַזוי אָפּצושאַצן אײַער ווערט!“ ווי מע דערציילט, איז פּרץ געווען זייער צופרידן מיט שלום־עליכם'ס אָנערקענונג. מיט אַ באַזונדער פרייד זאָל ער דעם דאָזיקן בריוו געהאַט געלייענט פאַר אַלע זײַנע גוטע פרײַנד.

שלום־עליכם האָט געהאַלטן די „פאָלקסטימלעכע געשיכטן“ פאַר

---

* שלום־עליכם, אויסגעוויילטע בריוו, מאָסקווע, פאַרלאַג „עמעס“, 1941, ז. 69.

** שלום־עליכם־בוך, י. ד. בערקאָוויטש, מיט דער משפּחה פון שרייבער.

פּרץ'ס בעסטע שאַפונג. י. ד. בערקאָוויטש דערציילט: „איך געדענק, ווי איין מאָל אין נערווי, שפּאַצירנדיק אויפן ברעג ים מיט איינעם א באַקאַנטן פּאָרשטייער פון דער דעמאָקראַטיקער רוסישער סאָציאַל=דעמאָקראַטישער פּאַרטיי... און ווענדיק דערווייזן אים, צו וואָס פאַר א הויכער מדרגה די יידישע ליטעראַטור האָט דערגרייכט, האָט ער אים רעקאָמענדירט פּרץ'ן (וועמענס נאָמען יענער האָט צום ערשטן מאָל געהערט). דערביי האָט שלום=עליכם מייסטערהאַפט איבערגעזעצט אויף רוסיש די „דריי מתנות“. פון די „פאָלקסטימלעכע געשיכטן“ און איז געווען גליקלעך, אַז זיין צוהערער האָט די דאָזיקע זאַך באַוואונדערט ווי א ליטעראַרישע פּערל“ *.

ביסלעכווייז האָבן איינע די אַנדערע אנערקענט און האָבן זיך ענדלעך דערנענטערט און באַפריינדעט. פּרץ האָט גענומען עפנטלעך אַרויסזאָגן זיין פּאָזיטיווע באַציונג צו שלום=עליכם'ן סיי אין פּערזענלעכע שמועסן וועגן ליטעראַטור, סיי אין דער פּרעסע. באַזונדערס איז ער געווען באַגייסטערט פון שלום=עליכם'ס ראָמאַן „סטעמפּעניו“. עס איז נישט אויסגעשלאָסן, אגב, אַז ענגע די 80=ער יאָרן האָט „סטעמפּעניו“ אָנגערעגט י. ל. פּרץ'ן צו זיינע קלעזמער=געשטאַלטן און קינסטלער.

מע דאַרף אָבער קאָנסטאַטירן, אַז פּרץ איז נישט אַלע מאָל געווען מסוגל אָפּצושאַצן פולשטענדיק אונדזער גלענצנדיקן הומאָריסט שלום=עליכם'ן און זיינע אומשטערבלעכע קלאַסישע ווערק. אין זיין אַרטיקל „וואָס פעלט אונדזער ליטעראַטור“ קען פּרץ נישט געפינען קיין אַנדער עפּיטעט פאַר שלום=עליכם'ן, ווי „דער קיעווער שלום=עליכם“, וואָס „האָט געגעבן דעם קאָמי=וואַיאַזשאָר, דעם נאַיוו=נאַריש=איבערקלוגן פּרנסה=זוכנדיקן איבערזידלער פון דער קליינער אין דער גרעסערער שטאָט אַריין, און אַנטפּלעקט טביה דעם מילכיקערס טראַגיקאָמעדיע“.

אָבער אַדאַנק שלום=עליכם'ן איז די פריינדשאַפט צווישן אים און פּרץ'ן אַלץ וויטער פעסטער געוואָרן, און זיי זענען אפילו איבערגעגאַנגען אויף „דו“. עס האָט זיך פאַרהיט פּרץ'ס א בריוו צו שלום=עליכם'ן, אין וועלכן עס ווערט אָפּגעשפּיגלט זיין צאַרטע און נאָענטע באַציונג: „ליבער שלום=עליכם. איך בין בטבע א פיינט פון בריוו=שרייבן, אָבער דיין צושריפט צו דינעזאַנס בריוו האָט מיך שרעקלעך גערירט. וואָס זאָל איך דיך שרייבן? איך לעז אַלץ, וואָס דו שרייבסט, אַפילו וועגן

---

* שלום=עליכם=בוך.

אונדזער באַקאַנטן פּ... איך ליעז און באַװוּנדער... און װאָלט זייער געװאָלט, דו זאָלסט געזונט װערן. זײַ געזונט! דײַן י. ל. פּרץ" *. אָבער שוין אַפּילו װען די פּרײַנדשאַפט צװישן פּרץ'ן מיט שלום=עליכם'ן איז געװען אָן קיין שום ספק, האָט פּרץ װעגן שלום=עליכם'ן גערעדט נישט אַנדערש, װי װעגן אַ „שימל=קראַצער", װעמעס עובדה אין דער יידישער ליטעראַטור איז בלויז אָפּצולייקענען דאָס פֿאַרעלטערטע און אָפּגעשטאַנענע, און נישט צו באַשטעטיקן די גרויסקייט, די הערלעכקייט, לויטערקייט און אָפּטימיזם פון דער פֿאָלקס=נשמה. דער געניאַלער אויטאָר פון דעם טיף הומאַנישן, אָפּטימיסטישן, קיינמאָל נישט דערשלאָגענעם אָבער געשלאָגענעם טביה האָט געװוּסט דעם כּלל, אַז „קטאַ סטאַראיע װספּאָמניט, טאָמו גלאַז װאָן" (װער עס װעט דאָס אַלטע דערמאָנען, יענעם זאָל די אויג אַרויס) און ער האָט זיך געמאַכט נישט װיסנדיק.

8

שװער האָט שלום=עליכם איבערגעלעבט פּרץ'ס טויט. אין דער פּרעמדה, אין אַמעריקע, האָט ער זיך װעגן דעם דערװוּסט. „אַ ברייט װאָרעם האַרץ, — האָט ער געשריבן װעגן פּרץ'ן, — אַ קאָלאָסאַלער קאָפּ, אַ מענטש אַ ריז — אָט דאָס איז געװען דער אײַנדרוק, װאָס ער האָט געמאַכט; און דער עיקר — אַ פּיקח, מיט אויגן פון אַ תּלמיד=חכם, טיפע, בליצנדיקע, גרויסע אויגן. אַ ברייטער בליצנדיקער קוק און אַ מויל, װאָס פּערלט, געדאַנקען, װאָס ברויזן, זעצן פון אַ קװאַל, און װערטער אַזעלכע שיינע און אַזעלכע געפליגלטע, אַז ס'איז נאָר געװען אַ װוּנדער, פונװאַנען נעמען זיך צו אונדזער אַזוי גערופענער „אָרעמער שפּראַך" אַזוי פיל פיינע קײַלעכדיקע פּערלדיקע װערטער?" **.

עס װערט דערציילט, אַז אויף אַן אָװנט פון „שלושים" נאָך פּרץ'ס טויט איז שלום=עליכם געזעסן אַ ציטערדיקער אויף דער שטול צװישן די שרייבער אויף דער בינע, צוגעמאַכט די אויגן, אַן אויסגעבלייכטער און האָט זיך צוגעהערט צו דעם רעפעראַט, װאָס ד"ר חיים זשיטלאָװסקי האָט געהאַלטן װעגן די דריי גרונטלייגער פון אונדזער נייער יידישער ליטעראַטור — מענדעלע, פּרץ, שלום=עליכם.

---

* בריװ און רעדעס פון י. ל. פּרץ.

** שלום=עליכם, „יידישע שרייבער", ב. 15, ז. 75.

זיין רעדע האָט שלום-עליכם געהאַלטן זיצנדיק און צווישן אַנדערע האָט ער געזאָגט:

„דער חשובער ד״ר זשיטלאָווסקי האָט הייַנט גערעדט וועגן דריי, און מיר איז אַזאַ **ווייטיק צו טראַכטן, אַז איצט** זענען געבליבן בלויז צוויי“.

שמעון דובנאָוו

צו שלום-עליכם'ן קיין באָיאַרקע איז געקומען שמעון דובנאָוו. אויף דער באַגעגעניש האָט שלום-עליכם געוואַרט מיט אומגעדולד. ער האָט געוואָלט מיט דובנאָוו, מיט דעם אָנגעזעענסטן קריטיקער פון די פעטערבורגער ייִדיש-רוסישע זשורנאַלן, באַטראַכטן, ווי אַזוי צו לייזן פאַרשידענע פּראָבלעמען, װאָס שטייען פאַר דער ייִדישער ליטעראַטור, קלאָר מאַכן די באַציִונג צום חסידישן רעקאָרדאַנס, צו פּרץ'ס פאַרשלאַג וועגן געבן אין דער „ייִדישער פאָלקס-ביבליאָטעק“ אַרטיקלען איבער סאָציאָלאָגיע און אויך דורכרעדן זיך וועגן זייַנע אַרבעטן איבער חסידיש. ער איז אינגאַנצן מסכים מיט דובנאָוון בנוגע זיין קוק אויף דעם אויפקום פון חסידיזם. גלייך ווי איליא גריגאָריעוויטש אָרשאַנסקי, וועלכער האָט נאָך מיט יאָרן צוריק אַרויסגעזאָגט זיין פּאָזיטיווע מיינונג וועגן דעם אויפקום פון חסידיזם, זאָגט איצט אויך דאָסזעלבע דובנאָוו, נאָר ער באַשטעטיקט עס מיט מערער פאַקטן. אָבער, פּונקט ווי אָרשאַנסקי, האַלט אויך שלום-עליכם, אַז דער חסידיזם איצט איז געוואָרן אַ טאָרמאָז פאַר דעם פּראָגרעסיוון געדאַנק אין דער ייִדישער סביבה.

נאָך פיל און פיל פראַגן האָט צוגעגרייט שלום-עליכם צו דובנאָווס קומען. זיי וועלן זיך דורכרעדן, און עס וועט פאַר אים גופא קלאָר ווערן זיין פאַרהעלטעניש צו אָט די דאָזיקע פראַגן. אָבער דובנאָוו קומט אין אַזאַ צייט, ווען ער וועט אים נישט קענען אויפנעמען אַזוי, ווי ער האָט געמיינט, צוליב דעם פּלוצימדיקן קראַך אין זייַנע געשעפטן. ער האָט שוין וועגן דעם געטראַכט, פאַרנדיק מיט אַ פּאָר טעג צוריק פון דער ביריזשע אין באָיאַרקע: „מענטשן וועלן זיך פון מיר דערווייטערן. זיי האָבן זיך צו מיר דערנענטערט מסתמא גיכער פון אַלץ דערפאַר, וואָס איך בין אומגעריכט רייַך געוואָרן“. נאָך איין געדאַנק האָט אים שטאַרק באַאומרויקט. דאָס איז די וואָרעניש פון די דאָקטוירים וועגן זיין געפער-

לעבער נירן=קראנקהייט. עס האָט זיך ביי אים אַריינגעגנבעט א מורא פאַרן טויט.

אָבער וועגן זיינע פריינד האָט ער זיך טועה געווען. אַלע שרייבער האָבן אין דער צייט, ווען ער איז שוין געווען נישט פאַרמעגלעך און געפירט א שווער לעבן פון א יידישן ליטעראַט ביים צאַריזם, נישט אָפּגעקערט זיך פון אים און אפילו אַרויסגעוויזן נאָך מער פריינדשאַפט, ווי פריער.

מיט דובנאָוון האָט שלום=עליכם באַהאַנדלט אַלע ליטעראַרישע און קולטור=היסטאָרישע פראַגן.

די פאַראָרעמערונג פון די ארבעטנדיקע מאסן אין לאַנד, דער שטאַר=קער אָנגריף פונעם קאַפּיטאַליזם און די רעאַקציע האָבן באַוועגט שלום=עליכם'ן און דובנאָוון צו באַהאַנדלען די פּאָליטישע לאַגע אין לאַנד. ביידע האָבן געהאָפט אויף דעם אָנקום פון בעסערע צייטן אין דער פּאָליטישער לאַגע אין לאַנד דורך א רעוואָלוציע און געגלויבט, אַז די פאַרבעסערונג וועט קומען איינעם מיטן 20=טן יאָרהונדערט, וואָס וועט ברענגען א ניי לעבן די פעלקער פון רוסלאַנד. ווען דובנאָוו האָט פאַר=בראַכט די לעצטע שעהן אין באָיאַרקע, האָט ער מיט שלום=עליכם'ן באַשלאָסן צו באַגעגענען זיך איינער מיטן צווייטן אין אָנהויב 20=טן יאָרהונדערט און זיי האָבן צווישן זיך אונטערגעשריבן דעם פאָלגנדיקן אָפּמאַך:

Погруженные в грустные думы о превратных судьбах человеческих вообще и нашего народа — страдальца в особенности, мы решили и обязались словом, в ознаменование этого момента, непременно свидеться друг с другом через десять лет, в самом начале XX века. Доживаем ли мы? Вот вопрос, который разрешит будущее 18 июля 1890 г. Гоярка

נכתב ונחתם בארבעה עשר לירח המר והנמהר אב בשנת צרה ומצוקה תר'ן.

С. Дубнов
Соломон Рабинович
Свидетельствую. Ольга Рабинович

אַז שלום=עליכם האָט דעמלט שטאַרק געטראַכט וועגן טויט איז צו זען פון זיינע בריוו אין 1890 יאָר צו מענדעלען און צו די ברידער. די דאָזיקע שטימונג איז געווען א רעזולטאַט נישט בלויז פון זיין קרענק,

נאָר, מסתמא, אויך פון זיינע געלט־געשעפטן, אין וועלכע ער האָט זיך פאַרפּלאָנטערט.

ווי זיין איידעם י. ד. בערקאָוויטש גיט איבער, איז „ווי שלום־עליכם אין אריבערגעקומען דעם פינאַנסיעלן קריזיס און איז פטור געוואָרן פונעם געלט, פון וועלכן עס האָט זיך אים די לעצטע צייט „שוין געגלוסט מייקענען", ווי ער האָט זיך אויסגעדריקט אין א בריוו צו מענדעלען, האָט זיך זיין גייסט אויסגעלייטערט און אַלע שרעקנדיקע שאָטנס זענען פאַרשוווּנדן. אין אָדעם האָט ער זיך איבערצייגט אין דער ריינער פריינדשאַפט פון זיינע חברים־שריפטשטעלער — צווישן זיי אויך דובנאָוו".

די דאָזיקע צייט איז געווען דער אָנהויב פון שלום־עליכם'ס שווער לעבן. עס האָט זיך דעמלט אָנגעהויבן פאַר אים א לעבן פון נויט, א לעבן פון א יידישן ליטעראַט אין דער צייט פון צאַריזם.

אין גערעאַנגל פאַר דער „יידישער פאָלקס־ביבליאָטעק"

אין 1890 האָט שלום־עליכם פאַרלאָרן דאָס פאַרמעגן, וואָס ער האָט באַקומען אַלס ירושה פון זיין שווער. מע האָט אים אָנגעזעצט, און ער האָט קיין אַנדער ברירה נישט געהאַט, ווי אויך אָנזעצן. עס האָט אים געדראָט דאָס צאַרישע געריכט און די צאַרישע תפיסה. די בירזשע־סוחרים און דאָס צאַרישע געריכט האָבן זיך גאָרנישט גערעכנט דערמיט, וואָס סאָלאָמאָן ראַבינאָוויטש איז געווען דער באַקאַנטער שרייבער שלום־עליכם.

שלום־עליכם שיקט אַוועק זיין פאַמיליע קיין אָדעס, ווי זי קומט קוים איבער אַ טאָג אין שווערע מאַטעריעלע באַדינגונגען און אין שרעק, עס זאָלן זי נישט באַפאַלן די קרעדיטאָרן.

שלום־עליכם אַליין שוואַרצט די גרענעץ. ער פאָרט א געוויסע צייט אַרום איבער רומעניע, גאַליציע, עסטרייך און פראַנקרייך. דאָ האָט שלום־עליכם געהאַט אַ מעגלעכקייט צו זען באַשיינפּערלעך די ערשטע שרעקלעכע פאָלגן פון די עמיגראַציע־גליקן. דאָ האָט ער זיך געקאָנט צוקוקן צום שווערן הינטערלאָזן לעבן פון דער יידישער אָרעמשאַפט אין רומעניע.

נאָך שווערע מאַטערנישן האָט זיך שלום־עליכם ווי־עס־איז איינ־געאָרדנט. ער זאָל שוין קענען וווינען אין רוסלאַנד לעגאַל, ער קומט

שלום=עליכם און זיין פרוי מיט זייערע טעכטער: טוסי
און ליאַלי (קיעוו, 1888).

צוריק קיין רוסלאַנד און באַזעצט זיך אין אָדעס. דאָס איז געווען אין 1891.

שלום־עליכם׳ס פאַרלירן דאָס פאַרמעגן האָט געבראַכט צום אונטער־גאַנג פון דער „פאָלקס־ביבליאָטעק“. דאָס איז געווען אַ שווערע געשעעניש נישט בלויז פאַר שלום־עליכם׳ן אַליין. דאָס האָט זיך אויך אָפּגערופן אויף דער שעפערישער טעטיקייט פון די בעסטע שרייבער, וואָס האָבן אָנטיילגענומען אין דער „פאָלקס־ביבליאָטעק“, אפילו אויף מענדעלען. די „יידישע פאָלקס־ביבליאָטעק“ איז געווען דעמאָלט דער איינציקער אָרגאַן, וווּ די פּראָגרעסיווע יידישע שרייבער האָבן געהאַט אַ מעגלעכקייט זיך צו דרוקן.

אָנהייב די 90־ער יאָרן פון פאָריקן יאָרהונדערט האָט קיין פּעריאָ־דישע פּרעסע אין יידיש אין רוסלאַנד נישט עקזיסטירט. עס האָבן עקזיסטירט דעמאָלט בלויז צוויי פּעריאָדישע יאָרביכער: פּרץ׳ס „יידישע ביבליאָטעק“ און ספּעקטאָרס „הויז־פריינד“, וואָס זענען דערשינען אין וואַרשע.

פאַר דעם יידישן שרייבער האָט זיך זייער ערנסט געשטעלט די פראַגע וועגן דרוקן זיין ליטעראַרישע פּראָדוקציע. שלום־עליכם האָט נישט פאַרלאָזן דעם געדאַנק ווידער אויפצושטעלן זיין זאַמלבוך.

אין די סאַמע שווערסטע מאַטעריעלע באַדינגונגען, אין אַ צייט פון עלנט וויל שלום־עליכם ווידער אויפשטעלן זיין ליטעראַרישע היים. ער פאַרמשפּט דאָס לעצטע, וואָס איז אים איבערגעבליבן, און גיט אַרויס אַ מין פּראָספּעקט צו אַ נייעם באַנד פון „דער יידישער פאָלקס־ביבליאָ־טעק“ אונטערן נאָמען „קול מבשר צו דער יידישער פאָלקס־ביבליאָטעק“.

די דאָזיקע אויסגאַבע האָט שלום־עליכם כמעט אַליין צונויפגע־שטעלט. דאָ האָט שלום־עליכם אָפּגעדרוקט דאָס ערשטע בינטל בריוו פון מנחם־מענדלען צו שיינע־שיינדלען, וואָס גייט אונטערן נאָמען „לאָנדאָן“. דאָ האָט שלום־עליכם פאַרעפנטלעכט אייניקע קריטישע אַרטיקלען און פעליעטאָנען.

די „יידישע פאָלקס־ביבליאָטעק“ איז אים אָבער נישט געלונגען אויפצולעבן, ווייל צו ווייניק זענען געווען זיינע מאַטעריעלע מיטלען כדי אויפצוהייבן אַזאַ אונטערנעמונג.

שלום־עליכם האָט זיך אין אָדעס געמוזט וואַרפן פון איין באַ־שעפטיקונג צו דער צווייטער, כדי צו קאָנען ווי־עס־איז אונטערהאַלטן די עקזיסטענץ פון זיין פאַמיליע.

מנחם-מענדל

מנחם=מענדל איז נישט קיין העלד פון אַ ראָמאַן און איבערהויפּט נישט קיין אויסגעקלערטע פיגור. דאָס איז געבעך אַ ייד פון אַ גאַנץ יאָר, מיט וועמען דער פּראָפעסאָר איז פּערזענלעך און גאָענט באַקאַנט" — אַזוי האָט שלום=עליכם געשריבן וועגן איינעם פון זיינע גרונט=גע=שטאַלטן. אין די געבראַכטע שורות איז פאַראַן אַ גרויסער אמת.

די סעריע דערציילונגען, געשריבן אין אַן עפּיסטאָלאַרישער פאָרם מיט דעם הויפּט=העלד מנחם=מענדל, האָט שלום=עליכם, ווי אונדז איז שוין באַוווּסט, אָנגעהויבן שרייבן אין אָנהייב פון די 90=ער יאָרן. אין פאַרלויף פון דער גאַנצער צייט פון זיין ליטעראַרישער טעטיקייט פאָלגט ער נאָך נאָך דעם דאָזיקן העלד זיינעם, באַאָבאַכטעט אים, באַאַרבעט און אַרבעט איבער די דערציילונגען, וואָס ווערן כלומרשט געשריבן פון מנחם=מענדלען גופא און פון זיין ווייב שיינע=שיינדל אין דער פאָרם פון אַ בריוו=וועקסלונג צווישן זיי.

דער קליינשטעטלדיקער סקאַרבאָווער האַלב=אינטעליגענט מנחם=מענדל, וועלכער איז אויסגעוואַקסן אויף די פאַרעלטערטע טראַדיציעס פון דעם איינגעשלאָסענעם לעבן אינעם יידישן שטעטל פונעם געוועזענעם תחום, פאַלט אַריין אין די גרויסע מאָדערנע שטעט פון אוקראַינע — אין אָדעס און אין קיעוו — (יעהופּעץ). מיט אַ פיבערהאַפטער אָנשטרענ=גונג באַמיט ער זיך צוצופּאַסן צו די פאַר אים נייע קאַפּיטאַליסטישע פאַרהעלטענישן און צו די נייע פאָרמען פונעם לעבנשטייגער. ער בויט פאַנטאַסטישע פּראָיעקטן, איינער פאַנטאַסטישער פונעם צווייטן, און שטענדיק פאַלט ער דורך שלימזלדיק.

מנחם=מענדל איז תוך אַ מענטש מיט באַגאַבטקייט, מיט פאַנטאַזיע און מיט איניציאַטיוו, אָבער דאָס פעלן פון אַ רעאַלן באָדן אונטער די פיס מוז אומפאַרמיידלעך צונישט מאַכן אַלע זיינע פּראָיעק=טן, אַלע זיינע פאַנטאַזיעס. סוף=כל=סוף פאַלט ער אַריין אין אַ קאָמישער לאַגע, ווערט לעכערלעך און ווייזט זיך אונדז אויס פאַר אַ מענטש אַ טויגעניכטס, אַ פלאַפּלער, אַ מענטש, וואָס פאַנטאַזירט וועגן נישט געשטויגן, נישט געפלויגן.

מנחם=מענדל פאַרשטייט נישט און איז נישט אימשטאַנד צו פאַרשטיין דעם זין פון די קלעגלעכע רעזולטאַטן פון זיין טעטיקייט. דער שלים=של=מזל איז לויט זיין מיינונג, די סיבה פון אַלע זיינע

מפּלות און צרות. מנחם־מענדל שטרעבט נישט איבערצואַנדערשן די וועלט, פאַרקערט, מיט אַלע כוחות שטרעבט ער זיך צוצופּאַסן צו דער קאַפּיטאַליסטישער סיסטעם. אָבער דער קאַפּיטאַליזם טאַקע שטויסט אים אָפּ און מאַכט צונישט אַלע זיינע פּלענער און שטרעבונגען. קאָמיש איז ער דערפאַר, וואָס ער פאַרשטייט נישט זיינע אייגענע אינטערעסן און וואָס ער זעט נישט די סיבות פון זיינע דורכפאַלן.

ער זעט בלויז די אויסערלעכע באַוועגונגען פונעם קאַפּיטאַליזם און זיין הו־האַ. ער ווערט, לויט שלום־עליכם'ס אויסדרוק, א לופטמענטש, שוועבט אין דער לופטן און האָט זיך נישט אין וואָס אָנצושפּארן.

מנחם־מענדל איז א טראַגי־קאָמיש געשטאַלט, ער איז הילפלאָז און פאַרשטייט נישט זיין לאַגע, ער רייסט זיך אומזיסט צום לעבן, רייסט זיך פונעם שטעטל און שטרעבט צו א ניי לעבן, אָבער דאָס נייע לעבן וואַרפט אים אומברחמנותדיק אָפּ פון זיך. ער איז אַ טיפּישער פאָרשטייער פון יענע שיכטן פונעם יידישן שטעטל אין צאַרישן רוסלאַנד, וואָס האָבן געלעבט אין רעכטלאָזיקייט, אין דלות, ביז די גרויסע סאָציאַליסטישע רעוואָלוציע האָט זיי באַפרייט און פאַרוואַנדלט אין פעיקע און נוצלעכע בירגער.

מנחם־מענדל וואַקסט איבער ביי שלום־עליכם'ן די נאַציאָנאַלע ראַמען. ער צעשטערט שלום־עליכם'ס געמיטלעכן הומאָר. אין אונטערשייד צו טביה דעם מילכיקן, וואָס איז א ליריש־הומאַניסטיש געשטאַלט, איז מנחם־מענדל געגעבן גראָטעסק־ארטיק, אין שאַרפע שטריכן. דאָ איז שלום־עליכם מער סאַטיריקער, איידער הומאָריסט. מנחם־מענדל וואַקסט איבער אין א סאַטירע אויף דער קאַפּיטאַליסטישער סיסטעם, ער ווערט א געשטאַלט פונעם קליינבירגערטום וואָס ווערט אָן רחמנות צעטראָטן פונעם קאַפּיטאַליזם.

„והשנית, זיי וויסן, — שרייבט מנחם־מענדל צו שיינע־שיינדלען, — אז דער עסק פון זאַוואָדן איז שטאַרק אָפּגעקילט געוואָרן, עס איז אָנגעקומען אויף זיי א קריזיס. ממש עס וואַלגערן זיך זאַוואָדלעך אין גאַס. נישטאָ קיין קונים... וואָרעם מע האָט אָנגעמאַכט אַזויפיל צוקער, אַז עס איז נישטאָ וו זיך אַהינצוטאָן מיט אים, כאָטש נעם וואַרף אים אַרויס. ס'איז אין דער ערד דאָס געשעפט. די זאַוואָדטשיקעס שטאַרבן נאָך אַ גראָשן. די קאַפּיטאַליסטן האַלטן זיך אָפּ, און די מעקלערס דרייען זיך אַרום אָן א שטאָך אַרבעט, און איך אויך". — דער נאַיוו־טרוימערישער מנחם־מענדל דערציילט עס אין אַ בריוו צו זיין מער

פּראַקטישער פרוי שיינע־שיינדל. ער קאָנסטאַטירט בלויז דעם פאַקט און, ווי אַלעמאָל, דערקלערט ער עס מיט זיין שלים־שלימזל.

אָבער שלום־עליכם, דער שעפער פון דעם דאָזיקן געשטאַלט, קוקט גאָר אנדערש אויף דעם גורל פון זיין שלימזלדיקן העלד. אין זיין פאָרוואָרט צו דער צווייטער אויפלאַגע פון „מנחם־מענדל“ שרייבט שלום־עליכם, אַז ער האָט:

„...צונויפגעזאַמלט אַלע זיינע בריוו, וואָס ער (מנחם־מענדל) האָט אין פאַרלויף פון די אַכצן יאָר געשריבן אין פאַרשידענע צייטן און געדרוקט אין פאַרשידענע ערטער, צו זיין ווייב שיינע־שיינדל, ווי אויך די בריוו פון זיין ווייב צו אים, און געמאַכט פון זיי אַ בוך, מ׳קען זאָגן, כמעט אַ בריוונשטעלער.

טאַקע אַ בריוונשטעלער, אייגנטלעך אין זעקס באַזונדערע אָפּטיילונגען, און דערביי געהאַט אַ מיינונג: אַ ייד, אַ סוחר, אַז ער וועט וועלן שרייבן אַ בריוו צו זיין ווייב, למשל, פון אָדעס, — זאָל ער זוכן אינעם ערשטן בוך „לאָנדאָן“. אַ שפּעקוליאַנט אויף דער בערזע פון יקנה״ז, פון אַקציעס וכדומה אַזעלכע סחורות וועט געפינען אַ מוסטער אינעם צווייטן בוך „פּאַפּירלעך“ אָדער אינעם דריטן בוך „מיליאָנען“. אַ ייד אַ מעקלער, שדכן אָדער אַן אַגענט — לאָז זוכן ווייטער. מיט איינעם וואָרט — יעדער וועט זיך געפינען זיינס... (מע דאַרף) לאַנג נישט האָרעווען ביים צונויפשטעלן אַ בריוו. מע קאָן אים נעמען גלייך, ווי ער שטייט און גייט. און טאָמער וועט זיך געפינען איינער פון טויזנטער, וואָס די געשעפטן גייען אים דערווייל גוט, קאָן ער זיכער זיין, אַז ס׳איז נישט אויף לאַנג. אַלץ, וואָס איז געבויט אויף לופט, מוז סוף־כל־סוף פאַלן. שטאַרק אָנגעלייגט איז דאָס נישט, דערפאַר איז דאָס אָבער אמת“...

דערמיט האָט שלום־עליכם אונטערגעשטראָכן די באַנאַליזיקייט פון דער מנחם־מענדל־געשטאַלט, וואָס איז אויסגעוואַקסן אין אַ שווידערלעכער, פאַרקריפּלטער סביבה פון רעכטלאָזיקייט און קאַפּיטאַליסטישן הו—האַ.

אַ סאַטירע אויף די בירזשע־סוחרים

נאָך פאַרשיידענע פרוון אויפצולעבן די „פאָלקס־ביבליאָטעק“ איז אָדעס פאָרט שלום־עליכם ווידער אריבער קיין קיעוו. דאָס איז געווען אין יאָר 1893.

קיין פּרעסע אין דער יידישער שפּראַך עקזיסטירט נאָך אַליין נישט. קיין פאַרלאַגן זענען נישטאָ. ער אָריענטירט זיך שוין נישט אויף דעם, אַז די פּען זאָל אים אײַנאָרדענען אין לעבן. ער איז געצוווּנגען זיך צו נעמען צו זייטיקע פּראָפעסיעס, און דאָ האָט ער נישט איין מאָל דורכ־געמאַכט די טרויעריקע דערפאַרונג פון זיין מנחם־מענדלען.

נאָך טיפער, נאָך שווערער ווערט דער עלנט פונעם גרויסן יידישן שרייבער שלום־עליכם. אָבער שלום־עליכם וועט נישט אָוועקלייגן זײַן פּען. אומעטום, וווּ ער איז, מיט וועמען ער איז, שטענדיק וועט ער שרייבן און באַשרייבן פאַרן גונסטן פון די פאָלקס־מאַסן. ער טראַכט נישט, ווי און ווען ער וועט עס דרוקן.

ער קאָן נישט פאַרליידן די זײַטן פון דער בירזשע־וועלט. ער זעט די פאַרדאָרבנקייט פון די אויפגעקומענע יידישע גבירים, באַנקירן און פאַבריקאַנטן. ער זעט, וויאַזוי עס וואַקסט אויס א באַנק־קאַנטאָר אויף די פאַרהאָרעוועטע גראָשנס פון די האָרעפּאַשנע שיכטן. ער זעט, וויאַזוי דער באַנקיר נאַרט אויס דעם לעצטן גראָשן ביי אַלמנות, יתומים, ביי אָרעמע שניידער, שמידן, און ער באַשרייבט אָט די יעהופּעצער (קיעווער) בירזשע.

אין יאָר 1894 דרוקט ער אָפּ א סאַטירישע דראַמע וועגן די קיע־ווער בירזשע־סוחרים און באַנקירן אונטערן נאָמען „יקנה'ז". ער ווייזט דאָרטן זייער פאַרדאָרבנקייט, לעבנשטייגער און צייט־פאַרטרייב, זייער ספּעקולירן אויף די בלוטיקע גראָשנס פון די פאָלקס־מאַסן. ער לאַכט אויס דעם קליינשטעטלדיקן קליינבירגער, וואָס שאַרט זיך אַרום זיי, וועמען זיי נאַרן אַריין אין זאַק.

פיינקוגל — איינער פון די הויפּט־העלדן פון דער סאַטירע „יקנה'ז" — א קלוגער ספּעקולאַנט, שפּילט א פרומע ראָל, האָט נישט פיינט קיין קערטל; גרייגער — א הייסער ספּעקולאַנט, א נידעריקער, א גראָבער, מיט א רויטער באָרד. אין די צוויי פּערסאָנאַזשן האָבן זיך באַלד דער־קענט דער קיעווער באַנקיר פּיינגאָלד און דער בירזשע־מעקלער גריי־מער. באַלד האָבן די קיעווער סוחרים אויפגעהויבן א קאַמפּאַניע קעגן שלום־עליכם'ן — אָוועקגעשיקט אַ מסירה'לע אין קיעווער צענזור־קאָמי־טעט, און די פּיעסע איז קאָנפיסקירט געוואָרן.

צווישן די חיות ביים לייב

אויף גרויס־וואסילקאָווסקע אין קיעוו, לעבן דעם הויז פון איינעם פון די גרעסטע צוקער־פאבריקאנטן אין אוקראינע, שטייט א לאנגע ריי עקיפאזשן. די פראכטפולע געבייזדע איז באַרגאָסן מיט ליכט. פון די אָפע־נע פענצטער דערטראָגן זיך קלאנגען פון מוזיק. דורכגייער גיבן נישט ווילנדיק א קער מיטן קאָפּ און וואַרפן א בליק אויף דעם הויז. אויף די פערד, וואָס קלאפּן אומגעדולדיק מיט די טלאָען איבערן בריק.

דער מיליאָנער לייב בראָדסקי, אָדער „דער לייב צווישן די חיות", ווי עס האָט אים איראָניש אָנגערופן שלום־עליכם אין איינעם פון זיינע ווערק, פראַוועט היינט אַ באַל פאר זיינע פריינד און באַקאַנטע. גאַנץ קיעוו ווייסט פון דעם דאָזיקן באַל. יעדעס יאָר, ווען עס קומט פּסח, אָרדנט בראָדסקי איין אזעלכע אָוונטן, און גאַנצע חדשים רעדט מען וועגן אָט דעם דאָזיקן באַל. מע רעדט וועגן אים אין די הייזער פון די רייכע אויף וואסילקאָווסקע, אויף קרעשטשאַטיק, אויף ביביקאָוו־בולוואר.

אַריסטאָקראַטישע דאַמען דערציילן מיט פאַרדראָס וועגן דעם צירונג און וועגן די בייזע קליידער, וואָס ווערן ספּעציעל באַשטעלט צו די דאָזיקע אָוונטן. מע שאַצט — וויפל צענדליק יאָר עס איז געשטאַנען אין קעלער דער וויין. וואָס מע האָט דערלאַנגט צום טיש. די אנטיילנעמערינס פון דעם באַל דערמאָנען מיט פאַרדראָס א לאנגע צייט נאָכאַנאַנד דעם פּו־ראַר, וואָס די אָדער יענע באַקאַנטע זייערע האָט געהאַט.

— וואָס די מאַנצבילן זענען... געפּונען פון וועמען נתפּעל צו ווערן... נישט קיין פּנים, נישט קיין פיגור! אַ מויל ווי אַ טויער. אוי, ווי איך קען זי נישט אָנקוקן, די דינע ליפּעלעך!...

און באַלד טרייסט מען זיך אַליין:

— מע דאַרף נישט זיין שיין, מע דאַרף נישט זיין קלוג, מע דאַרף נאָר האָבן געלט.

אויף פּאָדאָל און אויף דעמיעווקע — ביי דער אָרעמשאַפט, רעדט מען נאָר אַנדערש וועגן די דאָזיקע בעלער.

— וויפל פאַמיליעס, אַשטיינער, וואָלט מען געקאָנט אויסהאַלטן פאַרן געלט, וואָס מע האָט געפּאַטערט אויף אָט דעם באַל?

און יעדער שאַצט דערמיט, מיט וואָס עס וויקלט זיך אים אויפן האַרצן.

— א ווערטל צו זאָגן, דריי טעג נאָכאַנאַנד האָבן די שוחטים נאָר געקוילעט הינער, קאַטשקעס און אינדיקעס!..

און דער עולם הייבט זיך אָן צו ווינטשן:

— ווען גאָט גיט, איך זאָל פאַרמאָגן אַזויפיל, וויפל עס באַטרעפן די ליידיקע פלעשער פונעם ווייַן, וואָס מע האָט אויסגעטרונקען אויף דעם אָוונט, וואָלט געווען געגוג אויף חתונה צו מאַכן מיינע דריי טעכטער.

אַ צווייטער כאַפּט אונטער:

— ווען גאָט גיט מיר, אַז איך זאָל פאַרמאָגן אַזויפיל, וויפל עס זענען ווערט די פעדערן פון די געקוילעטע עופות, וואָלט איך מיר אויסגעבויט אַ שטוב אויף פּאָדאָל, וואָלט זיך צוגעשריבן צום צער און געהאַט פּראַוואָזשיטעלסטווע

הייגט האָט זיך צעטראָגן א גיים אויפן באַל: עס וועלן ארויסטרעטן באַרימטע אַרטיסטן און ליטעראַטן. ווער פון זיי וועט אַרויסטרעטן, דאָס איז קיינעם נישט געווען באַוווסט.

אַן עלעגאַנטער יונגערמאַן מיט א קליין צעצוויִיט בערדל, א געלער, מיט אַן אָפּגעצערט פאַרשלאָפן פּנים, האָט אַ זאָג געטאָן צו די דאַמען, מיט וועלכע ער האָט פאַרבראַכט:

—איר ווייסט, הייגט וועט דאָ לייענען זיינע זאַכן א יידישער שרייבער שלום־עליכם, א רעכטער חברהמאַן... אַ טיפּ... אַ קאָמיק!

— טפו! אויף זשאַרגאָן אוודאי? דאָ איז דאָך נישט פּאָדאָל, מיט רעספּעקט צו זאָגן, — האָט געזאָגט איינע פון די דאַמעס און האָט גע־ פאָכט מיטן פאָכער — כ׳איז אים אָבער טשיקאַווע צו הערן. ער מאָלט זיי אַזוי אָפּ אין זיין קריטיקע — אַז מע קען פּלאַצן פאַר געלעכטער... נישקשה, לעוו איזראַילעוויטש וועט נישט ארייגלאָזן צו זיך אַבי ווע־ מען... אויף זשאַרגאָן אַפילו, אָבער אַן אמתער אַקטיאָר. איך שווער אייך ביי באָרד און פאות פון מיין בעזדיעטנעם עלטערזיידן, אז ער מאכט עס נישט ערגער פונעם „ריזשן“ אין צירק!

— ער טרעט דען ארויס פאַרגרימירט? ווי, איך האַלט נישט אוים! איך קען נישט ליידן די פאַרשמאָלצענע קאַפּאָטעס! איך האָב האָלט פרישן וואָזדוך — האָט געזאָגט אַ הויכע שטשופּלע דאַמע מיט אַ בראָדעווקע אויף דער נאָז.

— איך בעט אייך, ווילהעלם פּאַולאָוויטש, אפשר וואָלט גאָר גע־ ווען מעגלעך אָן דעם שיינעם פאַרגעניגן... אָן דעם קאָמיק אייערן, מיט

רעספעקט צו מעלדן? — האָט געזאָגט די דאַמע מיטן פאָכער, צוזויפגעצויגן די ליפּן און קאָקעטיש אַריינגעקוקט דעם יונגנמאַן אין פּנים אריין. — הער פּייפּער, איר האָט זיך שוין היינט ווידער נישט אויסגעשלאָפן? אך, די קאָרטן, די קאָרטן! מיט רעספּעקט צו מעלדן...

פּייפּער האָט ברוגז דורך דיברילן אַ קוק געגעבן אויף דער דאַמע. שוין לאַנג, אַז פּייפּער וויל איר צודינען, אָט דער דאָזיקער אַריסטאָקראַטקע. רק זי זאָגט אים מוסר. ער וועט זי ווײַזן-עס-איז אָנלערנען.

שלום-עליכם און דער יונגער קיִעווער פידלער שטורמאַן האָבן געשפּאַנט איבערן זאַל. דער יונגער מוזיקער האָט שוין לאַנג געוואָלט אַ שמועס טאָן מיטן אויטאָר פונעם ראָמאַן וועגן סטעמפעניו, אָט דעם אמתן פאָלקס-קינסטלער, וואָס האָט נישט געהאַט די מעגלעכקייט אַרויסצוברענגען אויף דער ליכטיקער שיין זיין גאַנצע באַגאַבטקייט...

פּאַרטיפּט אין געשפּרעכן, זענען זיי דורכגעגאַנגען דעם זאַל און זיך אָפּגעשטעלט לעבן די דאַמען, וואָס האָבן נאָר וואָס, גערעדט וועגן שלום-עליכם'ן.

דער עלעגאַנטער יונגערמאַן מיטן צעצווייט בערדל האָט זיך באַגריסט מיט שלום-עליכם'ן און מיטן פידלער.

— סאָלאָמאָן נאַומאָוויטש, ווי גייט עס עפּעס?

— נישקשה, הער פּייפּער, — האָט שלום-עליכם גלייכגילטיק געענטפערט.

— אך, יאָ, — האָט זיך פּייפּער געכאַפּט, און אַ צופרידן פּייערל האָט אַ בליאַסקע געטאָן אין זיינע אויגן, — כ'האָב אייך נאָך נישט באַקאַנט. זייט באַקאַנט, הער ראַבינאָוויטש, — האָט ער אָנגעוויזן אויף די פרויען, וואָס האָבן מיט אינטערעס באַטראַכט דעם יונגן פידלער און דעם אומבאַקאַנטן מאַן מיטן שמייכלענדיקן פּנים.

אין איייניקע מינוטן אַרום האָבן די דאַמען לעבהאַפטיק געשמועסט מיט זייער נייעם באַקאַנטן.

די דאַמע מיטן פאָכער, וואָס האָט זיך נאָר וואָס געקאַטשעט פאַר געלעכטער פון שלום-עליכם'ס אַ וויץ, האָט זיך צו אים געווענדט:

— וואָס זאָגט איר, מסיע ראַבינאָוויטש, ווי געפעלט אייך לעוו איזראַיליעוויטש? צו וואָס אַ מיליאָנער קאָן זיך דערטראַכטן! ער מאַכט דאָך אונדז היינט, מיט רעספּעקט צו מעלדן, אַ סיורפּריז, ער וועט דאָך עפּעס היינט אַרויסטרעטן אַ זשאַרגאָנישער שרייבער, אַ קאָמיקער. וואָס זאָגט איר דערצו, מיט רעספּעקט צו מעלדן?

שלום=עליכם האָט זיך דורכגעקוקט מיט זיין באַגלייטער און געענטפערט:

— איך האָב, מיט רעספּעקט צו מעלדן, אויך עפּעס געהערט וועגן דעם דאָזיקן קאָמיקער.

און ער האָט קאַלטבלוטיק פאָרגעזעצט דעם געשפּרעך מיט די דאַמען. די דאַמען האָבן זיך גאָרגישט פאַרגעשטעלט, אַז זייער פריינד=לעכער גייער באַקאַנטער איז דאָס דער שרייבער, דער „קאָמיקער“, וועגן וועלכן זיי האָבן מיט אַזאַ ביטל זיך אָפּגערופן. שלום=עליכם האָט גלענצנדיק געשפּילט די ראָל פון א וועלטלעכן יונגנמאַן. שטורמאַן האָט געמאַכט די סאַמע שווערסטע אָנשטרענגונגען, ער זאָל זיך נישט פאַנאַנדערלאַכן. ער פלעגט אָפט אָפּקערן זיין בלאַס, מיט זומערשפּרענ=קעלעך באַשאָטן פּנים, גלייך ער וואָלט עמעצן געזוכט אינעם פּובליקום.

די אַרויסטרעטונגען פון די באַרימטקייטן האָבן זיך אָנגעהויבן. איינער אַ פּאָרלייענער האָט מיט אַ הייזעריקער שטים מאָנאָטאָן געלייענט אַ לאַנגע און א לאַנגווייליקע דערציילונג. דאָס פּובליקום האָט געהוסט, געגענעצט אויפן קול און שטילערהייט פאָרגעזעצט זיינע געשפּרעכן.

שלום=עליכם און שטורמאַן האָבן זיך אַנטשולדיקט פאַר די דאַמען און זענען אַוועק.

שלום=עליכם האָט פאַרגומען דאָס אָרט פונעם פאָרלייענער, וואָס האָט אָקאָרשט פאַרענדיקט זיין איינשלעפערנדיקע דערציילונג, און האָט גענומען רעדן אויף פּראָסט יידיש.

די דאַמען, וואָס האָבן נאָרוואָס מיט אים פאַרבראַכט, זענען געוואָרן אויסער זיך. די דאַמע מיטן פּאָכער האָט אָנגעשטעלט איר לאָרנעט, כדי איבערצייגן זיך, צי דאָס איז אין דער אמתן איר גייער באַקאַנטער סאָ=לאָמאָן ראַבינאָוויטש.

— מיט רעספּעקט צו מעלדן, ס'איז דאָך טאַקע ער... וואָזמוטיטעלנאָ!

שלום=עליכם האָט געלייענט אייגעם פון זיינע מאָנאָלאָגן. איבערן זאַל האָט זיך געקייקלט א געלעכטער.

נישט בייטנדיק אינגאַנצן די שטים איז שלום=עליכם איבערגעגאַנגען צו לייענען אייניקע סצענקעס פון זיינער אַ פּיעסע וועגן די מאַניערן און אויפפירונג פון א רכילותניצע — אַ קאָקעטקע.

„מ אַ ד אַ ם פּ אַ ס ט ע ר נ אַ ק. איר ווייסט נישט, ווער מיר נייט? מיר נייט שטענדיק קלאַראַ. קיינער קאָן מיר נישט אַזוי צוטרעפן צו מיין כאַראַקטער, ווי קלאַראַ. זי איז שוין אַזוי געניט, מיט רעספּעקט

צו מעלדן, אין מיין פיגור, אַז זי פאַרשפּאָרט מיר גנעמען אַ מאָס. זי טרעפט אין דער פינצטער. נאָר וואָס דען איז איר חסרון? זי איז, מיט רעספּעקט צו מעלדן, אַ גרויסע גנבטע. פון צוועלף אַרשין מאַטעריע קאָן זי אַראָפּכאַפּן דרייצן. אונטער די הענט ווערט ביי איר פאַרברענט... גענישט עפּעס. פאַרוואָס זאָלט איר עפּעס נישט גענישן? אָט שטייען גים, מאַראַנצן, איינגעמאַכץ...

מאַדאַם כינקיס (צו די איבעריקע דאַמען). וואָס מע קאָן זיך שוין ביי איר אָנגנבענען! (צו דער מאַדאַם פאַסטערנאַק) פאַרוואָס זאָלט איר זיך בעסער נישט נייען ביי דער מאַדאַם אונטערשלאַק? אַלע יעהופּעצער דאַמען נייען זיך ביי דער אונטערשלאַק. זי איז טאַקע אונדזערע אַ קאַמענעצערן.

מאַדאַם פּיינקוגל. איך גיי מיר נאָר אין אויסלאַנד. מיר זאָל מען אויפנייען אַ מלבוש הי, נישט אין אויסלאַנד, וואָלט איך דאָס נישט געקאָנט אָנטאָן אפילו".

היצר עולם, וואָס האָט געקענט די דאַמע מיטן פאָכער, האָט באַלד פאַרשטאַנען, וועמען דער שרייבער האָט געמיינט, און אַלע האָבן גענומען קוקן אויף די דאַמען, וואָס זענען געזעסן אויפגעקאָכטע און מיט אַראָפּגעלאָזענע קעפּ.

שלום-עליכם האָט פאָרגעזעצט:

מאַדאַם כינקיס. וואָס טויג אייך רעדן פון מאָדיסטקעס? הערט זיך צו, איך וועל אייך בעסער דערציילן אַ נייעס פון דער מאַדאַם מייערצימעס מיט איר טעכטערל. מיר דאַכט, אַז מיר וועלן אינגיכן האָבן מזל-טוב.

אַלע דאַמען. אַ קנסמאָל?

מאַדאַם כינקיס. נאָך ערגער פון אַ קנסמאָל...

אַלע דאַמען. אַ חתונה?

מאַדאַם כינקיס. נאָך ערגער פון אַ חתונה...

אַלע דאַמען. (קוקן זיך איבער פאַרוווּנדערט). אוי! וואָס הייסט? טאַקע אַן אמת? (אַ פליעסק מיט די הענט) וואָס זשע האָט איר געשוויגן ביז אַהער? דערציילט זשע אונדז, נשמהניו, האַרצעניו, ליובעניו! (מע כאַפּט זי אַרום, מע קוועטשט איר די הענט, מע בעט זי דערציילן).

מאַדאַם כינקיס. דערציילן וועל איך אייך, נאָר בתנאי, אַז צווישן אונדז זאָל דאָס בלייבן. קיין פויגל זאָל נישט וויסן! איר גע-

דענקט, וומער בשעת מיר זענען געקומען פון דעם אויסלאַנד, האָב ער איך געפרעגט, ווו איז דאָס אהינגעקומען די מאדאם מייערצימעס מיט דער טאָכטער? קיינער האָט נישט געוווסט: דער האָט געזאָגט — אין ווין; דער — אין בערלין! אַנדערע האָבן געדרונגען — אין פּאַריז. ער האָב מער אַלץ געבראָכן דעם קאָפּ, וויאַזוי ווערט מען דאָס געוויר אַקוראט? יעך האָב מער אפילו אַ פּאָר מאָל באַגעגנט מיט איר אין די קלייטן, נאָר צוגיין צו איר אָפּגעבן איר פריער דעם גוט־מאָרגן — צופיל כבוד פאר איר. יענע האָט אזוי פאררייסן די נאָז, אז זי מיינט, קיינער איז צו איר נישט גלייך. עך געדענק נאָך, אַז זי איז געווען אַן אם ביי אונדז אין קאַמענעץ... איך זאָל אַזוי לעבן!"

„**מאדאם כינקיס.** כאפּט זשע נישט. קורץ און גוט — די אומטערשלאַק האָט אויפגענייט די זשאקעטלעך, אָפּגעבראכט די זשאקעטלעך, זי נעמט אָנמעסטן די זשאקעטלעך, פריער דער מאדאם מייערצימעס — גוט! זי נעמט אָנמעסטן דער טאָכטער — א צרה, א שלאַק, אן אומגליק! איר פארשטייט? (זי בייגט זיך צו צו מאדאם פּאסטערנאַק און רוימט איר איין א סוד אין אויער).

מאדאם פּאסטערנאַק (א פליעסק מיט די הענט). אוי, איך האלט דאָס נישט אויס! מע באַדאַרף, מיט רעספּעקט צו מעלדן, חלשן!"

איצט איז שוין פאר אלעמען געווען קלאָר, וועמען דער פּאָרלייענער האָט געמיינט. שלום־עליכם האָט איצט שוין נישט געקוקט אויף דער דאַמע מיטן פּאָכער און אויף איר חברטע מיט דער בראָדעווקע אויף דער נאָז. דערפאר האָבן אלע געסט מיט גרויס אינטערעס געקוקט אויף זיי פון אלע זייטן.

ווילהעלם פּאוולאָוויטש, — האָט מיט א ווייגענדיקער שטים איינגערוימט די דאַמע מיטן פּאָכער, — איר זייט, מיט רעשפּע... — זי האָט זיך פארכאפּט, זיך דערמאָנענדיק אין דער מאדאַם פּאסטערנאַק. — איר... איר זייט א סקאנדאליסט! פייפער בלייבט פייפער! — האָט זי שוין איצט היסטעריש אויסגעשריען.

אוי, ס'איז מיר שפּל! אוי, ס'איז מיר נישט גוט!...

פייפער האָט פארשטאנען, אז עס קאָן באלד ארויסקומען א סקאנדאל, האָט ער זי גענומען אונטער דער האנט און האָט זי באלד ארויסגעפירט פון זאל אין דערבייאיקן צימער.

דאָס גאַנצע פּובליקום האָט געלאַכט און האָט זיך געוויצלט איבער דער מאַדאַם מיטן פאָכער און איבער איר „רעשפּעקט צו מעלדן“.

פּייפער איז נאָך קיינמאָל אַזוי צופרידן נישט געווען ווי היינט. ער איז אַרומגעגאַנגען אַ פרייליכער, פאַרהויבן דעם קאָפּ און אַלעמען דערציילט, וויאַזוי ער האָט צוגעגרייט די גאַנצע מעשה.

— איך מיט שלום־עליכם'ן, ווען מיר זאָלן וועלן, קענען מיר אָפּשפּילן אַ פיינע קאָמעדיע. איר האָט געווען געדאַרפט הערן, ווי ער האָט מיט זיי גערעדט. זיי לאַכן פון שלום־עליכם'ן פאַר סאָלאָמאָן ראַבינאָוויטשן... און מיר האָבן אפילו מיט די אויגן נישט אַ מאַך געטאָן.

נאָר פּייפער האָט פאַרגעסן צו דערציילן פאַר זיינע באַקאַנטע, אַז שלום־עליכם'ן באַגעגנט ער ערשט דאָס צווייטע מאָל, זינט ער לעבט.

פּייפער האָט געמוזט אויפהערן זיך צו באַרימען: ס'האָט געדאַרפט אַרויסטרעטן דער פידלער שטורמאַן.

דער פידלער האָט זיך געגעבן אַ נעם צום פידל, דעם ערשטן פיר געטאָן מיטן בויגן איבער די סטרונעס אַראָפּ און אַרויף. דער בחור מיטן קלייענדיקן פּנים איז באַלד פאַרשוווּנדן געוואָרן, און אויף זיין אָרט איז אויסגעוואַקסן אַ נייער מענטש. גאָר אַן אַנדער אויסזען, אַן אַנדער געשטאַלט. אַנדערע אויגן — גרויסע, בלויע אויגן... ער שפּילט. און אין זאַל איז שטיל. בלויז די מעכטיקע און ליידנשאַפטלעכע קלאַנגען פון פידל צעגיסן זיך איבערן זאַל. די פידל איז שטיל געוואָרן. דאָס פּובליקום האָט אָנגעהויבן צו דונערן מיט אַפּלאָדיסמענטן. און פאַר דעם פאַרזאַמלטן עולם איז ווידער געשטאַנען דער שווינדזיכטיקער בחור מיט די זומערשפּרענקלעך אויפן פּנים און מיט אַ פיבער־גלאַנץ אין זיינע אויגן, אַ שטאָלצער און אַ גלייכגילטיקער איז ער געשטאַנען פאַרן פּובליקום. ער האָט זיך קאַלט פאַרנייגט. מע האָט אים אַרויסגערופן פיל מאָל. און איטלעכס מאָל, וואָס ער איז אַרויסגעגאַנגען, איז ער געגאַנגען פעסט, האַרט ביי דער ערד, נאָר קאַלט און רואיק, ווי אַ מענטש, וואָס איז זיכער, אַז דאָס קומט אים.

דער באַלעבאָס פון הויז „דער ליב צווישן די חיות“, איז געווען אויסערגעוויינלעך צופרידן פון דעם דערפאָלג פונעם קאָנצערטאַנט. איצט ווייסט ער, אַז עס וועט זיך באַלד צעטראָגן אין די קרייזן פון דער קיעווער אינטעליגענץ, אַז ער, לעוו איזראַילעוויטש בראָדסקי, פאַרשטייט און שעצט די קונסט און די ליטעראַטור.

דאָס איז געווען אין דער צווייטער העלפט פון די 90=ער יאָרן פון פאָריקן יאָרהונדערט.

האָט זיך אמאָל געטראָפן, אז שלום=עליכם האָט באגעגנט זיינעם א באקאנטן אדוואָקאט. און וועגן וואָס שמועסט א יידישער אינטעליגענט מיט שלום=עליכם׳ן? פארשטייט זיך, אז וועגן רוח=הזמן. און עס ווילט זיך אים וויסן, וואָס זאָגט עפעס שלום=עליכם. ער דערציילט אים, דער אדוואָקאט, וועגן פארשידענע „ענינים“, וואָס עס קומט אים אוים צו פירן פון פארשידענע יידישע קליענטן.

— דער גרעסטער טייל „ענינים“, ווייסט איר, סאלאמאָן נאומאָ=וויטש, — האָט דער אדוואָקאט געזאָגט מיט באדויערונג, — דער גרעס=טער טייל „ענינים“ גיבן זיך אָפּ מיט פראגן פון „וויסיעלעניע“. מע טרייבט יידן פון דערפער... וואָס וועט עס זיין? מע שטויסט, מע ווארפט פון אומעטום. און רעדנדיק אזוי וועגן די רדיפות, האָט זיך דער אדוואָ=קאט מיטאַמאָל אַ כאַפּ געטאָן: — שיר נישט אַרויס פון זינען. די גאַנצע צייט האָב איך געטראכט, אז ווי נאָר איך באגעגן זיך מיט אייך, הער=צייל איך אייך וועגן דעם. איך זאָג אייך, אן אמתער סיורפּריז, אָבער איר מיינט, אז כ׳וועל אייך באלד זאָגן? האָט איר טאקע א טעות, מיין טייע=רער פריינד.

— אוודאי עפּעס וועגן ישועות אויף יידן? טאָ זאָגט שוין וואָס גיבער און מאטערט נישט — האָט שלום=עליכם, מעשה ארטיסט, מיט א גע=מאַכטן פּאטאָס געזאָגט. — נאָר איך קאָן דאָך אייך אן אָפּגעשונדענעם. איר ווילט דאָך אוודאי, איך זאָל אייך אונטערפירן אהיים? איז טאקע „לא“ מיט א גרויסן אלף. איך בין איצטער פארנומען סכנות.

— וואָס רעדט איר, סאלאָמאָן נאומאָוויטש, אן אמתער סיורפּריז, וואָס אמת הייסט — און ער האָט אָנגענומען פאַרן עלנבויגן שלום=עליכם׳ן וואָס האָט זיך אַ לאָז געטאָן פאָרויס אויף אַוועקצוגיין. — איז הערט זשע נאָר אוים. נישט לאנג בין איך געפאָרן אויף איינעם א געריכט מיט מיינעם א קאָלעגע, אן אדוואָקאט...

— אהא, אָט איז דאָס, טאקע די אייגענע מעשה... האָט מיר א גוטן טאָג, איך בין סכנות פארנומען.

— סאלאָמאָן נאומאָוויטש, איך שפּאָט גאָר נישט, הערט נאָר אוים. איז זינגט ער, דער אדוואָקאט, הייסט עס, יידישע לידלעך, אז עס איז

אַ פֿאַרגעניגן צו הערן, אײַנס זײַנס אַ לידל קאָן איך נאָר נישט פֿאַר־געסן. אוי, אַ מתיקות! אוי, אַ חיות! — און דער אַדוואָקאַט האָט זיך צעזונגען:

אוי, מאַכט כאַנציע בולקעס,
אוי, מאַכט כאַנציע בולקעס!

ער האָט פֿאַרגעזעצט די מעלאָדיע און האָט שטאַרק באַדויערט, וואָס ער האָט פֿאַרגעסן דעם ווײַטערדיקן טעקסט. שלום־עליכם האָט זיך שוין דעמלט נישט געוויילט און האָט זיך מיט אינטערעס צוגעהערט צו דער מעלאָדיע. ער האָט אויף גיך געגומען פֿאַרהערן זײַן אייגענעם זכרון, צי האָט ער ערגעץ נישט געהערט אָט די פּאָר שורות און די מעלאָדיע. איבערצייגט זיך, אַז ער האָט ביז הײַנט נישט געהערט, האָט ער זיך גע־נומען נאָכפֿרעגן אויף דעם דאָזיקן זינגער.

— קומען קומט אײַך, סאַלאָמאָן נאַומאָוויטש, אַז איך זאָל אײַך נישט זאָגן, ווער דער זינגער איז, נאָר וואָס טוט מען נישט צוליב אַ גוטן פֿרײַנד און נאָך אַ ייִדישן שרײַבער דערצו? פֿאַרשטייט זיך, אַז כ׳וועל אײַך שוין זאָגן. דער זינגער איז טאַקע, ווי איך האָב אײַך געזאָגט מײַ־נער אַ קאָלעגע, זײַן פֿאַמיליע איז וואַרשאַווסקי, און ער האָט טאַקע אַליין אָט די דאָזיקע לידלעך פֿאַרפֿאַסט: די מעלאָדיע, דעם טעקסט, אַלץ אַליין. ווי אויסגעצייכנט! איר האָט אים געמעגט הערן..

— וואַרשאַווסקי? — האָט געזאָגט שלום־עליכם, — כ׳האָב געהערט פֿון אַזאַ אַדוואָקאַט אין קיעוו. צי דען פֿאַרפֿאַסט ער ייִדישע לידלעך? — און שלום־עליכם האָט דערבײַ אַ זאָג געטאָן: — אויב ער פֿאַרפֿאַסט אַפֿילו נישט קיין לידלעך, וואָלט געווען משיכאַוועס די דאָזיקע לידלעך צו פֿאַר־שרײַבן און אָפּדרוקן זיי צווישן די ייִדישע פֿאָלקס־לידער.

— און איך זאָג אײַך, ער האָט מיר אַליין דערציילט, — האָט דער אַדוואָקאַט געזאָגט, — אַז ער אַליין פֿאַרפֿאַסט סיי די ווערטער, סיי די מעלאָדיעס. אויב איר מיינט, אַז די לידלעך זענען פֿרעמדע, „נאַראָדנע“, קענט איר נישט וואַרשאַווסקין. ער איז דאָך בײַ אונדז, אַדוואָקאַטן, דער כאַמע שאַרפֿזיניקער, פֿריילעכער און וויציקער מענטש. — און דער אַד־וואָקאַט האָט פֿאַרגעזעצט: — איר ווייסט גאָר נישט? קופּערניק מיט זײַנע גלענצנדיקע רעדעס און וואַרשאַווסקי מיט זײַנע קופּלעטן־עקס־פּראָמטן האָבן דאָך אַ שם. קיין איין אָוונט, קיין איין יום־טוב, קיין איין קערמישל באַגייט זיך דאָך נישט בײַ אונדז אַדוואָקאַטן אָן מאַרק מאַר־

קאָוויטשן. איך זאָג אייך, סאָלאָמאָן נאַומאָוויטש, ער האָט גאָר א באַזונדערן טאַלאַנט פריילעך צו מאכן דעם עולם.

— יאָ, עס קאָן זיין, — האָט שלום־עליכם געזאָגט און אין זיין שטים האָט זיך פונדעסטוועגן געלאָזט הערן אן אומצופרידנקייט צו דער ריכטיקייט פון דער זאך. — יאָ, עס קאָן זיין, ער זאָל אויך מאכן לידלעך אין זשארגאָן? דאָס גייט מיר גאָר אויפן געדאנק נישט ארויף. — מיט גרויס נייגער האָט שלום־עליכם אויסגעהערט די ווייטערדיקע כאראקטעריסטיק וועגן וואַרשאַווסקין, וואָס עס האָט אים געגעבן זיין מיטשפּרעכער.

— ער האָט עפּעס גאָר א באַזונדערן טאַלאַנט צו זיינע הומאָריסטישע עקספּראָמטן און גראַמען, — האָט דער אדוואָקאַט ווידער איבערגעחזרט, און אויף זיין פּנים האָט זיך צעגאָסן א שמייכל פון פאַרליבטקייט צו זיין קאָלעגע, און ער האָט פאַרגעזעצט: — ער קאָן אייך אָפּשילדערן א מענטשן מיט אלץ זיינע פּיטשעווקעס אין דריי־פיר ווערטער.

— אויב אזוי, — האָט שלום־עליכם געזאָגט א צופרידענער, — טאָ ברענגט אים צו מיר, אָט דעם פויגל. און זיי האָבן זיך צעזעגנט.

מארק וואַרשאַווסקי האָט גאָר א קליינע באַדייטונג צוגעגעבן זיינע יידישע לידער. ער האָט בכלל אויף זיך נישט געקוקט, ווי אויף א דיכטער, וואָס פאַרדינט, אַז זיינע לידער זאָלן פאַרשפּרייט ווערן ווייטער פון די גרענעצן פון זיין שטאָט. ער האָט אויסגערעכנט אויף זיינע נאָענטע צוהערער און, שאפנדיק זיינע ווערק, האָט ער, ווי יעדער פאָלקלאָרישער שעפער, געהאט אין זינען בלויז די סביבה, אין וועלכער ער האָט זיך אליין געפונען, כאָטש זיינע ווערק זענען נישט געווען ענג־לאָקאליש, האָבן שטענדיק באהאנדלט פראגן פון אלגעמיינעם לעבן פונעם יידישן פאָלק און זענען געווען עכט קינסטלעריש. ער האָט זיך פונדעסטוועגן געלאָזט איינרעדן פון זיין קאָלעגע צו גיין צו שלום־עליכם'ן ווייזן זיך מיט זיין שאפן, כאָטש מער פון אלץ האָט אים אינטערעסירט די באקאנטשאפט מיט שלום־עליכם'ן גופא.

עס זענען אַוועק אייניקע טעג און צו שלום־עליכם'ן אין שטוב זענען געקומען זיין באַקאַנטער אַדוואָקאַט און מיט אים א מענטש „א רייבער פּופּציק, פון קורצן וווקס מיט קורצזיכטיקע, נאָר שמייכלענדיקע און א סך־רעדנדיקע אויגן, גוט געפּאקט, אין אן אָפּגעטראָגענעם רעקל מיט אביסל אויסגעריבענע עלנבויגנס, אן אלטמאָדישן שניפּס, א גיך גענגל, א שיין קול און א שטארק הילכיק געלעכטער". דאָס איז געווען דער פאַרפאַסער פון די „לידלעך" מ. וואַרשאַווסקי.

אָן קיין שום אָנגעצויגנקייט האָבן זיי זיך באַקאַנט — שלום־עליכם און מ. וואַרשאַווסקי. זיי האָבן זיך ביידע דערפילט, ווי אַלטע, גוטע באַקאַנטע, אַז וואַרשאַווסקי איז שוין געקומען פאַרברענגען די צייט, וועט ער דאָך נישט זיין קיין פאַסיווער מיטשפּרעכער אָדער קיין פאַסיווער אָנטיילנעמער אין קאָמפּאַניע. ער „האָט זיך נישט לאַנג געלאָזט בעטן, זיך אַוועקגעזעצט צום פּאַרטעפּיאַן און גענומען זינגען און זיך אַליין אַקאָמפּאַנירט", אין צימער האָט זיך פאַרשפּרייט אַ פאָלקסטימלעכקייט, אַזאַ עכטע, וואָס עטעמט שטענדיק מיט האַרציקער פרייד און פריילעכקייט. די שטים וואַרשאַווסקיס האָט געקלונגען מיט לירישער אינטימקייט און עס האָט זיך געדוכט, אַז אין דעם גאַסט־צימער ביי שלום־עליכם'ן אויף קרעשטשאַטיק, דער גאַס אין קיעוו, זענען זיך צונויפגעפלויגן באַחנטע מעלאָדיעס פון מרויער און בטחון, וואָס האָבן באַגלייט די קינדהייט און יוגנט פון די ביידע יידישע דיכטער. ער האָט געזונגען, וואַרשאַווסקי, דאָס ליד „אויפן פּריפּעטשיק ברענט אַ פייערל":

איך וועט, קינדער, עלטער ווערן,
וועט איר אַליין פאַרשטיין,
וויפל אין די אותיות ליגן טרערן
און וויפל געוויין...

— גזלן, — האָט זיך שלום־עליכם געווענדט צו זיין נייעם באַקאַנטן און האָט אים אַרומגענומען, — פאַרוואָס לאָזט איר נישט אָפּדרוקן די דאָזיקע לידער? ווען איך זאָל נישט וויסן, אַז דאָס זענען אייערע אייגענע, וואָלט איך געמעגט שווערן, אַז איך האָב זיי אַמאָל געהערט זינגען פון מיין מאַמען, אַזויפיל פאָלקסטימלעכקייט איז אין זייערע ווערטער און אַזויפיל פּראָסטקייט אין זייערע מעלאָדיעס.

וואַרשאַווסקי האָט זיך אַביסל פאַרלוירן. אויף זיינע שמייכלענדיקע אויגן האָט מיטאַמאָל אַ גלאַנץ געטאָן אַ טרער, אַן אומגעריכטע טרער, און אונטערן לייב האָט זיך דורכגעטראָגן עפּעס אַ גרויל, וואָס קומט פון אומגעריכטקייט אָט דעמלט, ווען עס גיט אַ שיין פאַר דיר די ווייטקייט, צו וועלכער דו האָסט פאַרבאָרגנערהייט געשטרעבט און צו וועלכער די ביסט אומגעריכט געקומען. ער האָט ווידער גענומען זינגען און שפּילן. זיין שטים איז געוואָרן נאָך לויטערער און האַרציקער:

פארטריקנט, פארדאַרט אַלע גלידער,
זייט איר, מיינע אָרעמע ברידער,
פארמוטשעט פון הונגער און נויט
איך לייען אויף אייער פנים דעם טויט.

— יאָ, ווען איך וואָלט געלייענט אייערע לידער און נישט געהערט אייך זינגען, — האָט שלום-עליכם געזאָגט, — וואָלט איך געפאָדערט פון אייך א מאָס, געזוכט דעם משקל, אָבער אייערע לידער קאָן מען פילן דער עיקר, ווען מען זינגט זיי. זיי זענען פראָסט, פשוט, ווי די לידער פון אונדזערע שוועסטער, מאמעס, איין גאנצעם מיט דער מעלאָדיע, נישט אָפּצושיידן.

— א פּראָסטע יידישע קאפּאָטע, אָן קונצן! — האָט זיך אָפּגערופן ווארשאווסקי. ער האָט צוגענומען די הענט פון פּאָרטעפּיאן און זיי ווי געוואָלט אויפהויבן אינערהויך. — נישט אלעמאָל באקלאָגן זיך מיינע פארשווינדלער. פּארקערט, זיי זענען גרויסע בעל-בטחונים, פריילעכע קבצנים. — און זיינע הענט האָבן זיך ווידער אראָפּגעלאָזט אויפן פּאָרטעפּיאן:

אוודאי איז אונדז געווען גוט...
וואָס האָט מען דאָ צו קלערן,
מען האָט זיך געבאָדן אין אונדזער בלוט,
אין אונדזערע טרערן.
נאָר יידישע זון און טעכטער
האָבן געמאכט דערפון א געלעכטער.

ווארשאווסקים קאָלעגע דער אַדוואָקאט איז געזעסן אין א זייט. ער האָט נישט אראָפּגעלאָזט די אויגן פון שלום-עליכם'ן, און יעדע באַגיטיקונג שלום-עליכם'ס האָט אַרויסגערופן אַ פרייד אויף זיין פנים.

— וואָס וועט איר זאָגן, הער שלום-עליכם, אויף אונדזערן א „גאש-בראט", אן אדוואָקאט? אן אמתער גוטער-ברודער. ער טויג, הא? נישט נאָר אויף צו טראָגן דעם פראק אין געריכט. און איר, הער שלום-עליכם, האָט אונדז נאָך אמאָל גוט ארייגעשניטן, די אדוואָקאטן, אין דער „פאָלקס-בלאט". נו, אדרבה, וואָס וועט איר זאָגן אויף אזא מתיקות?

— עפּעס טאקע א מין מתיקות סיי אין די ווערטער, סיי אין די מעלאָדיעס. ווי אין א לויטער וואסער... דאָס גאנצע לעבן פונעם יידישן פאָלק מיט אַלע יידישע פריידן און ליידן. יידישע צרות, יידישער דלות, יידישע טרערן און יידישער געלעכטער, — האָט געזאָגט שלום-עליכם.

— איר מאכט חוזק פון מיר, — האָט װאַרשאַװ־סקי געזאָגט — צי מיינט איר דאָס באמת, אָדער איך װעל אריינפאלן צווישן אייערע אָפּגעלצעוועטע פארשוויגנס?

— אמת, — האָט שלום־עליכם געזאָגט מיט פאַרדראָס, — איך שפּעט מאַקע פון אייך. איר זייט מאַקע װערט, מע זאָל אייך באַשרייבן, אָפּלצעווען. איר ווייסט אליין נישט פון אייער פארמעגן.

— מיין פארמעגן? אדרבה. אָט װעל איך אייך אויסרעכענען, און ריכטיק, אות באות: א פּרוי, א טאָכטער, א קאַמשעלקע, א זייפעלע, א פּסחדיקער און חמצדיקער צעבער... יאָ, איך געדענק נאָר נישט, באמת, צי פארמאָג איך א פליישיקע באַנק און א זאַלץ־ברעט, צי נישט.

— איר ווייסט דאָך, אז איך האָב פיינט צו לאַכן... איך בין דאָך נישט מער, ווי א הומאָריסט, נאָר היינט, אוי, ווילט זיך מיר פון אייך לאכן, פון דעם אַדוואָקאַט דעם אינטעליגענט. אין דער אמתן דאַרף מען זיך פרייען מיט אייך. עכטע טאַלאַנטן יאָגן זיך נישט ארויסצובאַווייזן, מע דאַרף זיי זוכן און געפינען.

— הייסט עס, אז איר האָט געפונען א מציאה? — האָט מיט א געלעכטער געזאָגט װאַרשאַװסקי.

— הער שלום־עליכם, לחצאים! — האָט זיך ארויסגעכאַפּט װאַר־שאַװסקיס קאָלעגע, — עס װעט אייך גאַרנישט העלפן, הער שלום־עליכם. פארגעסט נישט, אז איר האָט זיך אָנגעהויבן מיט אן אַדוואָקאַט. און איך געדענק נאָך, וואָס איך האָב געלערנט אין חדר אפילו: „שנים אוחזים בטלית". מילא, וואָס איז דאָ א סך צו רעדן, איך װעל די גאַנצע מציאה נישט אָפּגעבן, איך האָב אין דעם א חלק.

— איך בעט אייך, — האָט זיך װאַרשאַװסקי מיט א געלעכטער גע־בעטן ביי שלום־עליכם'ן און זיין קאָלעגע, — זאָל כאָטש נישט דערגיין צו יידישע פּעטש, זאָל מען זיך באַגיין אָן אַ רב און אָן אַ דיין. איך וויל נאָר אייך פרעגן, הער שלום־עליכם, וואָס פאַר אַ פּאָעט בין איך, אַז איך האָב פארגעסן, וואוזוי מע שרייבט יידיש, כאָטש מיין ערשטן ווינן האָב איך באַקומען אין דער ראַבינער־שול אין זשיטאָמיר.

עס האָט זיך ארויסגעוויזן, אז װאַרשאַװסקי שאַפט זיינע לידער און פארגעדענקט זיי אויפן זכרון, ער פארשרייבט זיי נישט. ער האָט פארגעסן די יידישע שריפט. כאָטש די אומגאַנג־שפּראַך אין זיין פאַמיליע איז געווען יידיש.

שוין אין דער ערשטער באַגעגעניש פון שלום־עליכם'ן מיט וואַר־שאַווסקין איז געשלאָסן געוואָרן זייער סאַמע נאָענטסטע פריינדשאַפט, וואָס האָט זיך געצויגן ביז די לעצטע טעג פון זייער לעבן. פאַר דעם יידישן פאָלקס־דיכטער וואַרשאַווסקי, פאַר זיינע עכט פאָלקסטימלעכע לידער און מעלאָדיעס האָבן מיר צו פאַרדאַנקען אונדזער גרויסן שלום־עליכם'ן. ער האָט וואַרשאַווסקין אַרויסגעפירט פון זיין לאָקאַלן שאָפּ. און געמאַכט אים פּאָפּולער צווישן די ברייטסטע שיכטן פון די יידישע פאָלקס־מאַסן.

אין א געוויסער צייט אַרום נאָך דער ערשטער באַגעגעניש איז וואַר־שאַווסקי געזעסן ביי שלום־עליכם'ן און האָט אים דיקטירט זיינע לידער. שלום־עליכם האָט זיי פאַרשריבן אויף פּאַפּיר, סיסטעמאַטיזירט זיי, געפו־נען א מוזיקער, וואָס האָט פאַרשריבן די נאָטן פון די מעלאָדיעס. און אין יאָר 1901 איז אין דער יידישער פאָלקס־פּאָעזיע דערשינען א ניי בוך „יידישע פאָלקס־לידער פון מ. וואַרשאַווסקי מיט א פאָררעדע פון שלום־עליכם".

טביה דער מילכיקער

אין 1894 האָט שלום־עליכם אָפּגעדרוקט די ערשטע דערציילונג פון דעם באַרימטן ציקל מאָנאָלאָגן „טביה דער מילכיקער". דעם דאָזיקן ציקל האָט שלום־עליכם געשריבן אין משך פון צוואַנציק יאָר, גלייך ווי די טע־ריע בריוו פון מנחם־מענדל צו שיינע־שיינדל זיין ווייב.

טביה דער מילכיקער, אַן אָרעמער ישובניק, וואָס זיינע עלטערן און זיידעס האָבן געוווינט אין דאָרף, באַשעפטיקט זיך מיט ערדאַרבעט, קלעצער פירן, דערציילט פאַר דעם אויטאָר וועגן די וויכטיקסטע געשע־עני־שן אין זיין לעבן און אינעם לעבן פון זיין פאַמיליע פאַר די לעצטע צוואַנציק יאָר... ביז דער אימפּעריאַליסטישער מלחמה.

פאַר דעם פּעריאָד צייט איז דורכגעגאַנגען די רעוואָלוציע פון 1905 יאָר, בלוטיקע פּאָגראָמען פון די שוואַרצמאַהניקעס, די פינצטערע רעאַק־ציע, דער צייטווייליקער זיג פון דער קאָנטררעוואָלוציע, און נאָכדעם א נייער אויפשטייג פון דער רעוואָלוציאָנערער כוואַליע. דאָס אַלץ האָט זיך אָפּגעשפּיגלט אין „טביה דעם מילכיקן".

טביה דער מילכיקער ווייזט אונדז מער פון אַלע אַנדערע געשטאַלטן פון שלום־עליכם, ווי שטאַרק עס איז דער אָפּטימיזם פון די פאָלקס־

מאסן, ווי אומעטנדלעך עס זענען די קוואלן פון דער פאָלקס־חכמה. עס ווייזט אונדז אויך, ווי שטאַרק און עקשנותדיק עס איז דער ווילן פון פאָלק צו אַ בעסער, שענער לעבן.

דאָס דאָזיקע באַליבטע געשטאַלט פון שלום־עליכם שטרעבט צו פאַר־פייַנערן דאָס לעבן, ווי דאָס אייגענע, אַזוי אויך דאָס אַרומיקע. אין אונ־טערשייד צו מנחם־מענדלען איז טביה דער מענטש, וואָס וויל פאַרפייַנערן זיין לעבן דורך האָרעוואַניע. ער איז צוגעבונדן צו זיין היים, צו זיין דאָרף און צו זיין אַרבעט.

ער דערציילט פאַר דעם אויטאָר מיט זיין ניט־געקינצלטער שפּראַך, וואָס איז דורכגעוואָרפן מיט גלייכווערטלעך און מיט איבערגעדרייטע פסוקים פון דער ביבל, וועגן זיינע געשעפטן, וועגן זיינע טעכטער און זייערע חתנים און מאַנען, וועגן דעם לעבן פון די גבירישע דאַטשניקעס אינעם דאַטשע־שטעטל בויבעריק (באַיאַרקע) אונטער יעהופּעץ (קיעוו), וווהין ער פירט צו פאַרקויפן זיין מילכיקס.

טביה איז אַ האָרעפּאַשניק, ער איז ניט קיין לופט־מענטש, אָבער עס האָט אים איין מאָל פאַרגאַרט צו זיך מנחם־מענדל, אוועקגעשלעפּט אים אויף זיינע לופט־פליגלען און פאַנטאַזיעס וועגן לופט־שלעסער, אָבער דאָס איז בלויז אַ צופעליקע דערשיינונג אין טביהס לעבן, און דאָס איז פאַר אים ניט כאַראַקטעריסטיש. דער געמיטלעכער, דער גוטער און קלוגער טביה האָט קיין אַנדער נאָמען ניט פאַר מנחם־מענדלען, ווי נאָר אַ — דער שלימזל. ווען מנחם־מענדל נעמט ביי אים צו דאָס ביסל געלט, זאָגט אים צו גילדערנע בערג, נעמט אים פאַר אַ שותף אין געשעפט און פון דעם געשעפט לאָזט זיך אויס אַ בוידעם, ווי פון אַנדערע מנחם־מענדלס אונטערנעמונגען, זאָגט טביה צו אים: „דער גיהנום, זאָג איך, נאָר איינער, דער גיהנום איז דאָך קאַרג פונדיינעטוועגן".

און טביהס פאָלקס־חכמה זאָגט אים אונטער, אַז, אייגנטלעך, דאַרף ער, טביה, גאָר ניט זיין אין כעס אויף דעם נאַרישן שלימזל מנחם־מענדל, וועלכער האָט אים צוגעפּלאָנטערט מיט די „האָזן" אויף דער בירזשע. און עס פאַרדריסט אים, טביהן, אויף דעם אומגליקלעכן אויסזען פון זיין צופעליקן שותף: „איך שטיי און באַטראַכט אים, דעם שלימזל, ווי ער שטייט אַזוי, דעם קאָפּ אַראָפּ, צוגעשפּאַרט צום וואַנט, דאָס היטל אויף אַ זייט, יעדער זיפץ און יעדער קרעכץ, עס רייסט אויס אַ שטיק האַרץ".

„ווער איז שולדיק, ווען ניט איך אַליין, — זאָגט טביה, — וואָס

האָב מיך געלאָזט איינרעדן גרינגע פייגעלעך, זאָג איך, שמיגעריקעס. שמאָכטעליאַקעס? געלט — ברודער, באַדאַרף מען, זאָג איך, פאַרהאָרעווען, פאַרשוואַרצט און אויסגעריסן ווערן! פעטש, זאָג איך, ביסטו, טביה, ווערט, פעטש ווי האָלץ!!“

טביה איז נישט פריי פון אַלטע פאַראורטיילן פון אַלטן יידישן לעבנשטייגער. אָבער ער קוקט זיך אַרום אויף דעם נייעם לעבן, וואָס שפּראָצט אַרום אים, און ער הייבט אָן צו פאַרשטיין, אַז עס קומט אויף עפּעס אַ נייע וועלט. די געשעענישן אין לאַנד דערגרייכן צו אים אין שטוב, און דאָס שפּיגלט זיך אָפּ אויף די שידוכים פון זיינע טעכטער, וואָס שמ׳עז אַרום פאַר זייער שיינע.

ער מיינט, טביה, אַז אָט מאַכט ער התונה זיין שיינע און געראָטענע טאָכטער האָדל. זי „שיינט ווי אַ שטיק גאָלד... שרייבט און לייענט יידיש און רוסיש, און ביכלעך — ביכלעך שלינגט זי ווי די האַלעשקעס“. און טביה פאַנטאַזירט שוין וועגן דער צוקונפט פון זיין טאָכטער: זי וועט אַליין גליקלעך זיין און וועט אים געבן אַ מעגלעכקייט צו באַגליקן זיינע אַרעמע באַקאַנטע. „איך שטעל מיר שוין פאָר מיין האָדלען, — זאָגט טביה, — ווי זי פאָרט אין אַ קאַרעטע מיט אַ פּאָר ברענענדיקע סוסים, און די וועלט איז מיר מקנא, נישט אַזוי אויף דער קאַרעטע מיט די סוסים, ווי אויף די טובות, וואָס איך טו דער וועלט דורך מיין טאָכטער דער נגידית, העלף אַרויס די געפאַלענע מיט אַ גמילות-חסד, ווען אַ כאָפּהייער, ווען אַ פופציקער און ווען אַ הונדערטער, ווי זאָגט איר, יענער האָט אויך אַ נשמה...“ עס ווייזט זיך אָבער אַרויס, אַז זיין טאָכטער האָדל האָט זיך אַליין אויסגעקליבן אַ מאַן, און פעפערל הייסט ער. ער איז אַן אָרעמאַן, אַן עקסטערן, אַ רעוואָלוציאָנער, וועלכער ווערט באַלד אַרעסטירט און ווערט פאַרשיקט קיין סיביר.

טביה דערפילט זיך דעמלט ווי אַראָפּגעפאַלן פון הימל אויף דער ערד, און ער דערציילט דעמלט וועגן זיך אַ משל וועגן „אַ הון אַ קוואָקע, וואָס האָט אויסגעזעסן קאַטשקעלעך. די קאַטשקעלעך האָבן זיך נאָר אויסגעכאַפּט אויף די פיסלעך, האָבן זיי זיך געלאָזט אויפן וואַסער, און די קוואָקע, נעבעך, קוואַקעט“.

אָבער וואָס ווייטער — ווייטער ווערט טביה אַלץ נעענטער צו די אידעען פון זיין איידעם פעפערל. טביה איז אַפילו ברוגז אויף זיין יינגערער טאָכטער ביילקע, וואָס וויל נישט גיין אין די וועגן פון איר עלטערער שוועסטער האָדל און איז מסכים חתונה צו האָבן פאַר אַ גביר. „צו

האָדלען, זאָגט זי, זאָלסטו מיך נישט גלייכן. האָדל איז געווען, זאָגט זי, אין אַזא צייט, ווען די גאַנצע וועלט, זאָגט זי, האָט זיך געוויגט, זאָגט זי, געהאַלטן ביי אָט־אָט איבערקערן זיך, האָט מען זיך געזאָרגט, זאָגט זי, פאַר דער וועלט, און זיך האָט מען פאַרגעסן; און איצט, זאָגט זי, אַז די וועלט איז אַ וועלט, זאָגט זי, זאָרגט זיך יעדערער פאַר זיך, און די וועלט האָט מען פאַרגעסן".

זינט האָדל פאַרלאָזט טביהן און פאָרט אַוועק צו איר מאַן אין דער פאַרשיקונג, פילט טביה אַלץ מער און מער אויף זיך די זדיעקעס פון די רייכע. אַ טאָכטער זיינע ווערט אָפּגענאַרט פון אַ גבירישן זונדל, און זי פאַרענדיקט מיט זעלבסטמאָרד. זיין איידעם פּדהצור, בײַלקעס מאַן, וואָס איז איינער פון די אָנגעזעענע יעהופּעצער גבירים, שעמט זיך מיט אים. מע לאָזט אים צו זיך אין שטוב נישט אַריין. עס שטאַרבט טביהס פרוי. דאָס געשטאַלט פון טביה ווערט אַלץ טראַגישער. זיין איינציקע טרייסט איז דאָס אָרט, וווּ עס איז אַוועק זיין קינדהייט, יוגנט און עלטער, דאָס דאָרף, די פעלדער אַרום דאָרף, און סוף־כּל־סוף קומט אויס טביהן צו געזעגענען זיך אויך מיט דעם דאָרף. עס העלפן אים קיינע טענות נישט. עס קומט דער צאַרישער אוריאַדניק און הייסט אים פאַרלאָזן זיין הויז, וווּ ער איז געבוירן געוואָרן און אויסגעוואַקסן. טביה פאַרשטייט גאַנץ גוט, ווער עס טרייבט אים פון דאָרף, און וועמען מע טרייבט פון דאָרף. ער ווייסט, אַז ער האָט נישט מיט וועמען צו רעדן און צו טענהן. אָבער די דאָזיקע געשעעניש רודערט אויף אַזוי זיין געמיט, אַז ער הייבט זיך אָן אויסטענהן מיט גאָט:

„אַך, טי רבונו־של־עולם, גאָטעניו! — וואָס האָסטו זיך עפּעס צוגעטשעפּעט צו טביהן גראָד? פאַרוואָס זאָלסטו בעסער נישט אַ שפּיל טאָן זיך אַמאָל אויף אַ טשיקאַווע, למשל, מיט בראָדסקין אָדער מיט אַ רויטשילד? פאַרוואָס לערנט מען מיט זיי נישט די סדרה לך־לך?"

מיטן סאַמע טיפסטן טראַגישן ליריזם איז דורכגעדרונגען די דערציילונג טביהס, ווען ער זעגנט זיך מיט זיין היים אין דאָרף, פונוואַנען מע טרייבט אים אַרויס:

„קום איך אַהיים, טרעף איך שוין נישט קיין שטוב, נאָר אַ חורבה. די ווענט נאַקעט, זיי וויינען ממש מיט טרערן!... אויפן פּריפּעטשיק זיצט די קאַץ, ווי אַ יתומה, נעבעך, טרויעריק — עס האָט מיך אָזש אַ נעם געטאָן ביים האַרצן, און טרערן האָבן זיך מיר געשטעלט אין די אויגן...

דאָ אויסגעוואקסן, דאָ פארשווארצט געוואָרן כל־ימיו, און פּלוצעם, אינ־מיטנדערינען — לך־לך!"

נישט אומזיסט האָט שלום־עליכם ליב געהאט טביה דעם מילכי־קן מער פון אלע זיינע געשטאלטן, ווייל אין טביהן האָט ער געזען א פאר־קערפערונג פון א פאָלקס־מענטש, וואָס איז טיף פארבונדן מיט דער ערד, אויף וועלכער ער איז אויסגעוואקסן און אויף וועלכער ער האָט געהאָ־רעוועט, מיטן לעבן, מיט די טיפע פאָלקס־קוואלן, וואָס ברויזן מיט חכמה און אָפּטימיזם.

קאַפּיטל ניין

פריידן און ליידן

צום אָנהויב 20־טן יאָרהונדערט ווערט אַלץ שטאַרקער און שטאַר־קער דער רעוואָלוציאָנערער קאַמף פון די אַרבעטער אין רוסלאַנד. עס קומען פאָר שטרייקן און דעמאָנסטראַציעס.

די אַרבעטער פון פאַרשידענע נאַציאָנאַליטעטן ווערן אַלץ נעענטער און נעענטער צווישן זיך. די רוסישע רעוואָלוציאָנערע אינטעליגענץ הייבט אָן אַרויסצווייזן אַן אינטערעס צו די ליטעראַטורן פון די פאַרשי־דענע פעלקער פון רוסלאַנד, — אין דעם אויך צו דער יידישער ליטעראַטור. באַזונדערס ווייזט אַרויס אַט דעם אינטערעס אַלעקסיי מאַקסימאָוויטש גאָרקי, דער שטורעם־פויגל פון דער רוסישער רעוואָלוציע.

דאָס מוטיקט אויף שלום־עליכם׳ן און ער הייבט זיך אָן אַלץ מער און מער צו האַלטן פאַר דעם שרייבער פון די אויפגעוואַכטע פאָלקס־מאַסן.

„איך וויים גאַנץ גוט, — שרייבט שלום־עליכם צו זיינעם א פריינד אין יאָר 1901 — אַז זיי (די אַריסטאָקראַטן) ווילן גאָר דערהערן, אַז שלום־עליכם קומט צו פאָרן... מע וועט עפּעס לייענען מעשהלעך... פע, ווי פּאַסט עס פאַר אַ שוואַרצטומער גביר... וואָס האָט אייגענע הייזער און א פולן סאַבלטאַש מיט געלט... ווי פּאַסט גאָר, זאָג איך, ער זאָל גיין מיט אַלע קבצנים, מלמדים, פּראָסטע יידן און פּראָסטע ווייבלעך אָן בריליאַנטן... נאָר אַז מיר ווילן אָבער שמועסן נאָכאַמאָל דאָס אייגענע ווידער צוריק, באַדאַרף מען זיי אויף צו להכעיס דווקא יאָ קומען און דווקא יאָ לייענען, און לאָזן זיי זיצן אין געהאַקטע ווונדן אין דער היים, זיך גלעטן די בייכלעך, קוקן אין שפּיגל אריין און זיך צוהערן, צי דער מאָגן קאָכט! איך קען זיי, די סוואָלאָטשעס, אוי, קען איך זיי״!

און ווער האָט נאָך אַזוי געקאָנט די יידישע בורזשואַזיע, ווי שלום־עליכם! נאָך אין זיין ערשטן אַרויספאָר אין דער ליטעראַטור האָט ער דאָך אונדז געוויזן דעם עגאָיזם, די פאַרטעמפּטקייט און די פאַרדאָרבנקייט פון דער גבירישער פאַמיליע בלאַנק.

מיט אַ שמייכעלע פון פאָלקסטימלעכער פרייד דערציילט שלום־עליכם וועגן דער גרויסער געשעעניש פאַר דער יידישער ליטעראַטור, וואָס „די רוסישע שרייבער האָבן זיך אָנגעהויבן צוקוקן צו אונדז, צוהערן און אינטערעסירן זיך. איינער פון זיי, אַ מענטש מיט א גוואַלטאָווענער פּעז, מיט אַ ריזיקן טאַלאַנט און מיט א גילדן האַרץ — מ אַ ק ס י ם ג אָ ר ק י האָט זיך גענומען צו אונדז גאַנץ געשמאַק. עס וועט דערשיינען אין רוסיש א היפּש זאַמלבוך פון גאָלע יידישע אַנטיקלעך, איבערהויפּט פון זשאַרגאָן, איבערגעאַרבעט אין רוסיש... מע אַרבעט אין געשעפּט! און די אַרויסגעבער זענען דווקא אַלע רוסן“.

מיטן גרעסטן אינטערעס, מיט דער גרעסטער פרייד האָט זיך שלום־עליכם אָפּגעגעבן דער דאָזיקער אונטערנעמונג. ער האָט אַליין צונויפגעקליבן דעם מאַטעריאַל פאַרן זאַמלבוך. און געקליבן האָט ער די מאַטעריאַלן, וואָס קאָנען געבן א פאָרשטעלונג פונעם לעבן פון די יידישע פאָלקס־מאַסן אינעם צאַרישן רוסלאַנד. דורך אים און אונטער זיין רעדאַקציע זענען איבערגעזעצט געוואָרן אייניקע טיילן „פישקע דער קרומער“, זעקס קאַפּיטלען „מסעות בנימין השלישי“, פינף קאַפּיטלען פונעם „ווינטשפּינגערל“. און נישט נאָר מיט איבערזעצן האָט זיך שלום־עליכם באַגרענעצט. ער האָט אויך געשריבן קריטישע אַרטיקלען וועגן די שרייבער, וואָס האָבן געדאַרפט אין דעם זאַמלבוך אַריין.

און כאָטש דער דאָזיקער זאַמלבוך איז איבער סיבות, וואָס זענען נישט געווען אָפּהענגיק נישט פונעם פאַרלעגער און נישט פונעם רעדאַקטאָר, נישט אַרויסגעגעבן געוואָרן, האָט דער פאַקט פון צונויפשטעלן א זאַמלבוך פון דער יידישער ליטעראַטור אין רוסיש אונטער דער רעדאַקציע פון מאַקסים גאָרקי פיל אויפגעמונטערט די בעסטע פאָרשטייער פון דער יידישער פאָלקס־ליטעראַטור און געהויבן זייער שטאָלץ אַנטקעגן דער יידישער בורזשואַזיע וואָס האָט טרעטירט אי זיי אי זייער שאַפן.

און שלום־עליכם'ן האָט אָט דער דאָזיקער פאַקט אַלץ מער און מער דערנענטערט צו מאַקסים גאָרקי. ער האָט נאָך מער זיך אָפּגעגעבן

מיט די פּאַריאַגמע און פאַרשטויסענע אינעם יידישן פאָלק. און צו זיין יוגנט־פריינד ספּעקטאָר שרייבט ער דעמלט אַזוי:

„— איך מוז מיך מודה זיין פאַר דיר, אַז איך פיל מיך עפּעס ווי ניי געבוירן, מיט נייע, שפּאָגל־נייע כוחות. כמעט קאָן איך זאָגן, אַז איך הייב ערשט אָן צו שרייבן“

אָבער דער ביטערער גורל פון דער יידישער ליטעראַטור אין צאַרישן רוסלאַנד, די שטענדיקע הונגער און נויט פונעם יידישן פאָלקס־שרייבער שמייסן אים מיט דאגות־פרנסה. און שלום־עליכם שרייט ביטער אויס:

אז אָך און ווי איז מיר, איך דאַרף גאָר לויפן זוכן אַ קערבל! ברענען זאָל די בירזשע, ברענען זאָל דאָס קערבל!...

„מע פרעגט מיך, — האָט שלום־עליכם געשריבן צו ספּעקטאָרן, — די, וואָס קענען מיך און זעען מיך אַלע טאָג, ווען שרייב איך? כ'לעבן, אז איך וויים אַליין נישט ווען! אָט אַזוי שרייב איך, גייענדיק, לויפנדיק, זיצנדיק ביי יענעם אין קאַבינעט, פאָרנדיק אויפן טראַמוויי, און פונקט בשעת מע דולט מיר אַ קאָפּ מיט אַ וואַלד, נישט געהאַקטן וואַלד, אַן אימעניע אַ טייערע, אַ זאַוואָדל, — פונקט דעמלט וואַקסן אויס די שענסטע בילדער, און עס לייגן זיך צונויף די בעסטע מחשבות, און מ'צ קאָן זיך נישט אָפּרייסן אויף קיין מינוט, אויף קיין רגע דאָס אלצדינג ארויפצונעמען אויף פּאַפּיר — ברענען זאָלן די געשעפטן! ברענען זאָל די וועלט!“

זיין פּאָפּולערקייט וואַקסט

דער רעוואָלוציאָנערער אויפברויז אין לאַנד האָט אויך פאַרכאַפּט גרויסע שיכטן פון דער יידישער אַרבעטערשאַפט. דאָס האָט אַרויסגערופן אַ גרויסן נאָכפרעג אויפן יידישן בוך און אויף קינסטלערישער ליטע־ראַטור.

שלום־עליכם פאָרט דעמלט אַרום איבער שטעט און שטעטלעך פונעם צאַרישן רוסלאַנד. ער טרעט אַרויס אויף אָוונטן: ווו ער לייענט פאָר זיינע מאָנאָלאָגן און נאָוועלעס. ער באַגעגנט זיך פנים צו פנים מיט זיינע לעזער. זיין פּאָפּולאַריטעט וואַקסט פון טאָג צו טאָג. ער זעט עס פון די באַגעגענישן מיט די לעזער אין די שטעט און שטעטלעך. ער דערציילט דעמלט, שמייכלענדיק איבער זיך, זיין טאָכטער אַזוי:

„איך גיי אַרויס נעכטן, שבת (אין קרעמענטשוג), שפּאַצירן אויפ:

פון רעכטס צו לינקס (זיצנדיק): רחל לאָיעוו, שלום=עליכם, נומאַ, ליאָלי, פון רעכטס צו לינקס (שטייענדיק): עמאַ, מאַרוסי, פרוי שלום=עליכם, מישא, ערנעסטינע, י. ד. בערקאָוויטש.
י. ד. בערקאָוויטש.

הויפּט-פּראָספּעקט, ערשט איך זע: דער עולם שפּאַרט זיך צום שוויפענצטער, ווי צו עפּעס אַ באַרימטקייט. אַשטייגער, ווי שאַליאַפּין. דער פאָטאָגראַף האָט צוליב גרויס עפעקט אַרויסגעשטעלט אויך מיין פּסעוודאָנים אויף יידיש. האָבן זיך עס אַ שאָט געטאָן שפּאַצירער פון אַלע זייטן, גענומען גאַפן אויף מיר, טייטן מיט די פינגער און אַריינקוקן מיר גלייך אין פּנים אַריין — דער רוח ווייסט וואָס דאָס איז! איך האָב געמוזט עוקר זיין פונעם פּראָספּעקט און באַהאַלטן זיך אין האָטעל. נאָר מע האָט מיך אויפגעזוכט און אָנגעהויבן פאַרבעטן אויף אָוונטן, אויף זיצונגען און גלאַט אַזוי אויף טיי".

עס איז געקומען דער לוסטיקער, פריילעכער שלום-עליכם אין שטאָט, אָט דער, וואָס איז שוין דעמלט ביי די יידישע פאָלקס-מאַסן געוואָרן ווי אַ מין האַרציקער, פריילעכער העלד פון אַ פאָלקס-לעגענדע. און דאָס איז געווען אַ פריידיקע געשעעניש פאַר דער גאַנצער שטאָט.

אַ פרישער שטראָם פון שאַפונגס-ענערגיע האָט דעמלט גענומען שלאָגן פון שלום-עליכם'ן. איצט האָט ער באַשיינפּערלעך געזען, וואָס פאַר אַ גרויסע ווערדע ס'האָט באַקומען דער „זשאַרגאָן" און די „זשאַרגאָן-ליטעראַטור" פאַרן אויפהויבן דעם קולטורעלן און געזעלשאַפטלעכן באַוואוסטזיין פון די יידישע פאָלקס-מאַסן. און ער איילט זיך טאַקע אָנצוזאָגן וועגן דעם זיין פריינד ספעקטאָרן:

„איך שטעל מיר פאָר, וואָס פאַר אַ פּנים מיר וועלן האָבן ביי אונדזערע אור-אוראייניקלעך, אַשטייגער, אין אַ פופציק אָדער הונדערט יאָר אַרום, דעמלט ווען אונדזערע ביינער וועלן שוין לאַנג פוילן אין דער ערד! אך, דער זשאַרגאָן, דער זשאַרגאָן! מי-יודע וואָס פאַר אַ ראָלע ער וועט נאָך אַמאָל שפּילן ביי אונדזער פאָלק! נאָר לאָז די געשיכטע גיין איר וועג, און מיר באַדאַרפן לעת-עתה אין זינען האָבן אונדזערס... זאָלסט געווען זיין אין זשיטאָמיר און זען דעם כבוד, וואָס איך האָב דאָרט געהאַט צווישן אונדזער פובליקום, וואָלסט איינגענומען אַ מיתה-משונה פאַר גרויס נחת. ממש אויף די הענט געטראָגן! אויפן צווייטן טאָג איז אין „וואָלין" געווען אַ באַריכט, אַז דער באַוואוסטער יידישער זשאַרגאָן-שריפטשטעלער שלום-עליכם איז אַ גאַסט ביי אונדז אין שטאָט".

די אָפטע פאָרלעזונגען שלום-עליכם'ס אין פאַרשידענע שטעט און שטעטלעך, וואָס האָבן אים דערנעענטערט צו דעם לעזער, האָבן אים צוגעגעבן קראַפט און מוט און נייע האָפענונגען.

אין בערדיטשעוו אויף די „פּעסקעס“

„וואָס פֿאַר אַ שרעקלעכע שטאָט דאָס איז בערדיטשעוו! זי דערמאָנט די פֿאַרשאָלטענע שטעט, וועגן וועלכע עס ווערט גערעדט אין דער ביבל. אין איר און אַרום איר דוכט זיך אויס, אַז אַלץ איז אָנגעשטעקט מיט צעפֿאַלונג, מיט רואינירונג און מיטן טויט. אויף די פֿאַסאַדן פֿון די הייזער לאָזן זיך זען אָדער אָפּגעפֿאַלענער טינק, אָדער עקלהאַפֿטע פֿלעקן. עס דוכט זיך, אַז פֿון דעם זומפּ, אויף וועלכן די דאָזיקע הייזער זענען געבויט, רייסן זיך טויט־טראָגנדיקע מיאַזמען, וועלכע שניידן זיי אונטער און צעלייגן זיי. דאָס איז אַ שטאָט פֿון קויט און פֿון שמאַטעס, אַ קאַפֿערנאַום פֿון נידערטרעכטיקייטן, אַ קלאָאַקע אָן אַ נאָמען, ווו דאָס יידנטום האָט אויפֿגעקליבן זיין גאַנצן דלות און קויט, האָט אַרויסגעשטעלט פֿאַר אַלעמען זיינע וווּנדן און פֿייכטע מכות, ווי איוב, ווען ער האָט געפֿוילט“.

אַזוי האָט געשריבן וועגן דער שטאָט בערדיטשעוו אַ פֿראַנצויזישער רייזנדער וויקטאָר טיסאָ אין די 80־ער יאָרן פֿונעם פֿאַריקן יאָרהונדערט.

אין 1903 באַזוכט שלום־עליכם אויך בערדיטשעוו. ער האָט דאָ אַ ברודער אַ באַלמעלאָכע, וועלכער ווייסט גוט די שטאָט, און ער וועט גיין מיט אים. און באַלד נאָך זיין קומען אין בערדיטשעוו זענען שלום־עליכם און זיין ברודער וואָלף אַוועק באַקוקן די קוואַרטאַלן פֿון דער יידישער אָרעמשאַפֿט, וואָס זענען אים שוין געווען באַקאַנט פֿון אַמאָל. ער איז אַוועק אַראָפּ־באַרג צו דעם טייך גניליאָפּיאַטע.

אין דער לופֿט האָט געפֿאַרעט. און פֿאַרשידענע ריחות זענען געקראָכן אין דער נאָז אַריין. מענטשן זענען געגאַנגען און האָבן געפֿאָכעט אויף זיך מיט די הענט. ליבן טייך זענען אָנגעפֿאַלן באָרוועסע און אָפּגעריסענע קינדער, געוואָרפֿן שטיינער און שמאַטעס אין טייך. אַ פּאָר פֿון זיי האָבן זיך אַ לאָז געטאָן צו אַ געפּגרטער קאַץ, וואָס איז געלעגן אויפֿן ברעג, אַ כאַפּ געטאָן זי און פֿליוך אינעם געלן וואַסער, וואָס האָט אויסגעזען ווי געדיכטער לייג. די געפּגרטע קאַץ האָבן די קינדער געוואָרפֿן אינעם וואַסער אַריין גראָד אויף יענעם אָרט, ווו עס האָבן זיך געבאָדן אַ פּאָר עלטערע מענטשן.

שלום־עליכם, וועלכער איז געשטאַנען פֿונדערווייטנס און זיך צוגעקוקט צו דעם בילד, איז צוגעגאַנגען נעענטער צו די קינדער, אָנגע־

גומען איינעם פאַר אַ הענטל, געפּרוווט כלומרשט אויסמוסרן און גענומען זיך פאַנאַנדערפרעגן.

— וועמענס ביסטו יינגעלע?

— א טאַטנס מיט אַ מאַמעס.

— ווי רופט מען דיין טאַטן?

— ווי מע האָט אים אַ נאָמען געגעבן.

— ווי האָט מען אים אַ נאָמען געגעבן?

— ווי מע האָט געוואָלט — אַזוי האָט מען געגעבן.

— פאָרט, ווי האָט מען אים אַ נאָמען געגעבן?

— ער איז שיקע דעם שערערס, און דאָרט וווינען זיי, — האָט אַ צווייט יינגעלע געזאָגט און האָט דערביי פאַרהויבן דאָס קעפּל און מיטן פינגער אָנגעוויזן אויף דעם געסל, וווּ עס וווינט שיקע דער שערער. — און זיין מאַמען, — האָט ער מיט אַ קווייטשיק קעלכל צוגעגעבן, — רופט מען הוואַסיע די שערערין.

— איר דאַרפט זיך אפשר שערן? — האָט דאָס דריטע יינגעלע, וואָס האָט געפירט מיט שלום-עליכם'ן דעם לאַנגן שמועס, געזאָגט, — ביי אייך איז דאָך אַזוינע לאַנגע האָר, איר האָט זיך דאָך אוודאי שוין לאַנג נישט געשוירן, קומט צו אונדז, איך וועל אייך ווייזן...

די יידן, וואָס האָבן זיך געבאָדן, האָבן זיך צוגעהערט צום געשפּרעך און געשמייכלט איינער צום צווייטן. איינער פון זיי האָט זיך געווענדט צום יינגל:

— ליימענער גולם דו, ס'איז דאָך אַזאַ מאָדע לאַנגע האָר... זיי זענען מסתמא, א פילאָזאָף, נארישער קאָפּ דו איינער. זיי האָבן אפנים גענומען אויף זיך נישט צו שערן זיך פאַר קיין געלט. האָט קיין פאַריבל נישט — האָט ער זיך שוין איצטער געווענדט צו שלום-עליכם'ן, — און אפשר האָב איך אַ טעות, אפשר ווילט איר זיך טאַקע שערן? אָט בין איך שוין אַן אָנגעטאָנענער, קומט, וועל איך אייך ווייזן צו זיין טאַטן טאַקע.

זיי זענען אַוועק אויף לינקס, אין אַ שמאָל געסל פון הייזלעך מיט צע-שפּאָלטענע, שיר נישט קיין צעפאַלענע ווענט.

שלום-עליכם האָט נאָר געדאַרפט, אַז די עלטערע זאָלן מיט אים אַריין אין אַ שמועס וועגן זייער לעבן, וועגן זייערע פרנסות. ער האָט גערעדט מיט זיי, איבערגעפלאָכטן זיין געשפּרעך מיט גלייכווערטלעך און מיט אַ וויץ. די מיטשפּרעכער האָבן אים אויך געענטפערט אויף

דעם זעלביקן אופן. פלוצעם כאַפּט שלום־עליכם אַרויס פון בוזעם־טאַש א ביכעלע, פאַרשרייבט עפּעס און פאַרטראַכט זיך. די מיטשפּרעכער זענען מיטאַמאָל אַנטשוויגן געוואָרן. זיי האָבן זיך איבערגעקוקט, און איינער האָט אַריינגעשושקעט דעם צווייטן אין אויער:

— עפּעס נישט קיין גלאַט מענטשל, פאַרשרייבט עפּעס אין ביכעלע.

— און באַלד האָט ער זיך געווענדט צו שלום־עליכם'ן.

— האָט קיין פאַריבל נישט, פּאַני, וואָס איז אייער טועכץ?

— איך בין א שרייבער.

— וואָס זשע שרייבט איר? פּראָשעניעס, פּאַפּירן, מסירות?

— פעליעטאָנען, מעשה־ביכלעך פאַר יידישע קינדער.

— זייט איר, הייסט עס, א מוכר־ספרימניק, א בעל־מחבר? וואָס זשע טוט איר הי?

— געקומען אָנקוקן. אייער בערדיטשעוו.

— מער גאָרנישט?

— מער גאָרנישט.

— קיין שום געשעפטן?

— קיין שום געשעפטן.

— און לייגט הוצאות?

— און לייג הוצאות

— צו וואָס נוצט דאָס אייך?

— כּבֿדי איך זאָל האָבן וואָס צו שרייבן.

— וווהין שרייבן?

— אין די גאַזעטן.

— וואָסערע גאַזעטן?

— יידישע גאַזעטן

— עמעצער צאָלט אייך עפּעס דערפאַר, פאַרוואָס איר שרייבט?

— געוויינטלעך.

— שרייבט איר, הייסט עס, אויף די בלעטער? אָוואַ! א גרויסע זאַך! מע דאַרף אַפּנים האָבן דערצו א קאָפּ, האַ? — האָט דער ייד א טרייסל געטאָן מיטן קאָפּ און א נעם געטאָן זיין שיטער בערדל אין האַנט. — איז וואָס, באַשרייבט איר דאָס טאַקע אונדז, האַ? טאַקע ווי מיר שטייען און גייען, האַ?

— נעמט נישט פאַר אומגוט, — האָט דער צווייטער ייד געזאָגט, — זאָגט מיר, איר זייט דאָך אַוודאי פון די הייגטיקע? איך זע דאָך אין

אייך... כאַטש מיט לאַנגע האָר, נאָר... שער⸗און⸗אייזן, עמד, ס'פּאַסט צו זאָגן, אַ נאַש⸗בראָט... אַ פּראָסטער שלוש⸗סעודות... ס'וואָלט, זאָג איך אייך, גאָר קיין עוולה נישט געווען, אַז מע זאָל אונדז באַשרייבן, וואָס באַשרייבן הייסט, ס'איז דאָך ערגעץ פאַראַן אַ וועלט מיט פיינע מענטשן, איידעלע הערצער, וואָס זוכן טובת⸗הכלל, וואָס זוכן... כ'וועל אייך שוין זאָגן דאָס, וואָס איך זאָג צו אים, — און דערביי האָט ער אַ קער געטאָן דאָס פּנים צו זיין פריינד, — גוואַלד! עד⸗מתי? ביזוואַנען וועלן מיר דאָס זיצן אין געהאַקטע ווענדן אין אָט די קברים און רופן זיך לעבעדיקע? גוואַלד, זאָג איך נאָכאַמאָל, עד⸗מתי! ביזוואַנען וועל איך דאָס דאַרפן אויסקוקן אויף אַ שטיקל אַרבעט און אין דער ליידיקער צייט נייען פאַר קינדער און קינדס⸗קינדער תכריכים? גאָט איז אַוודאי אַן אל רחום⸗וחנון, שטראָפן שטראָפט ער קיינעם נישט אומזיסט. אָבער פאַרוואָס איינעם גאָר די צרות און איינעם גאָר די הצלחה? אַ גדיוּן יושר, פרעג איך ביי אייך? „איך בין נישט פון די היינטיקע, אָבער זיי זענען פאָרט גערעכט... גוואַלד, יושר, אַ גדיע יושר?

שלום⸗עליכם און זיינע באַגלייטער זענען געגאַנגען צו שיקען דעם שניידער. מ'איז צוגעגאַנגען צו אַ שטיבל, און אויף דעם שטיבל איז געהאַנגען אַ שילד:

Военской и гражданской портной Меер Полковой. Он же для дам.

שלום⸗עליכם האָט מיט אָנשטרענגונג גענומען לייענען די שילד אין דער הויך לויט די טראָפן און האָט אַ שמייכל געטאָן.

— דאַכט זיך, אַ קאָפּ⸗מענטש, און לייענט פאַמעלעך. איר זייט, חלילה, טעמפּ אין זייער עברי? — האָט איינער פון די יידן, וואָס האָבן באַגלייט שלום⸗עליכם'ן, אַ פרעג געטאָן. — און דאַכט זיך, אַז איר לאַכט גאָר? איר ווילט זיך טאַקע שערן? מהיכא⸗תיתי, קומט, אַדרבא, זאָל אַ ייד פאַרדינען.

זיי זענען אַריין אין שטוב. זיי אַנטקעגן איז געגאַנגען אַ הויכע, באַאָרטע פרוי, זי האָט איילנדיק אָפּגעווישט מיטן פאַרטעך אַ טאַבורעט און געבעטן זיך זעצן. די פרוי האָט מיט נייגער באַטראַכט שלום⸗עליכם'ן.

אין די שטעט, וווּ שלום⸗עליכם איז געווען די לעצטע צייט, האָט ער געפּרוּווט זאַמלען פאַרשידענע פאָלקלאָר⸗מאַטעריאַלן: פאָלקס⸗לידער, גלייך ווערטלעך, מעשׂות. שלום⸗עליכם האָט געוווּסט, אַז די בעסטע

יידישע פאָלקס־לידער קאָן מען פאַרשרייבן ביי די פרויען פון דער ייִדי־שער פאָלקס־מאַסע.

ער האָט פאַרפירט א געשפּרעך וועגן דעם בערדיטשעווער קלעזמער סטעמפּעניו, וועגן בערדיטשעווער פּורים־שפּילער און וועגן אַזוינע, וואָס קענען זינגען לידער. ער האָט זיך געווענדט צו דער פרוי, אפשר וועט זי אים אויפזינגען א ליד.

— יעדערער זוכט זיך אוים א פרנסה... רואיקע קעפּ. גאָר לידער אין מיטן מיטוואָך... עס קומט אוים צו זאָגן, אַז מער פעלט אייך אפנים גאָרנישט... איר האָט דאָס גאָר קיין ווייב און קינדער נישט? מער ווי אויף זינגען זייט איר נישט אויפגעלייגט? א בעלנות אַ ביסל!...

— אָבער איר האָט גאָר קיינמאָל נישט געזונגען קיין לידער? אַמאָל, אַז איר זייט געווען א מיידל און איר פלעגט וועלן געפעלן ווערן טאַקע אייער שיקען? — האָט שלום־עליכם געפרעגט.

די פרוי איז געשטאַנען אַנטקעגן שלום־עליכם'ן און זיינע באַגליי־טער און באַהאַלטן די הענט אונטערן פאַרטעך.

אָט זינגט זי שוין אָפּ עפּעס אַ לידל, — האָט זיך אַריינגעמישט מ א י ר פאָלקאָוואי, — זיי דאַרפן דאָס האָבן צום רומל. ס'איז זייער געשעפט: יעדערן געפעלט זיין געשעפט. פאַרוואָס זאָל מען נישט טאָן אַ מענטשן אַ טובה... עס קאָסט אייך געלט... איר קויפט עס ביים קצב?

— אוי, זאָל זיי שוין דער אייבערשטער צושיקן בעסערע פרנסות. און ווידער, כ'האָב שוין לאַנג פאַרגעסן. אפשר וועט שרה זיי אָפּזינגען א פּאָר לידער? נישט לאַנג זענען דאָך ביי איר געווען די האָלאָדריגעס פון טריאטער, די יידישע אַקטיאָרן. פרנסות ביי לייטן!.. שרייבן לידער, אַקטיאָרן, טריאטער... מער ליגט זיי אין קאָפּ נישט...

— ס'איז מיינע אַ טאָכטער, — האָט מאיר פאָלקאָוואָי געגעבן צו פאַרשטיין, — געווען א יפת־תואר, א שיינהייט. זינגט מיט אַזאַ מתיקות אָט זייערע... די היינטיקע לידער...

— ווייסט איר וואָס, — האָט שלום־עליכם געזאָגט, — מיר וועלן גאָר אַריין צו איר אין צימער.

מאיר פאָלקאָוואָי האָט אן עפן געטאָן די טיר פון צימער, און עס האָט מיטאַמאָל א שפּאַר געטאָן מיט אַ שאַרפן, גרויען, שטויביקן, נעפּל. אין צימער אויף דער ערד זענען געלעגן שמאַטעס קופּעסווייז, העכער און נידעריקער. שלום־עליכם האָט געמאַכט אַ פּאָר טריט איבער די שמאַטעס און האָט דערזען א פרוי, וואָס איז געזעסן אויף דער ערד

אַרומגעריגגלט מיט די שמאַטעס. איר יונג און אָן אַ צייט פאַרעלטערט פּנים, אירע שוואַרצע האָר זענען געווען באַשאָטן מיט שטויביקער גרויקייט. זי האָט געלאַטעט זעק.

שלום=עליכם׳ס „גוט=מאָרגן“ האָט עפּעס מאָדנע פרעמד אָפּגעקלונגען אין אָט דער שטיקנדיקער שטויביקער גרויקייט. די פרוי האָט זיך א כאַפּ געטאָן, ווי פון אַ יאָך, אויסגעצויגן דעם קאָפּ פאָרויס, און אירע אויגן האָבן עפּעס ווי געוואָלט זיך דורכרייסן דורך דעם שטויביקן נעפּל.

דאָס ב׳ילד האָט גערדריקט אויף שלום=עליכם׳ן, און פון די ווינקעלעך פון זיין מויל איז מיטאַמאָל פאַרשוואונדן דער שמייכל. זיינע פּיס האָבן געשאַרט איבער די שמאטעס און געזוכט א הארטן שטיק דיל, וווּ אַוועקצושטעלן זיך פעסטער.

— זיצט, — האָט די פרוי אַ כאַפּ געטאָן פון ווינקל א טאַבורעט, אָפּגעווישט אים מיט אַ קוימיקן זאַק און געווענדט זיך צו שלום=עליכם׳ן — איר זייט מיר עפּעס אזוי קענטלעך, כ׳האָב אייך ערגעץ געזען...

— זיי וועלן אונדז שוין אַפּנים גוט באַשרייבן, — האָט זיך מאיר פאַלקאָוואָי אָפּגערופן, — א יושר כ׳לעבן... זאָל די וועלט וויסן... וואָסי, דאָס זענען מיר אַליין? גאַנץ פּעסקי, אַ וועלט מענטשן... מען זיצט אָן א שטאָך אַרבעט... אַ וועלט — א קבצן...

— איאָ, איך האָב זיך שוין דערמאָנט, פאַרוואָס איר זייט מיר אַזוי קענטלעך, — די פרוי האָט זיך אויסגעגלייכט און האָט א פריילעכע אָנגעוויזן אויף דער וואַנט, — אָט זייט איר דאָך. שלום=עליכם! אָט איז דאָך אַ קאַרטל מיט אייער פאָטאָגראַפיע.

עס זענען זיך באַלד צונויפגעקומען אַלע שכנים פון שטוב און פון הויף. יעדערער האָט זיך געשטופּט צו זיגגען און צו דערציילן עפּעס פאַר שלום=עליכם׳ן, באַזונדערס די יוגנט. און די פאַרדאַגהטע באַיאָרטע פרוי דוואָסיע צירולניקאָווע האָט זיך שוין אַליין אָנגעשלאָגן צו זינגען.

שלום=עליכם האָט שוין איצטער נישט געהאַט קיין מעגלעכקייט צו פאַרשרייבן אין זיין בלאָקנאָט. צופיל האָט מען געטומלט, און צו שטאַרק איז געווען דער גערודער פון די פאַרזאַמלטע, אַז שלום=עליכם׳ס אויג און געהער זאָלן זיך דעמלט אַריינטאָן אין פּאַפּיר.

עס איז שוין געווען אָוונט, ווען שלום=עליכם איז אַוועקגעגאַנגען פון דעם שערערס וווינונג. ער איז געגאַנגען מיט זיין ברודער און האָט

געשוויגן. ער האָט זיך דערמאָנט אין ט י ס אָ ס בוך וועגן רוסלאַנד, וווּ ער רעדט וועגן דער יידישער אָרעמשאַפט אין בערדיטשעוו.

„דער יידישער אָרעמער המון איז אויפגעשטיקט אין אָט דער דאָזיקער אויך מיר פאַרשטאָט — פעסקי. ער טרינקט זיך אין קויט און אין מיסט צווישן פאַרשידענע אומרייניקייטן און אָפגאַנגען, וועלכע רינען אָן אויפהער פון שטאָט, ווען די רעגן פאַרווילט זיך מאַכן ריין די שטאָט. איך געדענק נישט, אַז עס זאָל זיך מיר מאַכן צו זען אַן אָרט א מער עקלהאפטיקס, א מער אָפשטויסנדיקס, א מער ליידנדיקס, א מער אומגליקלעכס, קיין איין בוים, קיין איין גרין גרעזעלע. די מענטש-לעכער שכל קען גאָר נישט באַנעמען, ווי אַזוי קענען עס לעבן מענטשלעכע ווערעם אין אָט דער דאָזיקער אַטמאָספער פון קרעץ און מיאוסקייט, אין אָט דער שרעקלעכער מיסטגרוב. קופעס קינדער מיט צעשויבערטע האָר אָן געשרייען און אָן פרייליכקייט, מיט בלאָנדזשענדיקע פאַרוויטלטע אויגן, מיט אַ גרינלעכער פאַרב פון פנים, אין מוראדיקע שמאַטעס, וואַלגערן זיך אויף די שוועלן פון די שטינקענדיקע כאַטקעס“.

— עס איז ריכטיק, — זאָגט שלום-עליכם, — אַז דער דלות איז דאָ שרעקליך. עס איז אָבער נישט ריכטיק, אַז דאָ איז נישטאָ קיין לעבן, אַז אָט די מענטשן, וועלכע איך האָב געזען, שטרעבן נישט צום לעבן און קעמפן נישט פאַר א בעסער לעבן. ס'איז נישט ריכטיק, אַז די דאָ-זיקע מענטשן זענען צופרידן מיטן קויט און מיט די שמאַטעס און אַז זיי האָבן קיין כוח נישט צו שאַפן זיך א לעבן אָן קויט און אָן שמאַטעס.

— אמתע שרייבער, אַזוינע ווי מאַקסים גאָרקי, אַשטייגער, — האָט פאַרגעזעצט שלום-עליכם, — דערציילן נישט נאָר וועגן די שמאַטעס, וואָס הילן איין זייערע טיפּן, זיי דערציילן וועגן דעם שטאַרקן און געזונטן גייסט, וואָס לעבט אונטער די שמאַטעס און וואָס שטרעבט צום לעבן. איך וויל ווייזן דער וועלט מענטשן, וואָס לעבן אין קויט און אין שמאַטעס, וואָס זענען אָבער געזונט און לעבנספעיק. דאָס איז קאַסרילעווקע, דאָס זענען די קוואַרטאַלן פון דער יידישער אָרעמשאַפט אין אַלע שטעט און שטעטלעך פונעם יידישן תחום אין צאַרישן רוסלאַנד

דער קישעניעווער פּאָגראָם

נאָך אַ סיסטעמאַטיש-דורכגעפירטער צוגרייטונג מצד דעם צאַריזם איז אויסגעבראָכן אַ פּאָגראָם אין דער שטאָט קישעניעוו אין בעסאַראַ-

ביע. דאָס איז געווען דעם 6־טן אַפּריל פון יאָר 1903. דריי טעג נאָכאַנאַנד האָט געדויערט אַ שווידערהאַפטע שחיטה פון דער שוצלאָזער יידישער באַפעלקערונג. דריי טעג נאָכאַנאַנד איז דער ברוק פון די קישעניעווער גאַסן באַגאָסן געוואָרן מיט מענטשלעך בלוט. גאַנצע מחנות שיכורע בוליגאַנעס האָבן זיך געיאָגט נאָך יידן. זיך געיאָגט מיט אייזערנע לאָמען, מיט העק, מיט מעסערס און מיט אַנדערע מינים געווער.

די גאַנצע צייט פון פּאָגראָם איז די פּאָליציי געשטאַנען און האָט מיטגעהאָלפן די מערדער און רויבער. די שטאָט קישעניעוו האָט זיך פאַרוואַנדלט אין א חרובער שטאָט, גלייך ווי נאָך אַן אָנגריף פון א מלחמה־שונא. און נאָך די דריי טעג פון דער שחיטה האָט מען געפונען איבער פופציק געהרגעטע, ביי הונדערט שווער פאַרוואונדעטע ביז פינף הונדערט פאַרהעלטניסמעסיק לייכט פאַרוואונדעטע; טויזנט פינף הונדערט הייזער און קראָמען זענען צעשטערט און צעראַבירט געוואָרן.

די בעסטע טיילן פון דער רוסישער געזעלשאַפט האָבן זיך מיט שווידער אָפּגעקערט פונעם פּאָגראָם. מאַקסים גאָרקי האָט אָרגאַניזירט א ספּעציעלע אויסגאַבע, אין וועלכער עס האָבן גענומען אָנטייל די פאָרגעשריטענע רוסישע שרייבער.

שלום־עליכם איז געווען פון די יידישע שרייבער, וואָס האָבן זיך געסטאַרעט דורך זייערע ווערק אויפצוקלערן די יידישע פאָלקס־מאַסן, אַז אין צאַרישן רוסלאַנד זענען אונטערגעדריקט נישט בלויז די יידישע פאָלקס־מאַסן, נאָר אויך אַלע פעלקער אין לאַנד.

ער זעצט דעמאָלט פאָר צו שרייבן זיינע „מעשׂות פאַר יידישע קינדער". אין „גרינס אויף שבועות" דערציילט ער וועגן דער פריינד־שאַפט פון דער יידישער און נישט־יידישער אָרעמשאַפט. אין „כפּרות" רופט ער אין אַן אַלעגאָרישער פאָרם די יידישע באַפעלקערונג צו קעמפן קעגן די פּאָגראָמען.

שלום־עליכם פאַרפירט דעמאָלט א קאָרעספּאָנדענץ מיט די פאָר־געשריטענסטע רוסישע שרייבער, ווי לעוו טאָלסטאָי, טשעכאָוו, קאָראָ־לענקאָ, גאָרקי. ער נעמט זיך דעמאָלט צוזאַמענשטעלן אַ זאַמלבוך לטובת די געליטענע פון קישעניעווער פּאָגראָם. „הילף" הייסט דער זאַמלבוך. דער זעלביקער נאָמען, ווי דער זאַמלבוך — „פּאָמאָשטש", וועלכן ס'האָט צוליב דעם זעלביקן צוועק אַרויסגעגעבן אין רוסיש מאַקסים גאָרקי.

שלום־עליכם קלייבט מאַטעריאַל פאַר דעם זאַמלבוך ביי די רוסישע שרייבער.

אַלע דערמאָנטע גרויסע רוסישע שרייבער האָבן זיך באַלד אָפּגע־רופן אויף שלום־עליכם'ס ווענדונג און האָבן אים צוגעשיקט מאַטעריאַלן פאַרן זאַמלבוך. ריירנדיק איז דערהינזיכט איז דער בריוו פון אַנטאָן פּאַוולאָוויטש טשעכאָוו צו שלום־עליכם'ן.

דאָס איז געווען דאָס לעצטע יאָר פון טשעכאָווס לעבן. עס האָט אים געמאַטערט אַ שווערע קרענק, אָבער ער האָט באַלד געענטפערט שלום־עליכם'ן, — אַז איבער זיין קרענק קאָן ער זיך נישט נעמען פאַר דער טעמע, וואָס שלום־עליכם האָט אים פאָרגעלייגט. ער בעט דעריבער, ער זאָל אויסקלייבן אַ דערציילונג פון זיינע געדרוקטע ווערק, איבערזעצן זי אויף יידיש, און דאָס וועט אים, טשעכאָוון, פאַרשאַפן פיל פרייד אין דער שווערער צייט. די מאַטעריאַלן פון די רוסישע שרייבער זעצט שלום־עליכם אַליין איבער.

אין קיעווער אַרכיוו פון זשאַנדאַרמען־פאַרוואַלטונג געפינען מיר אַ „דיעלאָ" וועגן שלום־עליכם'ן, וועגן זיין דעמלטיקער קאָרעספּאָנדענץ מיט ל. טאָלסטאָי. פון דאָרטן דערוויסן מיר זיך, אַז די זשאַנדאַרמעריע האָט איינגעשטעלט אַ נאָכשפּירונג נאָך שלום־עליכם'ן.

אין יאָר 1903 האָבן זיך שלום־עליכם'ס ליטעראַרישע פריינד גע־קליבן צו פייערן זיין צוואַנציקיאָריקן יובילעי. אָבער די בלוטיקע געשעענישן איבעם געוועזענעם יידישן תחום האָבן אָפּגערוקט די פייערונג. אין צוזאַמענהאַנג מיט דער יובילעי־דאַטע האָט דער רעדאַקטאָר פון דער „יידישער פאָלקס־צייטונג" מ. ספּעקטאָר אַרויסגעגעבן, אַלס אַ ביילאַ־גע צו זיין צייטונג שלום־עליכם'ס ווערק.

שלום־עליכם אין דער היים

„ביי אונדז איז כמעט נישטאָ קיין איין שרייבער, וואָס זאָל לעבן פון דער פּען. ביי אונדז שרייבט יעדערער ווער עס וויל, נישט דער, וואָס קען, וואָרעם דער, וואָס קען, יענער ק אָ ן נ י ש ט שרייבן, מחמת ער איז פאַרטראָגן גאָר אין עפּעס אַנדערש, אין דאגות־פּרנסה, ער זוכט אַ שטיקל ברויט".

אָט די ווערטער האָט שלום־עליכם געשריבן אין 1900. אין די האָזיקע

ווערטער האָט שלום־עליכם אויסגעצייכנט איבערגעגעבן די מאַטעריעלע לאַגע ביי אונדזערע בעסטע שרייבער אין יענער צייט.

„א יידישער מחבר איז א באַוואָרנטער מענטש, אַבי ער האָט צייט און קאָן נאָך זיין דערצו א מלמד, אַ קרעמער, א מעקלער, א שדכן, אָדער אַזוי א ייד אַ מקבל, וואָס קאָן גיין איבער די הייזער צונויפמאַכן אויף זיין בוך... איר שפּילט זיך מיט א יידישן מחבר?

ער איז באַוואָרנט פון ברויט און פון געזונט, פון גוטע פריינד, פון ווייב־און־קינדער און פון לייב־און־לעבן...“ — האָט שלום־עליכם ביי אַן אַנדער געלעגנהייט געשריבן. און אָט די דאָזיקע שורות זענען אויך נישט קיין איבערגעטריבענע כאַראַקטעריסטיק פאַר דער ווירקלעכער לאַגע פונעם יידישן שרייבער אין דער צייט פונעם צאַריזם.

מיר ווייסן דאָך שוין, אַז שלום־עליכם איז שטענדיק געווען פאַרטאַ־רעראַמט אויסער זיין ליטעראַרישן שאַפן. ער טראַכט וועגן זיינע טעמעס, און מיטאַמאָל עס קומט א געוויסער פאַרשוין, שלאָגט אים איבער זיינע געדאַנקען און לייגט אים פאַר עפּעס א געשעפט. די ליטעראַרישע שאַפונגען זיינע גיבן אים נישט צום לעבן. און ער מוז די בעסטע צייט פון טאָג אָפּגעבן פאַר „דאגות־פרנסה“.

ביי טאָג איז שלום־עליכם נישטאָ אין זיין שרייב־צימער. ער טראָגט זיך אום איבער דער שטאָט. אַהיים קומט ער א מידער און א פאַרהאַ־וועטער.

אין דער היים וואַרט אויף אים זיין פאַמיליע. שוין אומעטום אָנגע־ליען זיך, און עס איז נישטאָ קיין גראָשן אין שטוב.

א האַרבסטיקער, אַ כמורנער טאָג. אַ רעגן הערט נישט אויף צו שפּריצן. א גאַנצן טאָג גייט שלום־עליכם אַרום פאַרשמייעט אויף דער בירזשע. ער האָט פאַרשפּעטיקט צום מיטאָג אין דער היים. ער עסט מיטאָג אַליין, זיין פרוי זיצט לעבן אים. ער דערציילט איר עפּעס מיט אָפּגעהאַקטע פראַזן, אז אומזיסט האָט ער געשמייעט דעם גאַנצענעם טאָג אויף דער בירזשע.

— גאָרנישט, גאָר גאָרנישט? — פרעגט די פרוי.

— גאָרנישט, גאָר גאָרנישט.— ענטפערט שלום־עליכם און גיט אַ מאַך מיט דער האַנט.

אין אַזעלכע טעג לאָזט זיך שלום־עליכם אין גאַס נאָך גמילות־חסדים. ער באַגעגנט עמעצן פון זיינע באַקאַנטע, גיט זיך אַ חיצל, זיין

פּנים צעגיסט זיך מיט אַ געצוווּנגענעם שמייכל. און מיטאַמאָל ווערט ער ערנסט און פרעגט ביי זיין מיטשפּרעכער:

— צי האָט איר נישט אויף אַ פּאָר טעג אַ פינף־און־צוואַנציקער צו אַנטלייען?

אַמאָל קריגט ער, און אַמאָל נישט. און ווען ער קריגט אַ גמילות־חסד, איז ער ווידער אַ לוסטיקער, פריילעכער שלום־עליכם. ער קומט אַהיים און ברענגט אַפילו נייע שפּילצייג פאַר זיינע קינדער.

אין אַזאַ טאָג שרייבט ער אין זיין קליין בלאָקנאָטל. ער שטייט ביי זיין הויכן פּולט און זשעסטיקולירט, מאַכט מיט די הענט, כאַפּט זיך אָן פאַר די לאָצן פון זיין ראָק, רעדט צו זיך אַליין, גייט אָפּ פונעם טישל, רעדט ווידער צו זיך אַליין און לאַכט.

די קינדער שרייען, לויפן, טאַנצן, שפּילן זיך. שלום־עליכם הערט קיין זאַך נישט, ער זעט קיינעם נישט. ער הערט נאָר בלויז די שפּראַך פון זיינע פּאַרשוינען, ער זעט בלויז די מימיק, די באַוועגונגען זייערע. ער גייט ווידער צו צום הויכן שרייבטישל, שטעלט זיך ווידער און שרייבט ווידער אין זיין בלאָקנאָטל. און עס קומען אַרויס געשטאַלטן און פּאַרשוינען, וואָס וועלן אין אַ געוויסער צייט אַרום זיך ווייזן פאַר זיינע מיליאָנען לעזער, אַרויסרופן ביי זיי אַ טרער און אַ הילכיקן געלעכטער.

אויף מאָרגן איז ביי שלום־עליכם'ן אין שטוב, אָדער, ווי ער פלעגט רופן זיין היים, אין זיין אייגענער רעפּובליק אַ יום־טובדיקער טאָג, אַ פריילעכער טאָג. פון איינדערפרי אָן איז שלום־עליכם ביים שרייבטיש. ער האָט אַרויסגענומען די קליי, די שערעלער, האָט געשניטן זיינע פּאַרשריבענע בלעטלעך און געקלעפּט זיי און איבערגעקלעפּט ווידער־אַמאָל, געלייענט דאָס איבערגעקלעפּטע און ווידער געמעקט און געשריבן.

פון נעכטן ביז היינט האָט שלום־עליכם אָנגעהויבן און געענדיקט אַ דערציילונג. ער שרייבט לייכט, אָבער ער וועט נישט אַרויסלאָזן פון האַנט אַ „שטיקל אַרבעט", ביז ער וועט עס נאָכאַמאָל און נאָכאַמאָל נישט איבערקוקן, ביז ער וועט עס ווידעראַמאָל און ווידעראַמאָל נישט באַאַרבעטן, נישט דורכלייענען פאַר זיך אַליין אויפן קול אין זיין קאַבינעט אָט מיט די זשעסטן, מיט דער שטים און מיט די אינטאָנאַציעס, ווי די פּאַרשוינען פון זיין ווערק.

אין זיין „אייגענער רעפּובליק" איז היינט פריילעך.

— קינדער. דער פּאַ וועט היינט לייענען אַ נייע דערציילונג, — זאָגט זיי אָן די מוטער מיט פרייד.

— דער פּאַ וועט היינט לייענען, — שפּרינגען די קינדער פון פרייד.

שלום־עליכם האָט שוין געענדיקט צו באַאַרבעטן זיין ניי ווערק. ער האָט עס שוין אויסגעשליפן, אויסגעגלעט, ער קלייבט צונויף אַרום זיך זיין „רעפּובליק“, ער לייענט פאַר זיינע קינדער, פאַר זיינע ערשטע צוהערער און קריטיקער. און זיי קייכן פון געלעכטער, הערנדיק זיין פאָרלעזונג. — מיר זענען צופרידן און מיר פרייען זיך. גלייך מיר אַליין וואָלטן עס געשריבן. און דערציילונגען זענען אַזויפיל, און שרייבן שרייבט זיך אַזוי גרינג. אַ טאָג, צוויי — און פאַרטיק. — דערציילט וועגן אַזעלכע פאָרלעזונגען זיין טאָכטער ליאַלי ראַבינאָוויטש.

און זייגע געשאַפענע פאַרשוינען זענען געוואָרן לייבלעכע קרובים פון שלום־עליכם׳ס קינדער. „טביה דער מילכיקער“ איז געווען פאַררעכנט ווי עפּעס אַ ליבער נאָענטער קרוב, אַ קליינשטעטלדיקער פעטער. „מנחם מענדל“ איז געווען אַ גוט באַקאַנטער שכן, און אָפטער אַריינגייער און „מאָטל־פּייסי דעם חזנס“ — אַ ליב, טייער, מחיהדיק שוועסטער־קינד.

און פריילעך, און יום־טובדיק איז געווען יענער טאָג, ווען שלום־עליכם פלעגט פאָרלייענען זיינס אַ ווערק אין דער היים.

אויך שפּעטער ווען די קינדער שלום־עליכם׳ס זענען שוין אויסגעוואַקסן, פלעגט שלום־עליכם פריער פאַר אַלץ באַקענען מיט זיין שאַפונג די היימישע סביבה. „דערביי פלעגן געמאַכט ווערן צו דעם באַזונדערע הכנות, ווי צו אַ פאַמיליען־יום־טוב. גאַנצפרי האָבן שוין די קינדער געוווסט, אַז אין אָוונט וועט דער פאָטער פאָרלייענען זיין נייע זאַך, און שלום־עליכם אַליין האָט זיך פיבעריש גענומען גרייטן צו דער פאָרלעזונג, ווי צו אַן עפנטלעכער „פּרעמיערע“: זיך אַרומגעריגלט מיט זיין גאַנצן שרייבגעצייג, געלייענט און געמעקט און אַריינגעשריבן אין דעם נייעם מאַנוסקריפּט, פלינק געקלעפּט נייע בלעטלעך, געטראַכט, געביסן די נעגל, ווידער געמעקט און ווידער געשריבן.

און אָט איז שוין אָוונט. די פאַמיליע איז שוין אַרום טיש אין גרויסער דערוואַרטונג. די נייגעריקע קוקן אַריין דורך דער אָפענער טיר צום פאָטערס שרייבטיש. און שלום־עליכם איז נאָך אַלץ פאַרטיפט אין דער אַרבעט. ער „מייסטרעוועט“ עפּעס אין זיין ווינקל מיט טינט־און־פּעדער, מיט שער און קלעפּ־פּאַפּיר, מיט פלעשלעך גומיראַביק, און דאָס

פּנים איז בײַ אים אַזוי סודותדיק־קאָנצענטרירט, ווי בײַ אַן אינזשיניער און דערפֿינדער, וואָס טאַפּט אויס און פֿאַרשרײַבט צום לעצטן מאָל די שרײַפֿלעך פֿון זײַן דערפֿינדונג, אײדער ער גײט זי דעמאָנסטרירן פֿאַרן וואַרטנדיקן געקליבענעם פּובליקום.

— פּאַפּאַ, פֿאַרטיק? — פֿרעגט אַן אומגעדולדיק קינד פֿונעם טיש, צו אויפֿמונטערן דעם פֿאָטער און באַווײַזן אים, אַז די נײַגעריקײט איז געוואַלדיק גרויס.

— פֿאַרטיק! — לאָזט זיך הערן פֿון צווייטן חדר שלום־עליכם׳ס יונג מונטער קול, און באַלד באַווײַזט ער זיך פֿאַר זײַן אײגענער אודי־טאָריע מיט פֿלינקע באַוועגונגען, מיט בליצנדיק־שמײכלענדיקע ברילן, מיט אַ פֿריש־געקלעפּטן „אָנגעשוואָלענעם“ מאַנוסקריפּט אין האַנט...

אויב די זאַך איז געווען אײנס פֿון זײַנע באַליבטע ווערק, אַשטײגער, טביה דעם מילכיקנס אַ מעשה, — פֿלעגט שלום־עליכם צו דער ערשטער הײמישער פֿאָרלעזונג זיך אָנטאָן יום־טובדיק.

קאַפּיטל צען

א באַגעגעניש מיט גאָרקין

עס דערגעענטערט זיך דאָס יאָר 1905. אין יעדער שטאָט, אין יעדן שטעטל טרעטן אַרויס די אַרבעטער און האַנדלאַנגיקעס קעגן זייערע עקספּלואַטאַטאָרן און קעגן דעם צאַריזם. עס קומען פאָר דע־מאָנסטראַציעס פון אַרבעטער אין די גאַסן. דאָס צאַרישע מיליטער שיסט אין די אַרבעטער. אַלץ אָפטער און אָפטער קומען פאָר פּויערים־אויפשטאַנדן אין די דערפער.

שלום־עליכם דרוקט דעמאָלט זיין גאָוועלע „לאַטקעס של חנוכה“, ווי עס איז צו זען די ווירקונג פונעם רעוואָלוציאָנערן אויפברויז אין לאַנד. שלום־עליכם טרעט דאָרטן אַרויס קעגן דער פינצטערער אָפּגעשטאַנענ־קייט פון דער יידישער אָרעמשאַפט. ער שילדערט, וויאַזוי א גאַנץ שטעטל איז פאַרשקלאַפט ביי איין פאַמיליע נגידים, וועלכע מע רופט דער „הויף“. עס קומט חנוכה, און דער הויף, וועלכער זויגט א גאַנץ יאָר דעם קליאַק פון די יידישע פאָלקס־מאַסן, רופט דאָס שטעטל אויף לאַט־קעס. און דאָס שטעטל ווינטשעוועט דעם הויף:

— א גוטע־נאַכט, און א גוטן־יום־טוב, און א גוטן־תמיד, און זייט געזונט, און דערלעבט איבעראַיאָר מיט אייערע ווייב־און־קינדער, און איר זאָלט זיין נאָך רייכער, און איר זאָלט האָבן פיל נחת, און מיר זאָלן אַלעמאָל גיין צו אייך אויף שמחות!

און דער „הויף“ זיצט און הערט אויס די ווינשעוואַניעס גאַנץ קאַלט־בלוטיק און ענטפערט איינעם איבערן צענטן:

— גם־אתם! גם־אתם!

און די שטאָט שטופּט זיך צום „הויף“, הערט נישט אויף צו ווינ־שעווען, אַלע אויף איין שניט, אַלע מיט איין נשמה, און קיינעם פאַלט

נישט איין אויף דער מחשבה, ער זאָל איבערבייטן די ווינשעוואַניע אָט אַזוי, למשל:

— א גוטע־נאַכט, און א גוטן־יום־טוב, און אַ גוטן־תמיד, און לאָמיר אויך זיין געזונט, און לאָמיר אויך דערלעבן איבעראיאָר מיט אונדזערע ווייב־און־קינדער, און לאָמיר זיין רייכער פון אייך, און לאָמיר אויך האָבן נחת, און גייט איר צו אונדז אויף שמחות...

שלום־עליכם ווערט נישט מיד צו באַהאַנדלען אין זיינע ווערק די טראַגישע לאַגע פון די יידישע פאָלקס־מאַסן דעמלט. ער ווערט אויך נישט מיד אויפצוקלערן די יידישע פאָלקס־מאַסן, אַז ס'איז פאַראַן אויך אַ גרויס רוסיש פאָלק, וואָס לעבט אויך טראַגיש אונטערן יאָך פונעם צאַריזם.

שלום־עליכם באַזוכט דעם עלטסטן יידישן צענטער אינעם צאַרישן רוסלאַנד — ווילנע. „איך בין געווען טאָג ווי נאַכט אין דער אַרבעט. איך בין אויסגעווען אַלע מיין־לעבער. כ'האָב זיך אָנגעזאַפט ווי אַ שוואָם מיט דעם אמתן יידישן דלות. אין צען יאָר וואָלט איך נישט געזען ביי אונדז דאָס, וואָס כ'האָב געזען דאָרט אין צען טעג“.

דאָס איז געווען אין די לעצטע חדשים פון יאָר 1904. שלום־עליכם באַזוכט דעמאלט פעטערבורג. ער פאָרט אַהין, כדי צו קריגן ביי דער צאַרישער מאַכט אַ דערלויבעניש צו עפענען אַ יידישע צייטונג. ער האָט אָבער נאָך א ציל: ער ווייסט דאָך, אַז אין פעטערבורג וועט ער קענען טרעפן אָט דעם רוסישן שריפטשטעלער, מיט וועלכן ער פירט שוין עטלעכע יאָר א קאָרעספּאָנדענץ און וועמען עס האָט אַזוי גע־קרענקט די ביטערע לאַגע פון די רעכטלאָזיקע יידישע פאָלקס־מאַסן. ער וויל אים זען, ער וויל זיך מיט אים דורכריידן, מיט מאַקסים גאָרקי: אפשר וועט אים גרינגער ווערן בייצוקומען „אָט די אַלע טעמעס, וואָס יאָגן אים אַצינד אַזוי נאָך, פונקט ווי קיינמאָל נישט“.

דאָס איז געווען דעם 14־טן נאָוועמבער פון יאָר 1904. שלום־עליכם האָט זיך דערוווסט, אַז גאָרקי איז געקומען קיין פעטערבורג. מאָרגן, דעם 15־טן, וועט ער צו אים גיין. ער האָט זיך שוין וועגן דעם אויפגע־רעדט. און אַ גאַנצן אָוונט פונעם 14־טן נאָוועמבער און דעם גאַנצן אינדערפרי פונעם 15־טן נאָוועמבער זענען פאַר שלום־עליכם'ן געשטאַנען די בילדער, וואָס ער האָט געזען אויף די ווילנער גאַסן:

אַן אויסגעדייוועטע פערדל פירט א וועגל, וואָס ווערט אָנגעטריבן פון צוויי אויסגעדאַרטע, אויפגעהאָרבעטע יידן מיט בערד. און עפּעס א

שרעק און א צאָרן דריקן אויס זייערע פּנימער. דאָס פירן זיי א באַוועג־לעכע „וואלוועלע קיך" פאַר די הונגעריקע אַרבעטלאָזע. א המון אויסגעבלייכטע, אין שמאַטעס געקליידטע מענער און פרויען יאָגן דאָס פערדעלע, וואָס ווערט אַנגעטריבן פון די צוויי אויפגעהאַרבעטע יידן. אָט שטעלן זיי זיך אָפּ, נעמען אַראָפּ די שמאַטעס פון די בלעכענע עמער, און עס ווערן אויסגעשטרעקט הענט מיט ליידיקע קענדלעך.

און מיטאַמאָל, דער המון גיט זיך אַ וואָרף אויף צוריק, מע לאָזט זיך לויפן פון וועגעלע... אַרומגערינגלט פון א גרופּע מענטשן, ליגט אַ פאַרחלשטע פרוי אויף דער ערד, און א צווייטע פרוי לעבן איר ברעכט די הענט און שרייט מיט א וויינענדיק קול:

— א חידוש אַ ביסל, אַז ס'איז שוין ווער ווייסט וויפל וואָכן, אַז קיין בולקע איז נישטאָ אויף צו אָטמאיען די נשמה.

עלף אַזייגער איבערפרי איז שלום־עליכם שוין געווען ביי מאַקסים גאָרקי. ער האָט נאָך נישט באַמערקט, וויאַזוי עס איז אַריבערגעגאַנגען א שעה צייט פון זייער שמועס. און שטאַרק איז געווען דער איינדרוק פונעם דאָזיקן שמועס מיט גאָרקין אויף שלום־עליכם'ן. אין איין טאָג האָט ער געשריבן צוויי בריוו זיינע קינדער וועגן גאָרקין.

„היינט האָב איך אייך אַלעמען געשריבן וועגן מיין ערשטן וויזיט ביי מאַקסים גאָרקי, וועלכער האָט מיך אויפגענומען העכסט פריינדלעך, ריין־חבריש און האָט מיך באַצויבערט".

„ליבע קינדער, — שרייבט שלום־עליכם אין דעם צווייטן בריוו, — איך שרייב אייך אַלעמען אונטערן פרישן איינדרוק פון מיין ערשטן וויזיט ביים ק ו מ י ר פון אונדזערע טעג, דעם באַהערשער פון געדאַנקען מאַקסים גאָרקי. ער האָט מיך אויפגענומען העכסט חבריש.

עס איז אַוועק ביי אונדז א געשפּרעך וועגן ענינים פון ליטעראַטור, פון דער אַלגעמיינער און פון דער יידישער, און, כ'לעבן, כ'האָב מיך אפילו נישט אומגעקוקט, ווי עס איז אַוועק ביי אונדז א שעה... ער האָט געבעטן אַריינקומען צו אים גאַנץ פשוט".

„ער האָט אַליין געוומען אויף זיך באַקענען מיך מיט די בעסטע פאַרשטייער פון דער פרעסע... זיין אויסזען איז גאָר נישט דאָס, וואָס מיר האָבן זיך פאָרגעשטעלט. אַן אינטערעסאַנטער... מיט א גוטן, אָפּע־נעם, פּנים און מיט אַ ברייטער נאָז, אַליין אַ הויכער, א געזונטער (גאָר נישט קיין קראַנקער), א וויבער, כאָטש אַ ביסל א קאַנטיקער, אין אַ בלוזע, פאַרשטייט זיך, און אין הויכע שטיוול".

אין דער גאַנצער וועלטלעכער ליטעראַרישער טעטיקייט זיינער האָט שלום־עליכם שטענדיק געזוכט פריינדשאַפט מיט גאָרקין. און ווער האָט נאָך אין אונדזער ליטעראַטור אַזוי ליב געהאַט דעם מענטשן פון אונדזער פאָלקס־מאַסע, ווי שלום־עליכם, וועלכער האָט „געזוכט צו געפינען דאָס ליכטיקע געשטאַלט פונעם מענטשן מיט אַלע זיינע פריידן, ליידן און שטרעבונגען". און דאָס איז געווען דער שטריך אין שלום־עליכם'ן, וואָס האָט אים דערנענטערט צו גאָרקין.

אויך גאָרקי האָט הויך געשאַצט שלום־עליכם'ס טאַלאַנט און האָט זיך באַצויגן מיט דער גרעסטער ליבע צו זיין שאַפן. אין יאָר 1910, ווען עס האָבן אָנגעהויבן אַרויסצוגיין שלום־עליכם'ס ווערק אין רוסיש, האָט גאָרקי אַזוי געשריבן וועגן „מאָטל פּייסי דעם חזנס" צו שלום־עליכם'ן:

„האַרציק געאַכטער מיטברודער!

אייער בוך באַקומען, איבערגעלייענט, געלאַכט און געוויינט — אַ וווּנדערלעך בוך! די איבערזעצונג, הוכט מיר, איז געמאַכט געשיקט און מיט ליבע צום אויטאָר, כאָטש ערטערהווייז פילט זיך, אַז אויף רוסיש איז שווער איבערצוגעבן דעם טרויעריקן און האַרציקן הומאָר פונעם אָריגינאַל. איך זאָג — עס פילט זיך.

דאָס בוך געפעלט מיר שטאַרק — איך זאָג נאָכאַמאָל — אַן אויסגעצייכנט בוך!

עס שטראָמט פון אים דורכויס אזא ווילע, עכטע און קלוגע ליבע צום פאָלק, און דער דאָזיקער געפיל איז אַזוי זעלטן אין אונדזערע טעג.

איך דריק פעסט די האַנט.

מ. גאָרקי".

דער 9-טער יאַנואַר

מחנות אַרבעטלאָזע האָבן זיך געשטופּט צו זאַוואָדישע טויערן און געוואַרט אויף אַרבעט. יעדן טאָג פלעגט אויסקומען דער פּאָליציי צו צעטרייבן אָט די דאָזיקע פּאַרצווייפלטע מענטשן, וואָס האָבן זיך הונגעריקע און דערצאָרנטע געשלעפּט איבער די גאַסן אין אָפּגעריסענע, אָפּגעשליסענע שמאַטעס. די מלחמה מיט יאַפּאָניע, וואָס דער צאַר האָט דורך איר געמיינט אונטערצודריקן די רעוואָלוציאָנערע באַוועגונג, האָט איבער דער נישטיקער אָנפירונג פון די צאַרישע גענעראַלן געפירט פון איין מפּלה צו אַ צווייטער. דער הונגער־טויט טראָגט זיך איבער שטאָט

און דאָרף. די אַרבעטער שמרייקן, דער פּראָוואָקאַטאָר, דער גלח גאַפּאָן רעדט איין די פּעטערבורגער אַרבעטער, זיי זאָלן גיין בעטן ביים צאַר און זאָלן אים שרייבן א פּעטיציע.

און דעם 9טן יאַנואַר פון יאָר 1905 איז א המון פון הונדערט פערציק טויזנט מענטשן — אַרבעטער מיט זייערע פרויען און קינדער — אַוועק צום ווינטער־פּאַלאַץ. זיי זענען געגאַנגען אומבאַוואָפנטע, און מ'צ האָט זיי באַגעגנט מיט אַ שיסעריי. די פּעטערבורגער גאַסן זענען פאַרגאָסן געוואָרן מיט בלוט. פאַר אַלעמען איז קלאָר געוואָרן, אַז מע מאָר נישט גלייבן דעם צאַר און זיינע דינער. אין אָוונט פונעם זעלביקן טאָג האָבן די אַרבעטער גענומען בויען באַריקאַדעס אין די פאָרשטעט. אויף די באַריקאַדעס האָבן געפלאַטערט רויטע פאָנען.

אַ שווערן איינדרוק האָט אָט די דאָזיקע געשעעניש געמאַכט אויף שלום־עליכם'ען. ער גיט איר אָפּ אַ באַזונדער־האַרציקן קאַפּיטל אונטערן נאָמען „דער בלוטיקער זונטיק“ אין זיין ראָמאַן „דער מבול“, ווי שלום־עליכם האָט געפּרוווט צו שילדערן דעם רעוואָלוציאָנערן קאַמף פאַר א בעסערער צוקונפט.

באַלד נאָכן 9טן יאַנואַר שרייבט שלום־עליכם אָן א חוזקדיק ליד אויפן צאַר און אויף זיין רעגירונג און פאַרשפּרייט עס צווישן די יידישע אַרבעטער. און אין די אַרבעטער־ווינקלען, אויף דעמאָנסטראַציעס האָט צוגלייך מיט דער אַרבעטער־מאַרסעליעזע, מיט דער וואַרשאַוויאַנקע אויך געקלונגען די פאָלגנדיקע ליד פון שלום־עליכם'ען:

שלאָף, אַליעקסע, יורש פיינער,
ליכטיקער פאַרשוין!
שלאָף, בן־יחיד, קדיש מיינער!
שלאָף זשע, שלאָף, נישט וויין!

זאָלסט מיר וואַקסן, זיין אַ גרויסער,
האָבן קאַסעס געלט,
שטעט און דערפער, זיין אַ קייסער
איינער אין דער וועלט,

ווען מיר זיין אַ גרויסער חכם,
קליגער נאָך פון מיר,
און אַ מלך שבמלכים
מיט אַ לאַנד סיביר.

ווענסט אם־ירצה־השם פאַרמאָגן
רענטעס פולע זעק,
און פיל שענקען מיט אָסטראָגן,
קלויסטערס אָן אַן עק.

און זשאַנדאַרמען מיט קאַזאַקן,
שומרים ביי דער טיר,
די, וואָס קענען בראָקן, האַקן,
שמייסן אָן אַ שיר.

. . . .

. . . .

צאָלן וועסטו קאָנטריבוציע,
שטילער! מאַך אַ שווייג!
זאָג זיי צו אַ קאָנסטיטוציע —
נ׳שטעל זיי אויס אַ פייג.

לאָזן פלאַפלען סאָציאַליסטן,
מיינען סט׳עפּעס זיין,
לאָזן שיסן אַנאַרכיסטן,
וויפל ס׳וועט אַריין.

וועסט אין ספּאַלניע זיך פאַרשליסן,
פּונקט ווי איך אַצינד,
לאָז דאָרט טרערן, בלוט זיך גיסן —
דו זאָלסט זיין געזונט.

לאָזן האווקען די גאַזעטן,
שרייען אויף די ציין,
פּובליציסטן און פּאָעטן
לאָזן זינגען שיין.

לאָזן באָמבעס דאָרט זיך רייסן,
ס׳איז שוין נישט קיין נייס;
מ׳עט זיי כאַפּן, מ׳עט זיי שמייסן,
הענגען איינציקווייז.

פּ׳ראָן פּאָליציע פּ׳אַלע עקן,
סישטשיקעס אַ סך,
פּ׳ראָן אַ קאָנטשיק, פּ׳ראָן אַ שטעקן,
פּ׳ראָן אַ גוטע זאַך,

וואָס מע רופט עס אָן „קראַמאָלאַ
ניעזיבליעמיך אַסנאָווו”...
שלאָף, אליעקסעַ, ס׳איך, ניקאָלאַ, —
ס׳לידל נעמט אַ סוף.

און נאָך פיל אַלעגאָרישע גאָוועלן האָט שלום־עליכם אָנגעשריבן אין יענעם יאָר: „דאָס ניי־געבוירענע”, וו ער לאַכט אויס די צאַרישע קאָנסטיטוציע, און „דער פעטער פּיניע און די מומע רייזע”, וו שלום־עליכם לאַכט אויס די קולטורעלע און טעכנישע אָפּגעשטאַנענקייט פונעם צאַרישן רוסלאַנד און די צווישנפעלקערלעכע בורזשואַזע דיפּלאָמאַטיע.

קאַמף פאַר אַ קינסטלערישן טעאַטער

איצט האָט דאָך „יוחנן הער שוסטער” אויפגעוואַכט, אָט דער אַלטער באַקאַנטער פון שלום־עליכם׳ן, וועלכן עס האָבן אַזוי אויסגעלאַכט די בורזשואַזע און רעאַקציאָנער־נאַציאָנאַליסטישע פּעליעטאָניסטן פון „המליץ”, „הצפירה” און „פאָלקסבלאַט” אין די צייטן פון דער „יידישער פאָלקס־ביבליאָטעק”.

די רעוואָלוציאָנערע געשעענישן פון יאָר 1905 האָבן שלום־עליכם׳ן געשטויסן צו זוכן אַלץ עפעקטיווערע מיטלען, וויאַזוי צו באַווירקן אַמשטאַרקסטן די מאַסן. ער ווענדט זיך דעמלט ווידעראַמאָל צום דראַמאַטישן זשאַנר. און אויב פריער, אין די 90־ער יאָרן און אָנהייב פונעם 20־טן יאָרהונדערט, האָט ער ווייניק געהאָפט, אַז זיינע פּיעסן זאָלן געשטעלט ווערן אין יידישן טעאַטער, איז אָבער איצטער, אינעם יאָר 1905, זיין

האָפענונג צו זען זיינע דראַמאַטישע ווערק אויף דער יידישער בינע אַליין שטאַרקער און שטאַרקער געוואָרן.

אין די רוסישע צייטונגען, אַזוי אויך אין דער יידישער צייטונג „דער פריינד“ האָט זיך אין יאַנואַר חודש פון יאָר 1905 געוויזן א ידיעה, אַז די צאַרישע מאַכט האָט כלומרשט אָפּגעשאַפן דעם פאַרבאָט פונעם יידישן טעאַטער אין רוסלאַנד.

דער יידישער טעאַטער האָט זיך דעמלט געפונען אין א באַזונדער קלוגלעכער לאַגע. ער האָט עקזיסטירט אונטער אַ פרעמדן נאָמען „יידיש־דייטשישע אָפּערעטע“. פון דער בינע האָט דער יידישער צושויער פון פאָלק געהערט א געמישטע, צעהרגעטע שפּראַך פון יידיש און דייטש. און געזען האָט ער פאַרשידענע טאַלאַנטלאָזע שטיק, וואָס האָבן פאַרגרעבט דעם געשמאַק און פאַרטונקלט דעם באַוווסטזיין, אַרויסגערופן האמעטנעם גראַביונגעריש געלעכטער, און נישט מער. אָט די דאָזיקע קלוגלעכע לאַגע פון איינער פון די סאַמע וויכטיקסטע קולטור־צווייגן פון די יידישע פאָלקס־מאַסן אין רוסלאַנד האָט באַזונדערס געקרענקט די פריינד פון דער פאָרגעשריטענער יידישער קולטור און צווישן זיי שלום־עליכם׳ן, וואָס איז געווען איינער פון די מעכטיקע שעפער פון דער יידישער ליטעראַטור.

אין מינסק האָבן די פאָרגעשריטענע שיכטן פון דער יידישער און פוילישער געזעלשאַפטלעכקייט געווירקט אויף היגער אָרטיקער שטאָט־דומע, זי זאָל זיך ווענדן צום גובערנאַטאָר, ער זאָל זיך משתדל זיין וועגן דערלויבן טעאַטער אין מינסק אויף יידיש און אויף פויליש. אין אָדעס האָט מען טאַקע אין יאַנואַר חודש פון יאָר 1905, ווען עס איז אָפּגעדרוקט געוואָרן די ידיעה, אַז עס וועט ווידער דערלויבט דער יידישער טעאַטער, אָרגאַניזירט אַ זאַמלונג פאַר א פאָנד צו בויען אַ געבייד פאַר א יידישן טעאַטער. אין אַ קורצער צייט איז צענויפגעזאַמלט געוואָרן פערציק טויזנט רובל. אומעטום, וו עס האָט נאָר געשלאָגן דער פאָרגעשריטענער געדאַנק צווישן די יידן אין רוסלאַנד, אומעטום אין די גרעסערע יידישע צענטרען איז באַהאַנדלט געוואָרן דעמלט די פראַגע פון באַפרייען דעם יידישן טעאַטער פון „גזירת־דייטש“.

שלום־עליכם האָט איצט איינגעפונען, אַז עס איז געקומען די צייט אויפצוטאָן פאַר דער געשיכטע פון דעם יידישן טעאַטער דאָס, וואָס ער האָט אויפגעטאָן פאַר דער געשיכטע פון דער יידישער ליטעראַטור אין דער מיט פון די 80־ער יאָרן, אַראָפּרייסנדיק די מאַסקע פון שמ״ריזם.

דער יידישער טעאַטער האָט, לויט שלום־עליכם׳ס מיינונג, זיך גענייטיקט אין אַ ראַדיקאַלער איבערבויונג. דער יידישער טעאַטער איז, לויט זיין מיינונג, אַראָפּ פון דעם וועג, אויף וועלכן עס האָט אים געפירט דער שעפער פון מאָדערנעם יידישן טעאַטער אברהם גאָלדפאַדן. מע האָט פאַרקריפּלט זיינע ווערק, געשענדט זיי אויף דער יידישער בינע. דער יידישער טעאַטער האָט, לויט שלום־עליכם׳ס מיינונג, געדאַרפט אַרויס־געריסן ווערן פון די הענט פון פאַרשידענע הענדלער און שאַכער־מאַ־כערס. אַזאַ לאַגע, ווו דער אַקטיאָר איז בלויז נישט מער ווי אַ מענטש, וואָס קרימט זיך, האַפּקעט פאַר דעם עולם, און דער טעאַטער אַ באַלאַגאַן, קאָן מער נישט זיין.

שלום־עליכם האָט קיינמאָל נישט פאַרשטאַנען דעם טעאַטער אַלס אַזאַ, וואָס זאָל קענען עקזיסטירן אָן אַן אמת קינסטלערישן דראַמאַטור־גישן מאַטעריאַל. ער האָט קיינמאָל נישט געטראַכט, אַז בלויז ער אַליין איז באַרופן צו שאַפן אַ קינסטלערישן רעפּערטואַר. ער האָט זיך גע־ווענדט מיט אַ בריוו צו די יידישע שרייבער.

„עס איז נאָענט דער טאָג, — האָט ער געשריבן אינעם בריוו, — ווען די צוגעמאַכטע טויערן... פונעם עכט יידישן פאָלקס־טעאַטער וועלן געעפנט ווערן. עס איז נאָענט דער טאָג, וואָס מע וועט שוין נישט הערן מער אינעם יידישן טעאַטער דייטש, אָט אַ יענעם בערדיטשעווער דייטש, וואָס קערט זיך איבער די גאַל הערנדיק. די יידישע שפּראַך, די אמתע פאָלקס־שפּראַך, דער „זשאַרגאָן" וועט פאַרנעמען זיין אָרט. און דאָס יידישע פאָלק, דער המון וועט גיכער ווערן, אַז מע קאָן שוין הערן אַ יידיש וואָרט אין טעאַטער, וועט ער זיך אַ לאָז טאָן אין יידישן טעאַטער אַריין. ער וועט וועלן הערן און זען דאָס, וואָס מ׳דאַרף הערן און זען אין אַ טעאַטער. ער וועט וועלן הערן קענטלעכע דיבורים, זען באַקאַנטע פאַרשוינען, קענטלעכע פּנימער, סצענעס און טיפּן אַזעלכע, וואָס שפּיגלען אָפּ אין זיך דאָס געוויינלעכע אַלטעגלעכע לעבן".

שלום־עליכם האָט זיך אַנדערש נישט געקענט פאַרשטעלן, אַז דער יידישער טעאַטער זאָל זיך נישט שטעלן דעם ציל אויפצוקלערן, צו פירן אויף אַ רעכטן וועג די סאַמע ברייטע פאָלקס־שיכטן. פריער פון אַלץ דאַרף, לויט זיין מיינונג, געפירט ווערן אַ קאַמף אין יידישן טעאַטער קעגן „חילדע געדאַנקען, אומגעלומפּערטע מאָנאָלאָגן, פּלאַטשיקע ווערט־לעך, בדחנישע לידער, פאַרשימלטע חכמות, קופּלעטן און ניבול־פּה", וואָס איז אין יידישן טעאַטער „אַ סך מער, ווי אין ערגעסטן צירק, אינעם

געמיינסטן באַלאַגאַן". ער האָט איצט געראָפן אויסצורויכערן די אומגעלומפּערטע שונד פון דער בינע, גלייך ווי אין דער צייט פון זיין „יידישער פאָלקס־ביבליאָטעק" האָט ער אונטערן פּסעוודאָנים ס. ביכענ־פרעסער אויסגערויכערט פון דער יידישער ליטעראַטור די מאַלגנאָלאָזיקע, עם־האַרצישע און אידיאָטישע „סאַטיריקא" פון די מאַראַכאָווסקיס, ביקערמאַנס, אַסטראָווסקיס, דלוגאַטש און אַנדערע. אַנדערש וואָלט דער יידישער טעאַטער נישט געקאָנט צוריקקערן אויף זיין וועג פון רעאַליזם און פאָלקישקייט, אין וועלכן ער איז געגאַנגען אין דער צייט, ווען עס האָט מיט אים אָנגעפירט זיין שעפער אַברהם גאָלדפאַדן. דער יידישער טעאַטער, האַלט שלום־עליכם, דאַרף פונקט ווי די יידישע ליטעראַטור אָפּשפּיגלען דאָסווירקלעכע לעבן, פירן דאָס פאָלק פאָרויס צו די בעסטע אידעאַלן פון דער מענטשלעכקייט. אָן דער הילף פון דער יידישער ליטעראַטור קאָן קיין טעאַטער נישט געשאַפן ווערן. און שלום־עליכם רופט די יידישע שרייבער צו שאַפן אַ רעפּערטואַר

„אַ יונגס, אפשר נאָך נישט אַזוי רייף, נאָר עפּעס, עפּעס לאָמיר געבן אונדזער פאָלקס־טעאַטער!.. מיט לעבנס־פּיעסן, מיט רעכטע לעבע־דיקע פּיעסן וועלן מיר אויסרויכערן דאָס גאַנצע דראַמאַטישע שמוץ, ווי מיר האָבן מיט גאָטס הילף אַרויסגערויכערט (אויב נישט אינגאַנצן, האַלב אַוודאי!) דעם שמוץ פון אונדזער פאָלקס־ליטעראַטור".

שלום־עליכם וויל קיינמאָל נישט פאַרפירן דעם לעזער און שטענדיק, ווען ער רעדט נאָר מיט אים, דערמאָנט ער אים די ווירקלעכע סיבות, פון וואַנען די אָדער יענע דערשיינונג אינעם לעבן פון די יידישע פאָלקס־מאַסן און פון דער יידישער קולטור שטאַמט. די שווערע לאַגע פונעם יידישן טעאַטער איז בלויז אַ רינג פון דער אַלגעמיינער פּאָליטישער און נאַציאָנאַלער רעכטלאָזיקייט פון די יידישע פאָלקס־מאַסן. דער קלעגלעכער צושטאַנד פון דעם רעפּערטואַר איז אַ רעזולטאַט פון דעם פאַרבאָט פון דעם יידישן טעאַטער.

אין יאָר 1903 האָט שלום־עליכם אָפּגעדרוקט אין ספּעקטאָרס „יידישע פאָלקס־צייטונג" זיין פּיעסע „צעזייט און צעשפּרייט", וועלכע איז דעמאָלט באַשטאַנען פון דריי אַקטן. שלום־עליכם גופא איז מיט דעם ווערק נישט געווען פולשטענדיק באַפרידיקט, אָבער דער יידישער פאָר־געשריטענער צושויער, וואָס האָט געוואָלט זען אַ שפּיגל פון לעבן אויף דער בינע, האָט באַלד פאַרגעדענקט שלום־עליכם'ס נייע פּיעסע. און מע

האָט געגומען זוכן מיטלען, וויאַזוי אָט די פּיעסע אַוועקצושטעלן אויף דער בינע. מאַרק ארנשטיין, דעמלט נאָך אַ יונגער שרייבער, האָט שלום־עליכם'ס „צעזייט און צעשפּרייט“ איבערגעזעצט אין פּויליש און האָט זי אונטער זיין רעזשי געשטעלט אין וואַרשעווער פּוילישן טעאַטער אין פּרילינג פון יאָר 1905. די פאָרשטעלונג האָט צוגעצויגן מאַסן צושויער. און שלום־עליכם האָט דעמלט באַקומען א באַגריסונג־טעלעגראַמע, וווּ עס איז צווישן אַנדערן געווען געשריבן אָט וואָס:

„ביים דערשינען צום ערשטן מאָל אויף דער בינע פון דיין שאַפונג, אין וועלכער דו האָסט מייסטערהאַפט געשילדערט דעם פאַנאַנדערפאַל פון דער היינטיקער יידישער פאַמיליע און דאָס שימערן אין איר די גייסטיקע שטרעבונגען צו א נייעם יידישן לעבן, שיקן מיר אונדזער הייסע באַגריסונג צו אונדזער באַליבטן פאָלקס־שרייבער שלום־עליכם“.

אויף דער צווייטער פאָרשטעלונג פון „צעזייט און צעשפּרייט“ איז בייגעווען שלום־עליכם. און ער דערציילט וועגן דעם אַזוי:

„אַזעלכעס האָב איך נישט געזען אַפילו אין מיין שרייבערישער פאַנטאַזיע. נאָכן ערשטן אַקט האָט מען מיך (בוכשטעבלעך) פאַרשאָטן מיט בלומען. דערנאָך, נאָך יעדן אַקט, האָט מען מיך וויפל מאָל ארויסגערופן. ביים פערטן אַקט איז דאָס פּובליקום פשוט ארויס פון די כלים, האָט אַפּלאָדירט יעדע פראַזע, וואָס האָט אויסגעדריקט וועלכע־עס איז שייכות מיט דער אידעע פון דער פּיעסע. און נאָכן שלום האָבן גענומען פליען היטלען. און עפּעס א ווילדע עלעמענטאַרע קראַפט האָט זיך צו מיר געריסן ווי איינצושלינגען מיך. פאַר איין מאָמענט האָב איך געמיינט, אז דאָס טעאַטער פאַלט איין. איך האָב מורא געהאַט פאַר דעמאָנסטראַציעס“.

נאָך אַ גרעסערע קראַפט האָט זיך געריסן אריינצונעמען אין זיך דעם פאָלקס־שרייבער מחוץ פון די ווענט פון טעאַטער. דאָס זענען געווען די טויזנטער אַרבעטנדיקע, וואָס זענען געשטאַנען אויף דער גאַס לעבן טעאַטער, האָבן מיט אומגעדולד געוואַרט אויפן אויטאָ, געזונגען מיט באַגייסטערונג זיין נאָר וואָס פאַרפאַסטן פאַמפלעט קעגן דעם צאַר ביקאָליי „שלאָף אַליִקסע“. די דאָזיקע אָוואַציעס האָבן ביז גאָר איבערגעשראָקן די פּאָליציי.

אין די טעג פון דעם גרויסן דערפאָלג האָט שלום־עליכם נישט פאַרגעסן וועגן די יידישע פאָלקס־מאַסן און עס האָט זיך אים געוואָלט, אַז די פּיעסע זאָל געשטעלט ווערן אויף דער יידישער שפּראַך און ער

זאָל פּילן דעם ווירקלעכן קאָנטאַקט מיט די מאַסן. אין דער זעלביקער צייט שרייבט ער פון וואַרשע צו זיין טאָכטער: „גאָט מיינער, וואָס וואָלט שוין געווען, ווען עס זאָל מעגלעך זיין צו שפּילן אויף יידיש!“ און דעמלט האָט ער ווירקלעך דערפילט, אַז זיין גורל איז נישט נאָר צעגויפגעבונדן מיט דער יידישער ליטעראַטור, נאָר אויך מיט דעם יידישן טעאַטער. „מיין גורל און אייער צוקונפט, — שרייבט ער אינעם זעלביקן בריוו, — זענען ענג פאַרבונדן מיטן יידישן טעאַטער. פאַרשרייב דאָס דיר“.

נישט נאָר דער צושויער האָט מיט באַגייסטערונג אָפּגעשאַצט די פאָרשטעלונג „צעזייט און צעשפּרייט“, נאָר אויך די פּרעסע האָט אין דער ווירקלעכקייט געגעבן אין גרונט א פּאָזיטיווע מיינונג וועגן דער פאָרשטעלונג. „דאָס שטיק האָט אַלע גרויסע מעלות, — האָט געשריבן י. ל. פּרץ, — און אַלע קליינע חסרונות פון שלום=עליכם, וואָס וועט זיך קיינמאָל פון קיין וויץ נישט אָפּזאָגן, וו מע דאַרף יאָ וו מע דאַרף נישט. דאָס שטיק גרענעצט זיך דעריבער מיטן פאַרס“.

דער איינציקער אומצופרידענער מיט דער פּיעסע איז געווען שלום=עליכם אַליין. וועגן דעם דערווייסן מיר זיך פון זיין אַריינפיר צו דער איבעראַרבעטונג פון „צעזייט און צעשפּרייט“ אין יאָר 1905.

„מיט אייניקע יאָר צוריק — שרייבט שלום=עליכם — האָט זיך געדרוקט פון מיר א פעליעטאָן אין דער „יידישער פאָלקסצייטונג“ אונטערן נאָמען „צעזייט און צעשפּרייט“, בילדער פון יידישן לעבן“. הגם די דאָזיקע בילדער זענען געשריבן אין א דראַמאַטישער פאָרם, דאָך *האָט זיך מיר אַפילו נישט געחלומט, אַז איך וועל אַמאָל זוכה זיין צו זען זיי אויף דער סצענע*. אין עטלעכע יאָר אַרום האָט מען די פּיעסע איבערגעזעצט אין דער פּוילישער שפּראַך און מע האָט זי געשפּילט אין פּוילישן טעאַטער זייער ראַשנה, די גאַלעריע האָט געפּאַטשט „בראַוואָ“ ווי געוויינלעך. נאָר וואָס מער דער עולם האָט געגוואַלדעוועט, אַזוי מער האָט דאָס דעם מחבר פאַרדראָסן; ער האָט געפילט, אַז דער פּיעסע פעלט אַסך מער, ווייפל זי פאַרמאָגט: ער האָט געפילט, אַז אויף דער בינע וועט געשפּילט א פעליעטאָן, נישט קיין דראַמע. דאָס וואָס איך האָב דעמלט געליטן, קאָן מען אָנרופן „חיבוט=הקבר“. קיינער ווייסט נישט, זאָגט מען, וועמען דער שוך קוועטשט“. איך בין געווען דענסטמאָל אויב נישט דער איינציקער, וואָס האָט אויסגעפייפט דעם מחבר פון דער

פּיעסע. איצט, ביי דער צווייטער אויפֿלאַגע, צום אויפֿפֿירן זי אויף דער יידישער בינע, האָב איך זי גענומען צום אויסבעסערן. דאָס „אויסבעסערן“ האָט מיך אָבער אַזוי ווייט פֿאַרשלעפּט, אַז איך האָב כמעט איבערגעשריבן אַ גאַנץ נייע פּיעסע. כמעט גאָר איבערגעלאָזט דעם הויפּט-געדאַנק, די נעמען פֿון די פּאַרשוינען און אַ צוויי-דריי סצענעס אומגעענדערט, איך האָב געוואָלט, אַז מיין ערשטע פּיעסע אויף דער יידישער בינע זאָל האָבן כאָטש אַ שטיקל פּנים פֿון אַ פּיעסע. אַזוי אַז אויב די גאַלעריע וועט זיך נישט קאָנען איינהאַלטן און וועט אַמאָל וועלן פּאַטשן „בראַוואָ“, זאָל זי נישט פּאַטשן אומזיסט. „יונגע דראַמאַטורגן — זאָגט טשעכאָוו — באַדאַרף מען ווינציקער אַפּלאָדירן און מער אויספּייפֿן“. גאָלדענע ווערטער!

אָבער די דאָזיקע פֿאָרשטעלונג האָט פֿאָרט באַגייסטערט שלום-עליכם'ען, אַז ער האָט אויף זיך גענומען קוקן, ווי אויף דעם שעפֿער פֿון אַ נייער עפּאָכע אינעם יידישן טעאַטער. פּונקט אַזוי האָט דאָס טעאַטער גענומען קוקן אויף שלום-עליכם'ען. און אין אַפּריל פֿון יאָר 1905 ווערט שוין דערציילט אין דער צייטונג „טעאַטראַלנאַיאַ ראָסיאַ“:

„דער יידישער שרייבער שלום-עליכם האָט זיך געשטעלט אין דער שפּיץ פֿון ספּיוואַקאָווסקיס טרופּע, וואָס שפּילט איצט אין וואַרשע“. אין דער נאָטיץ ווערט דערציילט וועגן דער קלעגלעכער לאַגע פֿון דעם יידישן טעאַטער און אַקטיאָר, וועגן דעם, אַז די אמתע טאַלאַנטן אַקטיאָרן פֿלעגן אומקומען סיי מחמת דער רעכטלאָזער לאַגע פֿון דעם יידישן טעאַטער און סיי מחמת דעם פֿעלן פֿון רעפּערטואַר. און „איצט, — ווערט געזאָגט אין דער נאָטיץ, — ווען צווישן די יידישע דראַמאַטורגן האָט זיך אַרויסגערוקט אַזאַ גרויסער טאַלאַנט ווי שלום-עליכם, טרעט דער יידישער טעאַטער אַריין אין אַ נייער ערע, וועלכע מע קאָן באַגריסן. שלום-עליכם וועט אַכטונג געבן אויפֿן רעפּערטואַר און וועט אַליין אויך שרייבן פּיעסן. צום פֿאַרשטייענדיקן סעזאָן קלייבט זיך ספּיוואַקאָווסקיס טרופּע צוריק קיין אָדעס“.

און אין יוני פֿון יאָר 1905 שליסט שלום-עליכם אַן אָפּמאַך מיט דער דירעקציע פֿונעם יידישן טעאַטער ספּיוואַקאָווסקי און אדלער. אין אַ בריוו צו זיין טאָכטער שרייבט ער דערמיט:

„איך האָב שוין אָפּגעמאַכט מיט דער דירעקציע פֿון ספּיוואַקאָווסקי און אדלער, וועלכע האָבן געדונגען דעם גרויסן טעאַטער אין אָדעס פֿאַרן ווינטערדיקן סעזאָן. איך האָב גענומען אויף זיך, ערשטנס, אַ פֿאַרפּליכטונג:

— איבערצוגעבן אין זייער אויסשליסלעכן רשות מיינע פּיעסעס אויף א גאַנץ יאָר; פּיעסעס, וואָס זענען שוין אָנגעשריבן און וואָס דאַרפֿן ווערן אָנגעשריבן פֿון מיר. צווייטנס, רעדאַקטיר איך פּיעסעס, וואָס זענען געשריבן פֿון אַנדערע מחברים. איך דאַרף בייזיין אויף די רעפּעטיציעס און פּרעמיערעס פֿון מיינע פּיעסעס. עס וועלן אויפֿגעפֿירט ווערן נאָר מיינע פּיעסעס אָדער אַזעלכע, וואָס איך וועל גוט הייסן... הכלל, זיי האָבן זיך גענומען מיט מיין הילף ריכטיק אַוועקצושטעלן די זאַך פֿונעם יידישן טעאטער, אויפֿצובויען א מין יידיש-ליטעראַרישן קונסט-טעאטער".

אָבער נישט לאַנג האָט געדויערט שלום-עליכם'ס פֿרייד דער צאַריזם און זיינע אַגענטן שלאָפֿן נישט. זיי שמעקן, זיי נישטערן אַרום שלום-עליכם'ן. צו גרויס איז זיין פּאָפּולאַריטעט צווישן די יידישע מאַסן.

דעם 20-טן סעפּטעמבער פֿון יאָר 1905 שרייבט דער אָדעסער יידישער צענזאָר אין צענזור-קאָמיטעט:

„...איך מאַך אייך אויפֿמערקזאַם אויף דער ידיעה אין דעם היינטיקן נומער פֿון „אָדעסקע נאָוואָסטי", אַז ספּיוואַקאָווסקיס יידיש-דייטשישע טרופּע, וואָס קומט באַלד צו פֿאָרן, קלייבט זיך שטעלן שלום-עליכם'ס פּיעסעס, וואָס זענען נישט ווינציקער טענדענציעז פֿון זיין דערציילונג „פּעטער פּיניע". איך נעם זיך דעריבער די מוט אַרויסצוזאָגן מיין מיינונג, אַז ס'וואָלט ווינטשנסווערט געווען אָנצונעמען מיטלען, כדי די פּיעסן זאָלן באַזייטיקט ווערן פֿונעם רעפּערטואַר און ס'זאָל נישט דערלאָזט ווערן זייער פּראָקלאַמירונג אין אַפֿישן און אַנאָנסן".

און שלום-עליכם'ס פּלענער וועגן א יידישן קינסטלערישן טעאטער זענען צונישט געוואָרן.

אין האָטעל „אימפּעריאַל"

קיעוו 1905. פֿון 18-טן ביזן 21-טן אָקטיאָבער.

דריי טעג נאָכאַנאַנד, אַז שלום-עליכם און זיין פֿאַמיליע געפֿינען זיך נישט אויף זייער שטענדיקער דירה, זיי זענען אַוועק פֿון דאָרטן. ניין, זיי זענען אַנטלאָפֿן ראַטעווען זיך, ראַטעווען דאָס לעבן זייערס. און שוין דריי טעג, אַז שלום-עליכם און זיין פֿאַמיליע זיצן אין האָטעל „אימפּעריאַל". זיי זענען נישט אַליין, מיט זיי זענען נאָך הונדערטער פֿאַמיליעס אַלע צונויפֿגעשטיקט, צעשראָקענע, טוליען זיי זיך איינע צו די אַנדערע.

זיי באַהאַלטן זיך פונעם טויט, וואָס בושעוועט שוין דריי טעג איבער קיעוו און דער שטאָט. עס טראָגן אים, דעם טויט, גאַנצע קאָפּטעס קוליגאַנעם, פּאָליציי. זיי גייען מיט אַ ווילדן געזאַנג, באַגלייט מיט שיכורע אויסגעשרייען פון הורא. אויף פיל גאַסן האָבן שוין די פּאָגראָמשטשיקעס דערהרגעט נישט איין מאַמע, נישט איין טאַטן, נישט איין קינד פון דער פרידלעכער באַפעלקערונג, נישט איין רעוואָלוציאָנערן אַרבעטער און אַרבעטנדיקן.

מע האָט אונטערגעקויפט דעם שווייצאַר, וועלכער שטייט ביי דער טיר פונעם האָטעל „אימפּעריאַל". ער האַלט אַן איקאָנע אין האַנט און נאַרט אָפּ די פּאָגראָמשטשיקעס, אַז דאָרטן אין האָטעל „אימפּעריאַל" זיצן לויטער גאָטספאָרכטיקע פרומע קריסטן.

הינטער דעם פענצטער, הערט זיך אַ טייוולאָניש געשריי און עס גייט אַ שדים-טאַנץ. עס האָט זיך אויסגעמישט איינעם אַ פייפן, אַ הודזשען, אַ קלאַפּן, אַ ברעכן, אַ יאָמער מיט אַ געלעכטער... מיט אַ הורא! און עס האָבן זיך אויסגעמישט פעדערן מיט בלוט, מיט שערבלעך, מיט האָר, מיט שטיקלעך פאַפיר, מיט מאַרך, מיט צעריסענע ספרים, מיט צעגאָסענעם וויין, אַ מאָדנער מיש-מאַש פון זאַכן.

און דעמלט, זיצנדיק אין דעם באַשיצטן האָטעל, שלאָגט אים אַ געדאַנק, צי זאָל ער זיך נישט נעמען צו פאַרווירקלעכן דעם פּלאַן, וואָס עס האָט אים פאָרגעלייגט אַ יידישער געלערנטער פון אַמעריקע ד"ר פישבערג, אַריבערצוואַנדערן אין ניו-יאָרק און פאַרבינדן זיך דאָרטן מיט דעם יידישן טעאַטער, מיט דער יידישער פרעסע. יאָ. ער וועט עס טאָן, ער וועט אים שרייבן, דעם ד"ר פישבערג, ער זאָל דאָרטן פירן אַ קאַמפּאַניע פאַר אַריבערנעמען אים, 'שלום-עליכם'ן, אין אַמעריקע. ער וואָלט עס טאַקע געטאָן, אָבער ווי פאַרלאָזט מען דאָס פאָלק, אָט דאָס אָרעמע פאָלק! „דאָס האַרץ בלוטיקט מיר — שרייבט דעמלט שלום-עליכם אין זיינעם אַ בריוו צום ד"ר פישבערג — אויף מיין עלנט אָרעם פאָלק, און עס איז מיר אַ בזיון דאָס אַוועקצוואַרפן אין אַזאַ טרויעריקער לאַגע... נאָכאַמאָל זאָג איך אייך, אויז נאָר דער געדאַנק וואָס זעקס אָדער זיבן מיליאָן נפשות בלייבן דאָ אַזוי אומגליקלעך, ווערענד איך איינער וועל ווערן פריי".

אָבער דער שווערער איינדרוק, וואָס דער פּאָגראָם האָט געמאַכט אויף אים און זיין פאַמיליע, די אומגעהויערע שרעק, וואָס זיי זענען דעמלט אויסגעשטאַנען, האָט געווירקט, אַז שלום-עליכם זאָל באַשליסן אַוועקצו=

פאָרן אויף אַ געוויסער צייט פון רוסלאַנד. „מיטן לעבן אַרויס פון געפאר, כאָטש אויף אַ האַלב יאָר, ביז דער הוראַגאַן וועט דורכגיין, און עס וועט אויפגיין די שיינע ליכטיקע זון פון פרייהייט!". דאָרטן וועט ער אויך קאָנען דינען דעם פאָלק און זיין פאָטערלאנד. ער וועט ארויסטרעטן אין אייראָפּע, אין אמעריקע אויף גרויסע מיטינגען און פארזאמלונגען, אין פאריז, אין ניו־יאָרק, אין לאָנדאָן, ער וועט זען ווירקן, אז אין אויסלאנד זאָל יעדער פאָרגעשריטענער און אמתער פריינד פון דער מענטשהייט זיין מיט דער רוסישער רעוואָלוציע, זיין מיט די בעסטע פון די פעלקער אין רוסלאנד — מיט די רעוואָלוציאָנערן. ער וועט אויך ווירקן, אז אין אויסלאנד זאָל מען נישט געבן קיין הלוואה דעם בלוטיקן צאריזם. די אַגיטאַציע קעגן דער הלוואה פירט ער שוין אין די בריוו צו זיינע פריינד אין אמעריקע. אין זיינע בריוו וועגן דער לאגע אין רוסלאנד, וואָס ער האָט געשריבן אין דער אַמעריקאַנער יידישער פרעסע, האָט ער גערופן זיינע לעזער צו „העלפן דעם אָרעמען אומגליקלעכן פאָלק נישט נאָר מיט געלט אליין, נאָר אויך מיט עפּעס אנדערש..." געמיינט האָט ער דעמלט אָט וואָס: אגיטירן קעגן א הלוואה דעם בלוטיקן צאריזם, וועל־כער „דארף געלט נאָך מער, ווי די צעראַבעוועטע יידן".

ער איז אָבער געווען געגארט אין די ראָטשילדס, אין די מענדעל־סאָנס און אין פיל אנדערע באַנקירן, פונקט ווי אייניקע זיינע קאסרי־לעווקער געשטאַלטן. און ער האָט אויף אַ רגע געמיינט, אַז אָט די באַנ־קירן גייט אינדערהאמתן אָן דאָס בלוט פון די יידישע פאָלקס־מאַסן, כאָטש ער אליין האָט עס נישט איין מאָל שארף אָפּגעלייקנט, אין זיינע ווערק. „טאָמער גייט איצט ארויס א ייד א מיליאָנער מיט א הלוואה, — שרייבט שלום־עליכם, — איז קוילעט ער אָן א מעסער זעקס מיליאָן יידן (אַ חוץ הונדערט מיליאָן קריסטן) און דאָס בלוט פאַלט אויף זיין קאָפּ". יאָ, ביי דעם אימפּעריאליסט שטייען די אינטערעסן פון דער אייגענער קעשענע העכער פון אלץ. דער באראָן גינזבורג פון פּעטערבורג האָט גיכער דערפילט דעם פולס פון דער וואַליוטע, איידער די ווײ־געשרייען פונעם פאָלק און האָט זיך געלאָזט טאקע היינמלט אין פאריז אויסצו־פועלן א הלוואה פארן צאריזם.

עס האָט זיך אים געוואָלט, שלום־עליכם'ן, אז אין אַמעריקע זאָל מען דורכן טעאטער זען דעם העראָישן קאמף, וואָס עס פירן די פעלקער פאר זייער באפרייונג אין רוסלאנד. און ער האָט אָנגעשריבן פארן טעא־טער די דראמע „דער לעצטער קרבן, אָדער די בלוטיקע טעג". צווישן די

פערזאָנען פון דער פיעסע „די בלוטיקע טעג“ איז שלום־עליכם'ן באַזונדערס ליב געווען יויליק דראַטווע.

„זייער א דאנקבארע ראָל פאר א גוטן טראגיקער, א יונגער שוסטער, א רעוואָלוציאָנער, — האָט שלום־עליכם צו זיך א זאָג געטאָן, באטראכטנדיק אין קאָפּ אלע פארשוינען, — הכלל, באוואָרנט אלע אקטיאָרן“.

און ווי פארשעמט פאר זיין אייגענעם גרויסן טאלאנט, א זאָג געטאָן:

— נישט איך האָב באוואָרנט, נאָר דאָס לעבן גופא האָט באוואָרנט.

די צעבושעוועטע קאָנטררעוואָלוציע אין לאַנד האָט שלום־עליכם'ן אריינגעוואָרפן אין טרויער און אין פארצווייפלונג, און יענע טעג האָט שלום־עליכם דערזען דעם שאָטן פון זיין אייגענעם טויט.

און ער האָט אָנגעשריבן דאן די באקאנטע עפּיטאַפיע פאר זיין מצבה:

געווען א ייד א פשוטער,
געשריבן עברי־טייטש פאר ווייבער
און פארן פראָסטן פאָלק האָט ער —
דאָ ליגט א זשארגאָניסט א שרייבער.

דאָס גאנצע לעבן אויסגעלאַכט,
געשלאָגן מיט דער וועלט כפּרות.
די גאנצע וועלט האָט גוט געמאכט. —
אליין, אוי וויי, געווען אויף צרות!

און דווקא, ווען דער עולם האָט
געלאכט, געקוועלט און פלעגט זיך פרייען,
האָט ער געוויינט — דאָס ווייסט נאָר גאָט —
בסוד, אז קיינער זאָל נישט זעען...

שלום־עליכם.

קאַפּיטל עלף

אין וואַנדערונג

„עס איז געווען אַ נאַסער, אַ קאַלטער פרימאָרגן, איינער פון יענע קאַלטע נאַסע אָסיענדיקע טעג, וואָס מע זאָגט, אַז עס איז „אַן עבירה אַ הונט אַרויסצולאָזן אויף דער גאַס“, און דאָך איז דער באַנהויף... געווען פול געפּאַקט מיט מענטשן, און איבערהויפּט די דריטע קלאַס. עס איז נישט געווען אַ נאָדל דורכצוּוואַרפן. מערסטנס פּאַסאַזשירן זענען געווען, קאָן מען זאָגן, כמעט לויטער יידן. געזעסן און געשטאַנען קעפּ אויף קעפּ, ווייבער מיט קינדער, מיט טשעמאָדאַנעס, טאָרבעס, זעק און פּעקלעך און קישנס, קישנס, קישנס!.. די פּנימער ביי אַלע אָנגעשראָקע־נע, פאַרצווייפלטע, קוקן זיך אַרום אויף אַלע זייטן, ציטערן פאַר אַ געשריי, פאַר אַ פייף. און לויט די שמועסן פון די פּאַסאַזשירן דאַרף מען רעכענען, אַז דאָס זענען עמיגראַנטן, וואָרום עס לאָזן זיך הערן די ווערטער: „ליבוי... האַמבורג... שיפסקאַרטן... אַמעריקע...“

דאָס געשריי איז גרויס, דער טומל מיטן לויפן, מיטן שטופּן זיך איז נאָך גרעסער.

באַזונדער איז אַ ווינקעלע זיצט אַ געזינדל: אַ פאָטער, מוטער, זעקס קינדער, פיר יינגלעך, — יינגלעך איז אין אַמעריקע, זאָגט מען, אַ גליק, זיי גייען אַרבעטן. צוויי מיידלעך, — מיידלעך, זאָגט מען, איז אויך אַ גליק אין אַמעריקע, זיי גייען אַרבעטן, און אַ באָבע מיט אַ זיידן זענען דאָ. די באָבע וואָלט אפשר אויך געפאָרן מיט די קינדער קיין אַמעריקע, קאָן זי נישט איבערן זיידן, ווייל ער איז אַ בלינדער. אַ בלינדן לאָזט מען קיין אַמעריקע נישט אַריין, מוז זי דאָ בלייבן מיטן אַלטן, סיידן אַמאָל, איבער הונדערט און צוואַנציק יאָר, וועלן זיי איר צושיקן פון דאָרטן אַ שיפסקאַרטע... הכּלוויל זאָל ער לעבן. גענוג, אַז גאָט האָט אים גע־

שטראָפּט... און דער אַלטער זיידע גלעט די אייניקלעך איבער די קעפּלעך, ווייִנט מיט זייַנע בליִנדע אויגן און זאָגט צו זיי:

— איך וועל אייַך שוין מער, קינדערלעך, נישט זען קיין מאָל! קיין מאָל אייַך נישט זען מער!......

— האָסט אַ טעות, טאַטע, מיר וועלן נאָך קומען צוריק אַלע און איך אוודאי...

אַזוי זאָגט חיים צום פֿאָטער און ער וויל אים אייַנריידן, אַז ער, חיים, פֿאָרט נישט אַהין אויף שטענדיק און נישט צוליב זיך פֿאָרט ער, נאָר צוליב זיי, און זאָל זיך נאָר אַביסל איבערקאָכן אָט דאָ, וועלן אַלע פֿאָרן צוריק אַהער „צו אונדז", אַזוי ווי מע פֿאָרט אַצינד אַהין, קיין אַמעריקע...

אם ירצה השם! — מישט זיך אַריין אַ ייִד אַ ווילד פֿרעמדער פֿון דער זייַט, וואָס שניידט דינע רעפּטעליך ברויט מיט אַ קליין שאַרף מע־סערל און באַשמירט דאָס מיט אַ געלכל פֿון אַן איי און בעט אויס אַביסל זאַלץ ביי אַ פֿרעמדער ייִדענע מיט אַ פֿאַרוויינט פּנים צו זיך אין הויפֿן אַריין".

און צווישן אָט אַ די פֿאַרשוינגען אויף דעם באַנהויף, וואָס זעגענען זיך אָפּ מיט זייער היים און פֿאָרן ערגעץ זוכן אַ נייע היים אויף אַ ביסל צייט, נישט אויף שטענדיק, ביזוואַנען „עס וועט אַביסל איבערקאָ־כן דאָ", געפֿינט זיך אויך דער גרויסער ייִדישער פֿאָלקס־שרייבער שלום־עליכם, דער אויטאָר פֿון דער געבראַכטער באַשרייבונג. ער איז דאָ מיט זיין גאַנצער פֿאַמיליע, מיט זיין פֿרוי און קינדער. ער שלעפּט זיך אויך מיט זיין גאַנצן האָב און גוטס, ער שטייט צווישן אָט דעם עולם און באַטראַכט יעדערן. עס קומען אים ארויף מחשבות וועגן דעם גורל פֿון די ייִדישע פֿאָלקס־מאַסן.

— אַ פֿאָלק, — הערט שלום־עליכם, ווי מע זאָגט אין דער הויך, און אַלע, וואָס זענען אַרום, הערן עס, — אַ פֿאָלק... פֿונוואַנען נעמט זיך צו אים אַזויפֿיל כּוח און גבֿורה?

אַן אַלטער מאַן מיט אַ לאַנגער געלאָקטער ווייסער באָרד, מיט כּימרע אויגן, מיט אַן אויסגעבויגענער נאָז, מיט אַ קאַפּעליוש אַ צעקנייטשטן אויפֿן קאָפּ, אַ הויכער, אַמאָל געווען אַ שלאַנקער, און איצט — אַן אייַנגעבויגענער, ענטפֿערט פֿאָעטיש מיט אַ ניגון פֿון אַ מגיד:

— לך־לך, זאָלסט אַרויסגיין פֿון דייַן לאַנד און פֿון דייַן געבורטס־

אָרט און פון דיין פאַטערס הויז, גיי ארויס סיי מיט דיין גוף, סיי מיט דיין נשמה.

— ווען מיר וועלן אַלע פאָרן צוריק אַהער, צו אונדז אַהיים, וועט דעמלט קיין גלות נישט זיין, און „ראסיי" וועט ווערן דעמלט נישט אונדזער שטיפמאַמע, נאָר אונדזער מאַמע... יאָ, יאָ, דאָס וועט זיין. מע דאַרף נאָר פטור ווערן פון ניקאָלייקען, — האָט זיך אַרויסגעכאַפּט א זוגנטלעכער, וואָס האָט אויסגעשטעלט פאר אימפּעט זיינע הענט, אויף וועלכע עס זענען געווען קענטיק סימנים, וואָס האָבן עדות געזאָגט, אַז זייער באַזיצער איז אן אַרבעטער.

די וואָקזאַל־אָנגעשטעלטע האָבן מיטאַמאָל געגומען קלינגען אין די גלעקער און דערביי אויסגעשריען: „צוגן גייען אָפּ אויף ליבוי, ווערזשבאלאווא, זשמערינקע..." דער עולם האָט זיך געכאַפּט צו די בעבעכעס, צום האָב און גוטס, צו די קליינע קינדער, א לאַז געטאָן זיך צו דער פּלאַטפאָרמע, געשטויסן זיך איינע איבער די אַנדערע, געשריען, געשאָלטן, געוויינט און ווידער געשטויסן זיך.

און שלום־עליכם האָט זיך איינגעם מיט אַלעמען געלאָזן צו דער פּלאַטפאָרם צו פאָרן מיט יענעם צוג, וואָס גייט אָפּ צו דער גרענעץ, און ער איז אַוועקגעפאָרן, אַוועקגעלאָזן זיך אין וואַנדער איינגעם מיט די ברייטע, לייידנדיקע, עלנטע, פאַרוואָגלטע יידישע פאָלקס־מאַסן.

און געפרעגט האָט ער דעמלט זיך אַליין, וויאַזוי צו דערקלערן אָט די דאָזיקע דערשיינונג אין די געזעלשאַפטלעכע באַציונגען, אין די באַציונגען צווישן פעלקער, ווען די בלומרשט ציוויליזירטע מענטשהייט מאַכט זיך נישט זעענדיק אויף אַזעלכע אכזריות. וואָס ווערן אָנגעווענדט בנוגע די אָרעמע יידישע פאָלקס־מאַסן. און שפּעטער האָט ער זיינע מחשבות, וואָס ער האָט געטראַכט, לויפנדיק פון זיין היימלאַנד, פאַרשריבן מיט די פאָלגנדיקע ווערטער: אין אונדזער ליטעראַטור:

„דער יידישער היסטאָריקער, וואָס וועט אַמאָל קומען באַשרייבן די געשיכטע פון זיין פאָלק אינעם אָנפאַנג פונעם צוואַנציקסטן יאָרהונדערט, וועט זיך געוויס אָפּשטעלן און פאַרטראַכטן. וואָס וועט זיין דאָס פאַרטראַכטן זיך?... נישט איבער דעם, וואָס מענטשן זענען געפאַלן אַזוי נידעריק, אַז זיי האָבן אָן א שום אורזאַכע און אפשר גאָר אָן שום אויפרעגונג געטויט אַלטע לייט, פאַרגוואַלדעוועט קראַנקע פרויען, געפייניקט אומשולדיקע מיידלעך, געריסן קליינע קינדער; נישט איבער דעם, וואָס עס האָבן זיך געפונען מענטשן אינטעליגענטן, פּראָפעסאָרן

פון אוניווערסיטעטן, רעדאַקטאָרן פון צייטונגען, פּראָפעסאָר פון ביכער, געלערנטע אינזשינירן און לערער, וואָס האָבן אונטערגעגעבן היץ די פּראָווילערעוועטע כוליגאַנעס, זיי זאָלן פאַרניכטן די יידן און אַלעס, וואָס געהערט צו יידן...

אַז דער צוקונפטיקער היסטאָריקער וועט זיך פאַרטראַכטן, וועט ער זיך פאַרטראַכטן אויף אַן אַנדער זאַך, ער וועט זיך פרעגן: „וויאַזוי האָט די גאַנצע מענטשהייט אין יענער צייט געקאָנט צוזען אַזעלכע מערדערייען אינמיטן העלן טאָג אינעם נאָמען פון פּאָליטישן קאַמף — און נישט איינשטעלן זיך פאַרן שוואַכערן, פאַרן אומשולדיקן און פאַרן אומבאַוואָפנטן? וויאַזוי האָבן געקאָנט אַזויפיל מענטשיקע לייט זען, ווי מע שלאַכטעט טאָג־טעגלעך טויזנטער פון מענטשן — און נישט אַריינמישן זיך אַפילו מיט קיין וואָרט אין נאָמען פון עפּעס א צוגעטראַכטן פּרינציפּ, וואָס איז ענלעך מיטן פּרינציפּ: „צווישן פרעמדע מאַן און ווייב טאָר מען זיך נישט מישן“... אָבער מיט נאָך מער פאַרוווּנדערונג וועט דער צוקונפטיקער היסטאָריקער פרעגן: „וויאַזוי האָבן געקאָנט אין יענע צייטן די יידן פון די איבעריקע זאַגענאַנטע ציוויליזירטע לענדער לייענען אַלע טאָג, אַז מע קוילעט אומברחמנות אויף אַ שענדלעכן אופן זייערע ברידער און שוועסטער — און שווייגן?... וויאַזוי האָבן געקאָנט יענע יידן אין יענער צייט אין יענע לענדער רוען, עסן, טרינקען, שלאָפן, לעבן? לעבן ווי האָבן זיי געקאָנט?!...

און דאָס וועלן זיין די מחשבות און געדאַנקען, אין וועלכע דער צוקונפטיקער היסטאָריקער וועט זיך פאַרטראַכטן און נישט קאָנען גיין ווייטער פאָרזעצן זיין אַרבעט, ער וועט זיך קוים גלויבן, אַז ער וועט זיך נעמען גריבלען אין די פּאַפּירן פון יענער צייט, און ער וועט זאָגן: ע ב ט וו ע ד ע ר־אָ ד ע ר: עגטוועדער יענע מענטשן אין יענע צייטן האָבן נישט ריכטיק געשריבן, אָדער מיר פאַרשטייען נישט זייער שפּראַך...“

אָט וויאַזוי דער גרויסער פאָלקס־שרייבער האָט דעמלט אויפגעדעקט די ריכטיקע נאַטור פון דער קאַפּיטאַליסטישער וועלט.

* * *

כמעט א גאַנץ יאָר האָט שלום־עליכם מיט זיין פאַמיליע געוואַנדערט איבער איראָפּע, פון נאָוועמבער 1905 ביז סעפּטעמבער 1906. ער

פֿאָרט אַרום איבער די שטעט און שטעטלעך פֿון גאַליציע, פֿון רומעניע. ער טרעט אַרויס אויף אָוונטן. ער לייענט פֿאַר זיינע ווערק. ווידער אַ נייער טריומף. נייע באַגעגענישן מיט די יידישע פֿאָלקס־מאַסן.

ער וואַנדערט אַרום איבער גאַליציע, דעמלט איינער פֿון די טראַנזיט־פּונקטן פֿון דער עמיגראַציע פֿון די יידישע פֿאָלקס־מאַסן. שלום־עליכם זעט זיי ווידער, די עלנטע וואָגלער, וואָס זוכן אַ היים. ער באַקאַנט זיך מיט די מערב־אייראָפּייאישע יידישע בורזשואַזע בעלי־טובות. ער איבערציייגט זיך אין די „גליקן", וואָס עס טראָגן פֿאַר די יידישע מאַסן די „אַליאַנסן" און אַנדערע אַזעלכע בורזשואַז־פֿילאַנטראָפּישע חברות.

שלום־עליכם האָט זיך צייטווייליק באַזעצט אין דער שווייץ. ער באַזעצט זיך אין זשענעווע. אַ שטאָט, וווּ עס האָבן זיך דעמלט געפֿונען פֿיל רוסישע עמיגראַנטן רעוואָלוציאָנערן.

שלום־עליכם און זיינע עלטערע קינדער לויפֿן אויף מיטינגען, זיי הערן די אַרויסטרעטונגען פֿון די רעוואָלוציאָנערע עמיגראַנטן.

— איר וועט נאָך זען, — זאָגט שלום־עליכם צו זיינע קינדער, — אין רוסלאַנד וועט נאָך זיין אַ גרויסע רעוואָלוציע... אָבער ווי דערלעבט מען אָט די צייט, וויאַזוי?!

כמעט די גאַנצע ניין חדשים פֿון זיין וואַנדערן איבער אייראָפּע האָט שלום־עליכם זיך אַליין באַמיט וועגן זיין רייזע קיין אַמעריקע. די יידישע בורזשואַזע פּרעסע האָט געטומלט און האָט אַרום דער אַקציע שלום־עליכם געמאַכט גאָר נישט שלעכט. איין צייטונג „דער מאָרגן־זשורנאַל" האָט געדרוקט זיינע פּאָגראָם־בילדער און האָט זיך נישט געאיילט צושיקן דעם פֿולן האָנאָראַר „דעם גרויסן ליטעראַט", וואָס האָט זיך געפֿונען אין אַן אויסערסט שווערער לאַגע; אַנדערע האָבן געעפֿנט אַ זאַמלונג, כדי „צו ראַטעווען דעם פֿאָלקס־דיכטער".

זיין פּיעסע „דער לעצטער קרבן", וואָס האָט געהאַט פֿיל בילדער און געשטאַלטן פֿון זיין שפּעטערדיקן ראָמאַן „דער מבול", איז אין אַמעריקע נישט געשטעלט געוואָרן.

שלום־עליכם האָט שטענדיק געקעמפֿט פֿאַר דער ריינקייט פֿון דער קונסט. ער האָט זיך תּמיד גערעכנט מיט דער קריטיק און מיטן לעזער. ער האָט אָבער נישט געוואָלט וויסן פֿון אַראָפּלאָזן זיך צו אַ נידעריקערן געשמאַק און האָט שטענדיק געהויבן זיין לעזער און צושויער צו אַ העכערער פֿאַרגעשטייטענער שטופֿע פֿון אַנטוויקלונג. אַוועקשיקנדיק, בעת

שלום=עליכם און ח. נ. ביאַליק (האַאַג, אויגוסט 1907).

זיין וואַנדערן איבער אייראָפּע, זיין פּיעסע „דער לעצטער קרבן“ אין אמעריקע, האָט שלום־עליכם אָנגעזאָגט די אַקטיאָרן, אַז ער וועט זיך „קיינמאָל נישט דערלויבן נאָכצוגעבן דעם אַמעריקאַנישן געשמאַק און פאַרבייגן די געזעצן פון דער קונסט“.

די „גרויסע סטאַרן“ פון אַמעריקאַנער טעאַטער האָבן זיך באַלד אָפּגעטרייסלט פון דער פּיעסע, וואָס איר אויטאָר וויל זיך נישט אונטער־געבן דעם האַמעטנעם מגושמדיקן געשמאַק פון דעם אַלרייטניק.

די אַמעריקאַנער אונטערנעמער האָט זיך בכלל געגלוסט, אַז שלום־עליכם זאָל, ביי זיין קומען אין אַמעריקע, אָרגאַניזירן געצאָלטע פאָרלע־זונגען ספּעציעל וועגן די פּאָגראָמען און, אויף אַזאַ אופן, פון די בלוטיקע געשעענישן מאַכן געלט. שלום־עליכם האָט זיך דערפון קאַטעגאָריש אָפּגעזאָגט.

„קיין שום פאָרלעזונגען פון פּאָגראָמען לעז איך נישט און וועל נישט פאַרלעזן אין אַמעריקע אויף דער הייסער שעה, בכדי צו מאַכן געלט, איך לעז פאָר נאָר מיינע אייגענע ווערק, קליינע סקיצן און מעשהלעך פון קאַסרילעווקע, מאַזעפּאָווקע, בערדיטשעוו וכדומה, פון וועלכע דער עולם שטאַרבט פאַר געלעכטער, פאַרלירט אָפּטמאָל פאַרביי א טרער, און דאָס איז דער עיקר. אין די פאָרלעזונגען שפּיגלען זיך אָפּ, — זעצט פאָר שלום־עליכם, — אַלע זייטן פונעם יידישן לעבן אינעם בלוטיקן לאַגער, אויך די פּאָגראָמען, קאָנסטיטוציע אאַז.“

שלום־עליכם, וועלכער האָט אַזוי שווער איבערגעלעבט דעם פּאָגראָם, האָט אין זיינע געליבסטע ווערק זיך געסטאַרעט וואָס ווייניקער צו ווייזן בלוטיקע סצענעס. אין דער הינזיכט איז כדאי צו דערמאָנען די שילדע־רונג פון אַ פּאָגראָם, וואָס ער גיט אין זיין „טביה דער מילכיקער“ אין דער דאָזיקער סצענע האָט שלום־עליכם׳ן מער פון אַלעמען געלונגען צו ווייזן די אמתע סאָציאַל־פּאָליטישע סיבות פון די פּאָגראָמען אויף יידן אין רוסלאַנד אין יאָר 1905.

אויפן וועג קיין אַמעריקע האָט זיך שלום־עליכם אָפּגעשטעלט אין לאָנדאָן, איינעם פון די צענטערס, וווהין עס האָט געשטראָמט די יידישע עמיגראַציע.

דאָ אין לאָנדאָן האָט שלום־עליכם אומגעריכט דערזען פאַר זיך זיין אַלטע קאַסרילעווקע, וואָס האָט מיט אירע בעבעכעס אויף די פּלייצעס דורכגעשפּאַנט אייראָפּע און איבערגעשווומען דעם ים. ער האָט דערזען, אַז אויך דאָ פאַרקויפט מען „פיש און פלייש“, סידורים, ציצית,

עפל, קוואַס, טאָרט מיט צוקערלעקעכלעך, מיט אָנגעשניטענע שטיקלעך הערינג, טליתים, לימענעס, וואָלטשקע, אייער, גלעזלעך, טעפּ, קאַלאַשן, לאָקשן, בעזעמער, פייפעלעך, — פעפער, שטריק — פונקט דאָס אייגענע, ווי ביי אונדז, און שמעקן שמעקט דאָ אויך ווי ביי אונדז, אמאָל נאָך ערגער... בערדיטשעוו! מיר זענען נישט אין לאָנדאָן, מיר זענען אין בערדיטשעוו!..."

אויך דאָ איז מער פאַראַן דער „געמיינער מאַן, דער אָרעמאַן, דער געבעך־אָרעמאַן, דער גרויסער אָרעמאַן, דער געפאַלענער, דער מקבל, דער קבצן, דער דלות, דער דלפן, דער עני, דער עני ואביון".

דער גענטיאַלער קינסטלער שלום־עליכם האָט גלייך באַמערקט די קאַפּיטאַליסטישע אין לאָנדאָן, אין דער שטאָט פון „ציוויליזאַציע". ער האָט געזען באַשיינפּערלעך, אַז די קאַפּיטאַליסטישע אָרדענונג דערלייזט בשום אופן נישט די „יידן־פראַגע", ווי זי דערלייזט נישט בכלל די פראַגע פון אַלע אונטערדריקטע און געיאָגטע.

ביים אַמעריקאַנער אַלרייטניק

שוין באַלד א יאָר, אַז די יידישע עמיגראַנטן אין ניו־יאָרק לייענען ידיעות אין די צייטונגען, אַז עס פאָרט צו זיי שלום־עליכם. צו דער בענקעניש פון די פּאַטריאַרכישע יידישע פאָלקס־מאַסן נאָך זייער אַלטער היים, עלטערן, ברידער און שוועסטער איז צוגעקומען א נייע בענקעניש, די בענקעניש נאָך דעם גרויסן יידישן פאָלקס־שרייבער. ער האָט זיי אַזויפיל געמונטערט אין די שווערסטע טעג פון זייער לעבן אין דער אַלטער היים.

שטענדיק נאָכן טאָג פון שווערער מי און האָרעוואַניע פלעגט דאָך די בעסטע זייערע פאַרוויילונג זיין שלום־עליכם'ס א פריילעכע און האַרציקע דערציילונג פון זייער לעבן. און דאָ, אין דער נייער היים זייערער, ווען זיי פלעגן זיך דערמאָנען אין אַמאָל, פלעגט אינייעם מיט זייערע דערינערונגען אַרויפשווימען שלום־עליכם מיט זיינע דערציילונגען. פון טאָג אויף טאָג האָבן זיי אַלץ געוואַרט אויף אים, אויף דעם, וואָס פלעגט זיי באַשיינען דאָס לעבן פון דלות און פון ליידן.

היינט איז דער 20־ער סעפּטעמבער פון יאָר 1906. גאַנצע מענגעס אַרבעטער און אַרבעטנדיקע ציען זיך צום האַפן פון ניו־יאָרק. דאָס גייען זיי באַגעגענען זייער פאָלקס־שרייבער.

די שיף גייט צו לאַנגזאַם צום ברעג.

— „שלום־עליכם!“ „שלום־עליכם!“, „ווילקאָמען, שלום־עליכם!“

— אַזעלכע אויסגעשרייען הערן זיך אויפֿן ברעג.

אָט איז ער שוין, שלום־עליכם, אויפֿן ברעג. מע טראָגט אים אויף די הענט. אַ פֿרייליכער אויסגעשריי „הוראַ!“ דער ייִנגסטער זון שלום־עליכם'ס האָט זיך צעשריען:

— וווּהין טראָגן עס די פּעטערס און מומעס דעם טאַטן?

אַ כוואַליע האָט אים אויפֿגעהויבן הויך, הויך. כוואַליעס מענטשן טראָגן זיך, שטויסן זיך איינע איבער די אַנדערע. און אין די אויערן קלינגט און שאַלט:

— „שלום־עליכם!“, ווילקאָמען, שלום־עליכם!“

אין אייניקע טעג אַרום נאָך זיין קומען אין אמעריקע שרייבט שלום־עליכם צו זיינע קינדער: „מיר זענען דאָ אַריינגעפֿאַלן, פּונקט ווי אין אַ קעסלגרוב... נאָך דעם — דעלעגאַציעס אָן אַ סוף, אינטערוויוערס איינגעגעסענע, און ביזנעס — געשעפֿטן, געשעפֿטן, געשעפֿטן. מע זאָגט צו גילדערנע בערג פֿון אַלע זייטן. פֿאַרשטייט זיך, דעם ערשטן טאָג איז נאָך נישטאָ, פֿונוואַנען דאָס געלד זאָל זיך שיטן. נאָר די גאַנצע צוקונפֿט זאָגט פֿאָרויס אַ סך, אַ סך גוטס. אפֿנים, אַ נייע ערע גייט אויף אויף אונדזער האָריזאָנט...“

יאָ, זייער שטאַרק האָט די ערשטע טעג פֿון זיין קומען אין אַמעריקע שלום־עליכם געגלויבט אין די אַמעריקאַנער גליקן. ער איז געווען באַגייסטערט פֿונעם קבלת־פּנים, וואָס די אַרבעטנדיקע האָבן אים געמאַכט אין ניו־יאָרק.

„דער כבוד, וואָס איך האָב געהאַט ביי מיין אָנקומען מיטן שיף פֿון דעם ערשטן טאָג ביזן זאַגעגנאַנטן רעספּעקשאָן, איז שוין אַביסל צו פֿיל, — שרייבט שלום־עליכם צו חיים נחמן ביאַליק — אָבער דעם כבוד וואָס מע האָט דאָ אָפּגעגעבן אונדזער ייִדישער ליטעראַטור און אונדזער געליבטן פֿאָלקס־לשון, האָט מיר ווירקלעך צוגעטיילט אַזויפֿיל נחת, אַז עס האָט מיר פֿאַרזיסט מיין לעבן אינעם לאַנגן גלות, וואָס איך האָב אויף זיך גענומען, האָפֿנטלעך, דאָ איז אַן עק פֿון מיין גלות. אַ זייער, זייער גלענצנדיקע צוקונפֿט ווייזט זיך דאָ פֿאַר מיר“. שלום־עליכם האָט זיך דאָ אָבער אָפּגענאַרט.

נישט לאַנג האָבן זיך געצויגן די „אַמעריקאַנער גליקן“. דער טעאַטער, וואָס ער האָט אויף אים געלייגט זיינע גרעסטע האָפֿענונגען, האָט

אָפּגענאַרט. ער האָט נישט געקאָנט פאַרווירקלעכן זיין געדאַנק צו שילדערן די העראָישע טעג פון דער ערשטער רוסישער רעוואָלוציע. די פּיעסע „דער ערשטער קרבן“ האָבן די אַמעריקאַנער טעאַטערן נישט געשטעלט...

די פּלענער וועגן בויען אַ קינסטלעריש יידישן טעאַטער, וועלכע עס האָבן זיך אים נישט איינגעגעבן צו פאַרווירקלעכן אין רוסלאַנד, האָט שלום-עליכם געטרוימט צו פאַרווירקלעכן אין אַמעריקע. דאָס איז אָבער געווען אַ חלום. נישט באַלד האָט זיך אים איינגעגעבן מאַכן די ערשטע טריט אויף דער בינע פון דעם אַמעריקאַנער יידישן טעאַטער. ערשט אין פינף חדשים אַרום נאָך זיין קומען, דעם 8-טן פעברואַל פון יאָר 1907 זענען פאָרגעקומען די פּרעמיערעס פון שלום-עליכם'ס צוויי טעאַטער-שטיק „שמואל פּאַסטערנאַק אָדער דער אויסוואורף“ (באַאַרבעט פון „יקנה“ז) אין יעקב אַדלערס „גראַנד-טעאַטער“ און „יידישע טעכטער“ (באַאַרבעט פון „סטעמפּעניו“) אין באָריס טאָמאַשעווסקיס „פּיפּלס-טעאַטער“.

עס זענען געווען אין די צייטונגען געדרוקט מיט גרויסע אותיות רעקלאַמעס אויפן ספּעציפישן אַמעריקאַנער שטייגער. אָט איז איין אַפּיש וועגן דער פאָרשטעלונג פון שלום-עליכם'ס „סטעמפּעניו“. מע קען זיך פאָרשטעלן, וויאַזוי שלום-עליכם האָט זיך געפילט, לייענענדיק זיי:

„שלום-עליכם אין פּיפּלס-טעאַטער צום ערשטן מאָל אַלס דראַמאַטורג. שלום-עליכם'ס גרעסטע מייסטערווערק „סטעמפּעניו“, וואָס האָט די גאַנצע וועלט אין שטוינען געבראַכט און איז אין אַלע שפּראַכן איבערגעזעצט געוואָרן, איז איצט דראַמאַטיזירט געוואָרן פון שלום-עליכם פאַר פּיפּלס טעאַטער. פרייטיק אין אָוונט, שבת און זונטיק מאַטינע און אָוונט — אַן אמת-אָריגינעלע יידישע חסידישע פּיעסע פון אמתן לעבן. „יידישע טעכטער אָדער סטעמפּעניו“, אין 4 אַקטן, פון שלום-עליכם, סצענירט און אויפגעפירט פון ב. טאָמאַשעווסקי. ספּעציעל געשריבן פאַר הער און מאַדאַם טאָמאַשעווסקי. פאָלקס-לידער עקסטרא געקליבן פון שלום-עליכם. מוזיק פון הער פרידעל און מר. מאָגולעסקאָ, מיט דער מיטווירקונג פאַזיטיוו פון דער גאַנצער קאָמפּאַניע“.

פּונקט אַזעלכע רעקלאַמעס האָט אויך געגעבן יעקב אַדלערס טעאַטער וועגן „שמואל פּאַסטערנאַק, אָדער דער אויסוואורף“. דער דורכפאַל איןביידע טעאַטערס איז געווען אַ גרויסער. שלום-עליכם האָט געמוזט אין איין אָוונט אויפנעמען באַגייסטערטע אַפּלאָדיסמענטן פון די

צושויער אין ביידע טעאטערן. וועגן דעם דערציילט זיינע קינדער שלום־עליכם פאַלגנדיקעס:

„נו, דעם עקזאַמען האָב איך אויסגעהאַלטן און, דאַכט זיך, גלענצנד. די זאַך דערפון איז, וואָס ס'איז גישט מעגלעך געווען אַרויסצוטראָגן א גאַנצן איינדרוק, ווייל ס'איז אויסגעקומען צו צערייסן זיך אויף צווייען: איך בין געווען אויף צוויי אַקטן אין איינעם און אויף צוויי אַקטן אינעם צווייטן טעאטער. אי דאָ, אי דאָרטן האָט מען מיך אַרויסגערופן א סך מאָל, געמאַכט אָוואַציעס. דער עולם, ווי עס שיינט, איז געבליבן צופרידן. יערענפאַלס איז געווען אַזויפיל נייקייט, אַז עס האָט געקלעקט גענוג. „סטעמפעניו" האָט געמאַכט דעם איינדרוק פון עפּעס, וואָס איז פּאָעטיש, פּאַטריאַרכאַליש. „דער אויסוואורף" ווידער האָט געצוואונגען דאָס פּובליקום די גאַנצע צייט צו האַלטן אָפן דאָס מויל און צו לאַכן, ביזוואַנען דער פאָרהאַנג איז געפאַלן. דאָס איז אויך דא ניי, מחמת די באַלאַגאַן־סאַטירע האָט זיך שוין צוגעגעסן, און דער הומאָר פון די היגע מאָדישע דראַמאַטורגן איז אַזוי אָרעם, אַז ס'איז פּראָסט א רחמנות אויף זיי. זיי קויפן „וויצן" פאַר געלט אָדער זיי נעמען איינער ביים אַנדערן אויף פּראָקאָט... וואָס ס'איז שייך דער פּרעסע, איז... פון איר היינטיקער אָרט איך קיין שום גוטס נישט... זי איז אינגאַנצן ווערט א גראָשן. דער עיקר איז דאָס פּובליקום, דער גרויסער עולם".

ווי איר זעט, לעבן מיר אין א באַזונדערער, טעאטראַלישער וועלט. דאָס לעבן האָט אונדז אַריינגעשטופּט אין אָט דער וועלט, און עס שטייט מיר נאָך פאַר א סך שטרויכלונגען אויף דעם דאָזיקן גייעם וועג, א גרויסער קאַמף, און איך האָף אַרויסצוקומען א באַזיגער".

די פאַרגעשריטענע צושויער פונעם יידישן טעאטער אין אמעריקע האָבן אין שלום־עליכם'ס פאַרשטעלונגען דערזען דעם אָנקום פון א נייעם עטאַפּ אין דער געשיכטע פון דעם יידישן טעאטער אין אמעריקע. אָבער די פאַרקויפטקייט פון דער געלער פּרעסע אין אַמעריקע האָט באַלד געווירקט אַז שלום־עליכם זאָל נישט זיין דער זיגער, נאָר פאַלן א קרבן פון דעם שונדיסטישן און האַלב־שונדיסטישן אַמעריקאַנער יידישן טעאַטער און רעפּערטואַר.

די געלע פּרעסע אין אַמעריקע האָט באַלד נאָך שלום־עליכם'ס קומען אהין אויפגעהויבן — פריער א באַהאַלטענעם און שפּעטער אן אָפענעם קאַמף קעגן אים. דאָ, אין אַמעריקע, האָט שלום־עליכם דערזען פאַר זיך אַזא ליטעראַרישן שונא, וועלכן ער האָט שוין אין רוסלאַנ־

בייגעקומען נאָך מיט אַ יאָר פופצן צוריק. דאָס איז געווען דער שמ״ריזם אין זיין אַמעריקאַנער פאָרם.

דער שמ״ריזם האָט דאָ נאָך געוועלטיקט אין טעאַטער, אין דער ליטעראַטור, אין דער פרעסע. און שלום־עליכם האָט פאַר זיך דעמלט אויפדאָסניי געשטעלט דעם ציל צו באַקעמפן דעם אַמעריקאַנער שמ״ריזם. ער האָט אויסגעקליבן דערווייל איין געביט פון ליטעראַרישן שאַפן — די דראַמאַטורגיע.

און פונקט ווי מיט זיין ראָמאַן „סטעמפעניו“ האָט ער ענדע די אַכציקער יאָרן פון פאָריקן יאָרהונדערט געשלאָגן איבערן שמ״ריזם אין רוסלאַנד, האָט ער זיך איצט אויך גענומען צו דער טעמע „סטעמפעניו“, האָט זי באַאַרבעט פאַרן טעאַטער און געפרווט דערמיט באַקעמפן דעם שמ״ריזם אין אמעריקאַנער טעאַטער. ער אַרבעט אויך איבער זיין פיעסע „יקנה״ז“. די אמעריקאַנער באַדינגונגען, דער אמעריקאַנער אַלרייטניק שטויסן אים דערצו. ער פאַרשאַרפט מער די נעגאַטיווע שטריכן פונעם רוסלענדישן אָלרייטניק, — פונעם טרעגער פון שמ״ריזם גופא.

אָבער נישט געקוקט אויף דעם גרויסן דערפאָלג, וואָס שלום־עליכם׳ס פיעסן האָבן געהאַט אויף דער בינע פון די גרעסטע יידישע טעאַטערן אין ניו־יאָרק, האָט די אַמעריקאַנער געלע פרעסע אָפגעשטויסן שלום־עליכם׳ן און זיין ווירקונג אויף דעם אַמעריקאַנער יידישן טעאַטער.

דאָ אין אַמעריקע, אין דער סאַמע געדיכטעניש פונעם קאַפיטאַליסטישן לעבן, איז שלום־עליכם געקומען צום געדאַנק, אַז „די צרות מיט די ליידן, די זיפצן מיט די טרערן, די בזיונות מיט די שפיכת־דמים זענען געבליבן די זעלביגע, און וועלן מסתמא בלייבן מיטן אייבערשטנס הילף די זעלבע, כל־זמן מענטשן וועלן געוועלטיקן אויף מענטשן, כל־זמן מענטשן וועלן אַרויסבאַווייזן פון צייט צו צייט, אַז אין זיי געפינען זיך נאָך סמנים פון חיות...“

דער אַמעריקאַנער אָלרייטניק האָט שלום־עליכם׳ן נאָך מער אויפגערעגט, ווי די סענדער בלאַנקס און די יידישע אויפגעקומענע בורזשואזיע אין רוסלאַנד.

עס איז כאַראַקטעריסטיש דער פאָלגנדיקער אַנעקדאָט, וועלכער איז באַקאַנט צווישן די יידישע ליטעראַטן:

שלום־עליכם האָט אויף איינעם אָוונט אין ניו־יאָרק געלייענט זיינע ווערק. נאָך דער פאָרלעזונג איז צו אים צוגעגאַנגען אַ באַוווסטער

ניו=יאָרקער אַדוואָקאַט און רופט זיך אָן צו אים מיט ברייטקייט, האַלטנדיק די הענט אין די הויזן=קעשענעס:

— וועלל, מיסטער שלום=עליכם, איך מוז אייך זאָגן אַ קאָמפּלימענט: איך האָב עס געמאַכט אָלרייט, נישט ערגער פון אונדזער מיסטער זאַנגוויל. דאָס ערשטע מאָל אין מיין לעבן הער איך פון אַ שרייבער אַזעלכע פיינע וויצן אין אונדזער אייגענעם זשאַרגאָן!

שלום=עליכם האָט באַטראַכט דעם אַדוואָקאַט פון קאָפּ ביז די פיס און האָט איבּ אָפּגעענטפערט אין זיין טאָן:

— וועלל, איך מוז אייך אויך מאַכן אַ קאָמפּלימענט: דאָס ערשטע מאָל אין מיין לעבן זען איך אַ ניו=יאָרקער אַדוואָקאַט מיט די הענט אין זיינע אייגענע קעשענעס!

שלום=עליכם האָט געשטרעבט אויסצוראָטן דעם אַמעריקאַנער „שמר“=ריזם אין דער ליטעראַטור, און דעמלט פאַרטראַכט ער שוין זיין ראָמאַן „די בלאָנדזשענדע שטערן“. ער האָט זיך דעמלט אויך גענומען צו ווייזן פאַר דער וועלט די „גליקן“, וואָס דער קאַפּיטאַליזם אין אַמעריקע ברענגט פאַר די יידישע פאָלקס=מאַסן, וואָס וואַנדערן אַהין איבער, און אין דער זעלבער צייט, ווען ער דרוקט זיין ראָמאַן „דער מבול“, ברענגט ער אויך זיין מנחם=מענדלען קיין אַמעריקע. ער הייבט דעמלט אויך אָן צו שאַפן איינעם פון זיינע גרעסטע און בעסטע ווערק „מאָטל פּייסי דעם חזנס“.

קאַפּיטל צוועלף

ווי אַזוי שלום־עליכם איז זיך פאַרגעסן

קיין קאַרגן יאָר איז שלום־עליכם ניט אויסגעזעסן אין אַמעריקע. עס האָט אים געצויגן צוריק אַהיים, אַהין, וווּ די פֿאָלקס־מאַסן האָבן אונטערן האַלדז פֿון קוילן געקעמפֿט פֿאַר אַ העלערער צוקונפֿט פֿון דער מענטשהייט. און שלום־עליכם פֿאָרט פֿון אַמעריקע צוריק. ער קומט אין זשענעווע, וווּ עס איז געזעסן זיין פֿאַמיליע. דאָרטן דערפֿילט ער ווידער דעם גייסט, מיט וועלכן עס אָטעמט זיין היימלאַנד. ער גייט ווידער אויף מיטינגען, אויף פֿאַרזאַמלונגען פֿון די עמיגראַנטן — רוסישע רעוואָלוציאָנערן. ער שטופּט זיך מיט זיינע קינדער צו קריגן אַ בילעט אויף לענינס אַ לעקציע.

דאָ אין זשענעווע געפֿינט זיך אויך זיין ליטעראַרישער „זיידע" מענדעלע מוכר־ספֿרים.

*

* *

יעדן טאָג קומט ער צו דער אָזיערע ליעמאַן און זעצט זיך קעגנאיבער דעם אינדזל, פֿון וואַנען עס דערהויבט זיך דער דענקמאָל פֿון זשאַן־זשאַק רוסאָ.

עס קאָנען אים שוין פֿיל פֿון די אָרטיקע איינוווינער, אַט דעם מיטל־וווּקסיקן מאַן מיט די לאַנגע קאַשטאַנאָווע האָר, מיט די פּענסנע אויף דער נאָז. ער קומט אַהער מיט אַ בלאָקנאָט אין דער האַנט, זעצט זיך אַוועק, פֿאַרלייגט אַ פֿוס אויף אַ פֿוס און שרייבט עפּעס תמיד אַזוי גע־שווינד, געשווינד. דאָס רוב טרעפֿט מען אים אַליין. אָפּטמאָל זיצט אויך מיט אים גאַנץ נאָענט אַ הויכער שטשופּלער זקן. זיי שמועסן אַזוי גע־

„פיר זענען מיר געזעסן"
ח. נ. ביאַליק, מ. בן־עמי, שלום־עליכם און מענ־
דעלע מוכר־ספרים (זשענעווע, סעפטעמבער 1907).

מיטלער און צופרידן איינער פונעם צווייטן, ווי אַלטע גוטע פריינד, וואָס האָבן זיך אַ לאַנגע צייט נישט געזען.

נישט איין מאָל שטעלן זיך אָפּ פאַרבייגייער און באַאָבאַכטן אָט די צוויי, וואָס אונטערשיידן זיך אַזוי מיט זייער אַרט ריידן, מיט זייער נישט־היימישקייט, מיט זייער נייגעריקייט צום אַרום, אָבער אָפטער זעט מען אים אַליין, אָט דעם מיטלוואוקסיקן מאַן מיט די קאַשטאַנאָווע האָר. שטענדיק, ווען ער שרייבט אַזוי אין בלאָקנאָט, רייסט ער מיטאַמאָל איבער און פאַרטראַכט זיך. עפּעס זעגען דעמלט זיינע אויגן אַזוי טיף־בלוי, זיין פּנים פאַרבענקט, און עס שלאָגט אויף אים אָפּ דער זוניקער גלאַנץ, וואָס שטראָמט איבער דער אַזיערע פון הינטער די שנייאיקע שפּיצן פון מאָנבלאַן.

עס ווייסן אַלע, אָט דער מאַן — דאָס איז אַ שרייבער פון רוסלאַנד, וואָס איז אַוועק פון זיין היימלאַנד, גלייך ווי די הונדערטער עמיגראַנטן און רעוואָלוציאָנערן, וואָס געפינען זיך אין זשענעווע הער שטאָט און אַז רופן רופט ער זיך, אָט דער מאַן מיטן בלאָקנאָט, שלום־עליכם.

יעדן טאָג קומט ער קעגנאיבער דעם אינדזל, פונוואַנען עס דערהויבט זיך דער דענקמאָל פון זשאַן־זשאַק רוסאָ. עס קומען אַהין פיל רוסישע עמיגראַנטן־רעוואָלוציאָנערן, באַגריסן זיך מיט אים פריינדלעך, שטעלן זיך אָפּ לעבן אים, שמועסן, טוישן זיך מיט מיינונגען וועגן די געשעע־נישן אין זייער לאַנד. עס באַשעפטיקן אים איצט מער ווי אַלעמאָל, פראַגן פון פּאָליטיק. דער זקן, וואָס זיצט אָפּט לעבן אים, — דאָס איז מענדעלע מוכר־ספרים. ער איז אויך געקומען אַהער צוליב די זעלביקע סיבות, ווי פיל פון זיינע לאַנדסלייט.

און ווען דער „זיידע" מיטן „אייניקל" בלייבן אַליין, עס פאַרלאָזן זיי זייערע באַקאַנטע און פאַרערער, קוקן זיי אַ ווייל מיט אַ טיפער בענקשאַפט איבער דער שניי־גלאַנציקער ווייסקייט פון די בערג, קוקן אַזוי אין טיפן שווייגן.

זיי ביידע, דער „זיידע" און דאָס „אייניקל", פאַרפעלן נישט כמעט קיין איין לעקציע, קיין איין פאָרטראַג, קיין איין דיסקוסיע, קיין איין מיטינג. און יעדע פאַרזאַמלונג שטראַלט אין זיי דמיונות וועגן דער צו־קונפט פון זייער היימאַט און פון זייער פאָלק.

שוין אַ פּאָר טעג, אַז שלום־עליכם האָט זיך נישט געזען מיטן „זיידן". ביידע האָבן זיי זיך געפילט נישט מיט אַלעמען, און שווער איז געווען דאָס שטיקל צייט פאַר זיי. און ווי נאָר שלום־עליכם איז צוריק געקומען

צו זיך, האָט ער מיטן שטאָק אין דער האנט אװעקגעשפּאנט צו מענ־
דעלען. װי אלעמאָל, האָט ער היינט אויך געלייענט די צייטונג, גייענ־
דיק אין גאס.

די ידיעות פון רוסלאנד האָבן אים שטענדיק אויפגערודערט. יעדע
שורה װעגן די רעװאָלוציאָנערע געשעענישן אין זיין היימלאנד האָט אים
געטרייסט און געמונטערט. און באלד פלעגט ער רעאגירן און דורכ־
שמועסן זיך װעגן דעם מיט מענדעלען און מיט זיינע פריינד. עס האָט
זיך אים געװאָלט טיילן מיט דעם „זיידן", מיט דעם, װעלכער איז, לויט
זיין מיינונג, דעמלט געװען „ביי אונדז דער איינציקער קלאסיקער, װאָס
זיינע װערק מוז יעדער ייד האָבן ביי זיך אין שאַפע, אין גאָלדשניט
געבונדן". דעם זיידן", איגטערעסירן אויך, גלייך װי אים, די פראַגן
װעגן דער צוקונפט פון רוסלאנד, די פראגן, װאָס זענען אזוי ענג פאר־
בונדן מיט דער צוקונפט פונעם יידישן פאָלק.

עס האָט זיך אים אזוי געװאָלט, שלום־עליכם'ן, זען די היים אַ באַ־
פרייטע, דערזען דעם אויפבלי פון אונדזער פאָלק, שפּאַנען איבער די
חורבות פון „דער װאנט, װאָס מע האָט אויפגעפירט צװישן פאָלק און
פאָלק" (פון זיין פאָררעדע צו דער ערשטער אויסגאבע פון זיינע רוסישע
איבערזעצונגען).

— דער אמת מוז זיגן; די פרייהייט מוז קומען! — האָט שלום־
עליכם אויסגעשריען, אריינקומענדיק צו מענדעלען אין שטוב און בליי־
בנדיק שטיין ביי דער אָפענער טיר. — איר װעט זען, די רעװאָלוציע װעט
װידער קומען. — און ער האָט געטייטלט אין צייטונג.

— װאָס איז דאָס פאר א שטאט, אייניקל, װו איז דרך־ארץ? אזוי
קומט מען עס צו א זיידן, אָן א גוט־מאָרגן אפילו, הא? גלאט אזוי, גאָר
להבדיל, װי אין א גלופּסקער אכסניה? — האָט מענדעלע איבערגעשלאָגן
שלום־עליכם'ס אימפּעט, צוגעגאַנגען צו אים, א נעם געטאָן אים פאר
דער האנט, אָפּגעפירט פון דער טיר און אװעקגעזעצט אויפן שטול.

— אָט אזוי, אייניקל, זיצט, נאָר נישט געהיצט זיך. אנו, װייזט
זשע, לאָמיר א קוק טאָן, װאָס טייטלט איר דאָרטן? — און מענדעלע
האָט זיך אװעקגעשטעלט מיט צעפירטע הענט, פארװאָרפן אָן א זייט זיין
געקרויזטן גרויען קאָפּ און מיט א ניגון א זאָג געטאָן:

— װיי טוט טאָן דעם זיידן, װאָס די אייניקלעך טוען אים טאָן
טייטלען. — מיט א געמאכטן ערנסט האָט ער געדראָט מיטן פינגער,

געקוקט א ווײַלע שטרענג און געזאָגט: — איר האָט אוודאי פאַרגעסן, ליב אייניקל, וואָס דער דאָקטער האָט געזאָגט: ווייניקער געהיצט זיך.

— זייט זשע מוחל, זיידעניו! — האָט שלום־עליכם מיט ערנסט זיך געבעטן. — עס צייט אַזוי אַהין, אוי, עס צייט, זיידעניו! זייט זשע מוחל און שטעלט מיר נישט צו קיין בענקעלע. — און ער האָט ווידער מיט הארציקייט גענומען רעדן וועגן רוסלאַנד, וועגן די יידישע פאָלקס־מאסן, וועגן דער יידישער ליטעראַטור, וועגן פרצן, שלום אשן, ביאַליקן און אַנדערע. און אַט רעדט ער ווידער וועגן ביאַליקן, און פון ביאַליקן איז ער אריבער צו יהודה הלוי, האָט זיך אוועקגעשטעלט און גענומען דעקלאַמירן זיינע ים־לידער:

כ׳האָב פאַרגעסן אַלע ליבסטע,
כ׳האָב פאַרלאָזט מיין אייגן הויז,
כ׳האָב דעם ים זיך אָפּגעגעבן:
טראָג מיך, ים, צו מוטער־שויס...

ער פאַרענדיקט נישט דאָס ליד, גייט האַסטיק אַריבער צו דער געשיכטע פון די יידן אויפן פירענעישן האַלב־אינדזל. מיט אַ באַזונדער היץ און פאַרדראָס רעדט ער וועגן דער טראַגעדיע פון אַ פאָלק, וואָס ווערט שטענדיק פאַרטריבן פון זיין היים.

— מיר וואָרצלען זיך איין, און מע וואָרצלט אונדז אויס.

און שלום־עליכם האָט די דאָזיקע ווערטער אַרויסגעזאָגט אַזוי האַסטיק און מיט אַזויפיל צער, אַז מענדעלע, וועלכער איז געווען דאַסמאָל געניגט צו שפּאַסן, האָט מיטאַמאָל פאַרלוירן זיין יידעשע מילדקייט און ווייכקייט. ער האָט גענומען שפּאַנען איבערן צימער, גלייך עס האָט אים געטריבן אַן אינערלעכער ווייטיק און צער.

— אַ פרייע רוסלאַנד וועט אונדז קיינמאָל נישט אויסוואָרצלען פון אונדזער היימאַט. — האָט שלום־עליכם ווידער געזאָגט, נישט באַמערקנדיק, ווי מענדעלע איז אָפּגעגאַנגען פון אים. ער האָט די דאָזיקע ווערטער אַרויסגערעדט און איז שטיל געבליבן. און איבערן צימער האָט זיך געטראָגן אַ מאָדנע פייערלעכקייט, אַ שווייגעניש, וואָס האָט גערעדט אויפן לשון פון טרויער און האָפענונג. אַ קליינע ווײַלע האָבן די צוויי ריזן פונעם יידישן פאָלק אין רוסלאַנד, פאַרוואָרפן ווייט פון זייער היים, אויף די שוועלן פון מאָנבלאַן, נישט גערעדט, זיי האָבן געשפּאַנט אַרום טיש,

מענדעלע אפריער און שלום־עליכם נאָך אים. געשפאנט, ווי געאָרעמט מיט דער עלנטער שווייגעניש. מיטאַמאָל האָט זיך מענדעלע א קער געטאָן, אָפּגעשטעלט זיך, שלום־עליכם איז געבליבן שטיין אַנטקעגן אים.

— דער גרויסער הלוי, — האָט מענדעלע איבערגעריסן די שווייגע־ניש, — מיט וואָס האָט ער אזוי באגייסטערט אלעמען? — ער האָט עטוואָס אויפגעהויבן דעם קאָפּ, — איר ווייסט מיט וואָס? איך מיין... אַז אפשר מיט דעם טראַגיזם, וואָס ער האָט געהאַט איבערצולעבן, ווען אין זיין איינעווייד האָט געשריען צו אים די אמתע ליבע צו זיין היימאט שפאניע און ער האָט עס געמוזט דערשטיקן אין זיך — מענדעלע האָט זיך פארטראכט א ווײלע, א שאָקל געטאָן מיט זיין גרויען קאָפּ. — אפשר איז ער מיט דעם אזוי גרויס געווען, הא, ווי מיינט איר? — האָט ער זיך געווענדט צו שלום־עליכם'ן. — אפשר הערפאַר האָט זיך היינריך היינע אזוי באגייסטערט מיט אים, ווייל ער האָט טיף געבענקט נאָך זיין היימאט דייטשלאַנד און האָט די האַזיקע בענקשאַפט און ליבע צו זיין היימאט געמוזט דערשטיקן אין זיך?

שלום־עליכם האָט גענומען פאָרזעצן מענדעלעס געדאַנק:

— מוטער־שוים... יעדער וואָרט, יעדער באגריף האָט זיין באזונדער טייטש אין זיין צייט, — האָט ער געזאָגט, — נישט תמיד פילסטו דעם פולן באטייט פון וואָרט, נישט תמיד זעסטו עס מיט די אויגן אָט אזוי לעבעדיק, מיט זיין עטעמען, מיט זיין נשמה, מיט זיינע אָפּשניצלעך...

— און נתגלה ווערט דער תוך פון וואָרט, — האָט מענדעלע פאָר־געזעצט — עפּעס אין אן אויסערגעוויינלעכער צייט, ווי וואָלטן עס גע־זאָגט די בעלי־התלמוד, בדור שכולו זכאי או בחור שכולו חייב... און לייב־טשיכע... און גדאליע־הערש... ווי וואָלטן זיי עס געזאָגט, הא? אָדער אין פריידן, אָדער אין ליידן, הארצעדיקער פאָטער!

שלום־עליכם האָט זיך אביסל פארטראכט, זיין שטענדיקער שמייכל אין די ווינקעלעד פון זיין מויל האָט ווידער א גלאַנץ געטאָן:

— אם אשכחך, זיידעניו, איז אוודאי דער טייטש אָט אַזוי: צי וועל איך דיך פארגעסן, דו ווייסינקע בעריאָזקעלע, וואָס שעפּטשעט שטיל אויף רוסישע וועגן... אם אשכחך... צי וועל איך אייך פאַרגעסן בויבעריק און דניעפּר? — און ער האָט זיך ביטער צעלאכט.

— אמר מענדעלע מוכר־ספרים, — האָט דער „זיידע" מיט א באַ־זונדער התלהבות און מיט א ניגון א זאָג געטאָן — ענטפערט בויבעריק, ענטפערט קאפּצאנסק: מיר וועלן אייך קיינמאָל נישט פארגעסן, און דער

רגיעפּר און דער טיעטיערעוו מוען פּאטשן מיט די דלאָניעס: מיר וועלן אייך קיינמאָל נישט פאַרלאָזן. — און דער „זיידע“ האָט גענומען פּאטשן מיט די הענט א פריילעכער. —אוי, א פארשייט אייניקל דאָס איז, גאָר א גייע רש"י, א נייע טייטש, הא? און דו, מיין אלטער גוטער באקאנ־טער בנימין, ווי האלסטו פון אזא טייטש?

שלום־עליכם, וואָס איז שוין געזעסן ביים טיש א פריילעכער, האָט שמייכלענדיק געזאָגט:

— נישט גאָר איך, אייער אייניקל, טייטש אַזוי. דער „גאָספּאָדין מעוועל מאַלאָטשני יעווריי“, זיינע טעכטער און זיינע איידעמס, אָט דער טעוועל, אונדזער נאָענטסטער קרוב, ער טראכט אויך אזוי. עס איז אים און זיין משפחה מסוכן טייער די היים, ווו ער איז איינגעוואָרצלט. מע וויל נישט אויסגעוואָרצלט ווערן. מע וויל נישט... הערט איר, זיידע, אין אמעריקע אויף פארזאמלונגען פון יידישע עמיגראנטן האָב איך געהערט א נישט געקינצלט יידיש פאָלקס־ליד, וואָס, ווען דער גאנצער עולם פלעגט עס זינגען, פלעגן אַלע דורכגענומען ווערן עפּעס מיט אַזאַ מין גרויל, און איך, אייער אייניקל, וואָס מאכט לאכנדיק נישט איין פאַר־דאגהטן יידן, האָב פון אָט דעם דאָזיקן פאָלקס־ליד נישט איין מאָל, איך שעם זיך אייך צו זאָגן, נישט איינמאָל געוויינט. — און שלום־עליכם האָט מיט א ציטעריקער שטים גענומען זינגען:

אָ, רוסלאנד, קוים הער איך דיין שפּראכע,
דערפיל איך א פרייד און א שמערץ,
געפילן פון ליבע און ראכע
ערוואכן גאנץ טיף אין מיין הערץ.

אָ, רוסלאנד, ווי וואָלט איך צעקושן
דיין יעטוועדער שטיינדל אַצינד.
אָ, רוסלאנד, ווי וואָלט איך צעריסן
דיין צאר, אָט דעם בלוטיקן הונט.

ווידער איז שטיל געוואָרן אין צימער. דער „זיידע“ האָט געשפּאנט אַהין און צוריק. שלום־עליכם איז געזעסן אַראָפּגעלאָזט דעם קאָפּ. פאַר זיינע אויגן האָבן זיך געטראָגן וואָקזאלן און פלעצער ארום זיי. און אין די וואקזאלן און אויף די פלעצער — פארהוישטע, פאַרדאגהטע יידן מיט

זייערע ווייבער און קינדער, אויסגעבלייכטע, מיט דערשראָקענע אויגן, וואָס זוכן ערגעץ א מקום־מנוחה, וואָס שטויסן זיך איינער איבער דעם אנדערן און וואָס זענען איבעריק איינער דעם צווייטן.

— מע גייט, מע פאָרט, ווייט פון דער היים, אומעטום, דוכט זיך, וועט מען זיך אויפדאָסניי איינפלאַנצן. עס וועלן געבוירן נייע דורות, וואָס האָדעווען זיך אויף דעם נייעם אָרט, זיי האָבן ווידער ליב זייער נייע היים. עס גייען אוועק יאָרן, און דער עגאָיזם, די רויבערייַ וואָרצלט זיי ווידער אוים, און זיי לאָזן זיך ווידער אין וועג זוכן א נייע היים. ניין, מיר גייען פון אונדזער היים אוועק נישט אויף שטענדיק — האָט ער ציטירט די ווערטער פון זייגעם א הועלד, א יידישן אַרבעטער, — אָט ביז וואַנען ס'וועט זיך איבערמאכן און עס וועט געבוירן ווערן א ניי רוסלאנד, וואָס וועט שוין אונדז מער קיין שטיף־מאמע נישט זיין.

שלום־עליכם האָט אָפּגעזיפצט שווער, האָט זיך איינגעקוקט אין מענדעלעס פנים און האָט געזאָגט: — אפשר וועט דער טרוים פארווירקלעכט ווערן, ווי מיינט איר?

— נו, געגוג עצבות, ליב אייניקל. וואָס ווייניקער הבקות. גענוג תשעה־באב'דיקע יידן, גענוג צו זיין פארשייט. וואָס וועט זאָגן דער דאָקטער? א געטרייַ אייניקל פאָלגט דעם זיידן, אהיים. שוין צייט.

— יאָ, שוין צייט.

דער „זיידע" האָט אים אַרויסגעפירט אויף דער גאַס און נאָכגעקוקט, ווי ער גייט. שלום־עליכם איז לאַנגזאַם געגאַנגען אַליין. דער פרייַלעכער איוב פון די יידן אין צאַרישן רוסלאַנד, טביה, האָט טיף געדערט אין אים.

געפערלעך קראַנק

אָפּגעוועזן א קורצע צייט אין זשענעווע, פאָרט שלום־עליכם קיין רוסלאַנד. שוין קאַרגע דרייַ יאָר נישט געטראָטן אויף דער ערד פון דער היימאט. שוין דרייַ יאָר נישט געזען זיין קאסרילעווקע. ער פאָרט איבער פארשידענע שטעט און שטעטלעך, טרעט אַרויס אויף אָוונטן מיט פאָרלעזונגען פון זיינע ווערק.

אויפן וועג פון מינסק קיין וואַרשע פארבלייבט ער אינעם שטעטל באַראַנאָוויטש אויף אַן אָוונט, וווּ ער טרעט אַרויס מיט א פאָרלעזונג. קאַרגע דרייַ יאָר וואַנדערונג איבער אייראָפע און אַמעריקע, דאָס

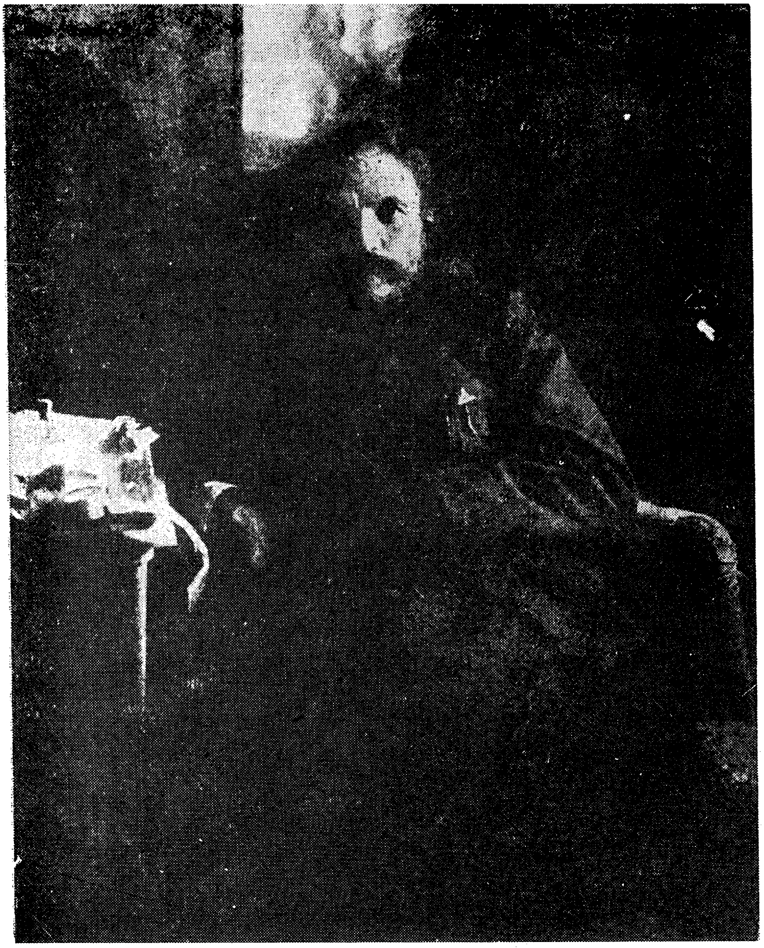

ש ל ו ם־ע ל י כ ם קראַנקערהייט אין באַראַנאָוויטש (הארבסט 1908).

אַרומשלעפּן זיך פון שטאָט צו שטאָט האָט זייער שווער געווירקט אויף דעם אזוי אויך שוואַכן געזונט=צושטאַנד פון שלום=עליכם'ן. די מאַטעריעלע באַדינגונגען זענען געווען שווער. ער איז געווען מיד און אָפּגעשוואַכט פיזיש.

אינעם שטעטל באַראַנאָוויטש איז שלום=עליכם געפערלעך קראַנק געוואָרן, ער האָט באַקומען א לונגען=אָנצינדונג.

אויפן סאַמע באַקעסטן אופן האָט זיך דאָ אַרויסגעוויזן די טראַגישע לאַגע פונעם יידישן פאָלקס=שרייבער אינעם צאַרישן רוסלאַנד. פינף און צוואַנציק יאָר — פון יאָר 1883 ביזן יאָר 1908 — האָט שלום=עליכם געמונטערט די יידישע פאָלקס=מאַסן, געריסן די שווערע דעק פון אומעט און טרויער, וואָס האָט איינגעהילט די קוואַרטאַלן פון דער יידישער אָרעמשאַפט אין צאַרישן רוסלאַנד. פינף און צוואַנציק יאָר האָט ער זיך געטראָגן, דער פריילעכער העלד פון דער יידישער פאָלקס=לעגענדע שלום=עליכם, איבער די שטעט און שטעטלעך פונעם יידישן תחום. און אָט איז ער, אין רעזולטאַט פון מאַטערנישן און נויט, געפערלעך קראַנק געוואָרן.

דער קראַנקער פאָלקס=שרייבער האָט אויפגערודערט דאָס פאַרוואָרפענע שטעטל, אין וועלכן ער איז געלעגן, א גאַנצן טאָג שטייען מחנות מענטשן ביים הויז, ווו עס געפינט זיך שלום=עליכם.

צוויי חדשים נאָכאַנאַנד ליגט שלום=עליכם אויף זיין קראַנקנבעט אין באַראַנאָוויטש. פון באַראַנאָוויטשער איינוווינער דערוויסט מען זיך אין די גרויסע יידישע צענטערס ווי שווער עס איז די לאַגע פון שלום=עליכם'ן. שלום=עליכם'ס קרענק ווערט א פאָלקס=צער און אַ פאָלקס=טרויער. דאָס גאַנצע פאָלק לאָזט זיך רעטן זיין באַליבטן שרייבער. ער ווערט אָבער אויך אַן אָביעקט פון בורזשואַזער פילאַנטראָפּיע. עס ווערט געשאַפן אַ ספּעציעלער קאָמיטעט, וועלכער גיט אַרויס אַ קול=קורא צום יידישן פאָלק. און דער דאָזיקער קול=קורא פאַרמאָגט אין זיך עפּעס פון צדקה, און איז באַזוימט מיט פסוקים פון תנך.

„מיר ווילן גלויבן — האָבן געשריבן די קאָמיטעטשיקעס, — אַז יעדער ייד וועט זיך אַצינד אָפּרופן, אחד המרבה ואחד הממעיט, עס באַדאַרף נישט באַטראַכט ווערן אַלס נדבה; אומגעקערט, נדבות האָט שלום=עליכם אונדז געגעבן. צענדליקער יאָרן האָט ער מנדב געווען זיינע געדאַנקען, זיין וויץ, זיין האַרץ און זיין בלוט. מיר מוזן אים אצינד אָפּגעבן א ח ו ב, א ו ן ד ע ר צ ו אַ ן אָ ל ט ן. הכלל, ברידער,

באַצאָלט ווי אַמגיכסטן אייער חוב, דאָס איז די איינציקע תשובה אויף די פיל בריוו, וואָס מיר באַקומען יעדן טאָג מכל תפוצות ישראל, מיט פראַגעס, וויאַזוי צו באַערן דעם באַליבטן שלום־עליכם".

און פון יעדער שטאָט און שטעטל האָבן די יידישע אַרבעטער, די יידישע פאָלקס־מאַסן מיט ליבע אויסגעטיילט זייערע גראָשנס פאַר דעם באַליבטן פאָלקס־שרייבער.

קאַפּיטל דרייצן

מע פּראַוועט זיין יובילעי אָן אים

נאָך זיין שווערער קראַנקייט האָט זיך שלום-עליכם ווי-עס-איז געשטעלט אויף די פיס. ער איז אַוועקגעפאָרן אויף א קוראָרט אין נערווי, אין איטאַליע. די פאַמיליע זיינע איז איבערגעבליבן אין רוסלאַנד.

אין יעדער שטאָט, אין יעדן שטעטל פונעם צאַרישן רוסלאַנד האָבן זיך אין אָקטאָבער פון 1908 אָנגעהויבן די פייערונגען פון שלום-עליכם'ס פינף-און-צוואַנציקיאָריקן יובילעי. אויף די יובילעי-אָוונטן פלעגן געמאַכט ווערן געלט-זאַמלונגען פאַר דעם קראַנקן יובילאַר.

אָט איז א דאָקומענט, וואָס איז אָפּגעדרוקט אין איינעם פון די דעמאָלטיקע זשורנאַלן:

„ביז 27 נאָיאַבער האָט די רעדאַקציע פון „ראַזסוועט" באַקומען פאַר שלום-עליכם'ן פאָלגנדיקע סומען:

פון ה. אַלטמאַן — זשוואַנעץ	25 ר.
פון פרוי גליקמאַן — קישעניעוו	3,50 ר.
פון ה. אי. ליצווין — בריאַנסק	8 ר.
פון ד"ר ב. ווילענסקי — צאַריצין	50 ר.
פון ה. דובראָוו — קאָנסטאַנטינאָגראַד	60 ר.
פון ה. געסטרין — קריוואָי-ראָג	50 ר.
פון ה. בערלינראוט — וואָלאָגדע	58 ר.
פון א. ראַלינע-טשודנאָוו, וואָל. גוב.	17,50 ר.

סך-הכל . . . 272 ר.

דאָס געלט איז אָפּגעשיקט געוואָרן אין קיעווער שלום-עליכם קאָמיטעט".

מיר קאָנען זיך שוין פאָרשטעלן, ווי שלום=עליכם האָט זיך געפילט
אין די טעג פון זיין פינף=און=צוואַנציקיאָריקן יובילעי.

ערגעץ אין איטאַליע, אין נערווי, ווייט פון זיין קאַסרילעווקע, ווייט
פון זיין ליבער היים, האָט שלום=עליכם אן איינזאַמער, א געפערלעך=
קראַנקער אונטערגעפירט סך=הכל'ן פון זיין אומדערמידלעכער אַרבעט.
דאָ זעצט ער זיך און שרייבט אָן זיין דערציילונג „שמואל שמעלקעס און
זיין יובילעום“, וואָס איז א האַרץ=אויסגוס פונעם קראַנקן שלום=עליכם
אין יענע טעג.

שלום=עליכם פרעגט ביי זיך, וואָס האָט ער אויפגעטאָן פאַר דער
ליטעראַטור. ער ווייסט, זיינע פאַרשוינען זענען ניט אין זיידנס
געקליידט, זענען ניט קיין מענטשן פון דער הויכער וועלט, וועלכע עס
אכטעט אַזוי דער קאַפּיטאַליסטישער לעזער. זיי, די געליבטע פאַרשוינען
זיינע, זענען ניט קיין גרויסע ערד=אייגנטימער, האָבן ניט קיין מוזייען,
קיין בילדער=גאַלערייען, און לעבן זיי ניט אויף דער פרייער נאַ=
טור, צווישן שמעקנדיקע בלומען און אויסגעצירטע וועלדער.

— אָבער „האָט ער דען ניט באַלייכט, — פרעגט שלום=עליכם,
— מיט זיין קליין פייערל א קליין שוואַרץ פינטעלע אויף דער ערד,
וואָס מע רופט דאָס קאַסרילעווקע? ווער איז געווען דער ערשטער, וואָס
האָט געגעבן צו וויסן דער וועלט, אַז ס'איז גאָר פאַראַן ערגעץ אַ
קאַסרילעווקע, און אז אין קאַסרילעווקע איז פאַראַן א בלאָטע, און אַז
אין דער בלאָטע טיאָפּקען אַרום מאָדנע מינים נפשות, קליינע מענטשע=
לעך, וואָס קוויטשען, און וואָס דריקן, און וואָס פרעסן, און וואָס פרעסן
איינע דאָס אנדערע מחמת ענגשאַפט און מחמת עיפּוש? ווער איז געווען
דער ערשטער, וואָס האָט באַוויזן, וואָס פאַר פערלען עס וואַלגערן זיך אָט
דווקא אין דער דאָזיקער בלאָטע, אָט דווקא אין דער דאָזיקער פינצטער=
ניש, אָט דווקא אין דער דאָזיקער ענגשאַפט און דעם דאָזיקן עיפּוש?...

שלום=עליכם, וואָס די יובילעי=פייערונגען האָבן אים באַגייסטערט
און אויפגעהויבן זיין שטאָלץ, גלייבט אויף אַ האָר ניט די צוזאָגונגען
פון דער יידישער בורזשואַזיע, פון די „נתן קורח'ס“ און זייערע מאָדער=
נע זין, „יאָסעפּעצעס“, וואָס האָבן זיך צוגערוקט פאַר מחותנים צו זיין
יובילעי. ער ווייסט, אָז אַלץ, וואָס זיי זאָגן צו, איז בלויז א חלום.

— העכער דרייסיק יאָר, — אַזוי זאָגט רב נתן קורח צום גאַנצן
עולם מיט זיין זיס=לאַקרעצדיק שמייכעלע, — העכער דרייסיק יאָר, אַז
איך גיי ניט אַרויס מפּתח ביתי, נאָר צוליב אַזאַ טאָג, כע=כע, האָב

איך זיך מישב געווען, ווי זאָגט איר, פּאָרט אַ מענטש, וואָס שרייבט אַזעלכע גוטע זאַכן, בעַבע,-שוין פינף-און-צוואַנציק יאָר, קומט אים, כ'לעבן, אַ יישר-כוח מיט אַ מתנה, בעַבע...

און ער דרייט זיך אויס מיטן פּנים צוריק:

— יאָסעפּעץ, וואָס זאָגסטו?

וואַקסט אויס יאָסעפּעץ, מע ווייסט נישט פונוואַנען, שנייצט אויס די נאָז מיט צוויי פינגער אוןווישט זיך אָפּ מיט דער פּאָלע.

— ס'איז גאָר נישטאָ וואָס צו ריידן!.."

שלום-עליכם ווייסט, אַז דאָס איז אַלץ אַ חלום. נישט פון די נתן-קוהח'ס און נישט פון זיינע אויפגעקלערטע יאָסעפּעצעס וועט קומען הילף צו שלום-עליכם'ען. נישט זיי וועלן אים באַדאַנקען, נישט זיי קומען אים אַ חוב.

שלום-עליכם שרייבט דעמלט צו זיין פריינד ספּעקטאָר אָט דעם קורציינקן, טרויעריקן בריוו.

„ברודער ספּעקטאָר! דאַרפסט אַליין פאַרשטיין מיין הארץ. אין דער צייט, ווען דאָרטן אין דער ליבער היים פרייען זיך יידן מיט מיין יום-טוב, בין איך דאָ אַליין, קראַנק, פאַרוואָרפן, אָפּגעריסן, און וויין און גיס מיט טרערן...

איך קאָן נישט שרייבן מער".

אין אויסלאַנד אין די סאַנאַטאָריעס

אַ פּאָר חדשים זענען אַריבער, — און שלום-עליכם האָט זיך ווידער דערפילט שאַפונגס-פעיק.

וואָס דאַרף ער אַ סך, שלום-עליכם? ער האָט גאָר קרעפטן צו גיין — איז ער שוין גרייט מיט זיין פעדער און בלאָקנאָטל אין האַנט. ער שרייבט שוין ווידער, און כאָטש ער איז ווייט פון זיין ליבער היים, שטייט זי ווידער פאַר זיינע אויגן, און ער באַשרייבט אירע ליידן און פריידן.

שלום-עליכם באַטראַכט ווידער זיינע פריערדיקע ווערק. ער פאַרטראַכט זיך וועגן זיין גאָר וואָס אָנגעשריבענעם „שמואל שמעלקעס".

„איך האָב אים געשריבן קראַנקערהייט", — זאָגט שלום-עליכם, — דעריבער זאָלט איר זיך נישט וווּנדערן, טאָמער איז ער שוואַכלעך אַרויס. און אפשר איז ער גאָר נישט אַזוי שוואַך? איר ווייסט דאָך, אַז איך גלייב אַלעמען, נאָר נישט מיר. אין מיר זיצט עמעצער אינעווייניק, אַ מין מע-

פּיסטאָפּעל אַזעלכער, און לאַכט, און שפּעט, און מאַכט חוזק פון מיין שרייבעניש. אַלעמאָל, ווען איך שרייב עפּעס אָן און לייען עס דורך מיט ענטוזיאַזם, ווי געוויינלעך אַ מחבר, טוט ער גאָרנישט, נאָר ער פייפט מיט די ליפּן, און די אויגן שמייכלען, איך זאָל אים קאָנען כאַפּן, וואָלט איך אים דערוואָרגן! אַמאָל מאַכט זיך, אַז ער הערט מיך אויס גאַנץ ערנסט און שאָקלט מיטן קאָפּ. מיין איך האָד, אַז כ'האָב ביי אים איינגאַנצן אויסגענומען, און שיק עס אוועק אין דרוק, — שיסט ער אויס אַ געלעכטער, מעפּיסטאָפּעל, ברענען זאָל ער!“

שלום=עליכם שפּאַסט שוין ווידער אין זיין בריוו. פאַר די ערשטע פּאָר חדשים פון זיין אויפן קוראָרט האָט זיך שלום=עליכם גוט פאַרריכט, און ער שפּאַסט איבער זיך אַ צופרידענער.

„מיר איז צוגעקומען כמעט פיר קילאָ, צען פונט הייסט עס, צען פונט פלייש... אויב עס וועט אַזוי גיין ווייטער, וועלן מיינע געשעפטן זיך שטאַרק פאַרבעסערן. דער חשבון איז אויבנאויף. ווי אויף דער דלאָניע. צען=פופצן פונט אַ חודש — האָט איר אַזוי גרויס ווי 180 פונט אַ יאָר. אַ פונט 150 האָב איך פריער געוויגן, האָבן מיר, הייסט עס, אַ קימאַ=לן פון 330 פונט, אָדער 8 פוד מיט 10 פונט. מיט אַזאַ וואָג וועל איך שוין פאַרשפּאָרן שרייבן אָדער פאָרלעזן מיינע מעשות, גאָר גלאַט אזוי באַווייזן זיך פאַרן פּובליקום. דאָס איז פיל גרינגער, ווי שרייבן אָדער לייענען פאַר אַן עולם. און דאָס פּובליקום אַליין איז טאַקע אויך מער נייגעריק צו זען אַ גרויסן שרייבער, ווי איידער האָרכן אים לייענען. און ווער רעדט אַמעריקע — דאָרט קאָן מען שאַרן גאָלד. ס'איז שוין פאַרטיק ביי מיר אין קאָפּ אפילו, ווי אזוי צו אַנאָנסירן:

ווונדיירים פון דער וועלט!
קומט! זעט! מאסנווייז! און שטוינט!
דער גרעסטער הומאָריסט אין דער וועלט!
וועגט דריי הונדערט דרייסיק פונט!

— שלום־עליכם —

שלום=עליכם'ס געזונט=צושטאַנד האָט זיך פאַרבעסערט, אָבער ער האָט שוין געמוזט אויף אַ לענגערער צייט פאַרבלייבן אין אויסלאַנד, אין אַ געגנט מיט אַזאַ קלימאַט, וואָס זאָל נישט דערלאָזן די ווייטערדיקע אַנטוויקלונג פון זיין קרענק. שלום=עליכם'ס ווינטער זענען איצטער פאַרשיידענע קור=פלעצער פון איטאַליע און פון דער שווייץ.

אויב שלום=עליכם'ס מאַטעריעלע לאַגע האָט זיך ווי=עס=איז פאַר=

בעסערט. דער יובּילײ־קאָמיטעט, אין וועלכן עס זענען שפּעטער אויך אַרײַן ייִדישע שרײַבער, האָט זיך סוף־כּל־סוף דערשלאָגן, אַז שלום־עליכם'ס ווערק זענען אויסגעקויפט געוואָרן פון די פאַרלעגער, וואָס האָבן געהאַט אויף זײ אײביקע רעכט. שלום־עליכם'ס ווערק זענען איבערגעגאַנגען אינגאַנצן אײגנטום פונעם אויטאָר.

זעקס יאָר איז שלום־עליכם אָפּגעווען אויף די קורערטער אין אויסלאַנד, פון 1908 ביז 1914. שווער איז געווען פאַר אים די דאָזיקע צײַט. דער גרויסער פאָלקס־שרײַבער, וואָס איז שטענדיק געווען אויסגעמישט מיט די פאָלקס־מאַסן איז מיטאַמאָל געבליבן אײנזאַם, אין דער פרעמד.

אין נערווי, ווו שלום־עליכם האָט פאַרבראַכט די ווינטערן פון 1908 ביז 1912, פלעגט מען באַגעגענען שלום־עליכם'ן שפּאַצירנדיק פאַרטראַכט אויפן ברעג ים. אַ בענקשאַפט האָט אַרויסגעקוקט פון זײַן פּנים, און זײַנע אויגן האָבן עפּעס ווי געזוכט דעם ברויזנדיקן קוואַל פון זײַן שעפערישער באַגײַסטערונג. זײַנע אויערן האָבן זיך שטענדיק צוגעהערט, צי הערט מען נישט די שפּראַך פון זײַן פאָלק, פון זײַן לאַנד.

אין דער סאַנאַטאָריע באַוועגן זיך אַרום אים שאָטנס פון קראַנקע, שוואַכע, שווײַגנדיקע, פאַראומערטע פאַרשוינען. און זײַן בענקשאַפט נאָך געזונטע, אַקטיווע, לעבנסלוסטיקע מענטשן ווערט נאָך שטאַרקער.

און דער קראַנקער שלום־עליכם שרײַבט העמלט אין אַ בריוו צו זײַן פרײַנד אזוי:

„מיט אַ שטיפּטל שרײַבט שלום־עליכם, ליגנדיק אין סאַנאַטאָריום צווישן האַלבע מתים".

אויך דאָ האָט זיך אַרויסגעוויזן זײַן שלום־עליכם'שע הומאַנישקייט. ער גייט אַרום, ער פאַרברענגט, ער שמועסט מיט די קראַנקע, ער פרעגט זיך פאַנאַנדער בײַ יעדן אײנעם וועגן זײַן קרענק. ער איז דער סאַמע נאָענטסטער פרײַנד פון אַלע קראַנקע אין דער סאַנאַטאָריע. ווינטער אין נערווי, אין איטאַליע, און זומער אין סענט־בלאַזיען, אין דרום־שוואַרצוואַלד.

מיטן גרעסטן אינטערעס פלעגט זיך שלום־עליכם באַציִען צו די באַזוכער פון די קורערטער, וועלכע פלעגן קומען פון רוסלאַנד. בײַ זײ פלעגט שלום־עליכם דערוויסן זיך, וואָס עס הערט זיך אין זײַן הײמאַט. דאָס פלעגט פאָרקומען אויף אַזאַ אופן: שלום־עליכם פלעגט זײ צונויפזאַמלען און פאָדערן פון זײ, זײ זאָלן רעדן, דערצײלן פון זײערע שטעט און שטעטלעך.

— פֿון וואָס זשע זאָל איך רעדן? — האָט איינער אַ ייִד פֿאַרוווּנדערט געפֿרעגט ביי שלום־עליכם'ן.

— פֿון אַלצדינג און קודם־כּל פֿון אייער שטעטל.

— וואָס איז דאָ פֿאַראַן וואָס צו רעדן? אַ העק...

— ווייל אַ העק! איר זאָגט, איר קענט אייער שטעטל אויסנווייניק. אויסגעצייכנט! נעמט די הייזער מיט די באַלעבאַטים כּסדר, פֿון איין עק שטעטל ביזן אַנדערן. הייבט אָן פֿון דער ערשטער שטוב. אַנו!...

עטלעכע וואָכן נאָכאַנאַנד יעדן טאָג אין אַ באַשטימטער צייט, האָבן זיי ביידע אַזוי געשפּאַצירט אין וואַלד. דער ייִד איז נישט מיד געוואָרן צו דערציילן, און שלום־עליכם איז נישט מיד געוואָרן צו הערן.

— גיין, אויסטראַכטן מעשׂות דאַרפֿט איר נישט, דאָס וועל איך שוין אַליין טאָן. איר דערציילט נאָר פֿאַקטן, — זאָגט שלום־עליכם צו זיין מיטשפּאַצירער.

— דאָס איז לויטער אמת — ענטפֿערט אים דער ייִד, — א וואָכן דריי האָב איך אומגערייזט מיט דעם דאָזיקן לייִדיקגייער.

— ווי האָט איר געזאָגט? לייִדיקגייער, האַ? דאָס מיינט מען ביי אייך אַ צוג מיט ליידיקע וואַגאָנעס, איאָ? — און שלום־עליכם כאַפּט אַרויס זיין נאָטיצביכל, פֿאַרצייכנט דאָס דאָזיקע וואָרט. דער ייִד דערציילט ווייטער:

— רופֿט זיך אָן דער גלח צום ייִדן: הער נאָר, יודקע! וואָס האָסטו דאָ דערזען? ענטפֿערט אים דער ייִד: וואָס עפּעס יודקע? איך הייס גאָר בערקע. און אַזוי, הערט איר, יענער רופֿט אים יודקע, און דער זאָגט אים בערקע. ענטפֿערט אים דער ייִד בייזלעך: וואָס עפּעס יודקע? איך הייס נישט יודקע, איך הייס בערקע. מאַכט צו אים דער גלח: לאָז זיין בערקע.

שלום־עליכם פֿאַרשרייבט ווידער אין בלאָקנאָטל, און דער ייִד דערציילט ווייטער:

— שטייען זיי ביידע,* דער ייִד, הייסט עס, מיט דעם גלח, ביים אָפּגעטשעפּטן לאָקאָמאָטיוו, דער ייִד, הייסט עס, מיטן גלח... רופֿט זיך אָן דער גלח צום ייִדן: וואָס קוקסטו האָ, אשטייגער? און דאָסמאָל שוין טאַקע בערקע. ענטפֿערט דער ייִד: וואָס איך קוק? איך באַטראַכט גאָטס וווּנדער, ווי אַזוי איבער איין הריי, איבער איין קער, מע גיט אַ דריי אַ שרייפֿל אַהער, אַ שרייפֿל אַהין, הייבט אָן* צו גיין אַזאַ מאַשין. רופֿט זיך אָן דער גלח: פּוגוואַנעט ווייסטו, אַז מע טוט אַ דריי אַ שרייפֿל אַהער,

אָדער אַ שרייפל אַהין, הייבט אָן צו גיין אַזאַ מאַשין? ענטפערט אים דער ייד: איך זאָל נישט וויסן, וואָלט איך נישט גערעדט. ענטפערט אים דער גלח: קוגל ווייסטו, ווי אַזוי מע עסט, אָט וואָס דו ווייסט.

און פון די דאָזיקע געשפּרעכן מיט אָט דעם ייִדן זענען נאָכדעם באַשאַפן געוואָרן אייניקע מעשׂות פון שלום-עליכם'ס „אייזנבאַן-געשיכטעם".

שלום-עליכם האָט שוין גוט געקענט אַלע באַקאַנטע פון דעם דאָזיקן ייִדן. ער האָט זיך אָנגעכאַפּט אין יעדן איינעם, נישט איבערקלייבנדיק אפילו, אַבי מע ברענגט אים אַ גרוס פון דער היים. דאָס איז געווען דערפאַר, ווייל ער האָט זיך קיינמאָל נישט געוואָלט דערווייטערן פון זיין שעפערישן קוואַל.

שלום-עליכם האָט געשעפּט פרייד פון דער אַרומיקער נאַטור. ער האָט זיך געפרייט מיט איר, באַוואונדערט די הויכע בערג, דעם ריין-בלויען הימל, געכיעסט זיך פון דער בליונג פון די מאַנדל-ביימער און גראַנאַטן. שלום-עליכם פלעגט נאָכאַנאַנד אויפמערקזאַם מאַכן זיינע באַקאַנטע אויף דער שיינקייט פון דער נאַטור, איינזאַפּן אין זיך דורשטיק דאָס אַרומיקע.

— כ'וואָלט גענומען, — זאָגט אַמאָל שלום-עליכם אויף אַ שפּאַציר, — אַ קאָרסונער אָדער אַ באָהוסלאַווער ייִדן, וואָלט אים ארויסגעכאַפּט פונעם מאַרק, פון די ענגע געסלעך און פון שטיקנדיקן וואַרשטאַט, וואָלט אים פאַרבונדן די אויגן, געבראַכט אים אַהער, אָפּגעבונדן און געזאָגט:

— „נאַ, עטעם ממזר איינער".

און שלום-עליכם פלעגט זיך שטענדיק באַרימען פאַר זיינע געסט מיט דער נאַטור, וועלכע עס רינגלט אים אַרום. באַזונדערס האָט זיך שלום-עליכם צוגעבונדן צום ים.

ס'איז געווען אַ פרימאָרגן. די זון האָט געברענט אַ וועלט, און דער ערנסטער ים האָט זיך צעשפּילט נישט אויף קאַטאָוועס. אומגעריכט גיט ער אַ הייב פון זיך אַ מעשופּעדיקן וואַסער-זייל, וואָס צעשיט און צע-וואַרפט זיך אויפן ברעג אין פריילעכע טראָפּנס-שפּריצן. שלום-עליכם קוקט אַ שיינענדיקער, אַ גליקלעכער מיט אַנטציקטע אויגן און זאָגט:

„דער ים איז היינט פון זיך אליין נתפּעל".

אין זיינע בריוו פלעגט שלום-עליכם קיינמאָל נישט פאַרגעסן אָפּצו-געבן דעם בעסטן און שענסטן גרוס פונעם ים אין נערווי.

ביים ברעג ים אויפן שפּאַציר הערט שלום-עליכם נישט אויף צו

שרייבן, אַרומגייענדיק. ער שטעלט זיך פּלוצעם אָפּ און צעלאַכט זיך הויך אָפן קול.

— ווער איז אָט דער מאָדנער מענטש מיט די לאַנגע קאַשטאַנאָווע האָר און מיט דעם בלאָקנאָט אין האַנט? — פּלעגן די אָרטיקע איינוווינער מיט פאַרוואונדערונג פרעגן, איידער זיי האָבן זיך דערוווּסט ווער ער איז.

טרעפנדיק אים, ווי ער גייט אַזוי פאַמעלעך און איז פאַרטאָן אין שרייבן, פלעגן זיי מיט דרך=ארץ אָפּטרעטן דעם וועג דעם שרייבער פון רוסלאַנד.

„בלאָנדזשענדע שטערן" און „פונעם יאַריד"

אין אָט דער צייט אַרבעט שלום=עליכם אויף זיין לאַנג פאַרטראַכט ווערק וועגן דעם יידישן פאָלקס=טעאַטער, אויף דעם ראָמאַן „בלאָנדזשענדע שטערן". מיט אָט דעם ראָמאַן האָט ער געוואָלט פאַרענדיקן זיין טרילאָגיע וועגן די יידישע פאָלקס=קינסטלער, וואָס ער האָט אָנגעהויבן נאָך אין אָנהייב פון זיין ליטעראַרישער טעטיקייט.

„עס איז צייט, — האָט געשריבן שלום=עליכם, — זיך אַ נעם טאָן דעזינפיצירן יענעם מין ליטעראַטור, וואָס עס ברענט דער פּנים פאַר שאַנד, וואָס מיר האָבן דערלעבט צו דעם געוויסן אַמעריקאַנישן געשמאַק און זיך אומגעקערט צום אַלטן שמ"ריזם, וועלכן מיר האָבן נאָך אַזאַ שווערן קאַמף געהאַט אַמאָל — מיט צוואַנציק יאָר פריער — אַרויסגעדרייכערט. און אויסער דעם, האָב איך אַליין אויך געפילט אַ נויטווענדיקייט צו פאַרענדיקן מיין טרילאָגיע מיטן דריטן ראָמאַן, נאָך „סטעמפּעניו" און „יאָסעלע סאָלאָוויי", ווי איך האָב עס אַמאָל פאַרשפּראָכן (מיר שיינט, אין דער הקדמה צו יאָסעלע סאָלאָוויי"). דאָרט האָב איך געהאַט געזאָגט, אַז מיין דריטער „העלד" וועט זיין שוין נישט קיין קלעזמער און נישט קיין חזן. נאָר פון אַ העכערן מין, אַן איידעלערע נשמה — אַן אַרטיסט אָדער אַ קינסטלער. נאַטירלעך, האָבן זיך די אומשטענדן אין די צוויי און צוואַנציק יאָר שטאַרק געענדערט. עס זענען אויסגעוואַקסן אויך נייע אידעען. צוגעקומען נייע געטער. געבוירן געוואָרן נייע טיפּן. קורץ, איך האָב קיין חרטה נישט, וואָס איך האָב מיין דריטן ראָמאַן אַ ביסל פאַרשפּעטיקט... אָפּגעזעען דערפון, איז מיין איצטיקער, דריטער הייסט דאָס, ראָמאַן גאַנץ אַנדערש קאָנסטרואירט אַלס יענע צוויי. איך וויל נישט

זאָגן דערמיט, אַז איך גיב זיך אונטער צום געשמאַק פון דער גאַס, אום צו מאַכן אים אינטערעסאַנט און שפּאַנענד. ער איז אָבער לויט זיין אינ־האַלט, על־פּי כּרחו, אַ שפּאַנענדע געשיכטע, אַ ראָמאַן פול פּאָעזיע, אָבער אויך לעבן, האַנדלונג און, זעלבסטפאַרשטענדלעך, אַ גאַלעריע פון טיפּן און בילדלעך — גאַנץ הומאָריסטיש, — און אַנדערש קאָן איך שוין גאָר נישט שרייבן, אַפילו ווען איך זאָל וועלן ווערן אַ „קלאָגמוטער". אויסער דעם, שפּיגלט זיך אָפּ אין דעם דאָזיקן ווערק דאָס לעבן פון אַ געוויסן קרייז אין רוסלאַנד, ווי אויך אין אַמעריקע. דער לייענער, וועלן מיר זאָגן, פונעם בנין שטייט מיט די פיס אין „אונדזער" לאַנד און מיטן שפּיץ שפּאַרט ער אָן אין אַמעריקע — און דאָרט קומט פאָר זיין אַנטוויקלונג."

אזוי האָט שלום־עליכם געשריבן וועגן זיין ראָמאַן „בלאָנדזשנדע שטערן".

אין דעם ראָמאַן האָט שלום־עליכם באַוויזן, ווי די קאַפּיטאַליסטישע סיסטעם פאַרוואַנדלט די פאָלקס־טאַלאַנטן אין „בלאָנדזשנדע שטערן", ווי זי צווינגט זיי צו וואַנדערן פון איין טייל פון דער וועלט אין דער אַנדע־רער, נעמט צו ביי זיי די פרייהייט פון טאַט. לאָזט זיי נישט פילן און דענקען פריי און מאַכט פון זיי קנעכט פון געלט.

אינעם ראָמאַן „די בלאָנדזשנדע שטערן" באַווייזט אונדז שלום־עליכם צוויי טאַלאַנטירטע קינדער פונעם שטעטל, ראָזע ספּיוואַק און לעאָ ראַפאַלעסקאָ, וועלכע טרוימען אָפּצוגעבן זיך דער טעאַטראַלער קונסט. זייער ביידנס צוגעבונדנקייט צו דער קונסט האָט זיי דערנענטערט און געשאַפן אַן אייביקע ליבע צווישן זיי.

ספּיוואַק און ראַפאַלעסקאָ פאַלן אַריין אין די הענט פון די קרעמער פון דער קונסט. די ספּעקולאַנטן צעשיידן זיי, סטאַרען זיך, אַז זיי זאָלן נישט באַגעגענען איינער דעם צווייטן. לעאָ ראַפאַלעסקאָ, וועלכער טרעט אַרויס מיט דעם גרעסטן דערפאָלג אינעם יידישן טעאַטער, אַזוי אויך ראָזע ספּיוואַק, וועלכע שפּילט אויף דער אייראָפּעישער סצענע, בענקען תמיד איינער נאָכן צווייטן, זוכן איינער דעם אַנדערן, אָבער זיי קאָנען זיך נישט צונויפקומען, דערפאַר, וואָס ווען זיי באַגעגענען זיך, וואָלט עס געווען אַ טויט־קלאַפּ פאַר די אַנטרעפּרענעאָרן, וועלכע האָבן פאַרקנעכטעט זייער טאַלאַנט.

אָנהייב 1913 הייבט אָן שלום־עליכם צו אַרבעטן אויף זיין אויטאָביאָ־גראַפישן ראָמאַן „פונעם יאַריד". לויט שלום־עליכם'ס פּאַרטראַכט, האָט דער דאָזיקער בוך געדאַרפט זיין נישט בלויז זיין אייגענע אויטאָביאָגראַ־

פיע, נאָר די געשיכטע פֿון דעם יידישן יונגנמאַן פֿון דער צווייטער העלפֿט פֿון 19־טן יאָרהונדערט. ער האָט געשטרעבט צו געבן זיינע באַגעגענישן מיט שרייבער, אָפּשאַצונגען פֿון זייער אַרבעט און בכלל דעריגערונגען וועגן דער אַנטוויקלונג פֿון דער יידישער ליטעראַטור.

מיטן גרעסטן ברען און ענטוזיאַזם טרעט צו שלום־עליכם צו דער אַרבעט איבער דעם דאָזיקן בוך. אָנגעשריבן דעם ערשטן טייל, וואָס כאַפּט אַרום זיין קינדהייט און יוגנט, האָט שלום־עליכם אָנגעהויבן זוכן אַ פֿאַר־לעגער פֿאַר זיין „בוך פֿון די ביכער", ווי ער האָט אַליין אָנגערופֿן זיין ווערק, אין וועלכן ער האָט געשטרעבט צו ווייזן די קוואַלן פֿון זיין שאַפֿונג.

אָבער נישט גרינג איז געווען צו געפֿינען אַן אַרויסגעבער. די יידישע בורזשואַזע צייטונגען און זשורנאַלן אין רוסלאַנד און אין אַמעריקע האָבן אייגעפֿונען, אַז עס איז בעסער צו דרוקן „העכסט אינטערעסאַנטע" פּאָר־נאָגראַפֿישע שונד־ראָמאַנען, און האָבן אַ לאַנגע צייט נישט געוואָלט דרוקן די קינסטלערישע אויטאָביאָגראַפֿיע פֿון שלום־עליכם'ן.

די רוסישע איבערזעצונג פֿון שלום־עליכם'ס ווערק

דאָס יאָר 1910 איז זייער אַ וויכטיקע דאַטע אין שלום־עליכם'ס לעבן און שאַפֿן. אין דעם יאָר איז פֿאַרווירקלעכט געוואָרן זיין אַלטער טרוים.

ביי דער מיטהילף פֿון די בעסטע רוסישע שרייבער, און דער עיקר פֿון מאַקסים גאָרקי, האָט זיך שלום־עליכם'ן איינגעגעבן צוצוטרעטן צו אַן אויסגאַבע פֿון זיינע ווערק אויף דער רוסישער שפּראַך.

אַ פֿרייליקע געשעעניש אין שלום־עליכם'ס לעבן. דאָס גרויסע רוסישע פֿאָלק וועט זיך באַקענען מיט די אָרעמע יידישע פֿאָלקס־מאַסן, מיט זייער לעבן, מיט זייער גורל, מיט זייערע שטרעבונגען, מיט זייער קאַמף.

מיט ליבע און זאָרג האָט זיך שלום־עליכם אָפּגעגעבן דער אַרבעט אַרויסצוגעבן זיינע ווערק אין דער רוסישער שפּראַך. ער שטרעבט דערצו, אַז די איבערזעצונג זאָל נישט פֿאַרמינערן זייער קינסטלערישן ווערט.

איך וויל דעביוטירן פֿאַרן רוסישן עולם, — האָט געשריבן שלום־עליכם צו זיין איבערזעצער פֿינוס, — מיט אַ זאַך אויב נישט קיין גרויסער, איז כאָטש לכל־הפּחות מיט אַן אָריגינעלער".

און שלום־עליכם באַשליסט אָנהייבן זיין רוסישע אויסגאַבע מיט זיינע פּרעכטיקע קינדער־געשטאַלטן.

שלום־עליכם וועט ווייזן דעם פֿאַרגעשריטענעם רוסישן לעזער אַ נאַיוו

קינד, וואָס קוקט זיך צו מיט זיין נאַיוון בליק צו די איבערלעבונגען, אָפּקומענישן און שטרעבונגען פון דער יידישער אָרעמשאַפט. וועלכע זוכט אַן אויסוועג פון איר רעכטלאָזיקייט און דלות. ער וועט ווייזן, ווי אַט דאָס קינד קוקט זיך צו צו אַט דעם ביטערן קאַמף פון די קליינשטעטלדיקע אָרעמעלייט פאַר זייער עקזיסטענץ, וויאַזוי זיי פאַרלאָזן זייערע איינגעזעסענע נעסטן, זייער היימאַט און לאָזן זיך אַוועק אויף יענער זייט אָקעאַן צו זוכן דאָס שטיקל ברויט. שלום־עליכם באַשליסט, אַז אַט דער דאָזיקער העלד דאַרף זיין דער ערשטער, וואָס וועט אים, שלום־עליכם׳ן, פאָרשטעלן פאַרן רוסישן לעזער.

מיט דער גרעסטער אויפמערקזאַמקייט און ליבע, ווייסן מיר, באַציט זיך שלום־עליכם צו זיינע העלדן קינדער. נאָך טוביה דעם מילכיקן האָט ער זיי געהאַלטן פאַר די איינגעגעבנסטע אין זיין אומשטערבלעכער גאַלעריע. דעם גרויסן הומאַניסט שלום־עליכם האָבן צוגעצויגן די געשטאַלטן פון די קינדער דערפאַר, וואָס אין זיי האָט ער געזען די שטאַרקסטע שטרעבונג צו לעבן.

„צי איז אייך באַוווּסט, אַז דאָס לעבן פון די קינדער איז אינטערעסאַנטער פון יעדער אַנדערן לעבנשטייגער?“ — פרעגט שלום־עליכם ביי זיין איבערזעצער.

און שלום־עליכם האָט ווירקלעך מער פון אַלע יידישע קלאַסיקער זיך אינטערעסירט מיטן לעבן פון די קינדער און האָט זיך מער פון אַלעמען באַשעפטיקט מיט זיי אין זיין שאַפונג.

ער וועט דעבויטירן פאַרן רוסישן לעזער מיט „כתבים פון איינעם אַ ייִנגל אַ יתום, וואָס באַשטייען פון צוואַנציק הומאָריסטישע דערציילונגען — באַשרייבונגען“ — „מאָטל פּייסי דעם חזנס“.

„אַט מיט די דאָזיקע כתבים וועט איר אָנהייבן דעם ערשטן באַנד, — שרייבט ער צו פּינוסן, — און נאָך זיי וועלן גיין אַנדערע קינדער־דערציילונגען. איך פאָדער שטרענג אַט די דאָזיקע אָרדענונג“.

דער גרויסער הומאָריסט שלום־עליכם, וועלכער האָט אויפן גאַנצן שליאַך פון זיין שאַפן געקעמפט קעגן סענטימענטאַלער כליפּעריי אין דער ליטעראַטור, האָט זיך געשראָקן, אַז ביי דעם לעזער זאָל זיך נישט שאַפן קיין איינדרוק, אַז דער אויטאָר האָט כלומרשט מיט זיינע ווערק אַ ספּעציעלן ציל ארויסצורופן רחמנות צו זיינע העלדן.

אַ באַזונדערע אַכטונג לייגט שלום־עליכם אויף דעם סטיל פון דער רוסישער איבערזעצונג פון זיינע ווערק.

מיט דער הילף פון זיינע קינסטלערישע ווערק, איבערגעזעצט אויף רוסיש, האָט שלום־עליכם געהאַט אין זיינען איגטים שמועסן וועגן דעם לעבן פון דער יידישער אָרעמשאַפט מיט די פאָרגעשריטענע שיכטן פונעם רוסישן פאָלק און פון אנדערע פעלקער אינעם צאַרישן רוסלאַנד, צע־שטערן די שנאה און פיינדשאַפט, וואָס די הערשנדיקע קלאַסן האָבן געזייט צווישן די פעלקער.

„שוין באַלד צוויי טויזנט יאָר, אַז זי שטייט, די הויכע מעכטיקע וואַנט, און שיידט אָפּ דאָס איינערלעכע יידישע וועלטל פון דער גאָרער וועלט וואָס רינגלט עס ארום, — שרייבט שלום־עליכם. — אָנשטאָט דעם, וואָס מע זאָל אָט די דאָזיקע וואַנט צעשטערן און טיפער אַריינקוקן אין אָט דעם אָפּגעזונדערטן וועלטל, זעען פאַראַן גוטע מענטשן, וואָס זיי האַלטן זי אויף כלערליי אופנים אונטער, פאַרפעסטיקן זי וועד מיט א ציגל, וועד מיט א שטיין, אזוי, אז זי ווערט אלץ העכער און שטאַרקער".

שלום־עליכם האָט קיינמאָל נישט געקוקט אויף זיין קינסטלערישן שאַפן, ווי אויף קונסט צוליב קונסט. ער האָט געשטעלט פאַר זיך די אויפ־גאַבע מיטצוהעלפן דורך זיין שאַפן אויסצוואָרצלען די קרענקלעכע הער־שיינונגען אינעם לעבן פון דער יידישער אָרעמשאַפט. ער האָט עס דורכ־געפירט אין זיין אַרבעט מיט דער הילף פון הומאָר און טיילווייז מיט דער הילף פון סאַטירע. אויף זיין אַרבעט האָט ער געקוקט, ווי אויף דער גרויסער זאַך פון אויסוואָרצלען דעם קאָנסערוואַטיזם, וואָס איז אין פאַר־לויף פון יאָרהונדערטער איינגעוואָרצלט געוואָרן דורך די הערשנדיקע קלאַסן. ער האָט שטענדיק צוגערעכנט זיך צו יענע מענטשן, וועלכע צע־שטערן די וואַנט, וואָס טיילט אָפּ די יידן פון דער אַרומיקער וועלט.

„מיט מיינע שוואַכע כוחות — זאָגט שלום־עליכם — נעם איך שוין מער ווי אַ פערטל יאָרהונדערט אָנטייל אין דער אַרבעט (צו צעשטערן אָט די וואַנט). איך סטאַרע זיך אויפצוכאַפּן דעם איינערלעכן זין פונעם לעבן פון די איינוווינער פונעם תחום און געפינען דאָ דעם ליכטיקן אָפּשיין פו־נעם מענטשן מיט אַלע זיינע פריידן, טרויערן און מיט זיין שטרעבונג צו אַן אידעאַל".

געפינען דעם „ליכטיקן אָפּשיין פונעם מענטשן" — אָט צו וואָס עס האָט געשטרעבט שלום־עליכם דער הומאַניסט.

„אַלע ווידערשפּרוכן, וואָס טרעפן זיך צווישן די אויסערלעכע באַדינ־גונגען פון לעבן פונעם פינצטערן תחום און דער ריינער באַוועגונג פון דער נשמה, שאַפן גאַנץ אָפט קאָמישע סיטואַציעס, וואָס רופן טיילמאָל אַרויס

אַ הילכיקן געלעכטער. און די דאָזיקע דערשיינונג שרייבן די לעזער צו נישט דעם לעבן זעלבסט, וואָס איז עס אייגנטימלעך, נאָר דער פאַנטאַזיע פון דער שפּאַס=שטימונג פונעם שרייבער. און איבער אַ מיט=פאַרשטענדעניש קרויגט מען דעם שרייבער מיטן רום אַ הומאָריסט".

אָט ווו עס ליגט דער סוד פון שלום=עליכם'ס הומאָר.

דער טאָג, ווען שלום=עליכם האָט באַקומען דעם ערשטן באַנד פון דער רוסישער איבערזעצונג פון זיינע ווערק, איז געווען איינער פון די סאַמע פרייליכסטע טעג אין זיין לעבן. אין יענער גליקלעכער מינוט שרייבט שלום=עליכם צו זיין איבערזעצער:

„איך בין אייך אַזוי פיל דאַנקבאַר, אַז כ'האָב אין דער מינוט קיין ווערטער נישט, איך נעם אייך ברידערלעך אַרום און קוש אייך".

ווידער אין דער היים

1914. שלום=עליכם'ס געזונט=צושטאַנד פאַרבעסערט זיך און שטאַרקער ווערט זיין בענקשאַפט נאָך זיין היים. ער וועט זיך אומבאַדינגט לאָזן אין וועג אריין. ער וועט פאָרן צוריק קיין רוסלאַנד. ער קאָן זיך שוין, שלום=עליכם, מער נישט באַגנוגענען מיט דעם בלאָסן ווידערקול פונעם לעבן אין זיין היים, וואָס ער הערט פונדערווייטן.

מיט אומגעדולד וואַרט שלום=עליכם אויפן פרילינג, דער פרילינג איז געקומען, און שלום=עליכם האָט זיך געלאָזן אין וועג אַריין. ער פאָרט אַהיים. ער וועט איצטער זען פנים צו פנים זיין קלוגן, ליידנדיקן טביה דעם מילכיקן מיט זיינע טעכטער, איידעמס און אייניקלעך. ער וועט ווי=דער אויפדאָסני א קוק טאָן, וואָס עס הערט זיך מיט זיין פאַנטאַזירנדיקן, אין די הימלען פליענדיקן, שלימזלדיקן מנחם=מענדלען, ער וועט זען אָט די יעניקע, פון וועמען ער האָט געשילדערט זיינע האַרציק=לירישע קינדער=געשטאַלטן, וואָס טוט זיך מיט זיי? ער וועט זיי פאָטערלעך אַ נעם טאָן אויף זיינע הענט, א קוק טאָן טיף=טיף אין זייער קינדערשער נשמה אריין.

די יידישע פאָלקס=מאַסן, וועלכע האָבן נאָר וואָס איבערגעלעבט דעם מיטלאַלטערלעכן ביילים=פראָצעס. די באַיקאָטן פון דער פּוילישער שליאַכטע, די פּויליש=שאָוויניסטישע און אַנטיסעמיטישע העצעס, האָבן מיט דער גרעסטער פרייד און באַגייסטערונג זיך געריכט צו באַגעגענען זייער באַליבסטן פאָלקס=דיכטער. פון יעדער שטאָט און שטעטל זענען אין די רע=

דאַקציעס אָנגעקומען באַגריסונגס־בריוו און טעלעגראַמעס פאַר שלום־עליכם'ען.

א יום־טובדיקייט, אַ דערהייבונג צווישן די יידישע פאָלקס־מאַסן טראָגן אַריין די אָוונטן, וואָס ווערן איינגעאָרדנט אין פאַרשידענע שטעט מיטן אָנטייל פון שלום־עליכם'ען. עס באַגעגענען אים אַלט און יונג. אַלע שטויסן זיך אַריינצוגיין אויף זיינע פאָרלעזונגען, און אויב עס געלינגט נישט אַריינצוגיין אין טעאַטער, וואַרט מען באַטש אין די נאָענטע גאַסן, ווו שלום־עליכם וועט דורכפאָרן, כדי אַ קוק צו געבן אויף אים.

שלום-עליכם אין ווארשע

ער שטייט ווידער ביים פרישן קוואַל פון יידישן פאָלקס־לעבן.

— אַ שרייבער, — האָט ער געזאָגט — מוז זיך פון צייט צו צייט אָפּפרישן אין דעם נישט אויסשעפּנדיקן פאָלקס־קוואַל, אָפּפרישן זיינע שעפערישע כוחות, ווען נישט, ווערט ער אויסגעטריקנט.

די ערשטע שטאָט, וואָס שלום־עליכם באַזוכט נאָך זעקס יאָר צע־שיידט זיין מיט די יידישע פאָלקס־מאַסן, איז געווען וואַרשע, דער גרעס־טער יידישער צענטער אינעם געוועזענעם צאַרישן רוסלאַנד, דאָ איז דער צענטער פון די יידישע ביכער־פאַרלאַגן, דער צענטער פון דער יידישער פרעסע. דאָ זענען קאָנצענטרירט גרויסע מאַסן פון דער יידישער אַרבע־טערשאַפט און פון די יידישע האַרעפּאַשניקעס.

דאָ אין וואַרשע וווינט דער גרעסטער טייל שרייבער פון עלטערן און יינגערן דור, דאָ וועט ער באַגעגענען זיינע אַלטע איבערגעגעבענע פריינד יעקב דינעזאָן, מרדכי ספּעקטאָר און דוד פרישמאַן, דאָ וועט ער באַגע־גענען יצחק לייבוש פרץ, מיט וועמען ער איז איצט געוואָרן אינטים־נאָענט, וועמען ער האָט געשיקט פון איטאַליע גרוסן, פון אים און „פון דער גאַנ־צער יידישער קאָלאָניע, וואָס קאָנען אים נישט פאַרגעסן, רעדן פון אים שטענדיק".

די יידישע שרייבער אין וואַרשע וואַרטן מיט אומגעדולד אויף זיין קומען, שלום־עליכם וועט געוויס אַריינטראָגן אַ נייעם שטראָם פון לעבן אין דער ליטעראַטור, די יידישע מאַסן וועלן זיך נאָך מער דערנעענטערן צו איר. עס וועט געוויזן ווערן עפנטלעך די מעכטיקייט פון דער יידישער

קולטור, די ליבע פון אונדזערע פאָלקס-מאַסן צו זייערע באַליבטע שרייבער.

דעם 14-טן אַפּריל פון יאָר 1914 באַטאָג איז שלום-עליכם מיט זיין פרוי אָנגעקומען קיין וואַרשע. ער איז געקומען מיטן שנעל-צוג פון בערלין. וועגן דעם, אַז שלום-עליכם דאַרף קומען אין וואַרשע און וועגן דעם טאָג און דער שעה פון זיין קומען איז אין דער פּרעסע נישט געווען געמאָלדן. דאָך האָט זיך צונויפגעקליבן אַ גרויסער עולם פון פאַרשידענע שיכטן פון דער יידישער געזעלשאַפט, וואָס זענען געקומען אויפן ווינער וואָקזאַל באַגעגענען שלום-עליכם'ען, זייער באַליבטן פאָלקס-שרייבער. עס איז אויך געווען דער קאָמיטעט פון דער קינסטלערישער ליטעראַרישער געזעלשאַפט „הזמיר“ מיט י. ל. פּרץ'ן אין דער שפּיץ. עס זענען געקומען נאָך פיל יידישע שרייבער און זשורנאַליסטן, צווישן זיי יעקב דינעזאָן, דוד פרישמאַן.

נישט געקוקט אויף דעם, וואָס שלום-עליכם'ס געזונט-צושטאַנד האָט זיך פאַרבעסערט, איז ער נאָך געווען זייער שוואַך פיזיש, און די רייזע האָט נאָך מער אָפּגעשוואַכט זיין געזונט-צושטאַנד. דער „ערשטער איינדרוק ביי דער ערשטער באַגעגעניש מיט שלום-עליכם'ען — שרייבט דער באַוווסטער יידישער הומאָריסט, ז. וועגדראָף, וועלכער האָט זיך דעמאָלט באַגעגנט מיט שלום-עליכם'ען אין וואַרשע, — איז געווען, אַז איך זע פאַר זיך אַן ערנסט קראַנקן מענטש. דאָס פּנים איז ביי אים געווען ערד-פאַרביק און פול מיט טיפע קנייטשן, דער רוקן געבויגן, דער גאַנג לאַנגזאַם, זייער לאַנגזאַם, ווי דער גאַנג פון אַ מענטש, וואָס איז געצוווּנגען צו ציילן און מעסטן זיינע טריט. אין דרויסן איז געווען אַ וואַרעמער וואַרשעווער פרילינג, נאָר שלום-עליכם איז אָנגעטאָן געווען אין אַ וואַרעמען הערבסט-מאַנטל, אין קאַלאָשן און מיט אַ גרויסער וואָלענער מוד אויף די אַקסלען. אַזוי איז ער נאָכדעם די גאַנצע צייט ארומגעגאַנגען איבער וואַרשע“.

די יידישע שרייבער און די וואַרשעווער פריינד פון שלום-עליכם זיינען שטאַרק געווען אומרואיק, צי וועלן זיינע אַרויסטרעטונגען און פאָרלעזונגען נישט ווירקן אויף זיין שוואַכן געזונט-צושטאַנד. שלום-עליכם האָט עס געפילט און האָט זיך געהאַלטן מונטער, כאָטש דאָס האָט אים געקאָסט פיל אָנשטרענגונג. מען האָט זיך גענומען איינאָרדענען די עפנטלעכע באַגעגעניש פון די פאָלקס-מאַסן מיט שלום-עליכם'ען. נישט גרינג איז געווען אַרויסצוקריגן אויף דעם אַ דערלויבעניש ביי דער צאַרישער פּאָליציי.

די צאַרישע פּאָליציי האָט גוט געוווּסט, וואָס פאַר אַ ווירקונג שלום-עליכם האָט אויף די יידישע לייענער, זי האָט געוווּסט, ווי ליב און טייער

ער איז דעם ייִדישן פֿאָלק, זי האָט געדענקט שלום=עליכם׳ס אַלעגאָרישע
דערציילונגען קעגן דער זעלבסטהערשונג, אָט די דערציילונגען, וואָס האָבן
אויסגעלאַכט דעם צאַריזם און גערופֿן צום קאַמף מיליאָנען פּאָליטיש= און
נאַציאָנאַל=אונטערדריקטע ייִדישע פֿאָלקס=מאַסן אין דער געוועזענער רוס=
לענדישער אימפּעריע. אָבער דער וואַרשעווער פּאָליצמייסטער, אַ דייטש
אַ כאַבאַרניק, איז, פּונקט ווי פֿיל ענלעכע, ווי ער, „געווען אַ מענטש, וואָס
לאָזט צו זיך רעדן, און נאָך דעם, ווי מען האָט אים, אפֿנים, צוגעשטעלט
„זאַכלעכע באַווייזן“, אַז אַלץ וועט זיין אין אָרדענונג, זענען קיין שטע=
רונגען נישט געמאַכט געוואָרן“.

אינעם זעלביקן אָוונט פֿון 14=טן אַפּריל איז פֿאָרגעקומען שלום=עלי=
כם׳ס אַ פֿאָרלעזונג אין גרויסן זאַל פֿון „מיניאַטיור“ (ביעלאַנסקאַ 5).
גרויס איז געווען דער עולם, וואָס איז געקומען אויף דער פֿאָרלעזונג. שוין
עטלעכע טעג פֿאַר דער פֿאָרלעזונג זענען די בילעטן אויספֿאַרקויפֿט גע=
וואָרן, כאָטש אין דער פּרעסע זענען קיינע מעלדונגען וועגן דעם נישט
געווען. דער הויף, וווּ עס האָט זיך געפֿונען דער טעאַטער, און די גאַנצע
ביעלאַנסקאַ גאַס זענען געווען באַלאַגערט פֿון טויזנטער מענטשן, וואָס
האָבן געוואָלט כאָטש אַ קוק טאָן אויף שלום=עליכם׳ן. און די אָוואַציעס,
וואָס מען האָט אים געמאַכט סיי אין גאַס, ווען ער איז דורכגעפֿאָרן, סיי
אין זאַל, ווען ער האָט זיך באַוויזן אויף דער בינע, זענען געווען אומגע=
הויער גרויס און אימפּאָזאַנט.

שלום=עליכם האָט געלייענט אייניקע זאַכן, צווישן זיי „לך=לך“ פֿון
„טוביה דער מילכיקער“, מיט אַן אויסגעצייכנטער דיקציע, מיט אַ פֿול=
קאָמער מאָדולאַציע פֿון דער שטים און מיט די צוגעפּאַסטע באַוועגונגען.
דער ענטוזיאַזם פֿון דעם פֿאַרשידנאַרטיקן עולם איז געווען אומגעהויער.
אָבער יעדער צוהערער האָט באַמערקט, ווי פֿיזיש שווער עס איז געווען
פֿאַר שלום=עליכם׳ן צו לייענען זיינע ווערק פֿאַר אַ גרויסן עולם.

דעם 17=טן אַפּריל איז פֿאָרגעקומען אַן אָוונט לכבוד שלום=עליכם׳ן אין
„הזמיר“. דעם דאָזיקן אָוונט האָט געעפֿנט י. ל. פּרץ, וועלכער האָט פֿאַר=
ענדיקט מיט די פֿאָלגנדיקע ווערטער:

— איך וואָלט געקאָנט מיין אויסטייטש באַגרינדן, איז אָבער ווייניק,
וואָס שלום=עליכם האָט צו אונדז געקאָנט קומען נאָך זעקס יאָר קראַנק=
הייט, מיר ווילן, אַז ער זאָל אונדז לאַנג, לאַנג געזונט זיין, לאַנג לעבן און
אונדזער שימל קראַצן... דערצו איז די לופֿט אין אונדזערע הייזער, אויך

אונדזערע פֿאַרזאַמלונגען נישט גינסטיק... איך האָב אָפּ און רוף, איך בעט אייך מיטרופֿן:

— געזונט זאָל זיין שלום־עליכם!

ווי נאָר די פֿאַרזאַמלטע האָבן דערזען שלום־עליכם׳ן דאָס ערשטע מאָל אויף דער בינע, האָט דער זאַל געציטערט פֿון די אָוואַציעס און פֿון גרויס ענטוזיאַזם. נאָר ווי שלום־עליכם האָט אָנגעהויבן זיין פֿאָרלעזונג, איז באַלד שטיל געוואָרן. די שלעכטע אַקוסטיק אין זאַל האָט אָבער גע־שטערט, אַז דער עולם פֿון די הינטערשטע רייען זאָל הערן זיין שטים. און דאָ האָט זיך ווידער אַרויסגעוויזן דער טראַגיזם פֿון שלום־עליכם׳ן, וואָס האָט זיך אַזוי געצויגן צום לעבן, וועלכער האָט געקעמפֿט און גע־טריבן פֿון זיך זיין שווערע אָנמאַכט. שלום־עליכם דערציילט וועגן דעם דאָזיקן אָוונט:

„— פּרץ האָט נישט געלאָזט מיך זיצן מער ווי עטלעכע מינוט, כאָטש ער אַליין איז געווען דער רעדנער פֿאַר מיין כבוד וועגן, און וועלכער רעדנער וויל עס נישט, מע זאָל אים הערן?... ס׳איז אָבער געווען ענג און הייס „און דער איז ביי אונדז אַ ציטעריקער, אַן אָפּגעשריגענער“. — אַזוי האָט געטענהט פּרץ, אָנווייזנדיק אויף מיר מיט אמתער ליבשאַפֿט פֿון אַן עלטערן ברודער“.

נאָך שלום־עליכם׳ס פֿאָרלעזונג זענען אַרויסגעטרעטן רעדנער, וואָס האָבן באַגריסט שלום־עליכם׳ן. אויף אַלע רעדעס האָט שלום־עליכם אַזוי געענטפֿערט:

— „מיט זעקס יאָר צוריק האָב איך געהאַט די ערע געענטער צו באַקענען זיך מיט דעם מלאך־המות, און לסוף האָט ער מיך פֿאַרטריבן אין גלות קיין איטאַליע, אונטער אַ ליכטיקן הימל. אָבער פֿון דעם לאַנד מיט דעם בלויען הימל האָב איך שטענדיק געבענקט נאָך מיין קאַסרילעווע; מיין קערפּער איז געווען אין איטאַליע, און דאָס האַרץ, די נשמה דאָ ביי אייך. איצט האָב איך זיך אַרויסגעפּלאָנטערט און בין צו אייך געקומען, דערביי איז מערקווירדיק, אַז פֿיל וויכטיקע מאָמענטן אין מיין לעבן זענען פֿאַרבונדן מיט דעם וואַרשעווער „הזמיר“. דער וואַרשעווער „הזמיר“ האָט מיך דער ערשטער באַקענט מיטן וואַרשעווער יידישן פּוב־ליקום, ער האָט מיר די ערשטע טעלעגראַמע געשיקט צו מיין 25־יאָריקן יובילײ. איצט, ווען איך האָב דערלעבט ווידער צו קומען צו אייך, האָט ער מיר דעם ערשטן קבלת־פּנים געמאַכט און אַדאַנק אים, האָב איך איצט די מעגלעכקייט אייך אַלעמען צו זען.

ווען איך זאָל זיין אַ מגיד, וואָלט איך וועגן דעם געקאָנט זאָגן אַ שיינע דרשה און אפילו באַנוצן זיך מיט א פסוק פון „שיר השירים“: „עת הזמיר הגיע וקול התור נשמע בארצנו“, אָבער דאָס וואָלט מיך צו ווייט פאַר־פירט. איך וועל אייך דעריבער נאָר ווינטשן, אז אייער „הזמיר“ זאָל ברייטער, העכער און ליכטיקער ווערן (דער זאַל פון „הזמיר“ איז געווען אַ שמאָלער, אַ נידעריקער, און ס׳איז דאָרט געווען אַביסל פינצטערלער), און אייך אליין — א גוטן יום־טוב און א גוטן תמיד“.

אין די איבעררייסן פון זיינע פאָרלעזונגען אויף דעם דאָזיקן אָוונט איז שלום־עליכם אַרומגעגאַנגען הינטער די קוליסן אין זיין מאַנטל מיט דעם וואָלענעם טוך אויף דעם האַלדז. אָבער די יידישע שרייבער, וועלכע האָבן זיך אַזוי געשראָקן פאַר זיין צושטאַנד, האָבן זיך געסטאַרעט עס נישט אַרויסווייזן פאַר אים.

„באַגלייטנדיק אים נאָך דער פאַרזאַמלונג צו זיין האָטעל, — דער־ציילט ז. ווענדראָף, — האָב איך זיך דאָך נישט איינגעהאַלטן און אין זיי־ער פאָרזיכטיקע ווערטער געפרעגט: צי רעכנט ער נישט, אַז די איבער־גענומענע רייזע וועט זיין אַ צו גרויסע אָנשטרענגונג פאַר זיין געזונט...

שלום־עליכם האָט אַ ווײַלע געשוויגן, ווי ער וואָלט איבערלעגן גע־מאָסטן די מאָס אָנשטרענגונג, וואָס אים שטייט פאָר, נאָכדעם האָט ער מיך גענומען הינטערן אָרעם און שטיל, לאַנגזאַם, ווי ער וואָלט גע־רעדט מער צו זיך אַליין, ווי צום צוהערער, געזאָגט:

— אפשר וועט עס זיין... ס׳וועט געוויס זיין א צו גרויסע אָנשטרענ־גונג פאַר מיין געזונט... אָבער... אָבער איך האָב געמוזט מאַכן די רייזע... איך האָב זיך פאַרבענקט נאָך יידן, מיין פריינד, נאָך פשוטע יידן פון אַ גאַנץ יאָר, נאָך יידן־האָרעפאַשניקעס, נאָך יידן־באַלמעלאָכעס, נאָך יידן קרעמער און לופט־מענטשן, נאָך עמך... איך מוז זען יידן מיט זייער הילוך, מיט זייערע תנועות און העוויות. איך מוז הערן יידן רעדן, שרייען, זידלען זיך, שעלטן זיך... יידן, ווי זיי זענען. יידן, אַז מען זעט זיי נישט צו לאַנג, פאַרלירט מען דעם חוש: אנשטאָט צו לעבן מיט יידן, הויבט מען אָן צו לעבן מיט ד ע ר י נ ע ר ו נ ג ע ן וועגן יידן, דאַן הויבן אָן אַרויסצוקו־מען פון אונטער דער פען שאָטנס פון מענטשן, אנשטאט מענטשן... פאַר די זעקס יאָר אין דער שווייץ, אין איטאַליע האָב איך געזען טשאַכאָ־טאָטשניקעס, געסט, באַזוכער, טוריסטן, נאָר נישט קיין יידן, אפילו ווען די טשאַכאָטאָטשניקעס, געסט און באַזוכער זענען געווען יידן... איך וויל זען, רעדן, אָטעמען איין לופט מיט יידן פון די נאַלעווקעס, פון קרעשטשאַ־

מיק, פון פאָדאָל, פון דעריבאַסאָווקע און מאָלדאַוואַנקע... זען יידן קאָסט געלט, מיין פריינד. געלט דאַרף מען פאַרדינען... פאַרשטייט איר שוין, פאַרוואָס איך האָב „ג ע מ ו ז ט אונטערנעמען די ר יי ז ע?...“

אָבער די באַגעגענישן פון שלום=עליכם פנים אל פנים מיטן פאָלק האָבן אים אין דער אמתן געהיילט זיין קראַנקהייט. גרויס איז געווען פאַר אים די פרייד פון באַגעגעניש מיט דעם „פּראָסטן ערלעכן פאָלק“, וועלכער איז געווען ביי אים ביז הייליק טייער. און גליקלעך איז ער געווען, ווען ער האָט נאָך אַזאַ לאַנגן איבעררייס זיך געקאָנט פון דער נאָענט צוהערן צו זיין שפּראַך, צוצוקוקן זיך צו זיין לעבן.

דעריבער איז שלום=עליכם שטאַרק אויפגעבראַכט געווען דערמיט אויף דער רעדאַקציע פון דער טעגלעכער צייטונג „דאָס לעבן“ („פריינד“), וועלכע האָט אָפּגעדרוקט אַן אומגעלומפּערטן פעליעטאָן=שאַרזש, ווי אַ באַריכט פון דעם קבלת=פנים, וואָס איז איינגעאָרדנט געוואָרן פאַר שלום=עליכם'ן אין וואַרשע. דער פעליעטאָן האָט געהייסן „דער פאָלקס=דיכטער אין מאַזעפּעווקע“. אין דעם דאָזיקן באַריכט איז כלומרשט אויף אַ הומאָריסטישן שטייגער איבערגעגעבן געוואָרן די שטימונג אין זאַל, ווו „מענטשן מיט חסרונות, מיט מיאוסע צונעמענישן זענען אַרומגעגאַנגען אומרואיקע: אַ קשיא אויף אים, ער קאָן נאָך „באַשרייבן“... „מען האָט געדרעוועט, געשריען, און געיאָדלט, און געווייכצט, און געטופּעט מיט די פיס, און געדונערט מיט שטעקלעך אויף די בענק, און געקלאַפּט מיט אַ ברעט אָן וואַנט... געליאַרעמט... בראַוואָ, פאָלקס=שרייבער, יחי פאָלקס=שרייבער!“... „דער שרייבער איז געווען גערירט, האָט געשמייכלט, געקוועטשט הענט, געחתמעט קאַרטלעך, געדאַנקט פאַר די רעדעס און שטילערהייט געזאָגט צו זיין אימפּרעסאַריאָ: וואַרט אויס, ס'וועט אַ רוח אין זייער טאַטנס טאַטן אַריין, איכ'ל זיי אָפּצאָלן פאַר אַלץ כפל=כפלים“.

נאָר, שלום=עליכם האָט קיינמאָל נישט אויסגעלאַכט די יידישע פאָלקס=מאַסן גלאַט אין דער וועלט אַריין. ער איז נישט געווען דער, וועמען עס האָט זיך געהאַלטן פאַר געלעכטער צוליב געלעכטער. ער האָט אויסגעלאַכט די פאַרקריפּלטקייטן, וואָס זענען געקומען אַלס רעזולטאַט פון די שווערע באַדינגונגען פונעם לעבן פון די יידישע פאָלקס=מאַסן אינעם צאַרישן רוסלאַנד. מיט דער גרעסטער ליבע, מיט די סאַמע טיפסטע געפילן האָט ער באַזונגען די שיינקייט און הויכקייט פון זייער נשמה... באַלד ווי דער דאָזיקער פעליעטאָן איז דערשינען איז שלום=עליכם אַוועק

אין דער רעדאַקציע „דאָס לעבן“ און זייער שאַרף פּראָטעסטירט. דערביי האָט ער געזאָגט: „מיר איז דאָך באמת טייער יעדער איינציקער לייענער, יעדער איינציקער, וואָס קומט צו מיר אַריין“. די רעדאַקציע האָט געמוזט אָפּדרוקן זיין פּראָטעסט.

אין וואַרשע האָט שלום־עליכם זיך גלייך אַוועקגעלאָזט איבער די יידישע גאַסן: איבער די נאַלעווקעס, דזשיקע, פּאַוויע, נאָוואָליפּיע. ער איז אַוועק אין די גאַסן פונעם וואַרשעווער יידישן דלות, פון דער יידישער אונטערוועלט, אַריינגעגאַנגען אין גראשענע יידישע געוועלבלעך, אָפּגעשטעלט זיך לעבן שוסטערשע און שניידערשע וואַרשטאַטן, געשמועסט, געוויצלט זיך און אויסגעהערט ווערטלעך.

„בעת די דאָזיקע שפּאַצירן זיינע צווישן דער רעכטער געדיכטעניש פון די פאָלקס־מאַסן — דערציילט ווייטער ז. וועגדראָף — איז שלום־עליכם'ן געווען נישט צו דערקענען. די גאַנצע מידקייט, די גאַנצע געבויגנקייט, די גאַנצע קראַנקייט זיינע איז ווי אַראָפּגעפאַלן פון אים. ער האָט געשפּרודלט מיט לעבן, מיט ענערגיע, מיט נייגער, מיט וויץ און שאַרפזין. קוקנדיק אויף אים האָט זיך אָנגעהויבן צו גלויבן, אַז אפשר וועט אים די דאָזיקע לופט ברענגען מער נוצן, ווי די לופט פון איטאַליע“.

שלום־עליכם איבערן תחום

אַט איז שלום־עליכם ארויס פונעם גאַסט־הויז. ער האָט זיך גאָר באַוויזן אין גאַס. א גרופּע שול־קינדער רינגלען אים ארום, נעמען זיך פאַר די הענטלעך, לאָזן אים ווייטער נישט גיין און טאַנצן ארום אים א קאַראַהאָד. ער פאַרלירט זיך פון דער פלוצלונגדיקער באַגעגעניש, אָבער גלייך דערוואַכט אין אים זיין קינסטלעריש־קינדישע נשמה. ער וועט נישט אַוועקגיין פון זיי, פון זיינע מאָטעלעך. די קינדער זינגען א קינדיש פאָלקס־לידל, פּליעסקען מיט די הענטלעך און זענען צופרידן מיט זייער „געפאַנגענעם“, און דער „געפאַנגענער“ מיט זיי.

שלום־עליכם האָט זיך שוין באַפרייט פון די קינדער. ער שפּאַצירט. עלטערע, יונגערע דורכגייערינס לאָזן זיך לויפן אינמיטן דער גאַס, יאָגן אים איבער, קערן זיך אום און גייען אים אַנטקעגן, כדי נאָכאַמאָל א קוק טאָן אויף אים. פון דעם המון רייסט זיך ארויס א יונגערמאַן און באַגריסט אים אין גראַמען.

שלום־עליכם שמייכלט, מאַכט אויפמערקזאם דעם גראַמען־זאָגער,

אז צו „שלום־עליכם“ האָט ער נאָך קיין גראַם נישט געזאָגט. דער יונגער־מאַן האָט פאַרהויבן דעם קאָפּ, אַ שאַר געטאָן דעם קאַפּעליוש אַראָפּ, א דריי געטאָן מיטן ווייז־פינגער פון דער רעכטער האַנט אין דער לופט און האָט באַלד געענטפערט.

„כאָטש צו שלום־עליכם איז נישטאָ קיין גראַם,
ווינטש איך דאָך אים ברכות א ים!“...

אויפן שפּאַציר ווענדט זיך שלום־עליכם צו זיין באַגלייטער אזוי:

— אוי, ווי גוט! אָט וואַקסט קראָפּעווע, קראָפּעווע וואַקסט! אמתע קאַסרילעווקער קראָפּעווע, פון וועלכע עס ווערן אויף די פיס בלאָטערן... זעט נאָר, ווי עס פליען פליטערלעך, ווי שנייעלעך פאַלן זיי! נאָר ביי אונדז אין רוסלאַנד זעט איר זיי אזוי פליענדיק!... ס'א מחיה. די שווייץ איז שיין, א רייכע נאַטור, אָבער אומעטום, אויפן שפּיץ פון העכסטן באַרג... ביים וואַסערפאַל... אומעטום זעסטו צייכנס פון מענטשלעכע הענט, וועלכע האָבן די נאַטור אין אַרענדע גענומען... מאַכן פון איר געשעפט און ביז־נעס... כ'פיל זיך דאָ אין רוסלאַנד עפּעס אזוי היימיש, ס'דערמאָנט מיר מיין יוגנט און קינדהייט...

איך פרעג, ווען איז ביי מיר געבליבן צו פאָרן קיין רוסלאַנד? אייגנטלעך, נאָך מיט דריי יאָר צוריק, באַלד ווי כ'האָב זיך אָנגעהויבן פילן בעסער.

מילא, אז מע טאָר נישט פאָרן, ווען ס'איז דיר דאָס שטרענג פאַר־באָטן, איז די בענקשאַפט נישט אזוי גרויס. וויבאַלד אָבער, אז די דאָק־טוירים האָבן מיר אַזאַ נסיעה דערלויבט, איז מיר דאָס זיצן געוואָרן ממש אומדערטרעגלעך. כ'האָב דערשפּירט א קרענקלעכע בענקעניש... כהאָב זיך קיין אָרט נישט געפונען... דערווייל איז אונטערגעקומען די בייליס־געשיכטע, און פונוויטנס איז די מעשה אזוי מגושמדיק ווילד און די עוולה אזוי גרויס!

וואָס נעענטער צו דער רוסישער גרענעץ, אלץ מער איז מיין אומ־געדולד געוואָקסן... כ'האָב אין די וואַגאָן־שייבלעך געקוקט: שוין?

און אז כ'האָב דערזען דעם ערשטן רוסישן סלופּ מיט די שוואַרץ־ווייסע פּאַסן; דער ערשטן רוסישן זשאַנדאַרם מיט די געזונטע פּלייצעס און ברייטער ברוסט, האָט מיך א מאָדנער געפיל באַהערשט, א געפיל אויסגעמישט מיט וואַרעמקייט און קעלט, ליבשאַפט און שרעק...

אין דער פרעמד, ווייט פון דער היים, אָנלייענענדיק זיך מיט אלע צייטונג־ידיעות, האָט מיר אויסגעזען, אז אין קאַסרילעווקע ליגט שוין דער

הימל אויף דער ערד און מיינע קאַסרילעווקער ליגן אויף די פּנימער. עס, „גיט טאַקע טשאָרט סטראַשען!“

אונדזער יונגן דור האָב איך געפונען אין א סך א בעסערן מצב, ווי כ׳האָב זיך פאָרגעשטעלט. א נייער דור וואקסט, א געזונטע יוגנט, נישט קיין בטלנים!

נישט לאַנג האָט אָבער שלום־עליכם געקאָנט פארבלייבן אין רוס־לאַנד. עס האָט אים נישט דערלויבט זיין געזונט־צושטאַנד. און שלום־עליכם צעשיידט זיך ווידער מיט זיין לייענער, וועלכער איז אים אזוי ליב און טייער.

קאַפּיטל פערצן

ווידער אין וואַנדערונג

אין יולי פון יאָר 1914 געפינט זיך שלום-עליכם און זיין פאַמיליע אינעם דייטשישן קוראָרט אַלבעק, אויפן ברעג פונעם באַלטישן ים.

„מיר וואַלגערן זיך אויפן ווייכן זאַמד לעבן דעם שכנותדיקן ים, — דערציילט וועגן זייער זיין אין אַלבעק די טאָכטער פונעם שרייבער ליאָלי ראַבינאָוויטש, — מיר וווינען אין אַ קליינער הייזקע ביי דייטשן. דער פּאַפּאַ איז אין אַ פריילעכער שטימונג. מיט צוויי אייניקלעך פון ביידע זייטן. זיי פאַרגעטערן אים.

די בעלעבאָסטע, אַ דייטשקע, גרייט פאַר אונדז די בעסטע מיטאָגן. אַלץ איז אַזוי גוט, אַלע זענען פריילעך, אַלע זענען איינגענעם. דער וועטער — אַ וואונדערבאַרער, דער ים — אַ פּראַכטפולער.

איינמאָל זענען מיר געזעסן ביים טיש, געגעסן מיטאָג:

— אַ מלחמה!

און אַלע זענען אויפגעשפרונגען. אַ מלחמה! עס איז דערקלערט אַ מלחמה צווישן רוסלאַנד און דייטשלאַנד!

מיר לויפן מיטן פּאַפּאַ צום ברעג... מיר לויפן, מיר ווייסן אַליין נישט וווהין.

און אַזוי, אין פינף מינוט האָט אַלץ געפּלאַצט. אַלע אונדזערע פּלענער צונישט געוואָרן. די באַלעבאָסטע די דייטשקע, וואָס האָט אונדז נאָרוואָס דערלאַנגט דעם בעסטן מיטאָג, וויל אונדז אויף אַ מינוט מער נישט איבערלאָזן אין איר הויז... זי בעט, אַז מען זאָל איר אָוועקגעבן פאַר אַ משכון אָנשטאָט געלט דעם טאַטנס וואונדערבאַרן זייגער: אָט יענעם, וואָס שפּילט אַלע פערטל שעה אַן אָנגענעמע מעלאָדיע.

אויפן וואָקזאַל קערט זיך אַ וועלט. גאַנצע בערג מיט באַגאַזש...

מיר לויפן קיין בערלין. דער ווייסער זאַמד פון אַלבעק האָט זיך פאַרוואַנדלט אין א בלוטיקן קאָשמאַר. אויפן בערלינער וואָקזאַל האָבן אונדז איבער דעם וועג די ערשטע סאָלדאַטן, וואָס גייען אויפן פראָנט.

מיר שטייען און קוקן אויף זיי. דער פאָטער, א בלאַסער, מיט אַן אויסדרוק אין די אויגן, וועלכן עס איז אוממעגלעך איבערצוגעבן, רעדט ארויס:

— א מלחמה...

איצט גלויבט ער שוין".

ווי א רוסישער אונטערטאַן, איז שלום-עליכם ארויסגעשיקט געוואָרן פון דייטשלאַנד, און אין זיין לעבן הייבט זיך אָן א נייע צייט פון וואַנדערונג. ווי א יידישער שרייבער, קאָן ער זיך איצטער אין רוסלאַנד נישט צוריקקערן. די צאַרישע מאַכט האָט פארווערט די יידישע אויסגאַבן און די יידישע שפראַך. שלום-עליכם באַשליסט אוועקצופאָרן קיין אמעריקע.

„עס האָבן מיך פארכאַפט, — שרייבט ער צו מענדעלע מוכר-ספרים שוין פון אמעריקע, — די שונאים די דייטשן, אָפּגענומען דעם געזונט, דאָס געלט און דאָס גלייכגעוויכט פונעם גייסט. א סך ארומגעשלעפּט זיך איבער די נייטראַלע לענדער, געווען קראַנק אי פיזיש איז גייסטיק. שיר נישט געשטאָרבן".

דער געזונט-צושטאַנד פון שלום-עליכם ווערט ערגער. עס מאַטערט אים א דורשט. ער הערט נישט אויף צו טרינקען. ער טרינקט און קאָן נישט שטילן זיין דורשט. דערזעט ער נאָר א קראַן פון דער וואסערלייטונג, מאַכט ער פאַפּירענע קריגעלעך, פילט זיי אָן מיט וואסער און טרינקט.

אין אָט דער שווערער צייט שרייבט ער איינעם א באַקאַנטן, קלאָגנדיק זיך אויף זיין קרענק. און ווי שטענדיק, איז איצט אויך זיין בריוו דורכגעדרונגען מיט א טרויעריקן הומאָר:

„איר ווייסט, אין וואָס עס באַשטייט מיין קרענק? איך שטאַרב פון דורשט, איך טרינק וואסער. דער ים איז ווייניק פאר מיר. א דאנק גאָט, וואָס, זייענדיק אין א פרעמד לאַנד מיט א גרויסער פאמיליע און אָן שום מיטלען צו עקזיסטירן, בין איך פאָרט פארסטראַכירט — איך וועל שוין פון הונגער נישט שטאַרבן. איך וועל שטאַרבן פון דורשט.

און דאָס איז צום גוטן. זאָל די וועלט נישט זאָגן, אז שלום-עליכם איז געשטאָרבן פון הונגער. פע! פון דורשט איז א סך שענער און אָריגינעלער. פון הונגער שטאַרבן פיל. פון דורשט — בלויז איין שלום-עליכם. א רעכטער חברהמאַן!"

אזוי האָט שלום־עליכם אין די סאמע שווערסטע מינוטן פון זיין לעבן געשפּאַסט איבער זיינע ליידן און צרות.

קוים מיט צרות דערשלאָגן זיך צו א קליין שווידיש שיפל, וואָס האָט פאר א הויכן פּרייז געפירט שלום־עליכם'ן און זיין פאמיליע קיין מאַלמע.

„דאָס שיפל איז געווען איבערגעפּאַקט מיט אַנטלאָפענע, כמעט אלע רוסישע יידן, און נאָר א קליינער פּראָצענט רוסן און פּאָליאַקן. צווישן די עטלעכע קריסטן האָט זיך אויך געפונען דער דעמלטיקער צאַרישער בילדונגס־מיניסטער קאַסאָ, וואָס איז געווען באַרימט מיט זיינע גזירות קעגן דער יידישער לערן־יוגנט. דערהערט, אז קאַסאָ איז צווישן אונדז, האָבן די יידן אויפן שיפל אָנגעהויבן צו רודערן. אַ טייל האָט געזען אין אים נקמה, אַ טייל האָט געהאַט הנאה, וואָס זיי פאָרן מיט אַ „מיניסטער", און אנדערע, טאַטעס פון גימנאַזיסטן און סטודענטן, האָבן אפילו זיך געקליבן א פּרווו טאָן שתדלנות: אפשר וועט זיי דאָ געלונגען צו באַקומען פּראָטעקציע פאר זייערע קינדער? שלום־עליכם'ן האָט דער דאָזיקער גערודער מצד די יידן שטאַרק פארדראָסן. ער האָט געזאָגט, אז שענער וואָלט געווען, מען זאָל קאַסאָן אינגאַנצן איגנאָרירן, זיך גאָרנישט אומקוקן אויף אים.

ער האָט געכאַפּט א קוק פון דער זייט אויפן געבראָכענעם מיניסטער: א הויכער פארשוין, מיט א טונקל פּנים און מיט שווארצע, טריבע, קרומלעכע אויגן, אין וועלכע דאָס בייזע פייער איז צייטוויליק געווען פארשטיקט.

קאַסאָ האָט זיך קיין אָרט נישט געקאָנט געפינען. די יידן האָבן אים געשטאָכן מיט זייערע בליקן. ער איז אריין אין דעם קאַפּיטאַנס קאַבינע, — אַ קעמערל די גרויס ווי אַ שפּאַן, — אָבער אויך דאָרטן האָבן יידן פארנומען אלע פּלעצער. האָט ער זיך ארומגעדרייט א דערשלאָגענער הין און הער איבערן דעק פונעם שיפל.

עס האָט אָנגעהויבן צו רעגענען. דער ים איז געוואָרן שטורעמדיק און האָט גענומען ווארפן דאָס שיפל, ווי א שפּענדל, ארויף און אראָפּ. שלום־עליכם, וואָס האָט נישט געקאָנט פארטראָגן די לופט פון דער גע־דיכט־אָנגערייכערטער קאַבינע, האָט זיך אויסגעזוכט א פּלאַץ אויפן דעק און געזעסן אין רעגן אונטערן אָפענעם שירעם. קאַסאָ איז עטלעכע מאָל פאַרבייגעגאַנגען מיט אן אויפגעשטעלטן קאָלנער פונעם מאַנטל און האָט געוואָרפן פארגנבעטע בליקן אויף שלום־עליכם'ן. ווייזט אויס, אז שלום־עליכם'ס אויסזען האָט אים פאראינטערעסירט, און עס האָט אים געצויגן

צו פאַרבינדן מיט אים אַ שמועס, אפשר כדי נישט צו פילן זיך אַזוי איינזאַם.

ער איז ענדלעך צוגעגאַנגען צו שלום־עליכם'ן און זיך געווענדט צו אים גלייך אויף רוסיש:

— קאָן מען זיך צוזעצן אונטער אייער שירעם?

— ביטע — האָט אים שלום־עליכם געענטפערט העפלעך, נאָר טרוקן, געמאַכט פאַר אים פּלאַץ און אָנגעבויגן צו אים אַ האַלבן שירעם.

— אַ שרעקלעכע לאַגע? — פּרווט קאַסאָ אַריין אין אַ געשפּרעך.

— יאָ! — זאָגט שלום־עליכם.

קאַסאָ באַטראַכט מיט איין אויג זיין איינגעהאַלטענעם שכן, דערזעט ביי אים אָפן קייטל פונעם זייגער אַ גאָלדענעם זשעטאָן.

— איר דינט אין דעם אינזשיניערן־דעפּאַרטאַמענט פון דעם אייזנבאַן־מיניסטעריום? — פרעגט ער און ווייזט מיטן פינגער אויפן זשעטאָן.

— ניין, זאָגט שלום־עליכם, — דאָס איז אַ זשעטאָן פונעם פּעטערבורגער פאַריין פון שריפטשטעלער און דראַמאַטורגן.

— זייט איר, הייסט עס, אַ שריפטשטעלער? אַ דראַמאַטורג?

— יאָ, ענטפערט שלום־עליכם קורץ.

פון קאַסאָס זייט איז געזעסן אַ יידישע פרוי. אין דער צייט פון זיין קורצן געשפּרעך מיט שלום־עליכם'ן איז דער פרוי געוואָרן נישט גוט פונעם וואַרפן, און זי האָט אָנגעהויבן אויסצוברעכן. קאַסאָ האָט עלעגאַנט אויסגעשטרעקט זיין האַנט און אונטערגעהאַלטן די פאַרחלשטע פרוי. אָפּגעטאָן די אַרבעט, רופט ער זיך אָן צו שלום־עליכם'ן:

— אין אַזאַ לאַגע קומט אויס אַמאָל צו זיין אפילו אַ באַרעמהאַרציקע שוועסטער.

— עס שאַדט נישט, אַז מע איז דאָס אין אַלע לאַגעס, — האָט שלום־עליכם אַ זאָג געטאָן גאַנץ געלאַסן.

דער האָזיקער ענטפער האָט געמאַכט אַ סוף צו זייער געשפּרעך. ווי נאָר דער רעגן איז געוואָרן שוואַכער, האָט קאַסאָ זיך אַרויסגערוקט פון אונטער שלום־עליכם'ס שירעם אַ בורטשע געטאָן אַ דאַנק און איז נישט געוואָרן.

דעם זעלבן אָוונט זענען מיר צוגעפאָרן צו מאַלמע מיט דער באַן. מיר האָבן זיך געלאָזט גיין מיט שלום־עליכם'ן צופוס איבער האַלב־פינצטערע ליידיקע גאַסן, געטריבן פון אַ שטאַרקן ים־ווינט, ביז מיר האָבן געפונען אַ האָטעל. ביים אַריינגאַנג פונעם האָטעל איז אויף אונדז אָנגע־

לאָפּן אַ הויכע פיגור, מיט אַן אויסגעשטעלטן קאָלנער און מיט אַ משע־מאָדאַן אין דער האַנט — קאַסאַ. ווי נאָר ער האָט אונדז דערזען, האָט ער באַלד פאַרקערעוועט צוריק און איז מיט גיכע טריט נעלם געוואָרן אין דער נאַכט".

פון מאַלמע האָט זיך שלום־עליכם דערקליבן ביז קאָפּענהאַגען. דאָרטן האָט ער זיך פאַרנומען מיט געזעלשאַפטלעכער טעטיקייט צום גונסטן פון די רוסישע יידן, וואָס זענען אַרויסגעטריבן געוואָרן פון דייטש־לאַנד. ער טרעט אַרויס אויף אָוונטן, און דאָס אויפגעזאַמלטע געלט גייט לטובת די אַנטרונענע.

„דאָ אין קאָפּענהאַגען איז געווען אַן אָוונט פאַר די אָרעמע עמי־גראַנטן, פאַרשטייט זיך, מיט מיין אָנטייל. עס איז צונויפגעזאַמלט גע־וואָרן פיל געלט. און אַצינד וועררט דאָ איינגעאָרדנט אַ קיך פאַר אָרע־מעלייט. איך האָב געלייענט, דאָס פובליקום האָט געלאַכט, ווי אַלעמאָל. אָבער קיינעם איז נאָר נישט איינגעפאַלן, אַז דער סאַמע אומגליקלעכ־סטער און אויסגעמוטשעטער עמיגראַנט, דאָס בין איך, שלום־עליכם".

אָט אַזוי דערציילט וועגן דער צייט שלום־עליכם אין די שורות פון די וויכטיקע בריוו, וואָס זענען דערמלט דערגאַנגען פון שלום־עליכם'ן קיין רוסלאַנד.

די לעצטע צוויי יאָר

שווער איז געווען שלום־עליכם'ס לעבן אין אַמעריקע. עס איז אים געווען פרעמד די סביבה, אין וועלכער ער איז אַריינגעפאַלן, די יידישע אַמעריקאַנער געלע פּרעסע, ווי עס איז אים אויסגעקומען צו אַרבעטן. עס האָט זיך אים געבענקט אַהיים. עס האָט אים געצויגן קיין רוסלאַנד. זיין שטימונג איז געווען פונקט אַזאַ, ווי די שטימונג פון פיל יידישע עמיגראַנטן פון רוסלאַנד, וואָס פלעגן אויף זייערע אָוונטן און פאַר־זאַמלונגען זינגען דאָס נישט־געקינצלטע פאָלקס־ליד:

א, רוסלאַנד, קוים הער איך דיין שפּראַכע,
דערפיל איך אַ פריידן און אַ שמערץ,
געפילן פון ליבע און ראַכע
ערוואַכן גאַנץ טיף אין מיין הערץ.
א, רוסלאַנד, ווי וואָלט איך צעקושן
דיין יעטוועדן שטיינדל אַצינד.

> אָ, רוסלאנד, ווי וואָלט איך צעריסן
> דיין צאר, אַט דעם בלוטיקן הונט.

דער געזונט־צושטאַנד פון שלום־עליכם׳ן ווערט אַלץ ערגער און ערגער. און עפּעס פילט ער, אַז ער וועט שוין אַהיים צוריק נישט אומקערן זיך.

זיין גייסטיקן צושטאַנד אין דער פרעמד האָט ער גאַנץ קלאָר אויסגעדריקט אין זיינע בריוו צו זיינע קיעווער קרובים. אין די בריוו דערציילט שלום־עליכם וועגן זיין בענקשאַפט אַהיים, וועגן זיין שווער לעבן אין אַמעריקע. אין זיין לעצטן בריוו צו מענדעלע מוכר־ספרים פון 8־טן מאַי 1915, וועלכער איז געשריבן אויף רוסיש, פרעגט ער: „צי וועלן מיר זיך שוין וועגן זען?“

„וויפל מאָל האָב איך זיך גענומען אייך שרייבן. עס האָט זיך אַזוי־פיל אָנגעקליבן אויפן האַרצן, — שרייבט שלום־עליכם צו מענדעלען אין דעם בריוו, — אַז עס וואָלט שוין געווען גלייכער אפשר גאָרנישט שרייבן. אָבער פונדעסטוועגן, וואָס קאָן מען מאַכן? עס ווילט זיך דאָך דורכרעדן מיט נאָענטע און ליבלעכע. צי לעבט איר? צי זייט איר געזונט? דאָס איז דער עיקר, דאָס איבעריקע — איז שוין פוסטע זאַכן. געוווינט דערצו. וועגן מיר וועל איך קיין סך זיך נישט פאַרשפּרייטן. ס׳וואָלט אויסגעקומען אַ סך צו שרייבן“.

שלום־עליכם האָט געפילט, אַז עס קומען אָן זיינע לעצטע טעג. פּי־בערהאַפט טרעט ער צו צו פאַרווירקלעכן זיינע ליטעראַרישע פּלענער. אין אַמעריקע פאַרענדיקט ער זיין סאַטירע „קאַסרילעווקער פּראָגרעס“ — אויף דעם קאַפּיטאַליסטישן „פּראָגרעס“, וואָס האָט אויף אַ האָר נישט גרינגער געמאַכט די קלעגלעכע לאַגע פון די אַרבעטנדיקע. מיט גאַל שילדערט ער דאָס יידישע קולטור־וועלטל אין די גרויסע קאַפּיטאַליסטישע צענטערס. אָן רחמנות שלאָגט ער דעם יידישן פּיליסטער און זיינע זיטן. מער האָבן זיך אים איינגעגעבן אין דער דאָזיקער סאַטירע יענע קאַפּיטלען, וואָס שילדערן די זיטן פון דער יידישער בורזשואַזער פּרעסע אין די גרויסע קאַפּיטאַליסטישע צענטערס פון אייראָפּע און אַמעריקע.

שלום־עליכם דערציילט אונדז וועגן צוויי צייטונגען „דער קאַפּעליוש“ און „די יאַרמלקע“. דאָס זענען טיפּישע זאַמלונגס־נעמען פאַר דער גאַנצער יידישער בורזשואַזער פּרעסע.

עס זענען כאַראַקטעריסטיש די לאָזונגען פון די צייטונגען, וועלכע

קאַריקאַטור אויף שלום=עליכם ביי זיין צווייטן קומען קיין ניו=יאָרק סוף 1914 (געדרוקט אין „קונדס“ דעם 18=טן דעצעמבער 1914 אונטער אַ טיטל=קאָפּ: „שלום=עליכם פילט זיך דאָ היימיש“, און מיט אָט דעם אונטערשריפט: „שלום=עליכם, ווו בין איך דאָ? על פי שכל דאַרף דאָ זיין ניו=יאָרק, נאָר שמעקן שמעקט דאָ מיט כתרילעווקע“).

שלום־עליכם באַשרייבט אונדז. די קלעריקאַלע „יאַרמלקע" קלייבט אויס פאַר איר דעוויז „צו גאָט און צו לייטן". דער בורזשואַזער „קאַפּעליוש" האָט אָנגעשריבן אויף זיין פאָן: „איך עקזיסטיר — אלץ עקזיסטירט". עס איז איבעריק צו דערקלערן, אז אין אָט דעם לאָזונג איז דער תוך פון דער אינדיווידואַליסטישער בורזשואַזער אידעאָלאָגיע.

אזעלכע צייטונגען נייטיקן זיך נישט אין גוטע ליטעראַרישע ווערק, און טאַלאַנטפולע שרייבער. זיי וועלן בעסער דרוקן שונד־ראָמאַנען. אָט אזעלכע, ווי „דער פאַרבאָטענער קוש פון דער געגנבעטער כלה", אָדער „דער געגנבעטער קוש פון דער פאַרבאָטענער כלה".

די דאָזיקע צייטונגען פאַרנעמען זיך מיט שדכנות און גיבן אויף דעם אָפּ גאַנצע זייטן אונטערן פאָלגנדיקן קעפּל: „פונעם חתן צו דער כלה און פון דער כלה צום חתן".

אין דעם דאָזיקן ווערק זיינעם לאַכט שלום־עליכם אויס נישט בלויז די רעדאַקציע, זייער שונד, ער לאַכט אויס בייסנדיק די באַרימערייַ פון די שרייבער, וועלכע גרופּירן זיך אַרום דעם ליבעראַלן „קאַפּעליוש" און אַרום דער קלעריקאַלער „יאַרמלקע". אָט די שרייבער איגנאָרירן דאָס טאַלאַנטפולע, דאָס קולטורעלע און באַציען זיך צום פאָלק ווי צו א פּינצ־טערן והמון, וועלכער פאַרדינט נישט קיין שום אַכטונג מצד די „געניאַ־לע" באַוווינער פון דעם אָלימפּ. וועגן איינעם אַזאַ דיכטער דערציילט שלום־עליכם, אז „ער איז געווען אמאָל אין באָד און דערזען זיך א נאַ־קעטן, איז ער געוואָרן מלא כעס וחמה: אזא גרויסער דיכטער, זאָל מען אים זען א נאַקעטן?"

דער דאָזיקער פּאָעט און זיינע קאָלעגן, וועלכע גיבן דעם טאָן אין דער „קאַפּעליוש"־ליטעראַטור, שטויסן אָפּ פון זיך אַלע טאַלאַנטפולע און אָרנטלעכע שרייבער.

שלום־עליכם באַשרייבט א יובּיליי פון אן אַלטן טאַלאַנטפולן שריי־בער, און עס איז נישט אויסגעשלאָסן, אז דאָ מיינט ער זיך אַליין. דער שרייבער איז אזוי אָרעם, אז ער מוז לייען א קאָסטיום צו זיין יובּיליי־אָוונט. די שרייבער לאַכן הינטער די פּלייצעס פון זייער אָרעמען קאָלעגע:

— ס'איז נישט זיין קאַפּאָטע. ס'א געליִענע. מחמת ער איז, לא עליכם, א גרויסער אביון. און דער יובּיליי, וואָס מיר מאַכן אים, איז נאָר מצד רחמנות.

— וואָס הייסט מצד רחמנות?

— אזוי, א מענטש פּלאָגט זיך כל־ימיו, געלט פון זיינע שרייבעכצן

האָט ער ווינציק וואָס געהאַט, כבוד — נאָך ווינציקער, לאָז ער כאָטש אויף דער עלטער האָבן א ביסל נחת־רוח, א שטיקל יובילײ".

אויפן אָוונט זענען דאָ פאָרשטײער פון דער פּרעסע — פון דער „יאַרמלקע" און פון דעם „קאַפּעליוש".

די אָנפירער פון בײדע ריכטונגען מאַכן אַן אָנשטעל, אַז זײ אינטע־רעסירן זיך מיטן גורל פונעם שרײבער, האַלטן רעדעס. אָבער דער יובילײ ווערט באַלד פארשטערט. דער פּאָרזיצער פון יובילײ־קאָמיטעט כאַפּט שיר נישט קײן פּעטש.

„רבותי! — האָט דער געלער פּרעזידענט אָנגעהויבן זײן ערשט וואָרט. — רבותי! מיר האָבן זיך צונויפגעזאַמלט דאָ הײנטיקע נאַכט צו פײערן דעם יובילײ פון דעם עלטערן און גרעסערן פון אונדזערע שריפט־שטעלער...

— דעם „גרעסערן"? — האָט זיך אָנגעכאַפּט דער דיכטער מיט די שוואַרצע קודלעס. —דעם „עלטערן" פארשטײ איך נאָך, אָבער דעם „גרע־סערן", וואָס פאַר אַ „גרעסערן"?

— אַ ביסעלע אַ גוזמא — האָט אים אונטערגעהאַלטן דער דראַמאַ־טורג מיט די בלויעברילן.

— נישט קײן גוזמא, נאָר אַ חוצפּה, — האָט זיך אָפּגערופן דער ראָמאַנען־שרײבער מיט די קאַליע אויגן...

גאַנצענע טעג מיט גאַנצענע נעכט זיצט ער, אָט דער ראָמאַנען־שרײ־בער, און שרײבט ראָמאַנען. נישט אומזיסט זײנען אים קאַליע געוואָרן די אויגן. צוליב וואָס ער שרײבט ראָמאַנען, ווײסט קײנער נישט. בסך־הכל האָט ער אויף זײן לעבן אָנגעשריבן עפּעס אַ מעשה, און די „יאַרמלקע" האָט זי אָפּגעדרוקט. פון דעמלט האַלט ער, אָט דער ייִד, אין אײן שרײבן ראָמאַנען.

דער פּאָעט מיט די שוואַרצע קודלעס האָט אונטערגעכאַפּט אויף אַ קול:

— א גרויסע חוצפּה! אַ חוצפּה און אַן אידיאָטסטווע!

איר זענט אַלײן אַן אידיאָט! — האָט שוין דער פּרעזידענט נישט געקאָנט אַריבערטראָגן מער, און דער דיכטער מיט די שוואַרצע קודלעס האָט אַזש אָנגעהויבן צו ציטערן פאַר כעס".

נאָך מיט מער סאַרקאַזם שילדערט שלום־עליכם די זיטן פון די זשור־נאַליסטן פון דער „יאַרמלקע" און פונעם „קאַפּעליוש". ער שילדערט נישט נאָר זײערע קרעמערישע געננ אין דער צײט פון זײער אַרבעט נאָר אויך

זייער גידעריקן קולטורעלן און מאָראַלישן ניוואָ. אַלע אינטערוויוערס, פֿעליעטאָניסטן, פּובליציסטן זיינען דאָ מענטשן עם־הארצים, וואָס באַגיסן איינער דעם אַנדערן מיט שמוץ.

עס איז כאַראַקטעריסטיש צו באַמערקן, אַז אין די לעצטע יאָרן פֿון זיין לעבן און שאַפֿן נאָך פֿאַר אַמעריקע קערט זיך שלום־עליכם אום צו זיינע אַלטע טעמעס, ווידער שרייבט ער וועגן די פֿאַמיליען־זיטן פֿון דער יידישער בורזשואַזיע („זומערדיקע ראָמאַנען"), אַ טעמע, וואָס ער האָט באַאַרבעט, ווי מיר ווייסן שוין, אין זיין „סענדער בלאַנק".

די לעצטע צוויי יאָר, וואָס שלום־עליכם האָט געלעבט אין דעם טומלדיקן ניו־יאָרק, זענען פֿאַר אים געווען די סאַמע טונקעלע און שווערע יאָרן פֿון זיין לעבן. שלום־עליכם איז געוואָרן חושך אָפּגעצערט. דער שטענדיק פֿריילעכער שמייכל פֿאַרשווינדט, און דאָס פּנים איז פֿאַרצויגן מיט טרויער.

מיט אַ שמייכל אין האַנט האָט שלום־עליכם געשפּאַצירט אין די נאָענטע גאַסן לעבן זיין וווינונג, אַ פֿאַרטראַכטער, אַ פֿאַרטיפֿטער אין זיך, פֿאַרזונקען אין זכרונות וועגן זיין ווייטער היים, ווו עס זענען פֿאַרגאַנגען זיינע בעסטע שאַפֿונגס־יאָרן.

„קוקנדיק אויף אים פֿון דער זייט, איז שווער געווען צו גלייבן, אַז דאָס איז דער פֿריערדיקער שלום־עליכם: אַזאַ טיפֿער אומעט אין די אויגן, אַזאַ געלייטערטער טרויער אין דעם גאַנצן אויסדרוק פֿון דעם פֿריער רירעוודיקן, אַרטיסטיש־חנעוודיקן געזיכט!" — אַזאַ איינדרוק איז פֿאַרבליבן ביי שלום־עליכם'ס קינדער וועגן די לעצטע אַנדערהאַלבן יאָר פֿון זיין לעבן.

נאָך מער באַטריבט האָט שלום־עליכם'ס לעצטע טעג דער פֿאַקט, וואָס די רעדאַקטאָרן פֿון די בורזשואַזע צייטונגען אין ניו־יאָרק, ווו עס האָט זיך געדרוקט שלום־עליכם'ס „פֿונעם יאַריד", פֿלעגן אַלץ פֿאָדערן פֿון אים, ער זאָל פֿאַר זיי בעסער שרייבן שפּאַנענדיקע ראָמאַנען, איידער זיין אויטאָביאָגראַפֿיע.

איצט, צו זיין צווייט מאָל זיין אין אַמעריקע, האָט שלום־עליכם נאָך מער געליטן פֿונעם אָלרייטניק, און נאָך שטאַרקער איז געוואָרן זיין שנאה צו אים. ער ווידמעט דעמלט איניקע סאַטירישע ווערק זיינע דעם אַמעריקאַנער אָלרייטניק.

סוף זומער פֿון יאָר 1915 קומט פֿאָר אַ קאַטאַסטראָפֿע אין שלום־עליכם'ס פֿאַמיליע: עס שטאַרבט זיין זון מישאַ אין עלטער פֿון 26 יאָר. דאָס האָט נאָך מער באַטריבט און פֿאַראומערט זיין לעבן. דאָס האָט נאָך

מער געווירקט אויף זיין געזונט־צושטאַנד. און אָט אַזוי האָט זיך געצויגן זיין פאַראומערט לעבן ביזן פרילינג פון קומענדיקן יאָר.

אין פרילינג פון יאָר 1916 ווערט שלום־עליכם ווידער קראַנק, און אַציגד שוין דאָס לעצטע מאָל.

אויפן טויטן־בעט

דעם 9־טן מאַי פון יאָר 1916 איז שלום־עליכם אַזוי שטאַרק פאַר־שלאַפט געוואָרן, אַז ער האָט שוין נישט געקאָנט אַרומגיין און האָט זיך געמוזט לייגן אויפן קראַנקן־בעט. די דאָקטוירים, וואָס האָבן אים גע־היילט, האָבן פעסטגעשטעלט, אַז ער איז קראַנק אויף די נירן און אויפן האַרץ. שלום־עליכם האָט געפילט, אַז דאָס מאָל וועט שוין זיין שוואַכער, אויסגעמאַטערטער אָרגאַניזם נישט זיין אימשטאַנד בייצוקומען זיין שווע־רע קרענק.

אַ גאַנצן טאָג — דעם 12־טן מאַי פון יאָר 1916 — האָט שלום־עליכם נישט גערעדט. איצט האָט ער אויפגעעפנט זיינע אויגן און האָט זיך גע־בעטן ווי אַ קינד:

— איך וויל זיצן... איך וויל זיצן...

אויפגערעגט און מיט ציטער האָט שלום־עליכם'ס פרוי פאַרהאָנגען דעם שפיגל. זי האָט זיך דערשראָקן, אַז דער קראַנקער זאָל זיך איצטער נישט דערזען אינעם שפיגל. נאָך מיט אַ פאָר טעג פריער, ווען עס האָט אים געטראָפן דער ערשטער אָנגריף פון זיין לעצטן קראַנק ווערן, האָט ער געבעטן, מע זאָל פאַרהענגען דעם שפיגל: ער קאָן נישט אָנקוקן דעם לאַנגווייליקן, גרויזאַמען טויט, וואָס האָט זיך צעלייגט מיט אַ געל־וואַקסע־נעם שאָטן פון גליווער אויף זיין פנים.

די נאָענטע פריינט זענען מונטערער געוואָרן פון די אָנשטרענגונגען זיינע. ער וועט זיך ארויסראַטעווען, ער וועט ווידעראַמאָל באַקעמפן דעם טויט, גלייך ווי מיט אַכט יאָר צוריק אין באַראַנאָוויטש. האָט דאָך דער דאָקטער די גאַנצע צייט געטענהט, — האָט זיי אלעמען פארכאפט איין פרייידיקער געדאַנק, — ער מוז אַליין באַקעמפן זיין קרענק, ער טאָר זיך דעם טויט נישט אונטערגעבן.

שלום־עליכם האָט זיך אַוועקגעזעצט און גענומען בייסן די נעגל, ער האָט זיך פאַרטראַכט, גלייך ווי ער וואָלט געשריבן איצט זייגס אַ ווערק.

ש ל ו ם=ע ל י כ ם אויפן טויטן=בעט (געצייכנט פון מאָלער יואל לעווין).

ער איז אָבער ווידער אַנידערגעפאַלן אויפן קישן, אַרום זיין בעט שטייען זיינע קינדער און זיין פרוי. און אָט רעדט ער מיט זיינע לעצטע כוחות:

— וועסט מיך נעמען אַהיים, אַהיים אויף אַ קיעווער בית-עולם.

אין אַ פּאָר שעה אַרום האָט דאָס האַרץ אויפגעהערט צו קלאַפּן. און עס איז אויף אייביק אַנטשוויגן געוואָרן שלום-עליכם'ס הילכיקער געלעכטער.

* *

*

די צוויי טעג, וואָס דער פאַרשטאָרבענער איז געבליבן ליגן אין זיין דירה, זענען די טירן געווען אָפן פאַר יעדן איינעם, וואָס האָט זיך געוואָלט געזעגענען מיטן קערפּער פון גרויסן שרייבער. און כאָטש די דירה איז געווען זייער ווייט פון איסט-סייד, פון דעם הויפּט-צענטער פון דער יידישער עמיגראַנטישער מאַסע, זענען פאַר די צוויי טעג דורכגעגאַנגען צענדליקער טויזנטער מענטשן, וואָס זענען געקומען זעגענען זיך מיטן פאַרשטאָרבענעם.

ביים אָרון האָט זיך די גאַנצע צייט געפונען אַן ערן-קאַראַול פון יידישע שרייבער. שטיל פלעגן אַריינגיין די באַזוכער, וואָס פלעגן אַריינגעלאָזן ווערן לויט דער ריי אין צימער, וווּ עס איז געשטאַנען דער אָרון מיטן קערפּער פון דעם פאַרשטאָרבענעם. אייניקע פון זיי זענען ספּעציעל געקומען פון דער פּראָווינץ. און אַזוי זענען אַוועקגעגאַנגען גאַנצע דריי טעג.

דעם 15-טן מאַי איז פאָרגעקומען די לוויה. הונדערטער טויזנטער יידישע אַרבעטער, באַלמעלאָכעס און אָנגעשטעלטע האָבן געוואָרפן זייער אַרבעט און זענען געקומען אָפּגעבן דעם לעצטן חוב זייער געליבטן פאָלקס-שרייבער.

דער טאָג איז געווען אַ כמורנער, אַ קאַלטער. דער טרויעריקער פּראָצעסיע איז אויסגעקומען דורכצומאַכן נישט ווייניקער פון פינף און צוואַנציק קילאָמעטער וועג פון דער דירה פונעם פאַרשטאָרבענעם ביזן בית-עולם. אויף דער דאָזיקער שטרעקע איז אויסגעקומען דורכצושניידן פיר ראַיאָנען, וואָס זענען באַזעצט דורכאויס פון יידן, און אומעטום אויפן וועג זענען געשטאַנען אומענדלעכע שוואַרצע שערענגעס פון מענטשן, אומעטום, אין די פענצטער, אויף די באַלקאָנען און אַפילו אויף די דעכער.

די הויפּט-מאַסע פון די באַגלייטער האָט זיך אויפגעקליבן אין איסט-סייד, אינעם צענטער פון דער יידישער עמיגראַנטישער באַפעלקערונג.

די באַוועגונג האָט זיך אָפּגעשטעלט. עס איז אויסגעוואַקסן אַ וואַנט פון מענטשלעכע קעפּ און קערפּערס, וואָס האָט מיט גרויס מי דורכגעלאָזן דעם טרויעריקן שטראָם פון דער פּראָצעסיע. די פּראָצעסיע וואָס האָט זיך געלאָזן אין וועג פון דער דירה פונעם פאַרשטאָרבענעם אין דערפרי, איז געקומען אויפן בית-עולם ערשט אין אַכט שעה אַרום.

דער באַשיידענער בית-עולם האָט לאַנג נישט געזען אַזאַ פּילקעפּיקן המון, כאָטש נאָר אַן אומבאַדייטנדיקער טייל פון די, וואָס זענען געגאַנגען נאָכן אָרון, האָט געהאַט די מעגלעכקייט צו דערגרייכן דעם בית-עולם איבער דער ווייטקייט פון דער שטרעקע. דעם אָרון מיטן קערפּער האָט מען אין קבר נישט אַראָפּגעלאָזן, ווייל לויט דער ביטע פונעם פאַרשטאָרבענעם האָט מען זיין קערפּער נאָך דער מלחמה געדאַרפט איבערפירן קיין רוסלאַנד.

אין אַמעריקע האָט זיין קערפּער געדאַרפט האָבן בלויז אַ צייטווייליקע רו, באַערדיקט האָט ער געוואָלט ווערן נאָר אין דער אַלטער היים.

די ברייטע יידישע פאָלקס-מאַסן האָבן באַוויינט דעם טויט פון שלום-עליכם׳ן דעם שרייבער, וועלכער איז אין פאַרלויף פון כמעט פינף און דרייסיק יאָר געווען זייער פריינד, זייער יום-טוב, זייער פרייד, דער וועקער פון זייער געזונטן אָפּטימיזם.

אין די אויערן פון די, וואָס האָבן באַגלייט דעם שרייבער אין זיין לעצטן וועג, האָבן געקלונגען די ווערטער פון שלום-עליכם׳ס צוואה, וואָס איז געלייענט געוואָרן ביים אָנהייב פון דער לוויה:

„ווו איך זאָל נישט שטאַרבן, זאָל מען מיך באַהאַלטן נישט צווישן אַריסטאָקראַטן, מיוחסים, אָדער גבירים, נאָר גראָד צווישן פּראָסטע יידן, אַרבעטער, מיטן אמתן פאָלק, אַזוי אַז די מצבה, וואָס מע וועט דערנאָך אַוועקשטעלן אויף מיין קבר, זאָל באַשיינען די איינפאַכע קברים אַרום מיר, און די איינפאַכע קברים זאָלן באַפּוצן מיין מצבה. אַזוי ווי דאָס פּראָסטע ערלעכע פאָלק האָט פאַר מיין לעבן באַשיינט זיין פאָלקס-שרייבער“.

די לוויה פון שלום=עליכם: ביי דער „אוהב צדק“=שול, 166=טע סטריט, ניו=יאָרק.

אינהאַלט

זייט

דאָס יאָר טויזנט אַכט הונדערט ניין און פופציק 7
אַז טאַטע-מאַמע זענען אַוועקגעפאָרן 30
אָנגעקומען אין דער „אויעזדנע“ 56
די ערשטע קאָנדיציע 72
צווישן לעבנס-אמת און קינסטלערישע וואָרהאַפטיקייט 111
נחום ראַבינאָוויטש שטאַרבט 157
דער זיידע און דאָס אייניקל 189
פריידן און ליידן 244
אַ באַגעגעניש מיט גאָרקין 261
אין וואַנדערונג 278
צי וועל איך דיך פאַרגעסן 290
מע פראַוועט זיין יובילעי אָן אים 299
ווידער אין וואַנדערונג 321

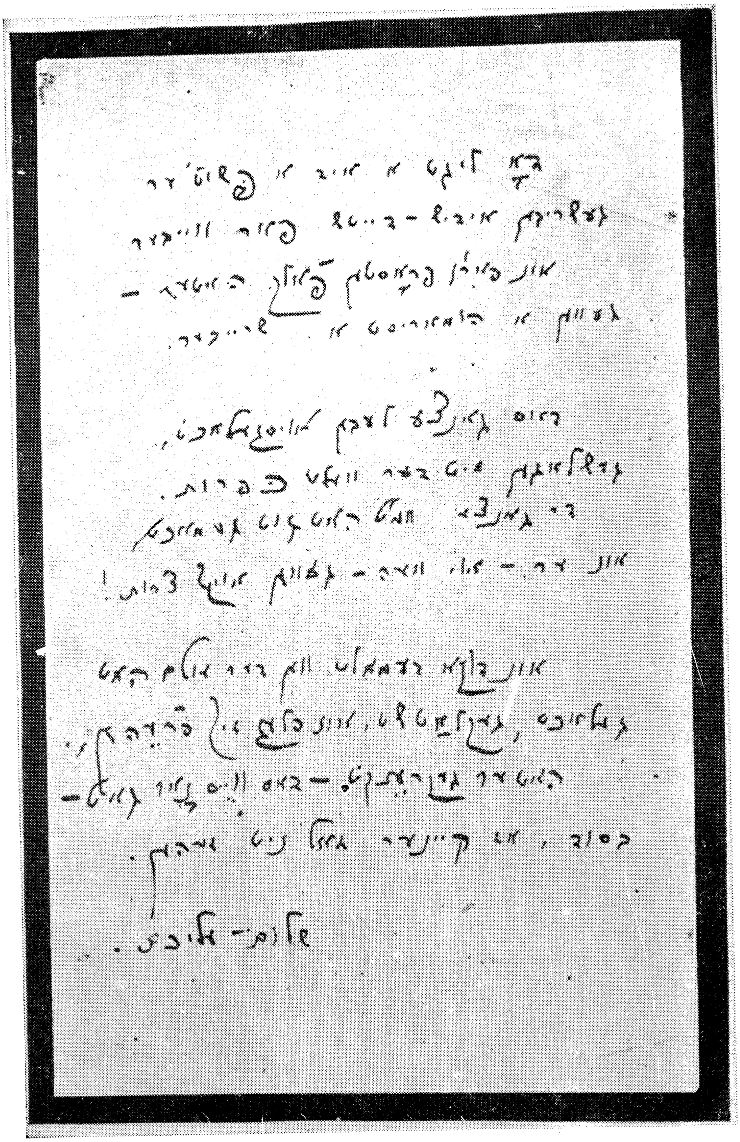

דאָ ליגט א ייד א פּשוט'ער
געשריבן אידיש־טייטש פאר ווייבער
און פאר'ן פּראָסטן פאָלק האָט ער —
געווען א הומאָריסט א שרייבער.

דאָס גאַנצע לעבן אויסגעלאַכט,
געשלאָגן מיט דער וועלט כפרות.
די גאַנצע וועלט האָט גוט געמאַכט
און ער — אוי ווי — געווען אויף צרות!

און דוקא דעמאָלט, ווען דער עולם האָט
געלאַכט, געקוואַטשעט, און פלעגט זיך פריידען,
האָט ער געקרענקט — דאָס ווייס נאָר גאָט —
בסוד, אַז קיינער זאָל ניט זעהן.

שלום־עליכם.

פאַקסימוליע פון שלום־עליכםס עפּיטאַפיע.